

У НОМЕРІ:

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Андрейченко А.В. Світовий досвід впровадження безвідходного агропромислового виробництва: перспективи для України.....	5
Зачосова Н.В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою національної економіки.....	11
Захарченко В.І. Суспільно-політичні реформи як передумова розвитку національної економіки.....	21
Мардус Н.Ю. Методологічний базис забезпечення внутрішнього ринку товарів.....	33
Павлюк Л.В., Ковальська Л.Л. Використання сучасних концепцій вдосконалення бізнес-процесів у садівництві.....	38
Футало Ю.Р. Прогнозування змін в галузі ІТ-послуг відповідно до тенденцій інтеграційних економічних процесів.....	43

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Боженко В. В., Посканна А., М.Сахно В. І. Оцінювання впливу зовнішньоекономічних зв'язків України з країнами-партнерами з позиції фінансового зараження національної економіки.....	51
Левківський В.М., Рибчук А.В. Глобальні тенденції інвестиційної діяльності ТНК у сучасних умовах.....	57
Мамедов Кянан Алескер огли Інтерактивність глобальних виробничих систем та логістичних послуг.....	64
Нужна О.А., Пиріг С.О., Тлучкевич Н.В. АВС-аналіз матеріальних витрат на виробництво пшениці в Україні та США...	72

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Бочко О.Ю. Дослідження ринкової кон'юнктури продукції АПК західного регіону.....	78
Вахович І.М., Купира М.І. Стратегічні засади реалізації фінансових санаційних заходів у депресивних регіонах.....	86
Газуда С.М., Ерфан В.Й. Перспективи аграрного виробництва: регіональний вимір.....	93
Гургула Т.В. Моніторинг середовища спроможної територіальної громади.....	99
Камінська І.М., Мишко О.А., Дорош В.Ю. Ідентифікація і роль підприємництва різних сфер виробництва у контексті капіталізації економіки регіону.....	104
Кондіус І.С. Моделювання еколого-збалансованого розвитку Волинської області.....	110
Мілашовська О.І., Шитікова Т.В. Стратегії розвитку сфери гостинності регіону.....	119

Матвійчук Л.Ю.

Організаційно-економічний механізм екологічного регулювання ланцюгів постачання в регіоні..... 127

Паленичак О.В

Удосконалення управління продовольчою безпекою регіону шляхом використання екологічного маркетингу..... 136

Павлов К.В.

Огляд конкурентних особливостей, економічних та соціальних показників ринків житла в регіонах України..... 140

Ракович С.С.

Регіональні диспропорції територіального просторового розвитку..... 149

Смолич Д.В.

Міжгалузеві господарські комплекси та регіональні особливості їх розвитку та розміщення..... 154

Тимошенко М.М.

Формування та значення принципів сталого соціально-економічного розвитку сільських територій..... 161

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ**Гаврилюк О.В.**

Виклики туристичної індустрії у контексті трансформації глобального простору..... 170

Іванов А.М.

Інституціональні аспекти рекреаційного землекористування..... 178

Матвійчук Н.М.

Пріоритетні напрями забезпечення енергетичної безпеки України..... 183

Мезенцева І.В.

Методика розробки індикаторів для моніторингу курортних територій..... 188

Масечко І.В.

Напрями міжнародної та регіональної стандартизації туристичних послуг в Україні..... 188

Черчик А.О.

Стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки лісових господарств..... 202

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ**Битов В.П.**

Логістичний менеджмент в діяльності агропромислових підприємств..... 208

Zabedyuk M.

Investment strategy of the enterprise: stages of formation and types..... 214

Кулик Ю.М., Кривов'язюк І.В.

Сутність та класифікація ризиків логістичної системи підприємства..... 219

Легомінова С.В.

Особливості формування конкурентних переваг підприємства..... 227

Лялюк А.М.

Особливості маркетингу біржових товарів..... 233

Назаренко С.А., Носань Н.С.

Санация підприємства як комплексна процедура його оздоровлення: сутність та підходи до трактування..... 238

Оксенюк К.І.	
Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства	242
Пінчук С.С., Андрейцева І.А.	
Особливості фінансування підприємств будівельного комплексу України.....	246
Полінкевич О.М.	
Стратегії управління економічною безпекою підприємств.....	251
Стрижеус Л.В., Лорві І.Ф., Тендюк А.О.	
Імідж як кінцевий продукт діяльності підприємства: теоретичний підхід.....	257
Ховрак І.В., Д'яченко А.Е.	
Етичні аспекти проведення аудиту фінансового стану підприємства.....	266

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Вахновська Н.А.	
Фіскальна політика в контексті фінансової конвергенції соціально-економічного розвитку регіонів України.....	271
Вигівська І.М., Макарович В.К.	
Оцінка та документальне забезпечення факторингових операцій: ризик-орієнтований підхід.....	276
Ішук Л.І.	
Принципи формування доходів місцевих бюджетів в Україні.....	286
Києвич А.В., Конончук І.А., Пригодич І.А.	
Денежно-кредитна політика: рестрикція и експансія в перехідний період	290
Маслий Н.Д., Вакутина М.А.	
Нейромаркетинг фінансових послуг.....	297
Ніколаєва А.М.	
Макроекономічне значення фінансового ринку у системі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни.....	304
Піріг С.О., Ніколаєва А.М., Ішук Л.І.	
Забезпечення динамічного розвитку безготівкових розрахунків в сфері комунальних послуг.....	310
Погореленко Н.П., Пелепецький В.І.	
Проблеми конкурентоспроможності банків України в сучасних умовах.....	315
Полторах А.С., Тусова Н.О.	
Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України.....	324

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Бортнік С.М.	
Стратегічне управління розвитком персоналу в контексті забезпечення кадрової безпеки підприємства.....	331
Дзьоба О. Г., Ставнича Н.І.	
Теоретичні аспекти дефініції «соціальна безпека держави».....	339
Дзямулич М.І., Потьомкіна О.В.	
Особливості формування поглядів на специфіку людського капіталу як соціально-економічної категорії.....	344
Колосок А.М., Скорук О.В.	
Практичні аспекти соціальної відповідальності бізнесу.....	349

Смачило В.В., Кулієвич М.Я.	
Моніторинг гендерної асиметрії оплати праці.....	355
Шубала І.В.	
Зміст, складові та принципи функціонування системи соціального захисту населення.....	361
Шубалий О.М.	
Тенденції зміни доходів населення в умовах економічної нестабільності.....	366

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.43:504

Андрейченко А.В., к.е.н., доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ БЕЗВІДХОДНОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті досліджена практика держав світу щодо впровадження у господарську діяльність безвідходного агропромислового виробництва. Відзначено, що починаючи з 70-х і 80-х рр. XX ст. держави почали прикладати багато зусиль для створення мало- і безвідходних технологій переробки сировини і виробництва продукції. Наведено приклади з практики США, Великобританії, Канади, Польщі, Японії, що ефективно використовують величезні обсяги агропромислових відходів за зразком екосистеми. Зроблено висновок про необхідність проведення в Україні системних реформ в агропромисловому комплексі з урахуванням іноземного досвіду впровадження безвідходних виробництв.

Ключові слова: поводження з відходами, відходи АПК, безвідходне виробництво, сільське господарство, агропромисловий комплекс.

Andreichenko A.

WORLD EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION OF NON-WASTE AGRICULTURAL PRODUCTION: PROSPECTS FOR UKRAINE

The article examines the practice of the states of the world in introducing non-waste agro-industrial production into economic activity. It is noted that since the 70's and 80's of the twentieth century, the state began to make a lot of effort to create low and non-waste technologies for the processing of raw materials and production. Examples from US, UK, Canada, Poland, Japan, which effectively utilize enormous amounts of agro-industrial waste according to the model of the ecosystem are given. It was concluded that it is necessary to carry out systematic reforms in the agro-industrial complex in Ukraine, taking into account the foreign experience of introducing non-waste production.

Key words: waste management, agricultural waste, non-waste production, agriculture, agro-industrial complex.

Андрейченко А.В.

МИРОВОЙ ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ БЕЗОТХОДНОГО АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА: ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье исследована практика государств мира по внедрению в хозяйственную деятельность безотходного агропромышленного производства. Отмечено, что начиная с 70-х и 80-х гг. XX века государства начали прикладывать много усилий для создания мало- и безотходных технологий переработки сырья и производства продукции. Приведены примеры из практики США, Великобритании, Канады, Польши, Японии, которые эффективно используют огромные объемы агропромышленных отходов по образцу экосистемы. Сделан вывод о необходимости проведения в Украине системных реформ в агропромышленном комплексе с учетом зарубежного опыта внедрения безотходных производств.

Ключевые слова: обращение с отходами, отходы АПК, безотходное производство, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Україна за своїм природно-ресурсним та аграрним потенціалом посідає провідне місце серед країн світу. Однак цей потенціал використовується вкрай неефективно, а агропромисловий комплекс України за рівнем

розвитку значно відстає від передових країн світу і ЄС. Основні проблеми полягають у низькій конкурентоспроможності продукції й невідповідності її міжнародним стандартам якості й безпеки; низькому рівні інвестицій і зростанні залежності від державного фінансування; домінування сировинної продукції з низьким рівнем переробки в експорті; катастрофічному падінні родючості ґрунтів і зростанні їх ерозії; використанні застарілих технологій; низькій економічній ефективності сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими країнами [1].

Ідея багаторазового, циклічного, економного використання матеріальних ресурсів вже не тільки широко обговорюється в усьому світі, але в більшості країн знайшла широке практичне застосування [2, с. 8]. У багатьох провідних державах світу повсякчас з'являються нові високоефективні технології у сфері АПК й розрив між нашою державою та іншими країнами у технологічному відношенні зростає. Тому вкрай важливим є дослідження та врахування досвіду функціонування АПК у провідних державах світу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у дослідження проблематики поводження з відходами та розвитку безвідходного виробництва здійснено в роботах вітчизняних та закордонних вчених: К. Баретта, К. Боулдинга, Н. Голикової, З. Гуцайлюка, О. Дериколєнко, В. Зайцева, П. Ейкінса, Т. Железної, Ю. Лебединського, Р. Льора, О. Малєя, Ю. Морева, В. Кержакова, О. Новікова, Н. Пирогова, І. Сотника, С. Соловйова, А. Трусова, К. Феруччі та ін. Аналіз робіт, опублікованих за результатами наукових розробок у цьому напрямі, свідчить про недостатність уваги питанню застосування безвідходних технологій у агропромисловому виробництві різних держав світу.

Цілі статті полягають у дослідженні практики держав щодо впровадження у господарську діяльність безвідходного агропромислового виробництва та її перспектив для України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Створення безвідходних виробництв є складним техніко-економічним завданням, для вирішення якого потрібні тривалі терміни, чітко продумана, цілеспрямована стратегія проведення наукових досліджень з розробки безвідходної технології та всьому комплексу питань, пов'язаних з впровадженням безвідходних виробництв.

У 70-х і 80-х рр. ХХ ст. держави почали прикладати багато зусиль для створення мало- і безвідходних технологій переробки сировини і виробництва продукції. На міжнародній конференції з проблем безвідходних технологій та виробництва, що була організована Європейською економічною комісією й проходила в Парижі з 29 листопада по 4 грудня 1976 р., представники Австрії, Бельгії, Великобританії, Канади, Нідерландів, Польщі, СРСР, США, Угорщини, Федеративної Республіки Німеччина, Фінляндії, Франції, Швеції, Югославії надали рекомендації з питань створення та впровадження безвідходних технологій з метою поширення свого досвіду та використання практики інших держав та подальшого міжнародного співробітництва у цій сфері.

Потреба переходу до нових безвідходних технологій була викликана розумінням того, що існуючі технології виробництва в переважній більшості є відкритими системами, в яких нераціонально використовуються природні ресурси і формуються значні обсяги відходів, які є джерелами забруднення навколишнього середовища. Іншими словами сучасне суспільство занадто марнотратно використовує природні ресурси, виробляючи все більше споживчих товарів з коротким терміном служби за допомогою неефективних технологій, що призводить до надзвичайної кількості відходів.

Величезні обсяги агропромислових відходів можуть ефективно використовуватися за зразком екосистеми.

Як відзначає В. А. Зайцев, у природних екосистемах виробництво і розкладання збалансовані, в них немає відходів. Відходи одних організмів служать середою перебування для інших, і таким чином, здійснюється практично замкнутий кругообіг речовин в природі. У природних екосистемах близько 90% енергії витрачається на розкладання і повернення речовин в біогеохімічний кругообіг. У соціально-економічних системах близько 90% матеріальних ресурсів переходить у відходи, а основна кількість енергії використовується у виробництві і споживанні [2]. За твердженням Г. Паулі, екосистеми є прикладом ефективних експлуатаційних моделей виробництва та споживання. Найбільше захоплення викликає величезна різноманітність екосистем у всьому світі, адже вони демонструють ефективність у забезпеченні всіх потреб, використовуючи те, що знаходиться поруч. Екосистеми не намагаються досягти монополізму за участі небагатьох головних гравців. Саме екосистеми якнайкраще розкривають схему ринку, запропоновану Адамом Смітом, засновником сучасної економіки: існування тисячі гравців, дії котрих спрямовані на раціональний розподіл та використання ресурсів. Інженери та агрономи, які могли б відхилити комплексну модель системи як нереалістичну, не знайомі з тими прекрасними проектами, які уже підтвердили свою ефективність. Нова система переважно виробляє більше, ніж потрібно, якісної продукції з низькими матеріальними затратами, низьким споживанням енергії. Покращення медицини, продовольча безпека та якісна питна вода – ось справжні переваги. Перехід поживних речовин та енергії від одного виду до іншого в безперервному циклі за законами фізики, очевидно, повинен використовуватися в промисловому контексті [4, с. 12].

Каскадування поживних речовин та енергії – оригінальна риса екосистеми, наслідуючи яку можна досягти успіху. Це природний спосіб перетворення очевидного дефіциту в достаток. Мікроорганізми живляться корисними копалинами, рослини живляться мікроорганізмами, рослинами харчуються інші види, при цьому відходи одного виду є продуктами живлення для іншого. Каскадування енергії та поживних речовин сприяє збалансованості, зменшуючи кількість відходів або уникаючи їх зовсім, а також скорочуючи витрати на їхню утилізацію [4, с. 16].

Наведемо приклади із сучасної практика ряду держав із застосування безвідходних технологій в АПК.

Компанією INSTA-PRO (м. Де Мойн, штат Айова, США) розроблений та впроваджений в ряді країн (США, Канада, Польща та ін.) спосіб переробки відходів птахівництва та тваринництва, в основі якого лежить технологія сухого екструзії [5]. Метод сухої екструзії INSTA-PRO як єдине джерело нагріву використовує тертя. Процес сухої екструзії займає менше 30 секунд, але за цей час сировина має достатньо часу пройти кілька стадій обробки: *теплову*, в результаті чого підвищується перетравність поживних речовин, підвищуються смакові якості продукту, знищується або зменшується до прийнятного рівня токсини бактерій, грибків та плісень. Короткочасна дія температури здійснює мінімальний валив на якість білка – перетравність протеїну становить 90%, засвоюваність лізину – до 88%; *стерилізацію*, *зnezаражування* – під впливом температури та напруги хвороботворні мікроорганізми, грибки, пліснява повністю знищуються; *збільшення обсягу* через розрив стінки кліток (в тому числі й жирових), руйнування структури гранул і розриву молекулярного ланцюга крахмалу, що в свою чергу підвищує енергетичну цінність продукту; *подрібнювання*, *змішування* задля однорідності продукту; *зневоднення* на 50% від вихідної вологості; *стабілізацію* – висока температура і тиск нейтралізують дію ферментів, що сприяє значному збільшенню термінів зберігання готової продукції.

Кінцева продукція в результаті екструзії може бути випущена як повноцінний корм або як інгредієнт для включення в найрізноманітніші раціони.

В Англії та США відходи птахівництва використовуються як екологічно чисте паливо для обігріву приміщень та отримання електроенергії. З метою захисту навколишнього середовища, особливо водних ресурсів, від надлишкового азоту, фосфору і калію в деяких штатах США заборонено удобрювати землі пташиним послідом. В зв'язку з цим запропоновано спосіб перетворення його активований вугіль, що застосовується як адсорбент для очищення води в фермерських господарствах, особливо в районах з несприятливою екологією [6]. Окрім того, в Англії пташиний послід знезаражують за допомогою мурашиної кислоти, додають мелясу і годують молодих бичків. В Канаді перед годування тварин навозом його попередньо змішують з соломом, після чого суміш засіюють спорами грибів, в результаті цих операцій отримується високобілковий корм, який є придатним до їжі тваринам [7].

Переробка курячого посліду та гною з метою отримання біогазу є на сьогоднішній день одним з найбільш перспективних напрямків переробки. Сьогодні біогаз це один з перспективних альтернативних джерел отримання енергії. Видобування енергії відбувається шляхом використання особливих біогазових установок, які виробляють електрику, тепло та високоякісні добрива. На більшості тваринницьких підприємств біогазова установка побудована з метою отримання саме цих ресурсів. Однак крім цього вилучений та очищений біометан може використовуватися і для заправки автомобілів. При цьому собівартість одержуваної енергії та добрив дуже низька.

Ще один приклад ефективного використання відходів тваринництва. Так, всі відходи із скотобоєнь Центру Сонгаю у Західній Африці, розміщеному в Порто-Ново, складаються у визначеному місці, оточеному водними каналами, зарибленими коропом. Відкрита поверхня вкрита величезною сіткою так, щоб туди не могли залітати птахи. Однак розмір петель сітки достатній для того, щоб через неї могли пролітати голодні мухи. Мухи швидко розмножуються на відходах скотобійні, що не придатні для подальшого використання. Цей «банкет» для мух перетворює територію на величезну ферму для виробництва личинок з продуктивністю – близько однієї тонни личинок на місяць. Всі мухи злітаються на те, що є для них поживою, безпосередньо поїдаючи її та відкладаючи велику кількість личинок. Потім наполовину компостовані відходи збризкуються водою, щоб личинки могли впливати на поверхню – і їх можна було легко зібрати [4, с. 21].

Що можна робити з личинками? Основне використання у місцевій економіці – недорогий корм для риби та перепелів. І яйця перепела, і риба є прекрасними харчовими продуктами для населення. Однак ферменти личинок – велика комерційна цінність, адже вони мають лікарські властивості – загоюють рани та стимулюють ріст клітин, які синтезують колаген. Як вилучити ферменти з личинок, зберігши при цьому їх як корм для риби та перепелів? Блискуче просте рішення: личинки самі виділяють ферменти, якщо їх помістити в солону воду. Ці ферменти, в свою чергу, сприяють швидкому природному загоєнню ран. З одного боку, біохімічний склад личинок демонструє очевидні лікарські властивості, з іншого, за новою гіпотезою, ферменти можуть створювати ледве помітний електричний імпульс, проте поки що його не вдалось виміряти через відсутність відповідного обладнання. Цей імпульс стимулює регенерацію клітин та сприяє загоєнню. Отже, личинки сприяють загоєнню ран ще й завдяки фізичним явищам – електриці та магнетизму.

У світі можна знайти й інші вражаючі приклади використання відходів сільськогосподарської продукції для отримання корисної продукції.

Японська корпорація «Ebara» під головуванням Хіроюкі Фуджіяма зайнялась розробкою стратегії «безвідходності», згідно з якою нічого не повинно викидатися.

Все, навіть звичайне сміття, повинне цінитися. Корпорація профінансувала та підтримала професора Йосіхіто Шіраї з Технологічного інституту Кюсю з метою знайти спосіб виробництва пластмаси, використовуючи логіку каскадування поживних речовин та енергії. Професор та його команда винайшли метод, який передбачає використання плісеневого гриба для перетворення крохмалю, що міститься в харчових відходах ресторанів, у полімолочну кислоту за температури навколишнього середовища. Фактично вони розробили технологію виробництва пластику з кухонних відходів! А цей вид пластику легко піддаватиметься розкладанню під дією мікроорганізмів. Хоча цей матеріал є сільськогосподарським, а отже, відновлюваним, він ніколи не буде «з'їдати» основні продукти харчування, порівняно із зерном, яке використовували для виробництва біопалива або пластику, що піддається біологічному розкладанню. Як наслідок – сміття перестає накопичуватися на звалищах, де виділяє газ метан.

Лідери сфери виробництва мийних засобів мають можливість досягти подібного успіху, запустивши виробництво мила та мийних засобів, які розкладаються під дією мікроорганізмів. Отримані з цукру сурфактанти (алкіловані поліглюкози), які в основному використовуються у фармацевтичній промисловості, є ідеальною альтернативою мила, виготовленого із пальмової олії. Ще один варіант – використання Д-лімонену, який отримують із шкірки цитрусових, котрий міг би стати прекрасним замінником різноманітних агресивних засобів для чищення. Якщо промисловість відмовиться від використання хімікатів та воску для продовження терміну зберігання фруктів при транспортуванні, то це «сміття» (відходи виробництва цитрусового соку) зможе використовуватися як корм для тварин або ж як джерело пектину (агент, що утворює желе) та для виробництва зеленого мила, яке піддається біологічному розкладанню [4, с. 10].

Завдяки наслідуванню безвідходності та ефективності екосистем, з'являться величезні можливості для створення нових робочих місць. Природний світ у всьому своєму розмаїтті вже подолав багато проблем, з якими стикається людство [4, с. 330].

Вже неодноразово наголошувалося, що однією з гострих проблем у розвитку економіки держав світу продовжує залишатися нераціональне поводження з ресурсами та відходами АПК. Візьмемо для прикладу цукор, який в основному виробляється із цукрової тростини. Вміст цукру в цукровій тростині становить близько 10-15 %. Отже, кожна тонна виготовленого цукру становить маленьку частину всієї біомаси. Решта, відходи, відомі як вижимки, зазвичай, піддаються спалюванню. Природні системи рідко використовують вогонь як джерело енергії, тоді як люди використовують вогонь постійно. Спалювання виравок є дешевим та доступним джерелом енергії, але єдиним компонентом, який дійсно генерує енергію, є лігнін. Решта, що складається з геміцелюлози та целюлози, утворює величезні викиди вуглецю, тому що ці речовини горять, не виділяючи корисного тепла.

Якщо почати використовувати ці вижимки у виробництві паперу, паперових виробів і картону, розпочавши з невеликих обсягів, то можна отримати значно кращий результат. Навіть якщо ці тропічні волокна не задовольняють сучасну управлінську модель у ланцюгу постачання, яка спирається на масивні світові насадження сосни та евкаліпту, швидкий підрахунок дає деякі вражаючі цифри. При річному показнику, що складає від 15 до 30 тонн з акру, вижимки забезпечують 100-200 тонн волокна, тоді як найбільш швидкорослій сосні потрібно сім років для досягнення зрілості. Щодо волокна, то цукрова тростина легко перевершує об'єм, що дають дерева, котрі ростуть в умовах помірного клімату.

Варто погодитися з Г. Паулі, що можливість використання того, що утворене відновлюваним способом, та створювати конкурентоспроможні галузі промисловості.

Автор занепокоєний нераціональністю промислової логіки, що базується на використанні лише цукру із цукрової тростини й спалює вижимки, незважаючи на шкоду, що завдається емісіями карбону. Є і багато інших прикладів. Збір врожаю кавових зерен вражає обсягом відходів – 99,8 % загальної біомаси [4, с. 27].

Отже зважаючи на розглянуту практику, основними прикладами раціонального підходу до безвідходних технологій в сільському господарстві можуть слугувати: утилізація гною в тваринницьких комплексах з наступним використанням біогазу, добрив; безвідходна переробка відходів птахівництва; гідроциклонна технологія безвідходної переробки картоплі на крахмалопочаточних заводах; безвідходна переробка молока; безвідходна технологія сироваріння; безвідходна переробка крові на м'ясокомбінатах для харчових цілей; безвідходна переробка кісток у харчовий жир, кісткове борошно; безвідходна технологія переробки плодово-ягідної продукції тощо.

Висновки. Вивчення запроваджених у світі інноваційних систем управління відходами, а також шляхів і механізмів щодо їх впровадження, засвідчило, що єдиним економічно, екологічно та соціально ефективним стратегічним шляхом управління відходами в Україні є впровадження системи управління відходами, кінцевою метою якої стане отримання з відходів вторинної матеріальної та/або енергетичної сировини, тобто інноваційної системи управління матеріальними та енергетичними циклічно замкненими потоками – сировина, матеріали, продукція, відходи, вторинна сировина [8].

Для запобігання глобальних викликів безпеці, людству необхідне агропромислове виробництво нового типу, що буде відповідати принципам сталого розвитку. Світові тенденції поводження з відходами АПК свідчать про зміну акцентів щодо їх використання, а саме про перехід на безвідходне виробництво, що забезпечує комплексну переробку агропромислових відходів, досягнення економічної, екологічної та соціальної ефективності.

У сучасних умовах економічні перетворення в Україні повинні узгоджуватися з інтеграційними процесами у світовій економіці, з її прогнозними оцінками. Україна має визначити і постійно уточнювати свою перспективу, місце і роль в інтеграційних процесах по відношенню до США, ЄС, інших держав та міжнародних організацій [9]. Проведення системних реформ в агропромисловому комплексі України з урахуванням іноземного досвіду, зокрема щодо безвідходних виробництв, має забезпечити технологічне переоснащення агропромислової сфери й перетворення її на ефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки.

Список використаних джерел:

1. Програма економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0004100-10>.
2. Промышленная экология [Электронный ресурс] : учебное пособие / В. А. Зайцев. – Эл. Изд.-М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2012. – 382 с.
3. Громов Г. Б. Охрана природы и воспроизводство природных ресурсов / Г. Б. Громов, В. А. Зайцев, Б. Н. Ласкорин и др. / Итоги науки и техники. Серия «Охрана природы и воспроизводство природных ресурсов». – Т. 9 : Безотходное промышленное производство: основные принципы безотходных производств. – М. : ВИНТИ, 1981. – 217 с.
4. Паулі Г. Сия економіка: 10 років. 100 інновацій. 100 мільйонів робочих місць : доп. Рим. Клубу / Г. Паулі / ред. Л. Ярошенко; пер. А. Побережна; Фонд «Богдана Гаврилишина», Фонд «Скорочення ризиків». – К., 2012. – 353 с.
5. Переработка отходов животноводства и птицеводства методом «сухой» экструзии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://basu-rus.com/ru/info/articles/pererabotka-otkhodov-zhivotnovodstva-i-ptitsevodstva-metodom-sukhoj-ekstruzii.html>.
6. Переработка отходов животноводства и птицеводства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://webpticeprom.ru/ru/articles-processing-waste.html?pageID=1177395301>.
7. Пути переработки отходов животноводства и птицеводства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.waste.org.ua/modules.php?name=Pages&pa=showpage&pid=178>.
8. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://publications.chamber.ua/2017/Marketing%20Team/Draft%20National%20Waste%20Management%20Strategy.pdf>.
9. Державна програма розвитку внутрішнього виробництва від 12 вересня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1130-2011-%D0%BF>.

Рецензент д.е.н., професор Сахацький М.П.

УДК 338.24.01

Зачосова Н.В., д.е.н., професор

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розкрито основи методології наукових досліджень процесу управління системою економічної безпеки національної економіки. Сформовано трикутник базових понять методології управління системою економічної безпеки національної економіки. Визначено базові елементи механізму управління системою економічної безпеки національної економіки. Узагальнено етапи процесу управління системою економічної безпеки національної економіки. Запропоновано етапи оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки національної економіки.

Ключові слова: метод, методологія, управління, економічна безпека, національна економіка, механізм управління.

Zachosova N.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF THE NATIONAL ECONOMY ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT

The basis of the methodology of scientific researches of the process of management of the system of economic security of the national economy is revealed. The triangle of basic concepts of the methodology of management of the economic security system of the national economy has been formed. The basic elements of the mechanism of management of the economic security system of the national economy are determined. The process of managing the system of economic security of the national economy is generalized. Stages of the evaluation of the efficiency of management of the economic security system of the national economy are proposed.

Key words: method, methodology, management, economic security, national economy, management mechanism.

Зачёсова Н.В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Раскрыты основы методологии научных исследований процесса управления системой экономической безопасности национальной экономики. Сформирован треугольник базовых понятий методологии управления системой экономической безопасности национальной экономики. Определены базовые элементы механизма управления системой экономической безопасности национальной экономики. Определены этапы процесса управления системой экономической безопасности национальной экономики. Предложены этапы оценки эффективности управления системой экономической безопасности национальной экономики.

Ключевые слова: метод, методология, управление, экономическая безопасность, национальная экономика, механизм управления.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Відсутність єдиного розуміння поняття економічної безпеки національної економіки, несформованість тезаурусу безпекознавства для процесів формування, функціонування та управління системою економічної безпеки суб'єктів національної економіки, призводять до необхідності розробки теоретико-методологічних та науково-методичних підходів до розв'язання проблеми комплектації понятійно-категорійного апарату на теоретичному рівні та

підтримки стану економічної безпеки національної економіки через механізм управління системою її забезпечення на практичному рівні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою знайшли відображення у роботах вітчизняних науковців, зокрема, Салига К. С. уточнює методологію наукового дослідження [1], які можна використати для формування основ безпеки орієнтованого менеджменту на національному рівні, Криль Я. М. пропонує вузькофункціональний підхід в управлінні фінансово-економічною безпекою [2], Гришко Н. Є. вивчає розвиток методичного інструментарію управління техніко-технологічною підсистемою економічної безпеки [3], Приходько В. П. досліджує проблеми управління економічною безпекою на рівні підприємства [4], Каламбет С. В. пропонує основи механізму забезпечення економічної безпеки [5], Васильєв О. В., Мейта В. І. піднімають проблематику формування системи управління економічною безпекою [6], Кириченко О. С. конкретизує сутність управління системою економічної безпеки [7], Мойсеєнко І. П., Марченко О. М. пропонують фундаментальні основи управління фінансово-економічною безпекою [8] тощо. Таким чином, проблематика менеджменту економічної безпеки у науково-методичній площині досліджувалась переважно на мікрорівні. Водночас, необхідним залишається проведення наукових досліджень, які б визначали характерні риси методології управління системою економічної безпеки національної економіки як об'єкту управлінської діяльності державних органів влади.

Цілі статті – розкрити основи методології наукових досліджень процесу управління системою економічної безпеки національної економіки, визначити базові елементи механізму управління системою економічної безпеки національної економіки, запропонувати етапи оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У межах даного дослідження під методикою управління системою економічної безпеки національної економіки будемо розуміти набір конкретних інструкцій, способів, правил, які використовуються системно, за певним алгоритмом, із метою вивчення та регламентації послідовності дій суб'єкта управління системою економічної безпеки в просторі і часі.

Методологічні підходи до управління системою економічної безпеки національної економіки конкретизуватимуться у межах даного дослідження через окремі методи. На теоретичному рівні методика передбачає уточнення обраних і розроблених методів дослідження у формі конкретних підходів до управління системою економічної безпеки національної економіки; інструкцій, прийомів, правил, послідовності дій у процесі менеджменту. У загальному розумінні під методом мається на увазі спосіб пізнання явищ і процесів, теоретично обґрунтований механізм руху до попередньо визначеної мети; інструмент дослідження і практичного вирішення конкретного завдання. Варто відзначити, що методи найчастіше використовують у теоретичних дослідженнях, а методики, зазвичай, застосовуються у практичній діяльності, або для розробки науково-практичних рекомендацій щодо організації певних процесів.

Найбільш складним поняттям під час проведення науково-теоретичних досліджень є методологія. Це термін означає поєднання ряду методів, інколи таких, що застосовуються у різних науках, задля вивчення структури, логічної організації, методів і засобів діяльності об'єкту дослідження. Методологія спирається на принципи, які обов'язково повинні використовуватись у процесі застосування спроб вирішення наукової проблеми. У контексті дослідження управління системою економічної безпеки

національної економіки, методологія пізнання та удосконалення цього процесу може бути визначена як концептуальне узагальнення мети, змісту, методів дослідження управління системою економічної безпеки національної економіки, що дозволяють у своєму поєднанні отримати максимально об'єктивну, точну, релевантну, систематизовану інформацію про організацію та проходження процесу управління системою економічної безпеки національної економіки.

Беззаперечним є той факт, що кожна галузь науки відрізняється від інших власним об'єктом, предметом, методами та інструментами дослідження. Процес дослідницької діяльності науковця відбувається через пізнання істини, і його результативність значною мірою залежить від того, які саме методи він обрав. Навіть якщо методи виявляються адекватними досліджуваній науковій проблематиці – цей факт ще не гарантує успіху у дослідженні, але суттєво збільшує шанси отримати позитивний результат. Обрання помилкового переліку методів не дозволить досягти успіху у вирішенні наукової проблеми.

Вважаємо, що для дослідження процесу управління системою економічної безпеки національної економіки придатним для застосування є типологічний метод, який зорієнтований на виявлення подібних і відмінних рис серед сукупності предметів, явищ і процесів, пошук найбільш надійних і ефективних засобів їх ідентифікації, виявлення стійких поєднань властивостей явищ і процесів у системах змінних, їх групування шляхом розробки ідеалізованої узагальненої моделі механізму управління системою економічної безпеки національної економіки. Вибір типологічного методу обумовлюється недостатньою кількістю наукових і практичних розробок щодо формування та функціонування механізму управління системою економічної безпеки саме національної економіки, що зумовлює необхідність його побудови на основі типових, подібних механізмів, але із урахуванням специфіки функціонування вітчизняної національної економічної системи.

Методологія управління системою економічної безпеки національної економіки має бути орієнтована на виконання таких функцій:

- визначення способів здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища у системі економічної безпеки національної економіки, що виникають під час управління нею;
- направлення, передбачення особливого шляху, на якому досягається науково-дослідницька мета ефективного управління системою економічної безпеки національної економіки;
- забезпечення всебічності отримання інформації щодо процесу управління системою економічної безпеки національної економіки та якісної її аналітичної обробки;
- сприяння введенню нової інформації до фонду теорії науки економічної безпеки;
- забезпечення уточнення, збагачення, систематизації термінів і понять у науці безпекознавства;
- створення системи наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичного інструментарію наукового пізнання питань забезпечення економічної безпеки національної економіки через механізми управління на основі наукових підходів.

Як відзначає Салига К. С., увесь процес наукового дослідження умовно поділяють на п'ять етапів [1], які у контексті управління економічною безпекою національної економіки набувають наступної форми:

- визначення мети, об'єкта і предмета управління системою економічної безпеки національної економіки;
- інформаційно-аналітичне забезпечення управління системою економічної безпеки національної економіки;

–методичне та програмне забезпечення управління системою економічної безпеки національної економіки;

–аналіз даних, що стосуються управління системою економічної безпеки національної економіки (у першу чергу, оцінювання стану системи, якою доводиться управляти, з метою виявлення першочергових завдань управління та резервів ресурсів для цього процесу);

–формулювання висновків і пропозицій щодо покращення процесу управління системою економічної безпеки національної економіки.

Методологічне забезпечення, отримане в результаті проведення дослідження управління системою економічної безпеки національної економіки, може виступати або в дескриптивній (описовій) формі, або в прескриптивній (нормативній) формі, тобто у формі розпоряджень, прямих вказівок до діяльності. Таким чином, для ефективної організації цього процесу необхідно як надати опис існуючих особливостей управління системою економічної безпеки національної економіки, визначити недоліки традиційної організації цього процесу, так і розробити набір чітких вказівок щодо його модернізації за результатами оцінювання наявного рівня економічної безпеки національної економіки, процес управління системою забезпечення якої на разі є методично недосконалим.

Базові поняття методології управління системою економічної безпеки національної економіки узагальнено на рис. 1.

Рис. 1. Трикутник базових понять методології управління системою економічної безпеки національної економіки

(Складено автором на основі [1])

Управління системою економічної безпеки національної економіки здійснюється нині в рамках національної антикризової політики, якщо ж національна економічна система перебуває у нормальному функціональному стані, то питання її економічної безпеки найчастіше не піднімається взагалі, оскільки керівництво держави не бажає відволікати обмежені фінансові ресурси для розробки превентивних заходів щодо дії

загроз, які можуть і не стати характерними для її економіки у майбутньому. У результаті це може мати фатальні наслідки для розвитку національної економіки.

Усвідомлюючи необхідність управління економічної безпеки національної економіки, сучасні фахівці-теоретики та спеціалісти-практики обмежують об'єкт своїх досліджень системою економічної безпеки країни і окремими її складовими, не зважаючи на те, що уся сукупність національних економічних інтересів перебуває під постійним впливом зовнішніх і внутрішніх загроз, а підтримка високого рівня економічної безпеки національної економіки вимагає нетрадиційних методологічних підходів щодо управління наявними у держави ресурсами.

Доцільним є визначення характерних рис, які повинні бути притаманними управлінню системою економічної безпеки національної економіки в умовах господарювання, що склалися нині в Україні, та формування переліку суб'єктів, об'єктів, функцій і принципів управління системою економічної безпеки національної економіки.

Важливим моментом у процесі дослідження методологічних засад управління системою економічної безпеки національної економіки є встановлення переліку суб'єктів управління та об'єктів захисту. Криль Я. М., Овчаренко Є. І. впевнено стверджують, що суб'єкт та об'єкт управління економічною безпекою слід конкретизувати з урахуванням імплементації положень ризик-менеджменту [2, с.49]. Суб'єктами управління системою економічної безпеки національної економіки мають стати державні органи влади у особі Президента, Кабінету міністрів України та державних регуляторів. Об'єктом управління виступає рівень економічної безпеки національної економіки, який є результатом використання наявних у держави ресурсів із метою мінімізації ризиків і максимізації ефективності ведення національного господарства. Управління системою економічної безпеки національної економіки суб'єктам управління доцільно здійснювати на стратегічному, тактичному і оперативному рівнях, що дозволяє, на думку Гришко Н. Є., уникати руйнівного впливу зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища та запобігати зниженню її (економічної безпеки – авт.) до рівня, в межах якого суб'єкт господарювання (у даному випадку – національна економіка) не може функціонувати без загрози стабільності діяльності [3].

Про поділ на рівні управління під час організації управління системою економічної безпеки згадує у своїх працях і Приходько В. П. Механізм управління економічною безпекою доцільно розділити на такий, що забезпечує попереджувачий вплив, та механізм антикризового управління. Попереджувачим управлінням економічною безпекою є планування стратегій розвитку, аналіз, прогнозування, планування необхідних змін і своєчасне реагування на події. Під антикризовим управлінням економічною безпекою слід розуміти реалізацію такого механізму управління, що забезпечує швидке скорочення втрат шляхом негайного реагування на події [4, с.10].

Кінцевою метою управління будь-якою системою є оптимізація її функціонування, отримання максимально можливого корисного ефекту при мінімальних зусиллях і витратах. Каламбет С. В., Воропай В. А. метою функціонування механізму управління економічною безпекою називають забезпечення фінансово-господарської рівноваги, досягнення визначеної ефективності діяльності та поставлених цілей і завдань подальшого розвитку [5, с.107]. Метою управління системою економічної безпеки національної економіки вважаємо досягнення максимально можливого рівня реалізації економічних інтересів держави та задоволення інтересів і потреб учасників економічної системи при оптимальних ресурсних витратах на мінімізацію загроз, що супроводжують їх діяльність у межах національного господарства.

Васильєв О. В., Мейта В. І. визначають основні принципи, на яких повинна ґрунтуватися система управління економічною безпекою: принцип розвитку, принцип

адаптивності, принцип єдності, принцип компетентності, принцип економічної доцільності, принцип оперативності, принцип комплексності, принцип законності, принцип безперервності [6, с.141]. Кириченко О. С. додає до названих принципів ще такі як, принцип системності, принцип координації взаємодії з внутрішнім та зовнішнім середовищем, принцип планової основи діяльності, принцип превентивності, принцип результативності [7, с.268]. Вважаємо сформований на основі досліджень цих науковців перелік досить вичерпним та придатним для використання у процесі управління системою економічної безпеки національної економіки.

Формами управління, які можуть ефективно застосовуватись у процесі менеджменту системи економічної безпеки національної економіки, вважаємо створення державного органу для забезпечення економічної безпеки, розробку нормативно-правового забезпечення, зокрема Концепції управління економічною безпекою, та контроль за дотриманням норм і правил функціонування економічних систем.

Мойсеєнко І. П., Марченко О. М., Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В. виділяють такі методи управління економічною безпекою як інституційно-правовий, адміністративний (організаційно-розпорядчий, директивний, командний), економічний, організаційно-технологічний, інформаційний, соціально-психологічний [8, с.78-80, 9, с.296-297]. Сучасна наука визнає і такі загальні методи управління, як правові, ідеологічні та технологічні методи. Усі вони можуть застосовуватись на різних рівнях управління системою економічної безпеки національної економіки у слушний час.

Чубукова О. Ю., Ольшанська О. В. стверджують, що система управління економічною безпекою представляє собою такий організаційний комплекс, який складається із заходів, спрямованих на забезпечення всіх функцій управління економічної безпеки [10]. Тому необхідним етапом управління системою економічної безпеки національної економіки є конкретизація функцій управління системою економічної безпеки.

Файоль А. ще у 1916 р. визначив основні функції менеджменту, такі як прогнозування, планування, організація, керівництво командою, координація та контроль [11, с.56]. Американські вчені Мескон М., Альберт М. і Хедоурі Ф. виділяють чотири функції менеджменту: планування, організацію, мотивацію, контроль [12]. Для управління системою економічної безпеки національної економіки раціональним вважаємо виділення таких функцій, як планування захисту від загроз, організацію системи економічної безпеки, кадрове забезпечення управління безпекою, оцінку рівня економічної безпеки, контроль за забезпеченням економічної безпеки. Їх ефективне виконання дозволить на державному рівні побудувати сучасну та ефективну модель управління системою економічної безпеки та досягнути високих результатів розвитку у майбутньому.

Таким чином, погоджуємось із думкою Ляшенко О. М., яка пише: «Ставлячись з глибокою повагою до наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених, необхідно визнати, що питання управління в системі економічної безпеки є майже не вивченими ані в економічній науці, ані в управлінській, ані в безпекознавстві» [13, с.4]. Отже, управління системою економічної безпеки національної економіки має свої специфічні риси, не притаманні для суб'єктів господарської діяльності, які належить враховувати при формуванні її системи економічної безпеки, та на які варто зважати у сучасних умовах господарювання [14, с.169].

Механізм управління в економічній літературі часто розглядається у значенні складової частини системи управління, яка забезпечує вплив на ряд чинників, від стану яких залежать результати діяльності керованого об'єкту. Управління є процесом, а система управління – механізмом, котрий забезпечує цей процес [15, с.1]. Пропонована дефініція дає чітку вказівку щодо сутності самого досліджуваного поняття, хоча і

дискусійною є спроба визначення категорії «система управління» через термін «механізм».

Таким чином, для управління економічною безпекою національної економіки і побудови управлінського механізму пропонується використати системно-процесний підхід. У межах цього підходу, під управлінням будемо розуміти процес застосування системи дій щодо формування, ресурсного забезпечення і функціонування системи економічної безпеки з метою убезпечення процесу задоволення власних економічних інтересів держави та економічних інтересів населення та суб'єктів господарської діяльності від впливу наявних і потенційних, внутрішніх і зовнішніх загроз. Об'єктом управління виступає система економічної безпеки як елемент системи менеджменту на державному рівні, управління якою є одним із процесів, що реалізуються у цій системі. Реалізація управлінських функцій для досягнення ефективності управління має здійснюватися через механізм управління системою економічної безпеки, розробка якого із урахуванням специфіки функціонування економіки України порівняно з іншими країнами світу і зважаючи на велику кількість загроз, що її супроводжують, є важливим науковим і прикладним завданням.

Механізмом управління у загальному розумінні пропонується вважати систему елементів організаційно-економічного впливу на процес управління [16, с.116]. У даному випадку навпаки – прослідковується спроба визначення поняття механізму через категорію системи. У наукових колах часто зустрічається думка, що механізм управління – це такий спосіб організації управління суспільними справами, для якого характерними є взаємопов'язані методи, засоби і принципи, і це забезпечує ефективну реалізацію цілей управління. Вважаємо, що пропонуване визначення для використання його у безпекознавстві та при поясненні економічних явищ і процесів, необхідно конкретизувати, та надати йому необхідних для цього специфічних рис.

Під механізмом управління розуміється засіб розв'язання суперечностей явища чи процесу, послідовну реалізацію дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних їй методів управління, та спрямовані на досягнення визначеної мети [17, с.112]. Водночас, механізм управління слід розуміти як цілісну систему організаційних та економічних елементів, які забезпечують взаємозв'язок всіх елементів системи для досягнення стратегічних цілей [18]. Вважаємо наведене визначення досить вдалим, оскільки у залежності від того, щодо якого об'єкту планується використання механізму, елементи, що до нього належать, можна конкретизувати. Категорію системи, яка була використана при формулюванні даної дефініції, доцільно було б замінити поняттям сукупності або множини.

Беручи до уваги, що дане дослідження проводиться з метою визначення основ моделювання механізму управління саме системою економічної безпеки, а не будь-яким іншим об'єктом, доцільно розглянути визначення поняття механізму у цьому контексті. Механізми забезпечення економічної безпеки є сукупністю форм і методів організації відносин у сфері економічної безпеки, що застосовуються для створення необхідних умов соціально-економічного розвитку та захисту економічних інтересів і власності [19]. Під управлінням системою економічної безпеки слід розуміти методи і види діяльності стратегічного і оперативного характеру, які використовуються для забезпечення безпеки від зовнішніх і внутрішніх загроз. Це цілеспрямований вплив керуючої системи (суб'єкт управління) на керовану систему (об'єкт управління) з метою мінімізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів [20, с.114].

Під механізмом управління системою економічної безпеки у межах системно-процесного підходу пропонуємо розуміти процес застосування сукупності методів і процедур, що дозволяють оптимізувати стан елементів системи захисту об'єкта управління задля досягнення максимального рівня його економічної безпеки. Максимальний рівень економічної безпеки національної економіки повинен характеризуватись станом захищеності ресурсів країни від різних видів загроз і

гарантувати їх ефективне використання з метою одержання економічного ефекту. Тому механізм управління системою економічної безпеки національної економіки у межах системно-процесного підходу пропонується визначити як внутрішню організацію системи процесів формування, забезпечення, функціонування, контролю стану системи економічної безпеки та оцінювання рівня економічної безпеки як результату використання ресурсів держави, як власних, так і залучених від зовнішніх і внутрішніх інвесторів, із метою реалізації економічних інтересів країни та її народу при оптимальному стані їх захищеності від впливу загроз.

Необхідність розробки механізму управління системою економічної безпеки національної економіки криється у характерних рисах, притаманних їй у сучасних економічних умовах.

Етапами функціонування механізму управління системою економічної безпеки національної економіки слід вважати: вчасне виявлення та аналіз зовнішніх і внутрішніх загроз економічній безпеці; оцінювання рівня економічної безпеки держави та запровадження заходів щодо його моніторингу; реалізацію запланованих заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки; здійснення відповідних заходів контролю щодо забезпечення економічної безпеки [21].

На рис. 2 представлено сукупність елементів механізму управління системою економічної безпеки національної економіки.

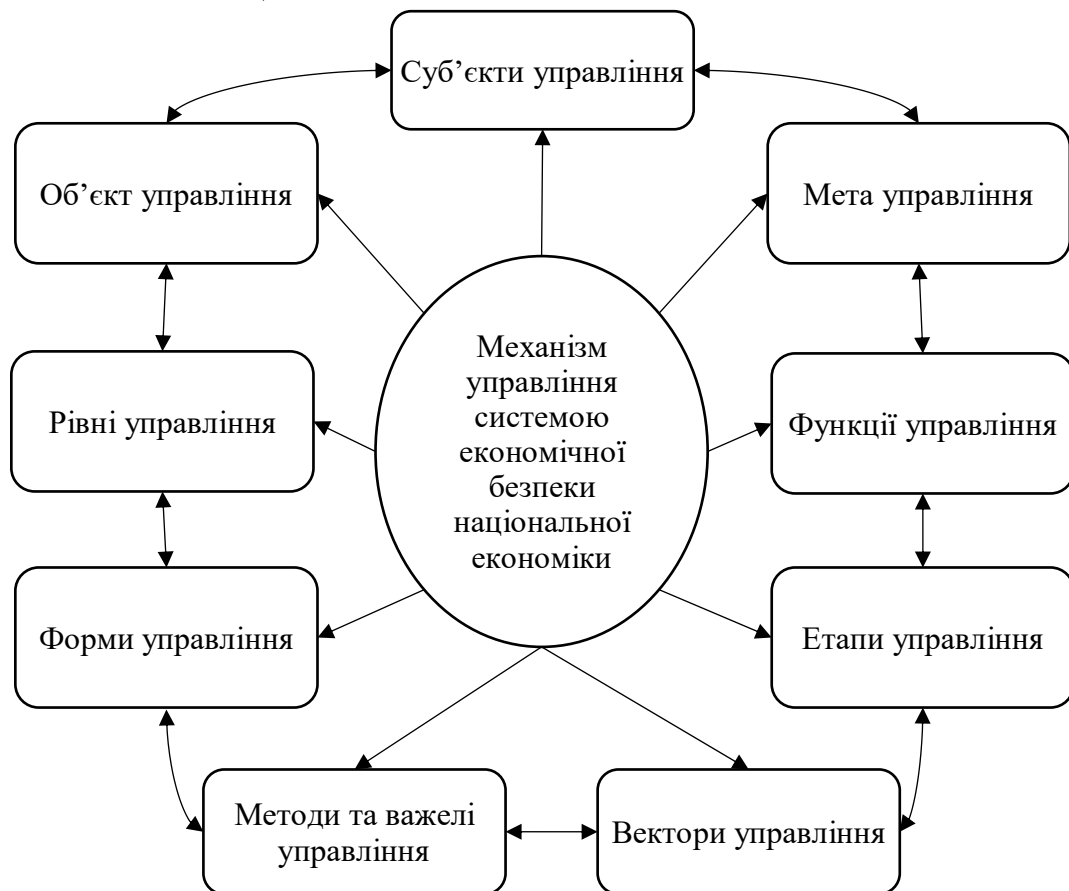

Рис. 2. Елементи механізму управління системою економічної безпеки національної економіки
(Складено автором)

Отже, процес управління системою економічної безпеки національної економіки може здійснюватися у формі таких етапів:

- виявлення причин загрози; ідентифікація, оцінка, ранжування загроз;
- оцінювання рівня готовності до запровадження управління;

- планування та прогнозування (форсайт) негативної дії загроз;
- проведення оцінювання рівня економічної безпеки,
- попередження негативного впливу різного роду загроз через прийняття управлінських рішень;
- припинення протиправних і злочинних дій, афер, шахрайства, розкрадань з метою економічного підриву діяльності національної економічної системи з боку зовнішніх сил; виявлення кримінальних структур, конкурентів, шахраїв, несумлінних партнерів і внутрішніх загроз; припинення розкрадань, скоєних державними службовцями; звільнення від недобросовісних робітників.

Оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки національної економіки доцільно проводити шляхом визначення досягнутого у процесі його реалізації рівня економічної безпеки у такому порядку:

- на першому етапі варто визначити перелік органів, які проводитимуть оцінювання. Це повинні бути органи, що не належать до переліку відповідальних за стан економічної безпеки національної економіки. У іншому випадку отримана оцінка може бути суб'єктивною та неінформативною. На цьому етапі потрібно забезпечити аналітиків методичними та інформаційними матеріалами, якими вони повинні будуть керуватись під час оцінювання, та визначити, у якій формі належить подавати звіт із отриманими результатами;

- на другому етапі відповідальні за оцінювання органи або особи повинні провести розрахунок показників ефективності управління системою економічної безпеки національної економіки. Для цього їм повинен бути забезпечений доступ до різних інформаційних ресурсів, а також надані повноваження щодо отримання усіх необхідних для проведення процедури оцінювання даних;

- на третьому етапі із використанням експертного методу має відбуватися аналітична обробка розрахованих і систематизованих кількісних і якісних показників, і відповідно до шкали оцінювання ефективності управління системою економічної безпеки визначатися рівень, якого було досягнуто за рахунок виконання дій щодо забезпечення економічної безпеки;

- на четвертому етапі формується висновок про рівень ефективності управління системою економічної безпеки національної економіки, який подається для ознайомлення Президенту та Кабінету міністрів України, а також відповідальним за стан системи економічної безпеки особам. Висновок супроводжується пропозиціями щодо покращення рівня проаналізованих показників і розрахунком їх прогнозних значень за умови вжиття пропонованих заходів. Цей висновок і розраховані значення показників економічної безпеки національної економіки має бути оприлюднено на офіційних сайтах державних органів влади.

Висновки. Визначення методологічних основ та особливостей управління системою економічної безпеки національної економіки дозволить закласти засади безпекоорієнтованого механізму управління такою системою, придатного для використання різними суб'єктами національного господарства, що дозволить при оптимальних затратах ресурсів досягти максимально можливого рівня економічної безпеки національної економіки України.

Управління системою економічної безпеки національної економіки пропонується розуміти як один із напрямів управлінської діяльності, що направлений на досягнення високого рівня захисту ресурсів держави від негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз шляхом реалізації широкого спектру управлінських рішень щодо використання наявних можливостей і ресурсів задля гарантування економічних інтересів держави, народу та суб'єктів господарювання у межах їх перебування у системі національного господарства. Елементами управління системою економічної

безпеки національної економіки на методологічному рівні визначено такі складові, як об'єкт (система економічної безпеки), суб'єкти (внутрішні та зовнішні), мета (досягнення максимального рівня задоволення економічних інтересів держави, народу, суб'єктів господарювання при мінімальних витратах ресурсів), рівні (стратегічний, тактичний, оперативний), функції, форми, методи, вектори та етапи управління.

Механізм управління системою економічної безпеки національної економіки у межах системно-процесного підходу пропонується визначити як внутрішню організацію системи процесів формування, забезпечення, функціонування, контролю стану системи економічної безпеки та оцінювання рівня економічної безпеки як результату використання ресурсів держави, як власних, так і залучених у зовнішніх і внутрішніх інвесторів, з метою реалізації економічних інтересів держави, населення, суб'єктів господарювання при оптимальному стані їх захищеності від впливу загроз.

Список використаних джерел:

1. Салига К. С. Методологія наукового дослідження економічної ефективності інвестицій в інноваційні проекти [Електронний ресурс] / К.С. Салига // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_23.
2. Криль Я. М. Вузькофункціональний підхід в управлінні фінансово-економічною безпекою банківської установи / Я. М. Криль, Є. І. Овчаренко // Управління проектами та розвиток виробництва: збірник наукових праць. – 2012. – № 4(44). – С. 45-52.
3. Гришко Н. Є. Розвиток методичного інструментарію управління техніко-технологічною підсистемою економічної безпеки машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / Н. Є. Гришко // Ефективна економіка. – 2015. – №2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3781>.
4. Приходько В. П. Управління економічною безпекою підприємства / В.П. Приходько // Економіка та держава. – 2013. – № 10. – С. 10-12.
5. Каламбет С. В. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств залізничної галузі / С. В. Каламбет, В. А. Воропай // Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – № 2. – С. 106-113.
6. Васильєв О. В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств / О. В. Васильєв, В. І. Мейта // Економічний аналіз: збірник наукових праць. – 2013. – № 2. Т. 14. – С. 138-145.
7. Кириченко О. С. Сутність управління системою економічної безпеки суб'єктів господарювання / О. С. Кириченко // Теоретичні і практичні аспекти економіки і інтелектуальної власності. – 2012. – Вип. 1. Т. 1. – С. 265-270.
8. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства : навч. Посібник / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів : Видавництво ЛДУВС, 2011. – 380 с.
9. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / за ред. Т. Г. Васильців. – Львів : Ліга-Прес, 2012. – 386 с.
10. Чубукова О. Ю. Адаптація системи управління економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / О. Ю. Чубукова, О. В. Ольшанська // Ефективна економіка. – 2015. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3765>.
11. Управление это наука и искусство / А. Файоль, Г. Эмерсон, Ф. Тейлор., Г. Форд. М. : Республика, 1992. – 349 с.
12. Основы менеджмента : перевод с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; [под ред. Л. И. Евенко]. – М.: Дело, 1997. – 704 с.
13. Ляшенко О. М. Управління економічною безпекою підприємства : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня доктора. Ек. Наук : спец. 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності» / О.М. Ляшенко. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2011. – 42 с.
14. Зачосова Н. В. Теоретико-методологічні засади управління економічною безпекою у процесі менеджменту сучасних фінансових установ / Н.В. Зачосова // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2015. – Випуск ½. Том 20. – С. 167-170.
15. Кнорринг В. И. Искусство управления : учебник / В.И. Кнорринг. – М. : БЕК, 1997. – 264 с.
16. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины : монография / Г. В. Астапова, Е. А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк : ДИЭХП, 2001. – 279 с.
17. Сапа Н. В. Теоретико-методологічні засади механізму антикризового державного управління / Н.В. Сапа // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 38. – С. 106-116.
18. Масленніков Є. І. Механізм управління фінансовою стійкістю промислового підприємства [Електронний ресурс] / Є. І. Масленніков // Ефективна економіка. – 2015. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3928>.
19. Корсак А. Б. Особенности системы обеспечения экономической безопасности мегаполиса [Электронный ресурс] / А. Б. Корсак // Налоги. 2008. Специальный выпуск (январь). – Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/m2908.html>.
20. Захаров А. И., Прыгунов П. Я. Организация и управление экономической безопасностью субъектов хозяйственной деятельности : монография / А. И. Захаров, П. Я. Прыгунов. – К. : КНТ, 2008. – 257с.
21. Єрмошенко А. М. Механізм забезпечення фінансової безпеки страхових організацій: дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Екон. Наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / А.М. Єрмошенко. – Київський національний торговельно-економічний ун-т. К., 2006. – 203 с.

УДК 338.24.021.8 : 338.246

Захарченко В.І., д.е.н., професор

Черкаський державний технологічний університет

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РЕФОРМИ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті показано значення інституційного базису, основу якого складає політична система, для розвитку української економіки. Доведено необхідність демократизації політичної системи України, зокрема для формування інститутів вільного ринку. З'ясовано, яким чином і за рахунок яких заходів базові суспільно-політичні реформи (конституційна, виборча, державного управління, антикорупційна, судова, правоохоронної системи, національної безпеки та оборони та ін.) впливають на проведення власне економічних реформ і, отже, виступають передумовою розвитку національної економіки.

Ключові слова: інституційний базис, політична система, національна економіка, суспільно-політичні реформи, економічні реформи, розвиток національної економіки.

Zakharchenko V.

SOCIAL AND POLITICAL REFORMS AS A PRESERVATION DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

The article shows the significance of the institutional basis, the basis of which is the political system, for the development of the Ukrainian economy. The necessity of democratization of the political system of Ukraine, in particular, for the formation of free market institutions, is proved. It is ascertained how and at the expense of which measures basic social and political reforms (constitutional, electoral, state administration, anticorruption, judicial, law enforcement, national security and defense, etc.) affect the real economic reforms and, consequently, act a prerequisite for the development of the national economy.

Key words: institutional basis, political system, national economy, socio-political reforms, economic reforms, development of the national economy.

Захарченко В.И.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ КАК ПРЕДПОСЫЛКА РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье показано значение институционального базиса, основу которого составляет политическая система, для развития украинской экономики. Доказана необходимость демократизации политической системы Украины, в частности для формирования институтов свободного рынка. Выяснено, каким образом и за счет каких мероприятий базовые общественно-политические реформы (конституционная, избирательная, государственного управления, антикоррупционная, судебная, правоохранительной системы, национальной безопасности и обороны и др.) Влияют на проведение собственно экономических реформ и, следовательно выступают предпосылкой развития национальной экономики.

Ключевые слова: институциональный базис, политическая система, национальная экономика, общественно-политические реформы, экономические реформы, развитие национальной экономики.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Україна має значний людський (освітній, креативний), природно-ресурсний (зокрема, земельний і мінерально-сировинний) та виробничий потенціал, проте належить до найменш розвинених (в економічному відношенні) і найбідніших країн Європи. Основна причина цього – недосконалість інституційного базису для розвитку економіки. Тому дуже важливо зміцнити його, забезпечити такий його рівень, який би дозволяв швидко й ефективно вирішувати нагальні проблеми розвитку української економіки.

Складність формування інституційного базису в Україні полягає в тому, що ринкові інститути поєднуються з інститутами, успадкованими з часів планової

економіки, а це (в точці біфуркації, нестійкого стану) породжує значну кількість траєкторій його формування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Формуванню інституційного базису відповідно до викликів сьогодення – політичної нестабільності, збройної агресії Росії, глибокої фінансово-економічної кризи тощо – сприяє пакет суспільно-політичних реформ, намічених в Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та проаналізованих (щодо етапності й ефективності їх проведення) в ряді аналітичних звітів [1; 2 та ін.] і наукових праць – Л. Бунецького [3], С. Вовканича [4], П. Єценка [5], А. Магдич [6], В. Парлюка [7], Р. Пустовійта [8] та ін.

Цілі статті. Суспільно-політичні реформи (конституційна, виборча, державного управління, антикорупційна, судова, правоохоронної системи, національної безпеки й оборони та ін.) формують належні передумови і, отже, сприяють успішному проведенню в Україні низки соціально-економічних реформ (у фінансовому та реальному секторах економіки, освітньої, медичної, пенсійної та ін.) і, відповідно, розвитку національної економіки. Тому досить важливо з'ясувати, яким саме чином і за рахунок яких заходів вони можуть цьому сприяти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Належне інституційне забезпечення розвитку української економіки може гарантувати тільки ефективна політична система суспільства. Історичний досвід свідчить, що ті країни, які на демократичних засадах створили найефективніші політичні системи (США, Японія, Німеччина та ін.), досягли й найбільших економічних успіхів. Помітних економічних успіхів досягали й країни з недемократичною політичною системою (наприклад, Туреччина – за часів правління М. Ататюрка, Чилі – за часів правління А. Піночета), але, на відміну від країн з демократичною політичною системою, вони досягали економічних успіхів у короткостроковому періоді. Для забезпечення ж економічного зростання в довгостроковій перспективі їм доводилося демократизовувати політичну систему, тому що це забезпечує передумови для «злету», а саме – збільшення державних інвестицій у людський капітал, захист прав інвесторів і кредиторів і, відповідно, зростання інвестицій у фізичний капітал [6, с. 99].

Отже, в Україні (в умовах посткомуністичного транзиту) політичну систему слід формувати на базі інститутів політичної демократії та верховенства права, зокрема приватної власності. В економічній сфері це сприятиме формуванню інститутів вільного ринку та дозволить відмовитися від прийняття рішень за принципом політичної доцільності.

В реформованій політичній системі України на першому плані мають бути: високий рівень політичної і правової культури, сповідування демократичних цінностей, повага і дотримання Конституції і законів України усіма членами суспільства, посадовими особами, органами державної влади та місцевого самоврядування, довіра народу до держави та обраного урядом курсу реформ.

На жаль, жодне із соціологічних досліджень не показує, що в Україні створено ефективну політичну систему [3, с. 115]. На це, передусім, вказує *індекс демократії* за 2017 р. (5,69 за десятибальною шкалою, 83-тє місце із 167 країн), що складається «Economist Intelligence Unit» за 60-ма показниками, згрупованими у п'ять категорій: виборчий процес і плюралізм (6,17), функціонування влади (3,21), участь у політичному житті (6,67), політична культура (6,25) і громадянські свободи (6,18). Він свідчить про те, що нинішня політична система України класифікується як гібридний режим (з чотирьох типів режиму: повна демократія, недосконала демократія, гібридний режим і авторитарний режим) і не характеризується тенденцією до покращення (індекс демократії у 2015 і 2016 рр. був навіть вищий – 5,7, а в 2008 р. – значно вищий – 6,94) [9].

На регіональному рівні громадською організацією «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень» за підтримки міжнародних організацій визначено індекс демократичного розвитку областей (*Ідр*). При цьому прийнята така градація *Ідр*: 1,00-

1,99 – регіон з нерозвинутою демократією, 2,00-3,99 – змішаний/перехідний регіон, 4,00-5,00 – регіон з розвинутою демократією. Індекси розраховані для усіх областей (без врахування окупованих Росією АР Крим та частини Донецької і Луганської областей). Перші позиції в рейтингу займають Івано-Франківська (3,48), Тернопільська (3,42) та Хмельницька (3,40) області, останні – Одеська (2,75), Миколаївська (2,78) та Житомирська (2,79) області. Отже, в Україні немає регіонів ні з розвинутою, ні з нерозвинутою демократією. Усі вони, хоч є досить різними за рівнем демократичного розвитку, однак позиціонуються як регіони з перехідною (від нерозвинутої до розвинутої) демократії [10, с. 6-14].

Демократизація політичної системи України невіддільна від проведення *суспільно-політичних реформ*, які щонайбільше спрямовані на удосконалення державного устрою та підвищення національної безпеки. Водночас їх вплив на економічний розвиток країни та її регіонів є безсумнівним, бо, як цілком резонно стверджував ще В. Ульянов (Ленін), політика є концентрованим виразом економіки. Тож розглянемо особливості їх проведення в аспекті розвитку національної економіки.

Конституційна реформа орієнтована передусім на зміцнення української держави та народовладдя, зокрема через оптимальний розподіл повноважень між гілками влади – законодавчою, виконавчою та судовою. На перший погляд вона безпосередньо на розвиток української економіки не впливає, однак це далеко не так. Річ у тому, що влада в Україні є клептократичною. За неї політична влада перебуває під сильним пресом влади економічної, сконцентрованої в руках декількох десятків осіб-олігархів, які, однак, це публічно не демонструють. Клептократія уособлює владу крадіїв, за якої корупція та фінансові зловживання державних чиновників та політиків стають одним з основних стрижнів життя суспільства. Сама ж корупція зумовлює ненадійність прав власності, криміналізує суспільство (шляхом злиття правоохоронних структур і кримінальних угруповань). Звичайно, це руйнує довіру громадян і бізнесу до владних і юридичних інституцій, спричинює руйнування ринково-демократичного укладу, гальмує приплив іноземних інвестицій і загалом перешкоджає економічному зростанню країни [8, с. 27].

Отже, головним завданням конституційної реформи має стати ліквідація клептократичної моделі влади. Для цього необхідно, щоб народ брав безпосередню участь у формуванні політичної системи країни, а органи влади були йому підконтрольними.

З метою реалізації реформи Указом Президента України від 03.03.2015 р. створена Конституційна Комісія, яка підготувала проекти змін до Конституції України за напрямками децентралізації, правосуддя і прав людини. Ці проекти, крім останнього, вже проголосовані у Верховній Раді України. Однак внесені та намічувані зміни до Конституції України не відповідають на цілий ряд принципових запитань, які мають і економічне підґрунтя. Зупинимось на найважливіших із них.

Яка модель влади і який тип економічної системи є оптимальними для України? Та модель влади, яка нині утвердилася в Україні, Конституцією не передбачена. Натомість у преамбулі до неї є вказівка та те, що Україна будує соціальну державу. Отже, це накладає певні зобов'язання на владні структури щодо соціальних пріоритетів у розвитку національної економіки. Водночас не зайвим було б затвердити окремою статтею модель влади і тип економічної системи України. Більшість політологів і економістів сходиться на тому, що за моделлю влади вона має бути демократичною країною, яка спирається на громадянське суспільство та середній клас, а за типом економічної системи – країною із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Яка форма правління є оптимальною? В Україні з початку незалежності була запроваджена президентсько-парламентська форма правління, яка через значні владні повноваження президента сприяла утвердженню клептократичної моделі влади. Остання дозволила на деякий стабілізувати економіку, але водночас і позбавило її перспектив, тому що олігархи зазвичай паразитують на використанні природних

ресурсів і володінні природними монополіями, а тому особливої тяги до розвитку високотехнологічних видів діяльності не мають. Після Помаранчевої революції (2004 р.) було вирішено перейти до парламентсько-президентської форми правління, яка надавала парламенту компетенційні переваги у формуванні уряду. Однак і вона не принесла бажаних результатів, тому логічно зробити висновок про те, що оптимальною для України (про що свідчать і політологічні дослідження [11, с. 15]), може бути, як і в більшості країн Європи, парламентська форма правління.

У зв'язку з цим закономірно виникає ще одне питання: *як бути з інститутом Президента України?* При відповіді на нього слід враховувати, що жоден Президент України не дав навіть надії на економічний успіх, не кажучи вже про досягнення «економічного дива». Крім того, інститут президента породжує колізію дуалізму виконавчої влади, тому його слід або зовсім ліквідувати, або наділити його церемоніальними функціями, або повністю передати йому виконавчу гілку влади (як у США), що має знайти відображення у змінах до виборчого законодавства.

Зрозуміло, що нинішнє виборче законодавство України служить переважно інтересам олігархів і уже через це деформує головну функції виборів – щодо оновлення влади і оптимізації політичної системи країни. Але оскільки від рішень представників влади залежать реформи в економіці країни та її регіонів, то це означає, що важливою є *виборча реформа*. До речі, її відтермінування уже призвело до кризи довіри громадськості й експертного середовища до правлячої більшості, іміджевих втрат України – через порушення міжнародних зобов'язань, зокрема, перед Євросоюзом, Радою Європи і ОБСЄ, що ставить під загрозу отримання міжнародної політичної і фінансової підтримки у проведенні реформ.

Парламентська Асамблея Ради Європи ще в 2010 р. (Резолюція 1755) рекомендувала Україні запровадити на виборах народних депутатів пропорційну виборчу систему, яка базуватиметься у регіональних виборчих округах на відкритих виборчих списках. Подібні рекомендації висловлені у 2011 р. і Венеціанською комісією, зокрема у її висновку на Закон «Про вибори народних депутатів України».

Пропорційна виборча система з відкритими регіональними списками, що передбачається Концепцією нової редакції Закону «Про вибори народних депутатів України», дозволяє усунути ряд недоліків чинної в Україні змішаної виборчої системи (50 % парламентарів обираються за мажоритарною виборчою системою, інші 50 % – за пропорційною виборчою системою із закритими партійними списками). Вона також сприятиме інституційній розбудові партій, збільшенню впливу виборців на партії та їх кандидатів через право черговості на обрання до Парламенту та місцеві органи влади.

Ця виборча система має посилити і партійне структурування суспільства, тому що партії, які реально впливають на політику влади в країні, в т. ч. й економічну, практично не мають ні принципових відмінностей, ні розбудованої структури. Отже, доцільно провести перереєстрацію партій на основі реального, а не фейкового членства в них. Партії, що не зберуть 100 тис. членів протягом року, не повинні реєструватися (чи перереєстровуватися) у Міністерстві юстиції. Для реальної реєстрації членів партій доцільно ввести персональні рахунки членських внесків в розмірі еквівалентному не менше 10 євро в рік. Таке врахування членства у партіях дозволить різко скоротити чисельність партій та ускладнить їх фінансування олігархами. Крім того, відпаде необхідність у державному фінансуванні діяльності партій, яке передбачене Законом України «Про політичні партії» і вже практикується. Ефекту це, звичайно, не дало, але гроші з державного бюджету витрачаються і немалі.

Щоб уникнути проблем і політичної корупції при створенні коаліції у Верховній Раді, ще до виборів лідери партій мають визначитися з якою ідеологією і, відповідно, яким виборчим блоком партія, виходячи з програмних засад, себе позиціонує – лівої ідеології (яка відповідає інтересам найманих працівників, як Демократична партія у США), чи правої ідеології (яка відповідає інтересам роботодавців, як Республіканська партія у США). Центристські партії, що представляють працюючих власників, мають

позиціонувати себе в залежності від більшої прихильності до тієї чи іншої ідеології. Той блок, який набирає більшість депутатів, пропонує для обрання Верховною Радою прем'єр-міністра. Це може бути лідер партії, яка отримала найбільшу кількість голосів у парламенті.

Прем'єр-міністр бажано щоб обирався на 4 роки. Перший рік прем'єру слід надавати для «розгрібання завалів» попередників, другий – для започаткування і проведення реформ. Якщо через 2 роки прем'єр-міністр не виправдує сподівань народу як єдиного законного носія влади, то проводяться його перевибори. Підставою для них може бути падіння ВВП (більше як на 3 %), підписи більше половини депутатів правлячого блоку, підписи 3/4 депутатів від опозиційного блоку, більше 2/3 негативних відгуків виборців на електронному сайті голосування.

Прем'єр-міністр після обрання (чи переобрання) представляє Верховній Раді для затвердження складу уряду. Для міністрів, як і для народних депутатів, доцільно запровадити процедуру електронного голосування за результатами їхньої діяльності (з потенційною ротацією через рік). Тим більше, що діяльність урядовців, не рахуючи діяльності таких міністрів, як Г. Кирпа, не відзначається особливою продуктивністю. Можливо тому, що, як говорив ще Р. Рейган: «Кращі уми не в уряді. Якби вони там були, бізнес вкрав би їх».

Наявність же простого і зрозуміло ротаційного механізму Верховної влади і уряду має вберегти Україну від чергових потрясінь і нових Майданів.

У зв'язку з запровадження механізму ротації депутатів, міністрів та деяких інших категорій високопосадовців доцільно організувати їх проживання у гуртожитках квартирних типу. Це дало б значну економію коштів за рахунок відмови від компенсації найму квартир та проживання у готелях.

Конституційна та виборча реформи – це тільки пролог до *реформи державного управління* – на засадах веберівської концепції «раціональної бюрократії», яка передбачає досконалість управлінської праці щодо точності, дисципліни, надійності, інтенсивності й ефективності.

Державне управління з давніх часів було «ахіллесовою п'ятою» України. Ще Ф.-М. Вольтер писав: «Україна – країна козаків, розташована між Малою Татарією, Польщею и Московією. Погане управління погубило тут те добро, яке природа намагалася дати людям». Та й нині міністерські чиновники більшу частину свого робочого часу займаються непотрібними, а то й шкідливими для суспільства справами – нескінченними бюрократичними узгодженнями, відповідями (а частіше – відписками) на звернення громадян, наданням адміністративних послуг (здебільшого без права на те), регуляцією того, що не треба регулювати, управлінням майном замість підтримання ефективної діяльності організацій усіх форм власності. Не дивно, що необхідність реформи державного управління в Україні сприймається як щось само собою зрозуміле, в т. ч. й найвищими державними посадовцями. Не випадково прем'єр-міністр В. Гройсман, приступаючи до виконання своїх обов'язків, заявив, що його «команда» має стати владою нової якості.

Метою реформи державного управління є формування ефективної системи публічної адміністрації, здатної забезпечити високу ефективність ведення бізнесу (на засадах державного регулювання – антимонопольного, зовнішньоекономічного та ін., структурної перебудови, інноваційної діяльності, технологічного розвитку тощо), суттєве зростання ВВП та високий рівень життя громадян.

На виконання реформи Кабінет Міністрів України 24 червня 2016 р. схвалив Стратегію реформування державного управління в Україні на 2016–2020 рр. та затвердив план заходів з її реалізації. Ключовими напрямками реформування визначені: стратегічні засади реформування державного управління; стратегічне планування, формування і координація державної політики; державна служба та управління людськими ресурсами; підзвітність – організація, прозорість, нагляд системи керівників

центральної влади; надання адміністративних послуг (через «прозорі офіси») та адміністративна процедура; управління державними фінансами.

Незважаючи на амбітні плани й велику кількість реформ, ініційованих урядом В. Гройсмана, більшість громадян негативно оцінює його діяльність. Неефективно працює й уся вертикаль виконавчої влади в Україні, яка нараховує близько 300 тис. чиновників. Це є «... віддзеркаленням нерозуміння неекономічних факторів розбудови ефективного держави, світоглядного обмеження її очільників, зорієнтованих на особисте швидке і нетрудове збагачення» [4, с. 12]. Підтвердженням останнього є те, що кожен другий у владі пов'язаний з криміналом [12].

На жаль, із трьох основних інструментів влади (за Е. Тоффлером [13, с. 39-41]), що передбачають використання насилля (за влади невисокої якості), багатства (за влади середньої якості) і знань (за влади найвищої якості), нинішня влада найбільше користується першим із них і зовсім мало – останнім. На це вказує хоча б те, що вже виношуються плани щодо ліквідації управлінь економіки в регіональних адміністраціях [14, с. 40]. Отже, в реформуванні державного управління в Україні попереду ще багато роботи.

З реформою державного управління тісно пов'язана програма «Цифрова Україна», затверджена на засіданні Національної ради реформ 18 вересня 2015 р. Вона передбачає розширення можливостей щодо застосування ІТ-технологій не тільки у сфері державного управління (електронного урядування в центрі, в регіонах і на місцях), але і в багатьох інших сферах, що надасть цифрові сервіси громадянам і бізнесу та сприятиме залученню інвестицій, збільшенню кількості туристів тощо.

Після Революції Гідності (Євромайдану) простого косметичного ремонту державної влади в Україні було уже недостатньо. Необхідним стало кардинальне оновлення влади. Тому уже в 2014 р. було прийнято Закон України «Про очищення влади», який визначав правові засади люстрації, зокрема осіб, які сприяли узурпації влади Президентом України В. Януковичем, підризу основ національної безпеки і оборони країни та протиправному порушенню прав і свобод людини.

Згодом виявилось, що і нова влада виявилася дуже далекою від ідеалів і наказів Євромайдану, її найбільшим мінусом стала корумпованість. Руйнуючи державний апарат і спустошуючи моральні устої суспільства, корупція несе серйозні ризик втрати Україною її незалежності. На це, зокрема, вказують дані опитування «Барометр світової корупції» за 2016 р., проведеного міжнародною антикорупційною організацією Transparency International. Згідно з ними, 56 % респондентів вважають, що корупція є головною проблемою Української держави. Колишній Держсекретар США Рекс Тіллерсон акцентував увагу на цьому: «Для України немає сенсу боротися за своє тіло на Донбасі, якщо вона втрачає свою душу через корупцію» [15].

Отже, корупція є головним внутрішнім ворогом України, оскільки вона веде до поширення тіньової економіки, ускладнень у сфері макроекономічного регулювання, збоїв ринкового механізму, криміналізації бізнесу, втрат державного майна, скорочення надходжень до державного та місцевих бюджетів, загострення соціальних проблем, відтоку робочої сили за кордон, «тромбів» на шляху руху товарів і капіталу, погіршення інвестиційного клімату, що в підсумку різко зменшує шанси на економічне зростання. За даними опитування портфельних і стратегічних іноземних інвесторів, проведеного Dragon Capital та Європейської бізнес-асоціації, широкомасштабна корупція, поряд відсутності довіри до судової системи, є найбільшою перешкодою для надходження капіталу в Україну [2, с. 4]. Виходячи з наведеного, *антикорупційна реформа*, без сумніву, є однією з найважливіших з-поміж усіх суспільно-політичних реформ.

Для боротьби з корупцією важливо сповна використати багатий зарубіжний досвід [16]. Наприклад, в Сінгапурі для цього були запроваджені такі заходи: спрощення процедур прийняття рішень та видалення двозначності в законах; різке збільшення заробітної платні суддям; заміна особового складу міліції; жорстке

придушення мафіозних угруповань; збільшення заробітної плати державним службовцям; створення незалежного органу для боротьби з корупцією у вищих ешелонах влади.

З метою започаткування антикорупційної реформи в Україні 14 жовтня 2014 р. був прийнятий Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки». Інституційному забезпеченню реформи сприяло й ухвалення інших законів, зокрема таких як «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро», «Про Державне бюро розслідувань», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» та зміни до законів «Про прокуратуру» (зокрема, в частині Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), «Про Національне агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів», «Про публічні закупівлі» та ін.

В реалізації реформи ключова роль відведена новим антикорупційним органам – Національному антикорупційному бюро України (НАБУ), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (САП), Національному агентству з питань запобігання корупції (НАЗК) та Вищому антикорупційному суду.

НАБУ за консультативної і фінансової допомоги з боку міжнародних партнерів вже в грудні 2015 р. зареєструвало перше кримінальне впровадження в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, а до кінця січня 2017 р. (під наглядом САП) Бюро уже здійснювало 264 кримінальні розслідування. В ході розслідувань були заарештовані значні грошові кошти (601,9 млн. грн., 80,2 млн. дол. США, 7,4 млн. євро), 114 земельних ділянок, 66 квартир, 54 нежитлові приміщення, 27 будинків, 69 транспортних засобів та 2 літаки, 228 одиниць сільгосптехніки, 1 цілісний майновий комплекс, цінні папери на суму понад 75,5 млн. дол. США [1, с. 15].

Підвищеною увагою з боку детективів Бюро користується діяльність суддів (всіх рівнів) та прокурорів. Майже кожне п'яте провадження, яке розслідує бюро, стосується зловживань на підприємствах з державною часткою 50 % і більше. Завдяки зусиллям детективів Бюро вдалося викрити корупційні схеми у Міністерстві оборони, в Укроборонпромі, на ПАТ «Укрзавидобування», «Укрзалізниця», «Одеський припортовий завод», «Державна продовольчо-зернова корпорація». Викриття корупційних схем останнього товариства унеможливлено розкрадання 480 млн. грн., наданих Україні за Кіотським протоколом [1, с. 15]. Помітними є успіхи НАБУ і в протидії злочинній діяльності бізнесу (контрабанді, відмиванню грошей тощо). Свідченням цього є, наприклад, інформація УНН (від 12.12.2017) про те, що бізнесмен В. Альперін підозрюється у дачі взятки детективу НАБУ в розмірі 800 тис. дол. За даним прес-служби НАБУ, позитивний економічний ефекти від роботи агентства досягає 3 млрд. грн.

Особлива увага НАБУ прикута до е-декларування, хоча відповідальним за проведення перевірок е-декларацій, згідно Закону «Про запобігання корупції», є НАЗК. Бюро реагує на звернення щодо фактів незаконного збагачення декларантів, оскільки на них не реагує НАЗК. Примітно, що фігурантами більше половини проваджень НАБУ за результатами перевірок е-декларацій є представники суддівського корпусу.

Звичайно, активність детективів НАБУ не до вподоби можновладцям. Свідченням цього є напруженість у стосунках між НАБУ і «старим» органом слідства – Генеральною прокуратурою України, що особливо загострилася у листопаді 2017 р., коли та разом із СБУ зірвала спецоперацію НАБУ. Відкритий наступ на НАБУ розпочався у грудні 2017 р., коли керівники провладних фракцій подали у Верховну Раду України законопроект, що уможливило звільнення його керівника без аудиту. Цей крок влади отримав рішучий осуд з боку представників США, ЄС, МВФ та послів G 7 і тому розгляд законопроекту був призупинений.

Запровадження НАЗК системи електронного декларування статків публічних службовців є одним з головних досягнень антикорупційної реформи. Вона виступає як

важливий інструмент у боротьбі з легалізацією доходів і майна, одержаних в результаті корупційних діянь. Не дивно, що запуск цієї системи супроводжувався колосальним протистоянням з боку багатьох народних депутатів, чиновників високого рангу, представників силових структур. Всупереч усім старанням систему з 1 вересня 2016 р. було запущено. Однак вона все ще не стала «наріжним каменем» у боротьбі з корупцією, зокрема й тому, що за перевітками декларацій не приймаються рішення, щодо статків, які «не вписуються» в доходи публічних службовців. Неврегульованим є доступ до декларацій (тільки не повністю, як до декларацій працівників СБУ), внаслідок чого вони стають цінною інформацією для кримінальних елементів. Ми вважаємо, що доступ до декларацій повинно мати обмежене коло осіб, які реально борються з корупцією.

На сьогодні успіхи в боротьбі з корупцією в Україні є малопомітними. На це вказує те, що в рейтингу Transparency International Індексу сприйняття корупції (CPI) Україна після Євромайдану піднялася лише на 14 позицій – зі 144-ї у 2013 р. до 130-ї у 2017 р. Вона отримала 30 балів зі 100 можливих. Це на 1 бал більше і на 1 позицію вище, ніж в минулому році (29 балів, 131 місце з 176 країн). Але в динаміці результати 2017 р. нижче (1 бал проти 2), ніж у 2016 р. Щоправда, в рейтингу CPI Україна в цьому році вперше з 2010 р. обійшла Росію (29 балів), яка не поліпшила свої позиції за минулий рік. Результати інших сусідів і далі вищі, ніж у України: Польща – 60, Словаччина – 50, Румунія – 48, Угорщина – 45, Білорусь – 44, Молдова – 31 [17].

Для підвищення результативності антикорупційної реформи в Україні, на нашу думку, важливо здійснити такі заходи: запровадити правові механізми відокремлення бізнесу від політики; позбавитися впливу представників влади, особливо верховної, на прийняття рішень працівниками антикорупційних органів; законодавчо наділити НАБУ правом на автономне (а не за погодженням із СБУ) зняття інформації з каналів зв'язку; домогтися об'єктивності декларацій про доходи і майно посадових осіб з кримінальною відповідальністю за приховування їх вартості в еквіваленті (за курсом НБУ) понад 20 тис. євро; забезпечити доступ до декларацій усіх без винятку посадових осіб, водночас доцільно обмежити доступ до декларацій тільки колом відповідальних осіб; заборонити переписування доходів і майна на рідних і близьких, крім батьків на дітей і навпаки; забезпечити для посадових осіб обов'язковий перехід на безготівкові форми платежів, щоб забезпечити ефективний контроль не тільки над їхніми доходами, але й видатками; заборонити на період перебування в статусі депутатів усіх рівнів чи на державній службі зростання доходів і вартості майна за рахунок підприємницької діяльності (за їх наявності вони мають перераховуватися у державний та місцеві бюджети у пропорції 50 : 50); синхронізувати реформу (за цілями і термінами) з реформами правоохоронної та судової систем.

Реформа правоохоронної системи покликана подолати свавілля і корумпованість чиновницького апарату, рекет в економічній сфері, засилля бандитизму тощо. Без проведення цієї реформи мало хто наважиться вкладати кошти й далі розвивати бізнес, особливо це стосується іноземних інвесторів.

Першим кроком на шляху реформування правоохоронної системи став початок роботи патрульної поліції. Нині вона працює у 32 містах України і нараховує більше 12 тис. осіб. В перспективі передбачається об'єднання блоків патрульної і громадської поліції в єдиному підрозділі – поліції превенції. У 2016 р. розпочали свою роботу спецпідрозділи Корпусу оперативно-раптової дії («КОРД»). Проводиться робота щодо реформування існуючої системи ізоляторів тимчасового тримання з метою дотримання європейських та світових вимог щодо утримання осіб в місцях позбавлення волі. Впроваджено пілотний проект (у Києві та Одесі) фото-відео-фіксації порушень правил дорожнього руху. З початку 2016 р. до кінця березня 2017 р. автотранспортний парк поліції поповнився 651 автомобілем компанії Matsubishi [1, с. 36].

У 2016 р. тривав активний процес атестації працівників поліції, він дозволив звільнити з лав поліції працівників, які своїми діями (корупційного, етичного,

протиправного) характеру підривали довіру населення до неї. Це значною мірою був вимушений крок, але він приніс і багато шкоди, тому що з правоохоронних органів було вибите професійне ядро, особливо по лінії Департаменту карного розшуку та у зв'язку з ліквідацією Управління по боротьбі з організованою злочинністю. В результаті ми отримали не тільки некомплект поліції на рівні 18 %, а ще й дуже низький рівень розкриття резонансних і важких справ [1, с. 36].

В цілому реформа правоохоронної системи значною мірою має показний характер. При цьому влада, аби добитися прихильності силових структур, практикує систематичне підвищення заробітних плат їх працівникам та загальне збільшення бюджетних витрат на їх утримання. Це є свідченням того, що Україна таки буде поліцейською державою.

Однією з найзатребуваніших (поряд з антикорупційною) є *судова реформа*. Вона спрямована на те, щоб в Україні нарешті запанувало верховенство права, справедливе правосуддя. Причому це дуже важливо і для розвитку економіки й, зокрема, бізнесу. Пояснюється це тим, що коли у представника певного бізнесу виникає спір з контрагентами або державними органами, то має бути арбітр. Зазвичай цю функцію виконує суд. Якщо до суду є довіра, то сторони виконають рішення, яке б він не ухвалив. Якщо ж один із контрагентів має можливість вирішити спір в інший спосіб – через вплив на суддю, то довіри до українського суду не буде (наразі вона на рівні 8-10 % [2, с. 13]). Особливо це важливо для залучення інвестицій, тому що бізнесмен завжди оцінює співвідношення ризику та дохідності. Так, в Україні багато бізнесів мають вищу дохідність, ніж у країнах ЄС, але й ризики на порядок більші, тому й інвестор не обирає нашу країну.

Після Революції Гідності 27 жовтня 2014 р. створено Раду з питань судової реформи, яка розробила Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки (Стратегія), а також детальний План дій щодо реалізації її положень. Указом Президента України від 20.05.2015 р. Стратегію було схвалено. Законодавчим втіленням реформи стало прийняття Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». Але початок великій судовій реформі (під тиском послів «Великої сімки» та МВФ) дали Закон «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та оновлений Закон «Про судоустрій і статус суддів», прийняті Верховною Радою 2 червня 2016 р.

Реформа полягає в наступному:

- перетворення чотирирівневої судової системи на трирівневу (місцеві/окружні суди – апеляційні суди – новий Верховний Суд України (ВСУ);
- всі судді призначатимуться на конкурсній основі. Встановлюються нові кваліфікаційні вимоги до суддів ВСУ. Утворюється Громадська рада доброчесності;
- створення окремих Вищого антикорупційного суду та Вищого суду з питань інтелектуальної власності;
- обмеження суддівської недоторканності;
- утворення Вищої ради правосуддя замість Вищої ради юстиції;
- істотне підвищення суддівської винагороди (зарплати);
- розширення дисциплінарної відповідальності суддів, кваліфікаційне оцінювання;
- зміна порядку призначення, переведення суддів;
- звільнення судді через порушення ним обов'язку підтвердити законність джерел походження доходів і майна;
- введення інституту конституційної скарги громадянина до Конституційного Суду;
- поступове впровадження адвокатської монополії на представництво в судах.

Реформу привітали Європейський Союз, США, Рада Європи, Венеціанська комісія, але висловила критичні зауваження Європейська Бізнес Асоціація. На думку її

представників, у запропонованих змінах відсутні ефективні механізми оновлення існуючого суддівського корпусу, а також інструменти громадського впливу на відбір і оцінку суддів. При цьому не факт, що попередній склад Верховного суду передасть секретну документацію новому суду. Самі суди стають значною мірою закритими, тому що суд може заборонити доступ ЗМІ до судового процесу без будь-якої мотивації. Кожен суддя отримав право запрошувати «експертів в галузі права», що дозволить йому відсторонитися від неправомірного судового рішення, прикрившись рішенням експерта. А звернення в суд для багатьох стає матеріально непідйомним (це і 1,5 тис. грн. за звернення з позовом в суд, це і подорожчання на 80 % доступу до касації, це і сплата «авансу» за витрати відповідача, на випадок якщо він виграє). Це означає, що витрати на судову систему, на яку тільки з бюджету у 2017 р. було витрачено 9,5 млрд. грн., ще більше зростуть.

Експерти Реанімаційного пакету реформ звертають ще увагу на те, що створення Вищого антикорупційного суду відкладається на невизначений час, тим більше, що Венеційська комісія, МВФ і Всесвітній банк наполягають на: 1) приведенні його юрисдикції до юрисдикції НАБУ і САП; 2) зміни кваліфікаційних вимог до суддів; 3) надання громадській раді права вето на кандидатури нечесних претендентів на роботу суддями. Саме ж створення Антикорупційного суду свідчить про те, що на ефективну діяльність Верховного суду України, який, як у більшості країн розслідує злочини, в т. ч. й корупційні, вищих посадових осіб, мало хто сподівається. А введення інституту приватних виконавців (на тлі соціально-економічної кризи) може призвести до соціального вибуху та дестабілізації ситуації в Україні.

Таким чином, у теперішньому вигляді судова реформа може не тільки законсервувати негативну ситуацію у судовій системі країни, але й погіршити її, а тому об'єктивних підстав, зокрема для поліпшення інвестиційного клімату в Україні та її регіонах, ми не бачимо.

Агресія Росії проти України показала, що *реформа системи національної безпеки та оборони* запізнилася як мінімум на 10 років. Якби вона була проведена вчасно, то це не дозволило б агресору анексувати Крим, розв'язати війну на Сході України. Це не призвело б до втрати Україною 7 % території і 20 % її економічного потенціалу. Отже, ця реформа є вкрай важливою для збереження незалежності та розбудови української держави, її економічного зростання.

Для того, щоб в майбутньому Україна могла убезпечити себе від зовнішнього і внутрішнього ворога, слід проаналізувати помилки минулих років у будівництві Збройних Сил України та у захисті територіальної цілісності, яку віроломно порушила Росія, нехтуючи відповідними статтями Хельсінкського заключного акту (1975) та Будапештського меморандуму (1994), та визначитися з головними пріоритетами системи національної безпеки та оборони.

З позицій національної безпеки для України дуже важливо відповісти на питання: *чому національна безпека України виявилася такою вразливою й, зокрема, чому Росія так легко захопила Крим і частину території Донбасу?* Причин цього багато, але головними з них все ж стали: 1) олігархізація України, яка призвела до різкої поляризації доходів населення і масового зубожіння більшої частини народу, коли реальні доходи громадян стали у 2-3 рази меншими, ніж в Росії; 2) корупція у всіх сферах життя як беззмінний супутник олігархічного ладу, яка підірвала основи якісної освіти і науки, що породило масовий непрофесіоналізм в усіх сферах, в т. ч і у військовій; 3) газова угода з Росією, яка знекровила українську економіку, дозволивши водночас Росії підвищити життєві стандарти та переозброїти армію; 4) дисбаланс прав і обов'язків між центром і регіонами (запізнення з реформою децентралізації влади); 5) підлив національної безпеки через російських агентів в силових структурах; 6) активне формування «п'ятої колонії» і пропаганда в ЗМІ «руського міру»; 7) «русо туристо» для проведення псевдопротестних акцій на території України; 8) відкрита агресія Росії і неспроможність вищого керівництва країни на адекватні оперативні дії.

Згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) від 6 травня 2015 р. Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015 р. введено в дію Стратегію національної безпеки України. Основні її напрями наступні:

- відновлення територіальної цілісності України, створення ефективного сектору безпеки і оборони;
- підвищення обороноздатності держави;
- реформування та розвиток розвідувальних, контррозвідувальних і правоохоронних органів;
- реформування системи державного управління, нова якість антикорупційної політики;
- особливе партнерство з НАТО, наближення особового і технічного складу Збройних Сил України до стандартів альянсу до 2020 р.;
- забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері, а також економічної, енергетичної, екологічної та інформаційної безпеки.

Визначенню шляхів формування достатніх національних безпекових та оборонних можливостей, що дадуть змогу відновити територіальну цілісність України у межах її міжнародно визнаного державного кордону та гарантувати мирне майбутнє країни і соціально-економічний розвиток, сприяють: Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України (прийнята рішенням РНБО від 4 березня 2016 р. і затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016).

На зміцнення національної безпеки орієнтована й *реформа у медійній та інформаційній сферах*. В цьому аспекті особливе значення мало рішення Ради Національної безпеки і оборони «Про Доктрину інформаційної безпеки України» від 29 грудня 2016 р. Цей документ визначив напрями і пріоритети державної політики в інформаційній сфері після російської окупації, зокрема щодо охоплення телерадіосигналом окупованих територій – Криму і окремих районів Донбасу.

Реформа культури сама по собі має виняткове значення для України і українців, насамперед тому, що культивує ген української державної ідентичності. Водночас вона має важливе значення для формування креативної індустрії, що характеризується органічним поєднанням та використанням знань, інформації та творчості (креативності). За визначенням ЮНЕСКО, креативні індустрії є культурними за своєю своєю природою.

Розвиток креативної індустрії в Україні, яка переживає епоху «знекровленого індустріалізму», коли більшість її міст, особливо малих, та сіл є депресивними, має важливе значення для забезпечення їх соціально-економічного підйому. Для цього дуже важливо використати їх значний туристично-рекреаційний та культурно-історичний потенціал. Прикладом може слугувати іспанське місто Більбао (звідси «ефект Більбао»), яке завдяки інвестиціям в культуру і архітектуру перетворилося на всесвітньо відомий центр креативної індустрії, фінансової діяльності і туризму.

До суспільно-політичного блоку реформ відноситься й *програма з просування інтересів України у світі*, яка була висунута всередині 2014 р. Форумом Global Ukrainians. Цей форум являє собою мережу молодих високоосвічених українських лідерів-експатів, що мають міжнародний досвід. Їх участь у реалізації програми може підсилити роботу Міністерства закордонних справ та інших органів державної влади у захисті інтересів України у світі, зокрема щодо припинення вивозу лісу-кругляка та навчання учнів і студентів на державній мові.

Одним із ключових міжнародних інтересів України є реалізація євроінтеграційної стратегії. В рамках її реалізації 11 червня 2017 р. між Україною та ЄС запрацював безвізовий режим, що дозволив українським громадянам вільно перетинати міждержавні кордони. В перспективі вступ України до ЄС не слід розглядати як самоціль. Для України значно важливішим є досягнення демократичних норм і стандартів Євросоюзу, ніж сам вступ до нього.

Висновки. Отже, базові суспільно-політичні реформи формують сприятливий інституційний базис для проведення власне економічних реформ і, відповідно, розвитку національної економіки. Так, конституційна реформа сприяє не тільки удосконаленню політичної системи країни, а й орієнтує на формування соціально орієнтованої ринкової економіки (за парламентської форми правління й переходу до пропорційної виборчої системи з відкритими регіональними списками). Реформа системи державного управління здатна забезпечити високу ефективність ведення бізнесу і, на цій основі, економічне зростання та високий рівень життя. Якщо успіхом не увінчається антикорупційна реформа, доповнена реформами судової та правоохоронної систем, то «інвестиційний голод» в економіці тільки посилюватиметься. Вчасне проведення реформи національної безпеки і оборони могло б зменшити масштаби економічних втрат країни внаслідок російської агресії. Певний вплив на економічне зростання може мати реформа культури, оскільки вона стимулює розвиток креативної індустрії. Реалізація програми просування інтересів України у світі головним своїм трендом має утвердження європейських стандартів у всіх сферах життя, в т. ч. і в економіці.

Аналіз подальших кроків в реалізації суспільно-політичних реформ дозволить виявити глибші причинно-наслідкові зв'язки між ними і напрямками розвитку національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Моніторинг прогресу реформ [Електронний ресурс]. – К. : Нац. рада реформ, 2017. – 101, [2] с. – Режим доступу : http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/full_ukr_20_02_2017.pdf
2. Реформи під мікроскопом (станом на квітень 2017 р.) / за ред. В. В. Міського. – К. : Софія-А, 2017. – 132 с.
3. Бунецький Л. Л. Інституційний дизайн сучасної української політики: криза ідентичності та конфлікт інтересів / Л. Л. Бунецький // Вісник СевНТУ. Серія : Політологія. – 2013. – Вип. 145. – С. 115-121.
4. Вовканич С. Й. Максими суспільних трансформацій і економічних змін у контексті зміцнення національної безпеки України / С. Й. Вовканич // Регіональна економіка. – 2015. – № 3. – С. 5-15.
5. Єщенко П. С. Реформування інститутів та економічних структур – веління часу / П. С. Єщенко // Економіка України. – 2015. – № 6. – С. 66-68.
6. Магдич А. С. Концептуальний підхід до формування механізму впливу демократії на економічне зростання / А. С. Магдич // Європейський вектор економічного розвитку. – 2016. – № 2 (21). – С. 97-106.
7. Парлюк В. І. Політичні реформи в Україні: перехід від трансформації до модернізації / В. І. Парлюк // Грані. – 2016. – № 1. – С. 47-52.
8. Пустовійт Р. Ф. Інституціональні фактори клептократичної економіки / Р. Ф. Пустовійт // Економіка України. – 2015. – № 12. – С. 26-38.
9. Democracy Index 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>
10. Індекс демократичного розвитку областей України – 2016 / упоряд. Є. Романенко. – Чернівці : Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень, 2017. – 146 с.
11. Галаган Л. Президент у системі влади за різних форм державного управління / Л. Галаган // Політичний менеджмент. – 2011. – № 4. – С. 8-18.
12. Ветеран МВД: каждый второй во власти связан с криминалом [Електронний ресурс] // РІА Новости Украина. – 2018. – 12 февраля. – Режим доступа : <https://rian.com.ua/analytics/20180212/1032251028/veteran-MVD-vlast-kriminal.html>
13. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Элвин Тоффлер ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2003. – 669, [3] с.
14. Андрушків Б. М. Особливості вирішення реформаційних проблем – громадська оцінка процесів / Б. М. Андрушків [та ін.] // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2016. – Вип. 14. – С. 35-42.
15. НАБУ виявило корупцію в Укроборонпромі [Електронний ресурс] // 24 канал. – 2017. – 26 грудня. – Режим доступу : https://24tv.ua/nabu_viyavilo_koruptsiyu_v_ukroboronpromi_foreign_policy_n906204
16. Колеснікова К. М. Удосконалення методів боротьби з корупцією в Україні на основі використання зарубіжного досвіду / К. М. Колеснікова, Л. В. Беззубко // Збірник наукових праць Донецької національної академії будівництва та архітектури. – 2016(2). – Вип. 1. – С. 53-58.
17. Україна поднялась в рейтинге восприятия коррупции [Електронний ресурс] // Деньги.ua. – 2018. – 22 февраля – Режим доступа : <http://dengi.ua/finance/302233-Ukraina-podnyalas-v-reitinge-vospriyatiya-korruptcii>

УДК 339.13

Мардус Н.Ю., к.е.н., доцент

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ БАЗИС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ТОВАРІВ

У статті сформовано методологічний базис забезпечення розвитку внутрішнього ринку, що дозволить досягти таких кон'юнктурних та структурних змін, які сприяли б розвитку національного господарства в цілому. Визначено, що база забезпечення поєднує в собі концептуальний та організаційно-діагностичний компоненти. Встановлено, що поняття забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, можна визначити як процес, що базується на певній теоретичній базі та передбачає створення відповідних умов та формування необхідних ресурсів для удосконалення здійснення товарно-грошового обігу і захисту внутрішнього ринку від зовнішніх загроз. Розкрито комплексний характер та багатоаспектність процесу забезпечення внутрішнього ринку й надано авторський зміст поняття «забезпечення внутрішнього ринку».

Ключові слова: внутрішній ринок, забезпечення, розвиток, процес, принципи, національне господарство.

Mardus N.

METHODOLOGICAL BASIS OF THE INTERNAL MARKET PROTECTION

The article provides a methodological basis for ensuring the development of the domestic market, which will allow for such situation and structural changes that would contribute to the development of the national economy as a whole. It is determined that the base of the database combines conceptual and organizational-diagnostic components. It is established that the concept of development of the internal market of goods can be defined as a process based on a certain theoretical basis and provides for the creation of appropriate conditions and the formation of the necessary resources for improving the implementation of commodity-money circulation and protecting the domestic market from external threats. The complex character and multi-aspect of the process of providing the internal market are revealed and the author's content of the concept of "ensuring the internal market" is formed.

Key words: domestic market, provision, development, process, principles, national economy.

Мардус Н.Ю.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ БАЗИС ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО РЫНКА ТОВАРОВ

В статье сформирован методологический базис обеспечения развития внутреннего рынка, что позволит достичь таких конъюнктурных и структурных изменений, которые способствовали бы развитию национального хозяйства в целом. Определено, что база обеспечения сочетает в себе концептуальный и организационно-диагностический компоненты. Установлено, что понятие обеспечения развития внутреннего рынка товаров, можно определить как процесс, основанный на определенной теоретической базе и предусматривает создание соответствующих условий и формирование необходимых ресурсов для совершенствования осуществления товарно-денежного обращения и защиты внутреннего рынка от внешних угроз. Раскрыто комплексный характер и многоаспектность процесса обеспечения внутреннего рынка и предоставлено авторское содержание понятия «обеспечение внутреннего рынка».

Ключевые слова: внутренний рынок, обеспечение, развитие, процесс, принципы, национальное хозяйство.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Розробка методологічного базису забезпечення розвитку внутрішнього ринку детермінована його зростаючою роллю у функціонуванні національної економіки.

Існує значна кількість суперечливих питань в цьому напрямі, зокрема, неоднозначність трактування понять «забезпечення розвитку», існування значної кількості форм та видів забезпечення, відсутність чітко визначеної послідовності його

етапів тощо. Своєчасне вирішення методологічних, методичних, а тим більше суперечливих питань в області забезпечення розвитку внутрішнього ринку дозволить досягти таких кон'юнктурних та структурних змін, що сприяли б розвитку національного господарства в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. На дослідженні видових проявів забезпечення розвитку ґрунтуються праці багатьох економістів-науковців. При цьому, варто зауважити, що автори в своїх дослідженнях не наводять класифікації видів забезпечення розвитку, зупиняючись на дослідженні одного або кількох видів забезпечення. На наш погляд, всі види забезпечення розвитку можна розподілити залежно від того, на чому вони базуються - на використанні певного виду ресурсів, або на здійсненні певної діяльності, або на їх поєднанні.

На використанні певного виду ресурсів будується забезпечення в працях наступних авторів:

- ресурсне (Полянська А.) [1];
- фінансове (Зятковський І., Гудзь О., Опарін В.) [2-4];
- природно-ресурсне (Погріщук Б., Погріщук Г.) [5];
- інвестиційне (Гуторов О., Калашніков О. [6], Кісіль М. [7], Коденська М. [8], Костромін Г., Круп'як Л., Круп'як І., Кошельник В., Манаєнко І., Однорог М., Шилова О. [9]).

- кредитне (Сидор Г.) [10];

На здійсненні певної діяльності в рамках забезпечення ґрунтуються дослідження таких авторів, як:

- інституційне (Ільчук В., Пазюк В., Задорожна Л. [11]) або інституційно-правове (Горіна Г. [12]);
- інфраструктурне (Шмига О.) [13];
- маркетингове (Боровик Т.) [14];
- маркетингово-логістичне (Копитко В.) [15];
- організаційно-інфраструктурне (Паризький І.) [16].

Окрему групу представляють автори, що при розгляді забезпечення враховують, як використання певних ресурсів, так і здійснення певних видів діяльності:

- інформаційно-аналітичне (Г.Журавель) [17];
- інформаційно-консультативне (А.Луцик) [18];
- модернізаційне (Б.Буркинський, О.Лайко, І.Агінська, О.Островар) [19].

Як видно з проведеної систематизації, найбільша кількість авторів приділяє увагу саме інвестиційному забезпеченню розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Але відаючи належне внеску наведених авторів у формування теоретико-методологічної бази забезпечення розвитку, можна констатувати дещо вузький характер існуючих напрацювань, тобто існує нагальна потреба у створенні методологічного базису забезпечення розвитку, що дозволить розкрити комплексний характер та багатоаспектність даного процесу.

Проте, слід розпочати з дослідження з визначення сутності терміну «забезпечення». Саме слово «забезпечення» походить від дієслова «забезпечувати», що згідно тлумачного словника української мови має декілька трактувань:

- 1) постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування;
- 2) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось;
- 3) захищати, охороняти кого-небудь, що-небудь від небезпеки.

Слід зазначити, що в сфері економічних досліджень слово «забезпечення» як похідне від дієслова «забезпечувати» в першому з розглянутих трактувань застосовується при розгляді окремих його видів, що передбачають створення ресурсної бази для функціонування певного об'єкту або протікання деякого процесу (наприклад,

ресурсне забезпечення розвитку національного господарства, фінансове забезпечення функціонування економіки, інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності тощо).

Слово «забезпечення» як похідне від дієслова «забезпечувати» в другому з розглянутих трактувань застосовується в сенсі створення необхідних умов для досягнення певної мети або протікання деякого процесу у строго визначеному напрямку (наприклад, забезпечення економічної стійкості, забезпечення ефективності сталого розвитку тощо).

Слово «забезпечення» як похідне від дієслова «забезпечувати» в третьому з розглянутих трактувань застосовується в поєднанні з поняттям «економічна безпека», «національна безпека» тощо в сенсі захисту певного об'єкту від загроз та небезпек (забезпечення економічної безпеки регіону, забезпечення національної безпеки держави тощо). Тобто, забезпечення є процесом, однак, в першому випадку цей процес спрямовується на пошук ресурсів та засобів, в другому випадку – на створення сприятливих умов, а в третьому – на захист від загроз. На наш погляд, найбільш змістовним є друга трактовка забезпечення, адже створення сприятливих умов для функціонування певного об'єкту або протікання відповідного процесу передбачає в тому числі і пошук необхідних для цього ресурсів і засобів, і захист від загроз та небезпек. Встановлення конкретних видів забезпечення розвитку, у першу чергу, передбачає визначення сутності самої категорії «забезпечення розвитку».

Цілі статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження поняття забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, яке можна визначити як процес, що базується на певній теоретичній базі та передбачає створення відповідних умов та формування необхідних ресурсів для удосконалення здійснення товарно-грошового обігу і захисту внутрішнього ринку від зовнішніх загроз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З огляду на все вище наведене [1, 6, 9, 11,13-16], дозволило сформулювати методологічний базис забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів як певного процесу.

На рис. 1 наведено структурні компоненти методологічного базису забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів.

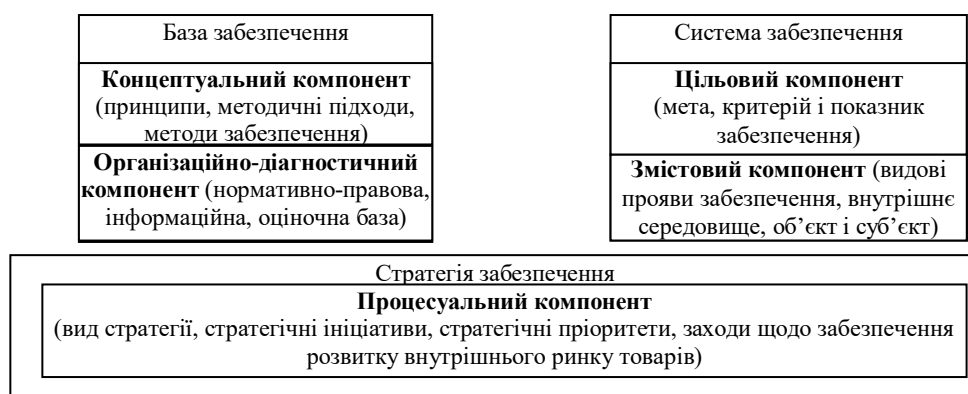

Рис.1. Методологічний базис забезпечення розвитку внутрішнього ринку (авторська розробка на основі [1, 6, 9, 11,13-16])

Як видно з даних рис.1, база забезпечення поєднує в собі концептуальний та організаційно-діагностичний компоненти.

Концептуальний компонент включає в себе принципи формування системи забезпечення, методичні підходи, що використовуються в процесі забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів (для оцінки розвитку, визначення впливу зовнішніх факторів, забезпечення розвитку, оцінки забезпечення), методи забезпечення.

Цей компонент формує методичну базу для забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів.

Організаційно-діагностичний компонент включає нормативно-правову базу, інформаційну та оціночну базу забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів.

Система забезпечення поєднує цільовий та змістовий компоненти. Цільовий компонент включає мету забезпечення, критерій та показник забезпечення, а змістовий компонент – складові частини системи забезпечення, внутрішнє середовище, об'єкт та суб'єкт забезпечення.

Функціонуючи на основі бази забезпечення система забезпечення має за результат розробку та реалізацію стратегії забезпечення, розвитку внутрішнього ринку товарів, яка представлена процесуальним компонентом. Цей компонент передбачає вибір виду стратегії, визначення стратегічних ініціатив, вибір стратегічних пріоритетів та розробку і впровадження заходів щодо забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів. Розглянемо більш докладно базу забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів (рис.2).

Рис. 2. База забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів (авторська розробка на основі [1, 2, 5-7, 12])

Як бачимо з рис.2, методична база забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів включає сукупність принципів забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, методичних підходів, без яких сам процес забезпечення є неможливим, а також методів забезпечення.

Сукупність принципів забезпечення розвитку повинна бути побудована наступним чином: загальні принципи побудови системи; принципи розвитку внутрішнього ринку товарів; принципи процесу забезпечення. Саме дотримання цих принципів дозволить побудувати систему забезпечення, створити умови для динамічного розвитку внутрішнього ринку товарів та необхідних перетворень в процесі забезпечення розвитку.

Методи забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів України можна поділити на правові, організаційно-технічні та економічні [20].

До нормативно-правових методів забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів України відноситься розроблення нормативно-правових актів, які регламентують суспільні відносини, що протікають на внутрішньому ринку товарів.

Організаційно-технічними методи забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів України включають розробку та впровадження заходів щодо забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, виявлення загроз і небезпек та формування системи моніторингу показників.

Економічні методи забезпечення розвитку внутрішнього ринку України включають в себе планування та програмування, кредитування, інвестування, економічне стимулювання тощо.

Формування інформаційної бази передбачає здійснення збору інформації про стан та розвиток внутрішнього ринку товарів. При цьому до інформації, що має бути зібрана, повинні висуватися досить суворі вимоги.

Таким чином, база забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів складається з методичної бази, нормативно-правової, інформаційної та оціночної бази, де кожний з компонентів потребує подальшого дослідження.

Висновки. Питання забезпечення розвитку внутрішнього ринку є надзвичайно актуальними і, як видно з проведеної систематизації існуючих видів забезпечення розвитку можна стверджувати, що найбільша кількість авторів приділяє увагу саме інвестиційному забезпеченню розвитку.

У роботі було досліджено тлумачення поняття «забезпечення», яке, на думку авторів, являє собою процес створення відповідних умов, що чітко визначає набір засобів і способів, за допомогою яких і здійснюється забезпечувальний вплив на об'єкт гарантій і сферу їх функціонування.

Варто зауважити, що вдало побудоване забезпечення здійснення певної діяльності або протікання певного процесу всередині системи, якою, в нашому випадку, є внутрішній ринок товарів, і виступає важливою передумовою для досягнення необхідної гнучкості, здатності швидко реагувати на зміни у зовнішньому середовищі. Це дозволило сформулювати методологічний базис забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів як певного процесу, який поєднує в собі концептуальний та організаційно-діагностичний компоненти.

Визначено, що методична база забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів включає сукупність принципів забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, методичних підходів, без яких сам процес забезпечення є неможливим, а також методів забезпечення.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі дослідження, може стати оціночна база для забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів, що включає проведення оцінки внутрішнього ринку спочатку в статичі (оцінки стану внутрішнього ринку), а потім в динаміці (оцінки розвитку внутрішнього ринку). При цьому, мають підлягати аналізу кон'юнктурні зрушення та їх вплив на показники стану та розвитку ринку, структура внутрішнього ринку та структурні зрушення, а також умови здійснення товарно-грошових операцій.

Список використаних джерел:

1. Полянська А.С. Ресурсне забезпечення розвитку організацій в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / А.С. Полянська. – Режим доступу: <http://www.pdaa.com.ua/np/pdf/81.pdf>.
2. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств: [монографія] / І.В. Зятковський. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 215 с.
3. Гудзь О.Є. Забезпечення сільськогосподарських підприємств фінансовими ресурсами в період змін та стабілізації / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 46–53.
4. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) : навчальний посібник / В.М. Опарін. – К. : КНЕУ, 2001. – 240 с.
5. Погрішук Б. Природно-ресурсне забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку аграрного сектора економіки / Б. Погрішук, Г. Погрішук // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2016. – Вип. 4. – С. 7-17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2016_4_3.

6. Гуторов О.І. Теоретичні засади інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств: лекція / О.І. Гуторов, А.О. Калашніков / Харк. Нац. Аграр. Ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., ХНАУ, 2014. – 43 с.
7. Кісіль М.І. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного виробництва та сільських територій / М.І. Кісіль // Менеджмент: Збірник наукових праць. – К., 2009. – № 11. – 225 с.
8. Коденська М.Ю. Мотиваційні чинники інвестиційного забезпечення розвитку аграрно-промислового виробництва / М.Ю. Коденська // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. – № 2. – С. 62-66.
9. Шилова О.Ю. Інвестиційне забезпечення розвитку підприємства / Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля: наук. Журнал. – Луганськ, 2012. – №11(182), ч.1. – С. 19-26.
10. Сидор Г. В. Забезпечення сільськогосподарських підприємств Тернопільської області кредитними ресурсами / Г. В. Сидор // Інноваційна економіка. – 2013. – № 5 (43). – С. 260–264.
11. Ільчук В.П. Інституційне забезпечення функціонування та розвитку ринку вина в Україні / В.П. Ільчук, В.Л. Пазюк. // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал/Черніг.нац.технол.ун-т.-Чернігів, 2015 - №2(2).- 312с.
12. Горіна Г. О. Загальнодержавні вектори інституційно-правового забезпечення формування ринку туристичних послуг / Г. О. Горіна // Торгівля і ринок України. – 2016. – Вип. 39-40. – С. 49-55.
13. Шмига О.О. Інфраструктурне забезпечення ринку продукції АПК / О.О. Шмига / Агроінком. – 2005. – № 7. – С. 5-8.
14. Боровик Т.В. Маркетингове забезпечення ринку органічної продукції в умовах трансформації економіки / Т.В. Боровик // Наукові пр. Полтав. Держ. Аграр. Акад. – 2012. – Вип. 4, т. 1. – С. 24-29
15. Копитко В.І. Тенденції розвитку сучасної інфраструктури залізничного транспорту, враховуючи маркетингово-логістичний підхід / В.І. Копитко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. - № 51. – С. 9-16.
16. Паризький І. В. Стан організаційно-інфраструктурного забезпечення зміцнення інноваційно-технологічного потенціалу економіки України // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. Наук. Праць; за ред. М. І. Зверькова (голов. Ред.) та ін.. – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2017. – № 1 (62). – С. 37–46.
17. Журавель Г. П. Інформаційно-аналітичне забезпечення безпечного розвитку економіки [Текст] / Г. П. Журавель, Ю. Г. Журавель // Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : тези доп. І Міжнар. Наук.-практ. Конф. [м. Чернігів, 11 груд. 2015 р.]. – Чернігів : Черніг. Нац. Технол. У-т, 2015. – С. 201-203.
18. Луцик А.І. Перспективи розвитку інформаційно-консультативного забезпечення платників податків в Україні / А.І. Луцик // Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. – Тернопіль: Астон. - 2015. – С. 205-206.
19. Буркинський Б.В. Шляхи модернізаційного забезпечення розвитку ринку молока в Україні / Б.В. Буркинський, О.І. Лайко, І.В. Агінська, О.В. Островар // Економічні інновації. – 2012. – №47. – С. 38–52.
20. Бодров В.Г. Внутрішній ринок України: теорія та стратегія посткризового розвитку : наук.-метод. Розробка / В. Г. Бодров, Н. І. Балдич, В. О. Гусєв та ін. ; за заг. Ред. В. Г. Бодрова. – К. : НАДУ, 2011. – 80 с.

Рецензент д.е.н., професор Давидюк Т.В.

УДК 330.341.30

Павлюк Л.В., к.е.н., доцент

Ковальська Л.Л., д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ КОНЦЕПЦІЙ ВДОСКОНАЛЕННЯ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ У САДІВНИЦТВІ

У науковій публікації розглядаються питання дослідження використання сучасних концепцій вдосконалення бізнес-процесів у садівництві для підвищення їх ефективності.

Ключові слова: концепція, вдосконалення, бізнес-процес, садівничі підприємства, виробничо-господарська діяльність.

Pavliuk L., Kovalska L.

MODERN BUSINESS IMPROVEMENT PROCESS CONCEPTS IN HORTICULTURE

This scientific publication addresses the problems of using modern concepts of improving business processes in farming to improve efficiency.

Key words: concept, improvement, business-process, horticultural enterprises, production and business activities.

Павлюк Л.В., Ковальская Л.Л.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ КОНЦЕПЦИЙ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ В САДОВОДЧЕСТВЕ

В научной публикации рассмотрены вопросы использования современных концепций усовершенствования бизнес-процессов в садоводчестве для повышения их эффективности.

Ключевые слова: концепция, усовершенствование, бизнес-процесс, садоводческое предприятие, производственно-хозяйственная деятельность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для підвищення ефективності здійснюваних бізнес-процесів на підприємствах доцільно використовувати сучасні концепції їх вдосконалення. Дослідження здійснюваних бізнес-процесів дозволяє виявити який етап виробничо-господарської чи збутової діяльності підприємства потребує вдосконалення бізнес-процесу, а також дозволить вчасно і ефективно використати ту чи іншу сучасну концепцію.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питанням дослідження та можливостям використання сучасних концепцій вдосконалення бізнес-процесів на підприємстві присвятили свої наукові праці багато дослідників, а саме: Т. Дейвенпорт, В. Е. Демінг, К. С. Есселінг, Е. Г. Ойхман, Е. С. Кравченко, В. Міллар, Є. М. Попов, М. Портер, М. Хаммер, Д. Харрінгтон, Авг. В. Шеєр, Л. В. Фролова та багато інших українських та зарубіжних вчених.

Цілі статті. Головною ціллю статті є дослідження можливостей використання сучасних концепцій вдосконалення бізнес-процесів у садівництві задля підвищення їх ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як свідчить огляд літературних джерел, концепція – це певний спосіб трактування процесу, його напрямок, за яким повинне розвиватися підприємство. Для встановлення орієнтирів руху, визначення цілей, параметрів та критеріїв розвитку бізнес-процесів підприємства, необхідний відповідний інструментарій, який доцільно розглядати як комплекс певних систем, методів, способів і принципів [1].

Під бізнес-процесом будемо розуміти сукупність певних дій, успішне здійснення яких призводить до перетворення вхідних ресурсів (сировини, матеріалів, інформації) до вихідних результатів (готової продукції чи послуг) з подальшою їх реалізацією аж до виникнення цінності та отримання чистого прибутку. Дослідження здійснюваних бізнес-процесів має виняткове значення, адже завдяки цьому ми завжди абсолютно точно зможемо визначити на якому етапі виробничого процесу виникне прибуток чи збиток [2, с. 259].

На сьогоднішній день існує багато різних концепцій вдосконалення бізнес-процесів на підприємстві, а саме система «Бережливе виробництво», система «Канбан», система «5S», система TPM, система «гуртки якості», цикл PDCA, система «Шість сигм», система Кайдзен тощо.

Крім вищезазначених систем вдосконалення бізнес-процесів існують певні інструменти підвищення якості бізнес-процесів, тобто статистичні методи. Основна задача статистичних методів управління якістю бізнес-процесів – це стабілізувати процес, тобто зробити його стійким до зовнішніх впливів.

На сьогоднішній день всі існуючі статистичні методи, що дозволяють управляти якістю бізнес-процесів можна поділити на такі категорії:

– *методи високого рівня складності*, які застосовуються спеціалістами та розробниками систем управління підприємством (кластерний аналіз, адаптивні статистики тощо);

– *спеціальні методи*, які успішно використовуються для розробки операцій контролю, планування, розрахунках обладнання на надійність тощо;

– *методи загального призначення* (ними повинні володіти всі працівники підприємства). По-іншому їх називають «сім інструментів контролю якості бізнес-процесу», до них входять – контрольні листки, гістограма, діаграма розсіювання, контрольні карти, діаграма стратифікації, діаграма Парето, діаграма Ішікави. Розглянемо коротко суть кожного інструмента управління якістю бізнес-процесів.

Контрольні листки. Контрольні листки виглядають як відповідно розроблені бланки, що використовуються для збору даних, вони полегшують цей процес та сприяють точності. Використання контрольних листків дозволяє автоматично робити відповідні висновки, що зручно для здійснення швидкого аналізу.

Гістограма - це один з найінформативніших інструментів контролю якості виготовленої продукції та наданих послуг, що допомагає розшифрувати дані з досліджуваної проблеми, адже графічне подання кількісної інформації дозволяє наочно побачити закономірності розвитку підприємства та здійснення виробничого процесу, оцінити нагальні проблеми і знайти шляхи їх успішного вирішення.

Діаграма розсіювання. Використовується на виробничих підприємствах і на різних стадіях життєвого циклу продукції для виявлення відповідності та залежності між різними показниками якості та основними факторами виробництва.

Контрольні карти. Застосовуються там, де потрібно відстежувати стан виробничого процесу в часі і впливати на нього ще до того, як цей процес вийде з-під контролю.

Стратифікація. Це поділ отриманих даних на окремі групи в залежності від вибраного стратифікуючого фактору. В якості стратифікуючого фактора можуть бути обрані будь-які параметри, що визначають особливості умов виникнення і отримання даних: різне устаткування; оператори, виробничі бригади, ділянки, цехи підприємства; час збору даних; різні види сировини; відмінність використовуваних верстатів, засоби вимірювання тощо.

Діаграма Парето – це спосіб дослідження і організації даних, на основі яких будується діаграма, що дозволяє виділити «життєво важливу меншість» у порівнянні з «незначно важливою більшістю». Принцип Парето означає, що 20% усіх прикладених зусиль дають 80% отриманого результату, а решта 80% зусиль – лише 20% результату.

Діаграма Ішікави. Діаграма Ішікави (альтернативні назви: причинно-наслідкова діаграма, ялинкова діаграма, діаграма риб'ячого скелета) – це метод аналізу розгалуженості (деталізації) процесу. Діаграма дозволяє дуже доступно виявити та систематизувати всі основні наявні та потенційні причини проблем, виділити найголовніші з них і здійснити порівневий пошук першопричини. Це один з найбільш широко використовуваних інструментальних методів контролю якості [3].

На основі дослідження садівничого підприємства ПП «Сади Полісся» спробуємо проаналізувати прибуток і дослідити причини неотримання прибутку за останні роки.

Отож, на підприємстві основними бізнес-процесами є ті, в результаті здійснення яких отримуємо готову продукцію чи послуги, тобто ті, що орієнтовані на отримання прибутку. Як показав аналіз основних економічних показників діяльності ПП «Сади Полісся» за 2014–2016 роки, досліджуване підприємство як у 2015 році, так і у 2016 році не отримує прибутку, а має значні збитки (рис. 1).

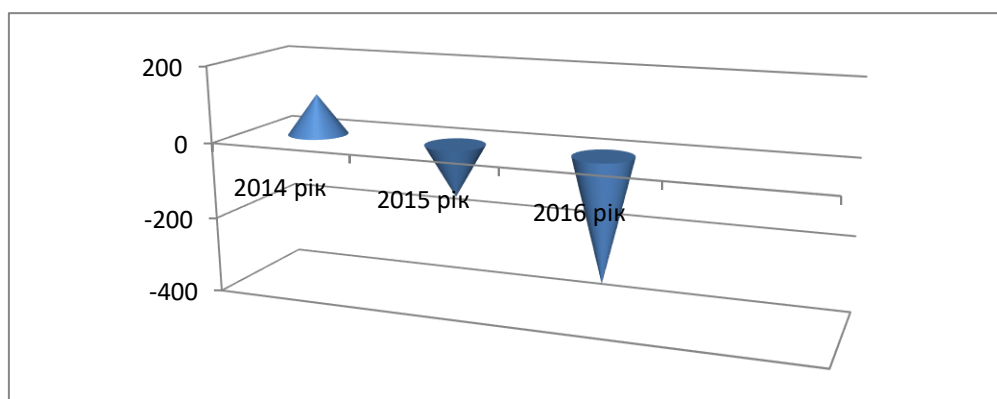

Рис. 1. Динаміка чистого прибутку на ПП «Сади Полісся» за 2014–2016 роки, тис. грн.

З метою оцінки впливу факторів на розміри кінцевого фінансового результату підприємства необхідно здійснити аналіз різних видів прибутку підприємства, які дозволяють проаналізувати прибутковість чи збитковість бізнес-процесів та основної операційної, іншої операційної, фінансової та інвестиційної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1.

Аналіз абсолютної прибутковості на ПП «Сади Полісся»

Показники	Роки			Темп приросту, %, рази	
	2014	2015	2016	2015 р./2014 р.	2016 р./2015 р.
Види прибутку за джерелами формування					
Прибуток від основної операційної діяльності тис. грн.	182	-25	-200	-113,7	В 8 р.
Прибуток (збиток) від іншої операційної діяльності, тис. грн.	0	0	0	0	0
Прибуток від інвестиційної діяльності тис. грн.	0	0	0	0	0
Види прибутку за порядком визначення					
Валовий прибуток тис. грн.	1710	2148	1709	25,6	-20,4
Прибуток від операційної діяльності, тис. грн.	182	-25	-200	-113,7	В 8 р.
Прибуток від звичайної діяльності підприємства до оподаткування тис. грн.	159	-110	-330	-169,2	В 3 р.
Прибуток від звичайної діяльності, тис. грн.	107	-138	-330	-28,9	139,0
Прибуток від надзвичайної діяльності, тис. грн.	0	0	0	0	0
Чистий прибуток, тис. грн.	107	-138	-330	-29,0	В 2,4 р.

Як показують дані таблиці, основна діяльність підприємства у 2014 році є прибутковою, оскільки валовий прибуток підприємства має додатне значення. Зменшення валового прибутку підприємства спостерігається у 2015 та 2016 роках, що пояснюється зменшенням обсягів реалізації продукції. Як наслідок, прибутку від операційної діяльності досліджуване підприємство за ці роки не отримало. Так, як прибуток від надзвичайної діяльності за 2015–2016 роки підприємство не мало, то це вплинуло на від'ємну величину чистого прибутку досліджуваного підприємства як у 2015, так і у 2016 році.

Дослідимо за допомогою причинно-наслідкової діаграми Ішикави, на якому етапі здійснення бізнес-процесу виникають причини, що негативно впливають на отримання прибутку (рис. 1).

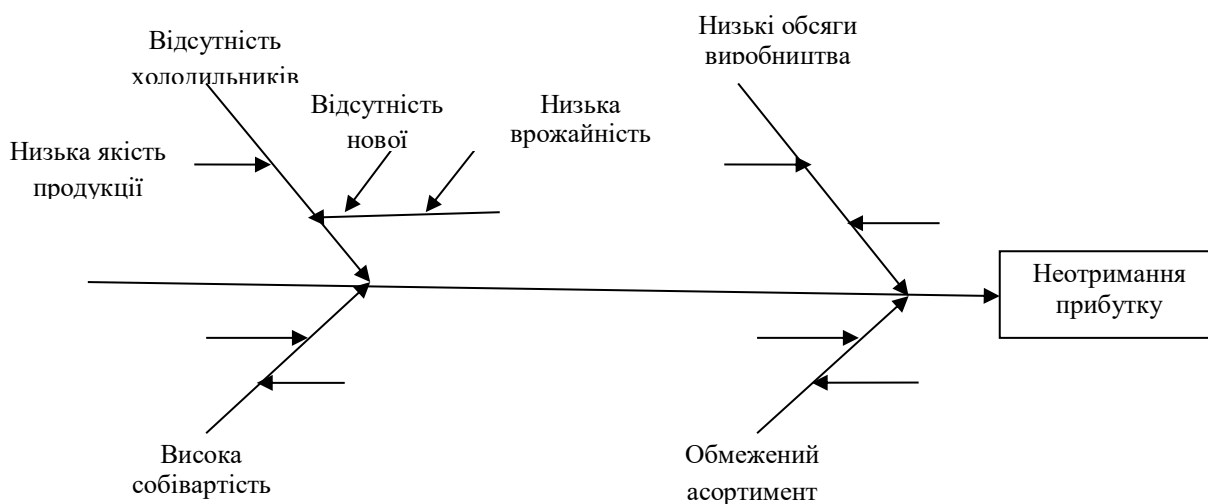

Рис. 2. Дослідження причин збитковості ПП «Сади Полісся» за допомогою діаграми Ішикави

Як показав аналіз діаграми Ішикави або діаграми «риб'яча кістка» на досліджуваному підприємстві ПП «Сади Полісся» на прибутковість основних бізнес-процесів за останні роки в найбільшій мірі впливають низькі обсяги виробництва та обмежений асортимент продукції.

Отож, використовуючи інструменти підвищення якості бізнес-процесів, можна дослідити на якому етапі здійснення основних бізнес-процесів підприємство отримує збитки і що необхідно зробити, щоб уникнути цього. Тому, для досліджуваного підприємства логічним кроком буде розширення асортименту продукції або впровадження інноваційної продукції.

Перевагами цього методу є представлення взаємозв'язку між виявленими причинами і визначення найбільш важливої з них. Значними недоліками методу є те, що при побудові цієї діаграми не береться до уваги перевірка взаємопов'язаного ланцюжка причин, що призвели до першопричини. Мається на увазі, що відсутні правила перевірки в зворотньому напрямку, тобто від першопричини до результатів. В той же час, не завжди чітко структурована та достатньо складна діаграма не дозволяє зробити правильні висновки.

Висновки. Отож, на сучасному етапі розвитку абсолютно всі підприємства намагаються здійснювати свої бізнес-процеси з максимальною прибутковістю, що в кінцевому результаті призведе до підвищення конкурентоспроможності та успішності садівничих підприємств. Саме дослідження можливостей використання сучасних концепцій вдосконалення бізнес-процесів і зможе допомогти вирішити цю проблему. Причому, отримані дані можна брати за основу при розробці перспективних планів розвитку підприємства, при розробці довготермінової стратегії розвитку підприємства, плануванні оптимальних обсягів виробництва продукції, обґрунтуванні прибутковості, рентабельності тощо.

Список використаних джерел:

1. Осовська Г. В. Економічний словник [Текст] : наукове видання / Г. В. Осовська, О. О. Юшкевич, Й. С. Завадський. – К. : Кондор, 2007. – 358 с. – С. 148.
2. Павлюк Л. В. Дослідження здійснюваних бізнес-процесів у садівництві / Л. В. Павлюк // Економічні науки : збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – Серія «Регіональна економіка». – Випуск 14 (55). – Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2017. – С. 258–264.
3. Икуджиро Нонака. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах [Текст] / Нонака Икуджиро, Такеучи Хиротака. / Пер. с англ. – М. : ЗАО «Олимп - Бизнес», 2003. – 384 с.

УДК 339.9

Футало Ю.Р., аспірант

Мукачівського державного університету м. Мукачево

ПРОГНОЗУВАННЯ ЗМІН В ГАЛУЗІ ІТ-ПОСЛУГ ВІДПОВІДНО ДО ТЕНДЕНЦІЙ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Внаслідок інтеграційних процесів, відбулися суттєві деформації у розвитку національної економіки країни. Перспективними стали нові сфери економічної діяльності, серед яких ІТ-послуги, що займають у структурі ВВП третє місце. В статті проаналізовані основні тенденції розвитку ІТ-фрілансу, визначені виклики та проблеми розвитку даної галузі, визначено питому вагу країни на ринку ІТ-фріланс. За дослідженнями Світового банку прогноз ВВП в Україні оцінюється з двох позицій: зростання та спаду, що дало можливість зробити припущення розвитку даної галузі за двома сценаріями – оптимістичним та песимістичним. В статті розроблений прогноз розвитку галузі ІТ-послуг за оптимістичним сценарієм, проаналізовано вплив інтеграційних процесів на структуру національної економіки. Зроблено висновок про необхідність перегляду існуючих пріоритетів розвитку національної економіки у зв'язку з низьким рівнем конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення ефективності процесів економічної інтеграції в Україні.

Ключові слова: прогнозування, ІТ-послуги, інтеграційні процеси, ІТ-фріланс

Futalo Yu.

PREDICTION OF CHANGES IN THE FIELD OF IT SERVICES ACCORDING TO THE TRENDS OF ECONOMIC INTEGRATION PROCESSES

There have been significant deformations in the development of the national economy of the country, as a result of integration processes. New areas of economic activity have become promising, among which the IT on the third position in the GDP structure. The article analyzes the main trends of IT freelance development, identifies the challenges and problems of the industry, determines the country's share in the IT freelance market. According to the World Bank's research, Ukraine's GDP forecast is estimated at two levels – growth and decline. This has enabled the industry to speculate on two scenarios – optimistic and pessimistic. The optimistic forecast of the development of IT services is developed in the article. It analyzes the impact of integration processes on the structure of the national economy, concludes that there is a need to review the existing priorities of the development of the national economy in connection to the low level of competitiveness of the domestic economy. Further research will focus on determining the effectiveness of economic integration processes in Ukraine.

Keywords: forecasting, IT services, integration processes, IT freelance

Футало Ю.Р.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ В ОБЛАСТИ ИТ-УСЛУГ В СООТВЕТСТВИИ С ТЕНДЕНЦИЯМИ ИНТЕГРАЦИОННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

Вследствие интеграционных процессов, произошли существенные деформации в развитии национальной экономики страны. Перспективными стали новые сферы экономической деятельности, среди которых ИТ-услуги занимают третье место в структуре ВВП. В статье проанализированы основные тенденции развития ИТ-фриланса, определенные вызовы и проблемы развития данной отрасли, определен удельный вес страны на рынке ИТ-фриланс. По исследованиям Всемирного банка

прогноз ВВП в Україні оцінюється з позицій росту і упадка, що дозволило передположити розвитку даної отрасли по двом сценаріям – оптимістическому і песимістическому. В статті розробтан прогноз розвитку отрасли ІТ-услуг по оптимістическому сценарію, проаналізовано вплив інтеграційних процесів на структуру національної економіки. Сделан вывод о необходимости пересмотра существующих приоритетов развития национальной экономики в связи с низким уровнем конкурентоспособности отечественной экономики. Дальнейшие исследования будут направлены на определение эффективности процессов экономической интеграции в Украине.

Ключевые слова: прогнозирование, ИТ-услуги, интеграционные процессы, ИТ-фриланс.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Серед проблем формування сучасної системи організації влади на Міжнародна економічна інтеграція набуває у світі все більшого розповсюдження. Вона відбувається на різних рівнях – від узгодженої чи спільної діяльності окремих підприємств аж до скоординованого функціонування економік різних країн. Сучасний розвиток виробництва товарів часто призводить до того, що окрема країна може бути спеціалізованою на випуск окремого товару. Особливо це розповсюджено на рівні розвинених країн. Сьогодні серед країн, що розвиваються, зростає усвідомлення того, що міжнародна економічна інтеграція може бути взаємовигідною.

Високий рівень експортоорієнтованості та експортозалежності ВВП України, а також дефіцит власних фінансово-кредитних ресурсів для реалізації інвестиційних проєктів у життєво важливих сферах економіки суттєво актуалізується необхідність всіх складових зовнішньоекономічної діяльності країни. Основною проблемою, яка залишається невирішеною у сфері міжнародної економічної взаємодії України, є узгодження інтересів при економіки України та країн, що розвиваються. Дійсно, для торгівлі із розвиненими країнами потрібна наявність експорту у досить великих обсягах. Але продукція України не може, поки що мати міцних позицій на світовому ринку, особливо у сфері високих технологій. Разом з тим, на внутрішньому ринку країн, що розвиваються, продукція підприємств України та досвід, який у них є у сфері сервісної підтримки продукції, є ще досить конкурентоспроможним. Оскільки система зовнішньоекономічних зв'язків України ґрунтується на принципах ринкової економіки, то вона є залежною від геополітичних та геоелемічних процесів у світовому господарстві. При цьому динамічні процеси у перерозподілі сфер впливу провідних гравців сучасного багатопольярного світу заставляють Україну здійснювати постійний пошук нових ніш на зовнішніх ринках, освоювати перспективні їх сегменти та опрацьовувати актуальні вектори зовнішньоекономічного інвестиційного партнерства. Стосується це як зовнішньої торгівлі, так і внутрішнього ринку країни.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню даної проблеми присвячені роботи вітчизняних вчених таких як: В.Будкіна, І. Бураковського, Т.Гургулі, В. Вергуна, Ю. Козака, В. Новицького, Є.Матвіїшина, Т. Циганкової, Ю.Шишков та зарубіжних вчених Б.Баласса, Н. Вінер, Е. Гааза, К.Дойч, М. Портера, Т.Парсон, В. Леонтьєва, П.Робсон, А.Рюгман, Г. фон Хаберлера, У. Уоллас, Е. Хаас, М. Ходжес та інших. Ними обґрунтовані концептуальні теорії розгляду глобальної економіки та інтеграційних процесів як в економіці, так і в політичних сферах діяльності країн та здійснено прогноз змін у відповідних галузях економіки.

Цілі статті. Змоделювати розвиток національної економіки за двома сценаріями: оптимістичним та песимістичним, відповідно до ВВП країни. Здійснити прогнозування галузі ІТ-послуг як одного з стратегічних напрямів національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сфері економіки ІТ-послуги – є третьою галуззю після агропромислового комплексу та металургії, яка входить у експортоорієнтованих в Україні. Цьому посприяла законодавча база України (прийняття 3.11.2017 року Закону про спрощення експорту ІТ – послуг для українських

фрілансерів. Це в – першу чергу укладання договорів в електронній формі та формування фінансової звітності при експорті послуг; по-друге, скасування валютного контролю над цими операціями; по-третє, Закон знімає бар'єри для завезення в Україну валютної виручки, оскільки „штучний валютний контроль” у цій сфері не працює.

Дані висновки підкреслюють необхідність вироблення комплексу економічних та організаційних заходів щодо виправлення ситуації і нарощення обсягів експорту на традиційних зовнішніх ринках. При цьому слід пам'ятати, що первинними факторами у збільшенні експорту на традиційних зовнішніх ринках залишаються виробництво, його обсяги, асортимент, якість продукції і її належний рівень конкурентоспроможності. Вторинними факторами збільшення обсягів експорту розглядаємо комплекс організаційно-економічних заходів щодо підтримки вітчизняного експорту та застосування інструментарію економічної дипломатії. При цьому вважаємо за необхідне звернути увагу на останній із вище приведених висновків, який дає підстави стверджувати про наявність певних переваг для зовнішньої торгівлі України на ринках ЄС, Канади, Туреччини, Індії, Азії та Африки.

В 2016 році експорт аграрного сектору становив 17 млрд.дол, металургія – 14,3 млрд.дол, а ІТ-послуги – 5 млрд.дол США. За прогнозами ІКТ може зайняти друге місце у ВВП України до 2020 року. Здійснимо прогноз цієї сфери діяльності. Вже до 2016-2020 роках прогнозується податкові надходження в бюджет від ІТ на рівні 3 млрд.грн. За даними індійської асоціації NASSCOM, один новий програміст, який працює в цій галузі створює 4 додаткових місця в суміжних галузях народного господарства. Для цього необхідно поступова оптимізація оподаткування приватних підприємств, які надають ІТ-послуги. По-друге, необхідно встановлювати тісні зв'язки між ІТ-компаніями та ВУЗ, популяризувати професію програміста, тому що попит росте більше, ніж їх кількість 3% ВВП надає ІТ-послуги щорічно.

Україна продовжує займати перші позиції за ІТ-фрілансу серед країн Східної Європи, контролюючи 33% ринку. В 2010 році Україна перебувала на п'ятому місці серед східноєвропейських держав з експорту послуг у сфері програмного забезпечення. За останні 6 років ринок послуг в Україні зріс майже в 3 рази, з 1 до 2,9 млрд доларів, кількість фахівців, що працюють в галузі, збільшилася з 42 до 100 тис. 74 тис підприємств, які надають ІТ – послуги в Україні на сьогоднішній день. За оцінками сайту Держстату, в 2015 році українські ІТ-послуги надали клієнтам послуг на 1,16 мільярдів доларів, а за 2015 рік експорт комп'ютерних послуг приніс – 1,5 мільярдів доларів. Основна частка українського експорту в цій галузі припадає на аутсорсинг розробки програмного забезпечення. Асоціація „ІТ України” прогнозує на основі опитування колег експорт ІТ-послуг на суму 3 млрдів доларів – це майже 17% експортованих Україною послуг, що становить 0,8% ВВП [3].

Інтеграційні економічні процеси є тим каталізатором розвитку суспільства, економіки, міжнародних та інших відносин, який породжує виникнення низки нових викликів і проблем, позитивних ефектів і негативних наслідків, що постають перед державою, національним господарством, його окремими сферами і галузями.

На ринку інформаційних технологій зберіглася тенденція зростання після глобальної фінансової кризи у 2008 році. Безапелляційним технологічним лідером в цьому сегменті виступають Сполучені Штати Америки, які найближчим часом збільшують обсяг ІТ-видатків у світі на 26%. Відповідно, показник питомої ваги цієї галузі зростає з 3,41% до 4,04% ВВП США, коли у світі загалом у ВВП навіть зменшилась – із 2,33% ВВП до 2,30% ВВП. [1, с.25].

Україна займає п'яте місце серед східноєвропейських країн з експорту послуг у сфері програмного забезпечення. За останні 6 років ринок ІТ- послуг в Україні зріс майже в 3 рази, з 1 до 2,9 млрд.доларів, збільшилася і кількість фахівців, що працюють в цій галузі з 42 тис в 2010 році до 100 тис в 2016 році.

За результатами 2016 року 12 українських компаній потрапили в рейтинг 100 кращих постачальників послуг аутсорсингу The Global Outsourcing 100, що свідчить

про конкурентоспроможність даної галузі та її перспективи подальшого розвитку [8,с.1]. Це свідчить про те, що український ринок інформаційних технологій є конкурентоспроможним, і має перспективи для подальшого розвитку.

Перевагами українського ІТ-ринку є: здатність створювати складні продукти; високий рівень освіти фахівців; географічна близькість до країн Євросоюзу; невисокі витрати на організацію і ведення бізнесу.

Так, за 2016 рік було надано послуг іноземним замовникам на 2,55 млрд.доларів, питома вага українського ринку ІТ-фріланс-аутсорсингу у Східній Європі за 2016 рік складає: 33% внутрішнього ринку послуг, 28% -Російська Федерація, Румунія – 7%, Польща – 4%. Найбільший приріст за рік становив -21% з Сербією, Македонією – 18%, Молдова – 18% (див.табл.1)

Таблиця 1

Питома вага України на ринку ІТ-фріланс – аутсорсинг Східної Європи за 2016 рік, %*

Країна	Питома вага країни на ринку ІТ-фріланс,%	Приріст за рік, %
Україна	33	7
Росія	28	9
Румунія	7	2
Сербія	6	21
Білорусія	4	-17
Польща	4	-30
Болгарія	4	-4
Македонія	2	18
Молдова	1	18
Угорщина	1	3

Джерело: *servic topsdev.org*

Найбільшу питому вагу загальному обсязі замовлень ІТ-послуг країни, займають США-54%, Великобританія-10%, Австралія-7%, Канада-5%, Німеччина -3%, Ізраїль-2% (табл.2).

Таблиця 2

Питома вага українських ІТ-послуг, у 2016 році,%*

Країна	Питома вага замовлень українських ІТ-послуг, %
США	54
Великобританія	10
Австралія	7
Канада	5
Німеччина	3
Ізраїль	2
Швеція	1
Франція	1
Данія	1
Нідерланди	1

Джерело: *servic topsdev.org*

Незважаючи на вражаюче зростання, український ринок ІТ-послуг за світовими масштабами продовжує залишатися незначним, його питома вага становить 0,35% від загальносвітового показника, обсяг світового ринку ІТ-послуг в 2016 році перевищив 900 млрд.доларів, з яких більш ніж половина припадає на США. Наприклад, ІТ-ринок Індії оцінюється в 145 млрд.дол., що в 50 разів більше, ніж в Україні. При цьому індійський ринок інформаційних технологій активно підтримується на рівні держави, зараз кількість ІТ-фахівців в Індії перевищує 10мільйонів чоловік, що в 100 разів більше, ніж в Україні.

Від експорту ІТ-послуг на кожного українця припадає по 68 доларів, для порівняння цей показник в Ізраїлі становить 1630 доларів. На сьогодні, ІТ-сектор в

Україні розширюється не за рахунок збільшення частки на світовому ринку, а за рахунок зростання послуг, що надаються в світі. Для збільшення частки нашої країни на світовому ринку щорічні темпи зростання ІТ-послуг повинні перевищувати середньосвітовий рівень, забезпечує приріст не менше 30-40% на рік. За оцінками експертів, в найближчі п'ять років середньорічні темпи зростання в світі становитимуть близько 20%.

В Україні даний сегмент економіка зазнає великих загроз для розвитку, по-перше, це-відсутність стратегії розвитку і освіти майбутніх фахівців, оскільки рівень технічної освіти не відповідає сучасним запитам, метою яких є підготовка висококваліфікованих фахівців. По-друге, не прийнята державна програма розвитку технологічного сектору на найближчі 5-10 років.

Перевірки з боку контролюючих органів набули регулярного характеру і стали причинами перенесення частини або навіть всього бізнесу за межі країни, де створені привабливі умови для введення цього бізнесу.

Таким чином, ключовими загрозами для розвитку ІТ-ринку стало:

1. Зниження конкурентоспроможності через зростання податків;
2. Необґрунтований тиск з боку контролюючих органів;
3. Перенесення бізнесу і стартапів в інші країни;
4. Переїзд фахівців на роботу за кордон;
5. Низькі темпи розвитку технічної освіти.

Для цього необхідно здійснити низку дій для стимулювання розвитку ІТ-сектору в Україні та приходу інвесторів в український сектор інформаційних технологій, що убезпечать ІТ-компанії від безпідставного втручання держави в їхню роботу, а саме:

- спростити візовий режим для іноземних інвесторів і фахівців;
- запровадити розвиток технологічних парків з пільговим порядком оподаткування;
- створити фонди для інвестування в ІТ-проектах за участю держави і іноземних інвесторів;
- запровадити зменшення впливу контролюючих органів на діяльність ІТ-компаній і стартапів.

Спрогнозуємо відповідно до тенденцій світової глобальної економіки вплив інтеграційних економічних процесів на ринок ІТ – послуг в Україні до 2020 року, використавши методику вітчизняного вченого Є.Г. Матвіїшина [3].

Припущення виконано до 2020 р., оскільки саме на цей часовий проміжок відомі прогнози авторитетних джерел щодо змін в економіці країн світу. Значимість впливу запропоновано виражати часткою споживання даної послуги. Зокрема, за нашим припущенням, споживання ІТ-послуг в Україні (F_{Ukr}) спадатиме з 33% у 2016 р. до 26% – у 2020 р.; експорт української ІТ-послуги до країн-членів ЄС (F_{EU}) – зростатиме з 3% у 2016 р. до 7% – у 2020 р.; до Російської Федерації (F_{RF}) – спадатиме з 28% у 2016 р. до 8% – у 2020 р.; дещо зросте (від 54% до 58%) експорт до США (F_{usa}).

Таблиця 3

Припущення щодо часток ІТ послуг України, які припадуть на основних її споживачів, %

Роки	Україна	Російська Федерація	США	Європейський Союз
2016	33	28	54	3
2017	29	8	54	6
2018	30	8	36	26
2019	27	8	56	6
2020	26	8	58	7

Якщо позначити відсоткову зміну ВВП цих споживачів у i -му році через Z_i з відповідним індексом, то прогнозу відсоткову зміну обсягів ІТ-послуги для i -го року (D_i) можна розрахувати за формулою:

$$D_i = F_{Ukr} * Z_{iUkr} + F_{EU} * Z_{iEU} + F_{RF} * Z_{iRF} + F_{usa} * Z_{iusa}$$

Наприклад, Світовий банк передбачав, що ВВП України скоротиться на 2,0% у 2017 р. [4].

Водночас основна частка експорту ІТ-послуг Львівської області (74%) припадає на ЄС, [10]. У Львівській області обсяг експорту ІТ – послуг становить приблизно 20% від їх надання. Тому для прогнозування відсоткової зміни обсягів ІТ – послуг Львівщини в i -му році доцільно використати таку формулу:

$$D_i = 0,8 Z_{iUkr} + 0,2 Z_{iEU},$$

де Z_{iUkr} – відсоткова зміна ВВП України в i -му році,

Z_{iEU} – відсоткова зміна ВВП Європейського Союзу в i -му році.

Прогнозний обсяг виробництва для i -го року P_i розраховується множенням його значення у попередньому році P_{i-1} на значення D_i :

$$P_i = P_{i-1} (1 + D_i).$$

Отже, для розрахунку майбутніх обсягів ІТ-послуг потрібно брати до уваги прогнозні значення відсоткової зміни ВВП України та основних зарубіжних споживачів української послуги. Авторитетні міжнародні організації виконують прогнози змін ВВП країн світу. Міжнародний валютний фонд і Світовий банк кілька разів на рік роблять відповідні прогнози. Зокрема у червні 2017 р. опубліковано дослідження «Word Economic Outlook», виконане Світовим банком [4]. Відповідно до нього, прогноз зростання загальносвітового ВВП поліпшено до 3,7% у 2017 р. і 3,8% у 2018 році. Міжнародний валютний фонд (МВФ) весною 2015 р. прогнозував зростання ВВП України на 2,0% у 2016 р., на 3,5% – у 2017 р. і по 4,0% – впродовж 2018 – 2020 рр. [5]. Проте веб-сайт “Trading Economics” навів більш песимістичні прогнози: ВВП України у 2015 р. зменшиться на 8,3%, у 2016 р. – на 3,9%, у 2018 році – до 2%, а до у 2020 р. – зросте на 3,4% [6]. Узагальнені результати згаданих вище прогнозів наведено у табл. 4

Таблиця 4

Припущення про майбутню відсоткову зміну ВВП України та основних зарубіжних споживачів ІТ-послуг, % * (оптим)

Роки	Україна	Російська Федерація	США	ЄС
2015	-8	-3,7	7,3	3
2016	-1	-1,4	7,5	2
2017	2	2	7	2
2018	4	2	7	2
2019	3,5	2	7	2
2020	4	2,9	6,8	2

* Складено за даними МВФ (<http://www.imf.org/external/>), Світового банку (<http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects/regional-outlooks/eca>) і “Trading Economics” (<http://www.tradingeconomics.com/forecast/gdp-annual-growth-rate>)

Результати прогнозування ґрунтуються на послідовному використанні наведених вище формул. Наприклад, у 2017 році обсяг ІТ-послуг 3000 млн дол. Для 2018 р. прогнозний обсяг ІТ-послуг розраховано у такій послідовності :

1) відсоткова зміна обсягів становить (за оптим):

$$D_{2018} = F_{Ukr} * Zi_{Ukr} + F_{EU} * Zi_{EU} + F_{RF} * Zi_{RF} + F_{usa} * Zi_{usa} = 0,30*(4) + 0,08*(2) + 0,36*(0,07) + 0,26*(2) = 1,9\%$$

2) прогнозний обсяг виробництва для 2018 року становить:

$$P_{2018} = 3000 * (1 + (1,9)/100) = 3057 \text{ млн дол.}$$

Отже, у найближчі два-три роки відбуватиметься певний спад обсягів надання ІТ-послуг в Україні загалом та у Львівській області зокрема. Це зумовлено великою конкуренцією в наданні цих послуг, і пріоритетними конкурентами залишаються Російська Федерація, Білорусія серед країн-СНД, та США, яка є світовим лідером в ІТ-галузі, Китай, Індія, Німеччина, які надають послуги не тільки з аудсорсингу, але й в нових програмних продуктах.

Отже, відбудеться значний спад в обсягах надання ІТ-послуг до 3226.46 млн.доларів за оптимістичним сценарієм прогнозу.

В Україні даний сегмент економіки зазнає великих загроз для розвитку, по-перше, це-відсутність стратегії розвитку і освіти майбутніх фахівців, оскільки рівень технічної освіти не відповідає сучасним запитам, метою яких є підготовка висококваліфікованих фахівців. По-друге, не прийнята державна програма розвитку технологічного сектору на найближчі 5-10 років.

Перевірки з боку контролюючих органів набули регулярного характеру і стали причинами перенесення частини або навіть всього бізнесу за межі країни, де створені привабливі умови для введення цього бізнесу.

Таким чином, ключовими загрозами для розвитку ІТ-ринку стало:

1. Зниження конкурентоспроможності через зростання податків;
2. Необґрунтований тиск з боку контролюючих органів;
3. Перенесення бізнесу і стартапів в інші країни;
4. Переїзд фахівців на роботу за кордон;
5. Низькі темпи розвитку технічної освіти.

Для цього необхідно здійснити низку дій для стимулювання розвитку ІТ-сектору в Україні та приходу інвесторів в український сектор інформаційних технологій, що забезпечать ІТ-компанії від безпідставного втручання держави в їхню роботу, а саме:

- спростити візовий режим для іноземних інвесторів і фахівців;
- запровадити розвиток технологічних парків з пільговим порядком оподаткування;
- створити фонди для інвестування в ІТ-проектах за участю держави і іноземних інвесторів;
- запровадити зменшення впливу контролюючих органів на діяльність ІТ-компаній і стартапів. Заходи на законодавчому і практичному рівнях, дадуть можливість стимулювати експорт та збалансувати зовнішньоторговельний баланс, а саме:
- спрямування зусиль суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на підвищення конкурентоздатності власної продукції, відновлення традиційних та освоєння нових ринків збуту. В цьому плані доцільно застосовувати досвід зарубіжних країн, наприклад, збереженню і розширенню зовнішніх ринків для української металургії

сприяло б створення стратегічних альянсів виробників для сумісного просування своєї продукції;

- удосконалення товарної структури експорту в напрямку підвищення частки продукції кінцевого споживання, а також узгодження її з структурою імпорту. Цьому сприяло б удосконалення планування зовнішньоекономічної діяльності, перш за все на рівні підприємств;

- підвищення активності регіональних органів щодо сприяння розширенню участі підприємств та організацій регіону в зовнішньоекономічній діяльності, цей підхід є перспективним і цілком реальним в умовах децентралізації.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Руденко Т.В. Аналізи та прогнози: підсумки глобального ринку [Електронний ресурс] / Т.В. Руденко// Асоціація підприємств інформаційних технологій України-2013.-ржим доступу <http://apity.org.ua/node/6503/>
3. Статистика ІКТ: сукупні дані [Електронний ресурс]/ офіційний сайт Міжнародного союзу електрозв'язку . Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>
4. Матвійшин Є.Г. Прогнозування та управління соціально-економічними процесами в регіоні. Монографія. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2016. – 240 с
- 5.Мальський М. Асоціація з ЄС: сучасні реалії та майбутні перспективи для Західної України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uba.ua/documents/doc/malskiy.pdf>.
- 6 Крупін В. Є. Зовнішньоекономічний вектор розвитку сільських територій Карпатського регіону України / В. Є. Крупін // Регіональна економіка. – 2013. – № 3. – С. 40 – 47.
7. Global Economic Prospects: The Global Economy in Transition : A World Bank Group Flagship Report June 2015 / International Bank for Reconstruction and Development. – Washington : The World Bank, 2015. – 178 p.
8. МВФ прогнозує зростання ВВП України з 2016 // Українські новини. – 12 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/news/161941.MVF-prognoziruet-rost-VVP-Ukraini-nachinaya-s-2016.uk.8>
9. GDP Annual Growth Rate [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.tradingeconomics.com/forecast/gdp-annual-growth-rate>.
- 10.Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / За редакцією акад. НАН України Гейця В.М., чл.-кор. НААН України Осташко Т.О., чл.-кор. НАН України Шинкарук Л.В. ; НАН України. – К. : ДУ «Ін-т екон. Та прогноз. НАН України». – 102 с.
11. Ukraine set to become top corn exporter to China in first half // Financial Time. – 2015. – July 6. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://search.ft.com/search?queryText=new+silk+route>.
- 12 China stocks fall again despite support measures // Reuters. – 2015. – July 7. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.reuters.com/article/2015/07/07/us-china-markets-idUSKCN0PH08Q20150707>.

Рецензент д.е.н., доцент Матвійшин Є.Г.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.92(477):339.727.22:330.131.7

Боженко В. В., к.е.н., доцент

Посканна А. М., студент

Сахно В. І., студент

Сумський державний університет

ОЦІНЮВАННЯ ВПЛИВУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ-ПАРТНЕРАМИ З ПОЗИЦІЇ ФІНАНСОВОГО ЗАРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто вплив зовнішньоекономічних зв'язків України на національну економіку. Проведено дослідження місця та значення економічного ризику в контексті фінансового зараження національної економіки. Проаналізовано підхід імпульсного моделювання та його ефект на зміну показників України.

Ключові слова: національна економіка, вплив імпульсних шоків, зовнішньоекономічна діяльність, економічний ризик, фінансове зараження.

Боженко В.В., Посканна А.Н., Сахно В.И.

ОЦЕНКА ВОЗДЕЙСТВИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ УКРАИНЫ СО СТРАНАМИ-ПАРТНЕРАМИ С ПОЗИЦИИ ФИНАНСОВОГО ЗАРАЖЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрено влияние внешнеэкономических связей Украины на национальную экономику. Проведено исследование места и значения экономического риска в контексте финансового заражения национальной экономики. Проанализировано подход импульсного моделирования и его эффект на смену показателей Украины.

Ключевые слова: национальная экономика, влияние импульсных шоков, внешнеэкономическая деятельность, экономический риск, финансовое заражение.

Bozhenko V., Poskanna A., Sachno V.

ASSESSMENT OF UKRAINE'S FOREIGN ECONOMIC CONNECTION WITH COUNTRY-PARTNERS FROM THE POSITIONS OF THE FINANCIAL MARKET SPILLOVER

The article covers external economic relations influence of Ukraine on the national economy. The investigation of place and value of economic risk in the context of the financial market spillover. The impulse modeling and its effect on the change of macroeconomic indicators of Ukraine are analysed in the article.

Keywords: the national economy, influence impulse shocks, external economic activity, economic risk, financial market spillover.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із ключових джерел підвищення рівня розвитку національної економіки є наявність стійких торговельних, виробничих та фінансових зв'язків з іншими країнами світу. Враховуючи високий рівень відкритості економіки України відносно зовнішньоекономічної діяльності, то дані процеси роблять економіку України уразливою та залежною від зовнішніх впливів. У зв'язку з цим будь-які

кризові явища у міжнародній економіці обмежують можливості стабільного розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання зовнішньоекономічної діяльності України та механізмів її регулювання широко розглядається в роботах І.В.Пелипась [8], Г.І.Шимановича [8], Р.Кирхнера [8], А. Ф.Мельника [7], Т. Л.Вишинської [1], Ю.М.Лелюка [4], А. А.Мазаракі [6], О. В.Єлісеєнко [3], І. Г. Лук'яненко [5] М. Ю. Головкиної [2]. Варто відзначити, що незважаючи на широке висвітлення теоретичних та практичних аспектів проведення зовнішньоекономічної політики, проте не достаньо уваги приділено аналізу стійкості національної економіки, тобто її вразливості до непередбачуваних та несприятливих подій з боку основних країн-партнерів по зовнішньоекономічній діяльності.

Цілі статті. У рамках дослідження передбачено визначити ступінь чутливості національної економіки до змін в економічному розвитку країни-партнера по зовнішньоекономічній діяльності шляхом побудови імпульсних функцій відгуку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах зовнішньоекономічні зв'язки є невід'ємною складовою ефективного та стабільного розвитку національної економіки. Стан зовнішнього сектору будь-якої країни визначається економічним «тиском» як з боку інших країн – партнерів або конкурентів на світовому ринку, так і зі сторони власного внутрішнього ринку. Така дуалістична залежність зумовлює високий рівень волатильності у відносинах із країнами-учасниками зовнішньоекономічної діяльності та у різних видах економічної діяльності всередині країни – передусім експортоорієнтованих чи імпортозалежних [6]. Під механізмом зовнішньоекономічного зв'язку слід розуміти різний ступінь взаємодії між країнами-партнерами задля отримання кожною визначених економічних благ. Вплив глобальних тенденцій світової економіки на Україну є досить неоднозначним в плані розгляду різних видів зовнішньоекономічних зв'язків. Як наслідок, такі зв'язки можуть нести в собі ризики, пов'язані з залежністю української економіки від країн-партнерів, особливо в кризових умовах.

З одного боку залучення іноземних інвестицій дає змогу покращити розвиток експортного потенціалу і зменшити рівень залежності від імпорту, а з іншого – інвестиційна діяльність несе потенційну загрозу зниження рівня конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників та посилення залежності від іноземного капіталу. Значний стримуючий вплив на український експорт справляє комплекс ендогенних і екзогенних факторів, серед яких можна виокремити найважливіші: низька конкурентоспроможність вітчизняної промислової продукції, штучне стримування курсу гривні, випереджальне зростання цін, збереження елементів дискримінації українських експортерів за кордоном [3]. Різниця очікуваного та дійсного ефекту від зовнішньоекономічної діяльності є колосальною, тому велика увага приділяється питанню фінансової безпеки національної економіки.

Структура фінансового зараження ускладнюється задачами виміру та управління ризиками. Внаслідок цього фінансове зараження національної економіки не можна визначити, використовуючи лише інструменти моделювання, необхідно дослідити різницю між модельованими результатами та фактичними величинами.

Слід зазначити, що поняття економічних ризиків не охоплює лише ті ризики, виникнення яких призводить до грошових збитків. Воно включає також ризики, що спричиняють збитки неекономічної природи, які можна прямо або опосередковано

оцінити в грошовій формі. Виділення існуючих загроз за кожним видом економічного ризику передбачає розробку моделі, попереджаючої про можливі наслідки.

Для того, щоб визначити список країн, від яких Україна є найбільш економічно залежною, розглянуто показники географічну структуру експорту й імпорту товарів та послуг, а також іноземних інвестицій за 2010 – 2016 рр.

У відповідь на встановлені двосторонні санкції та обмеження торгівлі з Росією відбулася переорієнтація українського експорту товарів та послуг на європейські ринки збуту. Так, за даними Державної служби статистики України протягом 2010-2016 рр. частка експорту вітчизняних товарів до Росії зменшилася з 26,1% до 9,9% від загального обсягу, тоді як зріс продаж товарів до Італії (з 0,005% до 5,307 %), Польщі (з 0,033% до 6,050%), Німеччини (з 0,003% до 3,915%) тощо. У 2016 р. 31,2% загального обсягу експортованих послуг припадало на Росію, що на 12,7 процентних пункти менше, ніж у 2010 р. Водночас збільшився обсяг експорту товарів до Польщі (з 0,1 млн дол. США у 2010 р. до 2,2 млн дол. США у 2016 р.), Кіпру (з 0,3 млн дол. США у 2010 р. до 2,4 млн дол. США у 2016 р.).

У 2016 р. в Україні 10,6 % імпорту послуг припадало на Велику Британію, 9,4% – на Росію та 6,8% – на Німеччину. Обсяг та структура імпорту товарів до України також зазнала суттєвих змін: збільшився обсяг продажу товарів з Німеччини, Італії, Угорщини, Польщі. Найбільша частка іноземних інвестицій в Україну станом на кінець 2016 р. належить Нідерландам (18,7% від загального обсягу), Німеччині (15,1%), Великій Британії (5,6%), Австрії (4,2%).

Враховуючи тенденції та частку кожної окремої країни в структурі зовнішньоекономічного обороту України встановлено, що Росія, Велика Британія, Німеччина та Польща є основними країнами-партнерами України. У рамках даного дослідження запропоновано визначити ступінь впливу країн-партнерів на національну економіку України шляхом аналізу показників, що характеризують стан економічного розвитку країни, а саме – ВВП, індекс споживчих цін, фондовий індекс та обмінний курс. Для проведення дослідження обрано модель імпульсних шоків шляхом побудови векторної авторегресії, яка демонструє зміну показників, що розглядаються у відповідь на збільшення чи зменшення відповідних показників країн-партнерів. Згідно з підходом «імпульс — розповсюдження», при якому економіка стикається із великою кількістю імпульсів, які дають поштовх циклічним коливанням. Поширення цих коливань повинно мати затухаючий характер. Але, оскільки подібних імпульсів багато, то економічна система, відчуваючи постійні зовнішні поштовхи, опиняється в ситуації, що характеризується постійними циклічними коливаннями різної сили та тривалості [4].

Для побудови моделі імпульсних шоків для України використано програму Eviews. Для цього спочатку було обрано стандартну VAR модель для аналізу України і країн-партнерів – Росії, Німеччини, Польщі та Великої Британії, що включає набір релевантних змінних – темп ВВП, темп індексу споживчих цін, фондовий індекс та обмінний курс, які було попередньо стандартизовано. Вхідні змінні, які використовуються для дослідження ступеня передачі зовнішніх шоків на розвиток національної економіки, представлено в табл. 1. Варто відзначити, що для дослідження впливу змін на ринку цінних паперів країн-партнерів на функціонування економіки України обрано наступні фондові індекси: індекс RTSI (Росія), індекс DAX (Німеччина), індекс FTSE (Великобританія), індекс WIG (Польща).

На основі оцінених моделей було здійснено побудову імпульсної функції відгуків.

Таблиця 1

Опис вхідних даних для побудови моделі імпульсних шоків

Назва змінної	Період дослідження	Кількість спостережень	Одиниці вимірювання	Можливі значення	Умовне позначення
Темп зростання ВВП	1991 – 2016	26	%	$(-\infty; \infty)$	GDP
Темп зростання інфляції	1993 – 2016	24	%	$(-\infty; \infty)$	Inflation
Обмінний курс	1993 – 2016	24	грн / руб / злотий	$[0; \infty)$	Exchange_rate
Фондовий індекс	11.12 – 10.17	60	грн / руб / злотий / \$	$[0; \infty)$	RTSI / DAX / FTSE / PFTS / WIG

На рисунку 1 відображено реакцію макроекономічних показників в Україні на шоки, спричинені зміною економічної кон'юнктури в Росії, а саме ВВП, індексу споживчих цін, обмінного курсу та фондового індекса.

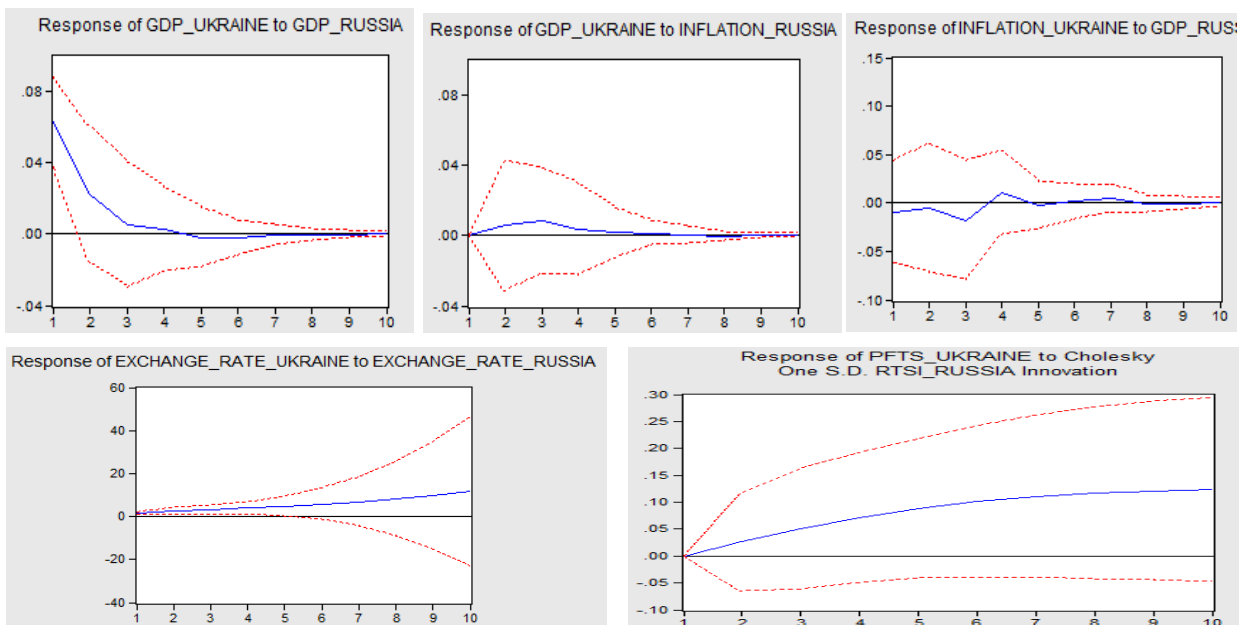

Рис. 1. Модель імпульсних шоків для України та Росії

Зниження обсягів валового внутрішнього продукту в Росії призводить до зниження сумарного обсягу виробництва товарів та послуг в Україні в перші 3 роки, а також незначних проявів у зміні рівня інфляції. Зростання загального рівня цін в Росії спричиняє незначне зростання обсягу валового внутрішнього продукту в Україні протягом перших 3 років, після чого відбувається спад до попереднього рівня. Знецінення російського рубля викликає поступове зростання обмінного курсу гривні. Щодо фондового індексу, то його збільшення в Росії веде до статистично значного зростання індексу ПФТС.

Вплив зовнішнього шоку з боку макроекономічних показників розвитку Польщі на стан економіки України представлено на рисунку 2.

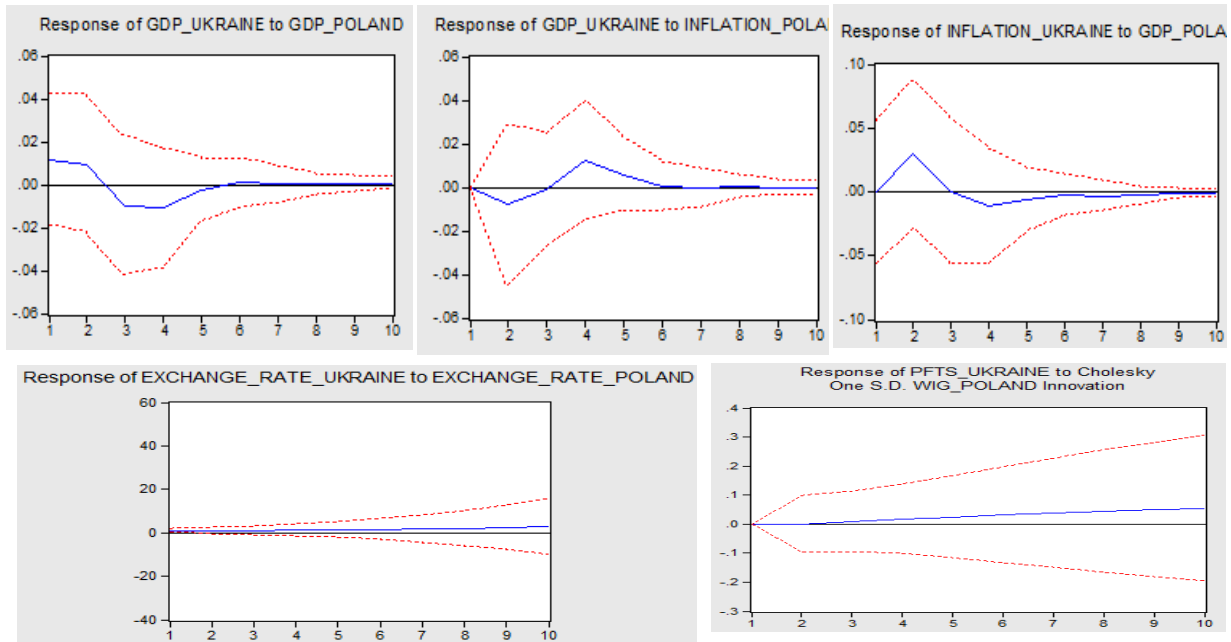

Рис.2. Модель імпульсних шоків для України та Польщі

Отримані результати засвідчили, що падіння темпів приросту ВВП в Польщі призводить до зниження вартості виготовлених товарів та послуг в Україні протягом перших 4 років, після чого спостерігається незначне зростання і поступова стабілізація. Зростання рівня інфляції в Польщі спричиняє коливання обсягів валового внутрішнього продукту в Україні в перші 6 періодів та викликає значний спад рівня споживчих цін в Україні на початку, після чого його значення повертається до попереднього рівня. Позитивний шок обмінного курсу в Польщі не впливає на обмінний курс в Україні. Аналогічно із фондовим індексом – спостерігається статистично незначне зростання цього ж показника в Україні.

Результати побудови функції імпульсного відклику, що характеризує взаємозв'язок між економічною ситуацією в Німеччині та Україні, предмтвлено на рисунку 3.

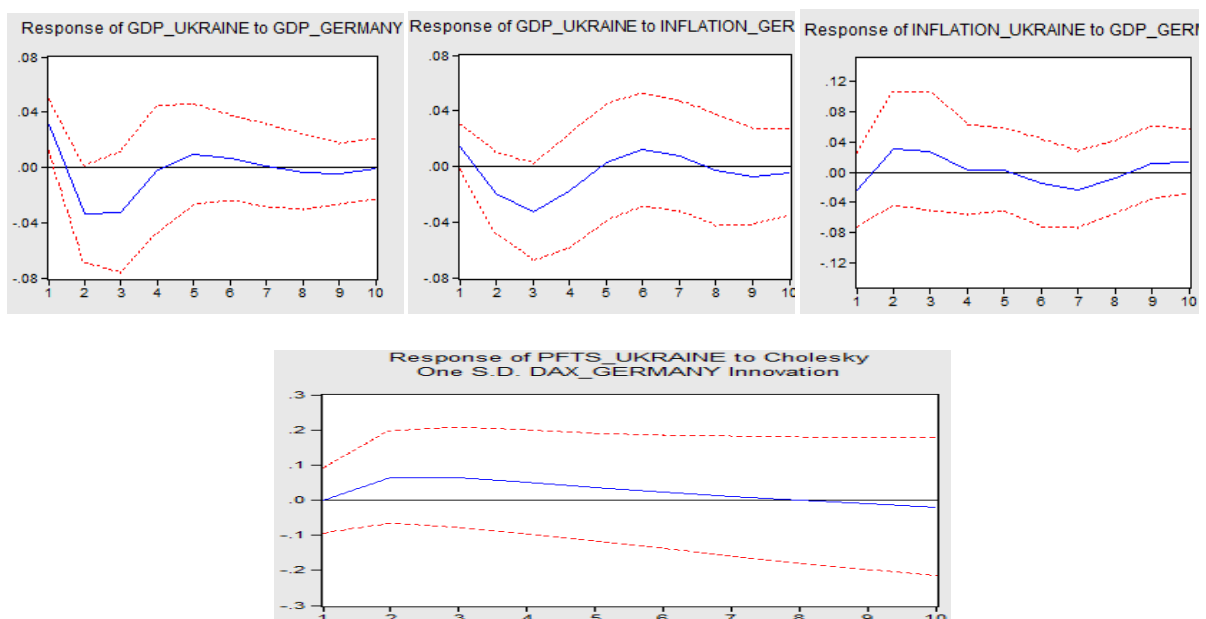

Рис.3. Модель імпульсних шоків для України та Німеччини

Економічний спад у Німеччині (зниження обсягів ВВП) спричиняє стрімке падіння ринкової вартості усіх кінцевих товарів та послуг в Україні протягом перших двох років, після чого спостерігається відновлення макроекономічної ситуації в Україні. Зниження темпів інфляції в Німеччині призводить до зниження обсягів вітчизняного валового внутрішнього продукту в перші 3 роки, після чого починається зростання, яке переходить в незначні коливання. Підвищення рівня біржової активності в Німеччині призводить до зростання індексу ПФТС протягом 2 місяців, а в подальшому до поступового зменшення.

Графіки імпульсних відгуків у фінансово-економічному розвитку України на зовнішні шоки з боку економічного розвитку Великої Британії представлено на рис. 4.

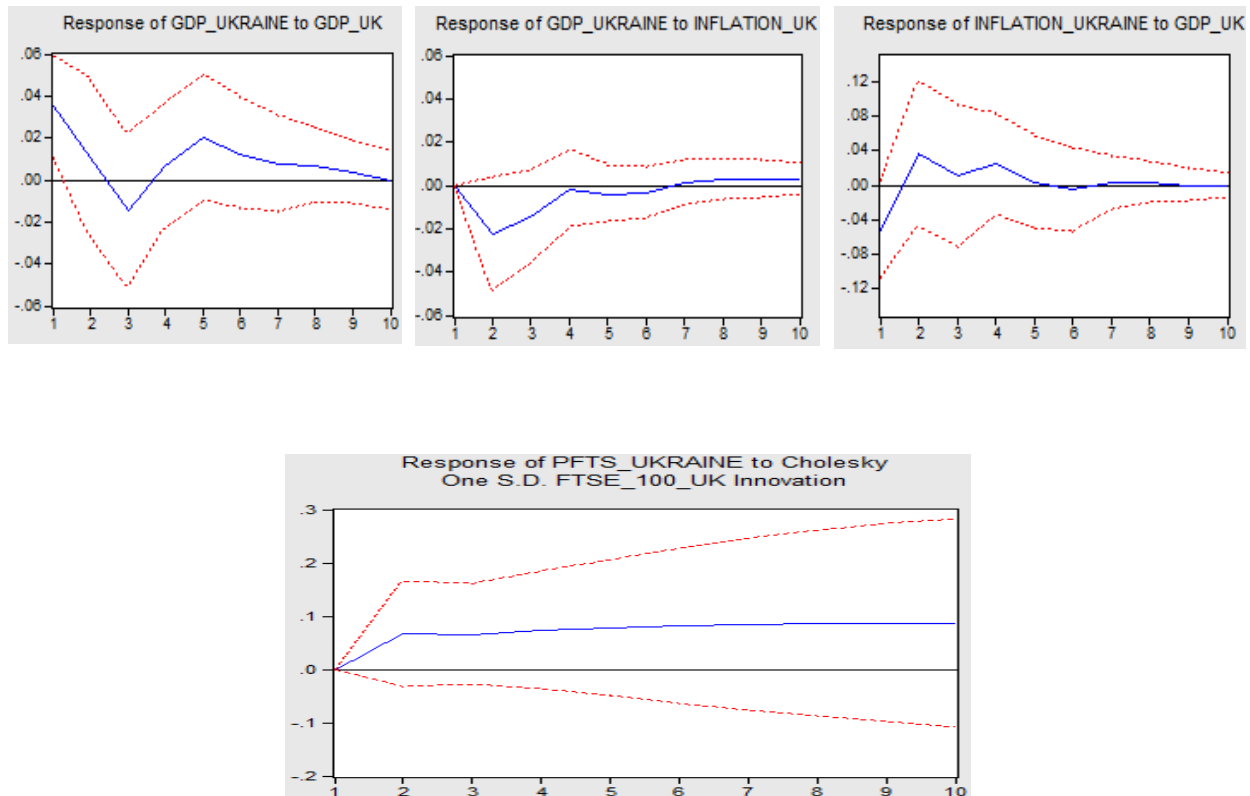

Рис.4. Модель імпульсних шоків для України та Великої Британії

Падіння темпів приросту валового внутрішнього продукту Великої Британії спричиняє значне зниження обсягів виробництва товарів та надання послуг в Україні впродовж 3 років. При цьому рівень інфляції в Україні у відповідь на зміну ВВП Великої Британії зростає до 2 періода, після чого коливається і повертається до попереднього рівня. Падіння індексу споживчих цін в Британії викликає спочатку скорочення українського ВВП, потім зростання і згодом повернення до попереднього рівня. У відповідь на зростання фондового індекса FTSE спостерігається збільшення індексу ПФТС впродовж усього періоду спостережень.

Висновки. У даному дослідженні проведено аналіз чутливості української економіки на шоки в економічному розвитку країн-партнерів. Для цього було використано модель імпульсних шоків, за допомогою якої проаналізовано реакцію змінних, що характеризують економіку, таких як темп зростання ВВП, темп зростання індексу споживчих цін, обмінний курс та фондовий індекс. Отримані результати демонструють наступні закономірності: у відповідь на зменшення ВВП країн-партнерів відбувається очікуване зменшення обсягу вироблених товарів та наданих послуг в

Україні, а також зростання індексу споживчих цін. Між рівнем інфляції у країнах-партнерах та Україні існує пряма залежність. Зі зростанням фордового індексу в інших країнах, індекс ПФТС демонструє значне зростання на всьому досліджуваному проміжку, однак у випадку з Німеччиною спостерігається зворотня реакція: зростання викликає поступове скорочення українського фондового індексу.

Таким чином, побудовані графіки демонструють істотну залежність економічного розвитку України від інших країн. Однак, оскільки зовнішньоекономічні зв'язки є запорукою прогресивного розвитку економіки України, то необхідно проводити моніторинг, прогнозування та попередження негативних тенденцій, що можуть виникати в процесах розвитку країн-партнерів, щоб зменшити ступінь їх впливу на національну економіку.

Список використаних джерел:

1. Вишинська Т. Л. Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами в Україні / Т.Л. Вишинська, О. В. Генералов, І. М. Севрук // Scientific Journal «ScienceRise». – 2015. – №3. – С.41 – 45
2. Влияние экономической динамики стран-соседей России на российскую экономику / Под ред. Д.э.н. М.Ю. Головина. – М.: Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт экономики Российской академии наук. 2014. – 93 с.
3. Єлісєєнко О. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України / О. В. Єлісєєнко, Г. С. Скобелева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 4. – С. 9–12.
4. Лелюк Ю.М. Інтеграція інтервальних та екстермальних теорій циклу в контексті імпульсно-розповсюджувального підходу / Ю.М. Лелюк // Економіка та держава: наук.- фахов. Журнал. – Київ : Видавець «ТОВ «Редакція журналу «Економіка та держава», 2013. - №1. – с.22 – 24
5. Лук'яненко І. Г. Макрофінансова стабільність: моделі та методи оцінки : монографія / І. Г. Лук'яненко, О. І. Фарина. – К. : НаУКМА, 2016. – 188 с.
6. Мазаракі А. А. Сучасні тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі України / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 2. – С. 5–11.
7. Мельник А.Ф. Національна економіка: навч. Посібн. / А.Ф. Мельник ; за ред. А.Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.
8. Пелипась І.В. Международные связи и внешние шоки: опыт использования различных спецификаций глобальной VAR для Беларуси / І.В. Пелипась, Г.І. Шиманович, Р. Кирхнер // Аналитические записки Немецкой экономической группы Исследовательского центра ИПМ. – Минск/Берлин. – 2016. – 31 с.

Рецензент д.е.н., професор Кузьменко О.В.

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми « Удосконалення національної системи протидії легалізації коштів, отриманих незаконним шляхом в контексті підвищення фінансово-економічної безпеки держави» (номер державної реєстрації 0117U002251)

УДК 339.72

Левківський В.М., д.е.н., професор

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка

Рибчук А.В., д.е.н., професор

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті досліджується інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій на сучасному етапі розвитку світового господарства. Проаналізовано глобальні потоки прямих іноземних інвестицій за регіонами та галузями. Представлено порівняльні дані про динаміку показників міжнародного виробництва ТНК та визначено їх вплив на світову економіку.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, прямі іноземні інвестиції, міжнародне виробництво, економічно розвинуті країни, країни, що розвиваються, країни перехідної економіки.

Levkivskyi V., Rybchuk A.

GLOBAL TRENDS OF INVESTMENT ACTIVITIES OF TNC IN MODERN CONDITIONS

The article investigates investment activity of transnational corporations at the present stage of development of the world economy. Global flows of foreign direct investment by regions and industries are analyzed. Comparative data on the dynamics of indicators of international production of TNC is presented and their impact on the world economy is determined.

Keywords: transnational corporations, foreign direct investments, international production, economically developed countries, developing countries, transition economies.

Левковский В.Н., Рыбчук А.В.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТНК В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье исследуется инвестиционная деятельность транснациональных корпораций на современном этапе развития мирового хозяйства. Проанализированы глобальные потоки прямых иностранных инвестиций по регионам и отраслям. Представлены сравнительные данные о динамике показателей международного производства ТНК и определено их влияние на мировую экономику.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, прямые иностранные инвестиции, международное производство, экономически развитые страны, развивающиеся страны, страны переходной экономики.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний стан розвитку світової економіки характеризується посиленням процесу транснаціоналізації світового господарства, що сприяє значному зростанню міжнародного інвестування.

Масштабність потоків іноземних інвестицій зумовлена ефективною діяльністю ТНК, що дає їм можливість розміщувати окремі частини і стадії відтворювальних процесів на території різних країн. Зростання інвестиційної активності ТНК, розширення сфер діяльності суттєво впливає на розвиток та перерозподіл ресурсів у світовому господарстві.

Міжнародний рух капіталу транснаціональних корпорацій має свої особливості та тенденції, які обумовлені сучасним етапом розвитку світового господарства. Наразі інвестиційна діяльність ТНК активно проявляється не лише в розвинутих країнах, а й у країнах, що розвиваються, та країнах перехідної економіки, виступаючи потенційним носієм їх економічного зростання та розвитку ринкових відносин. Вищенаведене свідчить про актуальність дослідження інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у теоретичне осмислення проблеми міжнародного руху капіталу у сучасній глобальній економіці, особливостей інвестиційної діяльності ТНК, їх транснаціонального характеру та взаємодії з національними економіками приймаючих країн зробили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Серед авторів слід виділити праці С.Гаймера, Дж.Данніга, М.Кассона, М.Портера, С.Хаймера, Ю.Козака, Ю.Макогона, О.Рогача, В.Рокочої, Л.Руденко, С.Якубовського та ін.

Незважаючи на зростаючий інтерес до дослідження інвестиційної діяльності ТНК, наразі мають місце окремі концептуальні питання щодо тенденцій і перспектив руху іноземних інвестицій та ролі транснаціональних корпорацій у цьому процесі. На нашу думку, потребують вирішення проблеми перспективних напрямів, регіонального та галузевого аспекту глобальних потоків капіталу в сучасних умовах розвитку світової економіки.

Цілі статті. Метою дослідження є визначення глобальних тенденцій інвестиційної діяльності ТНК на сучасному етапі розвитку світової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Концептуальні підходи до вивчення різних аспектів діяльності суб'єктів світової фінансової інфраструктури в системі міжнародного виробництва сформувались в кінці минулого століття, коли фінансова сфера найбільш глобалізувалася. Фінансова глобалізація посилила взаємозалежність країн у сфері фінансових відносин, сприяла зростанню міжнародного руху капіталу, а також джерел надходження капіталів. Виокремленню й аналізу діяльності основних суб'єктів фінансової інфраструктури присвячено дослідження провідних як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Більшість науковців схиляються до того, що в «глобальній фінансовій архітектурі оперують такі провідні суб'єкти як ТНК, ТНБ, портфельні інвестори і міжнародні офіційні урядові позичальники» [1, с.49]. Тобто, світова фінансова інфраструктура включає банківську мережу, а також операції небанківських фінансових інститутів, які беруть участь у міжнародному інвестуванні, сприяючи таким чином розвитку міжнародного виробництва.

Серед різноманіття учасників інвестиційного процесу вагоме місце займають транснаціональні корпорації, що забезпечують значні обсяги фінансових потоків у світовій економіці. Здійснюючи інвестиції, ТНК використовують увесь потенціал світових фінансових ринків: отримують банківські кредити в ТНБ, розміщують на різних ринках свої цінні папери, залучають міжкорпоративні позики один в одного, є клієнтами-позичальниками пенсійних, страхових, інвестиційних та інших фінансових фондів. Внаслідок такої масштабності діяльності ТНК їх можна розглядати як ключовий елемент прогресу соціально-економічних відносин на рівні галузі, країни, регіону, світу [2, с.5-6]. Через діяльність дочірніх компаній та широку мережу транскордонних бізнес-операцій ТНК забезпечують глобальний зв'язок різних сегментів світового господарства, щільну залежність національних процесів відтворення.

Сьогодні ТНК – реальний показник того, що рівень концентрації капіталу і виробництва переріс національні межі, вони стали займати міцні позиції не тільки в національній, але і світовій економіці [3, с.414]. За оцінками експертів, 40% усього світового доходу належить лише 85 ТНК. Із 500 наймогутніших ТНК 85 контролюють 70% усіх закордонних інвестицій [4].

Маючи у своєму розпорядженні значні фінансові ресурси, ТНК розвивають міжнародне виробництво шляхом інвестиційної діяльності у формі прямих іноземних інвестицій. Саме з ними безпосередньо пов'язані процеси створення механізму виходу виробництва за національні межі. Ця форма перша в переліку тенденцій, які впливають на діяльність ТНК, зокрема: інвестиційні капіталовкладення з метою створення виробничих потужностей за рахунок різних форм міжнародного поділу праці, які дозволяють розміщувати різні ланки виробничого процесу у різних країнах світу. Виступаючи головними суб'єктами в системі міжнародного виробництва, транснаціональні корпорації визначають його динаміку і структуру. Як зазначає А.Філіпенко, експансія ТНК сформувала сучасну систему міжнародного виробництва, яка об'єднує в одному організаційному, фінансовому, технологічному режимі процес виробництва продукції, міжнародні трансакції, управління, маркетинг, наукові й технологічні дослідження та інші елементи стратегічної діяльності [5, с.31].

Інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій в сучасних умовах характеризується стійкою тенденцією до зростання, про що свідчить динаміка показників міжнародного виробництва (табл. 1).

Таблиця 1

Показники міжнародного виробництва ТНК у 2012-2016 рр. (млрд дол. США)

Показники	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг продажу іноземних філій	31687	31865	34149	36668	37570
Загальні активи іноземних філій	88536	95671	101254	105778	112833
Експорт іноземних філій	7463	7469	7688	6974	6812
Транскордонні злиття і поглинання	328	249	432	721	869
Додана вартість іноземних філій	7089	7030	7419	7903	8355
Зайнятість в іноземних філіях (тис. чол.)	69359	72239	76821	79505	82140

Джерело: [6; 7].

Як засвідчують дані табл.1, за останні п'ять років продаж іноземних філій ТНК збільшився на 18,5% і становить 37,6 трлн дол. США. Така тенденція характерна і для динаміки доданої вартості: за п'ять років вона зросла на 17,8%. На глобальні тенденції в інвестиційній діяльності ТНК значно впливають угоди зі злиття та поглинання. Наразі це найбільш швидкий спосіб придбання активів у різних країнах. Протягом останніх п'яти років вартість транскордонних злиттів та поглинань збільшилась у 2,6 рази. Показником розширення міжнародного виробництва ТНК є зростання активів їх філій. Якщо у 1990 році вони склали 3,9 трлн дол. США, то в 2016 році – 112,8 трлн дол. США, тобто зростання відбулося майже у 29 разів. За останні п'ять років більше 12 млн працівників було залучено в процес створення доданої вартості на підприємствах ТНК. Загальна кількість зайнятих на філіях цих корпорацій складає 82,1 млн чол., що становить понад 20% зайнятості світової робочої сили.

Глобальні трансформації світової економіки тісно пов'язані з діяльністю ТНК, які в умовах гострої конкурентної боротьби, пошуку нових ринків дешевих ресурсів та факторів виробництва значно розширюють сфери для інвестування. За оцінками експертів ЮНКТАД, глобальні потоки прямих іноземних інвестицій виростуть у 2018 році до 1,85 трлн дол. США [6] (рис.1).

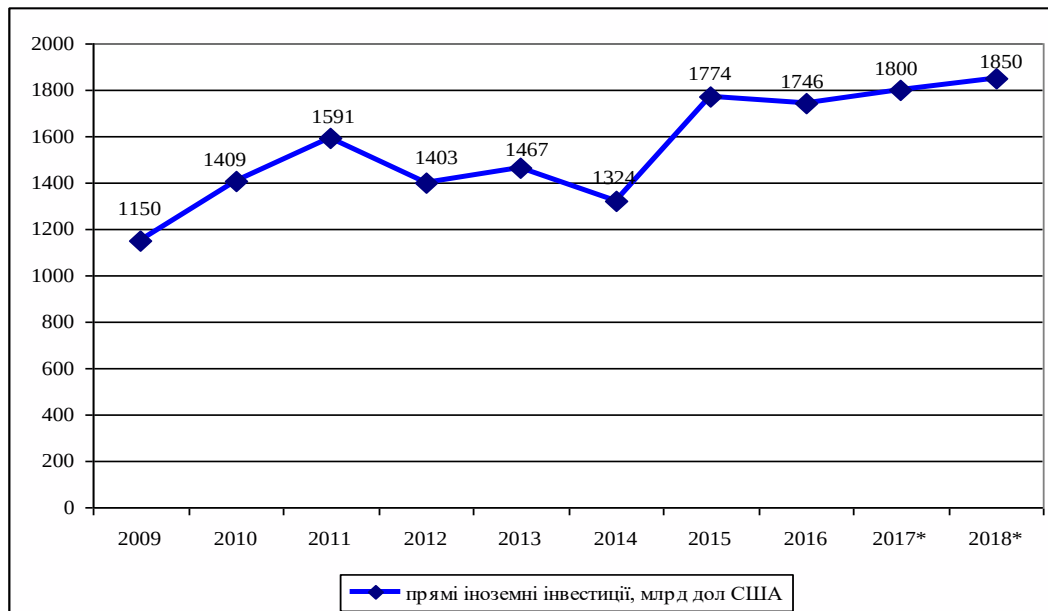

Рис.1. Динаміка прямих іноземних інвестицій ТНК у 2009-2018 рр. (млрд дол. США).

*прогноз

Джерело: [6].

Зважаючи на циклічні коливання, що мали місце впродовж 2014-2016 рр., глобальні потоки прямих іноземних інвестицій у 2016 році скоротилися на 2% і становили 1,75 трлн дол. США. Прогнозні оцінки експертів щодо обсягів інвестицій ТНК в майбутньому будуть мати позитивну динаміку, оскільки макроекономічні умови в середньостроковій перспективі значно покращаться. Економічне зростання світової економіки стимулюватиме збільшення обсягів іноземних інвестицій.

Важливе значення для дослідження сучасних тенденцій інвестиційної діяльності ТНК має рух прямих іноземних інвестицій у розрізі регіональних секторів економіки. У різних регіонах світу спостерігається нерівномірна динаміка приросту прямих іноземних інвестицій, що свідчить про неоднозначний вплив поточної економічної ситуації на країни світу [8, с.35].

Особливістю сучасної інвестиційної діяльності є те, що головну роль у позитивній динаміці надходження іноземних інвестицій відіграють розвинуті країни. У 2016 році ТНК розвинутих країн інвестували за кордон більше 1 трлн дол. США, що на 38,1% більше, ніж у 2012 р. Частка цих країн у глобальному притоку та відтоку прямих іноземних інвестицій становить 59,1% і 71,9% відповідно (табл.2).

Активне залучення ТНК розвинутих країн до розширення міжнародного виробництва пояснюється здатністю продовжити життєвий цикл своїх технологій, продукції та диверсифікувати власні ризики. Серед розвинутих країн найбільшими інвесторами наразі стали компанії США.

Реалізуючи глобальні стратегії своєї діяльності, вони інвестували у 2016 р. 299 млрд дол. США. Друге місце займає КНР з обсягом інвестицій у 183 млрд дол. США, а третє – Нідерланди з інвестиціями у 174 млрд дол. США. П'ятірку країн з найбільшими інвестиціями замикає Канада, інвестиції якої становлять 66 млрд дол. США. ТНК європейських країн скоротили свої інвестиції на 22,7% у порівнянні з 2015 р. Значні скорочення обсягів інвестицій були характерні для компаній таких європейських країн як Ірландія – інвестиції знизилися на 73%, Швейцарія – на 71% та Німеччина – на 63% [6].

Таблиця 2

Потоки прямих іноземних інвестицій за регіонами у 2012-2016 рр. (млрд дол. США)

	Ввіз прямих іноземних інвестицій					Вивіз прямих іноземних інвестицій				
	2012	2013	2014	2015	2016	2012	2013	2014	2015	2016
Всі країни світу	1403	1467	1324	1774	1746	1347	1311	1253	1594	1452
Розвинуті країни	679	680	563	984	1032	873	826	708	1173	1044
Країни, що розвиваються	639	662	704	762	646	381	409	473	389	383
Країни з перехідною економікою	65	85	57	38	68	54	76	73	32	25

Джерело: [6; 7].

За обсягом залучених іноземних інвестицій перше місце також займають США. Могутні транснаціональні корпорації США, які за масштабами інвестиційної діяльності значно випереджають компанії як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, демонструють стійкі тенденції до зростання. У 2016 році обсяг залучених прямих іноземних інвестицій в США становив 391 млрд дол. США. Друге місце займає Великобританія з обсягом інвестицій 254 млрд дол. США. Слід зазначити, що у 2015 р. ця країна зайняла 14 місце за притоком прямих іноземних інвестицій. Загальний обсяг залучених іноземних інвестицій європейськими країнами у 2016 р. скоротився на 5,8% порівняно з 2015 р. Серед країн найбільш привабливими для інвесторів були Нідерланди, Бельгія, Люксембург та Швеція.

Значно змінили свої позиції у залученні прямих іноземних інвестицій країни, що розвиваються. Якщо у 2014 році на країни, що розвиваються, припадав найбільший обсяг інвестицій (частка цих країн становила 53,2% від сукупних обсягів), то у 2016 році їхній обсяг скоротився до 37%. Два роки поспіль обсяг іноземних інвестицій до країн, що розвиваються, скорочується. У 2016 році притік інвестицій до цих країн зменшився на 14% у порівнянні з 2015 р. Сповільнення притоку прямих іноземних інвестицій до країн, що розвиваються, пояснюється сповільненням темпів економічного зростання та падінням цін на сировину. Слід зазначити, що серед цієї групи країн необхідно виділити найбільш привабливі економіки Китаю, Індії, Бразилії.

Щодо відтоку прямих іноземних інвестицій з країн, що розвиваються, то загальний їх обсяг у 2016 р. становив 383 млрд дол. США. Нині частка цих країн у сукупному експорті ПІІ становить 26,4%, що на 7,4% менше ніж у 2014 р. Серед країн, що розвиваються, найбільшим інвестором є Китай, обсяг інвестицій якого у 2016 р. становив 183 млрд дол. США.

Не залишаються осторонь від глобальних інвестиційних тенденцій країни перехідної економіки. Наразі притік ПІІ до цих країн значно менший у порівнянні з розвинутими чи країнами, що розвиваються. Частка країн перехідної економіки у глобальному притоку іноземних інвестицій склала у 2016 році 3,9%, що становить 68 млрд дол. США. У порівнянні з 2015 р. вони зросли на 47%. Серед чинників, які могли сприяти зростанню обсягів іноземних інвестицій до економік цих країн, варто виділити: формування сприятливого інвестиційного клімату, забезпечення гарантій захисту власності іноземних інвесторів, позитивні кроки щодо подолання корупції.

Незначною є частка країн перехідної економіки і у світовому обсязі вкладених інвестицій. Головною тенденцією в розміщенні інвестицій за кордоном цією групою країн є постійне скорочення їх частин у сукупних обсягах ПІІ протягом п'яти років поспіль. Експорт прямих іноземних інвестицій з країн перехідної економіки у 2016 році досяг 25 млрд дол. США, що становить 1,7% від сукупних обсягів ПІІ.

Окрім тенденцій в інвестиційній діяльності ТНК за групами країн, що є відображенням одного зі складників генезису ТНК, а саме: мотиву доступу на нові ринки [9, с.10], необхідно розглянути сучасні тенденції розподілу та акумуляції ПІІ у галузевому аспекті. Проведений аналіз за п'ять років поспіль свідчить, що у світовому господарстві обсяг залучених ПІІ у всі сфери діяльності збільшився. Найпомітнішою тенденцією до збільшення інвестицій є зростання їх частки у сфері послуг та скорочення у сфері виробництва. За даними ЮНКТАД, сфера послуг є очевидним лідером протягом останніх п'яти років. У 2016 році на частку сектору послуг припадало більше 60% від сукупних обсягів ПІІ. Найбільша частка інвестицій, яка спрямована в сферу послуг, зосереджена у фінансових і страхових послугах, будівельних роботах та послугах на електроенергію і газ [6]. Збільшення іноземних інвестицій у сферу послуг пояснюється низкою чинників, зокрема розвитком інформаційних та комунікаційних технологій, політикою інвестиційних стимулів, яка орієнтована на заохочення і лібералізацію інвестицій.

Інвестиції у виробничий сектор продовжують скорочуватися. Низькі ціни на сировину негативно впливають на діяльність ТНК в цих галузях, виникають фінансові труднощі, що звужують можливості корпорацій інвестувати у видобувні галузі. Слід відзначити, що частка інвестицій у сировинний сектор у 2016 році складала 5% загального обсягу ПІІ [6].

У виробничій сфері обсяги ПІІ у 2016 році були на 9% менше показника 2015 року [7, с.37]. Це підтверджує загальносвітові тенденції зміщення акцентів міжнародного виробництва у бік нематеріальних галузей.

Висновки. У сучасних умовах розвитку світової економіки важливим суб'єктом у світогосподарських зв'язках є транснаціональні корпорації. Всі важливі процеси, що мають місце у світі, здійснюються при безпосередній участі ТНК. Особливо активізується їх інвестиційна діяльність, про що свідчать такі показники як обсяги вихідних та накопичених вкладених інвестицій, продажі іноземних філій, їхніх загальних активів, а також зайнятість в іноземних філіях, які за останні п'ять років мають позитивну тенденцію. Проведене дослідження свідчить, що основними інвесторами є компанії розвинутих країн, вони ж відповідно є і країнами базування ТНК. Також привабливими для іноземних інвестицій залишаються країни, що розвиваються, незважаючи на незначні скорочення притоку інвестицій у 2016 році.

Аналіз глобальних тенденцій інвестиційної діяльності ТНК показав, що обсяги світових інвестицій за останні п'ять років мали незначне зростання. Певні розбіжності в обсягах залучених інвестицій існують серед різних країн світу. Очевидною є тенденція до збільшення частки розвинутих країн як об'єктів розміщення, так і джерел глобальних прямих іноземних інвестицій. За оцінками ЮНКТАД, інвестиційна діяльність цих країн в найближчі роки залишиться стабільною, а для європейських країн буде мати місце зростання притоку інвестицій.

Незважаючи на зменшення обсягів залучених інвестицій до країн, що розвиваються, в перспективі ТНК будуть спрямовувати свої інвестиційні потоки до цих країн. Їх інвестиційна активність може прискоритися на 10%, що свідчить про зростаючу значимість країн, що розвиваються, для світової економіки.

Привабливими для інвесторів залишаються країни перехідної економіки, оскільки передбачається їх економічне зростання. За оцінками ЮНКТАД, вони мають опанувати в короткостроковій перспективі більше 80 млрд дол. США глобальних потоків інвестицій.

Ключовою тенденцією руху ПП є чітка їх спрямованість у сферу послуг. Протягом останніх десяти років частка інвестицій у сферу послуг перевищує більше ніж у десять разів відповідну частку сировинного сектора і більше ніж у два рази частку обробної промисловості.

Список використаних джерел:

1. Рогач, О.І. Міжнародні фінанси: підручник / за ред. О.І.Рогача. – К.: Либідь. – 2003. – 784 с.
2. Михайлишин, Л.І. Транснаціоналізація світової економіки: інноваційний аспект: монографія / Л.І.Михайлишин. – Вінниця: ДонНУ, 2016. – 314 с.
3. Лисенко, Ж.П. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економічний розвиток України [Електронний ресурс] / Ж.П.Лисенко // Економіка та суспільство. Електронне наукове фахове видання. Мукачівський державний університет. – 2016. – Випуск 3. – С.412-417. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/3_2016.Pdf#page=412
4. Офіційний сайт журналу Forbes. The world's biggest public companies [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/>
5. Філіпенко, А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С.Філіпенко. – К.: Знання, 2007. – 670 с.
6. Доклад о мировых инвестициях. 2017. Инвестиции и цифровая экономика. Основные тенденции и общий обзор [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_overview_ru.Pdf
7. Доклад о мировых инвестициях. 2016. «Гражданство» инвесторов: вызовы политики. Основные тенденции и общий обзор [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_Overview_ru.Pdf
8. Гаврилко, Т.О. Дослідження міжнародної інвестиційної діяльності ТНК в умовах глобальної конкуренції / Т.О.Гаврилко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2017. – Вип.26. – Частина 1. – С.34-37.
9. Кібальник, І.О. Геоелектронні аспекти інвестиційної діяльності ТНК / І.О.Кібальник // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – №10. – С.6-13.

УДК 339.9

Мамедов Кянан Алескер огли, аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ІНТЕРАКТИВНІСТЬ ГЛОБАЛЬНИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ ТА ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ

В статті досліджено інтерактивність глобальних виробничих систем і логістичних послуг. Проаналізовано різний вплив інноваційних якості логістичної інфраструктури на ефективність глобальних ланцюгів доданої вартості. Зроблено акцент на те, що застосування ефективних логістичних послуг залишається одним з ефективним каналом оптимізації витрат виробництва в глобальних ланцюжках створення вартості. Ці можливості пов'язані з розвитком сучасної концепції логістики, яка складається в управлінні потоками часу і простору між матеріально-виробничими витратами, дизайном, виробництвом, розподілом і споживанням. В результаті проведеного аналізу було виявлено, що географічний розподіл виробництва, споживання та їх інтеграція в глобальні виробничі системи засновані на принципі потоків і локальності. Обґрунтовано необхідність нарощування потенціалу для підключення до глобальних мереж логістичних послуг фірм, постачальників і споживачів як ключового детермінанта інтеграції до системи міжнародної торгівлі, де передбачуваність і надійність стають ще більш важливим, ніж витрати.

Ключові слова: глобальні виробничі системи, глобальні ланцюги доданої вартості, фрагментація виробництва, логістичні послуги, міжнародна торгівля, логістична інфраструктура, торговельні витрати

Mammadov Kanan

THE INTERACTIVITY OF GLOBAL PRODUCTION SYSTEMS AND LOGISTICS SERVICES

The article examines the interactivity of global production systems and logistics services. It has been analyzed the different influence of the quality of logistic infrastructure on the efficiency of global value chains. The logistics services are one of the effective channels for optimizing production costs in global value chains. These opportunities relate to the development of the modern logistics concept, which consists in managing the flow of time and space between material production costs, design, production, distribution and consumption. The author stress that the geographical distribution of production, consumption and their integration into global production systems are based on the principle of flows and localities. It was substantiated that there is a need to build capacity for connecting companies, suppliers and consumers into the global logistics chains as a key determinant of integration into the international trade system, where predictability and reliability become even more important than costs.

Key words: global production networks, global value chains, production fragmentation, logistics services, international trade, logistics infrastructure, trade costs.

Мамедов Кянан Алескер оглы

ИНТЕРАКТИВНОСТЬ ГЛОБАЛЬНЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ СИСТЕМ И ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

В статье исследована интерактивность глобальных производственных систем и логистических услуг. Проанализировано влияние качества логистической инфраструктуры на эффективность глобальных цепочек создания добавленной стоимости. Автор подчеркивает, что применение инновационных логистических услуг остается одним из эффективным каналом оптимизации издержек производства в глобальных цепочках создания стоимости. Эти возможности связаны с развитием современной концепции логистики, которая состоит в управлении потоками времени и пространства между материально-производственными затратами, дизайном, производством, распределением и потреблением. В результате проведенного анализа было выявлено, что географическое распределение производства, потребления и их интеграция в глобальные производственные системы основаны на принципе потоков и локальности. Обоснована необходимость наращивания потенциала для подключения к глобальным сетям логистических услуг фирм, поставщиков и потребителей как ключевого детерминанта интеграции в систему международной торговли, где предсказуемость и надежность становятся еще более важным, чем издержки.

Ключевые слова: глобальные производственные системы, глобальные цепочки добавленной стоимости, фрагментация производства, логистические услуги, международная торговля, логистическая инфраструктура, торговые издержки.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Успех в сфере национальной и международной конкуренции зависит от конкурентных преимуществ, которыми компания пользуется при реализации своей предпринимательской деятельности. Только систематический анализ всех сфер деятельности компаний и их взаимозависимостей может выявить причины таких конкурентных преимуществ и их потенциал. Одна из самых важных действий в цепочках создания стоимости является логистика распределения, которая тесно связана с обслуживанием клиентов и соответственно может влиять на конкурентные преимущества компании. В целом, распределительная логистика предусматривает, что необходимый ресурс будет поставлен в правильное место и время, в необходимом количестве и качестве, за условленную цену и, таким образом, гарантируя доступность товаров и информации. В рамках формирования и реализации бизнес стратегии компании, логистике отдается определенный приоритет в максимизации прибыли и может быть определена как цель из трех составляющих: стоимость, время и качество. Усиление процессов фрагментации производства, которые являются проявлением углубления международного разделения труда, обусловило повышение научного интереса к роли логистики и пересмотр постулата о роли транспорта и логистики как вторичного спроса в рамках общей экономической теории.

Анализ последних исследований, в которых начато решение проблемы. Исследование проблем развития глобальных цепочек создания добавленной стоимости в контексте роли логистических услуг в национальных и международных экономических системах отражены в работах ведущих западных ученых, таких как Й. Шумпетера, М.Портера, А. Фримонта, Д. Хельда П. Друкера, Р.Баллоу, Ж.Родрига, Ж-Ф.Арвиса. Влияние эффективности логистики и транспортной инфраструктуры на издержки производства и обращения в международной торговле исследуется на уровне международных экономических организаций, в частности, Всемирного Банка, Всемирной торговой организации, Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).

Цель статьи. Мы ставим своей целью проанализировать основные взаимозависимости между логистикой и глобальными производственными сетями и цепочками поставок, которые основывается на управление потоками времени и пространства между материально-производственными затратами, производством, распределением и потреблением товаров.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Глобализация имеет фундаментальную связь с транспортом и логистикой. Современная история отмечена постоянным развитием транспортных средств. Транспорт и путешествия были полем особенно радикальных и быстрых изменений. Прогресс человечества, как давно заметил Й. Шумпетер, заключается не в увеличении количества дилижансов, а в изобретении и массовом производстве совершенно новых средств передвижения [1.с.14].

Исследуя исторические формы глобализации, Д.Хельд и др. указывают, что основополагающим вкладом в глобальные преобразования имеют производственные цепочки, потоки товаров и услуг, а также совокупность взаимосвязей между ними [2]. Само собой разумеется, что транспорт и логистика имеют основополагающее значение для развития как ранних, так и новейших форм этих трансформаций.

Логистика является неотъемлемым атрибутом практически всех производственных процессах, начиная от производства, переработки и до поставки продукции конечным потребителям. Ключевым элементом логистической цепи

является транспортировка, которая интегрирует отдельные виды деятельности. На транспортировку приходится одна треть от всех логистических расходов, а сама транспортная система очень сильно влияет на эффективность логистической системы в целом. Только эффективно спланированная координация между всеми компонентами логистической цепочки способствует максимизации прибыли для всей цепи производства и распределения.

В большинстве случаев, планирование структуры затрат логистики базируется на предположении, что потребитель логистической услуги само собой подразумевает, что ему гарантируются высокие стандарты данной услуги. Это означает, что деятельность компании, направленная на получение прибыли, остается неизменной и таким образом, существует только один путь к оптимизации доходов, а именно путем минимизации затрат.

Еще одной тенденцией развития глобальной экономики является падение цен на телекоммуникационные услуги через расширение внутрикорпоративного обмена и развитие Интернета. Уменьшение затрат в сфере телекоммуникационных услуг влияет на сокращение издержек поиска клиентов и новых торговых партнеров. Важно то, что уменьшение стоимости транспорта и связи приводит к фрагментации производственного процесса, "глобализации цепей поставок" и аутсорсинга полуфабрикатов и определенных услуг из-за рубежа. Сначала этот процесс обуславливался низкими затратами на труд, но развитие международных транспортных услуг и сокращения производственных циклов берут вверх над экономией на заработной плате, провоцируя дальнейшую трансформацию географической структуры экономики. Понятие взаимозависимости логистики и торговли является основным в описании транспортной и торговой инфраструктуры, как таковой, что обслуживает международную торговлю [3].

Если глобализация связана с реконfigurацией пространственно-временных моделей экономической активности, тогда необходимо учитывать значение логистики как неотъемлемый элемент координации между ними. Нужно отметить, что в результате экономической глобализации в рамках логистической отрасли также происходят значительные институциональные изменения, такие как контейнерная организация перевозок, увеличение значимости международных портов, кластеризация и аутсорсинговая деятельность [4]. Мы считаем, что для логистики, как для отрасли, которая характеризуется высоким уровнем пространственной фиксации, эти изменения продемонстрировали возрастающую роль и гибкость на уровне и в диапазоне интегрированных услуг в цепочках создания добавочной стоимости.

Необходимо подчеркнуть, что сфера транспорта и логистики является ключом к усилиям по движению вверх по цепочке добавленной стоимости. По мере того как производство становится более сложным на более высоких уровнях ГЦСС, становится еще более важно иметь возможность быстро перемещать как сырье и компоненты (inputs), так и готовую продукцию (outputs) через границы, при низкой стоимости и с меньшим риском. На всех уровнях цепочек необходима координация и управление всеми интегрированными компаниями, которые задействованы в производстве и движении товаров и услуг от различных производителей до конечного потребителя. Такие операции возможны только в бизнес среде, которая характеризуется высокой эффективностью сферы логистики.

Интерпретация изменений, которые происходят в контексте глобализации и фрагментации экономической деятельности основаны на усилении взаимосвязей между элементами глобальной экономики, сложными производственными и торговыми сетями и задействованными локациями. В частности, появление глобальных производственных сетей и их длительная пространственная, а также организационная дифференциация привели к росту важности отраслей транспорта и логистики.

Усиление процессов фрагментации производства, которые являются проявлением углубления международного разделения труда, обусловило повышение научного

интереса к роли логистики и пересмотр постулата о роли транспортировки как вторичного спроса в рамках общей экономической теории. Отправной точкой научно-практического позиционирования роли логистики в производственных и потребительских сетях стала статья американского экономиста П. Друкера в авторитетном журнале *Fortune* в 1962 г., в котором он назвал логистику «неизвестным континентом экономики», но с большим потенциалом развития» [5]. Значимость и роль логистики в интеграции всех этапов производства и потребления проанализирована другим американским экономистом - Р. Баллоу. Данный ученый подчеркивает, что именно логистика характеризуется высокой степенью системности и сетевого взаимодействия в организации процесса перевозки грузов, управления запасами в рамках удовлетворения потребностей конечного потребителя [6].

Интенсивное развитие глобальных производственных систем опровергают общепринятую точку зрения про опосредственную роль логистики в усилении глобализации экономических процессах [7]. Действительно, существует растущая «бесшовность» между производством и доставкой или дистрибуцией продукции, которая хорошо проявляется становлением и развитием международных компаний-поставщиков транспортных услуг, которые управляют мультимодальными транспортными сетями. Примеры успешной деятельности многонациональных компаний на мировых рынках свидетельствует о том, что основной причиной их быстрого успеха как поистине глобальных фирм является способность эффективно управлять своими производственными цепочками и цепочками поставок.

Логистические услуги в бизнесе или услуги звенья производства и сбыта включает обслуживание клиентов, прогнозирования спроса, поток документации, межфирменных потоков, управление инвентаризацией, обработка заказов, упаковка, обеспечение деталями и техническая поддержка, планирование производства, закупка, возврат товаров, сбор и реализация отходов, управления транспортными операциями, центр управления складами и распределением, и транспортировки. Эти услуги должны планироваться, координироваться и контролироваться для функционирования системы производства и распределения.

Необходимо подчеркнуть, что в экономической литературе широко используются понятие «логистическая цепь», «логистический канал» и «цепь поставок», которые не четко разграничены, однако экономическое содержание этих понятий идентичны и, как правило, употребляются как синонимы. Мы будем использовать термин «цепь поставок», который используется в западной литературе. Данный термин рассматривает цепь поставок как линейно упорядоченное множество участников логистического процесса, которые осуществляют логистические операции по доведению внешнего материального потока от одной логистической системы к другой в случае производственного потребления или до конечного потребителя в случае личного непроизводственного потребления. Однако экономическое содержание этого понятия идентично «логистической цепи».

Поскольку глобальные цепочки поставок становятся все более сложными, клиенты все больше полагаются на одиночные фирмы, которые предоставляют полный спектр логистических услуг, что приводит к консолидации в отрасли, и экономии на масштабе. Такие поставщики могут лучше интегрировать поставки сырья с поставкой готовой продукции и обеспечить экономичную, от двери до двери логистическую услугу на всемирной основе. Этот уровень интеграции повышает надежность обслуживания и снижает затраты клиентов. В результате спроса на интегрированные услуги, многие фирмы, которые являют собой ядро компетенции в конкретных транспортных сегментах, таких как перевозка комплектных грузов все более обеспечивают логистику как ключевую вспомогательную услугу, повышающую своим наличием ценность основной услуги.

Глобальные производственные цепочки могут эффективно функционировать только при условии, что они находятся в благоприятной бизнес среде и в этом смысле

большое значение имеют логистические затраты и прозрачность проведения таможенных процедур. Расстояние также является очень важным фактором в объяснении того, почему глобальные цепи создания добавленной стоимости оперируют обычно как «региональные структуры производства». В данном контексте, важно не только расстояния между поставщиками основных материалов и компонентов, но и расстояние до рынков конечного потребления. Обычно, такой фактор как расстояние, можно преодолеть, но только при условии наличия развитого и эффективного рынка инфраструктурных услуг - работа аэропортов, автомобильных и портовых магистралей поддерживается соответствующими информационными услугами, качественной работой таможенных органов, конкурентными ценами на складирование товаров и др. [8].

Необходимо подчеркнуть, что логистика поддерживает и формирует согласованность в рамках глобальных производственных систем. Преимущества, которые возникают с распространением цепочек производства и сбыта не могут быть реализованы без сопутствующих изменений в современных логистических услугах, которые подкрепляются инновациями в сфере контейнеризации, интермодальных перевозок и применением информационных технологий (ИТ) в транспортировке товаров и управлении поставками ресурсов и комплектующих деталей. Так, Ж. Родриг подчеркивает, что для глобальных производственных сетей характерна, географическая и функциональная интеграция, каждая из которых подчеркивает фрагментацию производства. Результатом такой фрагментации с точки зрения затрат на организационную, управленческую и функциональную деятельность компенсируется именно логистическими издержками, которые являются одними из важнейших детерминантов повышения эффективности и производительности производства [9]. Во многих сферах деятельности, особенно в цепях поставок розничной торговли, применение эффективных логистических решений остается одним из эффективнейшим каналом оптимизации издержек. Эти возможности связаны с развитием современной концепции логистики, которая состоит в управлении потоками времени и пространства между материально-производственными затратами, дизайном, производством, распределением и потреблением. Географическое распределение производства, потребления и их функциональная интеграция в ГЦСС основаны на принципе потоков и локальности.

Функциональная интеграция достигается через взаимодействие отношений спроса и предложения материальных потоков между поставщиками сырья, деталей и компонентов, производителями и агентами по продаже. Эффективность достигается через принцип потока: спрос согласуется с предложением из-за изменений в подходе распределения, где требуется координация между различными видами транспортных систем. Современные процессы производства и сбыта перешли от системы инвентаризации, которая была направлена на ориентировочное удовлетворения спроса, к сложной универсальной системе сбора данных, обеспечивая пополнение на основе спроса и гарантируя лучшее соотношение спроса и предложения. Экономия времени требует интеграцию материальных и информационных потоков. Физические потоки согласуются с важными информационными потоками, такими, как заказ.

Характерная черта транснационализации мировой экономики проявляется в интеграции локаций (территорий) в систему потока товаров, деталей и услуг. Географическое распределение мест производства и потребления (в том числе потребление фирмами) основано на мобилизации сравнительных преимуществ различных географических мест, с целью достижения большей эффективности в создании фрагментированной добавленной стоимости. ГЦСС опираются на интеграцию систем локаций через систему потоков товаров и услуг. Эта интеграция не носит вспомогательный характер, поскольку обе подсистемы могут иметь свои собственные динамики развития и обратную связь между собой. Соединение системы локаций через систему потоков товаров и услуг опирается на перевозке различными видами

транспорта с целью обеспечения мобильности продукции, на практических умениях управления и координации сложной сети производства, которая возникает из пространственного распределения производства, распределения и потребления, а также экзистенции надлежащих инфраструктурных объектов. Эта глобальная система производства может быть самодостаточной, если рост производительности может обеспечить дальнейшие инвестиции в будущие логистические инновации, покрытие расходов на управление ГЦСС и модернизацию инфраструктуры. Этот процесс зависит от цен на энергоносители, перспектив дальнейшего совершенствования материально-технических возможностей в развитых и развивающихся странах, а также от макроэкономических показателей и состояния глобальной экономики. Все это несет определенную нестабильность, которая лежит в основе непрерывных корректировок стратегии управления звеньями производства и сбыта ради снижения рисков.

Глобализация усложнила структуру производственных цепей и цепочек поставок. Существует устойчивая тенденция к увеличению глобальной цепи поставок, так что конкурентные преимущества различных регионов могут быть использованы в большей степени. Для международных корпораций особенно важно осознавать зависимость между размещением объектов, выбором способа транспортировки, а также затратами на материальные потоки.

Как утверждают теории международной торговли, эффективность торговли между странами определяется, как способность перемещать природные, трудовые и капитальные ресурсы с целью увеличения производительности и дохода. Основная цель свободной торговли заключается не только в создании рабочих мест как таковых, а в обеспечении того, что ресурсы смогут найти свое наиболее эффективное место использования и предоставить работникам более высокооплачиваемые работы. Увеличение количества региональных торговых соглашений позволяют многонациональным корпорациям более эффективно распределять ресурсы. Таким образом, торговая интеграция является еще одним детерминантом развития глобальных и региональных производственных цепочек создания стоимости.

Многонациональные корпорации размещают свои мощности в разных странах, чтобы использовать конкурентные преимущества и рынки различных регионов. Такие преимущества могут включать в себя более низкую стоимость труда, менее дорогое сырье, снижение постоянных затрат, наличие государственных субсидий, благоприятные налоговые ставки и правила трансфертного ценообразования. Тем не менее, такие проблемы, как различия в местных культурах и в деловой практике, недостатки транспортной и телекоммуникационной инфраструктуры в развивающихся странах, уровень квалификации местной рабочей силы и низкое качество поставщиков, могут ослабевать конкурентное преимущество страны [11].

С целью идентификации основных факторов выбора оптимального расположения производственного объекта в глобальных производственных системах, К.Бутта и др. разработали линейную модель, которая включала в себя различные параметры, а именно: курсы валют, политика правительства (тарифы и таможенные процедуры), инвестиции, производственные расходы, производительность и товарно-материальные запасы [12]. Результаты их исследования показали, что, хотя постоянные и переменные издержки производства является существенным фактором выбора локации объекта, но именно тарифы и издержки обращения имеют большее значение.

Таким образом, выбор мест расположения объектов и способов транспортировки определяет эффективность логистики, которая в свою очередь влияет на экономический показатель деятельности всех элементов производственной цепочки. Выбор способов транспортировки в глобальных производственных системах является сложной задачей, так как используется, как правило, сочетание нескольких способов транспортировки одновременно, при этом должны учитываться международные финансовые аспекты (например, тарифы, трансфертные цены, налоги и расходы пересечения границы).

Способы транспортировки конкурируют между собой на основе уникальной комбинации затрат на транспортировку и транзитного времени, которые они предусматривают. Зависимость между стоимостью транспортировки и транзитным временем непосредственно влияет на материальные расходы, которые связаны с уровнем запасов. Следовательно, несмотря на то, что низкая стоимость перевозки может показаться конкурентоспособной на первый взгляд, она, скорее всего в результате более длительного времени транзита приведет к чрезмерным затратам на поддержание определенно-необходимого уровня запасов. Кроме того, невыполненные заказы негативно влияют на конечных потребителей товаров и услуг, результатом чего может стать потеря доверия и лояльности к логистической компании. А именно доверие является важным аспектом деловых отношений между фирмой и ее клиентами, но которую трудно оценить простым финансовым штрафом.

Товары в рамках ГЦСС обычно пересекают несколько границ в процессе производства конечного продукта. Детали и узлы могут быть собраны в различных странах, прежде они попадут в другую страну для окончательной сборки. Вместо того, чтобы управлять запасами, многие ведущие компании, участвующие в ГЦСС, в настоящее время диверсифицируют поставки компонентов и деталей, что означает, что один и тот же компонент для того же конечного товара можно получить из различных мест. Этот подход является способом управления риском, который заключается в уменьшении зависимости от однокомпонентного производителя, который может столкнуться с производственными проблемами из-за внешних факторов.

Поскольку эффективность логистики играет важную роль для производственных секторов экономики, то же самое можно утверждать и в отношении разных стран и регионов. Страны, которые географически изолированы - в том числе страны, не имеющие выход к морю, и малые островные развивающиеся государства - все они сильно зависят от эффективных транспортных и логистических операций для интеграции в глобальные рынки. Страны с географически неблагоприятным положением с целью уменьшения их относительной изоляции, должны сосредотачивать внимание на политике, направленной на улучшение эффективности в ключевых секторах услуг, таких как транспорт и логистика [13].

В работах Д. Бауэрсокса и Л. Ойала отмечается, что разрыв между логистикой промышленно развитых и развивающихся стран увеличивается, учитывая общие логистические издержки, в том числе затраты транспортировки, накладные расходы и материальные запасы [14]. В промышленно развитых странах, в начале 1980-х, доля общих логистических затрат в ВВП составила от 15 до 20%, а начиная с 2000 г. эта доля снизилась до менее 10%. Такие изменения объясняются совершенствованием системы управления цепочек поставок и сокращением товарных запасов компаний. Сравнительные показатели доли логистики в ВВП для менее развитых стран составляют более 30%, а для развивающихся в среднем 15 и 20% [15, с.24].

Эффективная сфера транспорта и логистики непосредственно способствует достижению результатов в области экономического и социального развития стран путем решения проблемы занятости в стране. Рост количества рабочих мест имеет большое значение в контексте развивающихся стран, где уровень безработицы является довольно высоким, и большая часть населения могут быть полностью исключены из официального рынка труда. Транспортные и логистические операции, как правило, являются относительно более трудоемкими в развивающихся странах, чем в развитых, из-за различий в технологии производства. Хотя определенные исследования показывают, что некоторые развивающиеся страны, особенно региона Юго-Восточной и Средней Азии, Латинской Америки демонстрируют увеличение части транспортно-логистической сферы в формировании ВВП [16].

Процесс индустриализации развивающихся стран, конечно, является динамичным, а не статическим. Скорее всего, оптимальная цель интеграции развивающихся стран заключается в том, чтобы «двигаться вверх по цепочке

добавленной стоимости» в сторону деятельности с более высокой долей добавленной стоимости. Китай, например, хорошо известен в качестве пункта сборки многих товаров потребительской электроники, что представляет собой трудоемкую деятельность с относительно низкой добавленной стоимостью. Тем не менее, страна все больше движется к другим частям цепочки добавленной стоимости, что включает изготовление важных компонентов, и даже, в некоторых случаях, дизайн или НИОКР. Хотя такие изменения неизбежно происходят с различными темпами в разных странах, они обеспечивают возможность для устойчивого роста эффективности на основе модели ГЦСС и, таким образом, поддерживают важные цели по индустриализации и развитию.

Выводы. Суммируя вышесказанное, мы можем обосновать, что прогрессивная интеграция логистических услуг в глобальные производственные системы меняет диапазон и характер этих сетей, вызвала большую взаимозависимость бизнеса от уровня развития логистики. В то время как глобальный бизнес требует повышения эффективности от поставщиков логистических услуг, субъекты интегрированных логистических цепочек также оказываются в ситуации постоянно растущей конкуренции. Интеграция логистических услуг также изменила организационную структуру бизнеса так, что компании сосредоточены на основных операциях и аутсорсинга вторичных функций.

В результате экономической глобализации в рамках логистической отрасли происходят значительные институциональные изменения, такие как контейнерная организация перевозок, увеличение значимости международных портов, кластеризация и аутсорсинговая деятельность. Для логистики, как для отрасли, которая характеризуется высоким уровнем пространственной фиксации, эти изменения продемонстрировали возрастающую роль и гибкость на уровне и в диапазоне интегрированных услуг в цепочках создания добавочной стоимости.

Список использованных источников:

1. Baumann, Z. Globalization. The Human Consequence/Z.Baumann. – New York: Columbia University Press, 1998.
2. Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D. and J. Perraton. Global Transformations. Politics, Economics and Culture/D.Held, A. McGrew, D. Goldblatt and J. Perraton. – Stanford: Stanford University Press, 1999.
3. Rodrigue, J. P. Transportation and Globalization./J.P.Rodrigue/In R. Robertson and J. A. Scholte, eds. Encyclopedia of Globalization. – London: Routledge.2007
4. Olivier D. and B. Slack. Rethinking the Port/ D. Olivier and B. Slack. Environment and Planning A. – 2006. – Vol. 38 Issue 8: – pp. 1409–1427; Slack, B. and A. Frémont. Transformation of Port Terminal Operations: From the Local to the Global/ B.Slack and A. Frémont. Transport Reviews.– 2005. – Vol. 25 Issue 1. – pp. 117-130.
5. Ballou R. The Evolution and Future of Logistics and Supply Chain Management/Ronald Ballou. European Business Review. – 2007. – P. 6. – [Electronic resource]. Mode of access: https://www.researchgate.net/publication/235318339_The_Evolution_and_Future_of_Logistics_and_Supply_Chain_Management (accessed 10.12.2016)
6. Ballou R. Business Logistics: Supply Chain Management 5th edition/ Ronald Ballou. – Upper Saddle River: Prentice Hall. – 2003. – P. 12-15.
7. Hesse M. and J.-P. Rodrigue. Globalized Trade and Logistics: North American Perspectives/ M.Hesse and J.-P. Rodrigue/ In Globalized Freight Transport: Intermodality, E-Commerce, Logistics and Sustainability, edited by T. Leinbach and C. Capineri. – Cheltenham: Edward Elgar., 2007.
8. OECD, WTO, UNCTAD. Implications of Global Value Chains for Trade, Investment, Development and Jobs. Document prepared for the G-20 Leaders Summit, StPetersburg, Sep, – 2013.
9. Rodrigue, J-P. Transportation and the geographical and functional integration of global production networks/J.P.Rodrigue/ Growth and Change. – 2006.Vol. 37.Issue 4. –pp. 510-525.
10. Wilhelm W, Liang D, Rao B, Warriier D, Zhu X, Bulusu S. Design of international assembly systems and their supply chains under NAFTA. Transportation Research Part E/ W. Wilhelm W, D.Liang, B. Rao, D. Warriier, X. Zhu, S.Bulusu/ Logistics and Transportation Review. – 2005. – Vol 41. Issue6, – pp. 467–493.
11. Meixell JM, Gargeya VB. Global supply chain design: a literature review and critique. Transportation Research Part E/J.Meixell, V.Gargeya./ Logistics and Transportation Review. – 2005. – Vol 41. Issue 6. – pp. 531–550.
12. Bhutta KS, Huq F, Frazier G, Mohamed Z. An integrated location, production, distribution and investment model for a multinational corporation/K. Bhutta, F.Huq, G.Frazier, Z.Mohamed/ International Journal of Production Economics. – 2003. – Vol. 86. Issue 3. – pp. 201–216.
13. Borchert, I., B. Gootiiz, A. Grover, and A. Mattoo. Landlocked or Policy Locked? How Services Trade Protection Deepens Economic Isolation/. I.Borchert, B. Gootiiz, A. Grover, and A. Mattoo. Policy Research Working Paper 5942, World Bank, 2012. [Electronic resource]. – Mode of access: www-wds.worldbank.org/servlet/WDSCContentServer
14. Bowersox, D.J. et al. Estimation of global and national logistics expenditures 2002/D.Bowersox/Journal of Business Logistics. –2005. – Vol. 26, No. 2, pp.1-15; Ojala, L., Kitain, A. and Von Weizsäcker, J. Tajikistan, Trade and Transport Facilitation Audit/ L.Ojala, A.Kitain. and J.Von Weizsäcker. The World Bank. –2005.

15. Arvis, JF., Mustra, MA, Panzer, J., Ojala, L. and Naula, T. Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy. The Logistics Performance Index and Its Indicators/J. Arvis, M. Mustra, J. Panzer, L. Ojala and T. Naula. The World Bank. – 2007.

16. Shepherd, B. Logistics Costs and Competitiveness: Measurement and Trade Policy Applications./Shepherd, B. Transport Research Support Working Paper, World Bank., 2011. [Electronic resource]. – Mode of access: http://siteresources.worldbank.org/INTTRANSPORT/Resources/336291-1239112757744/5997693-1294344242332/Logistics_costs.pdf.

Рецензент д.е.н., професор Заблоцька Р.О.

УДК 631.115:65.012

Нужна О.А., к.е.н., доцент

Пиріг С.О., к.е.н., доцент

Тлущкевич Н.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

АВС-АНАЛІЗ МАТЕРІАЛЬНИХ ВИТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ПШЕНИЦІ В УКРАЇНІ ТА США

У статті розглянуто актуальні питання, пов'язані із застосуванням інструменту АВС-аналізу в дослідженні витрат за елементами на виробництво сільськогосподарської продукції. Проведено АВС-аналіз матеріальних витрат на виробництво пшениці в Сполучених Штатах Америки і сільськогосподарських підприємствах України. Відповідно до загального алгоритму проведення АВС-аналізу визначено об'єкти аналізу; вибрано параметр, за яким буде проводитись аналіз; здійснено сортування об'єктів дослідження в порядку зменшення значень параметру; за методом сум визначено групи витрат А, В і С. Визначено спільні і відмінні риси у віднесенні елементів матеріальних витрат на виробництво пшениці в США і сільськогосподарських підприємствах України.

Ключові слова: АВС-аналіз, виробництво пшениці, матеріальні витрати, сільське господарство.

Nuzhna O., Pyrih S., Tluchkevych N.

ABC ANALYSIS OF MATERIAL EXPENDITURE FOR WHEAT PRODUCTION IN UKRAINE AND USA

The article deals with the actual issues related to the use of the ABC analysis tool in the study of the costs of elements for the production of agricultural products. The ABC analysis of material costs for wheat production in the United States of America and agricultural enterprises of Ukraine was conducted. In accordance with the general algorithm for conducting ABC analysis, the objects of analysis are determined; selected parameter for which the analysis will be performed; sorting of research objects in order of decreasing the parameters of the parameter; The cost methodology A, B and C are defined by the method of sums. The common and distinctive features in attributing elements of material costs to the production of wheat in the USA and agricultural enterprises of Ukraine are determined.

Keywords: ABC-analysis, wheat production, material costs, agriculture.

Нужная О.А., Пыриг С.А., Тлущкевич Н.В.

АВС-АНАЛИЗ МАТЕРИАЛЬНЫХ ЗАТРАТ НА ПРОИЗВОДСТВО ПШЕНИЦЫ В УКРАИНЕ И США

В статье рассмотрены актуальные вопросы, связанные с применением инструмента АВС-анализа в исследовании затрат по элементам на производство сельскохозяйственной продукции. Проведения АВС-анализ материальных затрат на производство пшеницы в США и сельскохозяйственных предприятиях Украины. Согласно общему алгоритму проведения АВС-анализа определены объекты анализа; выбран параметр, по которому будет проводиться анализ; осуществлено сортировки объектов исследования в порядке убывания значений параметра; по методу сумм определены группы расходов А, В и С. Определены общие и отличительные черты в отнесении элементов материальных затрат на производство пшеницы в США и сельскохозяйственных предприятиях Украины.

Ключевые слова: АВС-анализ, материальные затраты, производство пшеницы, сельское хозяйство.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. За рівнем виробництва і експорту пшениці США і Україна посідають одні з провідних місць у світі.

Так, за даними Асоціації виробників, переробників та експортерів зерна України [13] США входить в ТОП-3 лідерів світового експорту зерна – країна займає 3 місце у 2017/18 маркетинговому році з результатом 26,3 млн. тонн, поступившись Росії (32,2 млн. тонн) і країнам ЄС (28,5 млн. тонн). Зазначимо, що у минулому 2016/17 маркетинговому році США були лідером світового експорту зерна.

Україна, за оцінкою Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO), за результатами 2017/18 маркетингового року скоротить зовнішні відвантаження пшениці до 16,5 млн. тонн порівняно з 18,083 млн. тонн в минулому сезоні, що, тим не менш, дозволить їй зберегти 6 сходинку рейтингу експортерів зернових [13].

За археологічними даними зерно на території України вирощують уже 3-5 тис. років. Вивезення українського зерна в Європу розпочалося з другої половини XVI ст. З другої половини XIX ст. після прокладання залізниць до портів Чорного та Азовського морів експорт зерна значно зріс. Це сприяло освоєнню південноукраїнських степів, перетворенню їх на головний регіон вирощування зернових культур в Європі.

Посівні площі пшениці в Україні становили 6833 тис. га у 2015 році, 6190 тис. га у 2016 році і 6450 тис. га у 2017 році (згідно з попередніми оцінками) [15].

У маркетинговому 2017/2018 році, згідно з попередніми оцінками, структура посівних площ в Україні виглядала наступним чином: пшениця 26%, кукурудза 18%, соняшник 25%, соя 8%, інші культури 24% [15]. Тобто, пшениця у структурі посівних площ України займає понад 25%.

Таким чином, у сільському господарстві і США, і України важливе значення має виробництво і експорт такої культури, як пшениця. Тому вважаємо за доцільне дослідити питання формування матеріальних витрат на виробництво пшениці, зокрема, із застосуванням інструменту ABC-аналізу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання щодо прийомів та методології ABC-аналізу, переваг, недоліків, доцільності та обмежень його застосування широко розглядається вченими, у їх числі Л. Альошкіна [11], Р. Бодряков [1], Дж. Бредлі [5], А. Гаджинський [3], П. Грек [4], С. Дибб [5], Д. Єзепов [6], Ю. Івахів [7], В. Лукінський [10], О. Крещенко [11], Н. Пітель [12], Л. Сімкін [5], І. Спільник [7], А. Фішер [17] та ін.

Є певні напрацювання вчених щодо застосування методики ABC-аналізу в аграрній сфері. Так, Кондратюк Д.М. розглядає ABC-аналіз як інструмент зростання результативності діяльності сільськогосподарського підприємства [8], Корабахіна А.Ю. досліджує теоретичні і практичні аспекти застосування ABC-аналізу у процесі формування товарного асортименту сільськогосподарської продукції [9], Тюленева Ю.В. описує застосування методу ABC-XYZ-аналізу під час управління логістичними процесами аграрного підприємства [16].

Однак подальшого дослідження вимагає застосування ABC-аналізу в сільському господарстві не лише у сферах матеріально-технічного забезпечення, виробництва і збуту, а й при дослідженні витрат за елементами, місцями виникнення й об'єктами калькулювання.

Цілі статті. Метою даного дослідження є порівняльний аналіз позицій елементів матеріальних витрат на виробництво пшениці у США і сільськогосподарських підприємствах України на основі проведеного ABC-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. ABC-аналіз є важливим методом, який використовується на підприємстві для визначення ключових моментів і пріоритетів. Він може застосовуватись у таких сферах: матеріально-технічне забезпечення, виробництво і збут. ABC-аналіз необхідний і при дослідженні витрат за елементами, місцями

виникнення й об'єктами калькулювання. Загальний алгоритм проведення АВС-аналізу включає такі етапи: визначення об'єктів аналізу; визначення параметру, за яким буде проводитись аналіз; сортування об'єктів дослідження в порядку зменшення значень параметру; визначення груп А, В, С.

Проведемо АВС-аналіз матеріальних витрат на виробництво пшениці в США і сільськогосподарських підприємствах України за 2016 рік. Відповідно до викладеного алгоритму об'єктами аналізу будуть матеріальні витрати на виробництво пшениці.

Оберемо параметр, за яким будемо проводити аналіз – сума витрат.

Далі проведемо оцінку внеску кожного об'єкта (елемента матеріальних витрат) в загальний результат, ранжування об'єктів в порядку спадання виділеного фактора, а також розрахунок наростаючого підсумку частки об'єктів в загальній кількості у відсотках (скорочено ЧО – частка об'єкту) і вкладу цих об'єктів в загальний результат у відсотках (скорочено ВР – внесок в результат).

Відповідно до методики, суть АВС-аналізу матеріальних витрат на виробництво пшениці полягає в розбитті складових витрат на три нерівно потужних підмножини А, В і С на основі обраного параметру – суми витрат.

Вчені застосовують різні методи виділення груп номенклатурних позицій в АВС-аналізі: емпіричний, метод суми, диференціальний метод, метод багатокутника, метод дотичних, метод петлі.

Найбільший інтерес для практичного використання представляють метод дотичних, метод петлі і метод суми, кожен з яких має свої переваги. Для проведення нашого дослідження ми обрали метод суми, перевага якого в його гнучкості, тому результати краще відображають конкретну ситуацію.

Метод суми передбачає виділення груп за сумою ЧО і ВР: межа груп А і В буде знаходитися в точці, де сума ЧО_А і ВР_А дорівнює 100%; а межа груп В і С – де сума ЧО_В і ВР_В дорівнює 145%.

Статистичні дані для проведення АВС-аналізу матеріальних витрат на виробництво пшениці в сільськогосподарських підприємствах України за 2016 рік подано в таблиці 1, в США в таблиці 2. Дані таблиць відсортовано і подано в порядку спадання суми витрат.

Таблиця 1

Матеріальні витрати на виробництво пшениці в сільськогосподарських підприємствах України за 2016 рік

№	Елементи матеріальних витрат	Сума витрат, млн. грн.	Сума витрат, тис. грн. на 1 га
1	Мінеральні добрива	10373496,2	1772,19
2	Решта матеріальних витрат	6227542,3	1063,90
3	Пальне і мастильні матеріали	4045792,0	691,17
4	Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	3921992,6	670,03
5	Насіння та посадковий матеріал	3053255,1	521,61
	Разом	27622078,2	4718,90

* Джерело: [2]; розрахунки автора

Таблиця 2

Матеріальні витрати на виробництво пшениці в США за 2016 рік

№	Елементи матеріальних витрат	Сума витрат, дол. На 1 акр
1	Добрива	34,17
2	Хімікати	14,89
3	Насіння	14,26
4	Операції на замовлення	11,08
5	Пальне, мастильні матеріали і електроенергія	10,90
	Разом	85,30

* Джерело: [14]

Аналіз показав, що найбільші суми витрат при виробництві пшениці в сільськогосподарських підприємствах України у 2016 році складають витрати на мінеральні добрива, а також інші матеріальні витрати. А найбільші суми витрат при виробництві пшениці в США складають витрати на добрива, хімікати і насіння.

АВС-аналіз матеріальних витрат на виробництво пшениці в сільськогосподарських підприємствах України за 2016 рік подано в таблиці 3.

Таблиця 3

АВС-аналіз матеріальних витрат на виробництво пшениці в сільськогосподарських підприємствах України за 2016 рік

№	Елементи матеріальних витрат	Сума витрат, тис. грн. на 1 га	Питома вага у структурі матеріальних витрат, %	Питома вага у структурі матеріальних витрат з накопиченням, % (ВР)	Питома вага в загальній кількості елементів витрат, %	Питома вага в загальній кількості елементів витрат з накопиченням, % (ЧО)	ВР+ЧО	Група
1	Мінеральні добрива	1772,19	37,56	37,56	20	20	57,56	А
2	Решта матеріальних витрат	1063,90	22,55	60,10	20	40	100,10	В
3	Пальне і мастильні матеріали	691,17	14,65	74,75	20	60	134,75	В
4	Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	670,03	14,20	88,95	20	80	168,95	С
5	Насіння та посадковий матеріал	521,61	11,05	100	20	100	200	С
	Разом	4718,90	100	х	100	х	х	х

За методом суми ми виділили групи у складі матеріальних витрат на виробництво пшениці в сільськогосподарських підприємствах України за сумою ЧО (частка об'єкта) і ВР (внесок у результат). До групи А увійшли матеріальні витрати, до групи В – решта матеріальних витрат та витрати на пальне і мастильні матеріали, до групи С – оплата послуг і робіт сторонніх організацій та витрати на насіння та посадковий матеріал.

АВС-аналіз матеріальних витрат на виробництво пшениці в США за 2016 рік подано в таблиці 4.

Таблиця 4

АВС-аналіз матеріальних витрат на виробництво пшениці в США за 2016 рік

№	Елементи матеріальних витрат	Сума витрат, дол. На 1 акр	Питома вага у структурі матеріальних витрат, %	Питома вага у структурі матеріальних витрат з накопиченням, % (ВР)	Питома вага в загальній кількості елементів витрат, %	Питома вага в загальній кількості елементів витрат з накопиченням, % (ЧО)	ВР+ЧО	Група
1	Добрива	34,17	40,06	40,06	20	20	60,06	А
2	Хімікати	14,89	17,46	57,51	20	40	97,51	А
3	Насіння	14,26	16,72	74,23	20	60	134,23	В
4	Операції на замовлення	11,08	12,99	87,22	20	80	167,22	С
5	Пальне, мастильні матеріали та електроенергія	10,9	12,78	100	20	100	200	С
	Разом	85,3	100	х	100	х	х	х

За методом суми ми виділили групи у складі матеріальних витрат на виробництво пшениці в США: до групи А увійшли витрати на добрива і хімікати, до групи В – витрати на насіння, до групи С – оплата операції на замовлення та витрати на пальне, мастильні матеріали та електроенергію.

АВС-крива матеріальних витрат на виробництво пшениці в сільськогосподарських підприємствах України і США за 2016 рік подана на рис. 1.

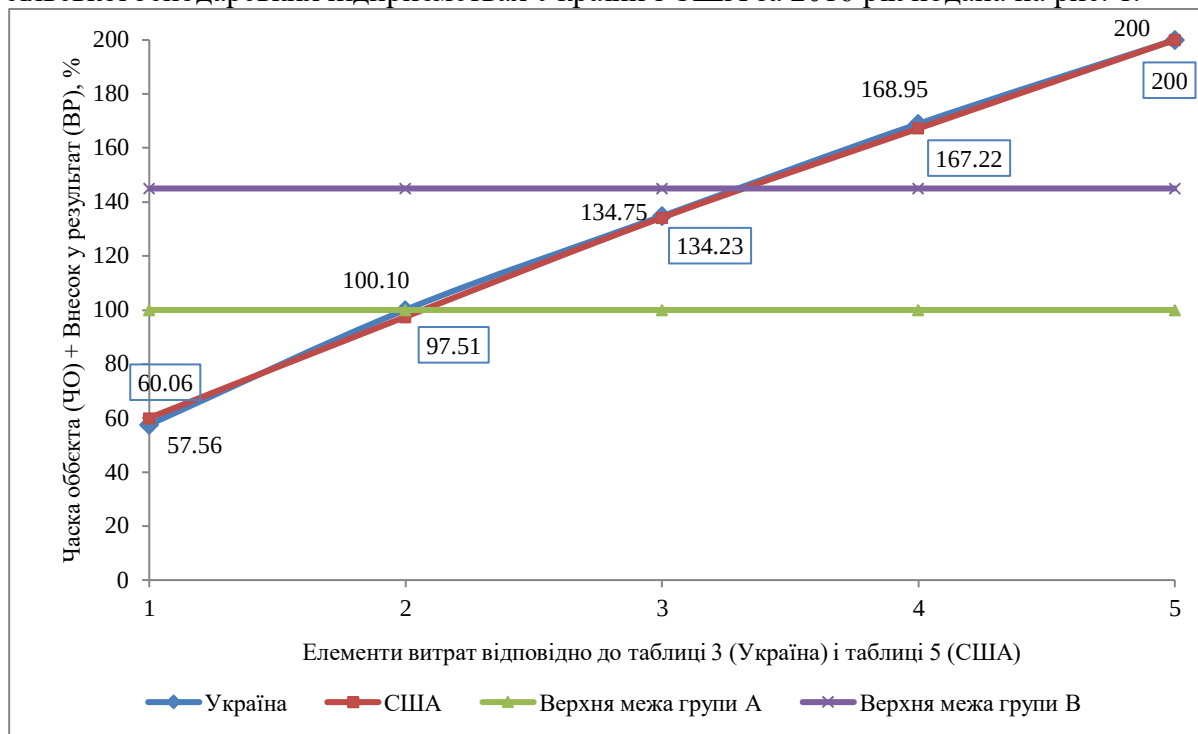

Рис. 1. АВС-крива матеріальних витрат на виробництво пшениці в США і сільськогосподарських підприємствах України за 2016 рік

Порівняльний аналіз позицій елементів матеріальних витрат на виробництво пшениці в США і сільськогосподарських підприємствах України подано в таблиці 5.

Таблиця 5

Порівняльний аналіз позицій елементів матеріальних витрат на виробництво пшениці в США і сільськогосподарських підприємствах України у 2016 році

Україна			США		
Елементи витрат	Питома вага за сумою витрат, %	Питома вага за кількістю позицій, %	Елементи витрат	Питома вага за сумою витрат, %	Питома вага за кількістю позицій, %
Група А					
Мінеральні добрива	37,56	20	Добрива	57,51	40
			Хімікати		
Група В					
Інші матеріальні витрати	37,19	40	Насіння	16,72	20
Пальне і мастильні матеріали					
Група С					
Оплата послуг і робіт сторонніх організацій	25,25	40	Операції на замовлення	25,77	40
Насіння та посадковий матеріал			Паливо, мастильні матеріали та електроенергія		

Проведений розподіл витрат на групи є підтвердженням дії на практиці принципу Парето або «правила 20 на 80», суть якого полягає в тому, що 80% значень якісного критерію визначається 20% значень кількості вибраної для дослідження сукупності об'єктів. Звичайно, ці межі є лише приблизними орієнтирами і можуть мати певні відхилення для різних об'єктів аналізу.

Так, у нашому дослідженні витрати групи А мають найбільшу питому вагу в структурі матеріальних витрат на виробництво пшениці за сумою витрат (37,56% в Україні і 57,51% у США) і найменшу питому вагу за кількістю позицій (20% в Україні і 40% у США). Відповідно витрати групи С мають найменшу питому вагу в структурі матеріальних витрат за сумою витрат (25,25% в Україні і 25,77% у США) і найбільшу питому вагу за кількістю позицій (40% в Україні і 40% у США).

Отже, є певні спільні риси у віднесенні елементів матеріальних витрат на виробництво пшениці в США і сільськогосподарських підприємствах України у 2016 році. Зокрема, і в США, і в Україні найбільш значними є витрати на мінеральні добрива (група А). Також витрати на оплату послуг сторонніх організацій (Україна) і витрати на операції на замовлення (США) відносяться до групи С.

Інші елементи матеріальних витрат на виробництво пшениці в сільському господарстві обох країн потрапили до різних категорій. Наприклад, витрати на насіння в Україні відносяться до групи С, а в США – до групи В. Витрати на пальне і мастильні матеріали в Україні відносяться до групи В, а в США – до групи С.

Список використаних джерел

1. Бодряков Р. ABC-анализ для повышения эффективности работы склада [Електронний ресурс] / Р. Бодряков // Информационный портал “Клуб закупщиков”. – Режим доступа: <http://www.rombcons.ru/stati/avs-analiz-dlya-povysheniya-effektivnosti-raboty-sklada-upravlenie-zapasami.html>.
2. Витрати на виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2016 рік: статистичний бюллетень [Електронний ресурс]. – Київ: Державна служба статистики України, 2017. – 23 с. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm.
3. Гаджинский А.М. Логистика / А.М. Гаджинский. – 20-е изд. – М.: Дашков и К, 2012. – 484 с.
4. Грек П.В. Двухфакторный ABC-анализ по методике П.В. Грека [Електронний ресурс] / П.В. Грек // Ремедиум. – 2007. – №5. – Режим доступа: <http://www.recipe.ru/analitika/dvuhfaktorniy-avs-analiz-po-metodike-p.v.greka>.
5. Дибб С. Практическое руководство по маркетинговому планированию / С. Дибб, Л. Симкин, Дж. Брэдли. – СПб.: Питер, 2001. – 255 с.
6. Езепов Д. ABC анализ – преимущества и недостатки [Електронний ресурс] / Д. Езепов // Информационный портал “Statanaliz.info”. – Режим доступа: <http://statanaliz.info/metody/gruppirovka/29-abc-analiz-preimushchestva-i-nedostatki>.
7. Івахів Ю. Метод ABC-аналізу: доцільність застосування / Ю. Івахів, І. Спільник // Економічний аналіз. – Вип. 3(19). – 2008. – С. 170-172.
8. Кондратюк Д.М. ABC-аналіз як інструмент зростання результативності діяльності сільськогосподарського підприємства / Д.М. Кондратюк // Матеріали Сьомої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих вчених, 20 трав. 2011 р. – Житомир: Житомирський Національний агроєкологічний університет, 2011. – С. 35-38.
9. Корабахіна А.Ю. Особливості застосування ABC-аналізу у процесі формування товарного асортименту сільськогосподарської продукції / А.Ю. Корабахіна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Т. 2. – Вип. 3. – С. 75-82.
10. Лукинський В.С. Логистика / В.С. Лукинський, И.А. Цвирицько, Ю.В. Малевич – СПб: Издательство СПбГИЭУ, 2000. – 320с.
11. Крещенко О.В. Методологічні та методичні засади ABC-підходу як універсального механізму аналізу товарних запасів / О.В. Крещенко // Бізнесінформ. – 2012. – №12. – С. 253-258.
12. Пітель Н.Я. ABC-аналіз як інструмент оптимізації маркетингового менеджменту експортноорієнтованих підприємств [Електронний ресурс] / Н.Я. Пітель, Л.П. Альошкіна // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2016. – №3. – С. 87-94. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2016_3_87_94.pdf.
13. Сайт Асоціації виробників, переробників та експортерів зерна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uga.ua>.
14. Сайт Департаменту сільського господарства США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ers.usda.gov>.
15. Сайт проекту Share Ukrainian Potential [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shareuapotential.com>.
16. Тюленева Ю.В. Застосування методу ABC-XYZ-аналізу під час управління логістичними процесами аграрного підприємства / Ю.В. Тюленева, Н.В. Майстренко // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск 20. – 2017. – С. 598-603.
17. Фишер А. Методы выделения групп в ABC-анализе [Електронний ресурс] / А. Фишер // Информационный портал “Склад законов”. – Режим доступа: http://6pl.ru/Vlad_st/abc.htm.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.115:519.856

Бочко О.Ю., к.е.н, доцент

Національний університет «Львівська політехніка»

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКОВОЇ КОН'ЮНКТУРИ ПРОДУКЦІЇ АПК ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ

В статті досліджено поняття «кон'юнктура ринку», запропоновано авторський підхід до даного трактування. Особливу роль при вивченні кон'юнктури ринку агропродукції приділено рівню ціни, яку досліджено в межах Західного регіону: Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Виявлено, що Чернівецька область лідирує за темпами зростання цін на агропродукцію за 2010-2017 рр. Обґрунтовано, хаотичність зміни економічних циклів (фази), які впливають на стан кон'юнктури ринку та складаються із 5 основних: криза, поживлення, стабільності, спаду та депресії. Виявлено зміни ринкової ситуації, які формуються під впливом певних рішень з врахуванням його типу (стандартне, інноваційне, неправильне).

Ключові слова: кон'юнктура ринку, попит, пропозиція, ціна, агропродукція, Західний регіон.

Bochko O.

STUDY OF MARKET CONJUNCTURE OF THE PRODUCTS OF AIC IN THE WESTERN REGION

The article studies the notion of “market conjuncture”, proposes the author’s approach to its interpretation. Investigating the conjuncture of the market of agricultural products, particular attention is paid to the level of prices, which are examined within the Western area: Lviv, Ivano-Frankivsk, Transcarpathian and Chernivtsi regions. It is determined that Chernivtsi region was a leader by the rates of growth of prices for agricultural products in 2010-2017. The work argues that spontaneity of the changes of economic cycles influences conditions of the market conjuncture and consists of 5 main components: crisis, recovery, stability, recession and dispersion. The research reveals changes of market situation, which are formed under the impact of definite decisions with consideration of their type (standard, innovative, incorrect ones).

Key words: market conditions, demand, supply, price, agroproducts, the western region.

Бочко О.Ю.

ИССЛЕДОВАНИЕ РЫНОЧНОЙ КОНЬЮНКТУРЫ ПРОДУКЦИИ АПК ЗАПАДНОГО РЕГИОНА

В статье исследовано понятие «конъюнктура рынка», предложен авторский подход к данной трактовке. Особую роль при изучении рынка агропродукции уделено уровню цены, которую исследованы в пределах Западного региона: Львовской, Ивано-Франковской, Закарпатской и Черновицкой областей. Выведено, что Черновицкая область лидирует по темпам роста цен на агропродукцию за 2010-2017 гг. Обосновано, хаотичность изменения экономических циклов (фазы), которые влияют на состояние рынка и состоят из 5 основных: кризис, оживление, стабильности, спада и депрессии. Выведены изменения рыночной ситуации, которые формируются под влиянием определенных решений с учетом его типа (стандартное, инновационное, неправильное).

Ключевые слова: конъюнктура рынка, спрос, предложение, цена, агропродукция, Западный регион.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Здійснюючи дослідження кон'юнктури, підприємство може отримати об'єктивну інформацію про ситуацію на ринку і

спрогнозувати її розвиток, а отже, і виявити конкурентні переваги. При цьому є можливість зниження рівня комерційного ризику, формування сегменту ринку або ринкової ніші, правильно і чітко обрати напрямок диверсифікації, встановити оптимальний рівень цін і т.д.

Досліджуючи ринкову кон'юнктуру доцільно ґрунтовно вивчити попит і пропозицію, місткість ринку, рівень конкуренції, ціноутворення та інші показники. На сьогодні дуже швидкими темпами змінюються ринкові умови, за яких спостерігається трансформація ринку АПК: сезонність, кількість поголів'я, якість молока тощо, що підвищує необхідність та актуальність досліджень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В сучасній літературі багато наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених присвячені питанням розвитку, чинників впливу на ринкову кон'юнктуру, серед яких праці Ліпич Л.Г., Крикавського Є.В., Окландера М.А., Липчука В.В., Шевчук Л.Г., Біггера О.А., Чухрай Н.І., Войнаренка М.П., Дубинського В.І. та ін. Однак, попри загальний арсенал досліджень на сьогодні відсутнє єдине чітке трактування даного поняття, неналежно розкритий загальнонауковий підхід до розуміння сутності цієї багатоаспектної категорії, потребують уточнень наукові доробки в розрізі галузей народного господарства.

Цілі статті. Основною метою написання статті є дослідження ринкової кон'юнктури продукції АПК Західного регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В базовому понятті кон'юнктура (від лат. *conjunctus* – зв'язок, поєднання) означає сукупність взаємопов'язаних умов, обставин, що створилася, стан речей, що може впливати на хід і результат справи, процес [2]. З цим твердженням погоджується Ілляшенко С. М., який стверджує, що кон'юнктура ринку – ситуація, що склалася на ринку, збіг обставин або стан речей на ринку, які здатні впливати на господарську діяльність конкретного підприємства і розвиток економіки в цілому [5].

Досить спрощеним вважаємо трактування досліджуваного поняття І.К. Белявського, Г.Д. Кулагина, Л.А., Данченко, які доводять, що кон'юнктура ринку – це сукупність умов, які визначають ринкову ситуацію [11].

Дещо ширше дане твердження розкрито у тлумачному словнику економіста, де відмічено «кон'юнктура ринку – сукупність конкретних умов суспільно-економічного, соціального, політичного характеру, що діють у певний час і суттєво впливають або можуть вплинути на співвідношення попиту і пропозиції у процесі руху товарів зі сфери виробництва у сферу торгівлі та споживання» [12; С.169].

Доповнює вищевказане твердження трактування Оснача О.Ф., який доводить, що кон'юнктура ринку – це існуюча на ринку економічна ситуація, яку характеризують співвідношення між попитом та пропозицією, відповідний рівень та динаміка цін, товарних запасів та інші показники [8].

Узагальнюючим вважаємо дослідження професора Ковальнової А.І., яка розкриває кон'юнктуру ринку, як сукупність умов, при яких у конкретний період часу протікає діяльність на ринку. Вона характеризується певним співвідношенням попиту та пропозиції на товари окремого виду, а також оптимізацією цін [9].

Кон'юнктура ринку – це ситуація, яка характеризується співвідношенням попиту і пропозиції, з урахуванням встановлених цін на ринку в конкретний момент часу, при яких протікає діяльність доводять Лях Н.А., Романова І.М., Носкова Е.В. [6]. Даний підхід було більш детально обґрунтовано і Кауровою А.Д., яка доводить, що

кон'юнктура – це ринкова ситуація, що відображає збіг обставин, від яких залежить і завдяки яким виявляється успіх господарської діяльності [4].

При дослідженні кон'юнктури доцільно відмітити і роботи Л.А. Мороз, Чухрай Н.І., які при її вивченні пропонують враховувати і конкурентів. Науковці доводять, що кон'юнктура ринку – це економічна ситуація, що склалася на ринку відносно попиту, пропозиції, рівня цін, товарних запасів, становища основних фірм-конкурентів тощо [7]. Головною відмінністю даного підходу до дослідження кон'юнктури ринку є те, що її розглядають з точки зору формування рівноваги на ринку.

Виходячи із цього, аналіз кон'юнктури ринку можна здійснити через вивчення конкретних умов, за яких є можливість здійснення діяльності на ринку в конкретний період часу.

Загалом, дослідження кон'юнктури товарного ринку потребує всебічної об'єктивної інформації, - доводить Самоєнкова О.В., що дозволить охарактеризувати стан ринку в цілому та в розрізі окремих його елементів і складових частин. Значна частина кон'юнктурної інформації носить попереджувачий характер. Двоє мета кон'юнктурного дослідження товарного ринку включає: 1) прийняття оперативних рішень і проведення поточних маркетингових дій з урахуванням ринкової ситуації, яка склалася; 2) внесення змін до операційного плану маркетингу на базі нових тенденцій [10].

Отже, *кон'юнктуру ринку можна визначити як економічне середовище, для функціонування суб'єктів господарювання в конкретний період часу.* Важлива роль при цьому приділена поведінковим чинникам підприємства, дослідженням основних показників, за якими можна здійснити моніторинг ситуації в конкретний період часу.

Загалом, можемо спостерігати різні підходи до вивчення поняття «кон'юнктури ринку», які, як правило, не суперечать один одному, а загалом вказують на складність ринку, забезпечуючи максимально системний підхід до здійснення оцінки ринкової ситуації; виявляючи причинно-наслідкові зв'язки між чинниками та показниками, які визначають її рівень. Дослідження кон'юнктури ринку є необхідним для вивчення поточного стану та встановити, як діяльність суб'єктів ринку агропродукції (молокопродукції) впливає на рівень споживання та його розвиток в найближчому майбутньому і які заходи слід вжити, щоб повніше задовольнити потреби споживача. Результати вивчення кон'юнктури призначені для прийняття оперативних рішень з управління формуванням, розподілом (перерозподілом) аграрної продукції.

В основу формування та зміни кон'юнктури ринку покладені головним чином фактори, які безпосередньо впливають на рух цін; обсяги виробництва; об'єми експорту та імпорту продукції; зайнятість населення; грошові доходи споживачів тощо зазначає Зінчук Т.О. Дослідниця обґрунтовує, що кон'юнктура світового (регіонального) ринку представляється у якості складної і динамічної соціально-економічної системи, до складу якої входять агенти ринку (суб'єкти господарювання й інституції) та економічно-торговельні відносини між ними, які і встановлюють певні “правила гри” на заданий проміжок часу [3].

Ринкова кон'юнктура визначає комерційну цінність і конкурентоспроможність товарів, можливість і економічну доцільність купівлі-продажу, вибір потенційних і фактичних країн-експортерів (імпортерів) і фірм-контрагентів, і пошук слушного моменту виходу на ринок, форми і методи цього виходу.

В результаті проведених досліджень щодо класифікаційних ознак пропонуємо їх згрупувати в такі напрямки: постійні і тенденційні; доступні та недоступні; мультиплікативні та адитивні (табл. 1)

Таблиця 1

Групування класифікаційних ознак впливу на кон'юнктуру ринку

Ознака чинників	Види чинників	Приклад
За можливістю зміни	Постійні	Інфляція, вплив монополістів, зміна стану економіки, сезонність, тощо
	Тенденційні	Інвестиції, інновації, НТП
За рівнем доступності	Доступні	Попит, пропозиція
	Недоступні	Конкуренти, політичні конфлікти, стихійні лиха
В межах дистрибутивності	Мультиплікативні (більш складні щодо вивчення кон'юнктури ринку)	Дослідження економічної ситуації, оцінка ступеня монополізації ринку, вивчення фази циклу кон'юнктури ринку
	Адитивні (більш прості щодо вивчення кон'юнктури ринку)	Вплив одного чинника на ринкову кон'юнктуру, наприклад, інфляція

Загалом, зміна кон'юнктури ринку визначається в першу чергу характером і рівнем розвитку економіки, але на неї впливають і такі фактори, як сезонний характер виробництва і рівень споживання. Загалом, всі фактори, що впливають на кон'юнктуру ринку, класифікуються на постійні і тимчасові (за періодичністю їх впливу), що стимулюють розвиток ринку або ж стримують його.

Особливу роль при дослідженні кон'юнктури ринку АПК відграють ціни, динаміка змін яких на окремі види агропродукції Західного регіону подано в таблицях 2-5.

Таблиця 2

Середні ціни реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами Закарпатської обл. (2010-2017 роки) (грн за т)

Роки	Культури зернові та зернобобові	Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	Молоко
2010	1096,7	13811,9	2750,1
2011	1241,2	13610,7	36588
2012	1474,0	15696,5	3669,4
2013	1316,0	15361,6	3418,9
2014	1835,3	17699,4	3903,3
2015	2460,5	24773,1	5226,0
2016	2907,9	24467,1	5450,4
2017	3661,2	32133,6	7050,6
2017 р. до 2010 р., %	у 3,3 раза	у 2,3 раза	у 2,6 раза

Таблиця 3

Середні ціни реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами Львівської обл. (2010-2017 роки) (грн за т)

Роки	Культури зернові та зернобобові	Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	Молоко
2010	1256,8	9564,1	2722,4
2011	1318,4	12415,3	3124,8
2012	1564,1	11968,3	2663,6
2013	1340,9	11410,6	3147,9
2014	1926,7	14171,3	3504,6
2015	2959,6	18437,2	4330,4
2016	3400,7	20066,4	5398,7
2017	3800,1	27253,8	6805,2
2017 р. до 2010 р., %	у 3,0 раза	у 2,8 раза	у 2,5 раза

*Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

Таблиця 4

Середні ціни реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківська обл. (2010-2017 роки)

(грн за т)

Роки	Культури зернові та зернобобові	Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	Молоко
2010	1275,6	13775,2	2693,4
2011	1428,6	15993,2	2936,2
2012	1544,0	14808,2	2402,6
2013	1284,6	16850,5	3051,9
2014	2037,1	20091,4	3228,5
2015	2692,0	27366,3	3977,8
2016	3182,1	24869,4	5451,9
2017	3452,0	37598,1	6807,5
2017 р. до 2010 р., %	у 2,7 раза	у 2,7 раза	у 2,5 раза

*Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

Таблиця 5

Середні ціни реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами Чернівецької обл. (2010-2017 роки) (грн за т)

Роки	Культури зернові та зернобобові	Сільськогосподарські тварини (у живій масі)	Молоко
2010	963,5	12499,0	2859,3
2011	1468,0	13252,9	3063,5
2012	1521,7	14985,8	2633,6
2013	1307,6	15547,2	3211,1
2014	1658,3	17970,4	3536,4
2015	2462,1	24914,2	4293,5
2016	2700,0	26119,2	5387,0
2017	3242,3	35561,0	7011,9
2017 р. до 2010 р., %	у 3,4 раза	у 2,8 раза	у 2,5 раза

*Дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності інформації.

Отже, вивчивши кон'юнктуру ринку продукції АПК Західного регіону можна стверджувати, що загалом спостерігається зростання цін на досліджувану продукцію. В межах Західного регіону найбільш швидкими темпами (у 3,4 раза) зростають ціни на зернові та зернобобові культури у Чернівецькій області, а найбільш повільними – у Івано-Франківській обл. (у 2,7 раза). Приблизно в одному діапазоні (2,5-2,6 раза) спостерігається зростання цін на молоко загалом у західному регіоні в межах досліджуваних областей. Найбільш швидкими темпами зростають ціни на продукцію с/г тварин (в живій масі) Чернівецької області. Загалом, можемо стверджувати, що ця область лідирує за темпами зростання цін на агропродукцію за 2010-2017 рр.

Серед основних причин зростання цін на агропродукцію можна назвати ріст інфляційних процесів, зростання імпорту агропродукції (через географічне розташування цих областей та їх перетин із 4 країнами сусідами імпорт продукції є досить високим), зростанням обсягів попиту, який не може бути так швидко покритий пропозицією товарів та ін.

На особливу увагу заслуговують дослідження І.М. Туган-Барановського, а потім і його послідовника М.Кондратьєва, які вивчали взаємозв'язок кон'юнктури ринку з циклами економічного розвитку. Зокрема вченими запропоновано, а в подальшому і розвинуто теорію циклічності економіки. Дослідження в цьому напрямі розширені Абакуменком О.В., зокрема науковцем доведено, що поштовхом до зміни кон'юнктури ринку є зміна циклів економіки [1]. На нашу думку, економічні цикли (фази)

складаються із 5 основних: криза, поживавлення, стабільності, спаду та депресії, які можуть хаотично, а не послідовно змінювати одна одну (рис 1.).

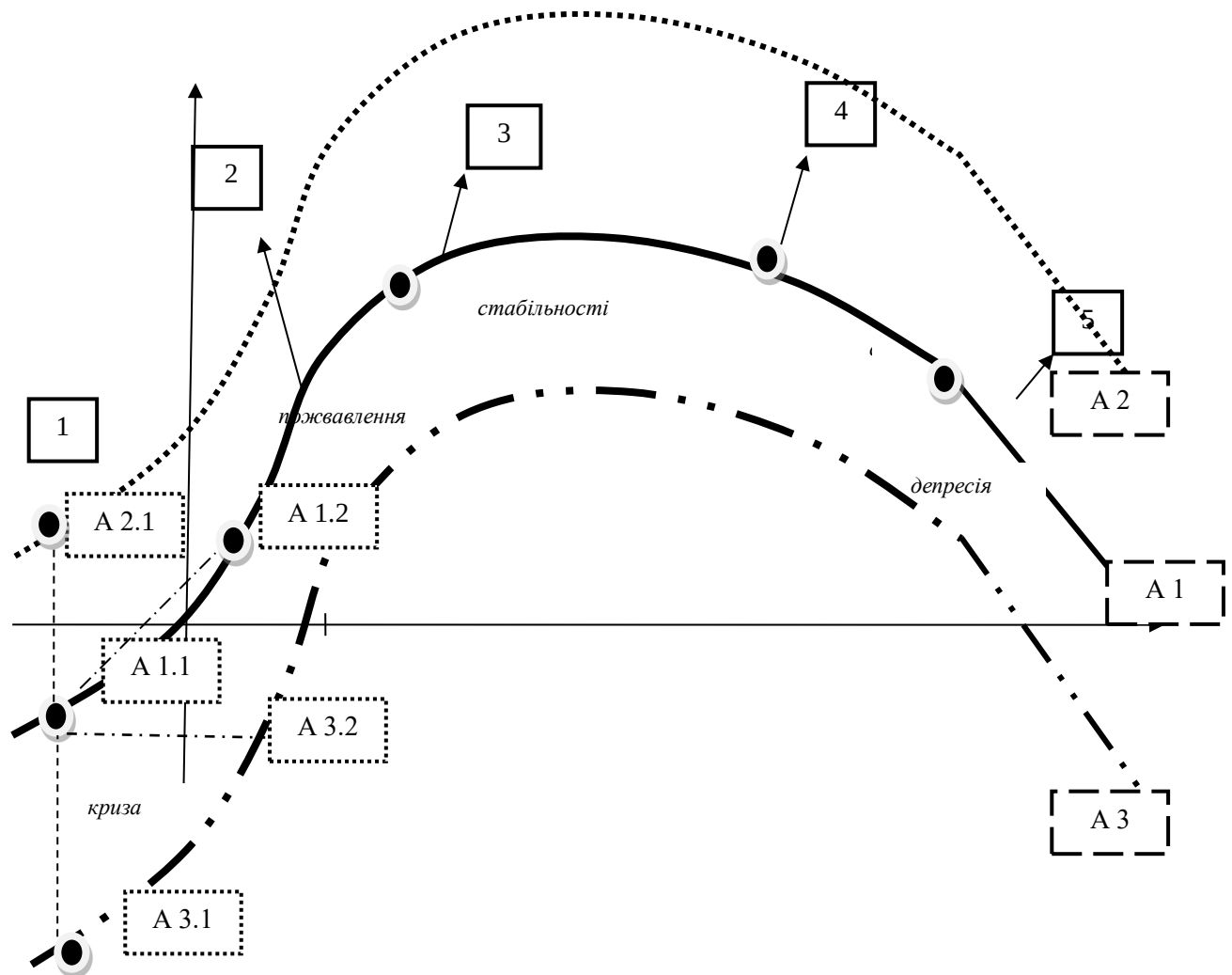

Рис. 1 Крива економічних циклів кон'юнктури ринку*

*Сформовано автором

Найгіршою є фаза кризи, для якої характерні труднощі в збуті продукції, скорочуються обсяги виробництва, зростає кількість конкурентів тощо.

Поживавлення означає, що підприємство використало всі свої можливості для того, щоб вийти із кризи, спостерігається залучення інвестицій у виробництво, досить повільними темпами, але все ж таки зростають прибутки. Відповідно ринок даної продукції починає розвиватися. Зростання кількості товарів на ринку супроводжується зростанням конкуренції та попиту, появою товарів аналогів тощо. При цьому основні завдання маркетологів полягає у зміцненні конкурентної позиції компанії і оновленні концепції (за рахунок зміцнення бренду, налагодження більш тісних відносин з клієнтами, розширення комплексу комунікацій тощо).

Фаза стабільності практично відбувається досить рідко, обсяг виробництва перевищує обсяг найбільшого піднесення попереднього циклу і зростає найвищими темпами. Тривати довго цей період не може, оскільки під впливом змін внутрішнього та зовнішнього середовища змінюється і сам ринок.

Фаза спаду характеризується зменшення кількістю товарів на ринку, потребує особливо активної комунікаційної політики та розширення асортименту. У фазі спаду економічного циклу кон'юнктури ринку починається скорочення попиту, а пропозиція

залишається на тому ж рівні. Підприємства працюють, випускаючи продукцію в більших обсягах, ніж того вимагає ринкова ситуація. Ринок виявляється переповненим товарами, попит стрімко зменшується, але виробництво триває, хоча розміри товарних запасів вже дуже великі. Починається стрімке падіння цін, криза неплатежів, відсутність готівки, труднощі зі збутом призводять до запізнілого, але швидкого згорання виробництва, що веде до підвищення рівня безробіття і зниження купівельної спроможності населення, що ще більше ускладнює збут.

Фаза депресії характеризується насиченістю товарами на ринку та зменшенням потреби споживачів у даному товарі, відповідно виникає необхідність в удосконаленні товарів. У фазі депресії економічного циклу впевненість у стабільній кон'юктурі відновлюється дуже важко. Підприємці з побоюванням оглядаються "на всі боки", навіть після деякої стабілізації попиту боячись вкладати додаткові кошти в свою справу. Ця фаза носить тривалий характер і може бути найтривалішою в усьому економічному циклі.

«У реаліях функціонування економічні цикли накладаються один на одного, формуючи одну криву, яка здійснює свої коливання відносно усередненої лінії» [1]. Тоді, наявність цих фаз є нескінченною кількістю, яка може змінюватися залежно від різних показників: рівня розвитку галузі, ступеня невизначеності, фінансових можливостей компанії та готовності акціонерів йти на ризик, від варіантів прийнятих рішень.

Важливим є визначення точки біфуркації, яка характеризує стан зміни ситуації на ринку, перехід фази функціонування ринку із однієї в іншу, з врахуванням хаотичності та рівня впорядкованості.

Проте в даному випадку ми особливу увагу звернемо на зміни ринкової ситуації, оскільки саме процес змін формується під впливом певних рішень. При цьому доцільно враховувати тип прийнятого рішення (стандартне, інноваційне, неправильне). Припустимо рішення на ринку приймається в точці A.1.1, тоді, можливі наступні сценарії розвитку:

1) за умови стандартного рішення зберігається траєкторія функціонування ринку A1;

2) за умови інноваційного рішення траєкторія функціонування ринку A1 змінюється та може приймати вигляд кривої A2;

3) за умови необґрунтованого рішення траєкторія функціонування ринку A1 змінюється та може приймати вигляд кривої A3.

Від виду прийнятого рішення на кожній із наступних біфуркаційних точок, можлива зміна траєкторії на будь-яку з множини траєкторій N (рис. 2).

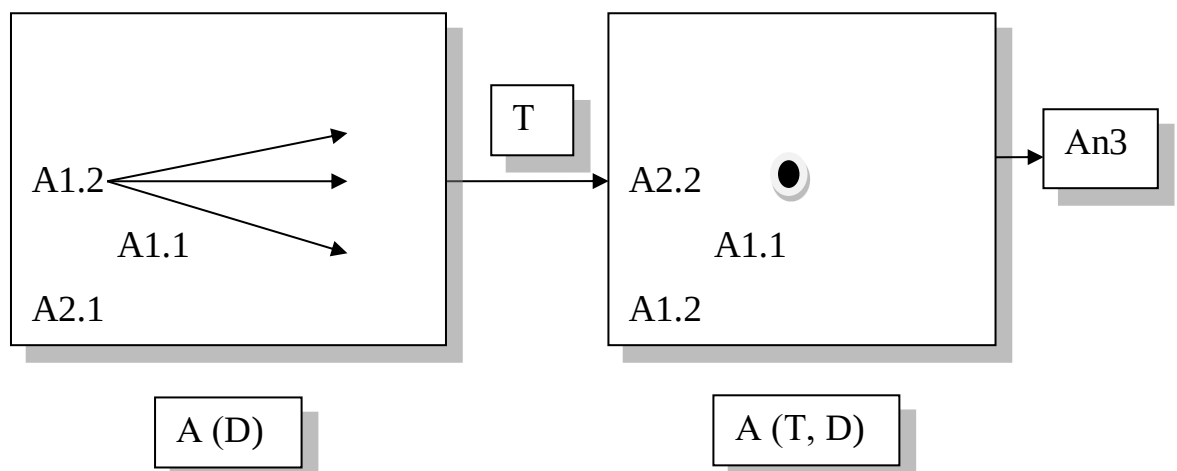

Рис. 2. Можливі варіативні зміни кривої економічних фаз кон'юнктури ринку залежно від часового впливу та прийнятого рішення*

*Досліджено автором

В першому випадку сценарій А має залежність тільки від типу прийнятого рішення. Ця модель може застосовуватись при прийнятті оперативних рішень, які з моменту їх прийняття мають результуюче значення для зміни траєкторії.

В другому випадку, зміна траєкторії відбувається протягом певного періоду часу, приводить у нові біфуркаційні точки у момент досягнення максимальної результативності прийнятого рішення та виникнення потреби у прийнятті нових. Ця модель може застосовуватись при прийнятті стратегічних рішень, які набувають результуючого значення для зміни траєкторії протягом певного періоду часу.

Доцільно відмітити, що найгіршою може бути ситуація, коли неправильність прийнятого рішення на кривій А2 може відкинути товар на ринку до рівня кривої А3.

Основну роль в дослідженні фаз кон'юнктури ринку має ємність (наповненість) ринку, оскільки цей показник демонструє принципово можливий обсяг споживання ринку. Ємність визначається кількістю товарів на ринку в певний період часу, яка може змінювати його з плином. При цьому пропонуємо розрізняти два рівня ємності ринку молочної продукції: потенційний і реальний. Дійсною місткістю ринку є перший рівень. Потенційний рівень визначається потребами споживачів у агропродукції. Обсяги місткості реального ринку можуть і не відповідати його потенційної ємності.

Висновки. Кон'юнктура ринку - це показник, який об'єднує в собі цілу групу подій і характеризує якусь конкретну сферу діяльності в певний проміжок часу. На кон'юнктуру може впливати комплекс умов, що склалися, збіг обставин в певний конкретний період часу. Особливу роль при вивченні кон'юнктури ринку агропродукції проділено рівню ціни, яку досліджено в межах Західного регіону: Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Виявлено, що Чернівецька область лідирує за темпами зростання цін на агропродукцію за 2010-2017 рр.

Обґрунтовано, хаотичність зміни економічних циклів (фази), які складаються із 5 основних: криза, пожвавлення, стабільності, спаду та депресії. Виявлено зміни ринкової ситуації, які формуються під впливом певних рішень з врахуванням його типу (стандартне, інноваційне, неправильне).

Список використаних джерел:

1. Абакуменко О.В. Кон'юнктура фінансового ринку: підходи до визначення дефініції / Абакуменко О.В. // Інвестиції: практика та досвід. - 2013. - № 21. - С. 37-41
2. Дослідження і прогнозування економічної кон'юнктури. Конспект лекцій для студентів спеціальності 8.050110 "Прикладна статистика" денної форми навчання / І. А. Серова, Т. С. Мирна. - Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. - 92 с.
3. Зінчук Т.О. Кон'юнктура європейського аграрного ринку: тенденції та перспективи для України / Т. О. Зінчук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2013. - № 2(4). - С. 96-105.
4. Каурова А.Д. Организация сферы туризма: Учеб. пособие. - 2-е изд., перераб. и доп. Каурова А.Д. - М.; СПб.: Издательский дом Герда, 2005. - 319 с.
5. Ліпич Л. Г. Система показників оцінки [Електронний ресурс] / Ліпич Л. Г., Кошій О. В. - Режим доступу: <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=16308&chapter=1>,
6. Лях Н.А. Теоретические основы анализа конъюнктуры рынка / Лях Н.А., Романова И.М., Носкова Е.В. <https://www.scienceforum.ru/2014/pdf/1211.pdf>
7. Мороз Л.А. Маркетинг: підр. / Мороз Л.А., Чухрай Н.І. - 2-ге вид., Львів : НУ «Львівська політехніка», 2002. - 244 с.
8. Оснач О. Ф. Промисловий маркетинг: підручник / О. Ф. Оснач, В. П. Пилипчук, Л. П. Коваленко. - Київ: Центр учбової літератури, 2009. - 365 с.
9. Проблеми кон'юнктурних досліджень ринків товарів та послуг в Україні. Монографія / Під науковим керівництвом д.е.н., професора Ковальова А.І./ - Одеса: Атлант, 2010. - 266с.
10. Самоєнкова О. В. Статистичний моніторинг кон'юнктури товарного ринку / О. В. Самоєнкова // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. / ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. - Одеса, 2008. - Вип. 31. - С. 324-330.
11. Статистика рынка товаров и услуг : Учебник / И.К. Беляевский, Г.Д. Кулагина, Л.А., Данченко и др.; Под ред. И.К. Беляевского. - М.: Финансы и статистика, 2002. - 656 с.
12. Тлумачний словник економіста / за ред. проф. С. М. Гончарова. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 264 с.

Рецензент д.е.н., професор Горбонос Ф.В.

УДК 332.121:336.143.2 (043.3)

Вахович І.М., д.е.н., професор

Купира М.І., к.е.н., ст.викладач

Луцький національний технічний університет

СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ САНАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ У ДЕПРЕСИВНИХ РЕГІОНАХ

У статті зосереджено увагу на формуванні системи стратегічних засад реалізації фінансових санаційних заходів депресивного регіону. Визначено алгоритм планування санації депресивного регіону, пріоритетні напрямки та основні завдання в системі санації регіону. Окреслено набір стратегічних орієнтирів санації депресивного регіону, що включає систему взаємопов'язаних заходів на макро-, мезо- та мікроекономічних рівнях, враховує реалії та перспективи глобалізаційних викликів.

Ключові слова: депресивний регіон, соціально-економічна безпека, бюджетне регулювання, небезпека, бюджетне забезпечення, фінансова санація депресивного регіону.

Вахович М.И., Купира М.И.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕАЛИЗАЦИИ ФИНАНСОВЫХ САНАЦИОННЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ДЕПРЕССИВНЫХ РЕГИОНАХ

В статье сосредоточено внимание на формировании системы стратегических основ реализации финансовых санационных мероприятий депрессивного региона. Определено алгоритм планирования санации депрессивного региона, приоритетные направления и основные задачи в системе санации региона. Определено набор стратегических ориентиров санации депрессивного региона, который включая систему взаимосвязанных мероприятий на макро-, мезо- и микроэкономических уровнях, учитывает реалии и перспективы глобализационных вызовов.

Ключевые слова: депрессивный регион, социально-экономическая безопасность, бюджетное регулирование, опасность, бюджетное обеспечение, финансовая санация депрессивного региона.

Vakhovych I., Kurya M.

A STRATEGIC FRAMEWORK OF IMPLEMENTING THE FINANCIAL REMEDATION ACTIVITIES IN DEPRESSED REGIONS

The article focuses on the development of a strategic framework for implementation of financial readjustment measures of depressive region. The algorithm of planning of rehabilitation of the depressed region, Priorat directions and main tasks in the system of rehabilitation of the region. Outlined a set of strategic guidelines of rehabilitation of the depressed region that includes a system of interrelated activities at the macro-, meso - and microeconomic levels, takes into account the realities and perspectives the challenges of globalization.

Key words: depressed region, social and economic security, budgetary regulation, danger, budgetary support, financial rehabilitation of the depressed region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Проведене аналітичне дослідження засвідчило, що більшість регіонів України знаходяться у стані депресії за економічними параметрами розвитку та у загрозовому стані – щодо соціальних параметрів. Відповідно, подальше зволікання з економічними параметрами створить незворотні процеси, які межують з блокуванням відтворювальної функції регіональних економічних систем та, відповідно, обмежать реалізацію низки соціальних завдань. У зв'язку з цим, надзвичайно важливою є розробка комплексного санаційного механізму виправлення ситуації та визначення векторів руху соціально-економічних регіональних систем, що дозволять забезпечити достатній рівень соціально-економічної безпеки депресивних регіонів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започаткованог вирішення проблеми. Значний внесок у формування та розкриття стратегічних засад реалізації фінансових

заходів у депресивних регіонах зробити Ж. Бодвіль, М. Портер, В. Пономаренко, І. Вахович, Г. Фетисов. Дослідження теоретичних засад санації засвідчило, що сам механізм вступає в дію на етапі проведення фінансового оздоровлення та регулювання стану небезпеки, що характеризується як дестабілізований соціально-економічний стан, в якому застій набув зтяжнього характеру, що унеможливив, без комплексної підтримки, самостійний вихід з кризової ситуації. Така ситуація пов'язана не лише з дефіцитом фінансових ресурсів, а й низьким рівнем управління та відсутністю чітко обґрунтованої фінансової стратегії. Відповідно, пріоритетного характеру набуває реалізація фінансової санації, тобто пошук інструментів фінансового оздоровлення депресивних регіонів.

Цілі статті. Вирішення цієї проблеми вимагає розробки стратегічних засад реалізації фінансових санаційних заходів у депресивних регіонах, розробки методичних та практичних положень щодо забезпечення проведення санації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відтак, особливої актуальності набуває розробка стратегічної моделі реалізації санації депресивного регіону, що базується на системі методів та інструментів (важелів та критеріїв прийняття рішень), за допомогою яких проводиться зміцнення регіонів шляхом посилення їх впливу на економічні процеси, запровадження додаткових заходів щодо забезпечення відкритості та посилення контролю за використанням коштів на місцях.

Для реалізації першочергових завдань для подолання рівня депресивності та забезпечення безпеки у процесі оздоровлення, основні зусилля мають бути спрямовані на вибір напрямків та методів оптимізації фінансових ресурсів. Пріоритетними напрямками при цьому є:

- оцінка фінансових потоків, виявлення та реалізація власних фінансових можливостей, що дозволить зменшити залежність регіону від центру;
- розробка програм щодо формування сприятливого інвестиційного клімату;
- підвищення купівельної спроможності населення шляхом залучення його у розбудову регіону. Населення, як основний фактор в системі соціально-економічної безпеки, має виступати, в першу чергу, генератором ідей та мотиватором до їх втілення задля формування регіону безпеки, якому характерний рух та розвиток, а не застій та депресія.

Депресивні території не можуть самостійно подолати наростаючу негативну ситуацію та забезпечити розвиток у довгостроковій перспективі. Вирішення цієї проблеми потребує системного підходу, на основі реалізації фінансової санації депресивного регіону, що спрямована на недопущення та лікування наслідків депресивності. Розробка санаційних заходів повинна створюватись обласними, районними органами та затверджуватись законодавчою владою регіону, залежно від його проблем. Тобто суб'єктами стратегічної моделі реалізації санації депресивного регіону є територіальні органи влади та управління, а суб'єктами реалізації – усі суб'єкти соціально-економічних відносин регіону. Таким чином, модель охоплює різноманітні інтереси суб'єктів соціально-економічних відносин, а також центральних і місцевих органів влади та управління.

Фінансова санація депресивного регіону, є комплексною програмою для депресивних регіонів, що слугує інструментом лікування вже «хворих» регіонів, засобом концентрації фінансових ресурсів, необхідних для повного оздоровлення регіону. Вона має на меті усунути основну причину депресивного стану – це відсутність стимулів до забезпечення соціально-економічної безпеки. На цій основі доцільно окреслити основні етапи планування фінансової санації депресивного регіону, що дозволить сформулювати послідовність дій в системі санації (рис. 1).

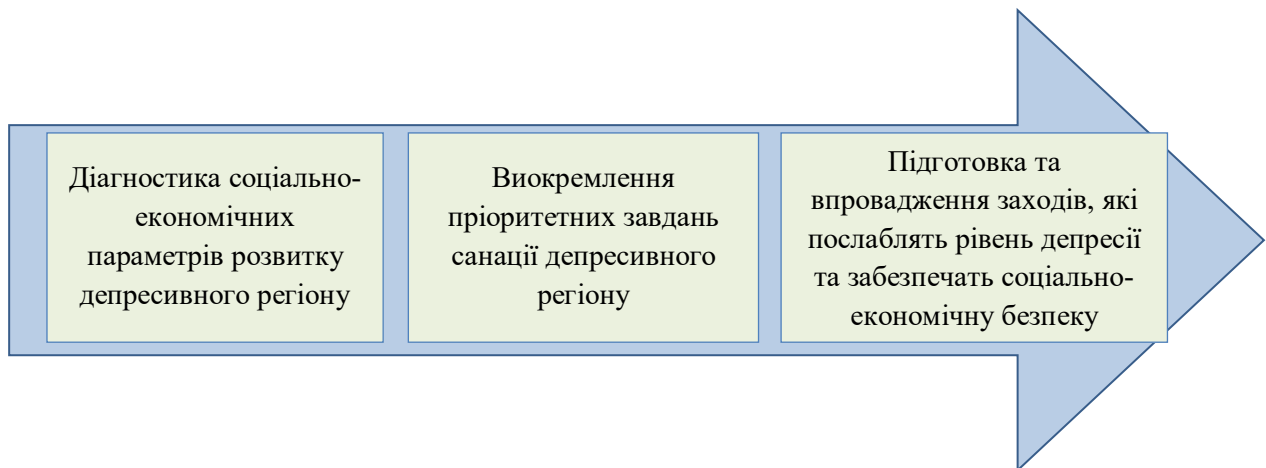

Рис. 1. Алгоритм планування санації депресивного регіону

Основними завданнями стратегічної моделі реалізації санації депресивного регіону є забезпечення рівноваги між фінансовими можливостями і потребами регіону, ефективності процесів формування та використання власної фінансової бази, створення додаткових джерел наповнення фінансових ресурсів регіону, за яких є можливим проведення процесу фінансового оздоровлення депресивного регіону.

Таким чином, роль та значення моделі реалізації санації у забезпеченні соціально-економічної безпеки в депресивному регіоні зводиться до:

- формування власної фінансової бази регіону, яка дозволить достатньою мірою задовольнити потреби регіону та забезпечити безпечне його функціонування;
- встановлення напрямів результативного використання коштів в процесі фінансового оздоровлення;
- виявлення пріоритетних напрямків розвитку та послаблення залежності від зовнішніх джерел фінансування.

Тобто така модель передбачає забезпечення фінансової спроможності за трьома напрямками: забезпечення соціально-економічної безпеки через фінансову достатність розвитку регіону, забезпечення соціально-економічної безпеки через фінансову дієздатність розвитку регіону, забезпечення соціально-економічної безпеки через фінансову стійкість соціально-економічного розвитку регіону.

Проте низька дієздатність депресивних регіонів лише посилює небезпеку та невиконує умов взаємозалежності напрямів забезпечення соціально-економічної безпеки, за якими виконання одного напрямку, посилює ефективність іншого та забезпечує результативність наступного кроку в системі. Однак для більшості регіонів України, віднесених до депресивних, практичне вирішення та впровадження напрямків є проблематичним, що доводить наше твердження щодо використання індивідуального підходу в системі санації з врахуванням причин та глибини депресії.

Тому вирішення виявленої проблеми потребує виділення напрямків та окреслення стратегічних орієнтирів фінансової санації депресивного регіону:

- санація в системі «високий рівень економічного розвитку – низький рівень соціального розвитку» (Донецька область та місто Севастополь (дані до 2013 року включно)). Важливо зосередити увагу на вирішенні соціальних питань регіону, адже ігнорування соціального аспекту розвитку призводить до глобальних наслідків, які на сьогодні яскраво виражені;

– санація в системі «високий рівень соціального розвитку – низький рівень економічного розвитку» (Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька області). Проблемою даного напрямку є соціоцентризм регіональної політики та нестійке економічне становище. Доцільно, в першу чергу, створити сприятливе фінансове підґрунтя регіону шляхом формування економічних пріоритетів розвитку, створення сприятливого бізнес- та інвестиційного клімату. Задля досягнення економічного ефекту ресурси повинні працювати, а не «проїдатися» на місцях;

– санація в системі «низький рівень соціально-економічного розвитку» (АР Крим, Волинська, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області). Дана система свідчить про депресивний стан у визначених регіонах України, що сприяє дестабілізації соціально-економічного розвитку та виникненню соціально-економічної небезпеки. Пріоритетними заходами регіональної політики для даної групи регіонів мають стати підвищення рівня бюджетного забезпечення, необхідного для фінансування намічених етапів соціально-економічного розвитку регіону;

– санація в системі «загрозливий стан соціальних параметрів безпеки – депресивний стан економічних параметрів» (17 регіонів України (63 %)). Санація даного напрямку, в першу чергу, повинна сприяти підвищенню параметрів економічного та соціального розвитку, тим самим сприяти забезпеченню соціально-економічної безпеки у депресивному регіону. Для досягнення мети доцільно використовувати внутрішні і зовнішні ресурси та заходи підтримки;

– санація у системі «загрозливий стан соціальних та економічних параметрів безпеки» (8 регіонів України, що становить 29,6 % від загальної кількості регіонів). Сформована система потребує формування комплексного підходу до подолання наслідків шляхом формування інноваційних засад для розвитку економіки та пошуку внутрішніх резервів покращення ситуації;

– санація в системі «високий рівень бюджетного забезпечення – низький рівень соціально-економічного розвитку» (АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Харківська області та м. Севастополь). Даний напрям потребує перегляду регіональної політики у напрямі бюджетного забезпечення, адже достатність надходжень не забезпечує соціально-економічного розвитку, що призводить до дестабілізації ситуації та виникнення загрозливого стану;

– санація в системі «низький рівень бюджетного забезпечення – низький рівень соціально-економічного розвитку» (17 регіонів України, це становить 63 % від загальної кількості регіонів). Сформована система потребує системного підходу до нарощення бюджетного забезпечення, що забезпечуватиме соціально-економічний розвиток та перегляд напрямів соціально-економічного розвитку з метою бюджетного наповнення.

Вважаємо за доцільне виділити набір стратегічних орієнтирів санації депресивного регіону (табл. 1), що включає систему взаємопов'язаних заходів на макро- та мікроекономічних рівнях, враховує реалії та перспективи глобалізаційних викликів.

Система вибору стратегічних орієнтирів санації депресивного регіону *

Тип стратегії	Рівні розвитку в системі санації депресивного регіону					Пріоритетні завдання санації		Регіони
	Рівень соціального розвитку	Рівень економічного розвитку	Рівень економічної безпеки	Рівень соціальної безпеки	Рівень бюджетного забезпечення	за напрямками соціально-економічної безпеки	за напрямками бюджетного забезпечення	
Стратегія соціально-економічного оздоровлення	↓	↓	●	●	⊙	Забезпечення стану безпеки через першочергове вирішення соціально-економічних питань	Підвищення рівня бюджетного забезпечення, необхідного для фінансування намічених етапів розвитку регіону	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Одеська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Севастополь
	↓	↑	⊙	⊙	↑	Забезпечення стану безпеки через першочергове вирішення соціальних питань	Нарощення власної дохідної бази для проведення соціальної політики	Донецька область та місто Севастополь (дані до 2013 року включно)
	↑	↓	⊙	⊙	↓	Забезпечення стану безпеки через першочергове вирішення економічних питань	Рациональне використання фінансових ресурсів	Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Одеська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька області
Стратегія модернізації	↓	↓	⊙	⊙	↓	Забезпечення стану безпеки через підвищення інноваційної активності	Вдосконалення бюджетної політики	АР Крим, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Херсонська області
Стратегія зміцнення та інтенсифікації	↓	↓	⊙	⊙	↑	Підвищення соціально-економічної безпеки	Вдосконалення регіональної політики розподілу фінансових коштів	АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Харківська області та м. Севастополь
Стратегія нарощення та забезпечення	↓	↓	●	●	↓	Забезпечення стану соціально-економічної безпеки	Нарощення дохідної бази шляхом зміни етапів проведення регіональної політики розвитку	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області

↑ - високий рівень розвитку ↓ - низький рівень розвитку
 ⊙ - загрозливий стан ● - депресивний стан

(*розроблено автором)

Отже, на цій основі можна виокремити загальні стратегічні орієнтири фінансової санації депресивного регіону, тим самим забезпечити покращення стану параметрів розвитку однієї системи не створюючи загрозливого впливу на параметри розвитку іншої системи:

– *забезпечення бюджетної спроможності депресивного регіону*, тобто спроможність регіону стимулювати соціально-економічний розвиток через інструменти, що використовуються органами місцевої влади в рамках своїх повноважень під час подолання депресивного стану та досягнення в регіоні стану безпеки. Загалом процес фінансового забезпечення спрямований на отримання економічного ефекту від власних фінансових ресурсів та їх перспективність нарощення, що залежить від дієвості бюджетних важелів. У даному процесі важливо не лише здійснити справедливий розподіл дохідної частини бюджету між його рівнями, достатньої для виконання покладених функцій, та наповнення бюджету власними коштами, а й створити сприятливі можливості з використанням власних джерел з метою перетворення депресивного регіону в регіон соціально-економічної безпеки. Незважаючи на проголошений курс децентралізації, місцеві органи влади не можуть справитись зі своїми повноваженнями у системі фінансової незалежності та відійти від звичної трансферної допомоги.

В основу системи забезпечення бюджетної спроможності потрібно закласти принцип самофінансування, тим самим відійти від централізації. Це потребує жорсткого визначення критеріїв для розмежування витрат, тобто встановлення соціальних нормативів та розробка на їх основі фінансових норм для встановлення бюджетної забезпеченості й мінімального обсягу місцевих бюджетів. Це дозволить виділити рівні самофінансування, розмір яких визначається за чотирма формами фінансування: надходження за рахунок власних джерел, що перевищують визначені потреби; власні надходження повністю покривають потреби, без відрахувань у державний бюджет; власні надходження менші від визначених потреб, проте регіон має інші фінансові джерела доходів із відрахувань у бюджет, включає асигнування з державного бюджету; власні й асигновані надходження недостатні для покриття нормативних потреб, тому така форма передбачає планову дотацію, незважаючи на умови державного бюджету про скорочення і ліквідації дотацій.

Такий стратегічний орієнтир в подоланні депресивного стану та забезпечення високого рівня соціально-економічної безпеки регіону, потребує вдосконалення системи державного регулювання, використовуючи один з основних його інструментів, бюджетний механізм, що впливатиме на соціально-економічний розвиток через бюджетне регулювання, основними завданням якого є: досягнення відповідності між видатками та доходами всіх бюджетів (збалансування); створення зацікавленості органів місцевого самоврядування у повній мобілізації доходів на своїй території; забезпечення самостійності у використанні додатково одержаних коштів в процесі виконання місцевих бюджетів; перерозподіл бюджетних ресурсів між «багатими» й «бідними», у фінансовому розумінні, територіями; здійснення фінансового вирівнювання. Рівень економічної безпеки залежить від бюджетної політики та виступає її ефективним результатом, що визначає умови до ефективного нарощення бюджетного потенціалу, досягнення прогресу у задоволенні потреб і прагнень населення регіону та стратегію соціально-економічного розвитку країни;

– *створення сприятливого інвестиційного клімату регіону*, що потребує формування ефективного механізму, здатного спрямовувати реальні та фінансові інвестиції регіону на потреби виробничого сектору економіки, запобігти їх перекачуванню у сферу власного споживання та спекулятивного обігу.

Створення сприятливих умов для економічної зацікавленості регіонів у нарощуванні обсягів інвестицій, забезпечення оптимальної структури товарного виробництва для ефективного використання інвестиційного потенціалу території, що дасть змогу подолати диспропорції та нарощувати інвестиційну складову фінансового

потенціалу регіону за рахунок припливу внутрішніх та зовнішніх інвестицій. Основна увага повинна бути зосереджена на залученні зовнішніх інвестицій, через створення ринкового середовища в регіоні, що потребує високої ефективності виробництва, розвитку як фінансової, так і соціальної інфраструктури;

– *оптимізація економічної структури депресивного регіону*. Такий стратегічний орієнтир спрямовується на формування оптимальної структури економіки регіонів за допомогою впровадження нових прогресивних технологій, нових конкурентноздатних продуктів в умовах виконання напрямків політики імпортозаміщення, нових дієвих методів та форм управління, що забезпечить конкурентні переваги на довгострокову перспективу. Він передбачає застосування системи інструментів стимулювання інноваційної активності, які у комплексі дозволять забезпечити соціально-економічну безпеку регіонів країни на основі підвищення їх конкурентоспроможності та створення сучасного інноваційно спрямованого промислового комплексу;

– *ефективність використання коштів*. Стратегічний орієнтир базується на виборі доцільної для регіону структури фінансування, тобто визначення співвідношення між бюджетними коштами та коштами суб'єктів господарювання. Нарощення власної дохідної бази шляхом пошуку нових джерел фінансових ресурсів та їх ефективне використання у процесі забезпечення соціально-економічної безпеки.

Тобто політика територіальних органів влади повинна бути спрямована на досягнення результативності бюджетного забезпечення розвитку – максимально раціонально розподіляти і ефективно використовувати кошти, що забезпечить йому певні позитивні зрушення у досягненні стану безпеки. З цією метою необхідно переглянути політику нерентабельних виробництв, рухатись в напрямку технологічного переоснащення економіки та здійснювати пошук потенційних внутрішніх джерел фінансових ресурсів депресивного регіону.

Висновки. Проведене дослідження стратегічних аспектів реалізації санаційних заходів у депресивних регіонах дозволяє сформулювати авторське бачення на фінансове лікування вже «хворих» регіонів. Про дієвість заходів фінансової санації буде свідчити практичне використання методичних підходів: здатності регіону виявити та протистояти загрозливому стану, зменшувати глибину вже діючої депресії, нарощувати бюджетну спроможність та зміцнювати фінансову стійкість. Кожен із цих заходів передбачає оцінку санаційної спроможності депресивного регіону за рахунок власної сформованої дохідної бази, перегляду бюджетної та податкової політики в сторону створення мотиваційної складової виходу з кризи, залучення зовнішніх інвесторів, створення виробництв, які б були в змозі замінити давальницьку сировину та пошук нових виробництв готової продукції.

На нашу думку, використовуючи запропоновані етапи реалізації санації депресивного регіону в системі забезпечення соціально-економічної безпеки, кожен регіон повинен вибирати найбільш оптимальний стратегічний курс виходу зі стану депресії, реалізація якого дасть можливість досягнути стратегічної мети до створення регіону безпеки.

Список використаних джерел:

1. Пономаренко В. С., Клебанова В. С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: монография. Х.: ИД «ИНЖЗК», 2004. С. 41.
2. Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков: в 5 т; сопред. редкол. Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов. Т. 4: Век глобальных трансформаций; отв. ред. Ю. Ольсевич. М.: Мысль, 2004. 932 с.
3. Вахович І.М., Купира М.І. Цільовий аспект фінансової санації регіонів в системі забезпечення соціально-економічної безпеки / І.М. Вахович, М.І. Купира // 36. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Фінансова спроможність об'єднаних територіальних громад: очікування та реалії». –29-30 листопада 2017 р. (Рівне-Луцьк). – Рівне: Волин. обереги, 2017. – 264 с. – С. 185 – 187.
4. Регіональний вимір бюджетного регулювання депресивних територій в системі забезпечення соціально-економічної безпеки: Монографія / І.М. Вахович, М.І. Купира. – Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2017. – 230 с.
5. Регіональна політика фінансової стабілізації в умовах структурної модернізації економіки: Монографія / за ред. Вахович І. М. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2017. – 284 с. – С. 169-204.

УДК332.334.4:338.431(477.87)

Газуда С.М., к.е.н.

Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Ерфан В.Й., к.е.н., доцент ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

ПЕРСПЕКТИВИ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

У статті розглянуто особливості формування і передумови забезпечення перспективного розвитку аграрного виробництва на регіональному рівні. Обґрунтовано окремі чинники впливу на процес функціонування аграрної сфери, передусім природний, географічний, екологічний. З'ясовано, що природний чинник зумовлюється регіональними природно-кліматичними умовами, сприятливими для вирощування ранніх і надранніх овочів і фруктів, передусім у низинній природно-економічній зоні Закарпаття. Регіональні особливості географічного чинника зумовлюються унікальністю геостратеґічного розташування, оскільки Закарпатська область межує з чотирма країнами-членами Євросоюзу. З'ясовано, що в цілому Закарпаття належить до екологічно чистих регіонів, і у перспективі вагомого значення набуде ефективне функціонування сільськогосподарських галузей та харчової промисловості на основі ведення і розширення можливостей органічного землеробства, виробництва екологічно чистої продукції.

Ключові слова: аграрне виробництво, регіональний рівень, органічне землеробство, екологічно чиста продукція, перспективний розвиток.

ПЕРСПЕКТИВЫ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА: РЕГИОНАЛЬНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ

В статье рассмотрены особенности формирования и предпосылки обеспечения перспективного развития аграрного производства на региональном уровне. Обоснованы отдельные факторы влияния на процесс функционирования аграрной сферы, в частности природный, географический, экологический. Установлено, что природный фактор обуславливают региональные природно-климатические условия, являющиеся благоприятными для выращивания ранних и сверхранних овощей и фруктов, прежде всего в низменной природно-экономической зоне Закарпаття. Особенности географического фактора – в уникальности геостратеґического расположения, поскольку регион граничит с четырьмя странами-членами Евросоюза. Установлено, что в целом Закарпаття относится к экологически чистым регионам, и на перспективу большое значение приобретет эффективное функционирование сельскохозяйственных отраслей и пищевой промышленности на основе ведения и расширения возможностей органического земледелия, производства экологически чистой продукции.

Ключевые слова: аграрное производство, региональный уровень, органическое земледелие, экологически чистая продукция, перспективное развитие.

Hazuda S., Erfan V.

PROSPECTS OF AGRICULTURAL PRODUCTION: THE REGIONAL DIMENSION

In the article the peculiarities of formation and conditions of ensuring the prospective development of agricultural production at the regional level. Justified individual factors of influence on the process of functioning of the agrarian sector, especially natural, geographical, environmental. It is found that the natural factor is determined by regional climatic conditions favorable for growing of early and extra-early fruit and vegetables, especially in low-lying natural-economic area of Transcarpathia. Regional peculiarities of the geographical factor due to the uniqueness of the geostrategic location as Zakarpattia borders with four member countries of the European Union. It is found that in General, Transcarpathia refers to the number of clean regions, and in the future importance will gain the effective functioning of the agricultural sector and the food industry on the basis of the conduct and the empowerment of organic farming, production of organic products.

Key words: agricultural production, regional level, organic farming, environmentally friendly products, promising development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями.. Пріоритетом розвитку аграрної сфери України є забезпечення конкурентоздатного середовища з метою досягнення результативності аграрного господарювання за європейськими і світовими

стандартами. Виробництво сільськогосподарської продукції зумовлює формування системи продовольчого забезпечення країни та її регіонів. Перспективи розвитку сфери аграрного виробництва повинні обґрунтовуватися задоволенням споживчих потреб внутрішнього продовольчого ринку і окресленням стійких позицій на зовнішньому ринку аграрної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню регіональних проблем розвитку аграрної сфери, підвищення її конкурентоспроможності та перспектив забезпечення сільськогосподарською продукцією країни в цілому та її регіонів зокрема присвячено наукові праці відомих українських вчених, серед яких П. Гайдуцький, П. Саблук, Ю. Лупенко [3], В. Збарський, М. Лендел, В. Мацибора, А. Чалий [4; 7] С. Кваша [5] та інші. Зважаючи на значний науково-теоретичний і практичний доробок щодо забезпечення розвитку аграрного виробництва, окремих досліджень потребують регіональні особливості аграрного сектора і чинники впливу на його перспективне зростання.

Ціллю статті є окреслення перспектив розвитку сфери аграрного виробництва через призму регіональних чинників.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вагомим і пріоритетним напрямом розвитку економічної системи Закарпатської області є аграрне виробництво, де створюється 14,0 % валової доданої вартості і зосереджено 13,0 % основних засобів. На забезпечення його ефективного функціонування мають вплив окремі чинники, передусім природний, географічний, екологічний.

Водночас особливістю просторового розвитку досліджуваного регіону є вертикальна зональність, оскільки територія поділяється на три природно-економічні зони: низинну, передгірну і гірську. Так, гори займають 66 % загальної площі регіону, передгір'я – 14, рівнинна частина – 20 % території. В основному поділ здійснюється за тепловим режимом, вологозабезпеченням, тривалістю вегетаційного періоду, залежно від абсолютних висот і характеру рельєфу [1, с. 237].

Природний чинник зумовлюється регіональними природно-кліматичними умовами. Так, у регіоні зимовий період триває до шести місяців у високогір'ї, п'ять місяців – у горах, чотири – в північно-східному та три – в південно-західному передгір'ї Українських Карпат. Весна найшвидше настає в закарпатському передгір'ї в кінці лютого та на початку березня. Як правило, вона є тривалою, інколи навіть затяжною, тобто зміщується до зимового, рідше до літнього періоду. Фахівці відмічають, що з підняттям на кожні 100 м н.р.м. початок весни затримується на 2 дні, а кінець – на 8 днів. Літо приходить у передгір'я і гори із запізненням на 8-9 днів на кожні 100 м і закінчується раніше на 5-6 днів. Літні дні в низині і передгір'ї часто засушливі, а в горах – дощові, зі зливами і навіть градом. Осінь у Карпатах триває 95-100 днів. Раніше вона настає в горах і поступово спускається в передгір'я [8, с. 49-50]. Природно-кліматичні умови та малозабезпеченість орними землями на гірських і передгірних територіях безпосередньо впливають на можливості вирощування різних видів сільськогосподарських культур. Водночас на території низинної природно-економічної зони, особливо Виноградівського та Берегівського районів, де найбільша сума активних температур сягає 3500-3550°, добре ростуть та визрівають найбільш теплолюбні сорти сільськогосподарських культур.

Сприятливі умови щодо вирощування ранніх овочів і фруктів має низинна природно-економічна зона Закарпаття, оскільки ці території захищені головним Карпатським хребтом від холодних північних вітрів, з північного-заходу – Татрами, а з півдня – Західними Румунськими горами і Марамороським кристалічним масивом. З іншими регіонами країни область з'єднують Яблонецький, Вишківський, Ужоцький, Верецький та Воловецький перевали висотою від 931 до 1614 м н.р.м.

За рахунок більш раннього дозрівання окремих видів плодоовочевої продукції регіональним сільськогосподарським виробникам вдається отримувати прибуток

завдяки їй збуту в сусідніх областях. Це стосується ранньої капусти, редису, огірків, черешні, суниці, картоплі. Через сприятливі кліматичні умови в окремих селах Закарпаття сформовано власну сільськогосподарську спеціалізацію. Так, пріоритетними у с. Заріччя і Сільце (Іршавський район) є вирощування ранньої капусти, у с. Широке та Сасово (Виноградівський район) – ранніх полуниці та томатів, с. Велика Добронь (Ужгородський район) – ранньої картоплі, с. Нове Давидково та с. Нові Лучки (Мукачівський район) – хрину та огірків тощо.

Вагомою складовою природного чинника у забезпеченні розвитку аграрної сфери регіону, передусім тваринницької галузі, є можливість використання полонинських і лісових угідь, оскільки в Закарпатті їх частка у загальній площі становить 17,5 % (або ж 223,5 тис.га сіножатей і пасовищ), більшість з яких знаходиться на полонинах – субальпійських луках Українських Карпат. Найбільші площі полонинських лук розташовані в районах: Рахівському, Тячівському, Міжгірському, Хустському, Свалявському [13, с. 269].

За даними статистики на 1 січня 2017 р. в усіх категоріях господарств гірських районів області утримувалося 38,9 тис. голів (для порівняння: у 2006 р. – 49,3 тис.) великої рогатої худоби, що на 10,4 тис. (або на 21,1 %) менше, ніж у 2006 р., та 46,1 тис. голів овець, однак тут тенденція позитивна, оскільки порівняно з 2006 р. на 3,7 тис. голів (або на 8,7 %) більше. Порівняно із загальнорегіональними показниками, показники гірських районів Закарпаття становили у 2017 р. відповідно 31,8 % та 32,6 %, а у 2006 р. – 28,8 % та 36,4 % [13, с. 299].

Сприятливі природно-кліматичні умови дають змогу протягом 100-115 днів у році випасати зазначену вище кількість голів худоби на полонинах, що розширює можливості кормової бази для їх відгодівлі.

Водночас низка чинників, до яких належать: гірський рельєф, клімат, пасовищні трави, в тому числі лікарські, сприяють відгодівлі здорового молодняка та виробництву високоякісної продукції тваринництва [10, с.156]. Дослідження підтверджує, зазначені чинники зумовлюють необхідність пошуку інвестиційних ресурсів для збереження, розширеного відтворення і підвищення продуктивності полонинських угідь з метою їх подальшого задіяння у процес виробництва тваринницької продукції.

Значний потенціал для розширення можливостей аграрного розвитку гірських територій властивий використанню лісових угідь (137 тис.га лісових земель знаходяться у постійному аграрному користуванні, або $\frac{1}{5}$ до загальної кількості лісових земель краю), а також задіяння природно-ресурсної бази продукції побічного лісокористування. Так, площа рентонесучих лісових угідь із їстівними грибами становить 28,8 тис.га, а їх експлуатаційний запас – 2,1 тис.тонн, з них 10,6 тис.га і 330 тонн – білі гриби; 2,1 тис.га і 148 тонн – підосичники і підберезники, решта – інші види грибів. Площа рентонесучих лісових угідь з найбільш поширеними видами ягід становить 22,2 тис.га з експлуатаційним запасом у середньоврожайні роки понад 3 тис.тонн, з них 61,8 % площ ожинників, 29,4 % – малинників, 8,8 % – чорниць [9, с. 200; 7, с. 20].

Доцільно відмітити рельєфні особливості гірських територій регіону, де значно гірші кліматичні умови для ведення аграрного виробництва, оскільки тут наявна велика крутизна схилів, переважну більшість яких взагалі заборонено розорювати. При цьому відмічається малоконтурність та важка доступність до гірських земельних ділянок, що зумовлює необхідність використання малогабаритних видів сільськогосподарської техніки з метою забезпечення екологічної рівноваги гірських агроландшафтів.

Вагомою складовою природного чинника є ресурси земель сільськогосподарського призначення. Однак Закарпатська область, як ми вже відмічали, характеризується низькою землезабезпеченістю, де на одного жителя припадає 0,36 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,15 га ріллі, що відповідно у 2,4 та 4,3 раза менше, ніж у середньому по Україні (0,82 га та 0,65 га відповідно). В цілому сільськогосподарські угіддя займають близько 70 % території України, з яких на орні землі припадає більш як 55 %.

У процесі аграрної і земельної реформ відбулися значні зміни у розподілі сільськогосподарських угідь та ріллі між різноукладними суб'єктами господарювання. Станом на 01.01.2016 р. у сільськогосподарських підприємствах зосереджено 43,6 тис. га (для порівняння: у 2006 р. 54,6 тис. га) сільськогосподарських угідь, а в господарствах населення – 344,1 тис. га (у 2006 р. – 348,1 тис. га), відповідно ріллі – 30,0 тис. га (2006 р. – 31,9) та 162,5 тис. га (2006 р. – 155,5 тис. га) [13, с. 268].

Багатогранність фізико-географічних передумов і кліматичних чинників справляє вагомий вплив на співвідношення сільськогосподарських угідь, у тому числі ріллі, а також сіножатей та пасовищ у розрізі природно-економічних зон регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Земельна площа та сільськогосподарські угіддя по районах у розрізі природно-економічних зон Закарпатської області*

(на 1 січня 2016 р.; тис. га)

Райони	Загальна земельна площа	Земельна площа сільсько- госпо- дарських підпри- ємств і госпо- дарств громадян	У т. ч. сільсько- госпо- дарські угіддя	З них		% до сільгоспугідь	
				рілля	сіножаті та пасовища	ріллі	сіножа- тей та пасовищ
Низинна природно-економічна зона							
Берегівський	65,4	49,1	46,0	34,1	11,9	74,1	25,9
Виноградівський	69,6	47,7	45,5	32,2	13,3	70,8	29,2
Мукачівський	102,5	59,1	57,0	37,3	19,7	65,4	34,6
Ужгородський	90,2	53,6	50,6	30,1	20,5	59,5	40,5
Разом по зоні:	327,7	209,5	199,1	133,7	65,4	67,2	32,8
Передгірна природно-економічна зона							
Іршавський	94,4	36,0	35,1	15,3	19,8	43,6	56,4
Тячівський	181,1	51,4	50,6	9,4	41,2	18,6	81,4
Хустський	99,8	39,0	36,0	12,6	23,4	35,0	65,0
Разом по зоні:	375,3	126,4	121,7	37,3	84,4	30,6	69,4
Гірська природно-економічна зона							
Великоберезнянський	81,0	18,5	18,3	4,9	13,4	26,8	73,2
Воловецький	54,4	15,8	14,9	5,7	9,2	38,3	61,7
Міжгірський	116,3	34,0	33,3	8,1	25,2	24,3	75,7
Перечинський	63,1	16,3	15,9	5,3	10,6	33,3	66,7
Рахівський	189,2	36,0	35,5	1,9	33,6	5,4	94,6
Свалявський	67,6	12,7	12,3	3,3	9,0	26,8	73,2
Разом по зоні:	571,6	133,3	130,2	29,2	101,0	22,4	77,6
По області	1275,3	469,2	451,0	200,2	250,8	44,4	55,6
Довідково: Україна	60354,9	36452,1	42726,4	31131,0	11595,4	72,9	27,1
Закарпатська область, % до України	2,1	1,3	1,1	0,6	1,9	х	х
Природно-економічні зони, % до області							
Низинна	25,7	44,6	44,1	66,8	26,0	х	х
Передгірна	29,5	27,0	27,0	18,5	33,7	х	х
Гірська	44,8	28,4	28,9	14,7	40,3	х	х

*Розраховано за джерелами: [11, с. 213-214; 12, с. 267; 13, с. 269].

Статистичні дані засвідчують, що в регіоні 44,4 % ріллі до загальної площі сільськогосподарських угідь (200,2 із 451,0 тис. га), в тому числі в низинній природно-

економічній зоні – 67,2 % (133,7 із 199,1 тис. га), а в передгірній і гірській відповідно 30,6 % (37,3 із 122,7 тис. га) та 22,4 % (29,2 із 130,2 тис. га).

Регіон має значно менший потенціал орних земель порівняно з Україною, оскільки площа таких земель становить 72,9 % до всіх сільгоспугідь України (31,1 із 42,7 млн. га). При цьому область виділяється наявністю сіножатей і пасовищ, частка яких станом на 1 січня 2016 р. у сільськогосподарських угіддях становила 55,6 % (250,8 із 451,0 тис. га), в тому числі в низинній природно-економічній зоні – 32,8 %, передгірній – 69,4, у гірській – 77,6 %. На гірську природно-економічну зону регіону припадає 44,8 % загальної земельної площі, а ріллі – 14,6 %, у той час як на низинну відповідно 25,7 та 66,8 %.

Регіональні особливості географічного чинника зумовлюються унікальністю геостратегічного розташування, оскільки Закарпатська область межує з чотирма країнами-членами Євросоюзу, зокрема Польщею, Словаччиною, Угорщиною та Румунією, перебуваючи на перехресті міжнародних транспортних коридорів „Північ-Південь” і „Схід-Захід”. Таке розташування сприяє адаптації зарубіжного досвіду аграрного господарювання, формуванню зовнішньоекономічних зв'язків сільськогосподарських суб'єктів і дає можливість зайняття власної ніші на зовнішньому аграрному ринку. При цьому створюється сприятливе середовище для залучення іноземних інвестицій у сферу аграрного господарювання. Таких інвестицій (станом на 1 січня 2017 р.) у досліджувану сферу регіону було залучено більш як 2,2 млн дол. США [13, с. 374].

Закарпаття в цілому належить до екологічно чистих регіонів, передусім його гірські і передгірні території, оскільки вони менш насичені великими промисловими об'єктами зі значною часткою екологічно шкідливих виробництв; тут незначна частка автомагістралей державного значення; невисока розораність земель під сільгоспугіддям, передусім через вертикальну зональність території; порівняно менш забруднені і екологічно чисті території, що зуміли уникнути руйнівного антропогенного впливу (до певної межі).

Дослідження свідчить, що внаслідок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в регіоні посилилися процеси взаємозумовленості і взаємозалежності між аграрним господарюванням і природним середовищем, передусім через те, що гірська і передгірна зони Карпат належать до найбільш зливонебезпечних районів Європи, і при проведенні тут інтенсивних сільськогосподарських робіт родючі ґрунти зазнають значного антропогенного навантаження. На сільгоспугіддях відбуваються [15, с. 58]: інтенсивне руйнування ґрунтової кірки, посилення гігморфізму, підвищення кислотності, зменшення швидкості поглинання поверхневих вод, погіршення водно-повітряного і поживного режиму.

З метою збереження і досягнення високого рівня екологічності території доцільним є поступова диверсифікація аграрного виробництва у напрямі формування ефективних еколого-економічних і соціальних систем територіального розвитку.

Водночас, як засвідчує дослідження, пріоритетним завданням перспективного розвитку аграрного виробництва регіону повинно бути [2, с. 177-178; 6]:

1) розширене відтворення аграрного виробництва як пріоритетного виду економічної діяльності, що є традиційним для регіону. Виробництво тих видів сільськогосподарської продукції, з яких область має конкурентні переваги (овочі, картопля, фрукти, ягоди, виноград), підняття до належного рівня виробництва кормів для тваринництва та відновлення поголів'я ВРХ, особливо овець, хоча б до рівня початку 90-х років ХХ ст. (як базової основи). З цією метою доцільно переглянути і скоригувати управлінські підходи з урахуванням рівня забезпеченості сільськогосподарською продукцією населення краю;

2) підвищення конкурентоспроможності провідних видів економічної діяльності КВЕД у сфері аграрного виробництва і тих видів, які можуть використовувати аграрну продукцію для власного розширеного розвитку, як-от: секція А – сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; розділ 10 (секція С – переробна промисловість) – виробництво харчових продуктів та 11 – виробництво

напоїв; секція І – тимчасове розміщення й організація харчування; секція Т – діяльність домашніх господарств, передусім за рахунок виробництва органічної продукції, в тому числі шляхом використання значних запасів продукції побічного користування лісу, нарощування продукції рибальства за рахунок водоймищ при спорудженні середніх ГЕС на прикордонній р. Тиса та мінігідроелектростанцій у верхів'ях малих рік;

3) використання термальних вод регіону з метою організації тепличних господарств з вирощування овочевої продукції, альтернативних джерел електроенергії на основі будівництва мінігідроелектростанцій і використання потужності малих рік і потоків, облаштування вітроенергетичних установок, що сприятиме виробництву дешевої електроенергії;

4) раціональне використання земельних ресурсів, передусім сільськогосподарського призначення, оскільки земля є головним засобом виробництва, і при дбайливому ставленні до неї має здатність підвищувати родючість;

5) оптимізація розміщення продуктивних сил аграрного виробництва в розрізі природно-економічних зон регіону (низинної, передгірної і гірської) з вилученням деградованих земель з обробітку;

6) технічне і технологічне оновлення аграрного виробництва, що потребує системного і комплексного управлінського підходу для вирішення проблемних питань як на регіональному, так і державному рівнях. Необхідно виходити з того, що технічне оснащення АПК має високий ступінь зношеності виробничих засобів, тому доцільно створити сучасну ринкову систему матеріально-технічного забезпечення аграрного виробництва, цілеспрямовано вдосконалювати практику лізингу сільгосптехніки;

7) створення на селі сучасної ринкової інфраструктури (гуртових аграрних ринків, торгових домів, розвиток біржової торгівлі), а також здійснення сільськогосподарської кооперації на базі селянських і фермерських господарств, у тому числі підприємств малого бізнесу, з метою організації кластерів у АПК.

На перспективу, як зазначено у Стратегії розвитку Закарпатської області на період до 2020 року [14, с. 28, 80], аграрна сфера розвиватиметься прогнозовано, оскільки протягом попереднього досвіду кризових років 90-х років сектор показував стабільність зростання навіть у несприятливих умовах. Діяльність в агропромисловому комплексі буде спрямовано на розвиток товарного високоефективного виробництва тваринницької продукції шляхом будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, пунктів із заготівлі молока та м'яса, заводів із виробництва комбікормів та відтворення і раціонального використання племінних (генетичних) ресурсів, підвищиться самозайнятість на сільських територіях. При цьому вагомого значення набуде ефективне функціонування сільськогосподарських галузей та харчової промисловості на основі ведення і розширення можливостей органічного землеробства, виробництва екологічно чистої продукції.

Висновки. Отже, дослідження підтвердило, що для розвитку аграрного виробництва у Закарпатській області є сприятливі умови. В низинній природно-економічній зоні переважатиме рослинницька галузь у напрямі вирощування ранніх і надранніх овочів, тваринницька галузь – у передгірній та гірській природно-економічних зонах, де є можливості використання полонинських і лісових угідь, заготівлі продукції побічного лісокористування. Вагомий потенціал регіон має стосовно вирощування органічної продукції, яка у перспективі користуватиметься значним попитом серед споживачів.

Список використаних джерел:

1. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
2. Газуда Л. М., Ерфан В. Й., Газуда С. М. Сільський розвиток регіону: Монографія. – Ужгород: Видавництво ФОП Сабов А. М., 2015. – 251 с.
3. Аграрна реформа в Україні /П. І. Гайдучкий, П. Т. Саблук, Ю. Лупенко та ін. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
4. Збарський В. К., Лендел М. А., Мацибора В. І., Чалий А. А. Економіка аграрного сектору: навч. Посіб./за ред. Чл.-кор. УААН, проф. М. А. Лендела. – К.: НУБіП України, 2009. – 410 с.

5. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку // Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С.99-104.
6. Класифікація видів економічної діяльності ДК009:2010/ Національний класифікатор України/Держспоживстандарт України від 11.10.2010 № 457. URL: http://www.ubc.ua/Links/codes_ua
7. Лендел М.А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку: монографія. – Ужгород: Карпати, 2006. – 216 с.
8. Манівчук Ю.В. Екологічні системи аграрного виробництва в Карпатах. – Ужгород: Закарпаття, 1996. – 276 с.
9. Поп С.С. Природні ресурси Закарпаття. – Ужгород: ТОВ „Спектраль”, 2002. – 296 с.
10. Природні багатства Закарпаття/(кол. Авт.; упоряд. В.Л.Боднар). – Ужгород: Карпати, 1987. – 284 с.
11. Статистичний збірник „Регіони України” за 2017/Державна служба статистики України. Ч. I. – К., 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
12. Статистичний збірник „Регіони України” за 2017/Державна служба статистики України. Ч. II. – К., 2017. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm
13. Статистичний щорічник Закарпаття 2016/Головне управління статистики у Закарпатській області; за ред. Г. Д. Гриник. – 2017. – 479 с.
14. Стратегія розвитку Закарпатської області на період до 2020 року. URL: dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf
15. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття. – Мукачево: Карпатська вежа, 2004. – 212 с.

Рецензент д.е.н., професор Лендел М.А.

УДК 338.439.02:330.342.146

Гургула Т.В., д.е.н., професор

Львівський регіональний інститут державного управління

НАДУ при Президентіві України

МОНІТОРИНГ СЕРЕДОВИЩА СПРОМОЖНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Серед проблем формування сучасної системи організації влади на місцях значна увага приділяється реформуванню системи місцевого самоврядування, що визначатиме подальший стабільний розвиток українського суспільства. Метою статті є окреслення основних проблем становлення та розвитку господарської діяльності територіальних громад та формування шляхів заохочення підприємницької ініціативи, ефективного використання місцевих ресурсів, створення нових робочих місць, розширення податкової бази, місцевих бюджетів тощо. Використано основні методи наукового дослідження: індукції та дедукції, синтезу та аналізу, метод порівняння. Визначено, що для утворення дієздатного місцевого співтовариства в Україні необхідно, окрім використання позитивного досвіду держав-членів ЄС, також зважати на вітчизняний стан розвитку місцевого самоврядування, зокрема, історичні, географічні, економічні, демографічні аспекти, не займаючись механічним копіюванням зарубіжного досвіду. У статті проаналізовано загальнотеоретичні положення, що стосуються господарської діяльності територіальних громад. Встановлено види господарської діяльності територіальної громади і перехід їх на економічний саморозвиток. Запропоновано форми, методи та механізми співробітництва територіальної громади та органів місцевого самоврядування. Зроблено узагальнюючий висновок, що найефективніше вирішення вказаних проблем може бути здійснене тільки шляхом структурного реформування усієї системи місцевих фінансів, враховуючи вектори фінансової децентралізації та деконцентрації влади.

Ключові слова: децентралізація, фінансове забезпечення, ресурсний потенціал, територіальна громада, господарська діяльність територіальної громади, формування спроможності територіальної громади в умовах децентралізації.

Gurgula T.

MONITORING SUPPORT OF LOCAL COMMUNITIES' ABILITIES

The article deals with common local communities' abilities theories and defines the essence of the concept of local community's abilities under decentralization. The role of local communities in the development of local self-government has been analyzed, theoretical and methodological approaches of determining the level of ability local communities based on comprehensive assessment of political, economic, and spiritual integrity systems and their resource potential have been developed. Ways of building the capacity of local communities and their transition to economic self-development have been established. A forms, methods and mechanisms of cooperation of the local community and local government have been introduced in the article. Further studies

will be aimed at clarifying the methodology for assessing the financial capacity of the local community from the use of idle resources at the time of the study and the evaluation of investment projects related to attracting new sources of financial capacity of the local community. The role of local communities in the development of local self-government has been analyzed, theoretical and methodological approaches of determining the level of ability local communities based on comprehensive assessment of political, economic, and spiritual integrity systems and their resource potential have been developed. Ways of building the capacity of local communities and their transition to economic self-development have been established. A forms, methods and mechanisms of cooperation of the local community and local government have been introduced in the article.

Keywords: decentralization, financial support, resource potential, local community, local community's ability, building the territorial community's ability under decentralization.

Гургула Т.В.

МОНИТОРИНГ СРЕДЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОБЩИНЫ

В статье проанализированы общетеоретические положения, касающиеся способности территориальных общин, определенная сущность понятия способности территориальной общины в условиях децентрализации. Проанализирована роль территориальной общины в становлении системы местного самоуправления, разработаны теоретико-методологические подходы к определению уровня способности территориальной общины, основанные на основании комплексной оценки способности политической, экономической, целостно духовной систем и их ресурсного потенциала. Установлено пути формирования способности территориальной общины и переход их на экономический саморазвитие. Предложены формы, методы и механизмы сотрудничества территориальной общины и органов местного самоуправления

Ключевые слова: децентрализация, финансовое обеспечение, ресурсный потенциал, территориальная община, способность территориальной общины, формирование способности территориальной общины в условиях децентрализации. Дальнейшие исследования будут направлены на уточнение методики оценки финансовых возможностей территориальной общины от использования незадействованных на момент исследования ресурсов и оценки эффективности инвестиционных проектов, связанных с привлечением новых источников формирования финансового потенциала территориальной общины.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Серед проблем формування сучасної системи організації влади на місцях значна увага приділяється реформуванню системи місцевого самоврядування, що визначатиме подальший стабільний розвиток українського суспільства. Правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі вимагає вироблення такої моделі управління, яка б відповідала принципам Європейської хартії місцевого самоврядування і, в першу чергу, чітко розмежовувала повноваження між відповідними гілками влади щодо виконання закріплених функцій. Виникнення місцевого самоврядування тісно пов'язане з виникненням та становленням громад. Незважаючи на досягнутий за роки незалежності України прогрес у сфері забезпечення фінансовими ресурсами потреб територіальних громад, в багатьох адміністративно-територіальних одиницях вони все ще залишаються вкрай обмеженими. По-перше, малий обсяг доходів не дає реальних можливостей місцевій владі бути фінансово незалежною та впливати на соціально-економічні процеси у регіонах. По-друге, доступ на ринки запозичень стримується через високі ставки, сплата яких перевищує навантаження на місцеві бюджети. По-третє, надходження від комунальних підприємств не завжди покривають витрати на їх утримання. По-четверте, механізм використання бюджетних коштів не забезпечує задоволення суспільних потреб. Відтак сьогодні принципової ваги набуває пошук альтернативних джерел для забезпечення фінансової дієздатності територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Аналіз правового поля та нормативного закріплення шляхів формування спроможності територіальної громади повинен здійснюватися з урахуванням теоретичних положень, що розроблені в науковій літературі. Даною проблемою займалися як вітчизняні, так і

зарубіжні науковці, а саме: О. Батанова, Л. Беззубко, Л. Дідківська, О. Захарова, В. Мамонова, Ю. Молодожен, В. Новак, Є. Сергієнко, С. Пунь, В. Федоренко. В умовах ринку рушійною силою всього соціального та економічного держави та цивілізації загалом, є громада. Саме перспективи розвитку територіальної громади формуються потребами та позиціями громади, держава повинна виконувати тільки захисну функцію у цьому процесі. Спосіб розвитку, побудова та активізація основного інвестора і споживача – громадянина, громади, особистості – є найбільш цінним на сьогоднішній день. Оскільки окрема територіальна громада виконує такі важливі функції, як створення матеріальних, трудових, наукових умов виробничої діяльності, забезпечення місця проживання і організації побуту, відпочинку, навчання і оздоровлення людей. В таких умовах децентралізації влади зростає значення управління ресурсами: природними, трудовими, земельними, фінансовими економіки. Ефективне управління ними набуває особливої актуальності в умовах обмеженості ресурсів, коли необхідність їх раціоналізації і підвищення ефективності функціонування вимагає пошуків нових рішень та засад, які б наблизили існуючу систему в Україні до світових стандартів.

Цілі статті. Метою статті є аналіз основних Законів України, а саме: Конституції України, Бюджетного кодексу, Господарського кодексу, Цивільного Кодексу та Закону України „Про місцеве самоврядування”, з точки зору отримання фінансових можливостей для проведення господарської діяльності територіальної громади.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Не підлягає сумніву, що для розробки належної стратегії спроможності територіальної громади та подальшої її ефективної реалізації важливо забезпечити достатню участь і залучення зацікавлених сторін. Відповідно дієвий і відкритий процес залучення зацікавлених сторін є центральним аспектом у визначенні сприятливого середовища. Для цього залучення зацікавлених сторін повинно бути широким і глибоким; справедливим і рівноправним, а також організованим заздалегідь. Залучення та встановлення співпраці між місцевою владою (державним сектором), бізнесом (приватним сектором) і неурядовими чи неприбутковими організаціями (громадське суспільство) в громаді обов'язкове для процесу: кожна група зацікавлених сторін вносить у процес свої унікальні вміння та ресурси і, що важливо, кожна з них відіграє свою роль у представлення найкращих інтересів усіх. Створення робочих відносин і структур, що дадуть змогу повністю залучити таких зацікавлених осіб до процесу, також сприятиме встановленню довіри та налагодженню довгострокових партнерств між владою, приватним сектором і неурядовими організаціями для більш сприятливої реалізації заходів. Один із найважливіших кроків в ініціюванні програм територіальних громад – визначення того, чи суспільство справді належним чином готове та в змозі реалізувати заходи. Це означає не лише те, чи громада або муніципалітет мають необхідні ресурси для економічного розвитку, тобто достатні активи, можливості та конкурентні переваги, а також чи вони мають у тому числі відповідне ставлення, прагнення, устремління, клімат, лідерство для успішного розвитку. Цей стан також відомий як готовність або спроможність життєздатність громади(табл.1)

Таблиця 1

Чинники спроможності територіальної громади та їх характеристика

Чинники	Характеристика чинників спроможності територіальної громади
Організаційна спроможність	Проведення діяльності з економічного розвитку
Стратегія економічного розвитку	Основний потенціал економічного розвитку громади: трудові ресурси, природні ресурси, фінансові ресурси
Ринки збуту продукції	Пошук ринків збуту, встановлення співробітництва з іншими громадами, пошук зацікавлених партнерів
Якість життя	Вирішення соціальних проблем в громаді

продовження таблиці 1

1	2
Освіта і навчання	Використання можливостей системи освіти, навчання в громаді
Лідерство і колективна робота	Активізація громадянського суспільства
Послуги підприємцям	Можливості введення ділової активності в громаді
Інфраструктура	Наявність доріг, електромереж, водопроводів, тощо
Фінансові ресурси	Власні, залучені, запозичені та доступ до них
Інновації	Ноу-хау, патенти, залучення нових технологій

1. Організаційна спроможність провадження діяльності з економічного розвитку – Чи є наявні фізичні, людські та фінансові ресурси для економічного розвитку спроможності громади? Чи ключове фінансування достатнє, стабільне та надійне? Чи є можливості для поліпшення професійної кваліфікації персоналу? Чи правове середовище сприяє досягненню цілей і завдань економічного розвитку спроможності територіальної громади?

2. Стратегія економічного розвитку – Чи існує стратегія економічного розвитку громади? Чи стратегію розповсюджували серед місцевих жителів? Чи стратегію націлено на щось доречне, реалістичне? Чи було стратегію запроваджено з використанням принципів управління змінами? Чи була процес розробки стратегії колективним і прозорим? Чи існує постійна система моніторингу та внесення змін до діяльності з економічного розвитку громади? Чи існує постійна система відстеження та вимірювання впливу? Чи є гордість за досягнуте та відзначення успіху?

3. Ринки – Чи наявний адекватний перелік товарів та послуг у громаді, чи є необхідність залишати межі громади? Які товари та послуги доставляють із за меж громади і чому?

4. Якість життя – Як громада розуміє зв'язок між якістю життя та економічною конкурентоспроможністю й процвітанням? Чи міграція всередині громади перевищує еміграцію з громади? Чи кількість молодих працівників і молодих сімей у муніципалітеті збільшується? Який рівень безробіття? Він збільшується чи зменшується? Чи вразливі верстви населення користуються рівним доступом до муніципальних послуг? Чи економічну сталість розглядають як важливий аспект діяльності з економічного розвитку громади? Яким чином? Чи існують у місті доступні якісні можливості для дозвілля? Чи мистецтво і культура живі в громаді? Чи місцеві податки слушні? Чи наявний у громаді перелік товарів та послуг за відповідною ціною? Чи вважають місцеві органи влади відкритими та прихильними, а також такими, що дбають про добробут окремих громадян? Чи активне громадське суспільство є важливим напрямом діяльності місцевих органів влади?

5. Освіта і навчання – Чи є в місті достатня кількість якісних шкіл, коледжів, університетів? Чи в громаді існують асоціації професійного розвитку? Чи є ТПП, асоціація жінок-підприємців або підприємців? Чи є наявна активна, кваліфікована робоча сила для використання потенційним бізнесом і галузями? Чи наявні можливості для професійного росту?

6. Лідерство і колективна робота – Чи є люди в місті, які спроможні очолити і готові очолити діяльність з місцевого економічного розвитку? Чи люди та групи ефективно беруть на себе відповідальність за лідерство? Чи вони активні та демократичні? Чи пропонують, обговорюють, планують і реалізують міські проекти? Чи місто має змогу об'єднуватися для досягнення загальноміських цілей? Чи забезпечується рівноправна участь у плануванні та реалізації?

7. Можливості та ставлення – Чи підхід до місцевого економічного розвитку логічний та реалістичний? Чи ґрунтується він на конкурентних перевагах? Чи місто забезпечує адекватний баланс між залученням інвестицій з акцентом на місцевому бізнесі, створенні та розвитку місцевих підприємств? Чи місто має політичну волю для

прийняття рішень, необхідних для підтримки та заохочення економічного розвитку? Чи місто та його жителі мають змогу й прагнення визначати, використовувати та реалізувати наявні можливості?

8. Послуги підприємцям – Чи є в місті позитивний клімат для бізнесу? Чи місто заохочує та підтримує своїх підприємців? Чи надає місто послуги „єдиного вікна для бізнесу”? Чи легко розпочати/ розширити бізнес у місті? Чи сприятливі податки для бізнесу? Чи регуляторне середовище обтяжливе? Чи існують якісь програми? Послуги технічної допомоги для підприємців? Чи існують такі допомоги для жінок – підприємців?

9. Інфраструктура: Чи має місто адекватну інфраструктуру, щоб економічний розвиток спроможності територіальної громади став реальністю? Чи доступ до ключової інфраструктури (землі, комунальних послуг, торговельних площ/ нерухомості) відкритий і рівноправний? Чи плата за користування є відповідною?

10. Фінансові ресурси – Чи доступ до капіталу є проблемою для місцевого бізнесу? Чи доступ до капіталу рівний для чоловіків і жінок? Чи муніципалітет добре обслуговує фінансові установи? Чи наявне венчурне/ ризиковане фінансування? Чи фінансування для проєктів є легкодоступним і в якій формі? Чи відповідає воно стратегії місцевого економічного розвитку та потребам бізнесу?, створенні та розвитку місцевих підприємств?

11. Інновації – Чи вважають територіальну громаду, що запроваджує нові й цікаві ініціативи? Чи прагне територіальна громада створювати партнерства, а також співпрацювати з іншими громадами в місцевості або приватним секторам для поліпшення конкурентоспроможності і розвитку людських і фінансових ресурсів, необхідних для підтримки економічного розвитку громади? Чи майбутнє територіальної громади ґрунтується на визначених галузях економіки і або нових секторах?

Висновки. Сучасна економіка характеризується динамічним розвитком, який потребує від економічних акторів активного пошуку необхідних для здійснення господарської діяльності ресурсів, швидкого ухвалення рішень, уникнення конфліктів з контрагентами та одночасного задоволення власних економічних інтересів. Відповідно до Господарського кодексу України територіальна громада має право (на відміну від органів місцевого самоврядування та органів державної влади), проводити господарську діяльність, тобто укласти угоди з підприємствами, фізичними та юридичними особами, котрим можна здавати в оренду комунальне майно, що знаходиться у власності територіальної громади; отримувати благодійну допомогу та залучати її для вирішення проєктів в інтересах територіальної громади. Тому перспективним напрямом наших подальших досліджень буде аналіз господарської діяльності територіальних громад. Формування та розподіл бюджету розвитку в нових реаліях життя.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Асоціація міст України та громад / [Електронний режим] – <http://www.auc.org.ua>.
2. Офіційний сайт Агенції регіонального розвитку та європейської інтеграції / [Електронний режим] – <http://www.ardei.lviv.ua/index.html>.
3. Офіційний сайт Верховної Ради України / [Електронний режим] – <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Державного комітету статистики України / [Електронний режим] – <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційний сайт ЄвроРегіо Україна (Інститут регіональних та євроінтеграційних досліджень) / [Електронний режим] – <http://www.eru.org.ua>.
6. Офіційний сайт Інституту Реформ / [Електронний режим] – <http://www.ir.org.ua>.
7. Офіційний сайт Інституту Схід-Захід / [Електронний режим] – <http://ewi.org.ua>.
8. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України / [Електронний режим] – <http://www.kmu.gov.ua>.
9. Офіційний сайт Комітету регіонів / [Електронний режим] – <http://www.cor.europa.eu>. Офіційний сайт Міністерства економіки України / [Електронний режим] – <http://www.me.gov.ua>.
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / [Електронний режим] – <http://www.minfin.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Української асоціації місцевих та регіональних влад / [Електронний режим] – <http://www.alau.org.ua>.
12. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: [монографія] / О. В. Батанов / За заг. Ред. В. Ф. Погорілка. – К.: Концерн «Видавничий дім «ІнЮре», 2003. – 356 с.

13. Беззубко Л. В. Про деякі механізми взаємодії членів громади з органами місцевого самоврядування / Л. В. Беззубко, О. В. Скопець // Менеджер. – 2007. – №1(39). – С. 76-81.
14. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. Посіб. / Л. І. Дідківська. – Вид-во «Знання», 2007. – 214 с.
15. Карпінський Б. А. Збалансованість фінансової системи території як один з чинників сталого розвитку / Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко // Фінанси України. – 2015. – С. 80-88.
16. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації) / В. І. Павлов. – Луцьк: Настир'я, 2000. – 580 с.
17. Павлюк К. В. Проблеми розвитку програмно-цільового методу у бюджетному процесі / К. В. Павлюк // Наукові праці НДФІ. – 2005. – [Вип. 4(33)]. – С. 42-54.

УДК 332.13

Камінська І.М., к.е.н., доцент

Мишко О.А., к.е.н., доцент

Дорош В.Ю., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ІДЕНТИФІКАЦІЯ І РОЛЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА РІЗНИХ СФЕР ВИРОБНИЦТВА У КОНТЕКСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

У статті охарактеризовано підприємництво різних сфер та секторів суспільного виробництва. Розглянуто підприємництво за окремими видами економічної діяльності у межах сфер національної економіки. Обґрунтовано соціально-економічну роль підприємництва різних сфер суспільного виробництва у процесах капіталізації економіки регіону.

Ключові слова: капіталізація економіки регіону, підприємництво, підприємництво у сфері матеріального виробництва, підприємництво у сфері виробництва матеріальних благ, підприємництво у сфері надання послуг.

Kaminska I., Myshko O., Dorosh V.

IDENTIFICATION AND ROLE OF ENTREPRENEURSHIP IN VARIOUS SPHERES OF PRODUCTION IN THE CONTEXT OF CAPITALIZATION OF REGION'S ECONOMY

Entrepreneurship of various spheres and sectors of public production is characterized in the article. Entrepreneurship on certain types of economic activity within the spheres of public production is considered. The socio-economic role of entrepreneurship in various spheres of public production in the processes of capitalization of region's economy is determined.

Keywords: capitalization of region's economy, entrepreneurship, entrepreneurship in sphere of material production, entrepreneurship in sphere of production material values, entrepreneurship in service industries.

Каминская И.Н., Мышко О.А., Дорош В.Ю.

ИДЕНТИФИКАЦИЯ И РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА РАЗЛИЧНЫХ СФЕР ПРОИЗВОДСТВА В КОНТЕКСТЕ КАПИТАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА

В статье охарактеризовано предпринимательство различных сфер и секторов общественного производства. Рассмотрено предпринимательство по отдельным видам экономической деятельности в пределах сфер национальной экономики. Обосновано социально-экономическую роль предпринимательства различных сфер общественного производства в процессах капитализации экономики региона.

Ключевые слова: капитализация экономики региона, предпринимательство, предпринимательство в сфере материального производства, предпринимательство в сфере производства материальных благ, предпринимательство в сфере оказания услуг.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Соціально-економічний розвиток регіону в сучасних умовах базується на активній реалізації усіх можливостей інтенсивного розвитку підприємництва і спроможності ефективно використати підприємницький потенціал.

Підприємницький потенціал регіонів України недостатньо залучений в сучасну ринкову економіку та неналежним чином реалізує свої переваги на шляху капіталізації економіки регіонів держави. І це попри те, що саме підприємництво є стратегічним фактором капіталізації економіки на будь-якому рівні (регіональному, національному) та засобом досягнення достойного рівня життя населення, адже підприємницька діяльність сприяє соціально-економічному розвитку, нарощенню виробничого, індустріального, інтелектуального і науково-технічного потенціалу території. Для того щоб підприємництво стало реальним інструментом капіталізації економіки регіону, необхідно, насамперед, чітко розуміти економічну сутність та зміст підприємництва у різних сферах суспільного виробництва, його значення та соціально-економічну роль.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та прикладні дослідження особливостей, державного регулювання, активізації і стимулювання розвитку підприємництва, методичних підходів до його оцінки та прогнозування загалом, а також у розрізі окремих сфер виробництва та видів економічної діяльності є об'єктом наукових досліджень безлічі вчених. Зокрема, такі питання висвітлюються у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як В.Акімов, Р.Алієв, О.Амосов, О.Амоша, Л.Беззубко, Т.Березянюк, І.Бланк, З.Варналій, І.Вахович, В.Геєць, Т.Говорушко, В.Горфинкель, В.Гриньова, Л.Дейнеко, І.Дмитрієв, М.Долішній, Ю.Драчук, В.Котляренко, І.Кривов'язюк, В.Кунін, В.Ляшенко, С.Мочерний, Н.Носова, Й.Петрович, О.Рудницька, Г.Староватов, І.Федулова, Г.Черевко, Н.Чумаченко, Л.Шинкарук та інші. Проте, дослідження теоретико-методичних засад підприємництва, його основних напрямів, особливостей здійснення і розвитку засвідчили недостатність висвітлення вказаних питань, зокрема – ідентифікації підприємництва різних сфер та його соціально-економічної ролі у контексті капіталізації економіки регіону. Таким чином, актуальність дослідження полягає у необхідності комплексного висвітлення сутності, ролі й значення підприємництва різних сферах в процесах капіталізації економіки регіону як вихідного моменту розробки системи конкретних рекомендацій щодо розвитку підприємницької діяльності і підвищення її ролі в нарощенні капіталу (потенціалу) регіону.

Цілі статті. Так, основна мета статті полягає в ідентифікації підприємництва різних сфер та дослідженні його значення і ролі у капіталізації економіки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Роль підприємництва у житті суспільства полягає у його зв'язку з життєдіяльністю людей, адже кінцеві результати підприємницької діяльності – товари і послуги – призначені для споживання і користування суспільством [1]. Рівень розвитку підприємництва детермінує рівень, якість і спрямованість соціально-економічного розвитку регіону і держави загалом. Очевидно, що для капіталізації економіки та забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку регіону, важливо забезпечити розвиток підприємництва за різними сферами і секторами суспільного виробництва, видами економічної діяльності тощо. Проте внесок і значення підприємництва різних сфер виробництва у капіталізації економіки регіону не є рівнозначним і однонаправленим. Разом з тим, комплексність і цілковість соціально-економічного розвитку регіону залежить від рівня розвитку підприємництва різних видів у всіх сферах суспільного виробництва. Розвиток підприємництва за однією сферою суспільного виробництва, чи видом економічної діяльності позитивно впливає на розвиток підприємництва у інших сферах виробництва та активізує його. Тому акцентуємо увагу на дослідженні ролі підприємництва різних сфер суспільного виробництва у процесах капіталізації економіки регіону.

Підприємництво, будучи надзвичайно багатопрофільною господарською діяльністю, охоплює практично всі сфери суспільного виробництва та види економічної діяльності. Двома основними сферами для здійснення підприємницької діяльності є сфера матеріального виробництва (виробнича сфера) і сфера нематеріального

виробництва (невиробнича сфера) (рис. 1). Даний поділ пов'язаний із поділом національної економіки на сфери суспільного виробництва.

Оскільки у сфері матеріального виробництва створюються матеріальні блага та матеріальні послуги, то у свою чергу підприємництво у сфері матеріального виробництва поділяється на підприємництво у сфері виробництва матеріальних благ і у сфері виробництва матеріальних послуг. Аналогічно й підприємництво у сфері нематеріального виробництва поділяється на підприємництво у сфері виробництва нематеріальних благ й у сфері виробництва нематеріальних послуг. Таким чином, в цілому виокремлюють, по-перше, підприємництво у сферах виробництва матеріальних і нематеріальних благ й, по-друге, підприємництво у сферах надання матеріальних і нематеріальних послуг. Підприємництво у сфері надання послуг матеріального та нематеріального (неречового) характеру разом формує підприємництво у сфері послуг.

Рис. 1. Підприємництво за сферами суспільного виробництва

Статтею 261 ГК України передбачено, що до *сфери матеріального виробництва* належать види економічної діяльності, що створюють, відновлюють або знаходять матеріальні блага (продукцію, енергію, природні ресурси), а також продовжують виробництво у сфері обігу (реалізації) шляхом переміщення, зберігання, сортування, пакування продукції чи інших видів діяльності [2].

Матеріальне виробництво можливе у різних організаційних формах трудового процесу і типах підприємств та відзначається підприємницьким характером, будучи ініціативним, самостійним спрямованим на отримання прибутку.

Підприємництво у сфері матеріального виробництва є господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання у напрямках виробництва матеріальних благ та надання матеріальних послуг.

Підприємництво у сфері матеріального виробництва, зокрема у сфері виробництва матеріальних благ, спрямоване на створення продукту, а підприємництво у сфері надання матеріальних послуг – на збільшення вартості створеного продукту.

Підприємництво у сфері виробництва матеріальних благ охоплює:

1) підприємництво у сферах, пов'язаних з добуванням продукції у вигляді сировини (у необробленому вигляді) із земних надр і морів: сільське, лісове та рибне господарство; добувна промисловість (вугільна, нафтодобувна, газодобувна);

2) підприємництво у сферах, в яких відбувається зміна форми, хімічного складу, механічна обробка сировини та складання виробів (металургійна, хімічна, деревообробна, легка, харчова промисловість, будівництво та інші галузі промисловості).

Підприємницька діяльність у даній сфері забезпечує виробництво матеріальних благ, призначених для використання як у сфері матеріального виробництва в якості засобів виробництва (продукція виробничо-технічного призначення), так й для використання у сфері особистого споживання (вироби народного споживання). Це визначає пріоритетність підприємництва за сферою виробництва матеріальних благ у капіталізації економіки регіону (держави), а також і соціального розвитку території. Таким чином, у сфері виробництва матеріальних благ підприємець може орієнтуватися на створення підприємств, які виготовлятимуть засоби виробництва (машини, верстати, будівлі, дороги тощо) або предмети споживання (одяг, продукти харчування, предмети широкого вжитку).

До підприємництва у сфері надання послуг матеріального характеру належить:

- 1) підприємницька діяльність щодо надання послуг транспорту, торгівлі, зв'язку;
- 2) підприємницька діяльність у сфері житлово-комунального господарства;
- 2) підприємницька діяльність щодо надання матеріальних послуг населенню (хімчистка, ремонт і обслуговування автомобілів, годинників, одягу, взуття та інші);
- 3) підприємницька діяльність у сфері надання готельних послуг;
- 4) підприємницька діяльність щодо надання послуг з виробництва та обігу (створення підприємств, приватизація, аудиторські послуги);
- 5) підприємницька діяльність науково-дослідних та допоміжних лабораторій, агентств з прокату устаткування, проектування інтер'єрів тощо.

Підприємництво у сфері надання послуг матеріального характеру є надзвичайно важливою складовою сучасного бізнесу, оскільки спрямоване на забезпечення матеріальних умов життя населення. Кінцевим результатом підприємництва у даній сфері є матеріальні послуги, що мають речовий характер.

Треба відзначити, що підприємництво у сфері матеріального виробництва є основою наповнення податковими надходження місцевих та державного бюджетів, тобто фінансовою основою соціально-економічного розвитку регіону та джерелом його капіталізації. Підприємницька діяльність у даній сфері сприяє формуванню і розвитку сучасної інфраструктури в регіоні, а також розширює можливості залучення інвестицій у розвиток регіону, підвищуючи його інвестиційну привабливість.

Сферу нематеріального виробництва (невиробничу сферу) становить сукупність усіх інших видів діяльності. Як і матеріальне виробництво, нематеріальне виробництво охоплює види економічної діяльності, у яких створюються нематеріальні блага, а також які надають нематеріальні послуги.

Під нематеріальним благом розуміється продукт, що немає матеріального змісту та є результатом інтелектуальної творчої діяльності (літературні та художні твори, інформація, комп'ютерні програми, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі тощо). Таким чином, до *підприємництва у сфері виробництва нематеріальних благ* належать підприємницька діяльність у сфері науки і наукового обслуговування, інформатики, культури та мистецтва, інформації та телекомунікації тощо. Підприємництво у сфері виробництва нематеріальних благ покликане задовольняти здебільшого духовні й фізичні потреби населення.

До *підприємництва у сфері надання послуг нематеріального (неречового) характеру* належить підприємницька діяльність у сфері надання юридичних, аудиторських, бухгалтерських послуг, а також послуг у сфері страхування, охорони здоров'я, спорту, розваг, відпочинку, культури та мистецтва тощо. Кінцевим результатом підприємництва у даній сфері є нематеріальні послуги, що характеризуються, основним чином, здійсненням інтелектуальної діяльності.

Таким чином, підприємництво у сфері нематеріального виробництва забезпечує:

- розвиток наукоємності виробництва та інтелектуального потенціалу регіону;
- формування засобів комунікації та сучасного інформаційного середовища соціально-економічного розвитку регіону;
- розширення можливостей внутрірегіонального, міжрегіонального і міжнародного економічного і науково-технічного співробітництва, інтеграції у світову спільноту.

У різний період часу кожна із сфер підприємництва може приносити різний дохід, однак ключовою серед них є сфера матеріального виробництва, адже підприємництво у сфері матеріального виробництва є основою життя населення та створює умови для розвитку невинробничої сфери. Саме у сфері матеріального виробництва створюються засоби виробництва й предмети споживання, необхідні для суспільства і життєдіяльності людини. Тому економіка, політика, обороноздатність і культура країни визначаються тією кількістю високоякісних товарів і послуг, які виготовляються на душу населення. Чим ефективнішим є підприємництво у сфері матеріального виробництва, тим вищий рівень розвитку економіки, більший національний дохід. У зв'язку з тим сфері матеріального виробництва завжди в будь-якій країні надається першочергове значення та вона є стрижнем національної економіки [3].

Водночас підприємництво у сфері матеріального і нематеріального виробництва, як і окремі види економічної діяльності, впливають одне на одне та взаємозалежать. Так, для розвитку підприємництва у промисловості потрібні кваліфіковані фахівці, яких готують заклади освіти, наукові розробки науково-дослідних інститутів. У свою чергу, ці установи не можуть обійтися без певного навчального, дослідницького обладнання, техніки, що їх випускають промислові підприємства.

Якщо ж розглядати структуру виробництва з позицій його поділу на сектори національної економіки (рис. 2), то підприємництво у сфері виробництва матеріальних благ охоплює первинний та вторинний сектори виробництва.

Підприємництво у секторі первинного виробництва базується на безпосередньому присвоєнні того, що дає людині природа. До підприємництва у секторі первинного виробництва належить підприємницька діяльність у сільському господарстві, гірничо-видобувній промисловості, лісництві, рибальстві.

Підприємництво у секторі вторинного виробництва базується на первинному виробництві та є похідним від нього. Воно охоплює підприємницьку діяльність за всіма галузями переробної промисловості, а також у будівництві.

Рис. 2. Підприємництво за секторами суспільного виробництва

Окрім того ще виокремлюють третинний і четвертинний сектори виробництва.

Підприємництво у секторі третинного виробництва, будучи похідним від первинного та вторинного, полягає у створенні різних послуг. Останні поділяються на ті, що обслуговують виробництво і ті, що обслуговують особисті потреби людей.

Підприємництво у секторі четвертинного виробництва пов'язане із високотехнологічними видами господарської діяльності, основним виробничим ресурсом в яких є знання та інформація, що постійно відтворюються у новій вищій якості.

Така класифікація свідчить про те, що певні види підприємницької виробничої діяльності є похідними від інших. Найзагальнішим критерієм структуризації національної економіки за секторами є форма власності на речові фактори виробництва.

Також не менш важливим є розгляд підприємництва за окремими видами економічної діяльності у межах сфер національної економіки.

Для переходу України на міжнародну систему обліку і статистики розроблена *Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД)*, затверджена Центральним органом виконавчої влади з питань стандартизації [4]. Така Класифікація видів економічної діяльності має статус державного стандарту і загалом є статистичним інструментом, що забезпечує впорядкування економічної інформації та установлює основи для підготовки й поширення статистичної інформації за видами економічної діяльності.

Будучи відносно самостійними, види підприємницької діяльності взаємно переплітаються, доповнюють один одного.

У КВЕД виокремлено такі види економічної діяльності у сфері матеріального виробництва і невиробничій сфері [4]: 1) сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство; 2) добувна промисловість і розроблення кар'єрів; 3) переробна промисловість; 4) постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; 5) водопостачання, каналізація і поводження з відходами; 6) будівництво; 7) оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; 8) транспорт, складське господарство, поштова і кур'єрська діяльність; 9) тимчасове розміщення й

організація харчування; 10) інформація та телекомунікація; 11) фінансова та страхова діяльність; 12) операції з нерухомим майном; 13) професійна, наукова та технічна діяльність; 14) діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; 15) державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування; 16) освіта; 17) охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; 18) мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; 19) надання інших видів послуг; 20) діяльність домашніх господарств; 21) діяльність екстериторіальних організацій і органів. Перші шість з них належать до сфери виробництва матеріальних благ, інші ж – до сфери надання послуг і виробництва нематеріальних благ.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз підтверджує вагомість підприємництва у різноманітних сферах і видах економічної діяльності та, головним чином, у сфері виробництва матеріальних благ. Встановлені особливості та роль підприємництва підтверджують першовагомість та визначальну роль підприємницького ресурсу в процесах капіталізації економіки регіону.

На основі ідентифікації та з'ясування особливостей підприємництва за сферами суспільного виробництва, дослідження ролі та значення підприємницького потенціалу для економіки, вважаємо, можна виділити такі форми його впливу на капіталізацію економіки регіону:

1) економічний вплив, що проявляється у нарощенні економічного потенціалу регіону, його інвестиційної привабливості, фінансової спроможності та конкурентоспроможності;

2) соціальний вплив, що проявляється у підвищенні рівня життя населення, задоволенні потреб населення регіону у матеріальних і нематеріальних благах та послугах, забезпеченні соціальної стабільності, подоланні соціальної напруги тощо.

Список використаних джерел:

1. Дроздов В. Ф. Сущность и социально-экономическая роль предпринимательства в современной России: на примере предпринимательской деятельности в наукограде Обнинск : автореф. ... к.соц.н. : 22.00.03 - Экономическая социология / Виктор Федорович Дроздов. – Москва, 2000. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/sushchnost-i-sotsialno-ekonomicheskaya-rol-predprinimatelstva-v-sovremennoi-rossii-na-primer>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 346-IV-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Сергеева И. Г. Организация предпринимательской деятельности : учеб. пособие / И. Г. Сергеева, С. С. Дроздецкая. – СПб : СПбГУНиПТ, 2002. – 72 с.
4. Класифікатор видів економічної діяльності ДК009:2010 [Електронний ресурс] : Наказ Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457 (із змінами, внесеними наказом Держспоживстандарту України від 29 листопада 2010 № 530 / Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. – Режим доступу : <http://www.dktr.gov.ua/info/842>.

Рецензент: д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У публікації підлягають розгляду засади сучасної моделі регіонального розвитку за якою еколого-збалансованого розвитку можна досягти шляхом забезпечення динамічного зростання, рівноваги, взаємоузгодженості та збалансованості всіх сфер регіональної системи як основних характеристик збалансованості розвитку регіону. Методи моделювання базовані на побудові імітаційної моделі і вивчення з її допомогою процесу регіонального розвитку в майбутньому. Обґрунтовано перспективність вибору для моделювання й прогнозування збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку регіону

регресійного аналізу з використанням методів екстраполяції трендів та комплексного імітаційного моделювання.

Ключові слова: регіон, моделювання, збалансованість, екологічна сфера, розвиток, ріст.

Kondius I.

MODELING OF ECOLO-BALANCED DEVELOPMENT OF THE VOLYN REGION

The publication deals with the principles of a modern model of regional development in which ecologically balanced development can be achieved by ensuring dynamic growth, equilibrium, coherence and balance of all spheres of the regional system as the main characteristics of the balanced development of the region. Modeling methods are based on building a simulation model and studying with it the process of regional development in the future. The perspective of the choice for modeling and forecasting of balanced socio-ecological and economic development of the region of regression analysis using methods of extrapolation of trends and complex simulation modeling is substantiated.

Keywords: region, modeling, balance, ecological sphere, development, growth.

Кондиус И.С.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЭКОЛОГО-СБАЛАНСИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

В публикации подлежат рассмотрению основы современной модели регионального развития по которому эколого-сбалансированного развития можно достичь путем обеспечения динамичного роста, равновесия, согласованности и сбалансированности всех сфер региональной системы как основных характеристик сбалансированности развития региона. Методы моделирования основаны на построении имитационной модели и изучение с ее помощью процесса регионального развития в будущем. Обоснованно перспективность выбора для моделирования и прогнозирования сбалансированного социо-эколого-экономического развития региона регрессионного анализа с использованием методов экстраполяции трендов и комплексного имитационного моделирования

Ключевые слова: регион, моделирование, сбалансированность, экологическая сфера, развитие, рост.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Умовою існування людства є гармонізація взаємовідносин людської діяльності та навколишнього середовища, при якій тенденції розвитку суспільства, що є лише споживачем і регулятором відтворення природних благ, стають умовою самовідтворення природи і підтримання здібності навколишнього середовища до саморегуляції.

Аналіз впливу господарської діяльності людства на природне середовище засвідчує лімітуючі ланки розвитку суспільства, посилення антропогенного навантаження, розвиток техносфери, що руйнує біосферу та межує зі знищенням середовища існування, що за останнє століття призвело до критичної екологічної ситуації на планеті.

Формування сучасної економічної системи України потребує невідкладного збереження балансу трьох рівнозначних видів ресурсів: економічних, природних та людських, що утворюють соціо-еколого-економічну систему. Вивчення динаміки зростання, порушення рівноваги та збалансованості функціонування якої дає можливість об'єктивно оцінювати та передбачати майбутній стан, диференційовано управляти процесами і прогнозувати еколого-збалансований розвиток регіонів.

Цілі статті. Розробка математичної моделі еколого-збалансованого розвитку регіону на прикладі Волинської області, що враховує не лише рівнозначні складові регіональної системи, але й рівень їх збалансованості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теоретичні дослідження щодо збалансованого розвитку регіонів в Україні ведуться давно. Моделюванню стійкого розвитку присвятили наукові дослідження економісти і математики: С.М.Божко [14], Є.Б.Брикун [15], В.В.Вітлінський [16], В.М.Геєць [2, 17], В.О.Долодаренко [13], Б.А.Карпінський [14], П.І.Ковальчук [18], І.С.Кондіус [21], І.М.Ляшенко [19], С.З.Поліщук [13], Ф.І.Рябко [13], Л.І.Севастьянов [20], Н.А.Чорнобровкіна [13]. Проте наукові засади моделювання як інструмента забезпечення еколого-збалансованого розвитку регіону досліджені недостатньо. Залишаються відкритими питання вивчення шляхів забезпечення динамічного зростання і досягнення зрівноваженого, збалансованого розвитку регіонів та зменшення регіональних асиметрій, що підкреслює актуальність дослідження.

Для дослідження показників соціальної, економічної, екологічної сфери та моделювання еколого-збалансованого розвитку Волинської області як цілісної системи застосуємо регресійний аналіз, використовуючи метод екстраполяції трендів, що дозволить визначити тенденції зміни показників розвитку в часі і описати фактичну усереднену тенденцію зміни аналітичних показників заданих часових рядів. Прогнозне значення показників соціального, економічного та екологічного розвитку можна одержати за допомогою трендової моделі, в якій враховані дві складові: детермінована, що формується під впливом врахованих відомих факторів і стохастичної, яка виникає в результаті випадкових неврахованих факторів.

Приймемо припущення, що тенденції розвитку регіону у минулому, не зазнають значних змін в майбутньому, тобто вплив стохастичної компоненти буде мінімальний, то розрахунок прогнозу будемо здійснювати на основі екстраполяції тренда.

Вибір якісних рівнянь часового тренда, які об'єктивно описують залежності кожного показника від часу t здійснювали на основі попереднього аналізу часових рядів даних. Індикатором правильності вибору виду рівняння тренда є коефіцієнт апроксимації R^2 , значення якого відображає близькість значення лінії тренда до фактичних даних.

Після ідентифікації лінії тренда були встановлені функціональні залежності, тобто математична модель прогнозування показників, які характеризують рівень еколого-збалансованого розвитку Волині. Отримані результати для соціальної, економічної та екологічної складової представлені в таблиці 1.

Так як розвиток регіону, який розглядається з точки зору його збалансованості, є багатовимірний процес, що відбувається під впливом багатьох факторів, тому для забезпеченості принципів комплексності та системності при моделювання еколого-збалансованого розвитку, застосовуючи метод найменших квадратів, розраховуємо лінійну по параметрах багатофакторну модель, де факторами в багатофакторній моделі соціального розвитку Волині X_1 - X_8 є детерміновані (не випадкові) функції, в моделі економічного розвитку – функції X_{10} - X_{14} , і в моделі екологічного розвитку – функції X_{16} - X_{19} . В свою чергу математична модель прогнозування еколого-збалансованого розвитку Волинської області Y будується на основі трьох детермінованих функцій: X_9 , X_{15} та X_{20} , що характеризують динаміку зміни соціальної, економічної та соціальної сфери в часі [21].

Таблиця 1

Математична модель інтегральних індексів, що характеризують рівень еколого-збалансованого розвитку Волинської області

Напр. оцінки	Показники оцінки	Рівняння тренда	R ²
Рівень соціального розвитку	Індекс стану трудових ресурсів	$X1=0,034*C1-0,005*C2-0,003*C3-1,445$	0,6490
	Індекс демографічного стану	$X2=-0,0047*C4-0,102*C5+0,015*C6+0,101*C7+0,037*C8+6,45$	0,9991
	Індекс девіантного навантаження	$X3=-0,0025*C9+0,0013*C10+0,5644$	0,5650
	Індекс розвитку соц.інфраструктури	$X4=-0,00185*C11+0,00119*C12+0,0448*C13+0,0167*C14-0,0111*C15+0,1616$	0,6124
	Індекс комфортності проживання	$X5=0,029*C19+0,0035*C20-0,065*C21+0,0087*C22+0,0132*C23+0,0058*C24-2,178$	1,0000
	Індекс рівня освіти	$X6=-0,002*C25+0,0003*C26-0,0096*C27-0,00003*C28-0,0109*C29+0,75$	0,9972
	Індекс соціальної справедливості	$X7=-0,00036*C30-0,004*C31-0,00028*C32-0,1143*C33-0,0219*C34+3,59$	0,6459
	Індекс стану здоров'я	$X8=-0,002*C36+0,0075*C37-0,0093*C38-0,0106*C39+0,0068*C40-0,0278*C41+0,31215$	0,9267
Інтегральний індекс соціального розвитку		$X9=0,0421*X1+0,1882*X2+0,0982*X3-0,09195*X6+0,0813*X7+0,116$	0,9968
Рівень економічного розвитку	Індекс господарської діяльності	$X10=0,00009*K1-0,00013*K9-0,00005*K10+0,000045*K11+0,0006*K12+0,102$	0,4653
	Індекс фінансового забезпечення регіонів	$X11=0,003*K4+1,45*K5-1,35*K6+1,69$	0,5924
	Індекс інвестиційної активності	$X12=0,00028*K7-0,082*K8-0,0061*K9+0,00274*K10+0,0022*K11+0,813$	0,8915
	Індекс науково-технічного розвитку	$X13=0,0016*K15+0,0063*K16+0,0094*K17+0,0056*K18-0,098*K19-0,0008*K20-0,137$	0,9831
	Індекс зовнішньоекономічної діяльності регіонів	$X14=0,001*K21-0,0005*K22-0,00008*K23+0,0003*K25-0,0011*K26-0,001*K27+0,1494$	0,9936
Інтегральний індекс економічного розвитку		$X15=0,2254*X10+0,163*X11+0,211*X12+0,172*X13+0,2307*X14+0,0002$	0,9997
Рівень екологічного розвитку	Індекс техногенного навантаження	$X16=-1,192*J1-0,004*J2+0,002*J3+0,015*J4+0,179$	0,9944
	Індекс антропогенного навантаження	$X17=0,595*J5+0,0052*J6-1,522*J8+0,0006*J9+0,057$	0,9400
	Індекс зниження навантаження	$X18=0,0322*t^{\wedge}-0,5335$	0,8414
	Індекс прир.-ресурсного забезпечення	$X19=0,67$	1,000
Інтегральний індекс екологічного розвитку		$X20=-0,592*X16+0,38*X17+0,42*X18+0,5412$	0,9758
Інтегральний індекс еколого-збалансованого розвитку Волині		$Y=1,0297*X9-0,3477*X15-0,1368*X20+0,124$	0,9946

Наступним етапом є перевірка адекватності отриманої моделі, так як можливе виявлення помилок двох типів: неправильність вибору виду функції та неправильність постулювання закону розподілу і властивостей стохастичної складової, які унеможливають використання розрахованої моделі для прогнозування еколого-збалансованого розвитку регіону. Для виявлення помилок першої групи розглянемо три гіпотези:

- 1) всі факторні коефіцієнти в моделі відмінні від нуля – ($H_1: a_i \neq 0$);
- 2) відсутність загальної мультиколінеарності – лінійного зв'язку між всіма незалежними факторами багатфакторної моделі – ($H_2: \chi^2_{\text{фак}} \leq \chi^2_{\text{крит}}$);
- 3) присутність часткової мультиколінеарності – лінійного зв'язку між окремими незалежними факторами a_i та залежною величиною математичної моделі – ($H_3: t_{ai} > t_{\text{крит}}$).

Істотність впливу незалежного i -го фактора на поведінку моделі буде визначатися величиною значення коефіцієнта a_i . Якщо ця гіпотеза не підтвердиться, то фактори з нульовим значенням коефіцієнта виключаються і модель перераховується. Проведений таким чином аналіз моделі дозволив виключити з математичної моделі надлишкові фактори, що не впливають на індекси. Так, для індексу ($X4$), що визначає розвиток соціальної інфраструктури, були виключені фактори — забезпеченість місцями у залах для демонстрування фільмів, та забезпеченість закладами клубного типу; для індекса, що виражає рівень комфортності проживання населення в регіоні був виключений

фактор – забезпеченість населення житлом; для індекса рівня стану здоров'я – рівень травматизму.

Що стосується інтегральних індексів, то за результатами проведеного аналізу з математичної моделі соціального розвитку (X9) були виключені наступні фактори: X4 – індекс розвитку інфраструктури, X5 – індекс комфортності проживання, X8 – індекс стану здоров'я населення; а з моделі екологічного розвитку (X20) був виключений фактор X20 – індекс природно-ресурсного забезпечення. Після вилучення надлишкових факторів модель прогнозування стійкого розвитку Волині була перерахована [21].

Наступним етапом був розрахунок фактичних коефіцієнтів Феррара-Глобера, Стюдента, Фішера, Дарбіна-Уотсона, порівняння яких з критичними значеннями дозволило науково обґрунтувати прийнятність чи відхилення прийнятих гіпотез щодо наявності загальної та часткової мультиколінеарності. Розраховані коефіцієнти Феррара-Глобера для моделей соціального, економічного, екологічного та еколого-збалансованого розвитку представлені в таблиці 2, і є меншими за критичні значення, що дозволяє зробити висновки про прийнятність другої гіпотези – H_2 – про відсутність загальної колінеарності між факторами аналізованих моделей.

Таблиця 2

Перевірка адекватності моделі при рівні значущості $\alpha = 0,05$

Гіпотеза	Критерії оцінки	Показники моделювання	Інтегральний індекс соціального розвитку	Інтегральний індекс економічного розвитку	Інтегральний індекс екологічного розвитку	Інтегральний індекс еколого-збалансованого розвитку Волині
		Умова прийнятності гіпотези	X9	X15	X20	Y
H_2 :	Коефіцієнт Феррара-Глобера	$\chi^2_{фак}$	7,66	3,52	4,07	5,77
	Критичне значення коефіцієнта	$\chi^2_{крит}$	25	18,3	7,8	7,8
Висновок		$\chi^2_{фак} \leq \chi^2_{крит}$	Загальна мультиколінеарність відсутня			
H_3 :	Коеф. Стюдента	t	17,55	57,72	173,19	9,23
	Критичне	$t_{крит}$	12,7	12,7	3,18	3,18
	Висновок	$t > t_{крит}$	Часткова мультиколінеарність присутня			
	Критерій Фішера	$F_{фак}$	617,9	695,27	61894,53	29,76
	Критичне	$F_{крит}$	230	230	9,28	9,28
Висновок		$F_{фак} > F_{крит}$	Часткова мультиколінеарність присутня			
H_4 :	Критерій Дарбіна-Уотсона	d	0,673	0,752	0,886	0,974
	Критичне	d_u	0,56	0,56	0,82	0,82
Висновок		$d_u \leq d \leq 4 - d_u$	Помилки незалежні			

Для перевірки третьої гіпотези про відсутність часткової мультиколінеарності був застосований критерій Стюдента. В таблиці 2 представлені фактичні (розрахункові) та критичні значення критерію Стюдента, які дозволяють зробити висновок про відсутність часткової мультиколінеарності в аналізованих моделях.

Впевнившись у відсутності першого типу помилок, зв'язаних з неправильним вибором функції переходимо до аналізу відхилень e_t як оцінок стохастичної складової – перешкод ε_t , так як величина відхилення визначає відповідність фактичних значень рівнів часового ряду і теоретичних, обчислених за допомогою рівнянь регресії. Для

аналізу одержаних відхилень розглянемо гіпотезу: помилки є незалежними (не корельованими) – ($H_3: \rho_i = 0$). Для перевірки цієї гіпотези обчислили значення статистики d та перевіряємо незалежність помилок за допомогою критерію Дарбіна-Уотсона. Отримані результати представлені в таблиці 2. Оскільки фактичні значення статистики d задовольняють умові Дарбіна-Уотсона ($du \leq d \leq 4 - du$), то можна прийняти третю гіпотезу про незалежність помилок [21].

Таким чином, перевірки всіх гіпотез дозволила зробити обґрунтовані висновки, щодо адекватності побудованої лінійної за параметрами багатофакторної моделі еколого-збалансованого розвитку Волині, яка і буде в подальшому використана для перспективного прогнозування функціонування як окремих соціальної, економічної, екологічної складової, так і для всієї регіональної системи. Прогнозні значення первинних показників соціального, економічного та екологічного розвитку Волині до 2021 року, визначені на основі екстраполяції трендів.

На основі розрахованих прогнозів первинних показників застосовуючи побудовану багатофакторну модель ($X_9 = 0,0421 * X_1 + 0,1882 * X_2 + 0,0982 * X_3 - 0,09195 * X_6 + 0,0813 * X_7 + 0,116$) були розраховані прогнози індексів, що характеризують рівень соціального розвитку Волині, значення яких представлені на рисунку 1.

Аналіз отриманих результатів свідчать про складну соціальну ситуацію в регіоні, проте при збереженні існуючих в 2016 році тенденцій рівень соціального розвитку в Волині буде стабільно зростати і в 2021 році буде становити 0,35 порівняно з 0,24 у 2010р. та 0,32 у 2016 році.

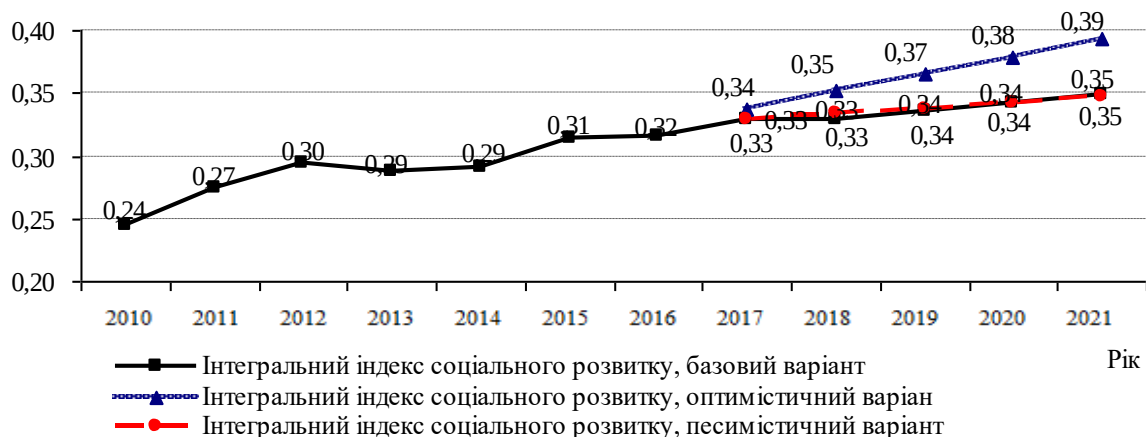

Рис. 1 – Динаміка інтегрального індексу соціального розвитку Волинської області: базовий, оптимістичний та песимістичний варіант

На основі розрахованих прогнозів первинних показників застосовуючи побудовану багатофакторну модель ($X_{15} = 0,2254 * X_{10} + 0,163 * X_{11} + 0,211 * X_{12} + 0,172 * X_{13} + 0,2307 * X_{14} + 0,0002$) були розраховані прогнози індексів, що характеризують рівень економічного розвитку Волині, значення яких представлені на рисунку 2.

Ще однією складовою регіонального розвитку є екологічна підсистема, математична модель якої ($X_{20} = -0,592 * X_{16} + 0,38 * X_{17} + 0,42 * X_{18} + 0,5412$) включає три незалежних фактори: техногенне навантаження, антропогенне навантаження та активність діяльності з зниження навантаження на екосистему регіону.

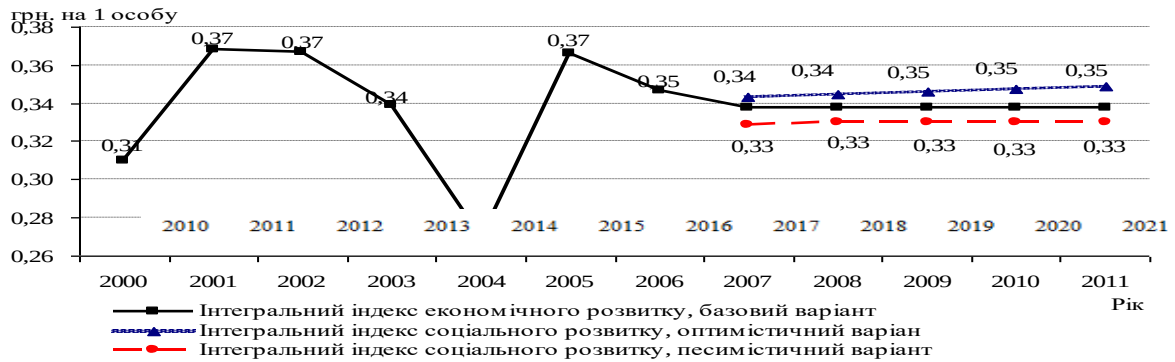

Рис. 2 – Динаміка інтегрального індекса економічного розвитку Волинської області: базовий, оптимістичний та песимістичний варіант

На основі розрахованих прогнозів первинних показників були розраховані прогнози індексів, що характеризують рівень екологічного розвитку Волині, значення яких представлені на рисунку 3.

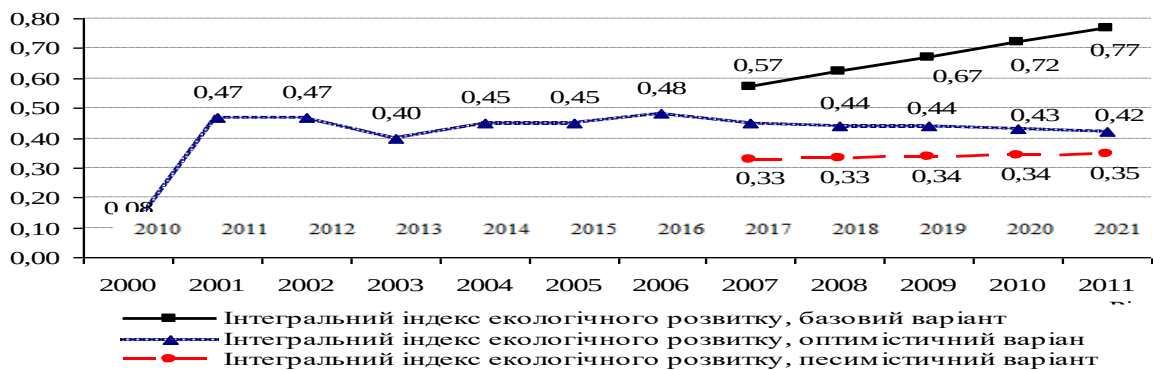

Рис. 3 – Динаміка інтегрального індекса екологічного розвитку Волинської області: базовий, оптимістичний та песимістичний варіант

Аналіз отриманих результатів свідчать про складну екологічну ситуацію в регіоні. Період передісторії 2011–2013рр. характеризується спадом інтегрального індекса екологічного розвитку, проте при збереженні існуючих в 2016 році тенденцій рівень екологічного розвитку на Волині буде стабільно зростати і в 2021 році буде становити 0,27 порівняно з 0,39 у 2010 році та 0,26 у 2016 році.

За отриманими прогнозами інтегральних індексів соціального, економічного та екологічного розвитку регіону за побудованою математичною багатофакторною моделлю ($Y=1,0297 \cdot X_9 - 0,3477 \cdot X_{15} - 0,1368 \cdot X_{20} + 0,124$) розраховували прогноз еколого-збалансованого розвитку Волині, результати якого представлені на рисунку 4.

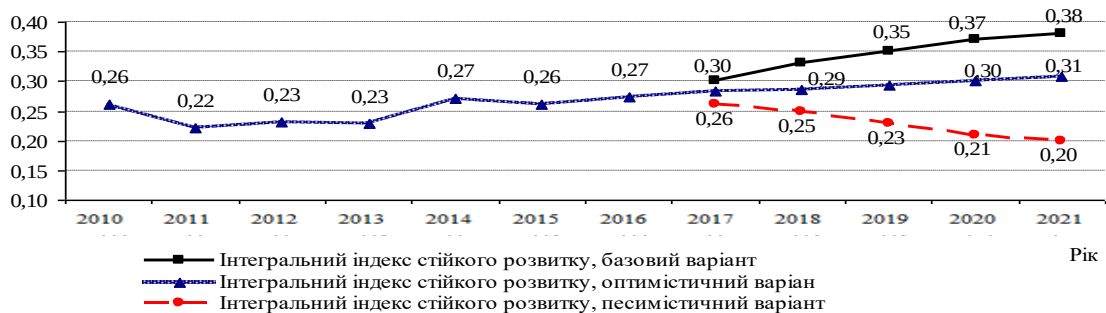

Рис. 4 – Динаміка інтегрального індекса еколого-збалансованого розвитку Волинської області: базовий, оптимістичний та песимістичний варіант

Аналіз динаміки інтегральних індексів соціального, економічного та екологічного розвитку свідчить про те, що за рахунок досягнутої за останні роки макроекономічної стабілізації відбулося вирівнювання показників збалансованості розвитку регіональної системи і як результат – ріст інтегрального індекса еколого-збалансованого розвитку на 2% щорічно, який у 2021 році буде дорівнювати 0,31.

Для прогнозування індексів соціального, економічного та екологічного розвитку застосовуючи метод найменших квадратів розрахуємо лінійну за параметрами багатofакторну модель, де факторами будуть індекси рівня соціального (X9), економічного (X15) та екологічного (X20) розвитку. Рівень еколого-збалансованого розвитку Волинської області (Y) за трьома варіантами розвитку розраховуються з раніше отриманої моделі. Таким чином, математичні моделі прогнозування еколого-збалансованого розвитку Волині за трьома варіантами розвитку мають вигляд:

$$X9 = 0,000094 \cdot K1 + 0,2479$$

$$X15 = 0,00001 \cdot K1 + 0,33392$$

$$X20 = 0,000033 \cdot K1 + 0,2537$$

$$Y = 1,0297 \cdot X9 - 0,3477 \cdot X15 - 0,1368 \cdot X20 + 0,124$$

Результати математичного моделювання та прогнозні значення за альтернативними варіантами розвитку Волині наведені в табл. 3, на рис. 1, 2, 3, 4.

Таблиця 3

Вихідні дані та прогноз альтернативних варіантів розвитку Волині

Показники прогнозування	Позначення	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Варіант розвитку	2017	2018	2019	2020	2021
ВРП на 1 особу, грн.	K1	1937	2691	2979	3633	4951	6460	8115	опт	9576	11037	12497	13958	15419
									баз	8401	9403	10405	11406	12408
									пес	8602	9089	9576	10063	10550
Індекс соціального розвитку	X9	0,24	0,27	0,30	0,29	0,29	0,31	0,32	опт	0,34	0,35	0,37	0,38	0,39
									баз	0,33	0,33	0,34	0,34	0,35
									пес	0,33	0,33	0,34	0,34	0,35
Індекс економічного розвитку	X15	0,31	0,37	0,37	0,34	0,27	0,37	0,35	опт	0,34	0,34	0,35	0,35	0,35
									баз	0,34	0,34	0,34	0,34	0,34
									пес	0,33	0,33	0,33	0,33	0,33
Індекс екологічного розвитку	X20	0,08	0,47	0,47	0,40	0,45	0,45	0,48	опт	0,57	0,62	0,67	0,72	0,77
									баз	0,45	0,44	0,44	0,43	0,42
									пес	0,33	0,33	0,34	0,34	0,35
Інтегральний індекс еколого-збалансованого розвитку	Y	0,14	0,30	0,31	0,30	0,27	0,33	0,32	опт	0,30	0,33	0,35	0,37	0,38
									баз	0,28	0,29	0,29	0,30	0,31
									пес	0,27	0,27	0,26	0,25	0,23

Розроблено три варіанти прогнозу еколого-збалансованого розвитку Волинської області. Результати отримано за трьома складовими регіональної системи: соціальної, економічної, екологічної.

Передумовами базового варіанту стійкого розвитку Волині є: збереження балансів, які склалися в економіці у 2006 році; проведення активної соціально-орієнтованої макроекономічної політики, спрямованої на подальше підвищення заробітної плати найманих працівників на 11%, скорочення безробіття на рівні 2%; індекс споживчих цін дорівнюватиме 5,2%; збереження приросту обсягів прямих іноземних інвестицій на рівні 15%; збереження темпів росту рівня забезпеченості населення житлом в 1,5%; подальший науково-технічний розвиток, що забезпечить ріст обсягу інноваційних витрат на рівні 12% та обсягу інноваційної продукції на рівні 10%; збереження пропорцій росту експорту товарів та послуг на одну особу в розмірі 4-5% до імпорту в розмірі 20-23%; непродумана політика природокористання приведе до подальшого посилення техногенного навантаження на екосистему, зокрема, росту на рівні 9% об'ємів утворення відходів I-III класу небезпеки; витрати на природоохоронні заходи будуть зростати на 1,3% щорічно, і як наслідок, зростання частки використаних

та знешкоджених відходів I-III класів небезпеки в загальному обсязі утворених буде збільшуватись на 10% [21].

Висновки. Таким чином, проведене математичне моделювання регіонального розвитку, предметом якого був аналіз та оцінка здатності системи стабільно забезпечувати динамічне зростання та збалансованість рівновагомих за своєю значимістю взаємозв'язаних соціальної, економічної та екологічної сфер, протидіючи негативному впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Всі ці етапи зв'язані між собою і утворюють загальну комплексну модель процесу прогнозування еколого-збалансованого розвитку регіону, яка є композицією підмоделей, їхньою певною структуризацією, функції яких реалізуються на основі взаємодії різних підходів і методів. Реально взаємодія блоків моделі проявляється у побудові та узгодженні основних показників: соціо-економічних з екологічними.

Запропонований алгоритм побудови комплексної моделі процесу прогнозування еколого-збалансованого розвитку регіону, заслуговує уваги, адже дозволяє зробити ряд узагальнень, що мають практичний характер і можуть бути використані для подальшого удосконалення заходів регіональної політики в умовах пошуку потенціальних можливостей еколого-збалансованого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Гладкий Ю.Н. Основы региональной политики / Ю.Н. Гладкий, А.И.Чистобаев. – СПб.: Михайлова В.А., 1998. – 659 с.
2. Геєць В.М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування / В.М.Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк, В.В. Іванов, Н.А. Дубровіна, А.В.Ставицький.—Х.: ВД «Інжек», 2005. – 396 с.
3. Енциклопедичний словник бізнесмена: Менеджмент, маркетинг, інформатика / [під заг. ред. М.І. Молдованова]. – К.: Техніка, 1993. – 856 с.
4. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза / [отв. ред. А.Г.Гранберг]. – М.: Экономика, 2000. – 435с.
5. Петрик О.І. Аналіз чинників інформації прогнозування в Україні / О.І.Петрик, Ю.О. Половнєв. // Економіка і прогнозування. – 2003. - №1. – С. 86-103.
6. Герасимчук З.В. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, А.О. Олексюк. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 280с.
7. Зайцева Л. Оцінка сталості розвитку економіки регіону.[Електронний ресурс] <http://www.uapardlc.org.ua/ukrmisto/1/n1g2s4.htm>
8. World Economic Forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/>
9. Heritage Foundation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.heritage.org/>
10. Єльський університет, США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до реєстрів: <http://www.yale.edu/esi>
11. Economist Intelligence Unit. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.en.wikipedia.org/>
12. United Nation Development program. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hdr.undp.org/>
13. Поліщук С.З. Системний аналіз і моделювання у розв'язанні проблем сталого розвитку території / С.З. Поліщук, В.О. Долодаренко, Н.А.Чорнобривкіна, А.І.Рябко. – Дніпропетровськ, Поліграфіст. 2001.—133 с.
14. Карпінський Б.А. Продуктивність і сталий розвиток економіки / Б.А.Карпінський, С.М. Божко. – Львів: Логос, 2004. – 274 с.
15. Брикун Є.В. Моделювання страхового механізму компенсації еколого-економічних збитків / Є.В. Брикун – Х.: Форт, - 2004. – 256 с.
16. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: [навч. посібник]. / В.В.Вітлінський – К.: КНЕУ, 2005. – 408 с.
17. Геєць В.М. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування / В.М.Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк, В.В. Іванов, Н.А. Дубровіна, А.В.Ставицький.—Х.: ВД «Інжек», 2005. – 396 с.
18. Ковальчук П.І. Моделювання і прогнозування стану навколишнього середовища / П.І. Ковальчук. – К.: Либідь, 2003. – 208 с.
19. Ляшенко І.М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку / І.М. Ляшенко. – К.: Вища школа, 1999. – 236 с.
20. Севастьянов Л.И. Индикаторы социально-экономического развития регионов: методологические подходы к разработке / Л.И. Севастьянов // Регион: экономика и социология. – 1996. - №1. – с. 44-58.
21. Герасимчук З.В. Теоретичні та прикладні засади прогнозування стійкого розвитку регіону: Монографія / З.В. Герасимчук, І.С. Кондіус. – Луцьк: Надстир'я, 2010. – 412 с.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 640.4(477.8)(045)

Мілашовська О.І., д.е.н., професор

Шитікова Т.В., аспірант

Мукачівський державний університет

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СФЕРИ ГОСТИННОСТІ РЕГІОНУ

У статті досліджено та систематизовано основні стратегії розвитку сфери гостинності. Також розглянуто сутність та значення поняття «стратегія» та «стратегія соціально-економічного розвитку».

Метою статті є дослідження існуючих стратегій розвитку сфери гостинності і розробка пропозицій по формуванню та впровадженню стратегії розвитку сфери гостинності враховуючи особливості саме Карпатського регіону. Дана мета визначила необхідність постановки і вирішення наступних основних завдань: дослідити поняття стратегії, та конкретизувати її для сфери гостинності та туризму, систематизувати та порівняти різні стратегії розвитку сфери послуг, та на основі проведених досліджень запропонувати таку стратегію, яка б дозволила пропорційно розвивати територію враховуючи її регіональні особливості.

На підставі проведених досліджень запропоновано на рівні Карпатського регіону впроваджувати таку стратегію, яка б враховувала саме його географічне розташування і базувалася на постулатах: прикордонна орієнтація, транзитність та сезонність розвитку, так як саме ці чинники і є одними з тих, які визначають напрями розвитку та соціально-економічної орієнтації нашого регіону.

Ключові слова: стратегія, стратегія соціально-економічного розвитку, сфера гостинності, стратегія розвитку регіону.

Мілашовская О.И., Шитикова Т.В..

СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ГОСТЕПРИИМСТВА РЕГИОНА

В статье исследованы и систематизированы основные стратегии развития сферы гостеприимства. Также рассмотрена сущность и значение понятия «стратегия» и «стратегия социально-экономического развития».

Целью статьи является исследование существующих стратегий развития сферы гостеприимства и разработка предложений по формированию и внедрению стратегии развития сферы гостеприимства учитывая особенности именно Карпатского региона. Данная цель определила необходимость постановки и решения следующих основных задач: исследовать понятие стратегии, и конкретизировать ее для сферы гостеприимства и туризма, систематизировать и сравнить стратегии развития сферы услуг и на основе проведенных исследований предложить такую стратегию, которая позволила бы пропорционально развивать территорию учитывая ее региональные особенности.

На основании проведенных исследований предложено на уровне Карпатского региона внедрять такую стратегию, которая бы учитывала именно его географическое расположение и базировалась на постулатах: пограничная ориентация, транзитность и сезонность развития, так как именно эти факторы и являются одними из тех, которые определяют направления развития и социально экономической ориентации нашего региона.

Ключевые слова: стратегия, стратегия социально-экономического развития, сфера гостеприимства, стратегия развития региона.

Milashovska O., Shytikova T.

DEVELOPMENT STRATEGIES OF THE SPHERE OF HOSPITALITY OF THE REGION

The article analyzes and systematizes the main development strategies of the sphere of hospitality. The essence and significance of the notion "strategy" as well as "strategy of socio-economic development" are considered.

The purpose of the article is to study existing development strategies of the sphere of hospitality and to develop proposals for the formation and implementation of a development strategy of the sphere of hospitality taking into account the particularities of the Carpathian region. This aim has determined the necessity of setting and solving the following main tasks: to study the concept of the strategy and to specify it for the sphere of

hospitality and tourism, to systematize and compare the development strategies of the service sector and, on the basis of the research carried out, to propose a strategy that would allow proportional development of the territory taking into account its regional features.

The research, that has been carried out, suggests implementing a strategy on the level of the Carpathian region. That strategy would take into account precisely its geographical location and would be based on the postulates: border orientation, transit and seasonality of development, as far as these factors determine the directions of development and socio-economic orientation of our region.

Key words: strategy, strategy of socio-economic development, sphere of hospitality, development strategy of the region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Останнім часом в сфері гостинності і туризму відбуваються значні зміни. Диверсифікація послуг гостинності і туризму, розвиток індустрії гостинності і туризму на нових територіях та конкуренція на ринку вимагають у урядів різних країн переглядати своє відношення до розвитку даної індустрії і серйозніше підходити до розробки її стратегії.

Визнано, що сьогодні сферу гостинності і туризму необхідно розвивати на керованій та сталій основі. Тільки так вона може принести регіонам економічну вигоду, не породжуючи при цьому серйозних екологічних, економічних та соціальних проблем. При формуванні стратегії розвитку сфери гостинності регіону, необхідно враховувати теорію сталого розвитку. Використання стратегічного підходу до розвитку сфери гостинності на основі теорії сталого розвитку дозволяє зменшити негативні наслідки між необхідністю задоволення постійно зростаючого попиту на послуги гостинності і туризму та обмеженою кількістю природних, соціальних та економічних ресурсів, нераціональне використання яких веде до погіршення стану навколишнього середовища в туристичних дестинаціях.

В сучасних умовах уряди багатьох держав приділяють більше уваги формуванню стратегій розвитку регіонів, в тому числі і стратегіям розвитку індустрії гостинності і туризму [1, ст. 4].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.

Дослідження поняття «стратегія» пов'язане, насамперед, з роботами М.Портера, С.Скобкіна, І. Ансоффа, Г.Мінцберга, М. Мескона, М. Альберта, Ф. Хедоурі та ін. Однак, критичний аналіз літературних джерел свідчить, що в їх роботах не приділена увага питанню стратегії розвитку сфери гостинності.

Цілі статті. Основною ціллю статті є дослідження існуючих стратегій розвитку сфери гостинності і розробка пропозицій по формуванню та впровадженню стратегії розвитку сфери гостинності враховуючи особливості саме Карпатського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття "стратегія" увійшло до управлінських термінів у 50-х рр. XX ст., коли проблема своєчасної реакції на раптові зміни у зовнішньому середовищі набули важливого значення. Цей термін не розкривав повний зміст стратегії, бо наслідував старі традиції, коли слово "стратегія" застосовувалось виключно у військовій практиці і визначалось як "наука та мистецтво розгорнення військ до бою"[2].

Існує багато інтерпретацій поняття "стратегія". Так, наприклад, американський вчений Ансофф Ігор вважає, що "стратегія - це набір правил для прийняття рішень, якими керується організація в своїй діяльності"[3].

Американські дослідники М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі розуміють стратегію як детальний всебічний комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії організації і досягнення її цілей [4].

На думку Генрі Мінцберга, "стратегія- це принцип поведінки або слідування певній моделі поведінки" і її можна визначити як комбінацію п'яти «П»

- стратегія – План, керівництво, орієнтир або напрямок розвитку, шлях із сьогодення у майбутнє;
- стратегія – Принцип поведінки або слідування деякій моделі поведінки;
- стратегія– Позиція–визначення становища організації у зовнішньому середовищі і відносно своїх головних конкурентів;
- стратегія – Перспектива або за Пітером Друкером – це “ теорія бізнесу даної організації ”;
- стратегія – Прийом, особливий “маневр”, що застосовується з метою перехитрити суперника або конкурента[5].

Чандлер А. вважає, що "стратегія- це визначення основних довготривалих цілей і задач підприємства і затвердження курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення цих цілей"[6].

Стратегія соціально-економічного розвитку включає загальне уявлення про стратегічні цілі та пріоритети; економічну політику держави та її найважливіші напрями; засоби реалізації визначених цілей. Дана стратегія розробляється та затверджується Кабінетом Міністрів України. У ній дається визначення економічної політики держави щодо найважливіших економічних і соціальних процесів та формується ставлення до них держави в особі законодавчої та виконавчої влади, враховується вплив ринкової інфраструктури[7].

Отже, національна соціально-економічна стратегія розвитку - це довгострокова соціально-економічна політика країни. Як правило, вона розрахована на 10-15 років[8].

Основною метою стратегії соціально-економічного розвитку регіону є орієнтація на діяльність в напрямі стабілізації та підвищення якості життя населення на основі підвищення ефективності економіки і забезпечення додаткових надходжень в бюджети всіх рівнів за рахунок активізації інноваційних й інвестиційних процесів.

Стратегія соціально-економічного розвитку регіону визначає зміст основних напрямів діяльності органів місцевого самоврядування:

- управління соціально-економічним розвитком;
- управління бюджетом і фінансами;
- управління економікою і підприємництвом;
- управління майном і землею;
- управління зовнішньоекономічною діяльністю;
- охорона навколишнього середовища[9].

Стратегічне планування соціально-економічного розвитку території (регіону, району, міст, селищ, сільських населених пунктів) розглядається як науково обґрунтоване та практично орієнтоване прогнозування розвитку, яке передбачає визначення напрямків і параметрів розвитку територій, їхньої економіки, екології і соціальної сфери, заходів щодо реалізації намічених програм та проектів, засоби та шляхи їхнього досягнення на довготермінову перспективу [10].

Так як сьогодні неможливо розвивати сферу гостинності без стратегічного підходу, Валєдинська К.М. пропонує наступне визначення поняття стратегії розвитку сфери гостинності і туризму: стратегія розвитку сфери гостинності і туризму - це встановлена на коротко-, середньо-, та довгостроковий період сукупність орієнтирів, способів, методів, механізмів і реалізація їх в комплексі дій по формуванню та розвитку сфери гостинності і туризму, які сприяють підвищенню рівня конкурентоспроможності даного сектору послуг, як на внутрішньому так і на світовому ринках послуг гостинності і туризму, а також гармонійному розвитку всіх складових сфери гостинності і туризму, посиленню міжрегіональної кооперації в даній галузі [1.ст 33].

Стратегія може бути ефективною лише в тому випадку, якщо вона представляє собою не просто визначений план дій, а й враховує можливі зміни зовні. Також вона

повинна відповідати ресурсам галузі - фінансовим, інвестиційним, виробничим, трудовим і т.д.

Сьогодні все складніше обрати стратегію для розвитку підприємства, завоювати нових клієнтів та зберегти нових по причині динамічності розвитку процесів в сфері гостинності.

В міжнародній індустрії гостинності можна виділити декілька стратегій, які активно використовуються підприємствами даної галузі: стратегія концентрації (фокусування), глобалізації, розвитку продукту, диференціації, лідерства по витратам, стратегія використання нових технологій, інтеграції, спеціалізації, розвитку торгової марки, об'єднання торгових марок, міжнародного маркетингу, національної торгової марки, незалежного готелю, франчайзингу, управління по контракту, втримання клієнта, стратегія консолідації/злиття/поглинення і стратегію підвищеної вартості компанії.

Стратегія концентрації (фокусування). Ця стратегія передбачає фокусування на одному або кількох сегментах ринку і досягнення там лідерства по витратам або за допомогою іміджу (або за допомогою і того і іншого). Загалом стратегія концентрації сприяє досягненню великої частки ринку у вузькому сегменті при малій частці ринку загалом.

Використовуючи стратегію концентрації, важливо забезпечити достатньо глибоке проникнення на обраний сегмент ринку. В іншому випадку конкуренти можуть деталізувати процес сегментації, виділити всередині сегмента ще більш вузькі області (підсегмент) і збільшити рівень спеціалізації.

Сьогоднішній ринок послуг гостинності та туризму став більшим, ніж кілька десятиліть тому. Посилення інтернаціонального характеру фінансової діяльності та бізнесу, розширення туристичних потоків, зміцнення міжнаціональних і культурних зв'язків - все це впливає на розвиток індустрії гостинності та туризму. Одним з важливих умов, що гарантують конкурентоспроможність індустрії гостинності і туризму в регіонах є виникнення і зміцнення тісних зв'язків і комунікативних мереж з основними регіонами-лідерами, які забезпечують більшу частину потоку туристів на світовому ринку послуг гостинності і туризму. Фахівцями прогнозується сплеск розвитку туризму, ділової та інвестиційної активності в країнах Південно-Східної Азії, Латинської Америки, Китаю, що, як наслідок, дасть поштовх виникненню і розвитку різноманітних туристських ринків. Виявлення цих областей, усвідомлення їх культурних і національних особливостей багато в чому визначає успіх розробки стратегії глобалізації на цих напрямках.

Під впливом різних зовнішніх факторів, таких як економічні, політичні, технологічні, соціально-культурні та ін., відбуваються зміни як самого ринку так і його структури. Так для своєчасної адаптації продуктової політики до потреб споживачів та ринку виникла стратегія розвитку продукту.

Дана стратегія передбачає розвиток продуктової лінії за трьома напрямками: імітація, видозміна, створення справжніх новинок, інакше кажучи, унікальних продуктів і послуг.

Наприклад, нові готельні продукти можна розділити на три типи:

- імітація - продукти нові для даного готелю, але не для ринку;
- видозмінені - оновлені вже існуючі продукти;
- справжні новинки, тобто унікальні продукти, в яких ринок відчуває дійсну потребу.

Стратегія диференціації. Ця стратегія передбачає індивідуалізацію продукту або послуги організації від тих, які пропонують в даній галузі конкуренти. Крім того, покупці повинні віддавати свої симпатії продукту, як чогось унікального. Потенційним

ризиком цієї стратегії є зміни на ринку або випуск аналогів, ініційований конкурентами, які зруйнують конкурентну перевагу, здобуту компанією.

Стратегія лідерства по витратам. При реалізації цієї стратегії ставиться завдання домогтися лідерства за витратами в галузі за рахунок комплексу функціональних заходів, спрямованих на вирішення саме цього завдання. Як стратегія вона передбачає жорсткий контроль над витратами і накладними витратами, зведення до мінімуму витрат в таких областях, як дослідження і розробки, реклама і т.д.

Низькі витрати дають організації хороші шанси в її галузі навіть в разі існування жорсткої конкуренції. Стратегія лідерства за витратами часто створює міцну основу для конкуренції в галузі, де жорстка конкуренція в інших формах уже встановилася.

Стратегія інтеграції означає експансію сфери діяльності на нові для організації продукти і послуги, при цьому кількість нових продуктів і послуг не обмежується, в результаті чого у компанії сильно розширюється асортимент. Інтеграція може розвиватися в різні сторони: вертикально, горизонтально, «вперед» і «назад».

Стратегія спеціалізації передбачає концентрацію зусиль на потребах одного сегмента споживачів, але таким чином при якому їхні потреби були б задоволені краще, ніж у конкурентів.

Особливу роль в сучасних умовах відіграє маркетинг, якому зобов'язані своєю появою такі стратегії як стратегія міжнародних торгових марок і стратегія національної торгової марки. Стратегія міжнародної торгової марки застосовується, коли підприємства зосереджують свої зусилля на формуванні мережі в різних країнах. Стратегія національної торгової марки, навпаки, застосовується при бажанні компанії розширити свою частку на внутрішньому ринку, задовольнивши тим самим потреби місцевих жителів і не вести діяльність по захопленню ринкових ніш на міжнародному рівні. Використання цієї стратегії передбачає достовірний і глибокий аналіз внутрішнього ринку і визначення динаміки його розвитку.

Стратегія незалежного готелю - підприємство не входить ні в одну мережеву корпорацію і управляється самостійно.

Стратегія франчайзингу утворюється шляхом поєднання стратегії незалежного управління і управління за контрактом, таким чином, що власник організації має право управляти нею і здійснювати господарську діяльність, але робити це він повинен керуючись правилами, методами, нормами і вимогами тієї мережі від чийого імені він здійснює свою діяльність. При цьому керівництво корпоративної мережі уважно перевіряє відповідність всіх технологій своїм стандартам, оскільки це одна з головних умов укладення контракту на франшизу.

Однією з різновиду стратегії франчайзингу є стратегія управління за контрактом, особливість якої полягає в передачі власником в повне управління підприємством оператору. Дана стратегія передбачає не тільки основні принципи франчайзингу, а й передачу власником права керування підприємством безпосередньо керуючої компанії.

У зв'язку з особливостями економічної ситуації на початку 80-х років виник абсолютно новий підхід, який базується на утриманні споживачів шляхом регулярної їх винагороди. Метою подібних програм є спонукання споживача користуватися товарами або послугами певної компанії за допомогою різних способів винагороди, які можуть ґрунтуватися на системі накопичення балів для отримання наступних бонусів.

При захопленні нових ринкових ніш в індустрії гостинності та туризму найпоширенішою стратегією є стратегія зростання, спрямована на розширення операцій, збільшення займаної ринкової частки збільшення числа каналів збуту продукції і послуг і прибутку організації. Існує кілька типів даної стратегії: стратегія інтенсивного росту і стратегія інтеграційного зростання [11].

Під час вибору варіанта стратегії підприємства пропонується брати до уваги значну кількість чинників щодо самої організації і середовища, в якому вона працює. Серед основних факторів, які стосуються безпосередньо організації, слід назвати такі:

- цілі організації, в яких відображається, до чого прагне підприємство. Від цілей залежить варіант стратегії — зростання, стабілізації, виживання (реструктуризації), скорочення.

- пріоритети, інтереси вищого керівництва суттєво впливають на вибір стратегії. Наприклад, вихід на новий ринок або розробка нового продукту завжди пов'язані зі значним ризиком. Тому схильність керівництва до ринку відіграватиме вирішальну роль у виборі такого варіанта розвитку.

- стратегічний потенціал організації є одним із найважливіших моментів у виборі стратегії. Без кваліфікованого персоналу, сильної управлінської команди, придатної технології, обладнання неможлива реалізація стратегії, котра потребує глибоких знань, високої кваліфікації та відповідного виробничого потенціалу організації.

- розмір організації істотно впливає на вибір стратегії, оскільки саме залежно від цього чинника, а також галузі, в якій діє організація, визначається модель поведінки стосовно конкурентів і враховуються обмеження, пов'язані зі специфікою галузі. Зокрема, організації малого бізнесу можуть дотримуватися певних характерних стратегій розвитку — копіювання продуктів, послуг великих організацій, співпраці з великою організацією (франчайзинг), участь у виробництві продукту великої організації, фокусування на певній ніші ринку (у фрагментарних галузях). Головна ціль таких організацій — звести до мінімуму конкуренцію з великими організаціями.

- конкурентні переваги організації. Урахування конкурентних переваг при виборі стратегії — це основа для ефективної конкуренції у довгостроковому періоді. Причому стратегія розвитку може бути заснована на одній певній конкурентній перевазі, наприклад — наявній унікальній технології або кваліфікації робітників.

- стадія життєвого циклу підприємства (продукції). Залежно від того, на якій стадії життєвого циклу перебуває організація, її керівництво може вибирати одну зі стратегій: зростання, стабілізації, реструктуризації, скорочення, глобалізації. Відповідно до стадії життєвого циклу продукту суттєво різняться маркетингові, цінові, виробничі стратегії.

- фінансові ресурси організації також впливають на вибір стратегії, оскільки будь-які стратегічні зміни (розробка нових продуктів, перехід до нової галузі, вихід на зовнішній ринок, розширення збутової мережі) потребують значних фінансових витрат.

- ступінь залежності від зовнішнього середовища відіграє значну роль у виборі стратегії. Реалізація стратегії залежить не лише від наявності відповідного стратегічного потенціалу, а й від того, чи можна знайти постачальників сировини та матеріалів, які підходять, або споживачів продукції.

- зобов'язання організації за попередніми стратегіями. У виборі стратегії враховується той чинник, що впродовж певного часу організація виконуватиме попередні зобов'язання, а це стримуватиме або коректуватиме можливості реалізації нової стратегії.

- фактор часу обов'язково береться до уваги у виборі стратегії. В теперішніх умовах діяльності це один із найсуттєвіших чинників, оскільки саме від вчасності прийнятих рішень і виконаних дій залежить успіх у конкурентній боротьбі.

Можна вирізнити основні чинники, що пов'язані з середовищем функціонування організації і впливають на вибір стратегії.

- привабливість стратегічної зони господарювання. Цей чинник впливає на вид стратегії (зростання або скорочення) і ступінь її агресивності.

■ стан галузі й сильні сторони організації можуть мати вирішальне значення у виборі стратегії розвитку. Наприклад, в інноваційних галузях фірми-лідери можуть використовувати стратегію концентрованого або інтегрованого зростання чи стратегію захисту своїх ринкових позицій від конкурентів-послідовників. У галузях, які занепадають, одним із варіантів розвитку організації, що має конкурентні переваги, є стратегія диверсифікації.

■ стратегії конкурентів та їх кількість. Вид ринку за типом конкуренції (олігополія, монополія), кількість конкурентів, їхні позиції, активність і стратегії конкуренції суттєво впливають на вибір варіанта стратегії конкуренції організації [12].

Валединська К.М. в своєму дослідженні систематизувала різні класифікації стратегій розвитку сфери послуг і розробила авторську класифікацію стратегій розвитку індустрії гостинності і туризму (рис 1). В даній класифікації також враховуються класифікації інших закордонних та вітчизняних дослідників.

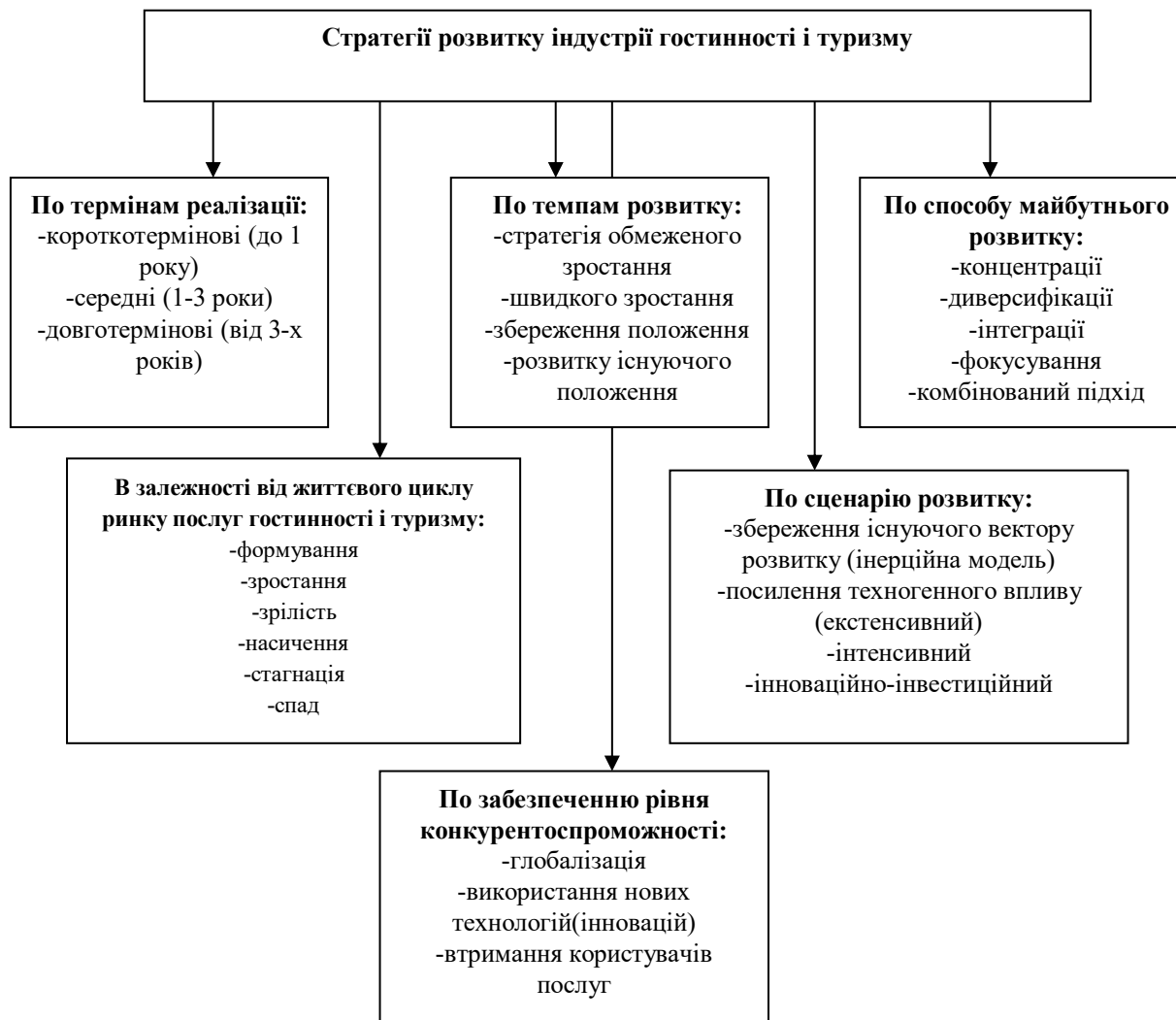

Рис. 1 Стратегії розвитку індустрії гостинності і туризму

Джерело: [1, с. 50]

Валединською К.М запропоновані такі стратегії, які орієнтовані більше на центральні частини країни чи міст –мільйонерів. Ми, в свою чергу, пропонуємо враховувати регіональну специфіку розвитку сфери гостинності і туризму. Необхідною є розробка такої стратегії, яка б дозволила пропорційно розвивати територію в

соціально-економічному аспекті та перспективно розширювати регіональні конкурентні переваги, при цьому корелюватися з загальнодержавними орієнтирами.

Стратегія розвитку сфери гостинності регіону повинна гармонійно доповнювати соціально-економічну стратегію країни і поєднувати в собі вирішення пріоритетних соціально-економічних завдань:

- нарощення науково-технічного та інноваційного потенціалу;
- підвищення інвестиційної привабливості та економічної стабільності;
- підвищення якості життя жителів; [1, ст.139].

Автором проаналізовано механізм розробки соціально-економічних програм розвитку регіону, які розробляються відповідними органами влади областей Карпатського регіону (табл. 1):

Таблиця 1

Органи влади Карпатського регіону (розробка автора)

	Закарпатська область	Львівська область	Івано-Франківська область	Чернівецька область
На рівні області	Управління туризму та курортів Закарпатської ОДА	Управління туризму та курортів Львівської ОДА	Управління міжнародного співробітництва, євроінтеграції, туризму та інвестицій Івано-Франківської ОДА	Відділ з питань туризму
На рівні району	Відділ з питань європейської інтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму управління економічного розвитку і торгівлі райдержадміністрації	Відділ культури і туризму охорони культурної спадщини, культурних цінностей, національностей та релігій (наприкладі Миколаївської райдержадміністрації)	Управління економіки. Відділ з питань євроінтеграції, зовнішніх зв'язків, Інвестицій та туризму	Відділ культури
На міському рівні	Управління економіки та транскордонного співробітництва	Управління туризму	Управління економічного та інтеграційного розвитку; Відділ міжнародних зв'язків, туризму та промоції	Відділ туризму Чернівецької міської ради

Досліджуючи особливості регіональних ринків послуг сфери гостинності і туризму, при розробці стратегії доцільним є врахування саме прикордонності регіону, адже на нашу думку це і є одним із основних умов його ефективного функціонування.

Нами пропонується стратегія розвитку гостинності, яка базується на постулатах: прикордонна орієнтація, транзитність та сезонність розвитку, так як саме ці чинники і є одними з тих, які визначають напрями розвитку та соціально-економічної орієнтації нашого регіону.

Перший чинник - прикордонна орієнтація. Сутність полягає в тому, що регіон орієнтується на концентрацію зусиль саме на прикордонних територіях, мовних та культурних аспектах, які історично склалися на даній території.

Другий чинник - чинник транзитності. Дозволить збільшити кількість туристичних дестинацій, які проходять через територію регіону на шляху до кордону за рахунок розвитку індустрії гостинності і туризму з вектором саме на транзитних

туристів, тобто розширення мережі доріг, транспортних маршрутів, залізничних ліній та туристичних маршрутів через територію регіону.

Третій чинник - чинник сезонного розвитку.

Висновки. З метою підвищення конкурентоспроможності регіональних ринків індустрії гостинності та створення умов для прискорення розвитку індустрії в регіонах завдяки розширенню спектра і підвищенню якості послуг, які надаються українським та іноземним туристам, необхідно врахувати гарантування відповідності пропускних потенціалів діючих підприємств сфери гостинності та створення і розвиток нових об'єктів потреbam туристів при розробці стратегічно-економічних програм та їх реалізації кожним регіоном. При цьому необхідно враховувати досвід економічно-розвинених країн.

Список використаних джерел:

1. Валєдинська, К.М. Формирование стратегии развития индустрии гостеприимства и туризма (на примере Центрального федерального округа) [Текст] : дис. канд. економ. наук / К.М. Валєдинська. – М., 2013. – 209 с.
2. Моргулець, О.Б. Менеджмент у сфері послуг [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Б. Моргулець - К. : Центр учб. л-ри, 2012. - 383с
3. Ансофф И. Стратегическое управление : пер. с англ. / И. Ансофф. – М. : Економіка, 1989. – 358 с
4. Осовська, Г.В. Стратегічний менеджмент [Текст] : навч. посібник / Г.В. Осовська, О.Л. Фіщук, І.В. Жалінська. - К. : Кондор, 2003. - 196 с.
5. Горєлов, Д. О. Стратегія підприємства: навч.-метод. посіб. [для студ. вищ.навч. закл.] / Д. О. Горєлов, С. Ф. Большєнко. – Харків: Вид-во ХНАДУ, 2010. - 133 с.
6. Chandler A. D. Strategy and Structure: A Chapter in the History of Industrial Enterprises. — Cambridge, Mass, MIT Press, 1962
7. Швайка, Л.А. Державне регулювання економіки [Текст] / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. - 435 с.
8. Макроэкономика [Текст] : учеб. 2-е изд. / под ред. А. С. Булатова. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 411 с.
9. Регіональна економіка [Текст]: Підручник / за ред. Є.П. Качана. — К. : Знання, 2011. — 670 с.
10. Хомич, Л.В. Стратегія регіонального розвитку і планування території [Текст] / Л.В. Хомич // Стратегічні пріоритети. – 2007. - № 4(5) – с. 142-149
11. Скобкин, С.С. Экономическая стратегия развития гостиничного ресторанного и туристического предприятия: монография / С.С. Скобкин - М. Изд-во АБЦ, 2011. - 354 с.
12. Федулова, Л.І. Менеджмент організацій [Текст] / Л.І. Федулова, І.В. Сокирник, В.В. Стадник, М.А. Йохна, О.С. Новиков, Є.Г. Рясних [за редакцією Л.І. Федулової]. – К. Либідь, 2004. – 448 с.

УДК 338.47

Матвійчук Л.Ю, д.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕКОЛОГІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАВАННЯ В РЕГІОНІ

В статті проаналізовано теоретичні основи формування організаційно-економічного механізму екологізації ланцюгів постачання в регіоні. Систематизовано структурну модель інституційної інфраструктури формування ланцюгів постачання на рівні регіону. Визначено структурні елементи даної моделі: загальні, спеціалізовані, інформаційні та регламентуючі інституції, а також досліджено їх вплив на дієвість досліджуваного механізму. В статті досліджено змістовне наповнення понять «організаційно-економічний механізм екологічного регулювання ланцюгів постачання» та «інституційна інфраструктура». Запропоновано інструменти екологічного регулювання ланцюгів постачання на рівні регіону.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, ланцюги постачання, інституційна інфраструктура, регіональний розвиток, інструменти екологічного регулювання.

Matviychuk L.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF ENVIRONMENTAL REGULATION OF SUPPLY CHAINS IN REGION

In the article the theoretical bases of formation of organizational and economic mechanism of ecologization of supply chains in the region are analyzed. The structural model of the institutional infrastructure of supply chain formation at the regional level is systematized. The structural elements of this model are defined:

general, specialized, information and regulating institutions, and also their influence on the efficiency of the investigated mechanism is investigated. The content of the concepts of «organizational and economic mechanism of ecologization of supply chains» and «institutional infrastructure» is researched in the article. The instruments of ecological regulation of supply chains at the regional level are proposed.

Key words: organizational and economic mechanism, supply chains, institutional infrastructure, regional development, instruments of ecological regulation.

Матвийчук Л.Ю.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЦЕПОЧЕК ПОСТАВОК В РЕГИОНЕ

В статье проанализированы теоретические основы формирования организационно-экономического механизма экологизации цепей поставок в регионе. Систематизированы структурную модель институциональной инфраструктуры формирования цепей поставок на уровне региона. Определены структурные элементы данной модели: общие, специализированные, информационные и регламентирующие институты, а также исследовано их влияние на действенность исследуемого механизма. В статье исследовано содержательное наполнение понятий «организационно-экономический механизм экологического регулирования цепей поставок» и «институциональная инфраструктура». Предложены инструменты экологического регулирования цепей поставок на уровне региона.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, цепи поставки, институциональная инфраструктура, региональное развитие, инструменты экологического регулирования.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Екологічна проблематика організації ланцюгів постачання є невід'ємним аспектом функціонування регіону. Підвищення обсягів вантажних перевезень та складської переробки вантажів, які складають основу логістичної діяльності, сприяють збільшенню негативного впливу на довкілля. Політика урядів цивілізованих країн спрямована на безпечне для довкілля захоронення та зберігання відходів, повторне їх використання, утилізацію відпрацьованої продукції, тари, упакувань тощо, що спричиняє значне зростання відповідних витрат. Тому, так важливо знайти місце редукції цих чи субституційних витрат. Найбільше шансів для цього можуть надати створювані ланцюги поставок, у рамках яких можна реалізувати концепцію рециклінгу, удосконалити систему пакування (уніфікація, повторне використання тощо), оптимізувати транспортну складову логістичних витрат [1].

Із глобального погляду на екологізацію ідентифікується конфлікт цілей отримання ефекту масштабу із цілями зменшення транспортного навантаження на кінцевий продукт. Зважаючи на те, що лівова частка транспортних послуг здійснюється саме автомобільним транспортом, який є основним чинником забруднення довкілля, стає очевидним, що глобалізація, підвищуючи транспортомісткість кінцевої продукції збільшенням відстаней переміщення сировини, півфабрикатів, готових продуктів, істотно конфліктує в досліджуваних аспектах з екологізацією. У зв'язку з цим все більшого значення набуває екологізація процесів формування ланцюгів постачання, що передбачає пошук і реалізацію таких напрямків розвитку, які б підтримували баланс соціальних, економічних і екологічних інтересів регіону в цілому. Для цього потрібно сформувати відповідний організаційно-економічний механізм екологічного регулювання ланцюгів постачання в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретичних, методичних та прикладних аспектів логістики загалом та формування організаційно-економічного механізму екологічного регулювання ланцюгів постачання на рівні регіону зокрема, дістали значного розвитку в роботах вітчизняних вчених таких як: М. Василевський, І. Вахович, М. Григорак, В. Кислий, Є. Крикавський, М Кологривов, Л. Ковальська, Є. Мішенін, Г. Овчаренко., Л. Якимишин. У їх працях досліджується змістове навантаження визначення поняття «організаційно-економічний механізм екологічного регулювання ланцюгів постачання», а також розглядаються його складові та принципи функціонування. Проте багато проблем, пов'язаних із підвищенням рівня

ефективності досліджуваного механізму та визначенням впливу інституційної інфраструктури на ці процеси, залишаються невирішеними, що зумовлює необхідність подальших поглиблених досліджень. Так, подальшого дослідження вимагає визначення напрямків формування дієвого організаційно-економічного механізму екологічного регулювання ланцюгів постачання в регіоні.

Цілі статті. Стаття передбачає обґрунтування необхідності формування дієвого організаційно-економічного механізму екологічного регулювання ланцюгів постачання на рівні регіону, визначення його структурних елементів та формування ефективної інституційної інфраструктури регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна має доволі сприятливе геополітичне розташування, яке дає їй можливість інтегруватись у міжнародну транспортну систему. Так, більшість регіонів України є прикордонними територіями. Зокрема, на заході Україна межує із Польщею, Словаччиною, Румунією, Молдовою, Угорщиною; на півночі та сході – із Білорусією та Російською Федерацією. Південні регіони України мають вихід до Чорного та Азовського морів, що дає можливість використовувати морські шляхи сполучення із Туреччиною, Болгарією та Грузією. Проте, анексія Криму суттєво ускладнює використання такого сполучення. Водночас Україна має розгалужену внутрішню транспортну систему, а регіони України характеризуються високим рівнем кооперації. Метою екологізації будь-якої ієрархічної ланки економічної системи є досягнення оптимального балансу між екологічними та економічними цілями (забезпечення підвищення рівня якості навколишнього природного середовища і реалізація обраної моделі економічного розвитку). На основі даного положення базується більшість існуючих визначень поняття «організаційно-економічний механізм екологічного регулювання».

Виходячи з цього під організаційно-економічним механізмом екологічного регулювання економічних процесів розуміється комплекс різноманітних важелів, нормативів, інституціональних структур, який через фінансово-економічне та організаційне сприяння стимулює проведення природоохоронних заходів [2].

Концептуальну основу організаційно-економічного механізму екологізації складають його мета і завдання, об'єкти і суб'єкти екологізації, інструменти прямої і непрямої мотивації, можливі стратегії реалізації завдань екологізації. Таким чином, організаційно-економічний механізм екологізації економічного розвитку розглядається з точки зору інтеграції екологічних цілей та засобів їх реалізації у систему стратегічного управління економічною системою.

Мотивацією до формування організаційно-економічного механізму екологізації можуть бути три основні аспекти:

- економічний (зменшення витрат; поліпшення ділового іміджу підприємства; отримання прибутків в результаті продажу екологічно «чистих» технологій та продукції; завоювання ринку «зеленої продукції»; можливість додаткового одержання кредитів);
- екологічний (поліпшення стану довкілля; збереження та відновлення природних ресурсів; покращення екологічної репутації підприємства);
- соціальний (реалізація особистого потенціалу працівників; відповідальність перед суспільством; створення соціальної інфраструктури).

Таким чином, екологізація логістичних процесів повинна мати загальносистемний і, разом з тим, конкретно-цільовий характер, враховуючи специфіку відповідної галузі. Логістичні процеси в кожній галузі мають свою специфіку. Обумовлюється вона не лише характеристиками товарів і вимогами до умов їх транспортування та зберігання, але й особливостями попиту – ланцюг постачань формується та регулюється, перш за все, залежно від його географії, частоти, прогнозованості, обсягів, бажаних термінів виконання замовлень тощо [8].

На основі аналізу та узагальнення проблем еколого-економічного управління логістичною діяльністю нами було визначено зміст поняття «організаційно-економічний механізм екологізації логістичних процесів».

Сучасні вчені-економісти поняття «механізм» застосовують досить широко. Активно досліджуються економічний, правовий, господарський, ринковий, фінансовий та інші механізми. Найчастіше дослідники вживають такі терміни, як «організаційно-економічний», «економіко-фінансовий», «економіко-правовий», «економіко-організаційний», «організаційно-господарський механізм» по-різному трактуючи їх зміст. У науковій літературі, присвяченій еколого-економічним проблемам, вживають ще більш різноманітні словосполучення, що стосуються цієї категорії: економічний механізм екологізації процесів, економічний механізм екологічного регулювання, економічний механізм екоменеджменту, економічний механізм екологізації економіки тощо. Тому залежно від конкретних завдань соціально-економічного розвитку, для яких використовується поняття «організаційно-економічний механізм», «господарський механізм», «економічний механізм» тощо, а також сфери інтересів авторів під цими назвами мається на увазі достатньо різноманітна сутність та змістовно-функціональні складові [6].

У спеціальній економічній літературі існують різні погляди на визначення організаційно-економічного механізму будь-якої природи, в тому числі організаційно-економічного механізму екологізації ланцюгів постачання в регіоні. Так, у науковій роботі О. П. Страхової він розглядається як «система методів, способів та прийомів формування і регулювання відносин об'єктів із внутрішнім та зовнішнім середовищем».

У сучасній економічній літературі також можна знайти визначення, що розкривають сутність категорії «економічний механізм». О. Веклич вважає, що економічний механізм є «способом зв'язку між об'єктивними законами і суб'єктивною людською діяльністю». Його правомірно аналізувати у широкому і вузькому значенні. Важливим методологічним аспектом у поглядах О. Веклич є те, що економічний механізм розглядається як сукупність економічних процесів, що здатні трансформувати певні економічні відносини з однієї форми в іншу відповідно до цілей, які ставить перед собою суспільство на макро- та мікрорівні [3].

Багато науковців звертають увагу на системний характер процесів, що відбуваються через економічний механізм. А. Кульман зазначає, що економічний механізм – це система взаємозв'язків економічних явищ, які виникають у певних умовах під впливом початкового імпульсу. Економічний механізм охоплює послідовність економічних явищ: його складовими елементами водночас виступають первісні і завершальні явища і весь процес, що відбувається в інтервалах між ними. Ю. Панасовський, Т. Решетило, О. Хворост вважають, що економічний механізм формує системні економічні зв'язки між господарюючими суб'єктами. А. Чухно категорію «господарського механізму» розглядає як механізм дії на використання економічних законів, багатоскладову систему в ролі функціональної частини виробничих відносин, що виражає взаємодію останніх з продуктивними силами. В. Худо, розглядаючи проблему організаційно-економічного механізму, визначає лише категорію економічного механізму і стосовно економічного механізму підприємницької діяльності характеризує його як сукупність підсистеми державного сприяння, підсистеми інфраструктури сприяння розвитку підприємництва, підсистеми регіональної політики і підсистеми саморозвитку підприємницьких структур. На думку В. Новицького, економічний механізм забезпечення охорони навколишнього середовища являє собою комплекс інструментів тарифної, цінової політики, технологічних нормативів, а також інституціональних структур та заходів, який засобами фінансово-економічного та організаційного сприяння стимулює поліпшення екологічних умов господарської діяльності. О. Фомичова вважає, що економічний механізм природокористування – це система методів, способів і прийомів вилучення

державою плати з суб'єктів господарювання, які використовують у своїй діяльності природні ресурси, і розподіл усієї сукупності отриманих коштів на природоохоронні та природовідновлювальні заходи. На думку Н. Брюховецької, економічний механізм – це система взаємозв'язків економічних явищ, що виникають у результаті дії об'єктивних економічних законів.

Як видно із наведених вище визначень, у залежності від особливостей того чи іншого механізму акцент більшою чи меншою мірою робиться на складову, залишаючи поза увагою екологічну та соціальну, хоча в нашому дослідженні основним є свідомо та безпечно діяльність в процесі формування ланцюгів постачання, тобто саме екологічна складова. Тому вважаємо, що особливістю досліджуваного організаційно-економічного механізму повинна стати саме свідомо, цілеспрямована екологоорієнтована діяльність, тобто ефективність механізму залежить найбільше від того, наскільки суб'єкти господарювання взаємодіють між собою, контролюють свої дії та дотримуються встановлених норм та правил.

Визначивши зміст досліджуваних механізмів як системи, слід зауважити, що під час формування механізму, автори вбачають його роль тільки у регулюванні економічних процесів, однак при формуванні ланцюгів постачання в регіоні, відбуваються ще й процеси, що здійснюють вплив на екологію регіону, які також необхідно регулювати, оскільки будь-яке порушення вказаних процесів здатне викликати проблеми ефективного розвитку території.

Таким чином, організаційно-економічний механізм екологізації ланцюгів постачання доцільно розглядати як еколого-економічну систему зв'язків і важелів та відповідних до них організаційно-економічних форм створених для регулювання матеріальних потоків, що забезпечують узгодження еколого-економічних аспектів територій та суб'єктів господарювання, пов'язаних з логістичною діяльністю.

Формування організаційно-економічного механізму екологічного регулювання ланцюгів постачання на рівні регіону включає визначення таких елементів, як: мета, завдання, функції, система методів, інструментів та форм реалізації механізму, суб'єктів та об'єктів, що пов'язані з реалізацією механізму, ресурсне забезпечення його роботи та оцінку ефективності його функціонування.

Оскільки досліджуваний механізм розглядається як взаємопов'язана сукупність функцій, принципів та інструментів, вважаємо необхідним при його формуванні скористатися принципом який здатний забезпечувати поєднання всіх елементів організаційно-економічного механізму на засадах сталого розвитку.

Системність – це принцип, згідно з яким «...явище об'єктивної реальності, що розглядається з позиції закономірності системного цілого і взаємодії його складових, створює особливу призму або особливий «вимір» реальності».

Основна мета розробки механізму екологізації полягає в зниженні екодеструктивного впливу ланцюгів постачання шляхом екологізації матеріальних потоків. Відповідно до мети окремими цілями механізму екологізації ланцюгів постачання є такі як:

- регулювання інтенсивності перевезень для зменшення негативного впливу на довкілля;
- сприяння ефективному використанню транспортних засобів для повного використання їх вантажопідйомності, і, таким чином, зменшення кількості перевезень;
- забезпечення раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів (при транспортуванні, складуванні тощо);
- стимулювання використання екологічно чистих видів техніки та технологій;
- сприяння скороченню товарно-матеріальних запасів, оптимізації їх руху та утриманню;
- мотивація до створення екологічних складів та розподільчих центрів.

Методологічною основою розроблення та впровадження організаційно-економічного механізму екологізації ланцюгів постачання, на наш погляд, є послідовність реалізації таких завдань:

- мотивація до використання ресурсозберігаючих та екологічно безпечних технологій в логістичній діяльності;
- забезпечення дотримання екологічних нормативів та стандартів якості навколишнього природного середовища при транспортуванні, зберіганні матеріальних цінностей;
- впровадження інструментів, що сприяють дотриманню природоохоронного законодавства при здійсненні логістичної діяльності;
- контроль за екологічною безпекою;
- узгодження державних, регіональних, суспільних та комерційних інтересів в сфері логістики.

До основних функцій механізму екологізації можна віднести:

- урахування екологічних факторів та обмежень у процесі формування ланцюгів постачання;
- розробка відповідної еколого-економічної політики управління досліджуваними процесами з урахуванням вимог сталого розвитку регіонів;
- проведення екологічного аналізу зовнішнього середовища та впровадження відповідних інструментів регулювання досліджуваної діяльності;
- стимулювання попиту на екологічно безпечні послуги;
- мотивування раціонального використання природно-ресурсного потенціалу регіонів;
- сприяння зниженню ресурсоемності та екологоемності логістичної діяльності підприємств [3].

Змістовно організаційно-економічний механізм екологізації ланцюгів постачання на рівні регіону складається з керуючої та керованої систем. В якості керуючої підсистеми виступають органи державної влади (головним чином органи виконавчої влади) та недержавні органи управління (громадські екологічні організації, недержавні правозахисні організації, міжнародні організації з охорони довкілля тощо), що здійснюють вплив на керовану підсистему для досягнення поставленої мети.

Керована підсистема представлена суб'єктами, що здійснюють процес формування ланцюгів постачання на рівні регіону. Це юридичні особи (підприємства, установи, організації), що надають такі послуги, фізичні особи-підприємці, об'єднання юридичних осіб та/або фізичних осіб (асоціації, корпорації, об'єднання власників транспортних засобів, складських приміщень тощо) та інші суб'єкти економічних відносин.

На нашу думку, ланцюги постачання необхідно розглядати як послідовність дій, виконаних з метою задоволення потреб споживачів. Організація ефективного ланцюга постачання з врахуванням екологічної складової потребує комплексного підходу, постійної оптимізації усіх його елементів, ефективної взаємодії держави і бізнесу, а також досконалої інституційної інфраструктури в регіоні.

Інституції поділяють на дві великі підгрупи: формальні та неформальні. В основі неформальних інституцій лежить сукупність суспільно поширюваної інформації та є неформальними обмеженнями, що виражаються у формі норм, звичаїв, традицій, кодексів поведінки, різного роду умовностей тощо [8]. Неформальні інституції сформувались за відсутності формальних регулятивних механізмів.

Формальні інститути виражають закріплені, чітко визначені обмеження та правила, що сформовані та діють на основі неформальних інституцій. Формальні інституції визначаються у політико-правовій площині (конституція, підзаконні акти), економічній (права власності), договірні (правила укладання договорів) тощо. Результати досліджень показують, що формування та розвиток ланцюгів постачання на

рівні регіону супроводжується постійними динамічними інституційними змінами, а саме зміною правил, неофіційних обмежень, особливостей характеру та дотримання даних правил учасниками досліджуваного процесу [2].

Спираючись на зазначене, сформуємо регіональну структуру інституційної інфраструктури формування ланцюгів постачання в регіоні (рис. 1).

Так, зазначена інституційна інфраструктура на рівні регіону структурно складається з таких елементів: загальних, спеціалізованих, інформаційних та регламентуючих інституцій. Розвиток кожної з них здійснює вплив на формування ланцюгів постачання на рівні регіону так як і сама така діяльність в тій чи іншій мірі здійснює вплив на згадані інституції, що, в свою чергу, сприяє розвитку регіону.

Результати дослідження свідчать, що в Україні відсутні державні інституції, діяльність яких спрямована на вирішення логістичних проблем формування ланцюгів постачання в регіоні. Проте, нещодавно уряд країни та Міністерство інфраструктури України приділяли значну увагу проекту Південного шовкового шляху, який офіційно відкрили Туреччина, Грузія та Азербайджан. У перспективі залізнична гілка має з'єднати Китай із Європою через Україну, в обхід Росії. У грудні 2016 р. Україна і Китай підписали дорожню карту з реалізації ініціатив «Економічний пояс Великого шовкового шляху» і «Морський шовковий шлях», покликаних посилити економічну співпрацю між Європою і Азією. Загальновідомо, що до 2030 р. в проект Шовкового шляху планується вкласти три трильйони доларів. Сьогодні концепція переросла в масштабний проект Китаю «Один пояс, один шлях (OBOR)», який має простягнутися через Центральну Азію, Білорусь та Україну й розбудувати торгові шляхи до Європи. Наразі до ініціативи долучилися вже 68 країн і вона охоплює 40% глобального ВВП. За оцінками експертів, Україна має не просто постачати сільськогосподарську продукцію на китайський та інші азійські ринки, а стати потужним логістичним хабом на шляху товарних потоків між Європою та Азією [1, с. 230].

Рис. 1. Структурна модель інституційної інфраструктури формування ланцюгів постачання в регіоні.

Небажання інвестувати у транспортну інфраструктуру ланцюгів поставок властиве не лише українській економіці. Воно присутнє також і у розвинених країнах світу. Причинами цього явища Д. Джейкобі і Д. Ходж вважають нездатність враховувати вигоди від інвестицій в інфраструктуру для ланцюга поставок. Недавні дослідження і аналіз показали, що уряд і політики зазвичай не враховують економічний стимул, що забезпечує вигоди від ланцюга поставок, коли вони оцінюють великомасштабні інвестиції в інфраструктуру. Результати дослідження Д. Джейкобі та Д. Ходжа підтвердили, що інвестиції в інфраструктуру вантажних перевезень знижують прямі транспортні витрати на 10% і приводять до поліпшення ланцюга поставок, що допоможе компаніям скоротити свої експлуатаційні витрати на 1% [11].

Крім того, організаційно-економічний механізм екологізації ланцюгів постачання на рівні регіону доцільно розглядати як дуальну модель взаємодії організаційної та економічної підсистем.

Організаційна підсистема механізму екологічного регулювання ланцюгів постачання на рівні регіону складається з наступних основних елементів:

- законодавчої та нормативно-правової бази забезпечення раціонального природокористування (екологічна сертифікація, дотримання екологічних стандартів, нормативів і лімітів, відповідальність щодо охорони навколишнього природного середовища

- кримінальна, адміністративна, матеріальна, дисциплінарна, екологічна експертиза, продаж квот на викиди тощо);

- системи екологічної освіти і навчання (освітньо-навчальні програми екологічного напрямку, формування екологічної культури, науково-дослідна діяльність екологічної та природоохоронної тематики, підвищення кваліфікації, перепідготовка та цільове навчання фахівців з екологічної логістики, поширення гуртків екологічного спрямування

- юнацьких, екологічно-краєзнавчих, «зелених» патрулів, екологічних постів тощо);

- інформаційно-статистичної системи (моніторинг стану навколишнього природного середовища, планування та прогнозування діяльності, екологічний консалтинг, еколого-економічний аналіз діяльності тощо).

Економічна підсистема складається з таких основних елементів:

- системи економічних стимулів та санкцій (стимули – пільгове кредитування, податкові пільги і таке інше, санкції – штрафи, збори, додаткові податки тощо);

- фінансово-кредитної системи (субсидії, гранти, субвенції, екологічні інвестиції, відсоткові ставки, страхування екологічних ризиків);

- системи платежів за використання ресурсів, забруднення довкілля, розміщення відходів (екологічні платежі, екологічне оподаткування);

- ціноутворюючої системи з урахуванням екологічного фактору (ціни, тарифи) [8].

Зважаючи на зазначене, розглянемо інструменти екологічного регулювання ланцюгів постачання на рівні регіону.

Так, екологічне регулювання інтенсивності перевезень та обсягів товарно-матеріальних запасів можна проводити шляхом зміни структури ланцюгів постачання за рахунок переміщення географічного положення виробничої та розподільчої систем. Зменшенню обсягів перевезень сприятимуть локалізовані джерела матеріальних ресурсів, вертикальна інтеграція виробництва, децентралізоване складування. Для досягнення цієї мети можна вживати різні заходи від жорстких (кількісні обмеження на продуктивність транспортного сектору, мораторій на розвиток транспортної та складської інфраструктури) до більш лояльних (податки). Так, наприклад, щодо

скорочення обсягів перевезень більш економічно ефективними є заходи щодо заохочення суб'єктів господарювання застосовувати в межах існуючих логістичних систем та структури торговельних зв'язків маршрутизацію транспортних засобів та застосування інформаційних систем моніторингу транспорту, що базуються на використанні технології глобального позиціонування.

Сприяють зниженню впливу на довкілля екологічні склади та екологічно чисті види транспорту (залізничний та водний). Стимулювати використання екологічно чистого транспорту та будівництво екологічних складів можна за допомогою державної фінансової підтримки, наприклад, шляхом надання інвестиційних субсидій для оновлення чи ремонту рухомого складу та основних засобів, розвитку терміналів, введення дисконтованих платежів за доступ до інфраструктури.

Сприятиме використанню залізничного та водного транспорту введення дорожніх зборів з користувачів для вантажних автомобілів, кількісні обмеження пропускну здатності і регулювання цін сектору автомобільних перевезень. Програма «Марко Поло» у ЄС створена для заохочення, в основному за допомогою фінансових стимулів, використання інтермодальних перевезень. Стимулювати їх використання можна шляхом встановлення різних рівнів податкових ставок на паливо, що використовується при різних способах перевезень (наприклад, у Великобританії дизельне паливо, що використовується для вантажних автомобілів обкладається податком за ставкою 54 пенси за літр, а паливо для дизельних залізничних локомотивів лише 7 пенсів за літр) [4, с. 42].

Ефективне використання транспортних засобів передбачає максимальний рівень завантаження транспорту, що сприяє зниженню транспортних витрат, і одночасно – зниженню негативного впливу на довкілля. Більш високі податкові ставки з власників транспортних засобів стимулюють ефективніше їх використання. Вплив податкової системи на оптимізацію використання транспортних засобів буде більш цілеспрямованим і впливовим, якщо податкові ставки будуть залежати від вантажопідйомності та кількості пройдених кілометрів.

Висновки. Запровадження системи екологічного регулювання ланцюгів постачання на регіональному рівні здійснюється шляхом формування відповідного організаційно-економічного механізму. Зазначений механізм структурно складається з таких елементів: керуюча; керована; організаційна; економічна системи. Така побудова механізму забезпечує відповідність виділених структурних елементів механізму сучасним умовам та забезпечує оптимізацію потокових процесів з метою підвищення рівня екологізації ланцюгів постачання. Виконання завдань і функцій механізму екологізації може реалізовуватися на практиці у різних формах. Використання запропонованих інструментів екологічного регулювання ланцюгів постачання дозволить вирішити зазначену проблему на рівні регіону.

Вплив транспорту на екологію носить техногенний характер. Відпрацьовані гази складають третину усіх шкідливих викидів. Для покращення екологічної ситуації слід застосовувати комплекс економічних, організаційних та технічних заходів. Зокрема, організовувати раціональні маршрути руху, проводити навчання та стимулювання водіїв, шукати та використовувати альтернативні джерела енергії. На державному рівні слід вирішити питання впровадження європейських екологічних стандартів.

Ланцюги поставок доцільно розглядати як послідовність дій, виконаних з метою задоволення потреб споживачів. Організація ефективного організаційно-економічного механізму екологізації ланцюгів постачання на рівні регіону потребує комплексного підходу, постійної оптимізації усіх його елементів, ефективної взаємодії держави і бізнесу, а також досконалої інституційної інфраструктури в регіоні.

Інституційна інфраструктура на рівні регіону структурно складається з загальних, спеціалізованих, інформаційних та регламентуючих інституцій. Розвиток кожної з них здійснює вплив на формування ланцюгів постачання на рівні регіону так як і сама така діяльність в тій чи іншій мірі здійснює вплив на згадані інституції, що, в свою чергу, сприяє розвитку регіону. Результати дослідження свідчать, що в Україні відсутні державні інституції, діяльність яких спрямована на вирішення логістичних проблем формування ланцюгів постачання в регіоні.

Список використаних джерел:

1. Григорак М.Ю. Інтелектуалізація ринку логістичних послуг: концепція, методологія, компетентність: монографія / М.Ю. Григорак. – К.: Сік Груп Україна, 2017. – 513 с.
2. Економіка логістичних систем : [монографія] / [М. Василевський, І. Білик, О. Дейнега, М. Довба, О. Костюк, Є. Крикавський та ін.]. – Львів : Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2008. – 596 с.
3. Кислий В.М. Теоретичні основи формування організаційно-економічного механізму екологізації логістичних процесів / В.М. Кислий, Т.І. Жарик. – Вісник СумДУ. Серія «Економіка», № 1' 2016. – Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/51410/1/Kyslyi_%D1%81luster_approach.pdf
4. Крикавський Є. Логістика для економістів : [підручник] / Є. Крикавський. – 2-ге вид., випр. і доп. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 476 с.
5. Кологривов М. М. Інфраструктура і режими експлуатації систем газонафтопродуктопостачання : навчальний посібник / М. М. Кологривов ; за ред. В. В. Припули. – Одеса : Вид. центр ОДАХ, 2009. – 60 с
6. Мішенін Є.В. Екологоорієнтоване логістичне управління виробництвом: монографія / [Є.В. Мішенін, І. І. Коблянська, Т.В. Устік, І.Є. Ярова]; за наук. ред. д.е.н., проф. Є.В. Мішеніна – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2013. – 248 с.
7. Національний стандарт України. Роздрібна та оптова торгівля. Терміни та визначення понять. ДСТУ 4303:2004. – К.: Держспоживстандарт України, 2005.
8. Регіональні логістичні системи: теорія і практика: монографія / З.В. Герасимчук, Л.Л. Ковальська, Н.В. Хвищун, О.Д. Мороз. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 264 с.
9. Овчаренко Г. Управління ланцюгами постачання підприємства на основі системи SCM / Г. Овчаренко, О. Рудківський // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – Т. 1. – С. 138–142.
10. Якимішин Л. Я. Логістика ланцюгів поставок товарів повсякденного попиту: Монографія / Л. Я. Якимішин. – Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. – 220 с.
11. Jacoby D., Hodge D. Infrastructure investment: the supply chain connection. Logistics. May 04, 2017 | 6:18 PM [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.supplychainquarterly.com/topics/Logistics/scq200804infrastructure>.

УДК 338.432.5

Паленичак О.В., к.е.н., старший науковий співробітник

Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО МАРКЕТИНГУ

Для сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону характерним є використання ріллі на схиліх землях, що не сприяє ефективному використанню земельно-ресурсного потенціалу аграрного сектору і забезпечення населення окремими видами продуктів харчування першої необхідності. Удосконалення управління продовольчою безпекою регіону шляхом використання екологічного маркетингу сприятиме раціональному використанню земельно-ресурсного потенціалу, зменшенню ресурсоемності сільськогосподарської продукції, зростання рівня її конкурентоспроможності, підвищенню рівня продовольчого забезпечення населення.

Ключові слова: схиліве землеробство, аграрний сектор, екологобезпечна продукція, екологічний маркетинг, продовольча безпека, регіон

Palenichak O.

IMPROVING THE FOOD SECURITY MANAGEMENT OF THE REGION BY USING ENVIRONMENTAL MARKETING

For agricultural enterprises of the Carpathian region, the use of arable land on sloping lands is characteristic, which does not contribute to the effective use of the land-resource potential of the agricultural sector and the provision of population with certain types of food products of prime necessity. Improving the food

safety management of the region through the use of environmental marketing will promote the rational use of land resources potential, decrease of the resource intensity of agricultural products, increase of its competitiveness, and increase the level of food supply of the population.

Key words: slope agriculture, agrarian sector, ecologically safe products, ecological marketing, food safety, region

Паленичак А.В.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ РЕГИОНА ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА

Для сельскохозяйственных предприятий Карпатского региона характерно использование пашни на склоновых землях, что не способствует эффективному использованию земельно-ресурсного потенциала аграрного сектора и обеспечения населения отдельными видами продуктов питания первой необходимости. Совершенствование управления продовольственной безопасностью региона путем использования экологического маркетинга будет способствовать рациональному использованию земельно-ресурсного потенциала, уменьшению ресурсоемкости сельскохозяйственной продукции, росту ее конкурентоспособности, повышению уровня продовольственного обеспечения населения.

Ключевые слова: склоновое земледелие, аграрный сектор, экологобезопасная продукция, экологический маркетинг, продовольственная безопасность, регион

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Удосконалення управління продовольчою безпекою є важливою умовою підвищення рівня забезпечення населення окремими видами продуктів харчування першої необхідності. Незважаючи на те, що в останні роки аграрний сектор вітчизняної економіки демонструє позитивну динаміку щодо нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, рівень і структура споживання окремих видів продуктів харчування не відповідає науково-обґрунтованим нормам. Вирішення проблеми ефективного управління процесами продовольчої безпеки набуває особливої актуальності, що пов'язано з тими зовнішніми і внутрішніми викликами, які зумовлені інтеграцією вітчизняного аграрного сектору у світову економіку.

Аналіз останніх досліджень у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні проблеми регулювання аграрної економіки в контексті продовольчого забезпечення населення знайшли відображення у працях: В. Амбросова, П. Борщевського, В. Бойка, В. Власова, П. Гайдуцького, М. Калінчика, І. Лукінова, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Ульянченка, О. Шкуратова, О. Шпичака. Разом з тим, незважаючи на значний науковий доробок, ряд питань щодо регіональної специфіки досліджено недостатньо. Зокрема, для території Карпатського регіону характерним є використання ріллі на схилових землях, що не сприяє ефективному використанню земельно-ресурсного потенціалу аграрного сектору.

Цілі статті. Метою цієї роботи є обґрунтування необхідності використання екологічного маркетингу у процесі удосконалення управління продовольчою безпекою регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині світовий ринок розвивається в напрямку посилення уваги до екологічних властивостей товарів і послуг, тому інформація про наявність екологобезпечної продукції, яка характеризується високою якістю і поживною цінністю, є одним із важливих факторів підвищення її конкурентоспроможності і розширення каналів реалізації. Ринок екологічно безпечних продуктів харчування, зокрема, молока і молокопродуктів може стати одним з перспективних напрямів розвитку аграрних підприємств у природно-кліматичних зонах Передкарпаття і Карпат Львівської області. Проте внаслідок низьких закупівельних

цін на молоко у Львівській області у природно-кліматичних зонах у Передкарпатті і Карпатах у сільськогосподарських підприємствах його питома вага у структурі валової продукції є стабільно низькою і, зокрема, у 2016 році становила відповідно 1,5% і 4,3%. Водночас цінова надбавка на аграрну продукцію, яка вирощена в умовах схилового землеробства, але в екологічно чистій місцевості, дозволила б товаровиробникам підвищити ефективність її виробництва.

На сучасному етапі розвитку аграрного сектора області в умовах схилового землеробства вирішальна роль щодо нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення його ефективності належить екологічному маркетингу. Як свідчать дослідження, в Україні вже склались об'єктивні умови для активного формування попиту на ековари: клієнти готові платити розумну цінову надбавку за високоякісну, корисну та безпечну продовольчу продукцію. Нині її потенціальними споживачами можуть стати близько 5% населення великих міст України та близько 1% середніх, тому що ціни на екопродукти в торговельних мережах сильно завищено. Якщо за кордоном націнка в середньому становить 15—30%, то в Україні вона може сягати 200-300% [1]. За даними досліджень у середньому близько 35% нової продукції зазнає невдачі. Основними причинами таких невдач на ринку є: завищена ціна [2]. Ціна безпосередньо впливає на фінансові показники підприємства, сприйняття споживачами його торгових марок і їх позиціонування з погляду споживчої цінності, яка пропонується. Ціна формує прибуток і частку ринку, а також є індикатором якості товару. Правильне її встановлення дає можливість виживати в складних економічних умовах вести ефективну діяльність підприємства [3].

Слід зазначити, що результативність використання екологічного маркетингу визначатиметься рівнем державної аграрної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, оскільки серед передумов, які сприяють розвитку продовольчого ринку, важливе місце займає державний бюджет незалежно від рівня його функціонування. Об'єктивна необхідність державної підтримки аграрного виробництва пов'язана з низьким рівнем еластичності між зміною цін, попитом і пропозицією продовольчих товарів, а також з підвищеною ризикованістю аграрного виробництва [4]. Тому у більшості країн світу розвиток галузей продовольчого комплексу визначається рівнем державної підтримки аграрного сектору шляхом фінансування окремих напрямів і цільових програм АПК.

Обґрунтування використання екологічного маркетингу в умовах схилового землеробства у процесі удосконалення управління продовольчою безпекою регіону передбачає здійснення комплексу організаційно-економічних заходів (рис. 2.1.).

Важливим етапом розвитку екологічного маркетингу в умовах схилового землеробства є використання торгової марки (бренду), яка є ключовим фактором популяризації і репутації товару. У високорозвинутих країнах світу просування на ринку продовольчої продукції під торговою маркою (брендом) набуло значного розвитку. Крім того, стосовно досліджуваного регіону екологічне маркування надасть споживачам інформацію про екологічний пріоритет пропонованої продукції. У свою чергу, виробник отримає додаткові фінансові надходження, що стимулюватимуть виробництво і зміцнять його позицію на ринку [5].

На сучасному етапі розвитку аграрної економіки зростає роль екологічної сертифікації, яка надає інформацію про те, що сировина, ґрунти, територія, виробничі процеси відповідають складовим вимогам стандартів, які в свою чергу залежать від природних умов. Екологічна сертифікація набуває дедалі більшого розвитку у високорозвинутих країнах світу, які допускають на свої ринки насамперед ISO сертифіковані фірми. Екологічна сертифікація – добровільна маловитратна форма гігієнічного тестування і висновку про можливість віднесення продукції до екологічно чистої. У випадку позитивного результату визначається рівень екологічної чистоти і

видається сертифікат, який, у свою чергу, має за собою право на юридично бездоганну рекламу продукції як екологічно чистої.

Рис. 2.1 – Обґрунтування використання екологічного маркетингу в умовах схилового землеробства у процесі удосконалення управління продовольчою безпекою регіону

*Розроблено автором

Внаслідок вступу України до Світової організації торгівлі відбувається поступова гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними нормами та стандартами, а також використовуються відповідні механізми щодо забезпечення захисту прав інтелектуальної власності. Географічне зазначення є одним із важливих об'єктів інтелектуальної власності і призначене для ідентифікації товару або послуги, що походить із певної території та має відповідну якість, репутацію чи інші характеристики, що зумовлені природно-кліматичними умовами, традиційними технологіями їх виготовлення.

В інтересах споживача необхідно здійснювати правове визнання і захист виробників на географічне зазначення походження товарів. Незаконне використання зазначення походження товару дозволяє отримати невиправдану перевагу перед конкурентами і повністю або частково підірвати репутацію виробників, які мають відповідну охорону прав. У Львівській області прикладом недобросовісної конкуренції є ПАТ «Галичина», яке надавало неправдиві відомості щодо території походження сировини. Зокрема, цим переробним підприємством у 2012 році було закуплено 1,1%

молока від загального обсягу у населених пунктах віднесених до зон радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи (Житомирська та Київська область). Окрім того, за повідомленням Інституту продовольчих ресурсів, молочна продукція продавалась у тарі, яка згідно ДСТУ 4518:2008 п.4.5.1. не дозволяє наносити на неї напис «екологічно чиста» [6].

Висновки. Проведені дослідження показують, що в умовах схилового землеробства важливого значення набуває нарощування обсягів виробництва і переробки екобезпечної продукції на основі її автентичності, тобто використання традиційних рецептів, які характерні для даної місцевості. Розвиток екологічного маркетингу в сільськогосподарських підприємствах у природно-кліматичних зонах Передкарпаття й Карпат шляхом надання інформації про екологічні переваги товару, а також технологічних особливостей його приготування сприятиме розширенню каналів ринку збуту, конкурентоспроможності та прибутковості. У цих зонах сільськогосподарські підприємства, які здійснюють виробничу діяльність на схилових землях, можуть створювати мережу власних фірмових магазинів або торгувати на міських ринках.

Передгірські і гірські райони Львівської області характеризуються низьким рівнем забруднення навколишнього середовища, що відіграє важливе значення у процесі виробництва екологічно безпечної продукції. Водночас у цих зонах середньомісячна заробітна плата є нижчою від обласного показника. Використання цінової надбавки 1-10% на екологічно безпечні молочні продукти, дозволить сформувати грошовий фонд для часткової компенсації вартості продукції, яка буде придбана соціально-незахищеними верствами населення, що проживає у Передкарпатті і Карпатах у розмірі від 1,1 до 10,7 млн. грн. При умові, якщо процент боніфікації на молочну продукцію становитиме 10%, то рівень її споживання соціально-незахищеними верствами населення зросте на 18-20%.

Список використаних джерел:

1. Оскольський В.В. Екологічно чисте виробництво: економічні та організаційні аспекти управління якістю продукції / В.В. Оскольський // Економіка України. – 2013. - №11 (624). – С. 4 – 12. – С.9
2. Бараник Ю. Застосування підприємницького підходу до розробки нових товарів на підприємстві /Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2015. – Вип.27. – с.29.
3. Крамаренко Г.О. Ціноутворення в умовах ринкових реформ /Г.О. Крамаренко // Фінанси України. – 2011. – №5. – С.60-66.
4. Галицький О.М., Ніколюк О.В. Методологія інституціоналізації державного регулювання аграрного виробництва /О.М. Галицький, О.В. Ніколюк // Агросвіт. 2017. - №13. – С.27
5. Офіційний сайт Програми екологічного маркування в Україні [Електронний ресурс] //ВГО «Жива планета». – Режим доступу: <http://ecolabel.org.ua/>]
6. Галичина заплатить споживачам 68 тисяч гривень через брехню споживачам про походження молока. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lviv.nashigroshi.org>

УДК 338.12.017

Павлов К.В., к.е.н., доцент, докторант

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ОГЛЯД КОНКУРЕНТНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ, ЕКОНОМІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОКАЗНИКІВ РИНКІВ ЖИТЛА В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

В умовах отримання нових барв ринкової економіки орієнтованої на інтегрування до європейського простору, особливої актуальності набувають питання регіонального саморозвитку на засадах прозорості конкуренції. Відсутність дієвих підходів до реалізації механізму регулювання конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості спричинило значну монополізацію будівельного сектору, появу диспропорцій в його розвитку та соціальну напругу населення. Формування регіональної політики регулювання конкурентних відносин у будівництві має відбуватися в тандемі з

державними пріоритетами. Це в свою чергу спонукає до вивчення питань, пов'язаних з оцінкою соціально-економічного потенціалу регіонів та ступенем конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості з врахуванням фундаментальних досліджень та аналізу опрацьованих вітчизняних теоретичних та практичних бачень. Отже, від об'єктивності соціально-економічної оцінки конкурентного середовища регіонів країни залежить функціонування самих регіональних ринкових систем, в тому числі і ринку житлової нерухомості. Для реалізації глибокого дослідження нами було опрацьовано широкий спектр соціально-економічних показників окремих регіональних ринків житлової нерухомості України, які тим чи іншим чином характеризують економічний стан соціуму в тому чи іншому регіоні. В процесі чого було застосовано порівняльний метод, метод побудови інтегральних індексів будівельного ринку. Особливості дослідження вимагали застосування в процесі розрахунку показників: коефіцієнт ринкової концентрації, індекс Херфіндаля – Хіршмана, дисперсія ринкових часток, ентропія ринкових часток та індекс Джині.

Ключові слова: ринок нерухомості, регіон, конкуренція, житло, житлова нерухомість регіональний ринок житла.

Pavlov K.

REVIEW OF COMPETITIVE FEATURES, ECONOMIC AND SOCIAL INDICATORS OF MARKET HOUSES IN REGIONS OF UKRAINE

In the conditions of obtaining new market economy-oriented integration into the European space, the issues of regional self-development on the principles of transparent competition are becoming more acute. The lack of effective approaches to the implementation of the mechanism of regulation of competition in the regional markets of residential real estate caused a significant monopolization of the construction sector, the emergence of disproportions in its development and social tensions of the population. Formation of a regional policy for the regulation of competitive relations in construction should take place in tandem with state priorities. This, in turn, leads to the study of issues related to the assessment of the socio-economic potential of the regions and the degree of competitiveness of the regional markets of residential real estate, taking into account fundamental research and analysis of the developed national theoretical and practical views. Consequently, the objectivity of the socio-economic assessment of the competitive environment of the regions of the country depends on the functioning of the regional market systems themselves, including the residential real estate market. To carry out a deep study, we have been working on a wide range of socio-economic indicators of individual regional real estate markets of Ukraine, which in one way or another characterize the economic state of society in a particular region. In the process, a comparative method, method of constructing integral indexes of the construction market was used. Specifics of the study required application in the process of calculating the indicators: market concentration ratio, HHI, the variance of market shares, the entropy of market shares and the index Gini.

Key words: real estate market, region, competition, housing, residential real estate, regional housing market.

Павлов К.В.

ОБЗОР КОНКУРЕНТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ, ЭКОНОМИЧЕСКИХ И СОЦИАЛЬНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РЫНКОВ ЖИЛЬЯ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

В условиях получения новых красок рыночной экономики, ориентированной на интегрирование в европейское пространство, особую актуальность приобретают вопросы регионального саморазвития на основе прозрачной конкуренции. Отсутствие действенных подходов к реализации механизма регулирования конкуренции на региональных рынках жилой недвижимости повлекшее значительный монополизации строительного сектора, появление диспропорций в его развитии и социальное напряжение населения. Формирование региональной политики регулирования конкурентных отношений в строительстве должно происходить в tandem с государственными приоритетами. Это в свою очередь побуждает к изучению вопросов, связанных с оценкой социально-экономического потенциала регионов и степеней конкурентоспособности региональных рынков жилой недвижимости с учетом фундаментальных исследований и анализа обработанных отечественных теоретических и практических видений. От объективности социально-экономической оценки конкурентной среды регионов страны зависит функционирование самых региональных рыночных систем, в том числе и рынка жилой недвижимости. Для реализации глубокого исследования нами было обработано широкий спектр социально-экономических показателей отдельных региональных рынков жилой недвижимости Украины, которые тем или иным образом характеризует экономическое положение социума в том или ином регионе. В процессе чего были применены сравнительный метод, метод построения интегральных индексов строительного рынка. Особенности исследования требовали применения в процессе расчета

показателей: коэффициент рыночной концентрации, индекс Херфиндаля – Хиршмана, дисперсия рыночных долей, энтропия рыночных долей и индекс Джини.

Ключевые слова: рынок недвижимости, регион, конкуренция, жилье, жилищная недвижимость, региональный рынок жилья.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний стан економіки нашої країни лише розпочав реформаційний рух та вимагає все нових якісних структурних зрушень, що сприяють формуванню сприятливого конкурентоспроможного середовища, за для функціонування регіональних ринків житлової нерухомості.

Власне, наявність ознак монополізації будівельної галузі призводить до соціального дисбалансу та деформації ринку самої нерухомості. Під час розробки антимонопольної компоненти регіональної політики, важливо здійснити соціально-економічну оцінку стану регіонів, з'ясувавши при цьому межі доступності конкурентоспроможного потенціалу ринку.

За для цього, в дослідженні зроблено спробу виявити вплив різноманітних чинників на вдосконалення соціально-економічних детермінант регіону, виділивши пріоритетні напрямки для успішного існування регіональних ринків житла. Дослідження орієнтується на теоретичну, практичну результативність, що підтверджується кінцевими теоретичними висновками та методологічною різнобарвністю використаних підходів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В науковій літературі окремі форми конкуренції серед житлових об'єктів висвітлюються у розгляді проблематики такими науковцями як А. М. Асаул [1], Е. А. Божко [2], О. Т. Гриценко [3], Т. Ю. Овсяннікова [5], В. І. Павлов [6, 10], Р. А. Фатхудинов [15]. Однак, значний обсяг напрацювань провідних вчених не є достатнім для оцінки існуючого та формування нового, цілісного підходу до процесу регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житлової нерухомості, що зумовлює важливість та необхідність подальших змістовних досліджень.

Зокрема, це стосується нових підходів до регіонування ринків житлової нерухомості України, що проявляється в авторських, методичних підходах територіально-адміністративному поділі, оцінці рівня конкурентної спроможності регіонів та застосуванні отриманих результатів в процесі забезпечення антимонопольного регулювання на ринках житла різного регіонального значення.

Цілі статті. За мету даного дослідження поставлена соціально-економічне дослідження та оцінка конкурентної спроможності регіональних ринків житлової нерухомості в Україні. При чому, особливу увагу приділено оцінці та аналізу широкого спектра соціально-економічних показників регіональних житлових ринків на основі розвитку самого регіону. Визначено конкурентні позиції житлових ринків за регіональним аспектом, а також з'ясовано ступінь їх монополізації, відзначено вектор антимонопольної політики як невід'ємної складової підвищення конкурентоспроможності в регіонах з домінуванням монополістичної конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наша держава – Україна, являє собою одну з найбільших за площею та населенням країн Європи. Площа території, яку займає Україна, становить – 603766 кв.км, а це близько – 6% всієї території Європи. За обсягами займаної території Україна перевищує показники таких країн як Іспанія, Франція, Польща.

Територіальна протяжність нашої держави із заходу на схід складає не більше – 1300 км, а з північної її частини до південної становить близько – 890 км. Територія України в південній частині омивається Чорним та Азовським морями; розташована в помірних широтах та межує з такими країнами, як: Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Молдова, Білорусь та Російська Федерація. Протяжність кордону складає близько 6500 км, з яких проходить морем – трохи більше тисячі.

Загалом, характер господарського та промислового територіального освоєння держави чітко простежується в специфіці регіонального профілю господарства певних її територій.

В Західній та Центральній частинах держави найбільше зосереджено сільське господарство за буряково-цукровим, зерновим та консервним господарськими напрямками, а також – легка і хімічна промисловість, машинобудування.

Східна ж та Північна частини нашої держави характеризуються наявністю електротехнічного, транспортного машинобудування та сільського господарства. В той же час на даній території “панує” машинобудівний комплекс.

Південно-Східна частина територій країни ярко виражена високим рівнем промислового розвитку, особливо в напрямку важкого машинобудування, металургії та хімічного виробництва. В свою чергу, Північний регіон характеризується харчовою та сільськогосподарською галузями, високо розвиненим рекреаційним потенціалом, а також портово-господарськими можливостями.

Як вже було відзначено, Україна займає лідируючі позиції серед Європейських країн за показниками чисельності населення. Від так, за даними Державної служби статистики, станом на 01 січня 2018 року загальна кількість населення України склала майже – 42,7 млн. осіб. З яких, близько – 69% проживає в містах та відповідно – 31% в сільській місцевості [4].

Загальний вигляд системи розселення території України представлено різними за формою та характером поселеннями, що утворилися в результаті історичних, соціальних, господарських та економічних особливостей

Західний регіон характеризується високими показниками густини розміщення окремих поселень, низьким рівнем урбанізації та високою щільністю населення.

Центральний регіон характеризується високими показниками наявного населення безпосередньо в столиці країни та на її околицях; низьким показником заселеності інших суміжних областей, не великою щільністю населення, середнім та високим показниками людяності в сільських поселеннях.

Північний регіон можна охарактеризувати відносною щільністю населення, низьким рівнем заселення сільської місцевості та значним рівнем урбанізації.

Південний регіон володіє незначним рівнем урбанізації, високим рівнем людяності у сільській місцевості та низьким рівнем щільності як самого населення, так і поселень загалом.

Східному ж регіону характерні високі показники густини міських поселень, а також загальної щільності населення.

Столичний регіон є в певній мірі “особливим”, оскільки до його складу включено лише місто Київ. Пов’язано це з тим, що за своїми соціально-економічними показниками, на кшталт доходів населення, валового внутрішнього продукту, індексу інвестиційного забезпечення, кількості населення тощо він є співставними з окремими адміністративними областями, а іноді навіть з цілими регіонами.

Резюмуючи вище зазначене, зважаючи при цьому на суттєві розбіжності економічного і соціального розвитку українських територій та особливості системи територіального розселення, нами було виділено 6 окремих регіональних ринків житлової нерухомості, серед яких: Західний, Центральний, Північний, Південний, Східний та Столичний.

Огляд соціально-економічних особливостей регіональних ринків житлової нерухомості України. Західний регіон. В межі Західного регіону включено вісім областей, серед яких: Волинська, Рівненська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька.

Даний регіон за територією посідає першу позицію з поміж інших регіонів що нами виділено – 131277 кв.км, або 21.7% території України та друге за показником кількості населення – 10640 тис. осіб. Він налічує, з усіх нами запропонованих регіонів, найбільшу кількість областей – вісім. В його межах знаходиться 298 – населені пункти

міського типу та найбільша кількість населених пунктів в сільській місцевості – 8082 одиниць [4].

Характерною особливістю даного регіону є те, що 6 областей з 8 існуючих, що включено до його складу, межують з іншими державами, тим самим є прикордонними. Як слідство, перспективність соціально-економічного розвитку даного регіону, в значній мірі, залежать від стану взаємовідносин з сусідніми державами. Варто також відмітити і те, що територією даного регіону прокладено газові, нафтові магістралі та лінії транспортування електроенергії. До того ж, даний регіон знаходиться на шляху важливих міжнародних шляхів шосейного та залізничного сполучення.

Відмітимо, що Волинська область (південно-західна її частина), яка входить до складу даного регіону, характеризується як високорозвинений рекреаційний центр, адже на її території розміщено велику кількість озер та Шацький національний парк.

Західний регіон, за показниками загальнодержавного валового регіонального продукту (ВРП) з поміж інших регіонів, займає третє місце, а його частка відносно загальнодержавного обсягу становить близько – 14%. За показником ВРП у розрахунку на одну особу, даний регіон вважається не достатньо розвиненим, оскільки його середній показник в 2016 році склав близько – 28899 грн. у фактичних цінах [4].

Західний регіон в структурі національного господарства представлений переважно в галузях матеріального виробництва. Не дивлячись на те, що особливе місце серед галузей соціальної сфери в регіоні посідає будівництво, транспорт та державне управління – це в першу чергу аграрний регіон.

Якщо ж розглядати даний регіон крізь призму територіального поділу праці, то слід, в першу чергу, виділити машинобудування, легку промисловість, хімічну, нафтопереробну та газову промисловість, сільське господарство, виробництво спеціалізованого технологічного обладнання, лісову та деревообробну промисловість.

Загалом, агропромисловий комплекс на території Західного регіону є досить різноманітним. Як слідство, більшість областей, що включено до його меж спеціалізуються на виробництві овочевої, плодової, бурякоцукрової, молоко-м'ясопромислової та зернової продукції.

Якщо ж розглядати випуск готової продукції в регіоні, то слід відзначити, насамперед, сільське господарство та переробну промисловість. С поміж галузей соціальної сфери, слід виділити транспортні, торгівельні та освітні послуги.

Центральний регіон. Як вже було відзначено раніше, до меж Центрального регіону нами було включено 5 областей: Київська, Житомирська, Вінницька, Черкаська та Кіровоградська. Відразу слід зауважити, що місто Київ не входить до складу даного регіону. Адже, за своїми соціально-економічними показниками, а також у зв'язку з позиціонуванням його в якості столиці України, він співставний з окремим областями, а іноді і цілими регіонами.

Центральний регіон займає другу позицію в запропонованому нами територіальному розподілі за площею, яка охоплює – 129964 кв.км та покриває 5 адміністративних областей України. В його межах розміщено 228 населених пунктів міського, та 5991 – населених пунктів сільського типу. В даному регіоні проживає близько – 15,8% населення держави що складає – 6780,2 тис. осіб [4].

Загалом, даний регіон вирізняється серед інших, насамперед вигідним географічним розташуванням та суспільним положенням. Особливість його територіального розподілу полягає у пропорційній віддаленості від інших обласних центрів, окремих сировинних баз та промислових центрів держави. Важливим є і те, що його територією пролягає безліч національних сполучень, а також важливі міжнародні транспортні з'єднання, що сполучають країни Кавказу, Східної Європи, Прибалтійські країни та Росії.

Територіями трьох областей з п'яти що включені до меж центрального регіону, протікає р. Дніпро, що характеризує дані області як ті, що володіють значним

рекреаційним потенціалом. Також особливістю даного регіону є те, що в його центрі розташовано Столичний регіон.

В загальнонаціональному масштабі обсяги регіонального валового продукту Центрального регіону становлять близько – 14,6% [4].

Як уже було зазначено, важливою перевагою для даного регіону є те, що в його центрі розташовано столицю країни – Київ. Даний фактор сприяє формуванню високого рівня питомої ваги даного регіону в сферах фінансової діяльності, державного управління, торгівлі, готельної та ресторанної справ, а також, з рештою, операцій з об'єктами житлової нерухомості та їх оренди.

Промисловою спеціалізацією Центрального регіону є машинобудівна, хімічна, легка промисловість, кольорова металургія, харчова промисловість, високорозвинена будівельна індустрія, лісопереробна промисловість та сільське господарство.

Сільськогосподарські позиції Центрального регіону особливо виділено у вирощенні та переробці цукрових буряків, соняшника, картоплі, зернових, ягід, хмелю, льону та м'ясо-молочної продукції.

Північний регіон. Північний регіон охоплює 4 адміністративні області України (Чернігівську, Сумську, Полтавську, Харківську) та посідає третє місце за сумарною площею, яка становить близько – 19,2% території України або – 115862 кв.км. В порівнянні з іншими регіонами, характеризується відносно низькою чисельністю населення, що станом на 1 січня 2017 року становило – 6265957 осіб. З яких – 4492804 осіб проживає в містах та 1673153 осіб в сільській місцевості. Північний регіон, в своїх межах, налічує 184 – населених пункти міського типу, та 6407 – населених пунктів сільського типу [4].

Зазначимо, що особливою відмінністю даного регіону є те, що в його межах розміщено осередок інвестиційної привабливості, високо розвинене місто-мільйонник – Харків.

Важливим аспектом переваги Північного регіону над іншими є його географічне та суспільне положення. Адже, три області, що входять до складу даного регіону, межують з важливими стратегічними партнерами нашої держави: Білоруссю та Росією.

В той же час, в умовах сьогодення, особливість територіального сусідства з Російською Федерацією слід розглядати скоріше як негативну рису. Адже такі міста, як Суми та Харків постійно перебувають під соціальним та політичним впливом східного сусіда. Дана характеристика не сприяє позитивному враженню потенційного покупця об'єкту житлової нерухомості та окремого інвестора у будівельний бізнес з інших регіонів країни.

Не менш важливою є наявність потужних мереж автомобільних та залізничних шляхових з'єднань. Адже територією Північного регіону пролягають важливі міжнародні лінії електричних передач та газотранспортний трубопровід.

Південний регіон. Південний регіон, за площею, посідає в країні четверту позицію – 112450 кв.км. (18,6%) та останнє місце за чисельністю наявного населення – 4601,6 тис. осіб (10,8%). Регіональне угруповання об'єднує Одеську, Миколаївську, Херсонську області, Автономну Республіку Крим та місто Севастополь [4].

В його межах знаходиться найбільша кількість населених пунктів, а саме: 184 населених пунктів міського типу, одне, з яких, місто республіканського значення – Севастополь та найменшу кількість населених пунктів сільського типу – 3628 одиниць [4].

Зазначений регіон, насамперед, характеризується тим, що всі області, які ним об'єднані та АР Крим мають морське узбережжя, тим самим являються рекреаційним центром України. До того ж, даний регіон відзначається важливим транспортно-морським з'єднанням держави з різними країнами світу.

Південний регіон займає вигідне територіальне розташування та відмінні суспільні позиції. Однією з особливостей даного регіону є наявність сухопутних кордонів з Румунією та Молдовою. В той же час, сусідніми до даного регіону зі сторони водного розмежування є такі країни: Болгарія, Туреччина, Грузія. До того ж,

завдяки наявності широко розвинутої річкової транспортної мережі, регіон володіє транспортним сполученням з більшістю країн Європи.

Наявність морських портів, які розташовано узбережжям регіону, береги якого омиваються Чорним та Азовським морями, мають величезне значення, особливо якщо мова йде про питання реалізації економічної діяльності країни на міжнародному рівні. Відмінні транспортні та географічні характеристики Південного регіону виділено також розвинутою сіткою транспортних з'єднань і коридорів, що функціонують на його території.

Як вже було зазначено, в Південному регіоні має місце розвинена мережа транспортних з'єднань річками: Дніпро, Дунай, Південний Буг. Також через територію регіону прокладено транзитні трубопроводи різного специфічного призначення.

Господарська частина Південного регіону базується на транспортуванні вантажів, будівельній галузі, також окремо слід виділити рибну ловлю. Це промислово-аграрний регіон, в якому загальна доля промислового сектору більше, як вдвічі переважає сільське господарство.

Загалом, даний регіон спеціалізується на рекреації, вирощуванні різних сільськогосподарських культур та їх переробці. Машинобудівний комплекс регіону характеризується виробництвом спеціалізованого обладнання для харчової та легкої промисловостей, приладо- та верстатобудування, транспорту.

Також, однією з провідних галузей є харчова промисловість, що займає близько третини питомої ваги усього промислового виробництва. Трохи менша частка належить машинобудуванню, хімічній промисловості та електричній енергетиці. В загальній структурі машинобудівного комплексу, окремо слід виділити суднобудування, адже регіон володіє високорозвиненим портовим комплексом. Окремо, в Миколаївській області, слід виділити кольорову металургію, що займає близько чверті усього її промислового виробництва в державі. Також важливою особливістю загальної господарської структури галузей є те, що велику долю в ньому займають зв'язок, транспорт, рекреація тощо.

Східний регіон. Східний регіон, за показниками чисельності населення, з поміж інших займає лідируючі позиції та становить – 26,1%, що відносно загальнонаціонального показника становить – 11,4 млн. осіб, з яких близько 4 мільйонів проживає на не підконтрольній українській владі території. В той же час, це найменший за площею регіон, адже його територія дорівнює – 18,6% відносно загальнодержавного значення, що дорівнює – 112, 3 тис. кв.км. З них, на кінець 2017 року було окуповано Російською Федерацією близько – 15,8 тис. кв.км, Донецька область – 7,5 тис. кв.км, або 28% від загальної території області; Луганська область – 8,3 тис. кв.км або 31% від загальної території області [4].

Варто також відмітити те, що, в межах даного регіону, у порівнянні з іншими, розміщено найбільшу кількість населених пунктів міського типу – 431 одиниці, а також 4247 одиниці – населених пунктів сільського типу (близько половини з яких, на сьогодні перебуває під впливом Російської окупації) [4].

Східний регіон утворено на основі авторського підходу до умовного об'єднання території чотирьох областей: Дніпропетровської, Запорізької, Донецької, Луганської областей, дві з яких омиваються водами р. Дніпро. Загалом, в мирний час особливість даного регіону полягає у його інвестиційній привабливості та характеризується високим рівнем розвитку виробничо-промислового комплексу. Вигідні позиції географічного та суспільного становища Східного регіону обумовлено його прикордонним та приморським розташуванням; сусідством з високорозвиненими Центральним і Північним регіонами.

Розвиток на території регіону широкого розгалуження шляхових з'єднань дозволяє в повній мірі використовувати його транзитний потенціал, а також встановлювати нові зовнішні та внутрішні транспортні зв'язки. До того ж, територією Східного регіону пролягають нафтові та газові трубопроводи, залізничні та автомобільні магістралі.

Як вже було відзначено раніше, на сьогодні окремі райони Донецької та Луганської областей перебувають під окупацією Російської Федерації, на території яких періодично відбуваються бойові дії. У зв'язку з чим, своєрідна “нестабільність” на ринку житлової нерухомості переноситься і на сусідні дві області, що також входять до меж зазначеного регіону. Виходячи з цього, становище, що склалося в регіоні відносно будь-яких інвестиційно-ринкових операцій є вкрай не стабільним та сумнівним.

Столичний регіон. Місто Київ є найбільшим містом в Україні. Ми розглядаємо його в нашій моделі регіонального розподілу ринку житлової нерухомості, як окремий, “шостий” регіон, оскільки за своїми параметрами (кількість населення, частка інвестування в житлову нерухомість, ВВП, доходи населення тощо), він є співставним з окремими адміністративними областями, які є значно більшими за територію, а за окремими параметрами місто Київ (Столичний регіон) є співставним і до цілих регіонів країни.

Київ, за площею, посідає сьоме місце в Європі та займає лідируючі позиції за показниками густини населення в Україні – 3490,1 чол./кв.м. В той же час, кількість його наявного населення на 1 січня 2017 року становила – 2916,2 тис. осіб, а це близько – 6,8% всього населення країни. Також відмітимо, що вищезазначений показник постійно зростає. Разом з тим, слід зауважити на тому, що місто Київ, в сукупності з його передмістями, утворює так звану Київську агломерацію з населенням, кількість якого становить близько 3,4-5 млн. мешканців [4].

Загалом, столиця – Київ, місто що має особливий статус в державі, яке виокремлене на адміністративному та територіальному рівнях – центр Київської області. Дане місто розташоване в північно-центральної частині країни по обидва боки річки Дніпро. Територіально місто Київ охоплює 847 кв.км. загальної площі. Більшу частину міста розташовано на правому березі ріки Дніпро.

Місто Київ, територію якого покладено в основу Столичного регіону, являє собою один з найважливіших економічних, політичних, релігійних та культурно-освітніх осередків Європи, оскільки на його території розташовані центральні органи та материнські осередки політичних партій, громадських організацій, а також судової, законодавчої, виконавчої влади.

Столичний регіон – це один з основних центрів промисловості країни. Найбільшою мірою – це харчова продукція, тютюн, виробництво електричної енергії, а також розподіл газу та води. Окремо слід відзначити промислові потуги регіону в таких галузях як хімічна, легка та машинобудування.

Безпосередньо будівельний комплекс Центрального регіону, за обсягами, є найбільшим в державі. На його території діє велика кількість девелоперських організацій, підрядних будівельно-монтажних компаній, а також дрібних будівельних кооперативів та організацій.

Столичний регіон являє собою найбільший транспортний вузол держави. В його розпорядженні знаходиться два міжнародні аеропорти “Бориспіль”, “Київ”, а також один вантажного призначення – “Гостомель”. В той же час, даний регіон являє собою крупний залізнично-дорожній вузол, який об’єднує в собі 13 пасажиро-вантажних станцій в п’яти магістральних напрямках: коростенський, ніжинський, миронівський, фахівський та гребінківський з головним управлінням Південно-Західної залізниці. В розпорядженні Столичного регіону є також діючий річковий порт.

З території Столичного регіону відходять такі основні магістрально-дорожні напрямків міжнародного значення: “Київ-Суми-Юнаківка”; “Київ-Харків-п.п. Довжанський”; “Київ-Одеса”; “Київ-Чернігів – п.п. Нові Яриловичі”; “Київ-Львів-Мукачеве-Чоп”, “Київ-Ковель-п.п. Ягодин”, “Київ-Знам’янка”. Обслуговування автобусних пасажирських перевезень міжміського значення зосереджено на Центральному автомобільному вокзалі та розгалуженні шести автостанцій в околицях регіону.

Як вже було зазначено, Столичний регіон – це найбільший освітній та науковий центр в країні. Адже на його території розташовано більше 120 вищих навчальних закладів, Національна академія наук України та різні галузеві науково-дослідні установи. Він також є потужним осередком фінансової та кредитної систем України. Адже тут знаходиться головне управління Національного банку, близько 150 дирекцій, відділень комерційних та державних банків. В регіоні також функціонують більше десятка товарних та фондових бірж.

Також, слід зауважити про наявність в регіоні розвиненої системи зелених насаджень, основою якого слугує, в своєму роді, унікальний водно-зелений центр, діаметр якого складає 30 на 5 кілометрів. Він включає в себе акваторіальну частину ріки Дніпро з прилеглими до неї островами та прибережними територіями. В одно час, завдяки сприятливим природнім умовам регіону, було зумовлено формування кліматичних осередків: Конча-Заспа та Пуща-Водиця. Загалом, територія зелених насаджень, що знаходиться в загальному користуванні складає трохи більше 5,5 тис.га, в тому числі водойми регіону, які охоплюють більше 2,3 тис.га. [4].

В цілому ж, забудована частина зазначеного регіону складає незначним більше за 40% від загальної його площі, в тому числі: землі що зайнято житловими багатоповерховими будівлями – близько 6,5 тис.га; забудова громадського будівництва – 6,8 тис.га; будівлі виробничого призначення – 6,0 тис.га. [4].

Отже, проаналізувавши особливості соціально-економічного розвитку зазначених регіонів, слід відзначити, що регіональні ринки житлової нерухомості в них розвиваються з врахуванням специфіки самого регіону та піддаються впливу найрізноманітніших факторів, зокрема: обсягам загальної площі; кількості населення; густиною населення; обсягами капітальних інвестицій будівництва; житловим фондом; середньою вартістю квадратного метра житлової площі; наявними доходами населення; кількістю договорів відчуження житлових об'єктів; кількістю виданих іпотечних кредитів; валовим регіональним продуктом.

В наслідок якого було з'ясовано, що найбільш конкурентним регіоном є столичний, а найменш конкурентними, з огляду на розвиток регіональних ринків нерухомості є північний та південний регіони.

Результати дослідження дозволили нам окреслити чіткий взаємозв'язок між факторами, що впливають на позиції конкурентної спроможності окремих регіональних ринків житлової нерухомості з точки зору як будівельних організацій, так і звичайного покупця-споживача житлової площі. В результаті чого вдалося з'ясувати тенденції зростання чи зменшення ефективності функціонування та доступності придбання об'єктів житла на регіональних ринках.

Висновки. Було здійснено спробу виділити особливості відносно конкурентних переваг на регіональних ринках житлової нерухомості України, в результаті впливу соціально-економічних чинників самого регіону, зважаючи при цьому на важливу проблему регіонального дисбалансу цін та чинників впливу на попит та пропозицію житла. Для дослідження поставленої мети нами було використовуються нові теоретико-практичні підходи, які орієнтуються не лишень на отримання основних положень взаємозв'язку між соціально-економічним рейтингом регіону та інтенсивністю конкурентоспроможності його ринків, але і практичним проявам, що полягають на сам перед в необхідному державному регулюванні ознак монополізації. Однак, деякі з положень висвітлення окреслених проблем вимагають подальшого вдосконалення та експериментального дослідження та є передумовою для подальших наукових звершень.

Список використаних джерел:

1. Асаул А. Н. Развитие рынка жилой недвижимости как самоорганизующейся системы / А. Н. Асаул, Д. А. Гордеев, Е. И. Ушакова ; под ред. А. Н. Асаула. – СПб. : ГАСУ, 2008. – 334 с.
2. Божко Е. А. Організаційно-економічний механізм дослідження регіональних ринків нерухомості : дис. ... канд. Екон. Наук : 08.00.05 / Божко Еліна Анатоліївна. – Харків, 2008.
3. Гриценко О. А. Ринок нерухомості: закономірності становлення та функціонування : автореф. Дис. ... д-ра екон. Наук : 08.01.01 / Гриценко Олена Аврамівна. – Київ, 2003.

4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.02.18). – Назва з екрана.
5. Овсянникова Т. Ю. Конкурентная среда на рынке жилой недвижимости: особенности и закономерности / Т. Ю. Овсянникова, И. В. Югова // Вестник Томского государственного университета. Экономика. – 2012. – № 1. – С. 187-193.
6. Павлов В. І. Нерухомість в Україні : підруч. Для студентів вищ. Навч. Закл. / В. І. Павлов, І. І. Пилипенко, І. В. Кривов'язюк. – Київ : Держ. Акад. статистики обліку та аудиту, 2008. – 765 с.
7. Павлов К. В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні : монографія / К. В. Павлов. – Рівне : НУВГП, 2013. – 250 с.
8. Павлов К.В. Вплив конкурентних відносин на регіональні ринки нерухомості в умовах інституційного забезпечення / К.В. Павлов // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа – Друк, 2016. – №4(8). – С. 89-93.
9. Павлов К.В. Змістова характеристика функціонування регіональних ринків нерухомості / К.В. Павлов // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – № 1 (9). – С. 102-109.
10. Ринок нерухомості / д.е.н., професор А.М. Асаул, д.е.н., професор В.І. Павлов, д.е.н., професор І.І. Пилипенко, к.е.н., доц. Н.В. Павліха, к.е.н., доц. І.В. Кривов'язюк: Навч. Посібник. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 387 с. ISBN 966-7773-72-8.
11. Стрішенець О.М. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості / О.М. Стрішенець, К.В. Павлов // Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Економіка». Збірник наукових праць. Випуск 1 (47). Том 2. / Ужгород, 2016. – С. 35-38.
12. Стрішенець О.М. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості / О.М. Стрішенець, К.В. Павлов // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – №3 (11). – С. 7-12.
13. Pavlov K. Competitive features in market structure of housing property with regard to regional definitions / K. Pavlov // Baltic Journal of Economic Studies, Volume 3 Numder 4. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2017, 191-198 pages. Index (ESCI) by Web of Science.
14. Strishenets O. M. Cyclical processes in forming housing property markets in Ukraine [Electronic resource] / O. M. Strishenets, K. V. Pavlov // Mechanisms of interaction between competitiveness and innovation in modern international economic relations : in 4 Vol : collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi ; ISMA University. – Riga, 2017. – Vol. 3. – P. 79-90. – Available from: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/13637> [Cited 2018, 21 Febr.].
15. Фатхудинов Ф. Управление конкурентоспособностью организации / Ф. Фатхудинов. – М. : Эксмо, 2004. – 544 с.

Рецензент: д.е.н., професор Стрішенець О.М.

УДК332.132.2:330.368

Ракович С.С., аспірант

ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

РЕГІОНАЛЬНІ ДИСПРОПОРЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто особливості регіональних диспропорцій територіального просторового розвитку в сучасних умовах господарювання. Виявлено, що внутрішньорегіональні диспропорції розвитку чіткіше простежуються в розрізі адміністративних районів, міст і територій сільської місцевості. Окреслено підходи до визначення проблемності територіального просторового розвитку, що проявляється передусім через недосконалість правової складової державної регіональної політики, неузгодженість дій владних структур щодо забезпечення збалансованості розвитку депресивних територій. При цьому вагомим значення набуває управлінська складова процесу нівелювання диспропорційності територіального просторового розвитку, з чітким спрямуванням реалізації заходів на підвищення рівня зайнятості і зниження безробіття, зростання добробуту і благополуччя мешканців зазначених територій, що в подальшому приведе до підвищення конкурентоспроможності регіональної економічної системи, в межах якої знаходяться депресивні території.

Ключові слова: регіональні диспропорції, територіальний просторовий розвиток, проблемні, депресивні території, управлінська складова

Ракович С.С.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ДИСПРОПОРЦИИ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

В статье рассмотрены особенности региональных диспропорций территориального пространственного развития в современных условиях хозяйствования. Выявлено, что внутрирегиональные процессы диспропорции развития более четко прослеживаются в разрезе административных районов, городов и территорий сельской местности. Очерчены подходы к определению проблемности территориального пространственного развития, которая проявляется прежде всего в несовершенстве правовой составляющей государственной региональной политики, несогласованности действий властных структур относительно обеспечения сбалансированности развития депрессивных территорий. При этом важное значение приобретает управленческая составляющая процесса нивелирования диспропорций территориального пространственного развития, с четким направлением реализации мероприятий на повышение уровня занятости и снижение безработицы, повышение благосостояния и благополучия жителей указанных территорий, что в дальнейшем приведет к повышению конкурентоспособности региональной экономической системы, в рамках которой находятся депрессивные территории.

Ключевые слова: региональные диспропорции, территориальное пространственное развитие, проблемные, депрессивные территории, управленческая составляющая

Rakovich S.

REGIONAL DISPARITIES IN THE TERRITORIAL SPATIAL DEVELOPMENT

In the article the peculiarities of regional disparities, the territorial spatial development in modern conditions of managing. It is revealed that the intraregional disparities of development are clearly seen in the context of administrative districts, towns and areas of countryside. The planned approaches to the problematic definition of the territorial spatial development, which is manifested primarily through the imperfection of the legal component of the state regional policy, lack of coordination between government structures to ensure balance in the development of depressive territories. In this important managerial component of the process of leveling the disproportional nature of the territorial spatial development, with a clear direction of the implementation of measures for increasing employment and reducing unemployment, the welfare and prosperity of the inhabitants of these territories, which will further lead to increase of competitiveness of regional economic system, within which there are depressed areas.

Key words: regional disparities, the territorial spatial development, troubled, depressed areas, management component

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Збалансований розвиток національної економіки формується на основі зростання й ефективного функціонування регіональних економічних систем. Сучасні особливості розвитку останніх мають переважно стійку негативну тенденцію щодо можливостей збереження і відновлення їх економічного потенціалу. Регіональна диференціація зумовлює необхідність оцінювання рівня соціально-економічного й екологічного розвитку територіальних економічних систем та здійснення моніторингу підходів для окреслення заходів їх ефективного функціонування.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню та оцінюванню рівня диспропорцій регіонального розвитку економічних систем присвячені наукові праці таких українських вчених, як М. Барановський [1], С. Біла [2], З. Варналій [13], А. Вдовічен, А. Кругляк [3], В. Воротін [4], М. Газуда, В. Польовська [5], В. Геєць, Л. Шинкарук, Т. Артьонова [6], Б. Данилишин [7], Т. Мірзодасева [9], Т. Пепа [10], О. Тищенко [15] та інші.

Окремі науковці [6, 15], аналізуючи негативні тенденції сучасного стану економічного розвитку регіонів, вважають їх наслідком фінансово-економічних кризових етапів функціонування, наголошуючи при цьому на наявності значного економічного потенціалу, можливості стабілізаційного зростання й активізації діяльності суб'єктів господарювання. Нераціональне і неповне використання економічного потенціалу України зумовлене низкою факторів, у тому числі недостатньою увагою до регіональних проблем, до наявних диспропорцій у розміщенні продуктивних сил.

Аналогічною є думка Т. Пеппі, який вважає, що [10, с. 69] трансформаційні процеси в регіонах та їх господарських системах часто не характеризуються позитивною динамікою, зумовлюючи зростання регіональної нерівності, яка проявляється в диференціації результативності соціально-економічного розвитку регіонів через неефективну систему регіонального управління; недосконалість фінансових механізмів забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів; відсутність стратегічних комплексних програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Необхідність вирішення проблемних питань диспропорційного характеру регіонального розвитку обґрунтовують А. Вдовічен і А. Кругляк [3], відзначаючи потенційну результативність синергійного ефекту, досягнення якого сприятиме збалансуванню багатогранних підходів у процесі життєзабезпечення суспільного розвитку. Актуалізацію досліджуваних тенденцій підтверджує значна кількість публікацій і наукових праць, що свідчать про доцільність подальших пошуків.

Цілі статті є виокремлення регіональних диспропорцій територіального просторового розвитку в сучасних умовах господарювання і виявлення причин, що їх спричиняють.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Трансформаційні процеси регіонального розвитку протягом тривалого часу супроводжувалися як економічним спадом, так і складними підходами до формування ринкових відносин, становлення ринкової економіки. За відмічений період посилилися диспропорції просторового регіонального розвитку.

Диспропорції свідчать про порушення балансу у розвитку секторів економіки. При цьому розвиток одних економічних процесів відбувається за рахунок інших. У масштабах всієї економіки це може проявлятися у тому, що внаслідок порушення пропорційності в рамках певного регіону відбувається прискорений розвиток іншого [10]. Диспропорційність внутрішньорегіонального розвитку спричиняє міжрегіональні відмінності у таких показниках, як [8]: валовий регіональний продукт на душу населення, рівень заробітної плати, тривалість життя населення, забезпеченість різними видами соціальних послуг тощо, та призводить до масової міжрегіональної міграції населення, наслідком якої є подальше поглиблення зазначених диспропорцій.

Внутрішньорегіональні диспропорції розвитку чи не найбільш чітко проявляються в розрізі адміністративних районів, міст і територій сільської місцевості. За останні десятиліття поглиблення нерівномірності регіонального розвитку певною мірою було пригальмовано тільки через низький рівень економічного зростання як у межах національного, так і регіонального господарювання.

Як зазначено у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, диференціація у розвитку регіонів спричинена [8]: формуванням, протягом тривалого періоду неефективної системи державного управління регіональним розвитком та непрозорого механізму фінансового забезпечення розвитку регіонів. Крім того, відсутня чітка державна політика у сфері регіонального розвитку, застарілими є механізми взаємовідносин центру з регіонами та регіонів між собою. Значною проблемою є недосконалість системи територіальної організації влади та зволікання з реалізацією адміністративно-територіальної реформи.

Дослідженням виявлено, що формування підходів до вирішення проблемних питань територіального розвитку зумовлюються диференціацією територіальних систем і їх поділом на [7, с. 511-512; 2, с. 172-183]:

- „динамічні” („піонерні”), до яких належать території з прогресивним станом економіки, високим рівнем життя населення, стабільною культурно-політичною та екологічною ситуацією. Навіть за умов кризи у „піонерних” регіонах спостерігається значне покращення соціально-економічної ситуації, високі темпи приросту

виробництва та зростання доходів населення і бюджету. Основою цього є висока спроможність структурної адаптації економіки „динамічних” („піонерних”) регіонів до викликів, зумовлених змінами зовнішньої та внутрішньої ринкової кон’юнктури. Галузева спрямованість економіки зазначених регіонів стосується передусім оборонної промисловості та сфери надання послуг;

- проблемні регіони, рівень розвитку яких має негативні тенденції порівняно з відміченими вище територіями. До таких регіонів належать:

- *слаборозвинені*, де регресивність розвитку економічної системи зумовлюється природно-географічними властивостями (транспортна недоступність і значні витрати на перевезення); кліматичними особливостями (сприятливі або ж несприятливі умови аграрного господарювання). В межах зазначених територій проблемними є питання зайнятості населення, зокрема зниження рівня безробіття; інвестиційної привабливості і підвищення ділової активності в пріоритетних сферах виробництва. В Україні до слаборозвинених регіонів належать: Північна Буковина і Закарпаття, Полісся (райони якого постраждали під час Чорнобильської аварії), Північний Крим тощо;

- *депресивні*, економічна відсталість яких зумовлена стагнацією, спричиненою передусім структурною кризою як закономірним явищем, що має тривалий нециклічний характер і виявляється у занепаді окремих сфер і видів економічної діяльності територіальної системи. Світові тенденції засвідчують, що в переважній більшості депресивними є старопромислові регіони, де не вигідним є подальша розробка джерел сировини, оскільки таке виробництво характеризується високою енергоємністю та матеріалоємністю через застарілість технологічного оснащення. Специфічною ознакою депресивних регіонів є те, що навіть за умов стійкого зростання національної економіки на цих територіях можуть періодично виникати економічні кризи, зростає безробіття тощо.

Депресивні регіони (території), як зазначено у постанові Верховної Ради України „Щодо стану та перспективи депресивних регіонів, міст і селищ” (2003 р.) [16], найчастіше з’являються у малих містах і на прилеглих до них територіях (шахтарські містечка, населені пункти, в яких дислокуються розформовані військові частини, та населені пункти в гірських місцевостях), де наповнення місцевих бюджетів та функціонування соціальних закладів залежить від фінансово-економічного стану містоутворювальних підприємств.

Законодавчо окреслено підходи до визначення проблемності територіального просторового розвитку. Так, у Законі України „Про засади державної регіональної політики” (від 05.02.2015 р.) [11], визначено основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України, наведено (стаття 6) визначення проблемних територій, до яких у тій чи іншій мірі належать і гірські, сформовано систему державних заходів щодо вирішення названих проблем. Законом України „Про стимулювання розвитку регіонів” вперше визначено механізми сучасної державної регіональної політики щодо зниження диспропорцій у соціально-економічному розвитку на регіональному рівні, подолання депресивного стану окремих територій. Зокрема окреслено комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів і держави в цілому, а також обґрунтовано визначення поняття „депресивна територія”, як регіону чи його частини (району, міста обласного значення або кількох районів, міст обласного значення), рівень розвитку яких за показниками, визначеними цим Законом, є найнижчим серед територій відповідного типу [12; 13, с. 282].

У процесі дослідження виявлено, що в науковій літературі акцентується увага на окресленні проблемних питань законодавчо-нормативного забезпечення розвитку депресивних територій і усунення диспропорцій щодо їх економічного зростання. Окремі науковці відмічають [13, с. 283] проблемність розвитку досліджуваних територій передусім через недосконалість правової складової державної регіональної політики, оскільки існує неузгодженість дій владних структур щодо окреслення відповідальності регіональних органів влади та органів місцевого самоврядування у напрямі забезпечення збалансованості розвитку депресивних територій.

Поглиблення всіх типів регіональних диспропорцій економічного простору країни як загальну тенденцію територіального розвитку в сучасних умовах відмічає Т. Пепа, наголошуючи на [10, с. 68-69] зростанні протиріччя між сформованою територіально-галузевою структурою господарського комплексу країни та її регіонів і потребами створення конкурентоспроможної й високопродуктивної системи суспільного виробництва. Зазначений науковець, думку якого ми поділяємо, вважає, що ця невідповідність поглибила диспропорції між виробництвом сировини і готових товарів, експортом та імпортом, регіонами з промисловою й аграрно-промисловою спеціалізацією. Навіть помітне економічне зростання передостанніх років не стало вагомим інструментом забезпечення високого життєвого рівня населення, а регіони з помірними темпами економічного росту і зараз не гарантують жителям зростання добробуту.

На основі поєднання загальнодержавних і місцевих інтересів та з метою підвищення рівня взаємоузгодженості дій органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування у напрямі перспективного просторового розвитку депресивних територій у 2009 р. Кабінетом Міністрів України було створено діючий консультативно-дорадчий орган – Раду з питань регіонального розвитку та місцевого самоврядування, який сприятиме виробленню рекомендаційних підходів до окреслення і забезпечення перспектив розвитку досліджуваних територій. Це зокрема такі, як [14; 4]: удосконалення законодавства з питань регіонального розвитку, місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою держави; фінансове, матеріально-технічне, науково-методичне, кадрове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування; сприяння координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади з метою підтримки органів місцевого самоврядування у здійсненні власних та делегованих повноважень; забезпечення взаємодії органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, їх асоціаціями, іншими об'єднаннями та громадськими організаціями.

Дослідження засвідчує, що нині актуалізується необхідність формування нових законодавчо-правових і інституційних підходів, які відповідатимуть сучасним потребам щодо забезпечення збалансованості розвитку проблемних, депресивних територій. При цьому вагомого значення набуде управлінська складова процесу нівелювання диспропорційності територіального просторового розвитку, з чітким спрямуванням реалізації заходів на підвищення рівня зайнятості і зниження безробіття, ріст добробуту і благополуччя мешканців зазначених територій, що в подальшому приведе до підвищення конкурентоспроможності регіональної економічної системи, в межах якої знаходяться депресивні території.

Висновки. На основі моніторингу просторового розвитку проблемних територіальних систем є можливість сформулювати науково обґрунтовані підходи до забезпечення їх ефективного функціонування в умовах трансформаційних змін і негативних тенденцій господарювання. Виникає необхідність розроблення результативної еколого-економічної й соціальної моделі територіального розвитку на основі поєднання інтересів різних рівнів владних структур та органів місцевого самоврядування, а також за умови врахування особливостей і характеристик розвитку

досліджуваних територій. Подальші дослідження стосуватимуться перспектив розвитку депресивних територій.

Список використаних джерел:

1. Барановський М. О. Депресивні території: сутність поняття, особливості розвитку, підходи до типології//Український географічний журнал. 2007. № 3. С. 26-30.
2. Біла С.О. Інституційне забезпечення соціально-економічного розвитку проблемних територій (світовий досвід)//Стратегічні пріоритети. 2009. № 3(12). С. 172-183.
3. Вдовічен А., Кругляно А. Диспропорційність розвитку регіонів: європейський досвід та його застосування в Україні. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis_64.exe?...
4. Воротін В.Є. Державне управління конкурентоспроможністю національної економіки: регіональний аспект//Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки : матер. шостого Пленуму Співки економістів України та міжнар. наук.-практ. конф./під заг. ред. В. В. Оскольського. К., 2007. С. 60–71.
5. Газуда М. В., Польовська В. В. Активізація розвитку гірських територіальних систем: монографія. Ужгород: Видавництво „ФОРМ Сабов А. М.”, 2017. 260 с.
6. Гесць В.М., Шинкарук Л.В., Артьомова Т.І. [та ін.]. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія. К.: Ін-т економіки та прогнозів, 2011. 696 с.
7. Данилишин Б. М., Клиновий Д. В., Пепа Т. В. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка : навч. посіб.; за наук. ред. Б. М. Данилишина. Ніжин : ТОВ «Видавництво „Аспект-Поліграф”», 2007. 688 с.
8. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. URL: gue.sm.gov.ua/.../derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvitk.
9. Мірзодасєва Т.В. Засади вирівнювання територіальних диспропорцій в контексті економічної безпеки регіонів// Економічний простір. 2009. №21. С.138-146.
10. Пепа Т.В. Регіональні нерівності соціально-економічного розвитку та напрями їх пом'якшення і подолання/ Збірник наукових праць ВНАУ/Науково-дослідний економічний інститут. 2013. № 2 (77). С. 67-81. (Серія: Економічні науки).
11. Про засади державної регіональної політики. Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII- URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-viii>
12. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3924-12>
13. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія; за ред. З. С. Варналія. К. : Знання України, 2005. 498 с.
14. Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 8-10 вересня 2010). Ужгород: ТзОВ "Папірус-Ф", 2010. 335 с.
15. Тищенко О.П. Регіональні диспропорції: сутність, методологія визначення та оцінка//Економічна теорія: науковий журнал. 2011 . № 4. С. 55-64.
16. Щодо стану та перспективи депресивних регіонів, міст та селищ України : постанова Верховної Ради України від 15.05.2003 № 782-IV. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/782-iv>

Рецензент: д.е.н., професор Лендєл М.А.

УДК 334.764:332.132

Смолич Д.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МІЖГАЛУЗЕВІ ГОСПОДАРСЬКІ КОМПЛЕКСИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ ТА РОЗМІЩЕННЯ

В статті розглядаються сутність та значення міжгалузевих господарських комплексів. Досліджено структуру та різновиди міжгалузевих господарських комплексів. З'ясовано специфіку регіональних аспектів розвитку і розміщення міжгалузевих господарських комплексів.

Ключові слова: галузь, міжгалузевий господарський комплекс, міжгалузевий регіональний комплекс, сектор економіки, виробнича та невиробнича сфери.

Smolych D.

CROSS-SECTORAL ECONOMIC COMPLEXES AND REGIONAL FEATURES THEIR DEVELOPMENT AND PLACEMENT

The article deals with the essence and significance of interbranch business complexes. The structure and varieties of intersectoral economic complexes are investigated. The specificity of regional aspects of development and placement of inter-sector economic complexes is determined.

Key words: branch, interdisciplinary economic complex, interdisciplinary regional complex, economic sector, industrial and nonproductive spheres.

Смолиць Д.В.

МЕЖОТРАСЛЕВЫЕ ХОЗЯЙСТВЕННЫЕ КОМПЛЕКСЫ И РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИХ РАЗВИТИЯ И РАЗМЕЩЕНИЯ

В статье рассматриваются сущность и значение межотраслевых хозяйственных комплексов. Исследована структура и разновидности межотраслевых хозяйственных комплексов. Выявлена специфика региональных аспектов развития и размещения межотраслевых хозяйственных комплексов.

Ключевые слова: отрасль, межотраслевой хозяйственный комплекс, межотраслевой региональный комплекс, сектор экономики, производственная и непроизводственная сферы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток суспільства та економіки, поглиблення спеціалізації виробництва призводить до формування нових галузей і видів виробництва. Одночасно зі спеціалізацією і диференціацією спостерігаються процеси кооперації, інтеграції виробництва, що призводять до розвитку стійких виробничих зв'язків між галузями, до створення змішаних виробництв і міжгалузевих комплексів. Вивчення міжгалузевих комплексів стало особливо актуальним після того, як у наукових дослідженнях перейшли до застосування системного підходу, а в практичній діяльності почали застосовувати метод міжгалузевих балансів. Вивчення конкретних міжгалузевих комплексів у межах окремих держав, економічних районів, адміністративних областей нині набуває все більшої актуальності.

Практична доцільність виділення міжгалузевих господарських комплексів у найзагальнішому вигляді пояснюється тим, що їх розвиток веде до досягнення найбільшої економічної та соціальної ефективності, що в кінцевому результаті має забезпечити динамічний і пропорційний розвиток єдиного народногосподарського комплексу та ефективну взаємодію його ланок, завдяки прогресивним зрушенням в структурі народного господарства в цілому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження сутності міжгалузевих господарських комплексів характеризується їх вивченням, головним чином в рамках конкретних галузевих економічних наук. В останні роки з'явилося чимало робіт, присвячених тим чи іншим проблемам окремих міжгалузевих господарських комплексів: будівельного, паливно-енергетичного, машинобудівного, лісопромислового. Зокрема, у працях Архангельського Ю., Богачова С.В., Голляк Ю.Б., Клинового Д.В., Лишиленко В. І., Манів З. О., Мельникової М.В., Нижник В.М., Осауленко О.Г., Парфенцевої Н.О., Попової В., Сахно Є., Стеченко Д.М., Шмиголь Н. знаходимо відображення описаних вище питань.

Особливе місце в теорії міжгалузевих господарських комплексів займають дослідження, присвячені агропромислому комплексу, які перетворилися по суті в значний розділ економічної науки, в тому числі це праці таких вчених як Валентинова В.Л., Данилів Б. Віддаючи належне науковому та практичному значенню праць вищезазначених авторів, необхідно зазначити, що лише у незначній кількості робіт, присвячених загальним проблемам міжгалузевих господарських комплексів, акцент

робиться в першу чергу на вивчення управлінського аспекту функціонування таких комплексів, що обумовлює актуальність та доцільність подальшого дослідження поставлених питань.

Цілі статті. Метою даної статті є з'ясування сутності категорії та дослідження структури, різновидів міжгалузевих господарських комплексів, очікуваним результатом якого має стати виокремлення регіональних особливостей їх розвитку і розміщення.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В науковій літературі існує багато тлумачень сутності поняття міжгалузевого господарського комплексу. Наведемо декілька, які можна вважати найбільш відповідними.

Міжгалузеві комплекси — це поєднання економічно взаємопов'язаних галузей на основі міжвідомчих зв'язків, у яких підприємства різних відомств мають певну самостійність. Такі виробничі утворення формуються навколо головної галузі і разом з нею беруть участь у територіальному поділі праці [7].

Міжгалузовий комплекс — це сукупність видів діяльності, здійснюваних на певній території і об'єднаних у певну групу (підсистему) тісними виробничими, комерційними та іншими зв'язками. До них належать перш за все виробничі зв'язки, що виникають при поставках сировини, напівфабрикатів, готової продукції, а також при комбінуванні виробництва, кооперуванні галузей і підприємств [8].

Міжгалузовий комплекс — система економічно взаємопов'язаних галузей виробничої або невиробничої сфер. Він формується внаслідок кооперації та інтеграції підприємств, організацій, установ та галузей. У цьому разі міжгалузеве кооперування є формою планово організованих зв'язків між підприємствами (установами), які входять до складу галузей господарства виробничої та невиробничої сфер [16].

Із представлених визначень доходимо висновку, що міжгалузовий комплекс являє собою інтеграційну структуру, яка об'єднує економічно взаємопов'язані галузі виробничої і (або) невиробничої сфер та характеризує взаємодію різних галузей та їх елементів, різних стадій виробництва і розподілу продукту.

Міжгалузеві комплекси нині виникають і розвиваються як всередині окремих регіонів країни, так і між регіонами на національному рівні, їх формування стає закономірним явищем територіальної організації виробництва.

Найбільш успішними міжгалузевими господарськими комплексами в нашій країні є: паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний, будівельний, агропромисловий, транспортний, хімічний, лісопромисловий та інші. При цьому, зауважимо, що нерідко одна і та ж галузь є складовою частиною декількох господарських комплексів, що свідчить про взаємопроникнення та комплексність господарства. Варто зазначити, що наведений перелік міжгалузевих комплексів активно урізноманітнюється. Зокрема, останнім часом активно розвиваються: інформаційний, морегосподарський, рекреаційний, зовнішньоекономічний та низка інших міжгалузевих господарських комплексів.

Міжгалузеві комплекси формуються на основі галузей, що виступають як комплексоутворюючі і здійснюють основні економічні й соціальні функції. У них беруть участь галузі виробничого і невиробничого призначення, тобто ті, що виготовляють безпосередньо певний продукт, і ті, що обслуговують головні виробничі процеси [8].

За виготовленою продукцією та функціями підприємства і організації, що входять до міжгалузевих господарських комплексів, поділяються на три групи:

1) безпосередньо зайняті випуском проміжної і кінцевої продукції регіону і є галузями спеціалізації комплексу;

2) виробляють для галузей першої групи сировину, напівфабрикати, устаткування і є комплексоутворювальними галузями цього комплексу;

3) забезпечують нормальну діяльність перших двох груп галузей.

Вихідними чинниками комплексоформування і територіальної організації є наявність певних видів ресурсів (вугілля, нафти, газу, залізної руди, лісу, енергії, трудових ресурсів тощо).

Більшість науковців виокремлюють два основні підходи до ідентифікації міжгалузевих комплексів: цільовий та технологічний. Поряд з тим, в науковій літературі зустрічається пропонований авторами відтворювальний підхід. Сутність даних підходів та їх ключові характеристики представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні підходи до ідентифікації міжгалузевих господарських комплексів

Підхід	Характеристика	Визначальні особливості
Цільовий	Міжгалузевий господарський комплекс розглядається як група галузей (підгалузей) господарського комплексу або окремих виробництв, які поєднані однією програмою і єдиною метою розвитку.	У міжгалузевий комплекс включаються галузі, пов'язані між собою реалізацією будь-якої господарської цілі, а також структурні підрозділи виробничої та невиробничої сфер, які потрібні для досягнення поставленої мети.
Технологічний	Міжгалузевий господарський комплекс передбачає групування галузей, які пов'язані між собою послідовністю переробки і використання загального вихідного матеріалу та однаковим призначенням продукції.	За такого підходу міжгалузевий господарський комплекс включає в себе об'єднання підприємств галузей, як таке що охоплює весь виробничо-технологічний цикл – від видобутку природних ресурсів до отримання кінцевого продукту.
Відтворювальний	Міжгалузевий господарський комплекс поєднує цільову спрямованість і технологічну послідовність переробки сировинних матеріалів на всіх стадіях.	Об'єднує підприємства і організації виробничої і невиробничої сфери та поєднує переваги від міжгалузевої співпраці підприємств за цільовим та технологічним підходами.

Найбільш важливими ознаками формування міжгалузевих комплексів більшість вчених вважає виробничу (економічну) і територіальну (географічну). Під виробничою ознакою розуміють спеціалізацію і структуру міжгалузевих комплексів, під територіальною — територіальну організацію їх продуктивних сил.

Головною ознакою є виробнича. Вона дозволяє визначити функції міжгалузевих комплексів, їх роль у територіальному поділі праці і кооперуванні праці, характер взаємозв'язків підприємств і виробництв. Територіальна ознака виступає як доповнююча і розкриває особливості організації та тяжіння території до центрів господарської діяльності, що виступають ядрами у виробничому процесі [8].

Нині існує значна кількість підходів до типології міжгалузевих господарських комплексів. На рис.1 представляємо основні різновиди міжгалузевих господарських комплексів за найбільш відомими ознаками.

Рис. 1 Різновиди міжгалузових господарських комплексів

Спираючись на наведені вище виробничу і територіальну ознаки формування міжгалузових господарських комплексів, їх можна згрупувати у такі основні типи: промислові, агропромислові, лісовиробничі, акваторіальні. Кожен тип підрозділяється на підтипи. Так, наприклад, промислові міжгалузові комплекси охоплюють гірничодобувну промисловість, рудно-металургійну, паливно-енергетичну, машинобудівну, хімічну, будівельну, легку тощо; агропромислові — галузі рослинництва і тваринництва разом з підприємствами, що переробляють сільськогосподарську сировину та реалізують її споживачам. Лісовиробничі комплекси функціонують на основі виробничо-економічної і технологічної єдності лісових галузей, відповідних підприємств механічної обробки та хімічної переробки деревини. Акваторіальні комплекси охоплюють заготовку і переробку рибних ресурсів, видобуток і переробку морських солей, водоростей, а також цикл виробництва на базі видобування та послідовної технологічної переробки нафтогазової сировини [8].

Характеризуючи різновиди міжгалузових господарських комплексів, варто зазначити, що вони розрізняються також за характером зв'язків між галузями (поділ за типом міжгалузових відносин):

- пов'язані послідовною та паралельною переробкою певного типу сировини (агропромисловий, лісопромисловий);
- зв'язки виникають на основі виробництва взаємозамінної продукції (паливно-енергетичний комплекс, транспортний комплекс);
- сукупність галузей, діяльність підприємств яких спрямована на розв'язання певної проблеми (продовольчий комплекс).

За видами міжгалузеві комплекси поділяються на родові, видові та підвидові. Родові міжгалузеві комплекси формуються як великі сфери людської діяльності без поглиблення їх галузевого розчленування. Це системи, що виділяються на основі попарного поєднання великих сфер господарської діяльності. У більшості випадків це науково-виробничі об'єднання в межах регіону або навіть держави. Видові міжгалузеві комплекси формуються із підприємств однієї сфери господарства, але різних його секторів. Прикладом такого об'єднання може бути агропромисловий комплекс, який об'єднує виробництво сільськогосподарської продукції, її промислову переробку і реалізацію. Підвидові міжгалузеві комплекси — це виробничі об'єднання представлені кількома галузями певного сектора економіки — промисловістю, сільським господарством, транспортом і таке інше. Прикладом підвидової системи може бути виноградарсько-виноробний, цукровиробний, плодоконсервний, молоко переробний, м'ясо переробний та інші комплекси [7].

Залежно від територіальних масштабів міжгалузеві комплекси поділяють на міждержавні, народногосподарські й територіальні. Міждержавні міжгалузеві комплекси розвиваються на основі інтеграції кількох міжгалузевих комплексів декількох держав (паливно-енергетичний комплекс).

Народногосподарські комплекси складаються і функціонують у структурі господарства країни. Народногосподарські міжгалузеві комплекси функціонують як міжгалузеві утворення в структурі всього народного господарства країни і повинні вирішувати важливі загальнодержавні проблеми. З метою ефективного вирішення певних проблем в країні розробляються відповідні програми, — програма розвитку паливно-енергетичного, металургійного, машинобудівного, продовольчого комплексу, легкої промисловості, радіоелектроніки, тощо.

Територіальні міжгалузеві комплекси — це підсистеми народногосподарських комплексів, які функціонують на певній території. Вони бувають регіональні і локальні. Регіональні міжгалузеві комплекси діють на макро-, мезо- і мікрорівнях. Макро — це групування, що діють в межах країни, мезо — у межах адміністративних областей, які поділяються на мікрорайони. Локальні міжгалузеві комплекси функціонують у межах низових адміністративних районів. На локальній території чітко проявляється дія економічних, демографічних та інших структурних елементів. Ядром локального комплексу виступає організаційно-господарський центр, що обумовлює його розвиток і існування як цілісної системи, або окреме підприємство, біля якого формується певна виробнича зона.

Досліджуючи міжгалузеві комплекси та регіональні особливості їх розвитку виникає об'єктивна необхідність більш детально зупинитись на вивченні саме міжгалузевих регіональних комплексів.

Міжгалузевий регіональний комплекс можна визначити як сформоване територіальне поєднання взаємопов'язаних галузей і виробництв у економічних районах, вузлах, центрах, завдяки яким може забезпечуватися максимальний ефект при найменших витратах [16]. Досягнення таких результатів з урахуванням закономірності комплексності потребує якомога раціональнішого підбору взаємозв'язаних галузей, підприємств і виробництв, забезпечення економічно ефективних пропорцій їхнього розвитку, оптимальних розмірів підприємств з урахуванням державних інтересів та відповідно до наявних на місцях природних і економіко-географічних умов.

Слід враховувати, що в багатьох регіонах міжгалузеві комплекси сформувалися в умовах екстенсивного розвитку. Це призвело до виникнення диспропорцій у співвідношенні розширення і поновлення виробничих потужностей; збільшення споживання палива й електроенергії; високого рівня концентрації виробництва, особливо у великих містах, та розвитку інфраструктури; значних масштабів вилучення

земельних ресурсів із сільськогосподарського користування, підвищення забруднення повітряного і водного басейнів [16].

Використання міжгалузевих комплексів регіону як об'єктів територіального управління сприяє більш ефективному поєднанню загальногосподарських та регіональних інтересів у розвитку суспільного виробництва, більш глибокому науковому обґрунтуванню прогнозів і розробці на цій основі довгострокової концепції розвитку суспільного господарства регіону.

Визначальним при цьому є формулювання головної мети, яка має відображати відтворюваний взаємозв'язок виробничих підрозділів міжгалузевого комплексу і нести відповідальність за кінцеві результати діяльності комплексу.

На основі цільових установок розробляють виробничі програми міжгалузевих регіональних комплексів. У програмах зазначають завдання, строки їх виконання та виконавців. Таким чином, цільові установки та виробничі програми розвитку міжгалузевих регіональних комплексів набувають форми документа, що використовується з метою регулювання соціально-економічного розвитку регіону.

У структурі цілей міжгалузевого регіонального комплексу розрізняють такі їх види:

- науково-технічні цілі. Виражають конкретну спрямованість науково-технічного прогресу в групі галузей, функціональну специфіку, відтворювальне значення міжгалузевих комплексів регіону та засоби прискорення його розвитку.

- виробничо-економічні цілі. Передбачають підвищення рівня спеціалізації та організації виробництва у головних галузях комплексу, випуск кінцевої продукції високої якості, яка відповідає світовим параметрам, прискорення реконструкції та поновлення виробничих фондів.

- соціальні цілі спрямовані на виявлення резервів соціально-економічного розвитку трудових колективів у межах міжгалузевих регіональних комплексів та регіону в цілому. Постановка соціальних цілей потребує всебічного врахування потреб людини, пов'язаних з умовами праці та ін.

- природно-екологічні цілі. Це розв'язання соціально-економічних проблем природокористування та відтворення природних ресурсів. У досягненні цієї мети основною є реалізація ресурсозберігаючої стратегії інтенсивного розвитку в умовах раціонального суспільного відтворення.

- організаційно-управлінські цілі. Включають систему заходів для розробки високоефективної організаційно-економічної структури міжгалузевих регіональних комплексів та перебудови існуючих організаційних форм і методів управління розвитком регіональних підсистем. Це пов'язано з формуванням конкретних господарських органів, які забезпечують ефективне функціонування виробничих підрозділів міжгалузевого комплексу.

Висновки. На сучасному етапі розвитку господарства дедалі тіснішають зв'язки між окремими укрупненими галузями. Це сприяє формуванню міжгалузевих господарських комплексів — сукупності видів діяльності, що виконуються в певному місці і об'єднані у групу галузей міцними виробничими, транспортними та іншими зв'язками. Власне, знання структури і типів міжгалузевих комплексів дає змогу в кінцевому результаті скласти модель регіонального міжгалузевого комплексу. За допомогою чого, можна врахувати й оцінити ефект територіальної концентрації, комбінування та кооперування виробництв різних міжгалузевих комплексів з огляду на зони сировинних ресурсів і збуту готової продукції, визначити обмеження, зумовлені локальними ресурсами, визначити економічний ефект від взаємодії суміжних виробництв. Установлення взаємодії міжгалузевих комплексів сприяє поглибленому дослідженню проблеми перспективного регіонального розвитку в цілому.

Список використаних джерел:

1. Архангельський Ю. Про точність прогнозування розвитку економіки України на основі міжгалузевого балансу [Текст] / Ю. Архангельський // Економіка України. – 2009. – №7. – С. 29-37.
2. Богачов С.В. Інтеграційні стратегії розвитку виробничо-господарського комплексу [Текст] / С. В. Богачов, М. В. Мельникова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2007. – №3, Т.2. – С. 9-12.
3. Валентинов В.Л. Розвиток саморегулюючих організацій та їх роль у державному регулюванні міжгалузевих відносин в АПК [Текст] / В. Л. Валентинов // Агроінком. – 2004. – №5-6. – С.31-35.
4. Голляк Ю.Б. Інтернаціоналізація міжгалузевого виробництва, її причини та ефективність [Текст] / Ю. Б. Голляк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №8. – С. 148-152.
5. Данилів Б. Економічний механізм і міжгалузеві економічні відносини в агроформуваннях [Текст] / Б. Данилів // Економіка АПК. – 2007. – №2. – С. 49-56.
6. Клиновий Д.В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України [Текст]: навч. Посіб. / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа за наук. Ред. Л.Г. Чернюк. – К.: ЦНЛ, 2006. – 728с.
7. Лишиленко В. І. Регіональна економіка [Текст]: підручник / В. І. Лишиленко. – К.: Центр учб. Л-ри, 2011. – 384 с.
8. Манів З. О. Регіональна економіка [Текст]: навч. Посібник / З. О. Манів, І. М. Луцький, С. З. Манів. – Л.: Магнолія, 2011. – 638 с.
9. Мельникова М.В. Проблеми оцінки потенціалу розвитку виробничо-господарських комплексів [Текст] / М. В. Мельникова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – №4, Т.2. – С. 95-98.
10. Мельникова М.В. Виробничо-господарські комплекси у здійсненні структурних змін в економіці [Текст] / М. В. Мельникова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2008. – №4, Т.2. – С. 147-150.
11. Нижник В.М. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка [Текст]: навч. Посіб. / В. М. Нижник. – 2-ге вид. – Хмельницький: ХНУ, 2006. – 321с.
12. Осауленко О.Г. Оцінка ефективності міжгалузевих зрушень в промисловості в перехідний період [Текст] / О. Г. Осауленко // Статистика України. – 2000. – С. 8-14.
13. Парфенцева Н.О. Ефективність національної економіки в системі показників міжгалузевого балансу [Текст] / Н. О. Парфенцева, В. В. Попова // Фінанси України. – 2008. – №10. – С. 39-52.
14. Попова В. Міжгалузеві орієнтири розвитку в Україні [Текст] / В. Попова // Статистика України. – 2007. – №3. – С. 44-50.
15. Сахно Є. Регіональна модель міжгалузевого балансу [Текст] / Є. Сахно, А. Долодаренко, А. Ребенок // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С.114-122.
16. Стеченко Д.М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика [Текст]: підручник / Д. М. Стеченко. – К.: Вікар, 2006. – 396с.
17. Шмиголь Н. Моделювання розвитку регіону на основі моделей міжгалузевого балансу [Текст] / Н. Шмиголь, О. Сластнікова // Економіка та підприємництво Держава та регіони. – 2007. – №3. – С. 252-254.

Рецензент д.е.н., професор Коцій О.В.

УДК 332.13:338.32

Тимошенко М.М., к.е.н., доцент

Житомирський агротехнічний коледж

ФОРМУВАННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ СТАЛОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті розкрито сутність та значення принципів сталого соціально-економічного розвитку сільських територій. Здійснено систематизацію та наведено класифікацію загальних принципів суспільного розвитку; принципів сталого розвитку та розвитку досліджуваних територій. Доведено необхідність розробки концептуальних засад та ефективного організаційно-економічного механізму реалізації державної та регіональних стратегій соціально-економічного розвитку сільських територій України.

Ключові слова: сільські території, сталий розвиток, принципи, концептуальні основи, соціально-економічний розвиток.

Timoshenko M.M.

FORMATION AND VALUE OF PRINCIPLES OF SUSTAINABLE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL TERRITORIES

The essence and significance of the principles of sustainable socio-economic development of rural territories are disclosed in the article. The systematization and classification of the general principles of social development is carried out; principles of sustainable development and development of the explored territories. The necessity of development of conceptual foundations and effective organizational-economic mechanism of realization of state and regional strategies of social and economic development of rural territories of Ukraine is proved.

Keywords: rural areas, sustainable development, principles, conceptual foundations, socio-economic development

Тимошенко Н.М.

ФОРМИРОВАНИЕ И ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ УСТОЙЧИВОГО СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье раскрыта сущность и значение принципов устойчивого социально-экономического развития сельских территорий. Осуществлена систематизация и приведена классификация общих принципов общественного развития; принципов устойчивого развития и развития исследуемых территорий. Доказана необходимость разработки концептуальных принципов и эффективного организационно-экономического механизма реализации государственной и региональных стратегий социально-экономического развития сельских территорий Украины.

Ключевые слова: сельские территории, устойчивое развитие, принципы, концептуальные основы, социально-экономическое развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток процесів глобалізації та зміни в структурі аграрного сектору України поставили питання стосовно необхідності концептуального переосмислення парадигми сільського розвитку. Головною ідеєю є оптимізація функціонування сільських територій як соціо-еколого-економічної системи, побудованої на засадах органічної єдності її складових. Для розробки дієвого організаційно-економічного механізму реалізації стратегії розвитку сільських територій необхідні цілісно взаємопов'язані, концептуально узгоджені знання про дію законів суспільства (соціально-економічні), природи (біологічні), техніки (технічні) та ін. Врахування цих законів дозволяє забезпечити функціонування та сталий розвиток сільських територій як єдиної природо-господарської системи, побудованої на засадах взаємозв'язку та взаємозалежності. Цього можна досягти, лише дотримуючись певних принципів. За цих обставин особливої актуальності набуває вивчення та систематизація принципів сталого сільського розвитку як основи концептуального забезпечення імплементації європейського досвіду розвитку сільської місцевості.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічне осмислення концепції сталого розвитку знайшло своє відображення в ряді робіт відомих вітчизняних вчених: Багрова М.В., Борщука Є.М., Буркинського Б.В., Вахович І.М., Галушкіної Т.П., Герасимчук З.В., Данилишина Б.М., Кравціва В.С., Масловської Л.Ц., Мельника Л.Г., Недіна І.В., Степанова В.М., Хлобистова Є.В., Шостак Л.Б. та ін. Дослідженню проблем соціально-економічного розвитку сільських територій, присвячені наукові праці О.М. Бородіної, О.Г. Булавки, В.Д. Заліска, В.К. Збарського, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, Л.І. Михайлової, Н.В. Морозюк, О.І. Павлова, І.В. Прокопи, П.Т. Саблука, В.В. Юрчишина та ін. За високої позитивної оцінки наукових досліджень із вказаної проблематики, окремі аспекти концептуальних основ забезпечення сталого соціально-економічного розвитку сільських територій залишаються дискусійними і потребують комплексного наукового вивчення, осмислення та поглиблення.

Цілі статті. Розкрити сутність, значення та здійснити класифікацію принципів сталого сільського розвитку задля розробки ефективного організаційно-економічного

механізму реалізації розроблених державної та регіональних стратегій соціально-економічного розвитку сільських територій України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «*принцип*» (в перекладі з латинської мови означає основа, початок) є вихідним положенням, першоосновою будь-якого наукового дослідження, він виступає «як перше і найабстрактніше визначення ідеї як початкової форми систематизації знань» [8, с. 14]. Вчені Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» вважають, що запровадження основ сталого розвитку в Україні має ґрунтуватися на наступних принципах [7, с. 6]:

- *рівноправності* – охорона довкілля є рівноцінним пріоритетом розвитку (поряд з економічним та соціальним) і не може розглядатися окремо від нього;
- *відповідальності* – природні ресурси, які належать народові України і становлять матеріальну основу його існування незалежно від форм власності, є обмеженими і мають використовуватися з урахуванням потреб нинішнього і майбутніх поколінь;
- *справедливості* – гарантування державою справедливого розподілу благ для народу від використання природних ресурсів та забезпечення рівного доступу до них;
- *партнерства* – міжнародне співробітництво з іншими державами на партнерських умовах з метою збереження та відновлення світової екосистеми;
- *попередження* – превентивний підхід, що передбачає запобігання виникнення негативних екологічних наслідків від різноманітних видів господарської діяльності до їх реалізації та врахування можливих віддалених наслідків;
- *узгодженості* – скоординованість будь-якої антропогенної діяльності на території держави із загальними законами природи;
- *компенсації збитків* – відшкодування втрат, понесених населенням та довкіллям, спричинених господарською екологічно деструктивною діяльністю на території країни;
- *гласності* – відкритість і доступність екологічної інформації для всіх громадян держави;
- *демократичного управління* – широка участь українського народу в підготовці та прийнятті важливих екологічних рішень і проектів.

Проте, вище наведені принципи забезпечують лише екологічність сталого розвитку, не враховуючи організаційно-економічні, соціально-демографічні, культурно-освітні інші особливості розвитку сільських територій. Ще у 2013 р. Міністерством аграрної політики та продовольства України був розроблений проект Концепції розвитку сільських територій, який повинен був базуватись на принципах як сталості розвитку, так і регіонального зв'язку. Проте в самому документі вказується лише два принципи: субсидіювання і співфінансування, що зробило вказаний документ формалізованим та декларативним [6].

Для формування принципів розвитку сільських територій України важливим є дослідження й систематизація принципів державної регіональної політики. В Концепції державної регіональної політики, яка затверджена Указом Президента України у 2001 р. вказані наступні принципи [10]:

- конституційності;
- законності;
- унітарності;
- цілісності та комплексності;
- скоординованості;
- поєднання процесів централізації й децентралізації влади;

- гармонізації загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- доступності та максимального наближення послуг, які надаються органами місцевої влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- поетапності та програмності;
- диференційованості надання державної підтримки відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
- партнерства й відкритості;
- відповідальності та всебічності;
- стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

У серпні 2014 р. постановою Кабінету Міністрів України була затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, основною метою якої є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України з метою забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення тощо. В ній зазначені оновлені основні принципи державної регіональної політики [3]:

- *конституційність та законність* – відповідність Конституції та законам України, міжнародним договорам, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- *співробітництво* – узгодження цілей, пріоритетів, завдань, заходів і дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, забезпечення взаємодії між ними під час формування та реалізації державної регіональної політики;

- *паритетність* – забезпечення рівних можливостей доступу об'єктів державної регіональної політики до ресурсів державної фінансової підтримки регіонального розвитку;

- *відкритість* – прозорість, прогнозованість, передбачуваність, послідовність діяльності органів державної влади, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування під час формування та реалізації державної регіональної політики;

- *субсидіарність* – децентралізація владних повноважень, їх передача іншим органам на найнижчий рівень управління, які можуть їх реалізувати найбільш ефективно;

- *координація* – взаємозв'язок та узгодженість довгострокових стратегій, планів та програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівні;

- *єдність* – зменшення соціально-економічних диспропорцій між окремими регіонами, забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної цілісності України;

- *історична спадкоємність* – врахування та збереження позитивного досвіду розвитку регіонів;

- *сталий розвиток* – забезпечення невиснажливого, ощадного та ефективного використання енергетичних, матеріальних, природних та інших ресурсів для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь.

Задля формування методологічних засад розробки організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій вище вказані принципи потребують уточнення, доповнення та систематизації. З цією метою доцільно виділити п'ять основних груп принципів суспільного розвитку (рис. 1).

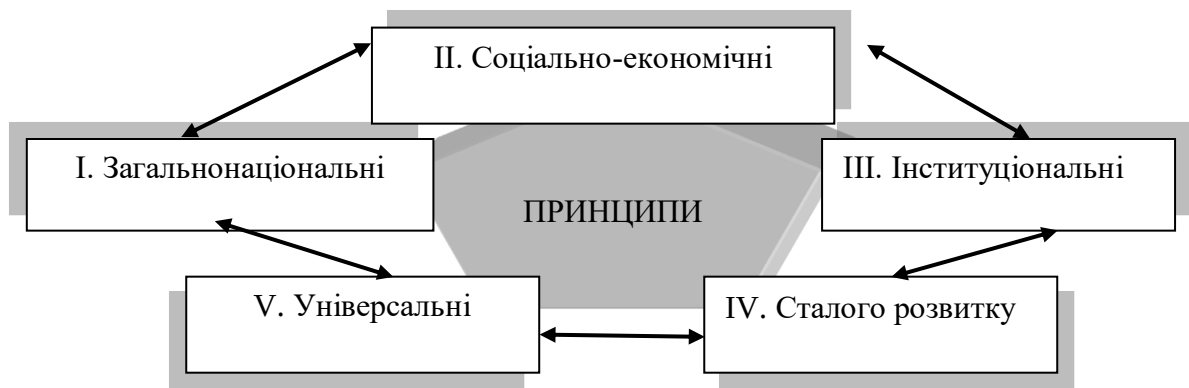

Рис. 1. Класифікація та взаємозв'язок між принципами суспільного розвитку

Джерело: складено на основі [5, с. 17-18] і власні дослідження автора.

До *першої групи* належать принципи, які підтверджують збереження й відтворення унітарності України як суверенної, незалежної, демократичної, соціально-правової та екологічно-безпечної держави: конституційності, законності, єдності, комплексності, цілісності, наступності та ін.). У *другій групі* будуть присутні принципи, що сприятимуть соціально-економічному розвитку територій України, в т.ч. сільських, відповідно до їхнього виробничо-ресурсного та соціально-економічного потенціалів. До цієї групи відносяться наступні принципи: відкритості, відповідальності, партнерства, всебічності, диверсифікації, соціалізації, стимулювання та ін. *Інституціональні принципи* відповідають за організацію та ефективне нормативно-правове забезпечення розвитку, державне регулювання, функціонування місцевого самоуправління та адміністрування. Вони включають такі принципи: децентралізації, автономності; субсидіарності, доступності, контрольованості, ієрархічності, прозорості розподілу влади та повноважень тощо. Основними *принципами сталого розвитку* є: повага і турбота до всіх живих співтовариств; поліпшення якості людського життя; збереження життєздатності і розмаїтості Землі; забезпечення сталого використання відновлюваних ресурсів; мінімізація виснаження невідновлюваних ресурсів, тобто *економічної доцільності, соціальної справедливості та екологічної безпеки*. Окрім вище зазначених, існують універсальні принципи, що одночасно належать до чотирьох груп: чесності; самоконтролю; відповідальності; доцільності; ефективності; професійності; раціональності; синергічності; адаптивності; спадковості тощо.

Мельник Л.Г. виділяє п'ять груп принципів організації суспільства для досягнення сталого розвитку: 1) організація в просторі (принцип «екологічної республіки»); 2) організація в часі (принцип «триєдності часів»); 3) забезпечення стійкості (принципи соціо-еколого-економічної стійкості); 4) постановка цілей; 5) мотивація [9, с. 462]. Тобто, автором через принципи запропоновано організаційно-економічний механізм досягнення сталого розвитку.

Нині розвиток сільських територій України здійснюється під впливом геополітичних та внутрішніх викликів зростання відкритості економіки, що вимагає змін у підходах до стратегічного розвитку агросфери та виокремлення соціо-еколого-економічних цілей державної аграрної політики. В Проекті Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. стисло викладено принципи, якими слід керуватися під час реалізації запропонованої Стратегії і розроблених заходів. Виокремлені чотири керівні принципи є горизонтальними і застосовуються до всіх заходів, передбачених вітчизняною аграрною політикою [4]:

1. Верховенство права і майнові права – дотримання законодавства і відповідальність згідно з ним, що справедливо застосовується і виконується; повага та захист прав власності осіб/та груп щодо їхньої приватної власності;

2. Прозорість, відповідальність і прогнозованість – щодо окреслених коротко-, та середньострокових цілей та заходів; оцінки зрушень та постійного діалогу зі всіма зацікавленими сторонами;

3. Орієнтація на ринок і регулювання – прийняття рішень орієнтуючись на ринок; скорочення до необхідного мінімуму нормативно-правового регулювання;

4. Всеосяжність – широке залучення всіх зацікавлених сторін, рівне та не дискримінаційне ставлення до них; сталий розвиток.

Позитивним є те, що у вище вказаній Стратегії вітається сталий розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, не обмежуючи при цьому спроможність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби з урахуванням економічних, соціальних і екологічних аспектів. Наприклад: соціальна сталість є визначальним елементом у напрямку реформування «Підвищення якості життя та диверсифікація господарської діяльності у сільській місцевості»; екологічні міркування щодо сталого розвитку лежать в основі заходів за напрямком реформування «Вода, земля, пестициди, нітрати та мінімальні екологічні стандарти»; забезпечення економічного розвитку передбачає реалізація стратегічних пріоритетів щодо забезпечення продовольчої безпеки, оподаткування та розвитку агропродовольчих ланцюгів доданої вартості.

У сучасних умовах теоретичне дослідження процесу розвитку сільських територій трансформується у вивчення стратегічних моделей його комплексного соціального, екологічного та економічного розвитку, набуваючи при цьому нового якісного змісту. Тобто, сільські території ототожнюються з певною соціо-еколого-економічною системою, у якій соціальна підсистема спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості та належного рівня якості життя селян; екологічна – відтворення навколишнього середовища та проживання у сприятливих природних умовах; економічна – виробництво матеріальних благ і послуг, достатніх для забезпечення продовольчої, соціальної та екологічної безпеки сільського населення. З огляду на вище вказане, доцільним вбачається визначення принципів, на яких повинен базуватись сталий розвиток сільських територій, враховуючи комплексність і взаємоузгодженість функціонування його складових. До таких принципів, на нашу думку, варто віднести (рис. 2):

1) *цілісність*, яка означає, що економічна, екологічна та соціальна складові сільського розвитку зможуть існувати лише за рахунок існування цілого. Адже відомо, що первинність цілого – основний постулат розвитку суспільства як системного процесу, де вище вказані компоненти функціонують разом, досягаючи еволюційних змін та розвитку;

2) *ієрархічність* – тобто кожен складовий елемент, який формує сільські території як соціально-економічну систему може розглядатись як система (підсистема) більш широкої глобальної системи. Наприклад, розвиток об'єктів соціальної інфраструктури, які функціонують в окремій сільській територіальній громаді є підсистемою більш високого рівня – соціальної складової сільського розвитку адміністративного району, області. В свою чергу остання є підсистемою сталого розвитку сільських територій окремої природно-економічної зони, регіону чи України в цілому. А держава є підсистемою глобальної системи – світового економічного співтовариства.

3) *виокремленість*, яка означає, що узагальнена або інтегральна оцінка розвитку сільських територій у зв'язку з їх поліфункціональністю є досить складною процедурою. Це зумовлює виокремлення її окремих складових (економічної, фінансової, соціально-демографічної, природоохоронної, культурної, політичної тощо), які характеризуються певними особливостями й параметрами розвитку.

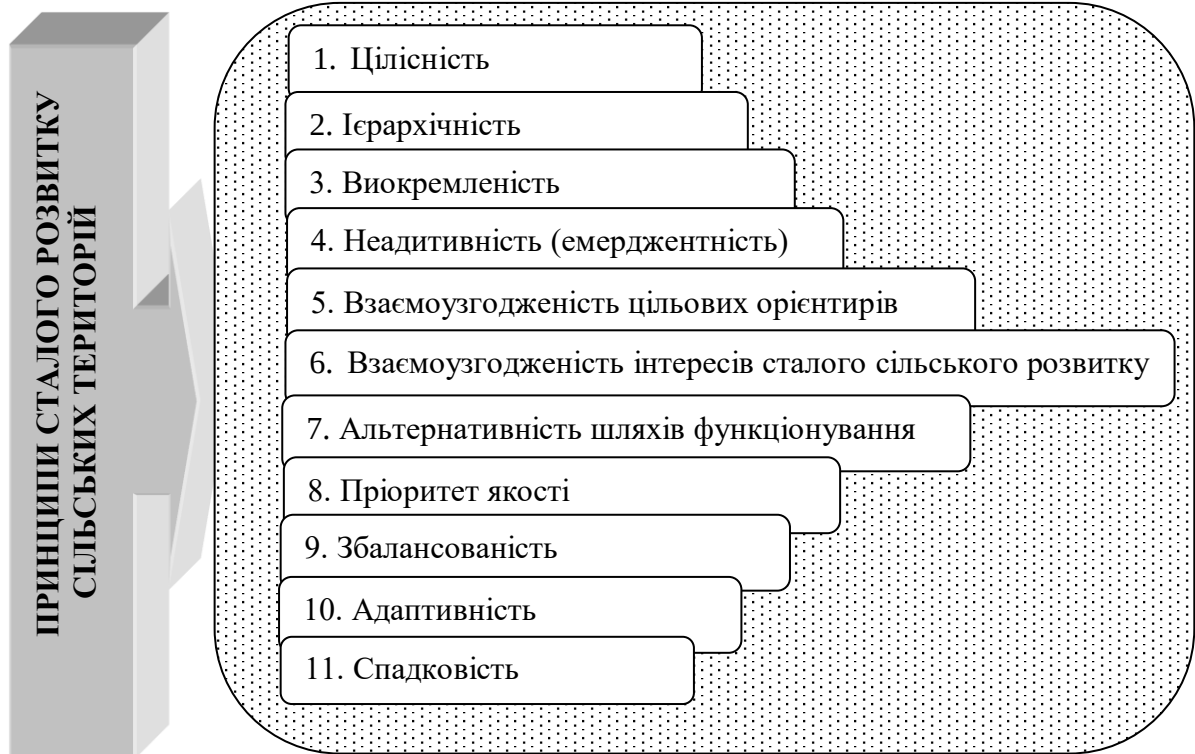

Рис. 2. Система принципів сталого розвитку сільських територій
Джерело: розроблено автором.

4) *неадитивність (емерджентність)* – принцип, який відповідає за розвиток сільських територій як багатфункціональної системи, а функціонування системи не може бути зведено до відокремленого функціонування окремих її компонентів. Сукупний розвиток взаємозв'язаних елементів системи породжує якісно нові функціональні властивості системи. Звідси випливає важливий висновок: система не зводиться до простої сукупності елементів; розділяючи систему на частини, досліджуючи кожен з них окремо, неможливо пізнати всі властивості системи в цілому [12].

5) *взаємоузгодженість цільових орієнтирів* сталого розвитку сільських територій, що вимагає побудови дерева цілей сільського розвитку як соціо-еколого-економічної системи. Саме «дерево цілей» як наочне графічне зображення підпорядкованості та взаємозв'язку визначених цілей, демонструє розподіл загальної (генеральної) мети розробленої стратегії або місії на стратегічні й операційні цілі, завдання та окремі дії (заходи). Технологічною основою побудови «дерева цілей» є методи дезагрегації й забезпечення необхідних умов. Перший метод найчастіше цілей використовується для формалізованих цілей. Для розробки ефективного організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій доцільно скористатись методом забезпечення необхідних умов, в якості яких виступають соціальні, економічні та екологічні складові.

6) *взаємоузгодженість інтересів сталого розвитку сільських територій з інтересами його індивідуумів*. Лише досягнувши необхідного об'єднання інтересів суб'єктів сільського розвитку: учасники виробничих відносин (агроформування та сільські домогосподарства); заготівельно-переробна сфера; працівники, зайняті соціальним обслуговуванням та наданням послуг; природоохоронний сектор; органи державної влади та місцевого самоврядування та ін. можливо вирішити нагальні соціо-еколого-економічні проблеми розвитку сільських територій.

7) *альтернативність шляхів функціонування і розвитку* сільських територій визначається як об'єктивними так і суб'єктивними чинниками. Прикладом дотримання даного принципу може слугувати диверсифікація аграрного підприємництва як урізноманітнення напрямів розвитку агробізнесу як у сфері сільського господарства, так і у позасільськогосподарській сфері, включаючи послуги і навіть нетрадиційні для аграрної сфери види діяльності, які можна організовувати та розвивати на сільських територіях.

8) *пріоритет якості*, тобто в сучасних умовах життєздатними є такі сільські території, які віддають перевагу: конкурентоспроможності виробленої сільськогосподарської продукції; якості товарів і послуг; якості життя; якості екосистем; якості виробничої, соціальної та ринкової інфраструктури тощо.

9) *збалансованість* – характеризує сталий розвиток сільських територій як комплекс дій, які спрямовані на досягнення збалансованого функціонування ключових складових: соціальної, економічної та екологічної. В наукових дослідженнях сільського розвитку часто замість терміну «сталий» використовують «збалансований», оскільки, кожна із вище вказаних трьох сфер виконує певні соціально-економічні та екологічні функції, забезпечує збереження традиційних знань у виробництві агропромислової продукції, обробіток та охорону сільськогосподарських земель у гармонічній взаємодії з живою природою. Так професор В. Барановський ставить питання про коректність перекладу терміну «*sustainable development*» як сталого розвитку. Він вважає точнішим у даному разі був би термін збалансований розвиток, тобто такий, що має збалансовану динамічну рівновагу між компонентами інтегрованої геосистеми «природа-суспільство». Збалансованість – це пропорційність; баланс – кількісне співвідношення між елементами системи, що визначає збереження її якісних характеристик. Близьке до збалансованості поняття гармонійності. Якщо розглядати взаємозв'язки між виробництвом і населенням, з одного боку, і природним середовищем – з іншого, то можна також використати вислів «гармонійний розвиток». Цей вислів походить від відомого постулату про необхідність жити в «гармонії з природою» [1, с. 24]. Таким чином сталий (або збалансований) розвиток сільських територій – це розвиток, що забезпечує певний тип рівноваги, тобто баланс між соціальною, економічною та природною його складовими.

10) *адаптивність* розвитку сільських територій передбачає адаптацію параметрів соціо-еколого-економічного сільського розвитку як системи до зміни параметрів зовнішнього середовища (екзогенних чинників), конкретних ситуацій тощо. Адже, як зазначалось вище, лише в стані рівноваги буде забезпечено ефективний економічний та соціальний розвиток села на основі раціонального використання й відтворення природних ресурсів.

11) *спадковість*, як один із важливих принципів соціально-економічного розвитку сільських територій характеризує закономірність передачі домінуючих ознак на окремих етапах (стадіях) свого розвитку від минулого покоління до нового. Так, наприклад, економічна криза 90-х років минулого століття, різкий спад сільськогосподарського виробництва, високі темпи інфляції, відсутність державної підтримки та недоступність короткострокових кредитів призвели до погіршення добробуту сільського населення, істотного зниження всіх його параметрів.

За умов європейського вибору значна кількість вище вказаних принципів теорії соціально-економічного розвитку сільських територій України потребує адаптації до відповідних принципів спільної аграрної політики (САП) ЄС. Варто зазначити, що основні з них були озвучені ще у Римській угоді від 1956 р. Зокрема це стосується таких принципів як: «вільна торгівля сільськогосподарськими товарами між країнами-учасниками ЄС; спільність переваг товарів, які вироблені в межах ЄС перед імпортними; спільна фінансова відповідальність усіх держав-членів за ринкову, кредитну та цінову політику та ін.» [2, с.7]. Тому, для розробки організаційно-економічного механізму реалізації стратегії сталого розвитку сільських територій в

умовах децентралізації доцільним є використання принципу *адиціоналізму (концентрації)*, який означає, що фінансові ресурси, які надає ЄС окремим державам – членам чи суб'єктам територіального, регіонального розвитку, мають бути доповнені за рахунок місцевих джерел. Так, традиційно 50 % вартості того чи іншого проекту фінансує держава-член ЄС, а внесок депресивних регіонів становить мінімум 20 відсотків [11, с. 55; 13]. Європейський Союз ще у минулому столітті приділив належну увагу проблемам сільського розвитку – низка урядових постанов та проектів побудована на поєднанні розвитку аграрного виробництва та соціально-культурної складової, що є основними пріоритетами для забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Висновки. В процесі дослідження виявлено, що основна проблема розвитку сільських територій полягає у відсутності ефективного організаційного-економічного механізму втілення розроблених державної та регіональних стратегій розвитку, а також мотиваційних схем формування економічної ініціативи сільського населення окремих територіальних громад. Встановлено, що в сучасних умовах теоретичне дослідження процесу розвитку сільських територій трансформується у вивчення стратегічних моделей його комплексного соціального, екологічного та економічного розвитку, набуваючи при цьому нового якісного змісту. З огляду на вище вказане, обґрунтовано принципи, на яких повинен базуватись сталий розвиток сільських територій, враховуючи комплексність і взаємоузгодженість функціонування його складових: цілісність; ієрархічність; виокремленість; неадитивність (емерджентність); взаємоузгодженість цільових орієнтирів; взаємоузгодженість інтересів; альтернативність; пріоритет якості; збалансованість; адаптивність; спадковість тощо.

Вирішення подальших теоретичних і практичних завдань щодо побудови механізму реалізації стратегії розвитку сільських територій потребує обґрунтування різних поглядів, систематизації накопичених знань та інформації для побудови алгоритму та методичного інструментарію наукового пошуку щодо формування концепції соціально-економічного розвитку сільських територій на засадах сталості.

Список використаних джерел:

1. Барановський В.А. Стратегічні аспекти та пріоритети сталого (збалансованого, гармонійного) розвитку / В.А. Барановський // Територія. Сталий розвиток. – К., 2004. – № 2. – С. 24 – 31.
2. Вінська О.Й. Особливості сучасного стану реалізації Спільної Аграрної Політики Європейського Союзу / О.Й. Вінська // Економічний простір. – 2010. – № 40. – С. 5 – 19.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
4. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 роки: Проект // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/Єдина%20комплексна%20стратегія%20розвитку%20сільського%20господарства%20та%20сільських%20територій%20на%202015-2020.pdf>.
5. Заліско В. Д. Сільські території України : стратегічні пріоритети розвитку в контексті зміцнення економічної безпеки : [монографія] / В. Д. Заліско ; Національний університет ДПС України. – Ірпінь : НУДПСУ, 2014. – 502 с.
6. Концепція розвитку сільських територій: Проект – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/10183>.
7. Наукові основи національної стратегії сталого розвитку України / [за наук. Ред. Акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика]; Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – 40 с.
8. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. Посіб для студентів, курсантів, аспірантів та ад'ютантів / за ред. А.Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
9. Основи стійкого розвитку: навч. Посібник / [за заг. Ред. Д.е.н., проф. Л.Г. Мельника] . – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 654 с.
10. Про Концепцію державної регіональної політики: указ Президента України від 25.05.2001 № 341-2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>.
11. Регіональна політика в країнах Європи: уроки для України / [С. Максименко, Є. Кіш, М. Лендел, І. Студенніков] ; за ред. С. Максименка. – К. : Логос, 2000. – 171 с.
12. Шарапов О. Д. Системний аналіз: навч. Посіб. / О.Д. Шарапов, В.Д. Дербенцев, Д.Є. Семьонов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchebnik-online.net/book/620-sistemnij-analiz-navchalnij-posibnik-sharapov-o-d-derbencev-v-d-semonov-d-ye/10-13-vlastivosti-sistem.html>.
13. European Commission. 2011. «Proposal for a REGULATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)», COM (2011) 627 final/2. Brussels. 143 p.

Рецензент д.е.н., професор Зіновчук В.В.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

УДК 339.9:338.48

Гаврилюк О.В., д.е.н., професор

Київський національний лінгвістичний університет

**ВИКЛИКИ ТУРИСТИЧНОЇ ІНДУСТРІЇ У КОНТЕКСТІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТОРУ**

Досліджені новітні тенденції й наслідки глобальної урбанізації. Розкрито сутність феномену “гігаполіс” і нові можливості для життєдіяльності та туристичної індустрії, які створює функціонування інноваційної інфраструктури. Висвітлено стан інфраструктури в Україні і сформульовано рекомендації щодо її поліпшення.

Ключові слова: урбанізація, гігаполіс, інфраструктура, туристична індустрія, інновації.

Гаврилюк О.В.

**ВЫЗОВЫ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ИНДУСТРИИ В КОНТЕКСТЕ
ТРАНСФОРМАЦИИ ГЛОБАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА**

Исследованы новейшие тенденции и последствия глобальной урбанизации. Раскрыты сущность феномена “гигаполис” и новые возможности для жизнедеятельности и развития туристической индустрии, которые создает функционирование инновационной инфраструктуры. Освещено состояние инфраструктуры в Украине и сформулированы рекомендации по ее улучшению.

Ключевые слова: урбанизация, гигаполис, инфраструктура, туристическая индустрия, инновации.

Havryliuk O.

**CHALLENGES OF TOURISTIC INDUSTRY IN THE
CONTEXT OF GLOBAL SPACE' TRANSFORMATION**

The latest trends and consequences of global urbanization are explored. The essence of the phenomenon “gigapolis” and new opportunities for life activity and development of the touristic industry that create the functioning of the innovative infrastructure are revealed. The state of the infrastructure in Ukraine was highlighted and recommendations for its improvement were formulated.

Key words: urbanization, gigapolis, infrastructure, tourist industry, innovations..

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Динаміка глобалізації актуалізує нові проблеми й завдання, що стосуються методів та інструментів забезпечення сталого розвитку. До глобальних трендів сьогодення належить укрупнення міст і міграція гігантських масштабів вкупі із бурхливим розвитком інноваційної інфраструктури з не менш масштабними наслідками: до середини століття абсолютна більшість жителів Землі буде сконцентрована у 500-600 містах з населенням у десятки й сотні мільйонів людей у кожному. Новий феномен аксіоматично зажадає вдосконалення логістики й управління туристичною індустрією.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У зв'язку з недавнім виникненням і ще недостатнім з'ясуванням проблеми фундаментальні розробки щодо її вирішення відсутні. Існує ряд гіпотез подальшого перебігу подій, висунутих фахівцями, зокрема, К.Нордстремом (Швеція) [1], деякі

передбачення, здійснені Е.Люттваком (США) [2]. Наразі публікації здебільшого популярного напрямку здійснюються у медійній площині, що потребує заповнення прогалини.

Цілі статті. Виникнення нових суб'єктів діяльності у свою чергу об'єктивізує необхідність забезпечення нових підходів і до функціонування туристичної індустрії. Тому до завдань дослідження віднесено з'ясування нових глобальних тенденцій динаміки і наслідків урбанізації й інфраструктури, які також вплинуть на сферу туризму, з формулюванням рекомендацій щодо їх застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До останніх вже чітко окреслених глобальних тенденцій належить бурхливий розвиток крупних міст – гігаполісів, причому кількісні аспекти супроводжуються якісною трансформацією. На рисунку 1. представлено перелік найкрупніших агломерацій світу станом на 1 січня 2018 р.

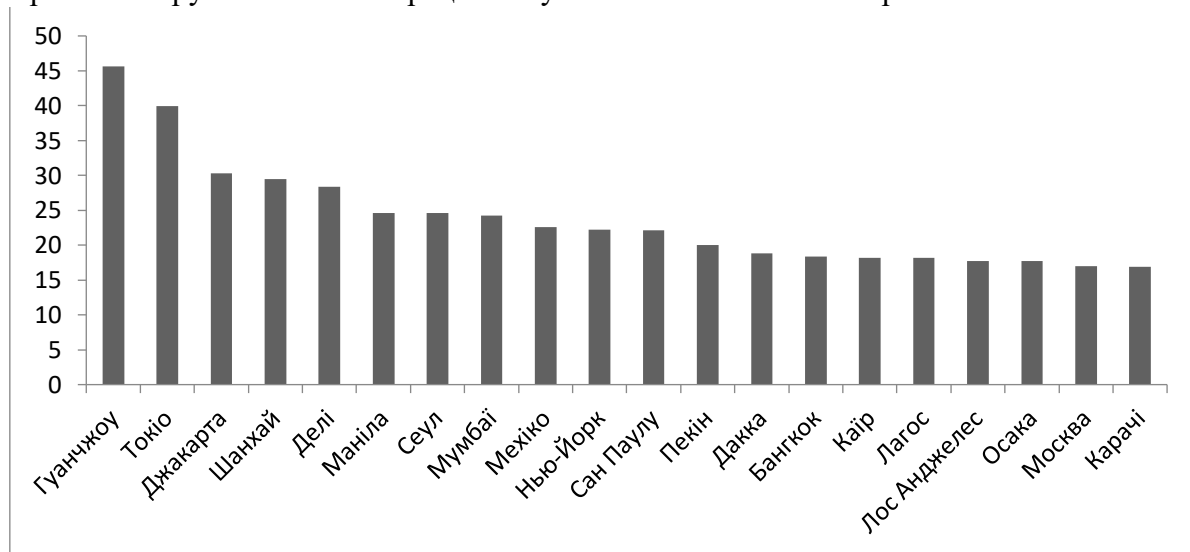

Рис. 1. Найкрупніші агломерації світу станом на 1 січня 2018 р., млн. чол.
Побудовано за: [3].

Гігаполіс персоніфікує концептуальну стратегію розвитку, яка передбачає об'єднання одного регіону попервах на рівні інфраструктури, а згодом – економіки й політики, і в кінцевому підсумку – трансформацію міського конгломерату на соціально-економічну (і як буде видно нижче, політичну) зону. Стрімкий розвиток глобальної інфраструктури, особливо внаслідок початку реалізації китайської доктрини “Один пояс, один шлях” з 2016 р., генерував початок кардинального переформатування глобального простору, а посилення концентрації міського населення й їх охоплення високошвидкісними видами транспортного сполучення змусили шукати вирішення нових проблем життєзабезпечення й функціонування туризму.

У 2015 р. виник перший гігаполіс, населення якого перевищило 100 млн. чол. – гігантська агломерація на сході Китаю. На ділянці розмірами 300 на 200 км розташовані міста-мільйонники Шанхай (25,9 млн. чол. станом на 1 січня 2018 р.), Нанкін (7,1 млн.), Ханчжоу (8,2 млн.) [3] і два десятки менших міст із загальним населенням порядку 3 млн. чол. [4]. Серед них Нанкін і Ханчжоу – міста-адміністративні центри провінції із процвітаючою економікою, а Шанхай – безперечний фінансовий центр усього Китаю. Внесок гігаполісу у ВВП становить 1 трлн. дол., або більше 20% ВВП країни. Відбувається найскладніший процес об'єднання цих декількох міст в одне ціле. Поки що регіон не має єдиного імені, позаяк

в історії подібні прецеденти відсутні. На перший погляд, цифра у 100 млн. виглядає дещо шокуючою, але слід урахувати, що у шанхайському гігаполісі проживає лише кожний чотирнадцятий житель Китаю.

Завдяки успішній реалізації урядової програми була розвинена транспортна система Дельти – нові шосе, численні гілки метро, гігантські мости. Три мегаполіси були об'єднані мережею швидкісних залізниць, запущено поїзд на магнітній подушці, що розвиває швидкість до 450 км/год. Інші поїзди теж не уступають у швидкості й здатні долати 300 км/год, у результаті чого час переміщення з одного міста до іншого займає 1-2 години – приблизно стільки витрачає середній житель передмістя на дорогу в центр в Нью-Йорку або Москві. Вже констатується зміна ментальності жителів регіону, стирається межа між передмістям і центром. Завдяки доступності всіх районів істотно підвищилась мобільність населення, збільшився доступ як до навчальних закладів, так і робочих місць. З високою долею імовірності можна завбачити переростання кількісного зростання в якісне. Золотий трикутник уже містить у собі світовий фінансовий центр, найбільший у світі торговельний порт (Шанхай) і центр підприємництва й стартапів (компанія Alibaba, що працює у сфері інтернет-комерції, власник B2B веб-порталу Alibaba.com., до основних видів діяльності якої належать торговельні операції між компаніями за схемою B2B і роздрібна онлайн-торгівля, з'явилася у Ханчжоу).

Підвищена транспортна доступність створила колосальну додаткову вартість. Ростає вартість нерухомості, дістатися до якої від центру Шанхая раніше займало п'ять годин, тепер – усього одна година. Підвищується мобільність робочої сили й талантів – у компаній та університетів відкривається доступ до набагато ширшого кола людських ресурсів. Наразі важко передбачити, які якісні трансформації відбуватимуться у гігаполісі, оскільки історичні прецеденти відсутні. Не можна виключити створення найбільшої у світі біржі на базі Шанхайської або всесвітньо відомого дослідного центру на базі місцевих університетів. Нанкін – прадавня столиця країни й центр культури, а Ханчжоу – популярне місце для туризму. Усе це разом зрештою може привести до появи одного з найважливіших центрів планети.

Проект формування гігаполісів у Китаї – адміністративна стратегія, націлена на перетворення великих міських конгломератів на більш концентровані райони з метою оптимізації планування, контролю й підвищення результативності економіки за рахунок більш вигідного розподілу ресурсів підприємств, промисловості й народонаселення, організації ефективного обігу товарів і кадрів. Крім дельти ріки Янцзи планується створення столичної економічної зони "Пекін, Тяньцзінь і провінція Хебей" з населенням 150 млн. чол., об'єднання міст із дельти ріки Чжуцзян у міський конгломерат з населенням 80 млн. чол., населення гігаполісу Ухань приблизно складе більше 60 млн. чол., а гігаполісу Чжуньюань – 40 млн. чол.

Між містами, що входять у зазначені анклав, поступово буде налагоджений взаємний зв'язок і взаємний доступ, а в остаточному підсумку – їх перетворення на єдину скоординовану зону. До 2030 р. міське населення Китаю перевищить 1 млрд. чол., що поставить майбутнє країни в залежність від розвитку гігаполісів.

Прикладом іншої агломерації слугує Лондон: у ньому проживає приблизно 18 млн. чол. [5] – 27% усього населення Великобританії (66,5 млн. чол. [6]). За іншим даними, за станом на 1 січня 2018 р. населення склало – 14,6 млн. чол. [3].

Ще більша концентрація – у сеульській агломерації: у столиці Південної Кореї та її околицях проживає половина населення країни (50,9 млн. чол.) [7] або 24,6 млн. [3]. Аналогічні процеси суперурбанізації відбуваються у Японії, на Близькому Сході, у країнах Європи й Америки. Дія цієї тенденції свідчить про її планетарний характер і

невідворотність вступу людства в нову стадію розвитку – цивілізацію гігаполісів. Гіпотетичні наслідки цього – позитивні або негативні – поки що невідомі. Втім вже сьогодні можливо дійти ряду висновків.

Результати урбанізації останніх років дозволяють констатувати феномен, згідно якого підвищення концентрації населення генерує можливості кращого знаходження роботи й підвищення життєвих стандартів. Дійсно, великі агломерації є вельми вигідними для бізнесу: збут товарів в одному мультимільйоннику є дешевшим і швидшим порівняно з їх продажем у десятках віддалених одне від одного дрібніших міст – через економію на транспортуванні, складських послугах і логістиці. А швидкість – найважливіший фактор розвитку “турбокапіталізму”, як називає сучасний стану світу Е.Люттвак (США) [2; 8]. Система виробництва Just in time – точно в строк, система нульового складування, оперативна доставка товару клієнтові – усе це простіше здійснити в межах одного великого міста. Промислове виробництво, склади, навіть аграрне виробництво нині вигідніше сконцентрувати в рамках одного кластеру. Збільшення продажів товарів детермінує необхідність їх більшого виробництва, що також спричинює підвищення попиту на кваліфіковану робочу силу і полегшення можливостей її знаходження. Мультиплікаційний ефект поширюється й на розвиток сектору будівництва – спорудження нових виробничих структур, житла й соціальної інфраструктури.

Великі міста стали притягати до себе величезні кошти, а з ними й потоки міграції. У цьому зв'язку можна провести аналогію між масштабними агломераціями й “чорними дірами”: чим більшими вони стають, тим з більшою силою затягують у себе гроші й людей. Мотивація потоків міграції до найкрупніших глобальних міст є цілком зрозумілою: більше робочих місць, вища зарплата, кращі охорона здоров'я й освіта.

Нова риса розвитку полягає й у тому, що міста дедалі сильніше починають відчувати (й демонструвати) свою незалежність від країни й вимагають свободи рішень. Яскравим прикладом цьому слугує Лондон, населення якого (як вже було відзначено – майже третина жителів і економіки Великобританії) заявило наявність власного погляду на конкретні події – бажанні залишитися в ЄС після Brexit.

Світовий експерт у галузі стратегічного управління й питань корпоративної стратегії, розвитку бізнесу й глобалізації К.Нордстрем (Швеція) стверджує, що через 50 років замість 220 країн у світі буде налічуватися 600 міст, які зосередять у собі глобальну економічну активність і сконцентрують 80% світового населення. За його прогнозами, через 25 років зникне Австрія, оскільки вже зараз країна являє собою Відень з безліччю дрібних населених пунктів, розташованих поблизу. Це відбудеться через зміну системи сприйняття інформації, розвиток транспорту й технологій. Міста-гіганти, ставши центрами виробництва, послуг і фінансів, неминуче почнуть диктувати свої умови урядам. І це означає загибель національних держав [1]. Території, що залишилися, ризикують опинитися занедбаними. Цей процес уже відбувається в Росії, Австралії, США й Китаї.

Водночас гігаполіси продукують серйозні проблеми. Китайські міста потерпають від смогу й браку чистої води, з якими уряд поки впоратися не може. Не менш гостро постає й транспортна проблема. Введення обмежень на в'їзд автомобілів залежно від номерного знака (певні номери можуть в'їжджати у певні дні) не мають великої ефективності. Дельта Янцзи належить до найбільш забруднених місць у Тихоокеанському регіоні. Тому Китай не випадково розбудовує сучасний залізничний транспорт, будує швидкісні магістралі.

Процес формування гігаполісів стає незворотним і висуває нові вимоги до модифікації стратегії розвитку туристичної індустрії. Виходячи з цього, слід

передбачити нові моменти в організації та управлінні функціонуванням туристичної індустрії. Насамперед вони стосуватимуться таких детермінант, як туристичний маршрут, розробка програм туристичних подорожей, трансфер, розміщення, харчування, екскурсії тощо. У першу чергу це висуватиме нові вимоги до програми туристичної подорожі (перебування), в якій зазначаються дата і час перебування у пунктах зупинки на маршруті, в готелях, відвідуванні місць туристичного зацікавлення з метою огляду (екскурсії), харчування, а також переміщення на маршруті за допомогою внутрішньомаршрутних транспортних засобів. Туристичний маршрут, як завчасно спланована траса послідовного пересування туристів між географічними пунктами, які будуть відвідані протягом певного періоду в рамках програми обслуговування, так і додаткових: розміщення, харчування, екскурсійне обслуговування, спортивних, видовищних, соціальних заходів тощо, за рахунок підвищення можливостей відвідати більш швидкого переміщення зазнає диверсифікації.

Аксіоматично істотно скорочується послуга перевезення (трансфер) – доставка туристів від місця збору групи до терміналу основного перевізника (аеропорту, залізничного, річкового або морського вокзалів) і після прибуття в місце призначення – до готелю, курорту і т.д. Збільшення швидкості й поліпшення логістики дають можливість створити нові тури, урізноманітнити наявні або додати нові дестинації.

Надання послуги розміщення також модифікується – скорочення часу сприяє зменшенню кількості проміжних/транзитних пунктів і збільшенню запланованих маршрутних цілей.

Невід'ємну послугу харчування цілком реально стане надати у двох-трьох містах на день.

Екскурсії, які входять до складу туристичних послуг, безумовно, очікуватимуть удосконалення тематики, упорядкування маршрутів, тривалості у часі й уточнення екскурсійних об'єктів показу.

Отже зростаюча концентрація населення, розширення площі населених пунктів вкупі з комерціалізацією інновацій створили реальну можливість значної економії часу за рахунок використання високошвидкісних видів наземного транспорту.

Україні потрібно визначитися, яким шляхом підуть транспортні потоки. З одного боку, наявний великий транспортний потенціал, насамперед через вигідне розташування між Європою та Азією. Але, з іншого – його неефективне використання. Поява обґрунтованої транспортної стратегії має вирішити проблему. Підписання угоди про асоціацію з Євросоюзом і переорієнтація торгівлі з ринку РФ на ринок країн ЄС потребує вибудови логістики та інфраструктури в напрямку Європи. Але насамперед потребує уваги стан українських доріг, портів, річкової інфраструктури, який неухильно деградує. Так, корупція й щорічне недофінансування українських доріг привело до їхньої зношеності за даними на 2017 р. на 95-97%.

Налічується тільки 2% магістралей із чотирма й більше смугами руху й шириною 15-30 м, доріг із двома смугами руху й шириною 6-7 м – 90%. Через невелику ширину й зношеність їхня пропускна здатність вельми низька, а середня швидкість руху становить 30 км/годину замість 60-70 км/годину. Причина такого стану – недостатнє фінансування протягом 10-15 останніх років, лише 14-34% від потреби, через що біля 90% автомобільних доріг загального користування не ремонтувалися понад 30 років. Відтак вони не відповідають сучасним вимогам як за міцністю (39,2%) так і за рівністю покриття (51,1%). Дороги продовжують лататися ямковим ремонтом, від якого не можна відмовитися, оскільки в умовах обмеженого фінансування він складає єдину можливість хоч якоїсь підтримки чинного стану. Ситуація надзвичайно несприятлива, але належно облаштована мережа доріг коштує грошей.

У 2016 р. було відремонтовано 816 км – 0,5% від протяжності. Згідно найбільш оптимістичних прогнозів, у 2017 р. було заплановано відремонтувати 2195 км дорожнього покриття – трохи більше 1% від усього наявного. З такими темпами ремонт доріг займе 100 років. За оцінками, Україні потрібно десять років і 1 трлн. грн., з яких наразі виділяється 35 млрд. грн. на рік.

Стан мостів також перебуває не в кращій ситуації. За даними Міністерства інфраструктури України, з 16 191 мосту тільки 7 471 відповідають діючим нормам та стандартам, термінового ж ремонту потребують 1 865 мостових переходів, із них близько 9 тис. перебувають в аварійному стані, 4 тис. підлягають негайному ремонту. У 2017 р. було заплановано ремонт 80 одиниць. Загальна ж стратегія капітального ремонту аварійних мостів відсутня.

Варто виокремити ще один лімітуючий чинник цивілізаційного плану: Україна має один із найнижчих рівнів безпеки дорожнього руху серед європейських країн. Він вимірюється масштабами наслідків, у першу чергу – кількістю загублених життів. Середній показник серед 27 країн ЄС – 62 смерті на 100 тис. населення, а у країнах-лідерах ЄС – менше 30. В Україні цей показник перевищує 600 [7], щороку жертвами ДТП стають майже 4,5 тис. осіб та понад 32 тис. зазнають каліцтв [8]. Одна із причин – недотримання правил руху й водіння у нетверезому стані, відсутність контролю за швидкістю й станом доріг.

Вищеназвані вади складають вагомий лімітуючий чинник розвитку туризму. Україна, безумовно, потребує розвитку високошвидкісного транспорту. Останній підвищує мобільність населення і його економічну активність, збільшує доступність до визначних місць. А розвиток інфраструктури повертається країні позитивним економічним ефектом.

Подальший розвиток залізничного транспорту в Україні неможливий без повної заміни колій – на нинішніх рейках навіть найсучасніший потяг не зможе розвинути швидкість понад 160 км/год. Дана проблема відсутня в Японії, де найбільш швидкі поїзди Shinkansen (середня швидкість 581 км/год., рекордна – 603 км/год.). До речі, ці поїзди ще й найбільш безпечні у світі: за 40 років не трапилося жодної аварії (про це мова йтиме нижче – О.Г.). Сучасні поїзди інших країн також розвивають велику швидкість: TGV (Франція) – 574,8 км/год., Maglev Train (Китай) – 431-501, CRH380A (Китай) – 350-480, Ave Talgo-350 (Renfe) (Іспанія) – 330-360 км/год. Втім слід наголосити, що для пасажирів середня швидкість поїзда є більш важливою, ніж максимальна, і в Україні вона цілком досягає показників багатьох розвинених країн. Приміром, у Фінляндії максимальна швидкість поїздів – 220 км/год., але середня швидкість руху – 115 км/ч. В Україні середня швидкість Hyundai складає 118 км/ч, але питання полягає в тому, що їх налічується всього 10 одиниць. При порівнянні швидкості старих поїздів, які в Україні експлуатуються із середини минулого століття, то, приміром, “Ковель-Чернівці” пересувається з середньою швидкістю 36 км/год., “Одеса-Запоріжжя” – 42 км/год., більш популярний маршрут “Київ-Одеса” має більшу середню швидкість – 72 км/год.

Підвищення швидкості й комфортності рухомого складу вимагає чітко сформульованих/обґрунтованих реалістичних завдань і що особливо важливо – коштів і механізму реалізації. На жаль, дані детермінанти абсолютно відсутні у підходах та намірах покращення невтішного наявного стану. Заявлений Міністром інфраструктури України в лютому 2018 р. намір щодо будівництва українського аналога Hyperloop (капсульного поїзда, що розвиває

швидкість 1062 км/год.)¹ сполученням Київ – Одеса за рахунок залучення Національної академії наук України, державного концерну “Укроборонпром”, ВО “Південмаш”, Каховського заводу електрозварювального обладнання, ТОВ “Інтерпайп Україна”, технопарк Unit city, муніципального Агентства розвитку Дніпра, Українського інституту майбутнього та інкубатора стартапів “Платформа розвитку інновацій”, на наш погляд, є нереальними і позбавленим перспектив. Аргументація полягає у наступному:

1. Національна академія наук України не має відповідного досвіду, наробіток і тим більше фахівців у даній сфері. Архаїчна структура, що перебуває в скрутному становищі, без експериментальних майданчиків і технологій, ніяк не зможе забезпечити якісної експертизи й супроводу проекту.

2. Решта партнерів – аналогічно ніколи не мали відношення до розробки й реалізації подібних проектів. Даний факт не означає необхідності усунення від глобальних ініціатив, але має передбачити наявність кваліфікованого персоналу, який наразі відсутній.

3. Розвиток Hyperloop, коли вся система залізниць перебуває в жалюгідному стані, тобто спорудження лише одного маршруту без модернізації радянського мотлоху й допотопних вагонів, є свідченням невірно розставлених пріоритетів і непродуманих витрат масштабних (і неіснуючих) коштів, неадекватного підходу до розстановки пріоритетів, оцінки реальних потреб і можливостей.

4. Відсутність світової апробації Hyperloop, не говорячи вже про регулярну експлуатацію, та ще в умовах української дійсності, піддасть невиправданому ризику велику кількість населення – як пасажирів, так і пересічних мешканців, а також може спричинити провокування чергової техногенної катастрофи, наслідки якої важко передбачити.

Один із виходів може полягати у використанні вже апробованого шляху, наприклад, за рахунок придбання вже згаданих безвідмовної технології й швидкісного поїзда Shinkansen (Японія), на базі якого, набуваючи досвід і навички, розбудовувати залізничну інфраструктуру та суміжні галузі. Але в концептуальних та стратегічних підходах національного офіційного інноваційного підходу повністю відсутній. Розроблений Міністерством інфраструктури України проект Національної транспортної стратегії до 2030 р.[8] не передбачає будь-яких технологічних нововведень.

Документ мало до чого зобов'язуючий, розпливчастий, але доволі голосний. Головне посилення стратегії – боротьба з корупцією. В офіційних формулюваннях вона завуальована під низкою завдань, таких як впровадження принципів корпоративного управління й прозорості прийняття рішень, розвиток конкуренції й лібералізація ринків, забезпечення належного фінансування модернізації транспортної інфраструктури, мінімізація впливу на навколишнє середовище, впровадження нових стандартів безпеки руху й підвищення рівня транспортних сервісів. Але у цілому мова ведеться про традиційну справу – “заговорювання” боротьбою з корупцією реальних проблем, жодного глобального й інноваційного рішення у стратегії не міститься. Наприклад, у Державній цільовій програмі розвитку аеропортів на період до 2023 р. мова йде про зміну схеми фінансування аеропортів, зміну їх форм власності й перепідпорядкування черговому новоствореному держпідприємству. Але інноваційні рішення не згадані, що, судячи з тексту програми, передбачено покласти на гіпотетичних інвесторів.

¹ П'ятий вид транспорту – неофіційна назва розробленого власником компаній Tesla і SpaceX Ілоном Маском Hyperloop. Ідея досить інноваційна й концептуально вражаюча не тільки для України, а й для США.

Стратегія розвитку, що допрацьовується Адміністрацією морських портів України до 2038 р., також робить ставку на інвесторів, а не на розробку глобальних програм. Інший документ – Проект Національної транспортної стратегії до 2030 року – не просто документ. Під нього має бути буде розроблений план дій. Але поки що ряд моментів викликають сумнів: дуже багато говориться про лібералізацію ринку, євроінтеграцію, але не сказано про те, які потоки і яким чином розбудовуватимуться. Резюмуючи, видно що у той час, як у світі запускаються швидкісні поїзди й маглеви, Україна продовжує боротися з корупцією, лагодити електрички й модернізувати вагони радянських часів.

Висновки. Україна перебуває осторонь реалізації глобальних технологічних і транспортних проектів. Попри наявність напрочуд вдалого розташування, інші складові – інфраструктура, логістика, інноваційні та креативні стратегічні рішення – або нерозвинені, або відсутні. Істотним лімітуючим чинником збільшення туристичних потоків виступають політична та економічна нестабільність, низька якість доріг і безпеки дорожнього руху. Їх подолання сприятиме вирішенню багатьох соціально-економічних проблем життєдіяльності та нарощуванню обсягів туризму.

Вважається недоцільним розвиток “п’ятого виду транспорту” в Україні – інноваційної транспортної системи Hyperloop – через невірно розставлені пріоритети, відсутність масштабних коштів і фахівців. Натомість пропонується придбання вже апробованих технологій на кшталт швидкісного поїзда Shinkansen (Японія) або європейських аналогів, на базі яких, набуваючи досвід і навички, розбудовувати залізничну інфраструктуру та суміжні галузі.

При розробці транспортної стратегії держави насамперед акцентувати увагу на інноваційних критеріях.

Список використаних джерел:

1. Nordström K. These are the big megatrends [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.obforum.no/digitalising/the-big-megatrends>
2. Luttwak Edward N. Turbo-Capitalism: Winners and Losers in the Global Economy. New York: HarperCollins, 2000. – 304 p.
3. Major agglomerations of the world. All urban agglomerations of the world with a population of 1 million inhabitants or more (reference date: 2018-01-01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.citypopulation.de/world/Agglomerations.html>
4. Population of Cities in China (2018). All urban agglomerations of the world with a population of 1 million inhabitants or more (reference date: 2018-01-01) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldpopulationreview.com/countries/china-population/cities/>.
5. London Population 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://worldpopulationreview.com/world-cities/london-population/>
6. U.K. Population (LIVE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldometers.info/world-population/uk-population/>
7. Міністерство інфраструктури України. Технічний стан автомобільних доріг загального використання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mtu.gov.ua/content/tehnichniy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html>
8. Оновлена транспортна стратегія України. Напрямки політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mtu.gov.ua/files/strategy_ukr.pdf

УДК 338. 486

Іванов А.М., к.е.н., доцент

Одеський національний економічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

В статті розглянуто проблемні питання рекреаційного землекористування законодавчого характеру в Україні. Виявлені певні суперечності, які мають місце в законодавстві для впровадження ефективного землекористування на рекреаційних територіях. Запропоновано шляхи інституціонального удосконалення землекористування на рекреаційних територіях.

Ключові слова: інституціональність, інституція, інституціональне забезпечення, рекреаційне землекористування, рекреаційно-оздоровчі землі.

Ivanov A.

INSTITUTIONAL ASECTS OF RECREATIONAL LAND USE

In the article the problematic issues of recreational land use of the legislative nature in Ukraine are considered. Some contradictions, that have occurred in the legislation for the implementation of effective land use in recreational territories have been identified. The ways of institutional improvement of land use in recreational territories are offered.

Key words: institutionalism, institution, institutional support, recreational land use, recreational-and-sanitary lands.

Иванов А.Н.

**ИНТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РЕКРЕАЦИОННОГО
ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ**

В статье рассмотрены проблемные вопросы рекреационного землепользования законодательного характера в Украине. Виявлены некоторые разногласия, которые имеют место в законодательстве для эффективного внедрения землепользования на рекреационных территориях. Предложены пути институционального усовершенствования землепользования на рекреационных территориях.

Ключевые слова: институциональность, институция, институциональное обеспечение, рекреационное землепользование, рекреационно-оздоровительные земли.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Загальнодержавна і регіональні програми використання земель, що містять систему аргументованих наукових передбачень про стан об'єкта в майбутньому, який матиме хоч і вірогідний, але досить достовірний характер, ідентифікується з процесом управління і складання схем землеустрою, розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання і охорони земель. Іншими словами, програми і схеми використання і охорони земель рекреаційного призначення є фундаментом реалізації земельної політики в рамках держави. Решта позицій, що стосується змісту землеустрою, на фоні програм і схем використання і охорони земель ідентифікуються з процесом регулювання земельних відносин.

Вперше за роки незалежності України проект загальнодержавної програми використання і охорони земель був розроблений державним підприємством «Головний науково-дослідний та проектний інститут землеустрою» [1] і має величезну низку суперечностей. Після ознайомлення з державною програмою виявилось, що очікуваний економічний ефект на кінець 2015 р. мав би оцінюватися близько 90 млрд. грн., з яких понад 50 млрд. грн. – на землі сільськогосподарського призначення [1], але і приблизних сум до бюджету України не приніс.

Але якщо загальнодержавну програму використання і охорони земель можна здійснити у народногосподарському плані розвитку всіх галузей економіки, то

досягнути територіальної єдності щодо розвитку рекреаційних земель можна тільки при розробці загальнодержавної схеми їх використання.

Сьогодні в Україні не існує загальнодержавної програми оцінки та використання рекреаційних земель, в законодавчій базі існує багато колізій, які суперечать одна одній, відсутні чіткі і зрозумілі визначення термінів та дій, які за однаковою і зрозумілою усім методикою оцінювали вартість цих земель, їх передачу із загальнодержавної до обласних та місцевих структур управління.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вивчення різних аспектів розвитку рекреаційного землекористування було започатковано видатним українським вченим В.І. Вернадським. Пізніше теоретичні основи з питань розвитку цієї проблеми були розвинуті М. Барановським, Ю. Бондарем, Ю. Веденіним, А. Гидбутом, В. Преображенським, В.Кравцовим, С. Харічковим, В. Шмагіною, В. Степановим, О. Топчієвим, Я. Олійником. Вагомий внесок у розвиток теорії та методології рекреаційного землекористування зроблено Д. Добряком, Л. Новаковським, В. Трегубчуком, А. Третьяком, А. Сохничем, В. В'юном, В. Горлачуком, Л. Садченко, В. Семеновим та ін.

Проекти землеустрою розглядали корифеї української науки – економісти П. Веденичів, Д. Гнаткович, І. Залуцький, О. Канащ, І. Розумний, П. Саблук, М. Ступень, В. Юрчишин. Кожен з цих авторів аналізував нові способи організації сільськогосподарських територій.

Дослідження цих вчених стали поштовхом для землевпорядної науки в світі і Україні, але з часом мають бути доопрацьовані.

Інституціоналізм як напрямок економічної думки сформували в наукових працях американські економісти Т. Веблен, Д. Коммонс, У. Мітчелл. Еволюція інституціоналізму призвела до виникнення вузько спрямованих напрямків наукових досліджень Ф. Перру (інституціонально-соціологічного), Г. Мінз, А. Берлі (трансформації капіталізму) та Д. Гелбрейта (неоінституціоналізму) [2].

Цілі статті. Метою даної статті є аналіз інституціональних аспектів рекреаційного землекористування в Україні, виявлення недоліків та надання пропозицій щодо ефективного інституціонального забезпечення використання земельного фонду в межах рекреаційних територій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. У науковій літературі інституціоналізм трактується по-різному. З одного боку – це «інституції» - загальноприйняті норми поведінки людей у суспільстві, які складаються зі звичаїв, традицій, норм і правил життя. З іншого боку – як «інститути» - норми поведінки, які чітко закріплені у конституції та законах держави і як правило формуються та удосконалюються в часі [3].

Аналіз інституціонального забезпечення рекреаційного землекористування в Україні засвідчує, що сьогодні існує близько 600 законів, указів Президента, постанов Кабінету Міністрів, відомчих нормативних актів, що прямо або опосередковано стосуються цього виду діяльності.

Основою нормативно-правового забезпечення рекреаційної діяльності в Україні є Конституція України, в якій питанням управління земельними ресурсами, в тому числі рекреаційним територіям присвячено статті 13, 14, 41, 124 [4].

Оскільки в більшості до складу рекреаційних територій входять об'єкти природно-заповідного фонду, слід сказати про те, що правовий акт, який визначає основи організації, охорони ефективного використання особливо охоронних природних територій, - це Закон України «Про природно-заповідний фонд України» [5]. Згідно Закону України до цих земель відносяться ділянки суходолу і водного простору, природні комплекси та об'єкти, що мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та оздоровчу цінність, які вилучені органами державної влади повністю або частково із господарського використання і для яких встановлено особливий режим охорони, відтворення і використання.

Нижчою ланкою системи законів у галузі регулювання земельних відносин у сфері рекреаційного землекористування є Закон України «Про туризм» [6], «Про курорти» [7]. Крім того, ця діяльність регулюється Земельним, Лісовим та Водним кодексами, законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про землеустрій» [8]. Також важливим документом, що регламентує рекреаційне землекористування є Стратегія розвитку туризму і курортів на 2016-2020 роки [9].

Незважаючи на порівняно велику кількість нормативно-правових документів, у забезпеченні нормативно-правової бази рекреаційного землекористування існує низка проблем, які потребують термінового розв'язання. До проблем слід віднести складність прийняття, некоректність, невизначеність, а іноді і відсутність окремих юридично виважених важливих понять, зокрема в законодавстві України немає чіткого визначення дефініції «рекреаційне землекористування», відсутні критерії визначення. В жодному нормативному документі відсутні визначення понять «рекреаційні землі» та «оздоровчі землі», хоча в законах ці терміни використовуються. Нами раніше доведено, що ні в якому разі неможна окремо ці поняття використовувати, а слід називати ці землі «рекреаційно-оздоровчими», грошову оцінку надавати лише рекреаційно-оздоровчих земель, а не окремо, як це сьогодні в Україні здійснюється [10].

Створення в Україні національних та регіональних природних парків відбувається на підставі Закону України «Про природно-заповідний фонд». Але з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей цих територій та об'єктів встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням: заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона стаціонарної рекреації та господарська зона.

Проте наявність згадуваних функціональних зон носять внутрішню суперечливість у системі земельних відносин. На прикладі національних природних парків «Бузький Гард» та «Білобережжя Св'ятослава», що у Миколаївській області, нами виявлено загрозливі для природи тенденції формування зони стаціонарної рекреації. Так, розміщення на Кінбурнській косі унікального для Європи природно-територіального комплексу стаціонарної рекреації з мережею доріг та комунікацій призведе до знищення біорізноманіття, якому немає аналогів у світі.

Що стосується природних заповідників, які згідно закону «Про природно-заповідний фонд України» не підлягають зонуванню, саме вони потребують ефективного зонування. Мова іде про те, що в межах природних заповідників різного рівня охоронності, можуть ефективно поєднуватися території суто охоронні, регульованої рекреації та господарські землі. Як приклад, можна привести територію Кінбурнського півострова, де в межах населених пунктів був створений національний заповідник. Колізія в тому, що межі заповідника розповсюджуються на сільськогосподарські землі, які входять до складу населених пунктів, а зони регульованої рекреації чітко не встановлені і знаходяться за межами території заповідника. Ця проблема може бути вирішена тільки зі зміною поглядів законодавців щодо структури рекреаційних об'єктів.

Показово ілюструє суперечливість формування регіональних ландшафтних парків, які є природоохоронними, рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення, що створюються з метою збереження у природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення. Із наведеного випливає, що вони не можуть бути створені на землях загальнодержавного значення, оскільки ці землі одразу ж набувають статусу місцевого значення. Втім, стаття 84 Земельного кодексу України проголошує, що «до земель державної власності, які не можуть передаватись у комунальну власність, належать ... землі під водними об'єктами загальнодержавного значення» [1, ст. 84]. З цього випливає неправочинність створення рішенням Миколаївської обласної ради у 1995 році регіонального ландшафтного парку

«Тилігульський» площею 8195,4 га, оскільки він створений за рахунок акваторії Тилігульського лиману, що має статус загальнодержавного значення.

Так само неправочинно створений регіональний ландшафтний парк «Кінбурнська коса», площа якого складає 17890,2 га. Миколаївська обласна рада 5.10.1992 року сформувало цей парк за рахунок земель державного лісового фонду на площі 12259,2 га та акваторії Чорного моря і Дніпровського лиману площею 5631 га [11]. Така проблема і зі створенням ландшафтного парку «Бузький Гард», який існує на землях державного лісового фонду. Подолати таку суперечливість можна тільки завдяки внесенню змін та доповнень до чинного законодавства.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» (ст. 23) не сприяє укріпленню таких парків, оскільки він не зобов'язує вилучення земель у власників чи землекористувачів, за рахунок яких цей парк створюється. Як результат – відсутній об'єкт управління рекреаційною діяльністю – сам регіональний ландшафтний парк, оскільки йому не передана земля у користування. Такі дії призводять до проблемних фактів неузгодженості земельного фонду. Як приклад, у земельному звіті Головного управління лісового і мисливського господарства Миколаївської облдержадміністрації площа лісів у Миколаївській області складає 121,1 тис. га, в тому числі покрито лісом 98,1 тис. га, з них природно-заповідного фонду – 21,2 тис. га. Ця розбіжність означає, що область має «зайву» площу землі, яка складає 21,2 тис. га. Такий підхід, на наш погляд, є вкрай неефективним. Тому на законодавчому рівні необхідно досягти порозуміння шляхом регуляторного втручання.

З огляду на особливості Причорномор'я, де рекреаційна діяльність переважно здійснюється на базі акваторії моря, лиманів, заток річок, озер, склад земель рекреаційного використання за змістом, функціями і характером прояву сьогодні є складним і суперечливим явищем. До земель рекреаційного призначення не ввійшли пляжні зони та акваторії водойм, які і визначають конкурентні переваги рекреаційних територій Причорномор'я. З одного боку, за відсутності виділення і встановлення меж таких зон повністю поширюються ознаки конфлікту, сторонами якого є туристи та відпочивальники, і з іншого – органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, оскільки, згідно Земельного кодексу України (ст. 59) для «культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей ...» [1] акваторії водойм із земель водного фонду можуть передаватись тільки на умовах оренди, а не вільного доступу до води, що впливає з чинного законодавства України.

На сьогодні існує невідповідність між загальноприйнятим визначенням «дача» «дача – це заміський будинок для літнього проживання і відпочинку» [12, с.104], та видом діяльності, який провадять власники цих об'єктів – вирощують сільськогосподарські культури, займаються розведенням домашніх тварин і т.д. Більшість дач та дачних ділянок в межах Миколаївської області знаходиться на землях рекреаційного призначення – схили річок, межі дачних кооперативів та природоохоронних територій, в межах яких знаходяться археологічні цінності, унікальні насадження та природні копалини. 82 тисячі таких садово-дачних ділянок площею 6,4 тис. га розміщено в Миколаївській області.

З'ясовуючи питання: в чому ж головна причина таких колізій, відповідь очевидна: більшість нормативно-правових актів, що регулюють процеси рекреаційного землекористування, були прийняті протягом 1991-1999 рр. За цей період докорінно змінилися органи, які регулюють діяльність з рекреаційного землекористування. За короткий період у структурі державних органів управління в галузі туризму відбулися значні зміни. Поступово, у процесі перманентних трансформацій, в державі впроваджується змішана (європейська) модель управління туристичною діяльністю. Так, у 2000 році вперше було створено спеціалізований орган державного управління туристичною діяльністю – Державну туристичну адміністрацію, що сформована на базі багатогалузевого Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму. Пізніше її реорганізовано на Державний комітет туризму та курортів, Державну службу туризму

та курортів – структурний підрозділ багатогалузевого Міністерства культури та туризму України. Згідно з Указом Президента України №444 від 8 квітня 2011 року, функцію управління туристичною сферою в Україні здійснювало Державне агентство України з туризму та курортів (Держтуризмкурорт України), тобто саме воно є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через віце-прем'єр-міністра України – міністра інфраструктури України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері туризму та курортів. Станом на початок 2018 року галузь входить до Міністерства економічного розвитку та торгівлі, у складі якого функціонує департамент туризму та курортів. З позицій розробки та контролю нормативно-правової бази землекористування в межах рекреаційних територій, ані Департамент, ані міністерство ефективно неспроможне здійснювати цю діяльність, адже багато питань, які стосуються рекреаційних територій (а в більшості вони є природоохоронними), стосується іншого міністерства – Міністерства екології та природних ресурсів. Так саме регуляторні питання використання земель у впорядкуванні цього ж міністерства.

Проблемним моментом управлінської системи діяльності в сфері рекреаційного землекористування України є нерозвиненість відповідних структур на регіональному рівні. Тут функціонують такі структурні підрозділи, як управління туризму, відділи з питань туризму та курортів, департаменти євроінтеграції, департаменти культури та туризму і інші варіації управлінських структур обласного рівня. Що стосується управлінь, які регулюють земельні відносини на регіональних рівнях, то вони в більшості неефективно взаємодіють з органами управління туризму та курортів.

Висновки. Таким чином, для ефективного інституціонального забезпечення рекреаційного землекористування в Україні слід:

1. Внести зміни до формування класифікації земель рекреаційного призначення.
2. Ухвалити Закон України «Про землі рекреаційного призначення».
3. Розробити нормативні акти, державні та галузеві стандарти, норми і правила у сфері державного земельного кадастру з метою впорядкування прав на землю, ведення державного земельного кадастру, землекористування і охорони цих земель тощо.
4. До внесення до нормативних документів понять, які стосуються рекреаційного землекористування, провести низку наукових обговорень. До нормативних документів внести чітко зрозумілі визначення понять і термінів, а також правил їх застосування.
5. Враховуючи поняття «інституції» як норми поведінки, які прийняті в суспільстві, науковцям та практикам спільно розробити кодекс туриста, норми та правила поведінки якого б відповідали нормам і правилам відвідування рекреаційних територій.

Таким чином, в Україні має бути терміново розроблено та прийняте єдине інституціональне нормативно-законодавче поле, яке б докорінно змінило правила та норми рекреаційного землекористування, а також чітко дотримувалися норми та правила відвідування рекреаційних територій населенням.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України: редакція від 31.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Вікіпедія: Інституціоналізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Матвійчук Л. Ю. Інституціональні аспекти раціонального використання туристичних ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/stati_ukr/matvijchuk4.htm
4. Конституція України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>
5. Закон України «Про природно-заповідний фонд України»: редакція від 18.12.2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>
6. Закон України «Про туризм»: редакція від 28.06.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>
7. Закон України «Про курорти»: редакція від 18.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2026-14>
8. Закон України «Про землеустрій»: редакція від 10.06.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/858-15>

9. Стратегія розвитку туризму і курортів на 2016-2020 роки [Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.knteu.kiev.ua>]
10. Іванов А.М. Управління конкурентоспроможністю рекреаційно-оздоровчого землекористування: дис. ... канд. Економ. Наук: 08.00.06 / Андрій Миколайович Іванов. – Херсон, 2011. – 182 с.
11. Про створення національного природного парку «Білобережжя Св'ятослава». Указ Президента України від 16 грудня 2009 р. №1056/2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
12. Тлумачний словник сучасної української мови: близько 50 000 слів / [уклад. І.Н. Забіяка]. – К.: Арії, 2007. – 512с.

Рецензент: д.е.н., професор Герасименко В.Г.

УДК 33.336.1:352

Матвійчук Н.М., к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В статті узагальнено основні загрози енергетичній безпеці України та запропоновано пріоритетні напрями її забезпечення. До них, зокрема, відносяться: стимулювання збільшення видобутку енергоресурсів за рахунок застосування сучасних методів інтенсифікації видобутку та податкових стимулів, розвиток відновлювальних джерел енергії, послаблення енергозалежності шляхом зниження обсягів імпорту ПЕР та диверсифікації їх постачальників, здійснення активної політики енергозбереження, створення сприятливого інвестиційного клімату в енергетичному секторі, стимулювання розвитку високотехнологічного виробництва та сфери послуг тощо. Обґрунтовано необхідність розширення системи індикаторів енергетичної безпеки України.

Ключові слова: енергетична безпека, відновлювальні джерела енергії, енергоефективність, енергозбереження, енергоємність ВВП.

Матвійчук Н.М.

ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

В статье обобщены основные угрозы энергетической безопасности Украины и предложены приоритетные направления ее обеспечения. К ним, в частности, относятся: стимулирование увеличения добычи энергоресурсов за счет применения современных методов интенсификации добычи и налоговых стимулов, развитие возобновляемых источников энергии, ослабление энергозависимости путем снижения объемов импорта ТЭР и диверсификации их поставщиков, осуществление активной политики энергосбережения, создание благоприятного инвестиционного климата в энергетическом секторе, стимулирование развития высокотехнологического производства и сферы услуг и т. П. Обоснована необходимость расширения системы индикаторов энергетической безопасности Украины.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, возобновляемые источники энергии, энергоэффективность, энергосбережение, энергоёмкость ВВП.

Matviichuk N.

PRIORITY MEASURES OF PROVIDING ENERGY SECURITY OF UKRAINE

The article summarizes the main threats to the energy security of Ukraine and proposes the priority measures of its providing. These, in particular, include: stimulating the increase of energy production through the application of modern methods of intensification of extraction and tax incentives, the development of renewable energy sources, the reduction of energy dependence by reducing the volume of energy sources import and diversifying their suppliers, implementing active energy saving policy, creating a favorable investment climate in the energy sector, stimulating the development of high-tech manufacturing and services, etc. The necessity of expanding the system of Ukraine's energy security indicators is substantiated.

Key words: energy security, renewable energy sources, energy efficiency, energy saving, energy intensity of GDP.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Останні події в енергетичній сфері України демонструють нестабільність національної енергетичної безпеки, її залежність від внутрішніх і зовнішніх чинників, що є наслідком недостатньо дієвого державного регулювання у цій сфері. Зазначене зумовлює необхідність проведення ефективної політики забезпечення енергетичної безпеки України, яка дозволить нашій країні реалізувати власні енергетичні інтереси та забезпечити сталий розвиток економіки.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні засади та актуальні питання енергетичної безпеки України знайшли відображення в працях відомих вітчизняних науковців: В. Баранніка, М. Земляного, М. Ковалка, Б. Стогнія, О. Суходолі, А. Шевцова, А. Шидловського та ін. Проте внаслідок складності та багатоаспектності даної проблеми досить багато питань, що стосуються визначення факторів впливу на енергетичну безпеку, її індикаторів, ризиків та заходів щодо її гарантування, потребують подальших досліджень.

Цілі статті. Основною ціллю статті є обґрунтування пріоритетних напрямів забезпечення енергетичної безпеки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасному розумінні гарантування енергетичної безпеки – це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно прийняттого забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування і реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики.

Основними небезпеками та загрозами енергетичній безпеці України є: обмеженість запасів традиційних видів енергоресурсів, значний рівень залежності від імпорту енергоносіїв, висока енергоємність ВВП, непрозорість енергетичних ринків, відсутність дієвих структурних реформ в сфері енергетики, якісної та ефективної системи управління енергетичною сферою, ефективного контролю над діяльністю природних монополій, високий рівень негативного впливу об'єктів енергетики на навколишнє середовище, неефективна система субсидій на житлово-комунальні послуги, що не стимулює населення проводити енергоефективні заходи, висока ціна на енергоресурси та низький рівень доходів населення, що зумовлюють високу чутливість до зростання тарифів на житлово-комунальні послуги та виникнення значної фінансової заборгованості за електроенергію, тепlopостачання тощо.

Для зміцнення енергетичної безпеки в Україні необхідно перш за все підвищити ефективність існуючих механізмів інституціонального забезпечення державної політики у сфері енергетичної безпеки держави. Для цього потрібно здійснити перегляд нормативно-правових актів, які регулюють питання забезпечення енергетичної безпеки України, щодо їх взаємоузгодження та приведення у відповідність до вимог сьогодення. Зокрема потрібно забезпечити:

- перехід від існуючого на даний час «галузевого» підходу законодавчого забезпечення енергетичної сфери (електроенергетика, вугільна промисловість, нафтогазовий комплекс, ядерна енергетика, трубопровідний транспорт тощо) до правового визначення енергетичного сектору держави як цілісного комплексу взаємопов'язаних між собою галузей. При цьому основою нової системи законодавчого гарантування енергетичної безпеки держави має стати Закон України «Про основні засади державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України» [1];

- визначення державного органу (органів), відповідальних за реалізацію державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки, в тому числі за періодичне затвердження перспективних параметрів розвитку енергетичного сектору, проведення аналізу ризиків та загроз енергетичній безпеці, контроль за діяльністю природних монополій.

На наш погляд, пріоритетними заходами щодо забезпечення енергетичної безпеки України у сучасних умовах є:

4. збільшення видобутку паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), диверсифікація видів та джерел енергії. Досягти більшого обсягу видобутку вуглеводнів можливо шляхом нарощення обсягів пошуково-розвідувального буріння, інтенсивного освоєння перспективних родовищ на основі комплексного моделювання та застосування сучасних методів інтенсифікації видобутку для збільшення терміну експлуатації свердловин тощо [2; 3, с. 11-12].

З метою збільшення видобутку ПЕР, насамперед нафти і природного газу, доцільно також внести зміни до Податкового кодексу України у частині введення стимулюючого режиму оподаткування для нафтогазовидобувних підприємств, в першу чергу для тих, що експлуатують нові свердловини. Зниження рентних ставок дозволить наростити видобуток енергетичних ресурсів, збільшить інвестиції у розвідку та застосування нових технологій видобутку, підвищить привабливість галузі, а також знизить імпорт нафтопродуктів. Від такого рішення буде залежати виконання плану, озвученого Урядом, – збільшити видобуток природного газу до 27 млрд. м³ у 2020 р., що дозволить, використовуючи біоенергетику, взагалі відмовитися від імпортного газу.

Враховуючи низьку частку відновлюваних джерел енергії у структурі паливно-енергетичного балансу України, доцільно стимулювати використання таких джерел, а також використовувати результати переробки вторинних ресурсів. Основними напрямками відновлюваної енергетики в Україні є: вітроенергетика, сонячна енергетика, біоенергетика, гідроенергетика. Досить перспективним є виробництво біогазу з каналізаційних стоків, відходів тваринництва і птахівництва, спалювання відходів та утилізація метану зі звалищ твердих побутових відходів тощо.

За даними Біоенергетичної асоціації України, у 2016 р. Україна заощадила 4 млрд. м³ природного газу за рахунок виробництва тепла та електроенергії з біомаси. За останні три роки внаслідок використання біопалива було заміщено понад 7 млрд. м³ природного газу. Відповідно до Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 р. передбачено за рахунок виробництва біопалива знизити споживання природного газу на 7 млрд. м³ за рік [4].

Після встановлення з 2015 р. «зеленого» тарифу на закупівлю електроенергії, вироблену установками потужністю до 30 кВт, стрімко почала зростати кількість домогосподарств, які вирішили перейти на альтернативні джерела енергії. Установки, що працюють на відновлювальних джерелах енергії малої потужності, є економічно вигідними в місцях, віддалених від ЛЕП, а саме: на фермерських господарствах, невеликих підприємствах, приватних будинках тощо. Важливо, що розвиток відновлювальних джерел енергії приносить не лише економічні вигоди для самих споживачів і виробників такої енергії, але й соціальні (додаткова зайнятість населення) [3, с. 84].

Крім того, для забезпечення енергетичної безпеки держави важливим є забезпечення ПЕК власним ядерним паливом, технологічним обладнанням, приладами та матеріалами.

2) послаблення зовнішньої енергозалежності шляхом зниження обсягів імпорту ПЕР, подолання залежності від Російської Федерації у постачанні енергетичних ресурсів і технологій (кам'яного вугілля та ядерного палива), збільшення кількості країн, з яких імпортуються ПЕР, розвиток взаємозв'язків з ними;

3) зниження енергоємності національного ВВП шляхом підвищення ефективності використання ПЕР у народному господарстві, особливо шляхом зменшення обсягів використання дефіцитних видів палива (природного газу і нафтопродуктів) та здійснення активної політики енергозбереження [2; 3, с. 20]. Україна має величезний потенціал енергозаощадження через реалізацію програм енергоефективності, зокрема, термомодернізації житлового фонду [5, с. 36];

4) створення сприятливого інвестиційного клімату в енергетичному секторі, залучення власних та іноземних інвестицій для забезпечення розвитку галузей ПЕК. Держава повинна мінімально інвестувати, але максимально створювати сприятливий

інвестиційний клімат для того, щоб зробити енергозбереження вигідним бізнесом як для організацій, що професійно цим займаються, так і для інвесторів.

Головні передумови і джерела інвестицій: деофшоризація економіки, впровадження стимулюючого податкового (пільгове оподаткування, сприятлива митна політика щодо ввезення енергозберігаючого устаткування та обладнання, застосування прискореної амортизації) й регуляторного законодавства, економічно обґрунтовані тарифи та міжнародні інвестиції.

В цьому напрямі необхідним є реформування енергетичних ринків, забезпечення прозорості господарської діяльності, конкуренції на цих ринках, що гарантуватиме українським споживачам енергії вигоду від ефективного функціонування ринку. Приватизація енергетичних активів, за винятком стратегічних, є першочерговим завданням, без виконання якого не вдасться створити сприятливий інвестиційний клімат [6, с. 400].

5) структурна перебудова економіки, надання пріоритетності стимулюванню розвитку високотехнологічного виробництва та сфери послуг на противагу розвитку енергоємних галузей. Доцільним також є стимулювання нових прогресивних енергозберігаючих технологій та забезпечення захисту вітчизняного виробника таких технологій через застосування фінансових та регуляторних інструментів [7, с. 99];

6) забезпечення надійного функціонування єдиної енергетичної системи України (постійна збалансованість виробництва і споживання енергії), створення умов для захищеності енергетичної інфраструктури від терористичної загрози та формування системи енергозабезпечення національної економіки і суспільства в особливий період [8];

7) забезпечення своєчасної оплати використаних споживачами палива та енергії;

8) підвищення екологічної безпеки при виробництві, транспортуванні та споживанні палива і енергії через заохочення мало- та безвідходного, екологічно чистого виробництва і дестимулювання підприємств до забруднення навколишнього середовища. Сучасна система екологічного оподаткування такої ролі на сьогодні не виконує. Позитивну роль в даному аспекті відіграє «зелений тариф».

Крім того, згідно із Постановою Кабінету Міністрів України «Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» пріоритетами України в галузі енергетичної безпеки є створення належних правових, економічних, фінансових, технологічних, соціальних умов, спрямованих на:

- удосконалення цінової та тарифної політики в галузі ПЕР;
- поглиблення ринкових взаємовідносин між виробниками та споживачами ПЕР;
- формування нового світогляду населення, системи освіти та навчання у сфері енергозбереження та ефективного енергоспоживання;
- розроблення та здійснення заходів щодо безпечного функціонування ПЕК, зокрема підприємств атомної енергетики [2].

В перспективі система гарантування енергетичної безпеки України має базуватися на таких тезах:

- кожен споживач повинен мати можливість в різний час використовувати різні джерела палива та енергії, при цьому структура енергоспоживання на місцях повинна визначатися, виходячи з економічної та екологічної доцільності;
- виробництво палива та енергії має бути децентралізованим, а енергетичні потоки – розукрупненими;
- у кожному регіоні мають бути створені запаси палива та енергії зі збереженням функцій держави з управління ними в особливий період.

При цьому необхідними є:

- побудова системи децентралізованого енергопостачання з можливістю її підключення до єдиних мереж, впровадження автоматизованих систем керування енергоспоживанням, вдосконалення систем теплопостачання, модернізація й технологічне переозброєння існуючих об'єктів, використання сучасних технологій

спалювання низькоякісного твердого палива.

– впровадження національної системи енергоаудиту, що передбачатиме: 1) аудит енергетичної складової тарифів енергетичних компаній і підприємств ЖКГ, що дозволить обґрунтувати необхідність їх індексації у разі зміни вартості ПЕР і рівня інвестиційної складової тарифів та перевірити, чи раціонально використовуються енергоресурси і чи не завищено тарифи; 2) енергоаудит територій (міст, регіонів і країни в цілому) і галузей, що може стати основою програм енергозбереження [9, с. 65-66].

З урахуванням нинішньої структури енергобалансу України для підвищення рівня енергетичної безпеки і поліпшення загальної ситуації в енергетичному комплексі доцільно підвищити ефективність та конкурентоспроможність вугільної промисловості. Досягти цього можливо шляхом: здійснення поступової ліквідації збиткових шахт, створення сприятливих інвестиційних умов для приватизації шахт, запровадження електронної біржової форми торгівлі вугільною продукцією, підвищення прозорості та стабільності зовнішніх джерел енергопостачання, диверсифікація джерел і маршрутів енергопостачання, переобладнання вітчизняних ТЕС з антрацитового на газове вугілля [3, с. 71].

Система індикаторів енергетичної безпеки також потребує вдосконалення з включенням наступних показників до розрахунку інтегрального індексу енергетичної безпеки України:

- 1) споживання палива на душу населення;
- 2) частка домінуючого виду палива у сумарній кількості палива;
- 3) рівень викидів діоксиду вуглецю на 1 тис. т.у.п. та на 1 жителя (чинна система індикаторів не враховує впливу об'єктів енергетики на атмосферу, гідросферу й літосферу);
- 4) споживання електроенергії на душу населення, споживання теплоенергії на душу населення;
- 5) співвідношення вартості ПЕР і середньодушового доходу населення.

Висновки. Отже, для України стратегія забезпечення енергетичної безпеки повинна включати такі елементи: енергоефективність та енергозбереження, власні енергоресурси (природний газ, нетрадиційний газ, відновлювальні джерела енергії), інтеграцію в енергетичний простір ЄС, диверсифікацію джерел та шляхів постачання тощо. Разом із тим забезпечення високого рівня енергетичної безпеки повинно включати розробку і реалізацію широкого спектру заходів, спрямованих на структурну перебудову економіки та створення сприятливого інвестиційного клімату в енергетичному секторі.

Список використаних джерел:

1. Аналітична записка «Пріоритетні напрями удосконалення державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1753/>
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України» № 48 від 19 січня 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/48-98-%D0%BF>.
3. Енергетична галузь України: підсумки 2016 року. – Центр Разумкова, Вид-во «Заповіт». – 2017. – 164 с.
4. Development and Prospects of Bioenergy in Ukraine. [Electronic resource]. – Available at: http://uabio.org/img/files/news/pdf/geletukha_cebc2017_development_and_prospects_of_bioenergy_in_ukraine.pdf
5. Matviichuk N. M. Financial incentives to energy saving in the housing sector of Ukraine / N. M. Matviichuk, Y. V. Shulyk, T. O. Shmatkovska // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 1 (9). Ч. 2. – С. 32-39.
6. Зеркалов Д. В. Енергозбереження в Україні: [монографія] / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, – 2012. – 582 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zerkalov.org/files/evu-zm.pdf>
7. Матвійчук Н. М. Фінансове стимулювання енергозбереження в Україні / Н. М. Матвійчук // Науковий вісник НЛТУ України. Серія «Економіка природокористування». – 2015. – Вип. 25.7. – С. 94-100.
8. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкуренція» від 18.08.2017 р. № 605-р <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>
9. Рябцев Г. Л. Нові підходи до визначення та гарантування енергетичної безпеки України / Г. Л. Рябцев // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 11. – С. 62-66.

Рецензент: д.е.н., професор Стрішенець О.М.

УДК 330.15:502.35

Мезенцева І.В., канд. географ. наук, доцент

Академія рекреаційних технологій і права

МЕТОДИКА РОЗРОБКИ ІНДИКАТОРІВ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ КУРОРТНИХ ТЕРИТОРІЙ

В статті розглянуто методику розробки індикаторів для моніторингу курортних територій, проаналізовано основні етапи ефективного розвитку курортних територій.

Ключові слова: моніторинг курортних територій, раціональне використання та охорона туристичних ресурсів.

Mezentseva I.

METHODS OF DEVELOPMENT OF INDICATORS OF RESORT TERRITORIES MONITORING

The article examines methods of development of indicators of resort areas monitoring, analyzes the main stages of effective development of resort territories.

Key words: monitoring of resort territories, rational use and protection of tourist resources.

Мезенцева И. В.

МЕТОДИКА РАЗРАБОТКИ ИНДИКАТОРОВ ДЛЯ МОНИТОРИНГА КУРОРТНЫХ ТЕРРИТОРИЙ

В статье рассмотрена методика разработки индикаторов для мониторинга курортных территорий, проанализированы основные этапы эффективного развития курортных территорий.

Ключевые слова: мониторинг курортных территорий, рациональное использование и охрана туристических ресурсов.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підвищення рівня раціонального використання туристичних ресурсів є важливим завданням державного значення. З однієї сторони, туризм виступає споживачем певних туристичних благ і зацікавлений у їх збереженні, з іншої – зростання попиту призводить до збільшення антропогенного навантаження на туристичні ресурси. Тому моніторинг курортних територій вимагає створення ефективної інформаційно-аналітичної системи, яка дасть змогу аналізувати і діагностувати теперішню та перспективну ситуацію раціонального використання та охорони туристичних ресурсів на таких територіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. На сучасному етапі спостерігається недосконалість методичного інструментарію здійснення моніторингу курортних територій. Вагоме методологічне підґрунтя становлять методичні розробки визначення комплексної оцінки ефективності розвитку досліджуваних територій в економічному, соціальному та екологічному аспекті. У такій площині здійснювали своє дослідження провідні вітчизняні науковці різних спеціальностей – економісти, екологи, географи: О. Веклич [3], Т. Галушкіна, Л. Грановська [4], З. Герасимчук [5; 6], М. Гудзь, П. Гудзь [7], Б. Данилишин [8], Н. Зіновчук [9], В. Кравців [10], С. Кузик [11], Г. Монастирський [13], Т. Ткаченко [17], І. Школа [15] та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сьогоднішній день залишається невирішеною проблема раціонального використання туристичних ресурсів на курортних територіях.

Адже, розбудова сучасної туристичної індустрії в Україні вимагає наукового підходу до розв'язання проблем туризму. Правильно організована система аналізу показників ефективності розвитку курортних територій дозволить найбільш точно оцінити економічний, екологічний та соціальний ефект їх функціонування та вибрати найбільш перспективні напрями щодо досягнення сталого розвитку досліджуваних територій.

Формулювання цілей статті. Основною проблемою курортно-туристичного регіону є невідповідність наявного потенціалу способу його функціонального використання. Тому метою статті є формування методологічної бази моніторингу курортних територій, яка забезпечить соціо-еколого-економічний розвиток досліджуваних територій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ефективність розвитку курортних територій залежить від комплексу взаємопов'язаних чинників, які на них впливають, а також визначають тенденції їх розвитку. Однією з найважливіших категорій розвитку території є економічна ефективність, для якої характерні властивості динамічності й історичності. На всіх етапах історичного розвитку суспільство завжди цікавило питання: ціною яких витрат і ресурсів досягається кінцевий виробничий результат. Тому вихідна модель кількісної оцінки ефективності становить співвідношення між економічними витратами на розвиток курортного потенціалу територій та досягнутими результатами від їх функціонування. Максимізація кінцевого результату з одиниці витрат на розвиток курортних територій або мінімізація витрат на одиницю кінцевого результату – така первинна мета розвитку територій.

На основі узагальнення методичних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, раціональності процесів використання та охорони туристичних ресурсів досліджуваних територій, науковці З. Герасимчук та Л. Матвійчук [6] розробили методику моніторингу курортних територій. На їхню думку, аналізувати та оцінювати ефективність розвитку території необхідно не в статисті, а в динаміці з урахуванням процесів використання та охорони туристичних ресурсів курортних територій.

Перш, ніж розпочати проводити моніторинг курортних територій, необхідно провести аналіз раціонального використання та охорони туристичних ресурсів курортних територій. Діагностику ефективності розвитку курортних територій слід проводити за певним алгоритмом взаємоузгоджених дій, які систематизовано в чотири етапи: I – обґрунтування аналітичного дослідження, що передбачає виділення мети, завдань і методів оцінки ефективності розвитку досліджуваних територій; II – визначення ступеня забезпеченості туристичними ресурсами курортних територій; III – аналіз розвитку території за критеріями раціональності використання та охорони туристичних ресурсів; IV етап – визначення економічної, екологічної ефективності розвитку курортних територій (рис. 1).

На першому, підготовчому етапі здійснюється вибір мети, завдань, об'єкта, предмета та методів аналітичного дослідження ефективності розвитку курортних територій.

Метою аналітичного дослідження є аналіз, а також кількісна і якісна оцінка процесів використання та охорони природних та історико-культурних туристичних ресурсів. Об'єктом – методологічні підходи щодо моніторингу курортних територій, предметом – ефективність розвитку курортних територій.

Основними завданнями є: визначення ступеня забезпеченості туристичними ресурсами курортних регіонів; вибір індикаторів, що характеризують розвиток курортних територій; виявлення критеріїв раціональності використання та охорони туристичних ресурсів курортних територій; оцінка раціонального використання та охорони туристичних ресурсів курортних територій; визначення соціо-еколого-економічної ефективності розвитку курортних територій.

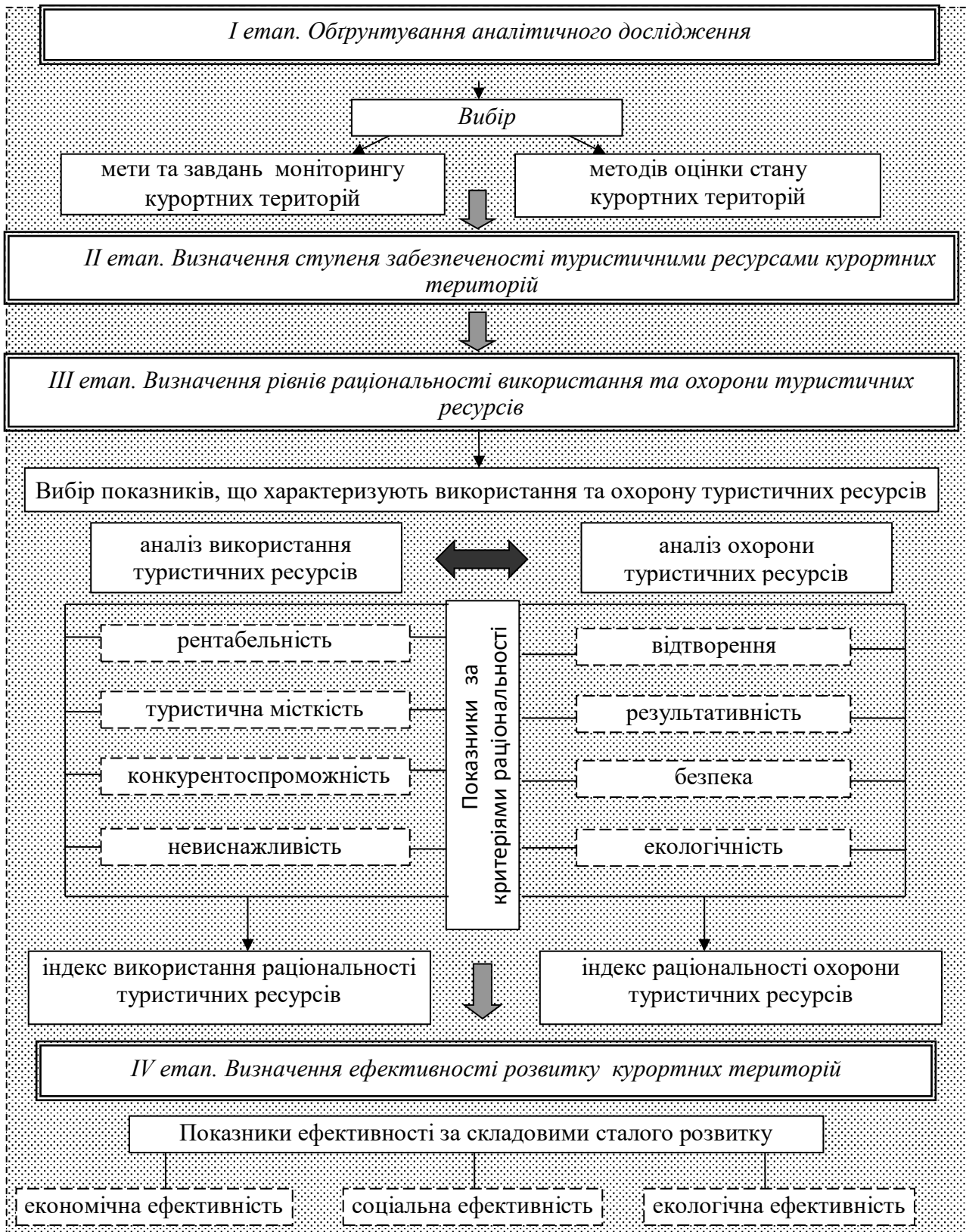

Рис. 1. Методика розробки індикаторів для моніторингу курортних територій

Оцінювання ефективності розвитку курортних територій базується на оцінці раціонального використання та охорони туристичних ресурсів. Єдиного підходу як до визначення раціонального використання та охорони туристичних ресурсів, так і до

визначення ефективності розвитку територій у науковій літературі не існує. Найпоширенішими напрямками є визначення ефективності як співвідношення отриманого результату з витратами вкладеними у цей результат та співвідношення отриманого результату з наміченими цілями. Ефективність розвитку території визначається як результат процесів використання та охорони туристичних ресурсів курортних територій, які в свою чергу оцінюються за допомогою інтегральних показників.

Використання в оцінці інтегрального показника ставить проблему вибору методу оцінювання. У широкому значенні під методом розуміють спосіб досягнення будь-якої мети або вирішення конкретного завдання [10]. Тому під методами оцінювання ефективності розвитку курортних територій слід розуміти способи кількісного та якісного виміру рівня раціональності використання та охорони туристичних ресурсів. Головною метою такого дослідження є отримання результатів, які можуть бути використані для цілей підвищення ефективності розвитку курортних територій.

Важливим етапом дослідження є визначення ступеня забезпеченості туристичними ресурсами курортних територій. Досліджуючи цю проблематику, слід відмітити, що в багатьох методиках перевага надається бальним, як правило, експертним оцінкам дослідження туристичних ресурсів курортних регіонів. Бальна система оцінок на практиці застосовується досить широко, особливо у тих випадках, коли будь-яке явище не піддається точному виміру, але є потреба хоча б у приблизній його оцінці [11].

Сутність бального підходу оцінки історико-культурних ресурсів курортних територій полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на подальшій структуризації видових компонентів згідно з історико-культурною важливістю об'єктів, що їх характеризують, і часу, необхідного для огляду таких об'єктів. Необхідний час огляду визначають спеціалісти-експерти. Чим більше часу необхідно для пізнання об'єкту, тим вища пізнавальна цінність, а це значить, що вищий оціночний бал йому присвоюється.

Так, В. Мацола пропонує оцінювати рекреаційну значимість території за щільністю пам'яток історії та культури на 100 км² площі. При цьому пропонується визначати щільність пам'яток найвищого класу (загальнонаціонального і міжнародного значення). За базову основу приймаються показники в Україні, де щільність усіх фіксованих пам'яток складає 7,9 одиниць на 100 км², а пам'яток загальнонаціонального значення – 0,7 і відповідно по Львівській області – 18 і 1,8. Виходячи з таких даних, В. Мацола пропонує оцінювати одним балом території, де ці показники складають менше 7,9, двома балами – 8–18 і трьома – понад 18 од/100 км² [12]. Недоліком є те, що такий підхід може використовуватись для оцінки туристичних ресурсів великих курортних регіонів, а не для визначення історико-культурного туристичного потенціалу поселення чи навіть окремого адміністративного району.

Для оцінки забезпечення туристичними ресурсами також використовують метод бальних оцінок. Найвищим балом науковці оцінюють показник групи пам'ятників, що мають високу архітектурно-мистецьку цінність. Далі об'єднують покомпонентні бали окремих компонентів оцінок в інтегральну величину, яка і характеризує пізнавальну цінність туристичних ресурсів.

Для зручності оцінювання (співставлення і порівняння оціночних параметрів) автори вводять поняття «коефіцієнта пізнавальної цінності», який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок.

Згідно з цією методикою, зазначений коефіцієнт зручний для визначення рівня привабливості не лише історико-культурних ресурсів, але й природних. Для цього дослідники пропонують поділити отриману суму балів на максимально можливу кількість балів у розрізі окремих блоків туристичних ресурсів.

Зазначені методики дозволяють провести оцінку забезпеченості туристичними ресурсами курортних територій. Однак, автори зосереджують свою увагу на природних

та історико-культурних туристичних ресурсах, залишаючи поза увагою соціально-економічні ресурси курортних територій, які займають одну з ключових позицій у дослідженні, адже сучасний турист бажає комфортно провести свій відпочинок. Крім того, зазначені методики спрямовані на визначення туристичного потенціалу території, що не повною мірою характеризує саме курортні регіони і є лише основою для подальших досліджень [6].

Тому одним з етапів моніторингу курортних територій є визначення ступеня їх забезпеченості туристичними ресурсами. Оцінивши, таким чином, курортні території та здійснивши їх оцінку, отримуємо величину, яка буде характеризувати рівень забезпеченості туристичними ресурсами курортних регіонів України.

В аналізі раціонального використання туристичних ресурсів зацікавлені різні суб'єкти туристично-курортної діяльності, зокрема: курортні регіони, органи державного управління оцінки курортних можливостей та загроз, інвестори, які бажають вкласти кошти в розвиток курортних територій. Слід зазначити, що процес буде раціональним тоді, коли охорона буде закладена вже в процесі використання туристичних ресурсів.

На сучасному етапі розвитку курортних територій важливим є дослідження наявних методик оцінки використання та охорони туристичних ресурсів з метою подальшої діагностики ефективності розвитку досліджуваних територій, що дозволить більш комплексно та системно підійти до вирішення проблеми.

Досліджуючи методики оцінки раціонального використання та охорони туристичних ресурсів, слід зазначити, що в багатьох з них перевага надається оцінці окремих видів туристичних ресурсів, проте лишається поза увагою самі процеси їх використання та охорони.

Аналіз наукової літератури з цієї проблематики дозволяє здійснити групування думок вчених за такими напрямками, а саме: виділення основних показників, що характеризують процеси використання туристичних ресурсів та формування системи показників охорони туристичних ресурсів за критеріями раціональності. Більшість дослідників, вивчаючи проблеми використання туристичних ресурсів, базуються на показниках їх прибутковості, властивостях туристичних ресурсів приваблювати туристів тощо.

Для оцінки раціональності використання туристичних ресурсів доцільно розраховувати такі показники, як рентабельність, туристична місткість, конкурентоспроможність, невиснажливість, а раціональність охорони туристичних ресурсів, базується на показниках відтворення, результативності, безпеки та екологічності.

Важливе значення для оцінки раціональності використання туристичних ресурсів має показник рентабельності. Оцінювання рентабельності обчислюється на основі фонду оплати праці, яка означає, скільки чистого прибутку курортного підприємства припадає на 100 грн. заробітної плати трудового колективу. Зважаючи на те, що рентабельність – поняття, яке характеризує економічну ефективність використання туристичних ресурсів, за якої курортні підприємства за рахунок грошової виручки від реалізації туристичної продукції повністю відшкодовують витрати на їх виробництво й одержують прибуток, розраховувати даний показник доцільно з позицій прибутку.

Варто зазначити, що рентабельність виражає міру ефективності використання туристичних ресурсів шляхом визначення відношення чистого прибутку від реалізації туристичного продукту до його собівартості та залежить від інвестиційних ресурсів. Інвестор вкладатиме інвестиції саме в курортну територію чи галузь з порівняно вищими ознаками конкурентоспроможності, тобто саме туди, де потенційна окупність інвестиційних вкладень буде вищою та швидшою. Показники аналізу інвестиційної привабливості регіонів розглянуто в роботі В. Савчука, С. Пріліпко, Е. Величко [16].

Показник конкурентоспроможності туристичних ресурсів досліджує у своїх працях І. Школа. Дослідник припускає, що за рахунок «привабливості» можна

здійснити подвоєння кількості туристів, виводить «модифікований коефіцієнт привабливості». Відповідно до твердження вченого, кожна географічна точка має свої неповторні відмінності і набір характеристик, які здійснюють вплив на коефіцієнт «привабливості» певної території для різних груп населення. До таких характеристик науковець відносить інфраструктуру, оригінальну місцеву кухню, якість медичних послуг та ін. На основі цих тверджень, дослідник для врахування такого роду чинників запропонував ввести рейтингову шкалу для оцінки кожного з параметрів «привабливості» щодо географічного положення туристичної території, а для кожної групи населення визначити важливість конкретної «привабливості» [15].

Показник туристичної ємності щодо використання туристичних ресурсів більшість дослідників розраховують на основі туристичних потоків. Деякі дослідники визначають ємність туристичного ринку як обсяг реалізованих в межах курортної території туристичних продуктів протягом певного періоду. Ємність туристичного ринку може бути розраховано як у натуральному, так і у вартісному виразі.

Іншим критерієм раціонального використання туристичних ресурсів є невиснажливість. Л. Дядечко у своїх дослідженнях невиснажливість туристичних ресурсів визначає шляхом розрахунку нетто- та бруто-інтенсивності. Нетто-інтенсивність за визначенням дослідника означає, яка частка (%) населення країни (регіону) або якої-небудь демографічної групи здійснила хоча б одну туристичну поїздку за рік чи за інший період часу, наприклад, сезон. Показник інтенсивності «брутто» означає, скільки туристичних подорожей припадає в середньому на одного жителя країни (регіону) за який-небудь період.

Відтворення туристичних ресурсів розглядається більшістю вчених на основі показників біорізноманіття та природно-заповідного фонду. Цей показник є одним з напрямів концепції збалансованого розвитку, яка передбачає гармонізацію економічної, екологічної та соціальної складових розвитку, коеволюцію суспільства та біосфери і базується на природоохоронних принципах управління природними системами.

Кардинальні зміни довкілля, пов'язані з освоєнням природи людиною, призводять до розімкнення локального та глобального кругообігу речовини та енергії, до порушення структури природних екосистем, внаслідок чого змінюється система взаємозв'язків та функцій, що забезпечують механізм підтримки придатних для життя умов навколишнього середовища [14].

Результативність розглядається науковцями у більшості випадків, як досягнуті результати у порівнянні з цілями, що зіставлені з використаними для досягнення цих цілей ресурсами. Так, Т. Царик, В. Файфура результативність визначають як витрати на капітальні вкладення, необхідні для природоохоронних заходів у країні або регіоні [18].

Результативність охорони туристичних ресурсів характеризує дієвість охоронних заходів для досягнення поставлених цілей. Цей показник доцільно виражати на основі показників відвернених економічних збитків від порушення туристичних ресурсів курортних територій, як їх руйнування, забруднення, деградація, поширення туристичної дигресії. Результативністю використання туристичних ресурсів є також кількість оздоровлених осіб, тому слід взяти за основу при визначенні показника.

Іншим критеріальним показником охорони туристичних ресурсів є безпека. Як зазначають З. Герасимчук та А. Олексюк, підхід до діагностики екологічної безпеки повинен базуватися на ідентифікації факторів впливу на стан безпеки регіону [5]. Серед відносних показників екологічної безпеки автори роблять акцент на показниках природоємності. Як зазначає В. Кравців [10], «основну причину загострення екологічної ситуації швидше всього треба шукати не в масштабах розвитку продуктивних сил, а в характері економічних відносин, що панують у суспільстві». Саме показники природоємності, з погляду вчених, є досить інформативними для характеристики типу і рівня еколого-економічних відносин [5].

Оцінюючи кількісні показники розвитку курортних територій, сучасний науковець М. Гудзь пропонує умовно звести їх до критеріальних ознак, однію з яких є

екологічний та санітарно-епідеміологічний стан середовища: повітряного басейну, ґрунтових вод, шумовий і радіаційний фон, рекреаційне навантаження, озеленення території [7].

Екологічність як показник охорони туристичних ресурсів повинен базуватися на показниках екологічного стану туристичних об'єктів та курортних територій. Екологічність визначається багатьма науковцями як показник, що характеризує обсяг ресурсів, які використовуються для виробництва продукції та зменшення забруднення [9].

Аналіз використання та охорони туристичних ресурсів є важливим моментом дослідження та входить в інтереси всього суспільства, тому раціональність досліджуваних процесів слід оцінювати, виходячи зі ступеня досягнення цілей суспільства в туристичній галузі.

Для оцінки досліджуваних процесів курортних територій необхідно проаналізувати такі показники, як обсяг фінансування на розвиток досліджуваних територій; їх туристичне інфраструктурне забезпечення; розподіл об'єктів природно-заповідного фонду; кількість оздоровлених осіб в санаторно-курортних закладах тощо. Таким чином, раціональність досліджуваних процесів пропонуємо обчислювати на основі інтегральних індексів, які в свою чергу базуються на визначених нами критеріях раціональності.

Відповідно до представленої методики моніторингу курортних територій, наступний етап дослідження полягає у здійсненні оцінки ефективності їх розвитку. Розвиток курортних територій здійснюється через механізми регулювання економічної, екологічної, соціальної діяльності суспільства та аналізується лише на основі їх зовнішніх результатів за допомогою чітко визначених критеріїв дослідження. Правильно проаналізована ситуація дозволяє підібрати ефективні інструменти впливу для досягнення цілей підвищення рівня ефективності розвитку курортних територій як умови їх сталого розвитку. Останнім часом провідні вітчизняні науковці у галузі регіональної економіки все частіше групують показники розвитку територій, в тому числі курортних, за трьома великими групами відповідно до складових сталого розвитку або сфер життєдіяльності населення: економічні, соціальні та екологічні (С. Борщук [1], Б. Буркинський [2], З. Герасимчук [5], Б. Данилишин [8]). Такий підхід є оптимальним, адже дає змогу найповніше розкрити всі моменти процесів розвитку курортних територій.

Аналіз економічної літератури щодо ефективності засвідчив багатозначність цього поняття. Загальним для всіх визначень є уявлення про ефективність як про здатність системи до досягнення мети, якою виступає задоволення інтересів споживачів (в нашому випадку відпочиваючих, туристів та екскурсантів), раціональне використання туристичних ресурсів, підвищення рентабельності та результативності досліджуваних процесів. Реалізація цілей складає основний зміст ефективності розвитку курортних територій. Якщо цілі не досягнуті, то розвиток курортної території не може бути визнаний ефективним. Разом з тим сам факт отримання результату не дає можливості визначити, ефективно або неефективно досягнута мета, якщо не встановлено співвідношення витрат і результатів такої діяльності. Вимога економічності передбачає встановлення певної відповідності між отриманими результатами і витратами на їх досягнення.

Для моніторингу курортних територій слід скористатися складовими ефективності, виділеними відомим економістом Д. Сінком, а саме:

- дієвість – рівень досягнення поставленої мети, в нашому випадку підвищення рівня ефективності розвитку курортних територій;
- економічність – рівень використання туристичних ресурсів, тобто обґрунтоване в масштабах їх використання в межах курортних територій;
- прибутковість як співвідношення між валовим доходом і сумарними витратами;

– продуктивність – співвідношення кількості виробленого туристичного продукту до спожитих ресурсів.

Виходячи з цього, ефективність розвитку курортних територій можна оцінити через систему показників, що відображають кожну з названих ознак. Такий підхід до розуміння сутності та оцінки ефективності системи набув значного поширення у зарубіжних системах оцінки ефективності. Тому ефективність курортних територій доцільно аналізувати на основі критеріїв, які передбачають раціональне використання та охорону туристичних ресурсів. Таким чином, дослідження залежностей показників економічного зростання курортних територій та раціонального використання і охорони туристичних ресурсів повинні вказати на ефективність існуючих заходів щодо підвищення рівня раціональності, за яких умов збільшення економічного благополуччя курортних регіонів повинно відобразитися на покращенні стану туристичних ресурсів.

Так, економічна ефективність характеризується системою економічних показників, які відображають кількісний об'єм використання туристичних ресурсів та якість їх охорони. До них віднесемо показники фінансово-економічної діяльності курортної галузі, величину витрат на охорону туристичних ресурсів, стан матеріально-технічної бази курортної території, як виду туристичних ресурсів, показники туристичних потоків в курортних регіонах, показники використання робочої сили. Також економічний ефект виникає в результаті отриманої економії туристичних ресурсів, що, по-перше, зменшує їх собівартість; по-друге, збільшує обсяг реалізованих курортних послуг тощо.

Показники соціальної ефективності розвитку курортних територій вимірюються кількістю туристів, які отримують якісний туристичний продукт, кількістю оздоровлених осіб, які підвищують свій рівень пізнання шляхом використання туристичних ресурсів. Соціальний ефект може виявляється у покращенні умов праці працівників курортної галузі, умов проживання населення курортної території тощо.

Показники екологічної ефективності розвитку курортних територій можна вимірювати розмірами території чи акваторії, яка володіє екологічною стійкістю і не піддається впливу господарської діяльності. Екологічний ефект отримуємо в результаті зменшення нераціональності використання туристичних ресурсів курортних територій. Цей ефект можна також оцінити шляхом визначення суми, на яку зменшилися екологічні виплати курортних підприємств або попереджені збитки за рахунок реалізації охоронних заходів.

Зважаючи на специфіку дослідження, ефективність розвитку курортних територій у найбільш загальному вигляді можна представити за допомогою інтегрального показника, який визначається як співвідношення суми результатів, отриманих від реалізації заходів щодо розвитку досліджуваних територій.

Зазначені показники базуються на системі величин, які:

- відображають стан курортних територій, а також усіх видів туристичних ресурсів;

- сприяють стимулюванню раціональності при використанні та охороні туристичних ресурсів;

- виконують критеріальну функцію, тобто для кожного з показників мають бути визначені правила інтеграції їх значень.

У кінцевому значенні ефективність розвитку курортних територій визначається рівнем задоволення туристичних потреб економічного, екологічного та соціального спрямування. Критерієм ефективності розвитку курортних територій, є максимізація стійкої у часі інтегральної економіко-соціо-екологічної ефективності.

Висновки. Отже, застосування запропонованого методичного підходу до моніторингу курортних територій дозволить визначити, на якій стадії перетворень перебувають досліджувані території, а також окреслити пріоритетні напрямки підвищення ефективності їх розвитку та забезпечити охорону туристичних ресурсів у процесі їх використання.

Список використаних джерел:

1. Борщук Є.М. Основи теорії стійкого розвитку еколого-економічних систем: монографія / Є.М. Борщук. – Львів: Раст – 7, 2007. – 436 с.
2. Буркинський Б.В. Економико-екологічні основи регіонального природопольовання і розвитку: монографія / Б.В. Буркинський, В.Н. Степанов, С.К. Харичков. – Одеса: ИПРЭИ НАН України, 2005. – 575 с.
3. Веклич О.О. Економічний механізм природокористування: аналіз дієвості / О. Веклич // Вісник НАН України Економіка: [зб. Наук. Праць]. – 2002. – Вип. 8. – С. 35–42.
4. Галушкіна Т.П. Теоретичні аспекти еколого-орієнтованих управлінських рішень у сфері природокористування (на прикладі територій поліфункціонального призначення) / Т.П. Галушкіна, Л.М. Грановська // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Економіка: [зб. Наук. Праць]. – Рівне, 2007. – Вип. 4(40), Ч.2. – С.95-101.
5. Герасимчук З.В. Екологічна безпека регіону: діагностика і механізм забезпечення: монографія / З. Герасимчук, А. Олексюк. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 280 с.
6. Герасимчук З.В. Раціоналізація процесів використання та охорони туристичних ресурсів: монографія / З. Герасимчук, Л. Матвійчук, Б. Герасимчук – Луцьк: Волиньполіграф, 2014. – 468 с.
7. Гудзь М.В. Формування механізму управління стратегією відтворення потенціалу території / Гудзь М., Головкова Л., Порохня В., Гудзь П. та інші. Організаційно-економічні засади розвитку потенціалу соціально-економічних систем: монографія. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2011. – 445 с.
8. Данилишин Б.М. Екологічна політика сталого розвитку: монографія / Б.М. Данилишин. – Донецьк: ТОВ Юго-Восток, Лтд, 2008. – 256 с.
9. Зіновчук Н.В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект: монографія / Н. Зіновчук. – Львів: ЛДАУ, 2007. – 392 с.
10. Кравців В.С. Екологічна безпека як об'єкт регіональної політики / В. Кравців // Регіональна економіка: [зб. Наук. Праць]. – 1999. – № 1. – С. 124–134.
11. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія / С. Кузик. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2010. – 254 с.
12. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: монографія / В. Мацола. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. – 259 с.
13. Монастирський Г.Л. Методологічні аспекти ефективності управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня: організаційний підхід / Г. Монастирський // Управління розвитком соціально-економічних систем. Економіка: [зб. Наук. Праць]. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – С. 55–58.
14. Рахуба Є.С. Соціокультурне значення туризму / Є. Рахуба // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету Економіка: [зб. Наук. Праць]. – 2010. – Вип. 16, Том II. – С. 90–101.
15. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія / За ред. Школи І.М. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 292 с.
16. Савчук В.П. Анализ и разработка инвестиционных проектов: учебн. Пособ. / В. Савчук., С. Прилипка, Э. Величко – К.: Абсолют, 1999. – 304 с.
17. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: Монографія / Т.І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К.: Київ. Нац. Торг.-екон. Ун-т, 2009. – 463 с.
18. Царик Т. Є. Основи екології / Т. Царик, В. Файфура. – Тернопіль: Генеза, 2003. – 208 с.

Рецензент д.е.н., професор Матвійчук Л.Ю.

УДК 338.48

Масечко І.В., аспірант

Луцький національний технічний університет

НАПРЯМИ МІЖНАРОДНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано роботу Міжнародної організації зі стандартизації (International Organization for Standardization, ISO), її роль і цінність для розвитку туризму, діяльність зі стандартизації туристичних послуг, що представляє потенційний інтерес для Всесвітньої туристської організації. Розглянуто національні стандарти туристичних послуг, які запроваджено різними членами ISO. Також у статті розглянуто актуальні проблеми розвитку стандартизації в Україні. Оскільки якість надання послуг має важливе значення для туристичних підприємств за умов жорсткої конкурентної боротьби та постійних змін.

Ключові слова: стандартизація, регіональні особливості, міжнародний стандарт, туристична послуга.

Masechko I.

DIRECTIONS OF INTERNATIONAL AND REGIONAL STANDARDIZATION OF TOURIST SERVICES IN UKRAINE

The article analyzes the work of the International Organization for Standardization (ISO), its role and value for the development of tourism, activities on the standardization of tourist services, which is of potential

interest to the World Tourism Organization. The national standards of tourist services introduced by various ISO members are considered. Also in the article the actual problems of standardization development in Ukraine are considered. Because the quality of service is important for tourism enterprises in a context of harsh competition and post-election change.

Key words: standardization, regional features, international standard, tourist service.

Масечко И.В.

НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ И РЕГИОНАЛЬНОЙ СТАНДАРТИЗАЦИИ ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ

В статье проанализирована работа Международной организации по стандартизации (International Organization for Standardization, ISO), ее роль и ценность для развития туризма, деятельность по стандартизации туристических услуг, представляет потенциальный интерес для Всемирной туристской организации. Рассмотрены национальные стандарты туристических услуг, которые введены различными членами ISO. Также в статье рассмотрены актуальные проблемы развития стандартизации в Украине. Поскольку качество предоставления услуг имеет важное значение для туристических предприятий в условиях жесткой конкурентной борьбы и постоянных изменений.

Ключевые слова: стандартизация, региональные особенности, международный стандарт, туристическая услуга.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Стандартизація галузі туризму – це своєрідний спосіб об'єднання різноманітних туристичних послуг з метою якнайповнішого задоволення потреб споживачів з урахуванням безпеки держави та інтересів підприємств туріндустрії. Стандарт – це документ, що встановлює вимоги, специфікації, керівні принципи або характеристики, відповідно до яких можуть використовуватися матеріали, продукти, процеси та послуги, які підходять для цих цілей. Стандартизація – один із способів державного регулювання туристичної діяльності, метою якого є захист прав та інтересів туристів і добросовісних виробників турпродукту. Більшість регулятивних нормативних актів – це стандарти того чи іншого змісту, що підтверджує тісний взаємозв'язок процесів сертифікації й стандартизації й велике значення останньої для розвитку всієї туристичної індустрії. Стандартами у сфері надання послуг, до якої належить туризм, визнаються національний і міжнародний стандарт, санітарні, будівельні норми й правила та інші документи, якими, відповідно до законодавства, встановлюються обов'язкові вимоги до якості послуг.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у дослідження проблеми якості туристичних послуг зробили українські вчені: Т. П. Галушкіна, О. Д. Король, Н. Є. Кудла, С. П. Кузик, О. О. Любіцева, М. П. Мальська, С. Г. Нездоймінов, В. П. Руденко, В. Є. Реутов, Т. І. Ткаченко, Л. М. Чепурда, І. М. Школа, В. Г. Явкін та інших. Широке коло питань проблематики якості туристичних послуг досліджують зарубіжні вчені: К. Дронг, В. Котлінський, Я. Маєвський, С. Медлік, Я. Сікора та ін.

У цих роботах розглядаються основні питання забезпечення якості туристичних послуг загалом та готельного господарства зокрема, досліджуються найбільш розвинуті регіональні сегменти сфери гостинності, а також аналізуються чинники, що впливають на якість туристичних послуг в Україні. Однак в існуючих наукових дослідженнях недостатньо вивчені комплексні питання забезпечення якості туристичних послуг як основної складової туристичної галузі країни.

Цілі статті. Основними напрямками дослідження є діяльність міжнародної стандартизації туристичних послуг та проблеми запровадження їх в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стандартизація – діяльність, спрямована на досягнення та встановлення прогресивних норм і вимог шляхом створення нормативно-технічної документації на виробництво та застосування різних видів продукції, а також

надання послуг. Інакше кажучи, стандартизація передбачає узгодження об'єкта стандартизації з вимогами, встановленими до об'єктів подібного роду. Цей процес поширюється не тільки на матеріальні, а й на нематеріальні об'єкти, зокрема на туристичні й готельні послуги. Будь-якому процесу зіставлення послуг із чинними у певній галузі стандартами передують класифікація цих послуг. Іншими словами, перш ніж розпочати процедуру стандартизації, потрібно точно встановити, чи належить послуга до групи, на яку поширюється цей стандарт. Наприклад, при присвоєнні розряду тому чи іншому засобу розміщення визначають спочатку його тип, а вже потім підтверджують його приналежність до тієї чи іншої категорії. Стосовно готелів діють одні види стандартів, якщо об'єктом стандартизації стає мотель, вимоги до його оснащення й устаткування змінюються.

Завдання стандартизації – надати підприємствам туристичної сфери можливість не тільки забезпечувати потрібний клієнтові рівень обслуговування, а й відтворювати його в бажаних масштабах. Останній процес є найскладнішою з проблем управління якістю (TQM), що тісно пов'язана зі застосуванням стандартів серії ISO 9000.

Найбільший світовий розробник добровільних технічних стандартів є ISO яка була заснована в 1947 році як неурядова організація. На цей час до її членів входять національні організації зі стандартизації з більш ніж 160 країн, представлені одним представником від кожної країни. Міжнародні стандарти розробляються технічними комітетами ISO (TC) і підкомітетами (SC) у шість етапів: пропозиція, підготовчий, комітетний, узгоджувальний, затверджувальний, публікаційний [1].

У результаті міжнародний стандарт узгоджується між державами – членами організації ISO і може бути використаний безпосередньо методом «обкладинки» або «передруку» як ідентичний або бути реалізований шляхом включення в національні стандарти як модифікований чи нееквівалентний. Усі міжнародні стандарти переглядаються не рідше одного разу на п'ять років відповідальним TC/SC, члени якого вирішують долю міжнародного стандарту: підтверджено, переглянуто або знято.

Комерційні послуги стають все більш вагомими у світовій торгівлі. Сектор послуг у світовому валовому внутрішньому продукті становить близько 70 % у 2017-х роках порівняно з 64 % в 2000-х роках. Серед комерційних послуг найбільший відсоток належить туризму: у 2016 році – 40%, що реалізуються в країнах, які розвиваються, і 29,3 % послуг, що реалізуються в розвинених країнах[2]. За даними Всесвітньої торгової організації, на 25 країн, які розвиваються та залежать від експорту комерційних послуг, припадає більше половини їх сумарних експортних доходів[3]. Розуміючи цю тенденцію, Комітет ISO зі споживчої політики (ISO/COPOLCO), який являє собою структуру політики розвитку туристичної галузі і який включає в себе делегованих представників значної кількості країн, провів міжнародний семінар зі стандартизації послуг у 1995 році. Ця подія, а також рішення Технічної ради правління ISO, привели до організації серії регіональних семінарів спільно з GATS Комітетом Світової організації торгівлі в 1998 році. Вони були проведені в Аргентині, Франції, Сінгапурі та США. Їхні висновки стали фундаментом для розробки міжнародних стандартів туристичних послуг. На даний момент розроблений міжнародний стандарт ISO, запозичений з європейських стандартів (CEN), який встановлює термінологію у галузі туристичних послуг[6]. У результаті подальших семінарів зі стандартизації послуг у 2001 році ISO/COPOLCO вирішив розробити загальні керівні принципи для стандартизації послуг, визначити пріоритети споживачів у двох сферах стандартизації: фінансові послуги й туризм. Зокрема, у сфері сільського зеленого туризму попередній огляд показав велику зацікавленість у роботі зі стандартизації туристичних послуг і невелику кількість існуючих національних стандартів. Таким чином, COPOLCO було прийнято рішення щодо стандартизації туристичних послуг

Сьогодні стандартизація туристичних послуг має нові потенційні ініціативи. Європейська комісія (DG Enterprise) доручила Європейському комітету зі стандартизації (CEN) розробити основу для стандартизації послуг (Мандат 340). Метою

CEN є дослідження та пошук можливих областей стандартизації послуг. CEN у даний час проводить дослідження областей застосування стандартизації туристичних послуг. З цією метою створено робочу групу, очолювану членом ISO Іспанії, AENOR. Критерії дослідження: галузева зацікавленість у цьому проекті та доцільність стандартизації протягом розумного періоду часу. Стандарти, що виходять із цього мандату, потенційно можуть бути прийняті як міжнародні стандарти [4]. Комітет ISO з оцінювання відповідності (CASCO) розробив міжнародні стандарти, в яких викладено вимоги до критеріїв відповідності міжнародних стандартів у галузі туризму. Вони включають: сертифікацію приміщень, продукції, послуг, персоналу, систем управління. Перелік також включає в себе міжнародні стандарти самостійного декларування відповідності, експертної оцінки та акредитації.

На початку 2004 року незалежні три члени ISO із різних точок земної кулі звернулися до Генерального секретаря ISO, висловивши зацікавленість у розробленні міжнародних стандартів на туристичні послуги. Кожен запропонував напрямки роботи в рамках нової структури Технічного комітету: екотуризм (сільський, зелений туризм), термінологія, аудит і туризм в цілому. Центральний секретаріат ISO у даний час розглядає найоптимальнішу структуру Технічного комітету й підкомітетів для стандартизації туристичних послуг. Інші питання, які розглядаються, включають можливість співпраці або так звану «двосторонню» домовленість з одним із членів ISO щодо прийняття за основу та запровадження міжнародних стандартів на базі вже існуючих національних. Слід зазначити, що Всесвітня туристична організація вже формально пов'язана з ISO через комітети та підкомітети ISO/TC 145/SC 1 «Символи громадської інформації» та TC 154 «Процеси, бази даних і документів у галузі торгівлі, промисловості та адміністрації». Стандарти, які представляють інтерес Всесвітньої туристичної організації є такими ISO/IEC 7501 «Ідентифікаційні посвідчення – Туристичні проїзні документи». ISO має ряд технічних комітетів, які розробляють програми, що впливають на туризм (ISO/TC 42 «Фотографія», TC 68 «Фінансові послуги», ISO/TC 204 «Інтелектуальні транспортні системи», TC 177 «Каравани», TC 83 «Товари для спорту й устаткування для організації відпочинку», TC 188 «Малі судна»). Таким чином, ISO має великий досвід консенсусної розробки стандартів у багатьох галузях – системи управління, стандарти з оцінювання відповідності. На даний час існує потреба і є ряд офіційних пропозицій у галузі міжнародної стандартизації туристичних послуг серед членів ISO/COPOLCO. ISO сприяє Всесвітній туристичній організації своїми знаннями та досвідом в обговоренні спільних пріоритетів, можливостей для розширення форм співпраці як на стратегічному, так і на технічному рівнях.

Розвиток управління якістю в Україні розпочався нещодавно, це дає змогу взяти досвід інших держав які досягли великого успіху. Туризм в Україні – продукт тривалого історичного розвитку. Він пройшов нелегкий шлях формування та становлення від найпростіших форм мандрівництва до сучасної туристичної індустрії. Аналіз джерел дає підстави стверджувати, що туристичний рух в Україні не припинявся навіть у періоди соціальних катаклізмів і лихоліть. Йому завжди був властивий поступальний розвиток, соціальна спрямованість, пошук нових форм і видів діяльності. Україна має великий туристичний потенціал, але є велика кількість проблем на шляху до розвитку туризму за міжнародними стандартами[14]. Серед загальних і найбільш суттєвих причин гальмування розвитку туристичної індустрії в Україні можна назвати такі:

- відсутність цілісної системи державного управління туризмом у регіонах;
- підпорядкованість закладів розміщення, санаторно-курортних, оздоровчих і рекреаційних закладів, які надають туристичні послуги, різним міністерствам, іншим органам центральної виконавчої влади;
- нечітке визначення у законодавстві належності підприємств готельної індустрії до сфери туризму;

- недосконалість законодавчої бази, що стосується розвитку туристичної індустрії;
- недостатність методично-інформаційної та матеріальної підтримки суб'єктів підприємництва в галузі туризму з боку держави;
- практична відсутність інноваційних проєктів і наукових досліджень з питань розвитку перспективних видів туризму;
- недосконалість статистики з питань туризму;
- недостатня кадрова забезпеченість туристичної галузі;
- недостатність державної підтримки та комплексного підходу до рекламування туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринку туристичних послуг;
- відсутність належної цільової та діючої туристичної інфраструктури;
- невідповідність рівня сервісу європейським стандартам обслуговування клієнтів; негнучкість системи оподаткування.

При реалізації політики розвитку туризму Україна отримує:

- збільшення валового національного доходу від туристичної діяльності (за рахунок туризму регулюється податковим законодавством, поповнення місцевих бюджетів за рахунок туризму досягається додатковими місцевими податками, зборами і платежами);

- захисту прав споживача туристичних послуг (здійснюється на державному рівні: для фізичних осіб у межах Закону України «Про захист прав споживача», а також в судовому порядку, а для юридичних осіб – в судовому порядку через арбітражний суд.);

- організації туристичної діяльності в цивілізованих межах (регулюється: нормативно-правовими актами про реєстрацію юридичних та фізичних осіб, які займаються підприємницькою діяльністю; законодавчими актами про сертифікацію туристичних послуг і ліцензування туристичної діяльності; податковим законодавством; нормативними актами про зовнішньоекономічну діяльність; митними нормативно-правовими актами).

На сьогодні стандартизація туристичних послуг в Україні забезпечена стандартами, які введені в дію з 1 січня 1997 року. Дані стандарти прийняті Міждержавною радою країн СНД по стандартизації, метрології і сертифікації 25 квітня 1995 року[12]. Тому однакові вимоги до якості туристично-екскурсійних послуг діють в Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Казахстані, Киргизії, Молдові, Російській Федерації, Таджикистані, Туркменістані та в Україні, тобто в країнах, які проголосували за їх прийняття. Сучасний розвиток туріндустрії, в першу чергу міжнародного спрямування, суттєво змінив консервативну форму еталонів, що викладені нижче. Отже, в нашій державі діють такі стандарти у сфері туризму:

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.1-95 «Проектування туристичних послуг», який встановлює порядок розробки документації при проектуванні туристичних послуг. Він призначений для підприємств, організацій різних організаційно-правових форм і громадян-підприємців, котрі надають туристичні.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.2-95 «Загальні вимоги до туристично-екскурсійного обслуговування». Ним встановлені обов'язкові і рекомендаційні вимоги до якості туристичних послуг, які надають туристичні підприємства незалежно від їх відомчої приналежності і організаційно-правової форми.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.3-95 «Вимоги щодо забезпечення безпеки туристів і екскурсантів». Цим стандартом установлені вимоги до туристичних та екскурсійних послуг, які забезпечують безпеку життя і здоров'я туристів та екскурсантів, методи їх контролю і потрібний для цілей обов'язкової сертифікації туристичних послуг. Він призначений для підприємств усіх організаційно-правових форм і громадян-підприємців, котрі надають туристичні послуги населенню.

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.4-95 «Класифікація готелів». Даний стандарт встановлює класифікацію готелів (мотелів) різних організаційно-правових форм з кількістю номерів не менше 10. Класифікація не розповсюджується на будинки і

приміщення, які здаються в оренду для проживання. Стандарт придатний для використання з метою сертифікації готелів (мотелів).

- Міждержавний стандарт ГОСТ 28681.1-95 «Проектування туристичних послуг» Стандарт, який стосується проектування туристичних послуг, надає можливості розробляти й укомплектовувати туристичні подорожі як фізичним, так і юридичним особам. Згідно з ним розробником проекту туристичних послуг може виступати як підприємство, так і громадянин-підприємець. Однак, з іншого боку, такі дії обмежуються Законом України «Про туризм». Відповідно до нього на території нашої держави право щодо організації та забезпечення створення туристичного продукту мають туроператори [9].

Загалом можна стверджувати, що головний український нормативно-правовий документ туристичної галузі уточнює права тих чи інших суб'єктів туристичної діяльності у сфері створення і надання певних послуг. А стандарти, що нами аналізується, можна розглядати як рекомендаційний дорадчий документ виробникам туристичних послуг. Даний стандарт допомагає зорієнтувати підприємства на більш повне задоволення потреб споживачів, вірно спланувавши свою діяльність.

Висновок: Стандартизація складає основу для створення якісних туристичних послуг, що дозволяє підвищити рівень обслуговування споживачів та сприяє розвитку туристичної галузі України загалом. Для формування динамічно зростаючої туристичної галузі в Україні та збільшення попиту на дані послуги в усьому світі, необхідним є міжнародне визнання результатів діяльності різних підприємств сфери туризму.

Проаналізовані нормативні документи не обмежують діяльність організацій, що надають різні види послуг у сфері туристично-екскурсійного обслуговування. Більше того, вони надають рекомендації для постійного підвищення якості цих послуг. Стандарти туристичної галузі, які діють в Україні, створюють сприятливі умови для функціонування в державі ефективного, розвинутого туристичного ринку з безпечними, високоякісними, різноманітними туристичними послугами.

Список використаних джерел:

1. Веб-сайт Westudents [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/91673-84-sertifkatsya-standartizatsya.html>
2. Офіційний веб-сайт ISO [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.iso.org
3. The World Bank «World Development Indicators» 2001. (Світовий банк «Показники світового розвитку», 2001).
4. World Trade Organization, Press release, Services negotiations offer real opportunities for all WTO members and more so for developing countries, 2002. (Всесвітня торгова організація, Прес-реліз, підсумки переговорів, реальні можливості для всіх членів СОТ і країн, що розвиваються, 2002).
5. ISO 18513:2003. Tourism services - Hotels and other types of tourism accommodation – Terminology (Туристичні послуги - Готелі та інші види туристично- го розміщення – Термінологія).
6. ISO 9000 covers to quality management systems; ISO 14000 refers to environmental management systems (ISO 9000 в системах управління якістю; ISO 14000 для систем екологічного керування).
7. ISO publications: ISO Management Systems, ISO 9000 & ISO 14000 News, 1998-2009 (ISO публікації: Системи Управління ISO, ISO 9000 та ISO 14000. Новини, 1998-2009 роки).
8. The ISO Survey of ISO 900 and ISO 14001 certificates. (Огляд ISO, ISO 900 та ISO 14001 сертифікати).
9. Проблеми географії та менеджменту туризму Явкін В.Г., Руденко В.П., Король О.Д. та ін. – Чернівці: Рута, 2006. – 260с.
10. Галушкіна Т. П., Грановська Л. М. Еколого-збалансовані пріоритети розвитку територій: концептуальні засади та організаційний механізм: монографія. Херсон: В-во ХДУ, 2009. 372 с.
11. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
12. Кудла Н. Є. Управління якістю в туризмі: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2015. 328 с.
13. Мальська М., Пандяк І. Готельний бізнес: теорія та практика. К.: Центр учбової літератури, 2012. 472 с.
14. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія. Одеса: Астропринт, 2009. 304 с.
15. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації. Електронний ресурс. Режим доступу: www.unwto.org
16. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: [кол. монографія] / за наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. – 368 с.
17. Реутов В. Є. Згладжування розбіжностей у міжбюджетних відносинах як механізм регіональної конвергенції економічного розвитку. Економіка та держава. 2010. № 8. С. 16–22.
18. Ткаченко Т. І. Конкурентоспроможність в туризмі як провідний напрям сталого розвитку. Науково-інформаційний вісник Академії наук вищої освіти України, 2012. № 2(79). С. 96–104.
19. Управління регіональним розвитком туризму. За заг. ред. Семенов В. Ф., Герасименко В. Г., Горбань Г. П., Богданова Л. М. Електронний ресурс. Режим доступу: http://tourlib.net/books_ukr/semenov84.htm.
20. Travel & Tourism Economic Impact 2016 Annual Update Summary Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/2016%20documents/economic%20impact%20summary%202016_a4%204pp.pdf

Рецензент д.е.н., професор Вісин О.О.

УДК 502.1:332:338.14

Черчик А.О., аспірант

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛІСОВИХ ГОСПОДАРСТВ

У статті набули подальшого розвитку наукові підходи до формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки лісогосподарських підприємств. Визначено сутність еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства та обґрунтовано дворівневу схему формування стратегічних альтернатив. Стратегії першого рівня визначають напрям розвитку підприємства на стратегічну перспективу для забезпечення бажаного рівня безпеки. Кожна з них має уточнення більш конкретними стратегіями другого рівня, які мають бути застосовані у певному випадку і дозволять отримати бажані результати в довгостроковому періоді.

Ключові слова: лісогосподарське підприємство, еколого-економічна безпека підприємства, стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки лісових господарств.

Cherchik A.

STRATEGIES FOR ENSURING OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC SAFETY OF FORESTRY ENTERPRISES

The scientific approaches to the formation of strategic sets of ecological and economic safety of forest enterprises have been further developed in the article. The essence of ecological and economic safety of a forestry enterprise is determined and the two-level scheme of formation of strategic alternatives is substantiated. The first level strategies determines the direction of enterprise development in a strategic perspective to provide the desired level of security. Each of them is specified by more specific strategies of the second level, which should be applied in a certain case and will allow to obtain the desired results in the long run.

Key words: forest enterprise, ecological and economic safety of the enterprise, strategies of providing ecological and economic safety of forest enterprises.

Черчик А.О.

СТРАТЕГИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛЕСНЫХ ХОЗЯЙСТВ

В статье получили дальнейшее развитие научные подходы к формированию стратегических наборов обеспечения эколого-экономической безопасности лесохозяйственных предприятий. Определена сущность эколого-экономической безопасности лесохозяйственного предприятия и обоснованно двухуровневую схему формирования стратегических альтернатив. Стратегии первого уровня определяют направление развития предприятия на стратегическую перспективу для обеспечения желаемого уровня безопасности. Каждая из них имеет уточнение более конкретными стратегиями второго уровня, которые должны быть применены в конкретном случае и позволят получить желаемые результаты в долгосрочном периоде.

Ключевые слова: лесохозяйственное предприятие, эколого-экономическая безопасность предприятия, стратегии обеспечения эколого-экономической безопасности лесных хозяйств.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з найбільших проблем менеджменту лісових господарств є пошук компромісів при вирішенні проблем забезпечення коротко- та довготермінових результатів, екологічних та економічних аспектів розвитку. Дуалізм цих двох рівнів ще більшою мірою проявляється при розробці стратегічних позицій розвитку підприємства, а особливо – забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства.

Розвиток теоретичних і методологічних аспектів обґрунтування стратегій забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства є важливим та актуальним напрямом наукових досліджень, результати якого дозволяють сформулювати альтернативні варіанти для використання в практичній діяльності підприємств.

Важливість таких розробок визначається також особливостями та складністю діяльності лісових господарств, специфікою їх природоресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретико-методологічні аспекти забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства відображені у працях В. Барчук, В. Геєця, Є. Гірусова, О. Голуба, В. Данилова-Данильяна, А. Дейнеки, М. Домашенко, Л. Добрянської, І. Лицур, Т. Лоурі, А. Карпук, Л. Мельника, В. Припотня, А. Степаненко, Т. Сус, О. Урсула, Л. Хромушиної, Л. Хенса, М. Чепурних, М. Шестак та інших. Проте, не дивлячись на значні результати наукових досліджень, є потреба в розвитку теоретико-методичних положень обґрунтування стратегічних напрямів забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства, що визначає актуальність та мету дослідження.

Мета і завдання статті. Метою статті є обґрунтування методичних підходів та розробка практичних рекомендацій щодо формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки підприємств лісогосподарської сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегічне управління підприємствами передбачає обґрунтування певного набору стратегій, що відображають специфіку суб'єкта господарювання та його системи управління. Діяльність лісових господарств (ЛГ) ґрунтується на використанні лісових ресурсів, які забезпечують не лише економічні вигоди, а й мають значну соціальну та екологічну цінність. Виробництво є джерелом фінансових потоків як для забезпечення розширеного відтворення, так і для відновлення вилучених в процесі виробництва лісових ресурсів. Тому виникає необхідність пошуку моделей екологічно безпечної взаємодії матеріального виробництва, використання лісових ресурсів та збереження їх суспільно- та екосистемних функцій лісу.

Зазначимо, що стратегія забезпечення еколого-економічної безпеки (ЕЕБ) підприємства – це функціональна стратегія і залежить від загальної стратегії розвитку підприємства.

Стратегія еколого-економічної безпеки підприємств лісового господарства – це така модель поведінки та спосіб діяльності, що дозволяє отримати бажані економічні результати, забезпечити достатній рівень стійкості підприємства до зовнішніх загроз, локалізавши потенційні дестабілізуючі чинники та забезпечивши збалансованість між економічним розвитком, станом довкілля та якістю лісових екосистем.

При визначенні стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки лісового господарства потрібно враховувати: що виробництво підприємств лісогосподарської сфери носить поліпродуктовий характер, що вимагає формування набору стратегій різного рівня, типу та спрямування; специфіку функціонування та рівень розвитку підприємства, його претензії на певну позицію в зовнішньому середовищі та забезпечення бажаного рівня прибутковості; специфіку екологічного потенціалу, різний рівень стійкості, стадії дигресії та можливості щодо відновлення екосистеми лісу на різних територіях; необхідність зменшення деструктивного впливу на екосистеми лісу; необхідність впровадження методів і технологій раціонального використання природно-ресурсного потенціалу; що більшість ЛГ займаються експортною діяльністю, тому до експортної продукції висуваються високі вимоги щодо екологічності, породи та віку деревини, що вже призвело до вирубування цінних, унікальних порід деревини, що мають попит на світовому ринку; норми і правила використання, збереження та відтворення природних лісових ресурсів.

Формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки підприємства здійснюється на основі: стратегічних цілей розвитку підприємства; узгодження з загальною стратегією розвитку підприємства; результатів оцінки ЕЕБ та рівня її потенціалу, що дозволяє виявити слабкі та сильні сторони, проблеми та перспективи досягнення бажаного стану.

Оцінка еколого-економічної безпеки дозволяє виявити причини та тенденції змін під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, ідентифікувати сферу загроз, оцінити силу їх впливу шляхом визначення відхилень від бажаного стану. У результаті оцінки можуть бути виявлені такі стани: 1) високий рівень стійкості, гарантія збереження цілісності та ідентичності підприємства; 2) ризик втрати поточних вигод, проте потенціал безпеки, рівень стійкості підприємства до загроз достатній; 3) тенденція до зростання загроз, ризик втрати ідентичності та цілісності підприємства, стратегічних вигод.

Перший результат свідчить про ефективність системи менеджменту підприємства загалом і управління ЕЕБ зокрема. Підприємство має високий конкурентний статус і суттєві конкурентні переваги. Проте можуть бути такі дві ситуації. Цілі розвитку підприємства та стан його внутрішнього та зовнішнього середовища не змінюються. У цьому випадку необхідне постійне підтримання та поліпшення досягнутих результатів і доречні такі стратегії:

- збереження та зміцнення отриманих позицій, шляхом збільшення частки ринку, диверсифікації продукції і введення на ринок нової продукції (інноваційної). Зміцнення позицій досягається направленням зусиль на досягнення першості у стандартах якості довілля та рівні прибутковості. При безпечному стані основна стратегічна ціль полягає у підтримці досягнутої збалансованості між економічним розвитком, станом довілля та якістю лісових екосистем, а також вчасне виявлення та локалізація потенційних дестабілізуючих чинників. Основним є превентивний характер заходів щодо забезпечення еколого-економічної безпеки, раціональності природокористування та підвищення прибутковості підприємства на основі впровадження прогресивних технологій, що дозволить підтримувати та гарантувати екологічно та економічно безпечне функціонування підприємства в довгостроковій перспективі. Стратегія утримання позицій використовується, якщо існують стійкі конкурентні переваги, які дозволяють досягнути високого рівня розвитку на довготривалу перспективу, природно ресурсний потенціал збалансований, темпи використання лісових ресурсів менші, ніж темпи відновлення та лісорозведення. Стратегія диверсифікації має базуватись на впровадженні нової екологічнобезпечної продукції та послуг, розширенні їх асортименту, екологічно орієнтованої модернізації виробництва з метою економії екологічних витрат та усунення втрат;

- екологічно невиснажливого лісокористування, що передбачає формування іміджу екологічно безпечного, скорочує енергоспоживання, зменшує викиди та скиди забруднюючих речовин, зниження та доведення до безпечного рівня деструктивного впливу техніко-технологічних чинників на екосистему лісового господарства, створення системи попередження та захисту від надзвичайних ситуацій; поетапна екологізація виробництва, впровадження екологічно безпечних технологій; забезпечення ощадливого використання природних ресурсів території ЛГ [1];

- наращення лісоресурсного потенціалу (ЛРП), який характеризує всю сукупність лісових ресурсів та лісорослинних умов і є основою для організації лісокористування, забезпечуючи задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства [2]. Реалізація цієї стратегії може здійснюватись такими шляхами: інтенсифікація лісовирощування та лісовідновлення, оптимізації породного складу, оптимізації вікової структури та відновлення лісонасаджень, поліпшення родючості лісових земель, створення високопродуктивних плантаційних насаджень; сприяння природному поновленню лісу, розширення площ природного поновлення та вдосконалення процедури переведення заліснених територій у лісовкриті площі, збільшення площі лісів; наращення фауністичного потенціалу [3, с. 168].

Якщо цілі розвитку підприємства та стан його середовища змінюються, то доцільно здійснювати пошук нових можливостей за рахунок залучення власних та сторонніх ресурсів на основі стратегії:

- формування нових конкурентних переваг. Зазвичай здійснюється шляхом впровадження інновацій, нових товарів і послуг, формування нових професійних компетенцій персоналу. Стратегія націлена на формування високого рівня потенціалу безпеки завдяки вибіркового завоювання нових перспективних ринків або їх сегментів (найчастіше – екологічно чистої продукції). Ця стратегія може реалізовуватись на основі конкурентних стратегій другого рівня: конгломеративної, фокусування, диверсифікації. Зокрема, стратегія диверсифікації дозволяє досягти конкурентні переваги завдяки комплексному використанню лісоресурсного потенціалу шляхом впровадження нових видів продукції, розвитку супутніх видів діяльності на основі нових технологій.

- нарощення конкурентних переваг шляхом модернізації виробництва, забезпечення розширеного відтворення на основі екологічно орієнтованих технологій, підвищення рівня якості та екологічності продукції, розширення професійних компетенцій персоналу. Така стратегія націлена на вибіркове покращення своєї конкурентної позиції, посилюючи певні, створені на основі сильних сторін підприємства конкурентні переваги. Ресурси в цьому випадку акумулюються саме на цих конкурентних перевагах;

- комплексного використання потенціалу лісових екосистем. Стратегія може бути реалізована шляхом розширення номенклатури виробництва продукції; створення підсобних господарств і введення нових цехів з переробки вторинної сировини, неліквідної деревини та побічних ресурсів; розширення масштабів заготівлі грибів, ягід, лікарських рослин; розвиток рекреаційної діяльності, мисливства, туризму за рахунок використання несировинних якостей лісу [3, с. 168].

У другій ситуації, коли виявлено ризик втрати поточних вигод, проте потенціал безпеки, рівень стійкості підприємства до загроз достатній, необхідно обирати стратегії, націлені на забезпечення поточної стійкості підприємства до зовнішніх та внутрішніх загроз. Може бути два основні напрями:

- стабілізації завдяки забезпечення поточної стійкості, попередження загроз, комплексного використання природно-ресурсного потенціалу лісових господарств на засадах невиснажливого лісокористування, підтримання професійних компетенцій персоналу при одночасній ліквідації слабких сторін шляхом покращення фінансового стану, зменшення витрат, підвищення конкурентоспроможності продукції, ліквідації збиткового бізнесу. Така стратегія і шляхи її реалізації матимуть успіх, якщо рівень власних ресурсів достатній;

- адаптації, що передбачає вибір оптимальних параметрів розвитку для збереження існуючого стану шляхом забезпечення достатніх фінансових ресурсів для поточних потреб, оновлення техніко-технологічної бази, відтворення лісових ресурсів, підтримання оптимальної структури породного та вікового складу лісонасаджень. Доцільно використати стратегію фокусування, щоб зосередити зусилля на найбільш перспективних видах діяльності. Така стратегія доцільна за умови нестачі власних ресурсів для забезпечення суттєвих позитивних змін.

Якщо виявлено третій результат – тенденцію до зростання загроз, ризику втрати ідентичності та цілісності підприємства, стратегічних вигод:

- вище критичного рівня, то необхідно розробляти антикризові стратегії для недопущення розвитку кризи. Антикризові стратегії мають бути спрямовані на формування та відновлення потенціалу ЕЕБ. Зазначимо, що антикризова стратегія має обмежений характер і визначається ситуацією, яка склалась. Причиною кризового стану може бути екоресурсна складова діяльності підприємств лісогосподарської сфери. Зокрема, при значних вирубках природно-ресурсний потенціал екосистеми лісу вичерпується, подальша виробнича діяльність різко знизиться. Тому для відновлення якісних параметрів лісових систем доцільно застосувати стратегії, націлені на подолання або локалізацію дестабілізуючих чинників, відновлення лісоресурсних кондицій. Класичними антикризовими стратегіями є стабілізація, скорочення, реструктуризація. Стратегія стабілізації використовується, якщо продукція, послуги,

види економічної діяльності залишаються перспективними, є потреба в оптимізації породного та вікового складу лісонасаджень. Стабілізації в економічному сенсі можна досягти шляхом призупинення росту (поступове зменшення ділової активності, зосередження зусиль на лісовідновленні та лісорозведенні), обережного просування в очікуванні успіху (або стратегія обмеженого зростання, яка передбачає, зокрема, вимушене скорочення підрозділів, їх персоналу, проте збереження кваліфікованих працівників задля майбутнього зростання), заморожування ситуації. Стратегія виживання реалізовується шляхом розвороту (плановий вихід із певної сфери діяльності, наприклад ЗЕД), відокремлення, ліквідації. Стратегія скорочення може передбачати скорочення витрат, скорочення організаційних форм, «збирання врожаю». Стратегія реструктуризації передбачає проведення заходів, спрямованих на зміну структури, системи менеджменту, форми власності тощо і може реалізовуватись завдяки реструктуризації матеріальних активів, боргових зобов'язань, збуту продукції, техніко-технологічній реструктуризації. В критичних випадках або в ситуації масштабних змін з метою підвищення ефективності діяльності може бути використана стратегія реорганізації у формі злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення;

- нижче критичного рівня і підприємство має ресурси, необхідно обирати стратегію формування потенціалу безпеки, сутністю якої є орієнтація на своєчасне виявлення та уникнення дестабілізуючих чинників, які потенційно можуть спричинити негативний вплив на забезпечення еколого-економічної безпеки та поступове планомірне поліпшення ситуації. Для підприємства при ризиковому стані важливе поступове зниження ризиковості, зведення до мінімуму потенційних деструктивних впливів, підвищення внутрішньої стійкості до загроз, відновлення конкурентоспроможності. Основними субстратегіями, які можуть використовуватись, залежно від ситуації, як самостійні або поєднуватись, є інноваційна, формування нових стратегічних зон бізнесу, нарощення компетенцій персоналу, організаційна реструктуризація, активізації ЗЕД, виходу на міжнародні ринки / закріплення на міжнародних ринках, оптимізації структури лісових господарств, інвестиційна (створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій).

Оскільки лісові господарства – це державні підприємства, лісоресурсна сфера є однією з пріоритетних для багатьох регіонів України та країни загалом, активізація інноваційної діяльності є стратегічною державною позицією. Стратегічними альтернативами можуть бути імітаційна, локального інноваційного прориву. Імітаційна інноваційна стратегія (перенесення) полягає у копіюванні продукції, залученні зарубіжних технологій, методів, технічних інновацій, які зазвичай впроваджуються з приходом іноземного інвестора. Нажаль, виробництво із залученням іноземного капіталу найчастіше пов'язане з використанням природних і трудових ресурсів, виробництвом продукції з низькою доданою вартістю. Як зазначають В. Барчук, Т. Сус, реалізація такої стратегії свідчить про неналежну увагу з боку держави до інноваційної сфери [4]. Стратегія лідерних технологій націлена на використання власного науково-технічного потенціалу для виробництва продукції і виходу на нові ринки [5]. Стратегія локального інноваційного прориву базується на формуванні (започаткуванні) інноваційного виробництва на основі власного науково-технічного потенціалу, що забезпечать у довгостроковій перспективі формування конкурентних переваг. Для впровадження принципово нових видів діяльності, необхідно нарощувати інтелектуальний, креативний капітал підприємств, формувати нові компетенції персоналу, його здатності приймати інноваційні нестандартні рішення. Не дивлячись на те, що в Україні сформовано систему підготовки фахівців для сфери лісового господарства, практика господарювання ведеться з використанням застарілих технологій. Тому необхідно здійснювати фінансування прикладних наукових досліджень у цій сфері.

Стратегія вибору стратегічних зон господарювання дозволяє визначити та зосередити увагу на найбільш привабливих і перспективних видах бізнесу чи продукції,

напрямах діяльності. Найчастіше формується набір стратегічних зон господарювання, у яких високий ступінь взаємодії, досягається рівновага між короткостроковою і довгостроковою перспективами розвитку, а їх поєднання дозволяє забезпечити високий рівень стійкості підприємства до загроз. Наприклад, одна позиція у короткостроковій перспективі матиме більш стійке становище та більший обсяг прибутку, інша – матиме більш стійке становище та перспективи зростання прибутку у довгостроковій перспективі.

Стратегію нарощення компетенцій персоналу можна розглядати як супутню до інноваційної, функціональну кадрову. За певної ситуації така стратегія націлена на стабілізацію персоналу, залучення фахівців з високим рівнем творчого потенціалу, лідерськими якостями, закріплення працівників, перенавчання персоналу, внутрішнє переміщення. Мова йде про формування або розвиток системи лідерських (які поділяються на базові та стратегічні компетенції, компетенції росту [6]) та специфічних компетенцій щодо управління ЕЕБ, таких як здатність системи менеджменту до стійкого збереження основних показників і параметрів функціонування без негативного впливу на НПС, здатність адекватно реагувати на виклики та стійкість до деструктивних змін зовнішнього, в тому числі природного середовища тощо. Стратегія організаційної реструктуризації передбачає оптимізацію структури лісових господарств (комплексне здійснення організаційних змін з урахуванням розвитку внутрішнього й зовнішнього середовища) та удосконалення корпоративної культури, в основу якої необхідно закласти основні принципи забезпечення ЕЕБ. Стратегіями одного напрямку є активізації ЗЕД, виходу на міжнародні ринки / закріплення на міжнародних ринках, які дозволяють отримати конкурентні переваги завдяки орієнтації на стабільні ринки, світові ціни, високий рівень якості, підвищення фінансової безпеки. Якщо власних ресурсів не вистачає, або ж застосовується імітаційна стратегія, важливо забезпечити створення сприятливих умов для залучення вітчизняних та іноземних інвестицій (які разом із власними коштами дозволять сформувати потенціал безпеки високого рівня і не потрапити в фінансову залежність).

Висновки. Отже, у статті набули подальшого розвитку наукові підходи до формування стратегічних наборів забезпечення еколого-економічної безпеки лісогосподарських підприємств, які, на відміну від існуючих, базуються на результатах оцінки ЕЕБ та її потенціалу. Визначено сутність еколого-економічної безпеки лісогосподарського підприємства та обґрунтовано стратегічні альтернативи за рівнями. Стратегії 1-го рівня визначають напрям руху підприємства на стратегічну перспективу для забезпечення бажаного рівня ЕЕБ. Кожна з них має уточнення більш конкретними стратегіями 2-го рівня, які мають бути застосовані у певному випадку і дозволять отримати бажані результати в довгостроковому періоді. Таким чином формується набір сценаріїв для даного періоду розвитку підприємства.

Список використаних джерел:

1. Степаненко А. В. Еколого-економічні стратегії в системі забезпечення екологічної безпеки / А. В. Степаненко. – Наука та наукознавство. – 2014. – № 4. – С. 77-89.
2. Лицур І. М. Територіальна організація лісового комплексу України в умовах трансформації продуктивних сил : Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.06 / І. М. Лицур; Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ. – Київ, 2010. – 40 с.
3. Карпук А. Еколого-економічна ефективність лісозористування: напрями та механізми підвищення / А. Карпук, М. Шестак // Економіка природокористування і охорони довкілля. – 2015. – 2015. – С. 165-172.
4. Барчук В. П. Напрями інноваційно-технологічного розвитку промислового виробництва регіону / В. П. Барчук, Т. Й. Сус. – БІЗНЕСІНФОРМ. – 2015. – № 4. – С. 58-62.
5. Куценко Т. М. Теоретичні основи формування стратегії інноваційного розвитку в контексті інтенсифікації інноваційних процесів. – Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 4. – С. 308-317.
6. Петрова І. Л. Стратегічне управління розвитком персоналу / І. Л. Петрова. – Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 5 (50). – 2011. – С. 128-132.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.43

Битов В.П., к.е.н., доцент

Волинського інституту ім. В.Липинського МАУП

ЛОГІСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У публікації розглянуто роль і значення для української економіки інструментарію логістичного менеджменту що дає змогу суб'єктам господарської діяльності формувати ефективну політику для досягнення конкурентної переваги на ринку. Розглянуто теоретичні аспекти логістичного менеджменту як складової формування потенціалу розвитку аграрних підприємств. Виділено основні напрямки реалізації стратегічних та тактичних завдань логістичного менеджменту, що забезпечують досягнення цілей організації. Запропоновано механізм постійного вдосконалення потенціалу управління та організації на основі логістичного менеджменту.

Ключові слова: менеджмент, управління. Логістична система, сфера бізнесу, сировина, матеріали, готова продукція, зберігання продукції.

Bytov V.

LOGISTICS MANAGEMENT SECUREMENT OF THE EFFICIENT OPERATION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

This article is devoted to current issues defining the role of logistics management. The question, reflecting the peculiarities of modern agricultural logistics management companies. Proved that it provides effective logistics management of their activities. Established the need to introduce logistics management in agricultural enterprises.

Keywords: logistics management, agrilogistics, logistics approach, logistic system, agricultural market, agricultural products, material flow.

Бытов В.П.

ЛОГИСТИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГРОПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В публикации рассмотрены роль и значение для украинской экономики инструментария управления и логистики, что дает возможность субъектам сельскохозяйственной деятельности формировать эффективную политику для достижения конкурентного преимущества на рынке.

Ключевые слова: менеджмент, управление, логистическая система, сфера бизнеса, сырье, материалы, готовая продукция, хранение продукции.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Менеджмент і логістика являє собою поточну діяльність з управління виробництвом та рухом товарів чи послуг у рамках певної організації, що спрямовані на реалізацію стратегій розвитку в сучасних умовах агропромислового виробництва та соціальних питань де основним об'єктом яких є людський фактор.

Управління економічними ресурсами в умовах зміни парадигми суспільного розвитку і діючої концепції соціального управління вимагає стратегічного управління. Це принципово змінює роль сучасного менеджменту в державі, на окремому підприємстві, орієнтуючи його на стратегічні цілі планетарної значимості, виживання і на розвиток людської цивілізації. При цьому логістична система являє собою комплекс елементів, сутність яких полягає у вирішенні складної економічної задачі, а саме в поєднанні наукового та практичного управління потоковими процесами і зокрема управління рухом і зберіганням сировини, матеріалів, напівфабрикатів та готової

продукції в господарському обігу від первинного джерела сировини до кінцевого споживача сільськогосподарської продукції. Менеджмент і логістична системи – це показники, які характеризують рівень управління і забезпечення ефективності у розвитку галузі сільськогосподарського виробництва.

Логістичний менеджмент у сільськогосподарських підприємствах на даному етапі їх функціонування має особливо важливе значення. Адже сьогодні питання, що стосується управління матеріальними, інформаційними та фінансовими потоками в економічних системах займає досить чільне і вагоме місце. Свідченням цього є розуміння виробниками продукції важливості координації всіх функцій та виробничих процесів, і насамперед, по забезпеченню виробництва, транспортування, зберігання продукції і сировини та продажу. У ринкових умовах господарювання логістична система у сільськогосподарських підприємствах являється індикатором ефективного використання логістичних витрат, що забезпечує можливість дієвого контролю за виконанням функцій та операцій господарської діяльності.

Вітчизняними і закордонними науковцями розглядаються різні підходи щодо трактування терміна «логістичний менеджмент», однак сутність даного поняття пояснюється лише деякими.

Із вітчизняних науковців, Крикавський Є.В. перший вводить поняття «логістичний менеджмент» і сутність його описує як менеджмент у логістичних системах на засадах теорії логістики. Він вбачає доцільність поєднання логістики та менеджменту як «комплексної локалізованої системи управління матеріальними та інформаційними потоками» [67, с. 177].

Окландер М.А. акцентує увагу на функціях, що мають забезпечити менеджмент логістики підприємства, а саме на: формуванні та розробці системи логістики відповідно до її концептуальних принципів і положень; розробці та реалізації стратегії логістики відповідно до ринкової стратегії підприємства; комплексному управлінні логістичною системою підприємства з метою раціоналізації поточкових процесів; координації взаємопов'язаних функцій управління підприємством; вирішенні проблем специфіки та індивідуальності підприємства.

У закордонних науковців у сфері логістики досить різні погляди на визначення сутності терміна «логістичний менеджмент» Сток Д. та Ламберт Д. підтримують визначення цього терміна, наданого Радою логістичного менеджменту, яке трактується як частина процесу у ланцюзі поставок, протягом якого планується, реалізується і контролюється ефективний і виробничий потік товарів, їх запаси, сервіс та інформація, що пов'язана з ними від джерела зародження до точки споживання з метою задоволення потреб споживача [131].

Велику увагу критеріям логістичного менеджменту приділено Фроловою Л.В. До основних критеріїв вона відносить такі, як: орієнтованість на оптимізацію параметрів життєдіяльності логістичної системи в цілому та окремих її ланок; ситуаційність логістичного управління; його гнучкість; безперервність; оперативність та економічна доцільність.

Бауерсокс Д. та Клосс Д. сутність логістичного менеджменту вбачають в створенні і налагодженні таких систем управління потоками матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва і запасів готової продукції, які б служили опорою для ділової стратегії суб'єкта господарювання.

Таким чином, сутність логістичного менеджменту можна розглядати як формування та реалізацію системи управління, яка повинна об'єднати послідовність дій управлінського персоналу, відповідних функціональних ланок, логістичних посередників та контрагентів у процесі управління потоками протягом повного логістичного ланцюга «постачання-виробництво-збут» у межах логістичної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання, що пов'язані з дослідженням оцінки менеджменту в логістичних системах присвячені також праці таких вчених і практиків, як О.Гастев, О.Богданов,

Л.Фролов, О.Смоляник, С.Димарчук, О.Біловодська, В.Кислий та ін. Названі та інші вчені чимало зробили для пропаганди передового світового досвіду з проблем організації управління праці у виробництві та руху виробленої продукції.

Однак, слід зазначити, що досі недостатньо вивчений єдиний погляд на питання дієвої ефективності організації управління логістичної системи і зокрема у сільськогосподарських та й інших підприємств, що і власне визначає мету даної публікації.

Адже управління і логістика як наука поки що перебуває у стадії формування, має ряд тлумачень та визначень, а тому потребує додаткового вивчення і досліджень. Сьогодні вже ніхто не заперечує, що існують об'єктивні, загальні правила, принципи управління, зумовлені характером технологічного процесу, рівнем розвитку техніки та іншими об'єктивними умовами. Адже наша економіка, як ніколи, потребує спеціалістів-управлінців високого гатунку, здатних забезпечити якісно новий рівень організації праці і виробництва.

Як відомо людина є основним об'єктом аналізу при вивченні людства, організацій та менеджменту. Людина завжди зіштовхується з навколишнім середовищем, яке характеризується дефіцитом усіх необхідних ресурсів, за допомогою яких задовольняються численні людські потреби. Людина біологічно не більш сильніша, ніж багато хто з живих істот, що жили і живуть на Землі. Для того, щоб пояснити причини її виживання, слід, окрім фізичної сили, розглянути також і інші характеристики, що дозволили людині зайняти те становище, яке їй належить на сьогоднішній день, коли вона спроможна контролювати і маніпулювати навколишнім середовищем (вихід людини в космос і розвиток високих технологій). Більша частина потреб людини носить економічний характер і є необхідною для фізичного виживання у жорсткому світі. З культурним прогресом ці економічні потреби стали більш складними, але вони продовжують залишатися основою людського існування. Крім цих базисних потреб, необхідних для існування як такого, є ще й соціальні потреби.[1, С. 52-57]

Як відомо з літературних джерел, що управління і логістика передбачає системний підхід у пошуках шляхів до скорочення витрат на виробництво продукції її постачання, збут та зберігання. Адже при цьому задіяні як людський фактор так і управління комплексом ресурсів, що беруть участь у створенні продукції та її постачання від виробника до споживача.

Цілі статті. Розкриття та обґрунтування сутності логістичного менеджменту на прикладі агропромислових підприємств Волинської області з урахуванням її складових за умов виконання завдань, що пов'язані з підвищенням ефективності виробничої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розуміння суті управління і логістики є одним із головних базових понять науки логістичного менеджменту. Адже не можна ототожнювати управління виробничими процесами, технікою і людьми.

Сучасне уявлення про управління і логістику в організації господарської діяльності підприємств в аграрному секторі суттєво відрізняється від недавнього минулого так як передбачає комплекс процесів і заходів, а також зв'язків між ними. Якщо раніше логістична система описувала фізичний рух сировини і товарів, то тепер вона включає управління, планування, ефективне виробництво продукції, раціональне використання необхідних для цього ресурсів, передбачає також закупки продукції і послуг, транспортування та зберігання. Сьогодні, як ніколи логістична система дає змогу суб'єктам господарювання формувати стратегію ефективної політики щодо забезпечення конкурентної переваги на підставі орієнтації на ринки. Адже в сучасних умовах існуючої конкуренції та інших відомих чинників ринку досягти належного рівня ефективного господарювання не є зовсім простим. Оскільки в умовах ринкової економіки головною метою кожного господарюючого підприємства є забезпечення ефективності та досягнення максимального прибутку, важко переоцінити роль

логістичної системи, яка передбачає передусім оптимальне управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками, що в кінцевому результаті забезпечує позитивні результати діяльності.[2. С. 27-29]

Отже менеджмент і логістична система являє собою комплекс елементів, сутність яких полягає у вирішенні складної економічної задачі, а саме в поєднанні наукового та практичного управління потоковими процесами і зокрема управління рухом і зберіганням сировини, матеріалів, напівфабрикатів та готової продукції в господарському обігу від первинного джерела сировини до кінцевого споживача сільськогосподарської продукції. Ефективність логістичної системи – це показники, які характеризують рівень якості забезпечення дієвості функціонування логістичної системи. [3, С. 20-24]

Що стосується зокрема управління логістичної системи, що функціонує в аграрному секторі, то її виміром являється забезпечення ефективної господарської діяльності, що складається з окремих процесів, які представлені різними потоками і зокрема матеріальними, енергетичними, інформаційними, фінансовими, кадровими що є компетенцією окремих функцій логістичної системи. [4. С.45-50]

Наші дослідження про функціонування і практичне застосування менеджменту та логістичної системи проводилися на прикладах її впровадження у діяльність розвитку агропромислових підприємств Волинської області.

На підставі проведених досліджень, що відображені у даній публікації приходимо до висновку, що завдяки запровадженню дієвого логістичного менеджменту у сільськогосподарському виробництві та реалізації виробленої продукції дає можливість одержати бажані і відчутні результати.

Наводимо окремі досягнуті показники діяльності підприємств сільськогосподарського виробництва за підсумковими показниками 2017 року.

За підсумками 2017 року господарствами агропромислового комплексу Волинської області забезпечено вагомий рівень по виробництву та реалізації продукції. За інформацією статистики порівняльний рівень виробленої сільськогосподарської продукції всіма категоріями господарств агропромислового комплексу області становив 104,4 відсотка до відповідного періоду минулого року, в тому числі у сільськогосподарських підприємствах він становив 109,9 відсотка, а в господарствах населення – 100,9 відсотка.

За період 2017 року вироблено сільськогосподарської продукції на суму 6,85 мільярдів гривень. Питома вага регіону у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції складає 2,8 відсотка.

За темпом виробництва область посідає 7 місце в Україні. Обсяг виробництва продукції сільського господарства в розрахунку на 1 особу складає 6,6 тисяч гривень. За цим показником область посідає 13 місце в рейтингу регіонів.

Четвертий рік поспіль, за роки незалежності, господарствами усіх категорій зібрано понад 1 мільйон тонн зернових та зернобобових культур, а саме – 1 мільйон 159 тисяч тонн, що на 4,5 відсотка більше до рівня 2016 року.

В тому числі, вироблено 703,6 тисяч тонн пшениці, 106 тисяч тонн ячменю, 155 тисяч тонн кукурудзи. Крім того, зібрано 585,8 тисяч тонн коренів цукрових буряків, 1139 тисяч тонн картоплі, 303 тисячі тонн овочів та 37 тисяч тонн плодів та ягідних культур.

Поступово відновлюється буряківнича галузь. У 2017 році площі, що засіяні цукровими буряками збільшилися на півтори тисячі і склали 14,5 тисяч гектарів.

Вироблено досить вагому кількість цукру – 98,6 тисяч тонн: Гнідавський цукровий завод – 66,4 тисяч тонн., ПП «Європацукор» - 32,2 тисяч тонн. Відновлено роботу Горохівського цукрового заводу, який переробляє буряки свого підприємства «Агро-експрес-сервіс» і виробив більше 30 тисяч тонн цукру. Така тенденція дає підстави прогнозувати і надалі нарощування площ посіву та виробництва цукру в наступні роки.

Під урожай 2018 року в області засіяно понад 40 тисяч гектарів ріпаку, що майже вдвічі більше ніж минулого року. Озимої пшениці та жита посіяно 141 та 23 тисяч гектарів відповідно.

На Волині поступово відновлюється садівництво і ягідництво. На сьогодні в області майже 5 тисяч гектарів насаджень плодових і ягідних культур, або 4 відсотки загальнодержавних насаджень.

Щодо тваринницької галузі. У минулому році усіма категоріями господарств вироблено 165 тисяч тонн м'яса в живій вазі, 413 тисяч тонн молока, 202 мільйони штук яєць.

Станом на 1 січня 2018 року в області утримується 147 тисяч голів великої рогатої худоби, в тому числі 99,4 тисяч голів корів, 317 тисяч голів свиней та 7,8 мільйонів голів птиці. Недоліком є те, що в господарствах усіх категорій області поголів'я ВРХ скоротилося на 6 тисяч голів.

Індекс виробництва харчових продуктів за 2017 рік порівняно з відповідним періодом минулого року становив 100,2 відсотка, грудень 2017 року до грудня 2016 року – 112,7 відсотка.

За підсумками 2017 року підприємства харчової промисловості Волині реалізували продукції майже на 7 мільярдів гривень, що становить 25 відсотків загальнообласного обсягу реалізації промислової продукції.

За січень-листопад 2017 року експортовано продукції галузі АПК на суму 111 мільйонів доларів США, а це 18 відсотків загальнообласного експорту. Імпорт продукції галузі АПК становить 47 мільйонів, або лише 3,8 відсотка. Тобто, лише в аграрній галузі позитивне сальдо становить 64 мільйони доларів.

На фінансову підтримку з державного бюджету аграріям області у 2017 році спрямовано 20,6 мільйонів гривень, з обласного бюджету – майже 32 мільйона гривень, у 2016 році – 8,9 мільйонів та 25 мільйонів гривень відповідно.

Аналізуючи у викладеному матеріалі теоретичні пояснення щодо ролі логістичного менеджменту та виробничі показники агропромислових підприємств сільськогосподарського виробництва Волинської області приходимо до висновку, що результатом певних досягнень стали організаційні форми та економічні методи логістичного управління виробництвом, рухом товарів, методи і засоби його інформаційного та кадрового забезпечення. Застосування ефективних методів управління дали можливість забезпечити до прогнозованого рівня скоротити сукупні витрати на всіх стадіях виробництва, зберігання і пересування товарів, що забезпечило відображений рівень показників. Адже в логістиці як у сучасній парадигмі ресурсозберігаючого алгоритму підприємницької діяльності виділяють сукупність бізнес-активностей, спрямованих на прагматичну реалізацію логістичного підходу, іменовану «логістичний менеджмент». Дієвий вплив логістичного менеджменту на результати господарської і фінансової діяльності нами досліджено в агропромислових підприємствах ім. Шевченка Горохівського району, ім.І.Франка Горохівського району, агропідприємстві «П'ятидні» Володимир-Волинського району, Гнідавського цукрового заводу та інших.

Переконуємося, що сучасна система менеджменту підприємства представляє собою композицію організаційної системи управління з функціонально-орієнтованими сферами діяльності (фінанси, інвестиції, виробництво, маркетинг, логістика, інновації, персонал тощо), об'єднаними стратегічними, тактичними й іншими цілями.

Особливістю логістичного менеджменту є те, що він пов'язаний з усіма функціональними областями менеджменту (інвестиційного, інноваційного, інформаційного, виробничого, фінансового, кадрового) в процесах управління закупівлями матеріальних ресурсів, виробництвом і збутом готової продукції. Логістичний менеджмент значною мірою впливає і на стан фінансово-економічного та правового забезпечення форм взаємодії в ринкових умовах; і навпаки, виникають нові вимоги до комунікаційного забезпечення господарських зв'язків, до ринку

транспортних послуг, організації і функціонування складського господарства, розвитку транспортних служб в посередницьких організаціях і на підприємствах.

Аналізуючи наведені показники наших досліджень приходимо до висновку, що логістична система як комплекс процесів і явищ, а також зв'язків між ними, що існує об'єктивно, незалежно від суб'єкта управління характеризується критерієм економічного зростання та мінімізацією логістичних витрат.

Без сумніву переконаємося, що орієнтація на мінімізацію витрат є актуальною, величину яких, як правило, виражають або загальною грошовою сумою витрат, або грошовою сумою з розрахунку на одиницю продукції, або часткою в обсязі реалізованої продукції. А тому логістична система – це адаптивна система із зворотним зв'язком, виконуюча ті або інші логістичні функції і логістичні операції, яка складається, як правило, з декількох підсистем і що має розвинені зв'язки із зовнішнім середовищем. У якості логістичної системи можуть розглядатися виробничі підприємства, що є зокрема предметом нашого дослідження, а також територіально-виробничі комплекси, торговельні підприємства та ін.

Логістична система володіє інтеграційними якостями не властивими жодному з елементів окремо. Це здатність поставити потрібний товар в потрібне місце необхідної якості з мінімальними витратами, а також здатність адаптуватися до умов зовнішнього середовища.

Таким чином з урахуванням специфіки аграрного сектора економіки й узагальнення напрацювань як зарубіжних, так і вітчизняних учених логістичний менеджмент в аграрній сфері необхідно розуміти як механізм забезпечення ефективної логістичної діяльності агропідприємства, що реалізується через інтегроване управління потоковими процесами з метою досягнення максимальної ефективності кожного елемента логістичної системи, забезпечення її економічної безпеки, у процесі функціонування та максимального задоволення вимог кінцевого споживача з мінімальними витратами та належним рівнем сервісу, що дасть змогу забезпечити пропорційний і збалансований розвиток комплексу аграрних та промислових галузей, їх інтеграцію, сформувані в регіонах таку структуру АПК, яка б забезпечила ефективне використання трудових та природних ресурсів кожного регіону; вирішити екологічні проблеми та завдання соціального розвитку регіонів; забезпечити належну якість сільськогосподарської продукції і продовольства; стимулювати збільшення обсягів виробництва та збуту продукції.

Висновки. Отже, логістична система являється адаптивною системою у своїй сутності, що дає змогу оптимізувати та управляти логістичними витратами. Можна припустити, що ці витрати пропорційні обсягу матеріальних запасів, саме вони є агрегованою характеристикою окремих складових логістичних витрат. А звідси, логістична система регулює обсяги запасів. Витрати на їх утворення та збереження впливають на собівартість. Механізм цього впливу безпосередній. Він відбувається при скороченні транспортних чи складських витрат. Крім того, наявність виробничих запасів обумовлює виникнення втрат прибутку внаслідок втрачених можливостей. Чим менші матеріальні запаси, тим менші витрати та втрати прибутку і меншою є собівартість, і більшим прибуток.

Знижувати витрати за рахунок обґрунтованого створення логістичної системи і таким чином збільшувати прибуток нерідко буває простіше, ніж збільшувати прибуток за рахунок зростання обсягу реалізації продукції. Таким є механізм впливу логістичної системи на ефективність господарської діяльності підприємства.

Висновки з цього дослідження. Як свідчить передовий зарубіжний і вітчизняний досвід, логістичний менеджмент стає одним із переконливих інструментів забезпечення ефективної діяльності аграрних підприємств. Впровадження наукових положень і методів логістичного менеджменту – нагальна вимога сьогодення. Тому необхідно створити таку структуру агробізнесу, яка б забезпечувала насамперед логістичні, організаційні, контрольні, координаційні, а також маркетингові функції.

Теоретичною її базою повинна стати структуризація ринку, в межах якої було б узгоджено всі параметри матеріального та супутніх фінансового та інформаційного потоків. Формування такої моделі досить тривалий і технічно складний процес. Тому необхідно зосередити увагу на поетапному об'єднанні окремих процедур на агропромисловому ринку виробництва та руху виробленої продукції.

Список використаних джерел:

1. Перебийніс В. Транспортно-логістичні системи підприємств: формування та функціонування : [монографія] / В. Перебийніс, О. Перебийніс. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2005. – 270 с.
2. Смирнов І. Агрологістика в Україні: суспільно-географічні проблеми і перспективи розвитку / І. Смирнов, О. Шматок // Економіка та соціальна географія. – 2013. – № 2(67). – С. 96–109.
3. Струк Н. Забезпечення логістико-орієнтованого управління потоковими процесами на підприємствах АПК / Н. Струк // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6. – № 1–2. – С. 109–114.
4. Смирчинський В. Логістичний менеджмент державних закупівель: теоретично-правовий та методологічний аспект : [монографія] / В. Смирчинський. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 390 с.
5. Сумець О. Основні компоненти логістичного менеджменту в аспекті забезпечення безпеки й ефективної логістичної діяльності підприємств / О. Сумець // Коммунальное хозяйство городов. – 2014. – № 111. – С. 194–201.
6. Алькема В. Система економічної безпеки логістичних утворень : [монографія] / В. Алькема. – К. : Дорадо-Друк, 2011. – 470 с.
7. Ковальська Л. Логістичний менеджмент на підприємстві: особливості та напрями вдосконалення /Л. Ковальська, В. Циганюк // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент» : збірник наукових праць / Луцький національний технічний університет. – 2013. – № 10(38). – С. 87–97.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

UDK 332.12(477)

Zabedyuk M., Ph.D

Lutsk National Technical University

INVESTMENT STRATEGY OF THE ENTERPRISE: STAGES OF FORMATION AND TYPES

The article examines the existing approaches to the concept of "investment strategy". The characteristic features, types and principles of the investment strategy of the enterprise are considered. The stages of formation and realization of the investment strategy of the enterprise are developed. The types of investment strategies of the enterprise are described and the conditions of their effective implementation are investigated.

Key words: investments, strategy, investment strategy, investment, investment activity, strategic goal.

Забедюк М.

ІНВЕСТИЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИДИ

У статті досліджено існуючі підходи до поняття «інвестиційна стратегія». Розглянуто характерні особливості, види та принципи інвестиційної стратегії підприємства. Розроблено етапи формування та реалізації інвестиційної стратегії підприємства. Висвітлено види інвестиційних стратегій діяльності підприємства та досліджено умови ефективної їх реалізації.

Ключові слова: інвестиції, стратегія, інвестиційна стратегія, інвестування, інвестиційна діяльність, стратегічна мета.

Забедюк М.С.

ИНВЕСТИЦИОННАЯ СТРАТЕГИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ: ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ВИДЫ

В статье исследованы существующие подходы к понятию «инвестиционная стратегия». Рассмотрены характерные особенности, виды и принципы инвестиционной стратегии предприятия. Разработаны этапы формирования и реализации инвестиционной стратегии предприятия. Освещены виды инвестиционных стратегий деятельности предприятия и исследованы условия эффективной их реализации.

Ключевые слова: инвестиции, стратегия, инвестиционная стратегия, инвестирование, инвестиционная деятельность, стратегическая цель.

Problem setting and its relationship with important scientific and practical tasks.

Ensuring a stable position of the company in the market and its economic development in the long-term period requires appropriate investment support. This stipulates the creation of an investment management system ensuring the implementation of the general objectives of enterprise development and adaptation to the conditions of the external changing environment of its functioning. Investment strategy is an effective tool of perspective management of investment activity of the enterprise, which ensures the realization of the goals of economic development of the enterprise in the conditions of significant changes in macroeconomic factors, state regulation of market processes, investment market conditions and related uncertainty.

Among the reasons for developing an investment strategy of the company should be noted such as:

- Variability of the external environment. The high dynamics of macroeconomic indicators, technological progress, fluctuations in the investment market and the volatility of state investment policy do not allow to effectively manage investments based only on previously accumulated experience. In these conditions, the absence of a developed investment strategy adapted to possible changes in the environment can lead to the fact that investment decisions of the divisions of the enterprise will have a multidirectional nature, lead to contradictions, etc.

- Transition to the next stage of the life cycle. Every stage of investment strategy is characterized by relevant level of investment activity, directions and forms of investment activity and features of formation of investment resources. The investment strategy allows adapting the company's activities to the changes that could take place.

- Essential change in the operating activities of the enterprise. The realization of such goals requires the change of production assortment, the introduction of new production technologies, the entering in new markets, etc. In these conditions the growth of investment activity of the enterprise and the diversification of activities should have the predicted character [4].

Recent research and publications analysis. The researches of theoretical and applied bases of strategic planning are represented in the works of such scholars as Acoff R., Ansoff I., Blank I., Drebot N., Schmidt S., Irdisova A., Lypsits I., Kossov V., King W., Mikhaylev O., Mosesyenko I., Tridid O., Cherep A., Strickland A., Shapiro V., Gulyaev N., Peresad A., Chervanov D. and others.

However, further researches caused by the need of the development of investment strategies of the enterprises taking into account the specifics of their activities.

The purpose of the article is research of theoretical foundations and development of stages of the investment strategy of the enterprise.

The main results and their rationale. The study of the theoretical foundations of the investment strategy, first of all, requires the study of the concept of "investment strategy". In general the investment strategy is a system of long-term goals of the investment activity of the enterprise conditioned by the general objectives of its development and investment ideology, as well as the choice of the most effective ways of achieving them.

Also, the investment strategy is considered as a process of forming a system of long-term goals of investment activity of economic entities and the choice of the most effective ways to achieve them on the basis of forecasting conditions for the implementation of this activity taking into account the situation on the investment market and its individual segments [1].

In particular, Svoboda T.I. considers the investment strategy as a set of long-term objectives in the area of investment, production development and the formation of an optimal investment structure as well as a set of actions to achieve them. Herewith, the investment strategy is implemented in developing a plan and program for its implementation at particular stage of development of the enterprise. The investment strategy of an enterprise is formed taking into account existing sources and forms of investment, their availability and potential efficiency of use [2].

Investment-innovation strategy is an integrated system of interrelated directions, methods and tools for achieving strategic goals by balancing science and technology, market and investment policy in the direction of capacity development at a newer qualitative level in accordance with the requirements of the external environment [3].

Investment strategy is one of the types of functional strategy of an enterprise that ensures the development of investment activity and investment relations by forming long-term investment goals, choosing the most effective ways to achieve them, adequately formation and use of investment resources in changing external conditions [4].

Liakhovich L.A. believes that the investment strategy is the main action plan of the enterprise in the field of its investment activity that determines the priorities of its directions and forms, the nature of the formation of investment resources and the sequence of stages of realization of long-term investment objectives which ensure the effective development of the enterprise [5].

The investment strategy can be represented as the general direction of the investment activity of the organization that in the long run should lead to the achievement of investment objectives and obtain the expected investment effect [6].

Thus, investment strategy is considered in different ways: as system, process, action plan and general direction, set of long-term objectives, etc. That proves multidirectional character of concept of investment strategy. We argue that investment strategy should include all of characteristics mentioned above.

There are two types of investment strategy: active and passive. The active investment strategy provides the growth of profitability to medium-sized investments and implies the selection and implementation of various innovative projects. The investor evaluates alternative investment projects, conducts their feasibility studies, selects the most promising ones and creates the appropriate investment portfolio.

A passive investment strategy involves maintaining an unchanging level of enterprise development. The investor seeks to preserve the already achieved level of indicators of its economic activity at the expense of investments.

The optimal investment strategy should meet the following criteria:

- Coherence and interconnection of strategic goals, objectives and programs;
- Low sensitivity of the strategy to changes in the external environment;
- The adopted time range of the implementation of the strategy;
- Absence of significant obstacles on the way to implementation of the strategy;
- Acceptable level of investment and financial risks;
- Adequate resource and organizational provision of the strategy.

One of the necessary and effective ways to increase the efficiency of an investment activity of an enterprise is to develop a strategy for its investment activity. At the same time it should be noted that the investment strategy of the company should be consistent with the main strategy of enterprise development and its main goal.

The basis for developing an investment strategy of the enterprise is the following principles:

- Principle of assessment of the impact of the internal and external environment of the enterprise;
- Principle of combining of perspective, current and operational management of investment activities;
- Principle of alternative development of investment activity;
- Principle of taking into account the general strategy of enterprise development;
- Principle of targeting the ultimate goal of entrepreneurial activity and its mission;
- Principle of taking into account the capabilities of personnel in the implementation of investment strategy;
- Principle of taking into account investment risks and variability of entrepreneurial activity;
- Principle of investment entrepreneurship and communicability
- Innovative principle [1, 7].

Taking into account these principles we will present the stages of formation and implementation of the investment strategy of the enterprise (Fig. 1).

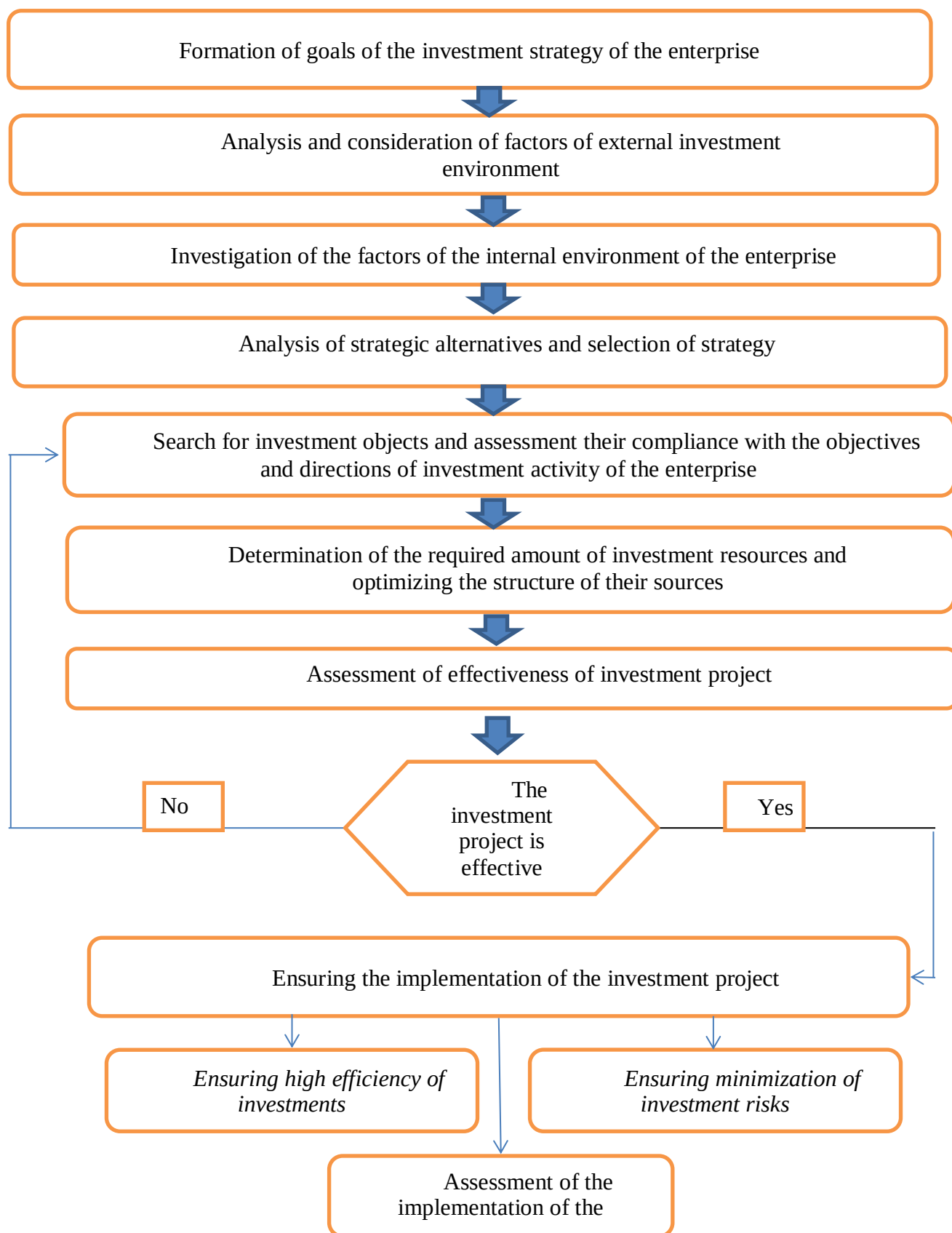

Fig.1. Stages of formation and realization of investment strategy of the enterprise

At the first stage of the formation of an investment strategy of an enterprise it is necessary to define its purpose and goals. At the same time it should be taken into account the specific activity of each individual economic entity. In addition to making profit the purpose of enterprises can be improving the quality of goods or service provision, increasing the efficiency of the use of property, etc. In particular, it is appropriate to determine the increase of investment attractiveness of the enterprise as the purpose of the investment strategy of the enterprise. Herewith it should be noted that increasing the investment attractiveness of the enterprise is simultaneously both a goal and a result of development.

At the next stage of strategy formation it is necessary to analyze the effect of factors of the internal and external environment that affect the efficiency of the enterprise. To do this it can be used the results of the SWOT- analysis of the enterprise that in turn will enable to choose an investment strategy most suitable among possible alternatives. That is taking an investment strategy as the main one it is advisable to analyze the strategic alternatives that are most reasonable for a particular enterprise.

In addition, ensuring the effectiveness of any business entity requires a permanent solution of the problems and contradictions that arise between the strategic goals and the possibilities for their implementation. Therefore measures for the implementation of strategic goals and further development must also be differentiated depending on specificity of enterprises activities.

In our opinion, in order to take into account specific features in the activities of business entities, the possibilities of applying a differentiated approach to a set of tools for implementing the strategy, it is appropriate to use in conjunction with the basic strategy of investment development functional strategies that are most optimal for use for each individual enterprise in each separate period time.

For this purpose it should be considered the types of investment strategies:

1. *Resource saving strategy* implies focusing on increase of resource efficiency.

The directions of implementation of the resource saving strategy are:

- Introduction of energy and resource saving technologies;
- Optimization of the structure of resources that uses;
- Development and implementation of methods of saving resources per unit of useful effect.

2. *Innovative strategy* means orientation the activities of economic entities for introducing the latest technologies, new types of products and services, new forms of organization and management in order to increase the efficiency of activities and improve the quality of service.

3. *Cost optimization strategy* is determined by the fact that all investment-innovation processes implemented at the enterprise are aimed at reducing costs and increasing the profitability of the enterprise (introduction of resource and energy saving technologies, optimization of organizational structures of management, the introduction of automated control systems, the introduction of advanced systems accounting and control, etc.).

4. *The strategy of forming competitive advantages* determines increasing (maintaining) the competitiveness of products in the market (development or modification of new products, differentiation to the specific needs of consumers, the use of new sales methods, etc.) as the priority direction of innovation activity.

5. *The strategy of intensive development* is characteristic for enterprises with a high level of investment and innovation potential that predetermines favorable development prospects on an innovative basis in case of favorable influence of external factors.

6. *Anti-crisis investment strategy* is designed to provide financial stabilization in the process of overcoming the crisis. At the same time, the volume of production and sales is decreasing, and the formation of a sufficient amount of real investments becomes a priority area of strategic financial development of the enterprise.

Consequently, the choice of strategic alternatives should be based on certain advantages and disadvantages of the enterprise, its financial condition and the specifics of its functioning.

In determining the possibility of raising funds it is necessary to consider all possible sources: profit of the enterprise, share of participants, funds of local and state budgets, loans, grants and foreign investments.

At the same time, it is necessary to consider and analyze all possible organizational forms for attraction investments: corporatization, concession, rent, leasing and management contract.

Also, it should be noted that implementation of the strategy involves the stage of assessment and control of its implementation in order to identify the effectiveness of selected alternatives and determine the need for adjusting goals and measures.

Conclusion. Thus, the development and implementation of the investment strategy plays an important role in ensuring the effective development of the enterprise, namely providing a mechanism for implementing long-term general and investment goals of the enterprise, provides the opportunity of quickly realization of new promising investment opportunities, ensures maximum use of its investment potential. The determining factor is the need to choose and implement the most acceptable strategy for a particular enterprise at a certain time.

References

1. Інвестиційна стратегія і її формування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/investitsijniy-menedzhment/4048-investitsijna-strategiya-i-jiji-formuvannya.html>
1. Свобода Т. І. Інвестиційна стратегія підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/svoboda-t-i-investitsijna-strategiya-pidpriemstva/>
3. Хаустова К.М. Інвестиційно-інноваційна стратегія підприємства та підходи до її класифікації / К.М. Хаустова // Фінансовий простір. – 2015. – № 4. – С. 183 – 187.
4. Сутність інвестиційної стратегії підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_253876_Investitsijna-strategiya-pidpriemstva.html
5. Ляхович Л.А. Інвестиційна стратегія підприємства в кризових умовах господарювання / Л.А. Ляхович // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 167-171.
6. Сігасва Т.Є. Вдосконалення напрямків формування інвестиційної стратегії інноваційного підприємства / Т. Є. Сігасва // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – 2015. – №18(6). – С. 119 – 123.
7. Принципи інвестиційної стратегії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://stud.com.ua/32182/marketing/printsiyi_investitsijnoyi_strategiyi

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 658.7

Кулик Ю.М., к.е.н., асистент

Кривов'язюк І.В., к.е.н., професор

Луцький національний технічний університет

СУТНІСТЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті набули подальшого розвитку теоретичні підходи щодо тлумачення сутності та типізації ризиків логістичної системи підприємства. Визначено основні проблеми управління сучасними логістичними системами підприємств. Уточнено сутність поняття «ризик логістичної системи». Набула подальшого розвитку характеристика ризику як логістичної системи. Розвинено класифікаційні підходи до групування ризиків логістичної системи підприємства.

Ключові слова: ризики, логістична система, класифікація ризиків, умови існування ризиків, риси ризиків, підприємство.

Kulyk Yu., Kryvovyzuk I.

ESSENCE AND CLASSIFICATION OF ENTERPRISE LOGISTIC SYSTEM'S RISKS

The theoretical approaches to the interpretation of the essence and typing of the enterprise logistics system's risks have been further developed in the article. The basic problems of the management of enterprises modern logistic systems are determined. The essence of the concept «the logistic system's risk» is specified. The risk profile as the logistics system has been further developed. Classification approaches to grouping the enterprise logistics system's risks are developed.

Key words: risks, logistics system, risks classification, conditions of risks existence, risks features, enterprise.

Кулык Ю. М., Кривовязюк И. В.

СУЩНОСТЬ И КЛАССИФИКАЦИЯ РИСКОВ ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье получили дальнейшее развитие теоретические подходы к толкованию сущности и типизации рисков логистической системы предприятия. Определены основные проблемы управления современными логистическими системами предприятий. Уточнена сущность понятия «риск логистической системы». Получила дальнейшее развитие характеристика риска как логистической системы. Развито классификационные подходы к группировке рисков логистической системы предприятия.

Ключевые слова: риски, логистическая система, классификация рисков, условия существования рисков, черты рисков, предприятие.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний стан господарської взаємодії між підприємствами значною мірою залежить від ефективності функціонування їх логістичних систем, основною метою яких є належне управління матеріальними та супутніми ним потоками завдяки чіткій злагодженості у діях спеціалістів різноманітних служб, які приймають участь в управлінні матеріальним потоком.

Ефективність логістичної системи значною мірою визначається здатністю мінімізувати непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками, зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому, тобто різного роду ризики, які тією чи іншою мірою впливають на зміну стану логістичної системи.

Як результат, виникає необхідність управління ризиками логістичної системи підприємств, яке завдяки своєчасному виявленню негативного впливу на систему та ідентифікації ризиків, застосуванню відповідних методів управління ризиками, забезпечує мінімізацію їх руйнівного впливу на логістичну систему та, одночасно, розробку превентивних заходів, здатних запобігти виникненню подібних ризиків у майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. Логістична система як невіддільний елемент підприємства, покликана забезпечити розв'язання завдань оптимізації матеріальних потоків у супроводі з інформаційними, фінансовими та іншими потоками. Проте, порушення пропорційності розвитку складових такої соціально-економічної системи як підприємство, а також інших аналогічних систем [1; 2] значно знижують ефективність її функціонування, спричиняють виникнення ризиків різноманітного спрямування.

Проблематика вивчення впливу ризиків на функціонування логістичної системи підприємства розкривається в працях таких учених як В. Вітлінський [3], Д. Яшкін [4], М. Мамчин та О. Русановська [5], Н. Ільченко [6], Н. Маргіта [7], Н. Ровенских [8], С. Смерічевський [9], Н. Кондратенко [10], М. Кутащенко [12], Н. Плетнева [13], И. Пузанова [14], Т. Гапчак [16], В. Гришко [18] та інших. Проте, незважаючи на

грунтовне опрацювання проблем логістики, лишається недостатньо розкритою сутність та потребує удосконалення класифікація ризиків логістичної системи підприємства.

Цілі статті. Метою статті є розвинути теоретичні підходи щодо тлумачення сутності та типізації ризиків логістичної системи підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Існуюча ситуація невизначеності, яка постійно супроводжує рух будь-яких потоків в межах логістичної системи підприємства, породжує численні ризики, які можуть мати відносно підприємства як внутрішні, так і зовнішні походження. Ці ризики, разом з недосконалістю методологічної бази впровадження логістики в реальний сектор економіки України, через недостатній зв'язок логістики з маркетингом і менеджментом спричиняють порушення в існуючих господарських системах, призводять до виникнення кола проблем, характерних для сучасних логістичних систем підприємств (рис. 1).

Рис. 1. Основні проблеми управління сучасними логістичними системами підприємств [2]

Чимала частина з них може виникати у зв'язку зі слабкою поінформованістю про ринок та його споживачів, конкурентів, помилковістю у визначенні пріоритетів логістичного розвитку, відсутністю системи планування логістичної діяльності, використанням неефективних методів управління логістичними процесами й т.і. Тому повноцінне урахування, чітка градація, розробка шляхів їхнього уникнення і спонукають до більш ґрунтового дослідження поняття «ризик» стосовно логістичної системи підприємства.

Як стверджують В. Вітлінський та В. Скрінько, логістичний ризик підприємства – це економічна категорія, яка відображає особливості сприйняття менеджментом підприємства об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, відсутності повної (вичерпної) інформації на момент прийняття рішень, які притаманні процесам прогнозування, планування, управління, координації та контролю матеріальних, сервісних, інформаційних, фінансових потоків та потоку інтелектуально-трудових ресурсів [3, с. 248]. В. Яшкін притримується точки зору, яка дозволяє логістичний ризик розглядати як економічну категорію, що використовується для відображення невизначеності та випадковості результатів діяльності в управлінні матеріальними

потоками підприємства у сферах постачання, підтримки виробництва та фізичного розподілу [4, с. 83].

З позицій небезпеки виникнення затримки в роботі ланцюга постачання, як зрив постачання або порушення в роботі однієї або декількох ланок ланцюга розкривають зміст даного поняття такі вчені як М. Мамчин і О. Русановська [5, с. 45], а також Н. Ільченко [6, с. 58]. Розвинуто даний підхід в науковій праці Н. Маргіти, яка відзначає: «На нашу думку, логістичний ризик це можливість затримки в процесі проходження однієї або декількох ланок ланцюга на різних рівнях логістичної системи, яка виникає в результаті особливості сприйняття керівництвом підприємства об'єктивно існуючої невизначеності і конфліктів, а також впливу середовища як фактора, який визначає функціонування логістичної системи в цілому» [7, с. 86].

М. Ровенских підкреслює, що ризик – це ситуація в логістичній системі підприємства, яка пов'язана з можливістю виникнення збоїв у русі потоків різних ресурсів внаслідок збурення впливів чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, наслідки яких, з погляду суб'єкта управління, є невизначеними і проявляються у вигляді можливого відхилення параметрів потоків від заданих, що дозволяє розглядати ризик як керований параметр, на який можна впливати для забезпечення прийняттого рівня [8, с. 5].

На думку С. Смерічевського, логістичний ризик слід тлумачити як усвідомлену суб'єктом логістичної системи можливість виникнення небезпеки порушення її усталеного функціонування як результат зростання невизначеності внутрішнього та/або зовнішнього середовища через зміну складності й множинності зв'язків логістичної системи [9, с. 159-160].

Н. Кондратенко й О. Лобашов розглядають ризик як настання події, що тягне виникнення збитків у логістиці [10, с. 346]. Існують й інші тлумачення цього поняття [11-18].

Отже, існуючі підходи до визначення категорії «ризик» доцільно об'єднати в такі групи: по-перше, ризики, як можлива небезпека, що негативно впливає на роботу підприємства та його логістичної системи; по-друге, ризик ототожнюють з подіями чи ситуаціями, що зумовлюють чи можуть зумовити настання несприятливих подій; по-третє, його сутність визначається в процесі управління ним.

Результати критичного аналізу щодо інтерпретації поняття «ризик» вітчизняними та зарубіжними вченими стосовно логістичних систем зведено нами у таблиці 1.

Таблиця 1

Критичний аналіз сутності поняття «ризик» стосовно логістичної системи підприємства

Автори	Утождження суті поняття	Переваги	Недоліки
В. Вітлінський, В. Скрінько [3, с. 248]	як процес управління ризиком	- вказує на причини виникнення ризику; - зв'язує поняття з процесом управління	- не вказує на вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища
В. Яшкін [4, с. 83]	як процес управління ризиком	- вказує на причини виникнення ризику; - зв'язує поняття з процесом управління	
М. Мамчин, О. Русановська [5, с. 45]	як можлива небезпека	- вказує на зв'язок з роботою логістичного ланцюга	- не конкретизує фактори виникнення небезпеки;
Н. Кондратенко, О. Лобашов [10, с. 346]	подія чи ситуація, що зумовлюють чи можуть зумовити настання несприятливих подій	- вказує виключно на наслідки настання несприятливих подій	- вузьке сприйняття поняття; - відсутній зв'язок з управлінням
Н. Маргіта [7, с. 86]	подія чи ситуація, що зумовлюють чи можуть зумовити настання несприятливих подій	- вказує на зв'язок роботи логістичного ланцюга і управлінських дій; - вказує середовище як фактор впливу на процес функціонування логістичної системи	- не конкретизує прояв ризику як можливе відхилення параметрів потоків від заданих

продовження таблиці 1

1	2	3	4
М. Ровенских [8, с. 5]	подія чи ситуація, що зумовлюють чи можуть зумовити настання несприятливих подій	- вказує на зв'язок роботи логістичного ланцюга і управлінських дій; - вказує середовище як фактор впливу на процес функціонування логістичної системи; - конкретизує прояв ризику як можливе відхилення параметрів потоків від заданих	–
С. Смерічевський [9, с. 159-160]	як можлива небезпека	- вказує на причини виникнення ризику; - вказує середовище як фактор впливу на процес функціонування логістичної системи	- не зв'язує поняття з процесом управління
Н. Плетнева [13]	як процес управління ризиком	- зв'язує поняття з процесом управління	- не вказує на вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища; - не вказує наслідків настання подій
И. Пузанова [14, с. 51]	подія чи ситуація, що зумовлюють чи можуть зумовити настання несприятливих подій	- вказує середовище як фактор впливу на процес функціонування логістичної системи	- не зв'язує поняття з процесом управління; - вузьке сприйняття поняття

Таким чином, аналіз змісту поняття «логістичний ризик», запропонованого вище згадуваними науковцями, дозволяє стверджувати, що їх формулювання тяжіють більшою мірою до наслідкового характеру даного поняття. Тобто ризик в більшості випадків розглядається не лише як усвідомлена можливість небезпеки, але й як його наслідки негативного впливу на логістичну систему: затримки в роботі логістичного ланцюга, зрив постачання, виникнення збитків тощо.

Слід відмітити й той факт, що ризик має діалектичну об'єктивно-суб'єктивну структуру. Об'єктивний характер виникнення ризику полягає у тому, що його існування впливає як результат дії категорії невизначеності, нечіткості або конфліктності на час здійснення його ідентифікації та встановлення сили впливу та, безпосередньо, в процесі розроблення та прийняття управлінських рішень. Суб'єктивний характер ризику проявляється в діях реальних людей з певним досвідом, наявними засобами, психологічними особливостями, інтересами, схильністю чи несхильністю до ризику.

Враховуючи розбіжності в тлумаченні поняття «ризик» стосовно його використання щодо логістичної системи підприємства, складність і багатогранність даного поняття, заснованого на положеннях теорії логістичних систем і ризикології, динамізм логістичної системи та її складових, пропонуємо уточнити його суть, давши авторське визначення:

Ризик логістичної системи – усвідомлена суб'єктом логістичної системи можливість виникнення небезпеки, яка пов'язана з ймовірністю появи збоїв в роботі однієї або декількох ланок логістичного ланцюга внаслідок збурення впливів факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, наслідки яких, з погляду суб'єкта управління, є невизначеними і проявляються у формі зміни параметрів потоків від заданих.

Як економічній категорії, що впливає на ефективність функціонування логістичної системи, ризику притаманні такі характеристики (рис. 2).

Рис. 2. Характеристика ризику логістичної системи як економічної категорії

Порушення циклічності розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища логістичної системи та недосконалість механізму управління ним в умовах цілеспрямованості, усвідомлена можливість виникнення небезпеки з боку суб'єктів управління, конфлікт їх інтересів є найбільш частими причинами виникнення ризику. Це вимагає від суб'єктів управління логістичною системою необхідності ідентифікації факторів і джерел ризику, їх своєчасного прогнозування, оцінки існуючих і потенційних втрат, передбачення та застосування відповідних дій корегування. Врахування фактору ризику дозволяє отримати позитивний ефект за мінімально можливих втрат при здійсненні логістичних операцій, реалізації логістичного процесу, розробці напрямків удосконалення роботи логістичної системи підприємства.

В економічній літературі існує велика кількість підходів до класифікації ризиків, проте чіткої та загальноприйнятої поки що так і не існує. Зумовлено це різними проявами ризику, використанням різних класифікаційних ознак, закладених в основу поділу ризиків на види.

Зокрема, в роботі [10, с. 346], автори об'єднують ризики у логістиці в такі групи: комерційний ризик – зриви поставок, неготовність вантажу, порушення термінів та невчасне виконання фінансових зобов'язань; ризик втрати майна через стихійні лиха та несприятливі умови транспортування; ризик втрати майна внаслідок страйків, масових заворушень, військових дій; ризики, обумовлені порушенням техніки безпеки і пожежної безпеки; ризики розкрадань; екологічні ризики (дефекти товару, або невідповідність його властивостей упаковці, яка може нанести шкоду навколишньому середовищу); технічний ризик – відмова і поломка транспортних засобів і, як наслідок, можливі затримки доставки вантажу і підвищення вірогідності інших ризиків; ризики, причиною яких є низька кваліфікація контрагентів у ЛС – халатність, втрата документів, їх затримка та ін.; ризик громадської відповідальності від нанесення

збитків третім особам. В основу класифікації покладено таку ознаку як залежно від роду втрат. Даний підхід є вузько спрямований та може використовуватись лише за спеціально визначених умов.

С. Смерічевський пропонує розподіляти логістичні ризики залежно від рівня складності та множинності зв'язків, які виникають від приналежності до рівня розвитку соціально-економічної системи. Він вважає, що такі ризики спричинюють порушення в системі функціонування та розвитку логістичної системи підприємства, руйнуючи цілісність цієї системи, погіршуючи зв'язки як усередині, так і ззовні системи, дезорганізуючи процес взаємодії та нівелюючи інтегративні її якості [9, с. 160]. Такий підхід доцільно застосовувати для порівняння рівня ризиковості функціонування логістичних систем різного рівня складності (підприємства, регіону, країни і т.і.).

В. Вітлінський та В. Скіцько логістичні ризики пропонують класифікувати за видами потоків та компонентами логістичної системи різного рівня. Зокрема, за видами потоків вони виділяють матеріальний, сервісний, інформаційний, фінансовий та інтелектуально-трудовий логістичні ризики. За основними видами логістичних підсистем автори пропонують виокремлювати закупівельний, виробничий, збутовий, складський та транспортний логістичні ризики [3, с. 249-250]. Слід відмітити, що і дані автори не дали повноцінної класифікації логістичних ризиків, зупинившись лише на двох класифікаційних ознаках.

Т. Гапчак [6, с. 10-19] пропонує розгорнуту класифікацію ризиків логістичних систем за такими ознаками: пов'язані з умовами контракту, зовнішні ризики, по відношенню до етапу угоди, відносно територіального положення та відносно можливостей впливати на ризик. Але в більшості випадків, дану класифікацію дано за юридично-правовою спрямованістю.

В монографії [7, с. 31-32] логістичні ризики прокласифіковано за наступними ознаками: за джерелами виникнення, за тривалістю впливу, за масштабами, за видом діяльності, за функціональними складовими логістичної системи, залежно від роду втрат. Проте, доцільним було також розглянути види логістичних ризиків залежно від інституціонального поділу логістичних систем, за функціями управління тощо.

В. Гришко та М. Гунченко схиляються до необхідності поділу ризиків у логістичній системі на два типи: логістичні та нелогістичні [8, с. 56]. Разом з тим, відзначаємо недостатню обґрунтованість поділу логістичних ризиків, їх констатацію та відсутність встановлення причин їхнього виникнення.

В роботі Н. Ільченко види логістичних ризиків належним чином не систематизовано, не виділено й класифікаційних ознак їхнього поділу. Всі ризики пропонується розподіляти на ризики невірної обраної логістичної стратегії, неузгодженості взаємодії між підрозділами відносно аналізу та витрачання ресурсів, управління матеріальними ресурсами, недостатнього контролю на всіх стадіях управління бізнес-процесами, нещасного випадку, управління інформаційними потоками, незадовільного виконання умов договору, закупівлі та збуту, розриву зв'язків із логістичними партнерами, логістичного адміністрування [6, с. 59].

Класифікація ризиків означає систематизацію безлічі ризиків на підставі певних ознак і критеріїв, що дозволяють об'єднати підмножини ризиків в загальні групи, що здійснюється з метою поставлених цілей дослідження. Враховуючи помічені недоліки при формуванні різновидів ризиків логістичної системи, а також зважаючи на доцільність їх систематизації за окремими класифікаційними ознаками, доцільно представити авторську класифікацію ризиків логістичної системи (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація ризиків логістичної системи підприємства (авторська розробка)

Класифікаційна ознака	Критерій диференціації	Види ризиків
1. За базовими елементами	Середовище походження ризиків логістичної системи	- логістичні; - нелогістичні.
2. За масштабами	Ступінь поширення ризиків на рівні логістичних систем	- глобальні; - макрологістичні; - мезологістичні; - мікрологістичні.
3. За періодичністю впливу	Повторюваність дії на логістичну систему	- разові; - періодичні; - постійні.
4. За цільовою спрямованістю	Ступінь впливу на елементи логістичної системи	- загальносистемні; - елементні.
5. За можливістю впливу на їх дію	Можливість нейтралізації негативного впливу на логістичну систему	- ті, що не піддаються впливу; - ті, що піддаються впливу.
6. За умовами виникнення	Ступінь усвідомлення настання ризику логістичної системи	- усвідомлені; - не усвідомлені.
7. За функціональними підсистемами	Функціональне середовище виникнення ризиків логістичної системи	- ризики транспортування; - ризики складування; - збутові ризики; - ризики постачання; - виробничі ризики.
8. За характером впливу	Здатність окремих ризиків впливати на логістичну систему підприємства	- що мають потенціал позитивного впливу; - що мають потенціал негативного впливу; - що мають нейтральний потенціал впливу.
9. За охопленням	Ступінь охоплення ризиків, що впливають на логістичну систему	- індивідуальні; - групові.
10. За об'єктом втрат	Тип виникнення втрат логістичної системи	- ризики непередбачуваних матеріальних втрат; - ризики втрат робочого часу; - ризики втрат грошових коштів.

Врахувати всі чинники, що зумовлюють ситуацію невизначеності та ризику неможливо, але цілком реально виділити серед них основні (залежно від результатів їх впливу) та виокремити ті фактори, які характеризуються високою ймовірністю настання і можуть здійснити значний негативний вплив на надійність логістичної системи.

Висновки. Сукупність проблем, які супроводжують нині процес управління логістичною системою багатьох підприємств України, є наслідком впливу багаточисельних ризиків (постачання, виробництва, складування, транспортування, збуту) на її функціонування, значно знижуючи ефективність даної системи. Причиною даної ситуації є недостатнє приділення уваги з боку керівництва підприємствами ризикології логістичної системи, слабкий ступінь усвідомлення необхідності швидкого реагування на саму природу виникнення ризиків, а не на їх наслідки. Це і спричинює необхідність дослідження проблем управління ризиками логістичної системи підприємства.

Узагальнення змісту наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних вчених з теорій управління та ризикології свідчить про недосконалість і неповноту висвітлення змісту самої категорії «ризик логістичної системи», яку доцільно розглядати нині як усвідомлену суб'єктом логістичної системи можливість виникнення небезпеки, яка пов'язана з ймовірністю появи збоїв в роботі однієї або декількох ланок логістичного ланцюга внаслідок збурення впливів факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, наслідки яких, з погляду суб'єкта управління, є невизначеними і проявляються у формі зміни параметрів потоків від заданих.

Розроблена класифікація ризиків логістичної системи дозволяє з'ясувати їх характер і взаємопов'язаність: за базовими елементами, за масштабами, за періодичністю впливу, за цільовою спрямованістю, за можливістю впливу на їх дію, за умовами виникнення, за функціональними підсистемами, за характером впливу, за охопленням, за об'єктами втрат.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на розвиток методів оцінювання ризиків і удосконалення управлінських рішень щодо мінімізації негативного впливу логістичних ризиків на діяльність підприємства.

Список використаних джерел:

1. Кривов'язюк І. В. Теорія пропорційності функціонування та розвитку соціально-економічних систем / І. В. Кривов'язюк, І. Я. Тишко // Наука й економіка. – 2009. – № 4 (16). – С. 166–173.
2. Кривов'язюк І. В. Актуальні проблеми сучасних логістичних систем та шляхи їх подолання / І. В. Кривов'язюк, Ю. М. Кулик // Збірник доповідей 11-ї міжн. наук.-практ. конф. «Проблеми підготовки професійних кадрів з логістики в умовах глобального конкурентного середовища» (м. Київ, 25-26 вер. 2013 р.). – Київ: НАУ, 2013. – С. 288–293.
3. Вітлінський В. В. Концептуальні засади моделювання та управління логістичним ризиком підприємства / В. В. Вітлінський, В. І. Скіцько // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 246–253.
4. Яшкін Д. С. Сутність та зміст логістичних ризиків промислових підприємств / Д. С. Яшкін // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2016. – Випуск 17. Частина 4. – С. 81–84.
5. Мамчин М. М. Вплив логістичних ризиків на підвищення ефективності діяльності підприємств / М. М. Мамчин, О. А. Русановська // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 720. – С. 45–51.
6. Ільченко Н. Б. Оцінювання логістичних ризиків підприємства торгівлі / Н. Б. Ільченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 15. – С. 58–62.
7. Маргіта Н. О. Концептуальні засади управління ризиком в логістичній системі підприємства / Н. О. Маргіта, Н. Т. Гринів // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2014. – № 789. – С. 84–91.
8. Ровенских М. В. Управление рисками логистической системы промышленного предприятия : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Ровенских Марина Викторовна. – Санкт-Петербург, 2008. – 261 с.
9. Смерічевський С. Ф. Сучасний підхід до управління ризиками логістичних систем машинобудівних підприємств / С. Ф. Смерічевський // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Випуск 7. – С. 158–162.
10. Кондратенко Н. О. Інструменти управління та методи оцінки ризиків у логістичних системах / Н. О. Кондратенко, О. О. Лобашов // Комунальне господарство міст. – 2012. – № 102. – С. 343–350.
11. Кривов'язюк І. В. Невизначеність і ризик як фактори зниження рівня надійності логістичних систем / І. В. Кривов'язюк, Ю. М. Кулик // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент». – 2011. – №8 (26). – С. 166–181.
12. Кутащенко М. В. Сутність ризику і причини його виникнення / М. В. Кутащенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 6. – С. 45–48.
13. Плетнева Н. Г. Теория и методология управления логистическими системами в условиях неопределенности : автореф. дис. ... док. экон. наук : спец. 08.00.05 / Плетнева Наталия Геннадиевна. – Санкт-Петербург, 2008. – 37 с.
14. Пузанова И. А. Управление рисками для обеспечения надежности логистических систем : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Пузанова Ирина Алексеевна. – М. : РГБ, 2005. – 132 с.
15. Сенейко Ю. В. Сучасні підходи до трактування категорії «ризик» / Ю. В. Сенейко // Регіональна економіка. – 2006. – № 1. – С. 206–211.
16. Гапчак Т. Г. Ризики в логістичних процесах / Т. Г. Гапчак // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2010. – № 262. – С. 10–19.
17. Кривов'язюк І. В. Управління надійністю логістичної системи підприємства : монографія / І. В. Кривов'язюк, Ю. М. Кулик. – Л. : Манускрипт, 2012. – 190 с.
18. Гришко В. В. Системний аналіз ризиків у логістичній діяльності промислового підприємства / В. В. Глушко, М. В. Гунченко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2016. – Вип. 17. – С. 54–58.

УДК 338.45

Легомінова С.В., к.е.н. доцент

Державний університет телекомунікацій

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА

Систематизовано основні наукові погляди на сутність, зміст та ключовий акцент щодо конкурентних переваг підприємства. Запропоновано авторське трактування конкурентних переваг підприємства. Сформовано концептуальний зміст та можливість генерування інклюзивних конкурентних переваг підприємства в поєднанні з сучасними технотрендами.

Ключові слова: конкурентні переваги, інклюзивні конкурентні переваги, технотренди, конвергентна основа.

Legominova S.

PECULIARITIES OF FORMING THE COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE

The main scientific views on the essence, content and key emphasis of the company's competitive advantages are systematized. The author's interpretation of competitive advantages of the enterprise is offered. The conceptual essence and possibility of generating inclusive competitive advantages of the enterprise in a combination with modern technotrends is generated.

Key words: competitive advantages, inclusive competitive advantages, technotrends, convergent basis.

Легоминова С.В.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Систематизированы основные научные взгляды на сущность, содержание и ключевой акцент конкурентных преимуществ предприятия. Предложено авторская трактовка конкурентных преимуществ предприятия. Сформирован концептуальная сущность и возможность генерирования инклюзивных конкурентных преимуществ предприятия в сочетании с современными технотрендами.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, инклюзивные конкурентные преимущества, технотренды, конвергентная основа.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ґрунтовне опрацювання науково-методичного та практичного базису конкурентних переваг підприємства обумовлено динамічними зрушеннями бізнес-середовища, перманентними пошуками якісно нового шляху розвитку з ознаками інноваційності, поширенням глобалізації та виникненням нових умов ведення господарської діяльності. Безперервний процес за утримання певного сегменту ринку змушує підприємства формувати стратегії розвитку та конкурентні переваги перед конкурентами. Тому основними завданнями є наукове визначення сучасної сутності конкурентних переваг підприємства, сфери подальшого застосування та взаємозв'язок з зовнішніми тенденціями розвитку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значна частина теоретичних та науково-методичних розробок вчених присвячена вивченню природи виникнення та умов існування конкурентних переваг підприємства. Серед вчених, які внесли вагомий вклад в вивчення проблеми слід відмітити зарубіжних та вітчизняних: І. Ансофф, М. Портер, А. Ругман, К. Фляйшер, Б. Бенсуссан, П. Глур, А. Мак Кормак, Жан-Жак Ламбен, А. Мазаракі, Т. Мельник, С. Головіхін, Г. Хамел, К. Прахалад, Р.Фатхутдінов, А. Шегда, Д. Еванс. Вченими розроблено ґрунтовні концептуальні підходи до управління конкурентними перевагами підприємства, запропоновано низку принципів, методів, які направлені на досягнення головної мети підприємства, проте мають місце певні аспекти незавершеності та існування перманентних викликів зовнішнього динамічного бізнес-середовища спонукає до пошуків нового інструментарію та підходів до вирішення проблем.

Цілі статті. Мета статті полягає в уточненні визначення сутності конкурентних переваг, проектуванні конкурентних переваг підприємства в відповідності з сучасними зрушеннями економічного розвитку бізнес-середовища на результативний сценарій формування та управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На думку І. Ансоффа, уповільнення зростання і зрілість не є спотвореннями, а неминучими наслідками розвитку будь-якої економічної системи. Якщо компанія хоче підтримувати своє успішне функціонування, необхідно постійно дбати про розвиток нових видів діяльності і звільнятися від тих, які не узгоджуються з новими орієнтирами розвитку компанії. Це перша важлива задача з

точки зору стратегічного управління. Другим завданням є прогнозування і своєчасний перегляд стратегії розвитку компанії в відповідності з мінливими умовами конкуренції [1].

П. Глур, А. Мак Кормак [2, 3] акцентують пріоритетність на співпраці – теорії «конкурентних переваг взаємодії», що в умовах глобалізації є необхідною умовою інноваційного розвитку. Авторами введено поняття «мережі інноваційної взаємодії» (collaborative innovation networks, COINs), що є каталізатором генерування інноваційних конкурентних переваг.

Автором систематизовано основні погляди вчених на сутність, зміст та ключовий акцент конкурентних переваг підприємства, які можна вважати платформою до формування та визначення напрямів розвитку підприємства в цілому, враховуючи специфіку діяльності та умови середовища (табл.1).

Резюмуючи думки вчених, вважаємо за доцільне, запропонувати власну дефініцію «конкурентних переваг підприємства». Конкурентними перевагами будемо вважати детермінанту-здатність випередження наявних та потенційних конкурентів, яка призводить до побудови ефективних конкурентних стратегій підприємства, враховуючи як внутрішні так зовнішні умови. В основі конкурентних переваг сучасності полягає створення динамічних унікальних стратегій з мультикритеріальними ознаками, «фрондерством» до традиційних поглядів, відкритістю та партнерством, залученням міждисциплінарних знань. Визначальним вектором – створення цінності, ціннісного ланцюжка як для споживача, так і для підприємства, що підкріплюється інноваційним своєчасним підприємництвом.

Сучасне підприємство представляє собою відкриту систему, яка складається з певних елементів фінансово-економічного, технологічного, організаційного та професійно-кадрового з виокремленням інформаційного, інтелектуально-підприємницького, часового, просторового й безконфліктна функціональність яких, дозволяє досягнути результативності виконання місії підприємства, що створює синергетичний ефект продукування сучасних комплексних, інклюзивних конкурентних переваг.

Таблиця 1

Трактування поняття конкурентні переваги (складено автором)

Автор (и)	Визначення поняття	Ключовий акцент
1	2	3
Жан-Жак Ламбен [4, с. 368-371]	Конкурентна перевага співвідноситься з характеристиками або властивостями (атрибути) товару або торгової марки, що забезпечують фірмі перевагу над прямими конкурентами. Ці характеристики або властивості можуть бути самими різними і відноситися як до самого товару (базової послуги) і супроводжуваними його необхідними або додатковими послугами, так і до застосовуваних способів виробництва, дистрибуції або продажу. Відмінні якості товару, котрі становлять підвищену цінність для споживача. Конкурентна перевага, заснована на витратах, обумовлена перевагою фірми в питаннях контролю над рівнем цін і витрат, а також адміністрування й управління товаром. Що особливо цінно для виробника, оскільки собівартість товару стає нижчою, ніж у пріоритетного конкурента фірми. Особливі навички або технології, які створюють унікальну цінність для споживача. Спеціальними навиками можуть бути колективні знання співробітників та процедури, що визначають характер їх взаємодій.	Властивості товару або послуги Якість товару Витрати виробництва Ключові компетенції

продовження таблиці 1

1	2	3
Р.Фатхутдінов [5, с.74]	Під конкурентною перевагою розуміє певну ексклюзивну цінність, властиву системі, яка надає їй перевагу над конкурентами.	Ексклюзивна цінність
Р.Фатхутдінов [6, с.45]	Конкурентна перевага організації (фірми) – перевага, висока компетентність фірми в якій-небудь області діяльності або у випуску товару в порівнянні з конкуруючими фірмами. Фактор конкурентної переваги – конкретний компонент (фактор) зовнішньої або внутрішньої середовища фірми, за яким вона перевершує конкуруючі фірми. Фактори можуть бути тактичними і стратегічними.	Висока компетентність фірми
А. Шегда [7, с. 388]	конкурентна перевага – висока компетентність виробника у будь якій сфері, що надає йому можливість залучати й зберігати клієнтів.	Висока компетентність виробника
А. Мазаракі, Т. Мельник [8, с. 6]	До конкурентних переваг, пов'язаних з інноваційною діяльністю, можна віднести пропозицію унікального товару чи послуги, оригінальних методів їх виробництва або реалізації; пропозицію ліцензованих продуктів; спроможність змінювати характер конкуренції (з цінової на нецінову); нову концепцію продукції, послуги, процесу чи методу здійснення; зміну методів взаємодії між елементами системи з підвищенням ефективності менеджменту, логістики, організації мереж тощо.	Комплекс змін з застосуванням інновацій
Г. Азоев, А. Челенков [9, с. 48]	Конкурентні переваги – це «концентровані прояви переваги над конкурентами в економічній, технічній, організаційній сферах діяльності підприємства, які можна виміряти економічними показниками (додатковим прибутком, більш високою рентабельністю, ринковою часткою, об'ємом продажів)».	Можливість вимірювання
С. Головіхін [10, с. 63]	Під конкурентними перевагами слід розуміти переваги над конкурентами в економічній, технічній, управлінській діяльності підприємства, пов'язаної з науково-дослідними і дослідно-конструкторськими розробками, виробництвом, реалізацією, обслуговуванням продукції, які є основою формування конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта та ведуть до реального або потенційного збільшення обсягу продажів, частки ринку, прибутку, рентабельності.	Комплекс переваг з послідуєчим ефектом
К. Фляйшер, Б. Бенсуссан [11, с. 23]	Конкурентна перевага – це відмітний спосіб позиціонування організації на ринку з метою отримання будь-якої переваги перед конкурентами. Ця перевага визначається здібністю організації досягати й підтримувати стабільні рівні доходності, вище за загальногалузевими. Життєдіяльність конкурентного переваги відноситься до здібності організації підтримувати економічну цінність, яка з'явилась завдяки відмітній компетенції організації, від копіювання, або створення заміни конкурентами.	Економічна цінність завдяки відмітній компетенції організації
Л. Шеховцева [12, с.116]	Природні ресурси, кваліфікована робоча сила, сприятливі умови для виробництва товарів. Ефективне інвестування в освіту, технології, ліцензії. Створення нових видів продукції, виробничих процесів та інших інновацій. Використання створеного багатства для забезпечення економічного зростання.	Фактори виробництва Технологічні фактори Інноваційність Фінансові джерела

Одним з впливових моментів є своєчасне оперування інформаційними потоками та вмінням оцінити їх важливість й швидко відреагувати. Тому ефективно налагоджені системи інформації, а саме перманентних моніторинг, дають змогу формування конкурентних переваг.

Система інформації для створення нових конкурентних переваг за результатами моніторингу включає: *f*

- інформацію про життєві цикли конкурентних переваг, що дозволяє виявити момент необхідності впровадження нової конкурентної переваги в тому випадку, якщо одна з існуючих вже зжила себе, перебуває в стадії спаду й не підлягає відновленню;

- інформацію про наявні ринкові вимоги, що враховують побажання споживачів. Дана інформація вкрай важлива для підприємства, тому що споживачі в умовах ринкової економіки диктують свої умови, й виграє в конкурентній боротьбі те підприємство, що максимально враховує запити споживачів;

Таблиця 2

Зміст сучасних конкурентних переваг підприємства

Конкурентна перевага	Зміст	Підхід
Ексклюзивний елемент генеральної та конкурентної стратегії	Поєднання елементів експлерентної та комутантної стратегій в умовах інклюзивного розвитку зовнішнього середовища. Стратегічне мислення.	Функціональний: прогресивність технологічних процесів. Ініціативність нововведень, прагматичність мрій, фрондерство стратегічних цілей.
Унікальний та важкокопіюємий елемент створення цінності	Створення умов щодо підвищення креативно-проактивної поведінки персоналу (формування інтелектуально-креативного капіталу) в розрізі впливу робочого середовища на функціонал прийняття рішень.	Ситуативний
Ключова компетенція по проактивному управлінню конкурентним середовищем	Моніторинг та форсайт зовнішнього середовища, відповідність проактивного управління підприємством сучасному технологічному укладу, технологічним трендам нововведень та вчасне реагування. Раціональність організаційних структур, уникнення дублювання та зайвого контролю.	Цільово-орієнтований, інтегрований до всіх підсистем з підключенням механізму холізму та коопетиції. Адхократичне управління.
Фокусування на формуванні ключових активів	Інтелектуальний капітал, нематеріальні активи	Науковий, науково-технічний
Конкурентний розвиток	Оснований на формуванні ключових системних компетенціях	Системно-моніторинговий
Модернізація потужностей	Для впровадження нових технологій з метою надання конвергентних послуг	Перманентне удосконалення
Інвестування	В наукові дослідження, інновації.	Системно-цільовий
Акценти ведення конкурентної боротьби	Рівень витрат, якість надання послуг, якість комунікаційної складової зі споживачем.	Раціонально-цільовий

Джерело: узагальнено автором та адаптовано на основі [14, с. 20]

- інформацію про конкурентні переваги підприємств-конкурентів і їх слабкі місця, що дає можливість підприємству приймати рішення щодо створення нових конкурентних переваг, які ще не задіяні конкурентами, й про можливість створення таких конкурентних переваг, за допомогою яких можна натискати на конкурентів, послабляючи тим самим їх конкурентні позиції [13, с. 122-123].

Інклюзивні конкурентні переваги телекомунікаційних підприємств генеруються в відповідності до сучасних технотрендів, які окреслені головним футурологом компанії Cisco Дейвом Евансом (табл. 3).

Таблиця 3

Генерування інклюзивних конкурентних переваг телекомунікаційних підприємств

Конкурентна перевага	Технотренд
Конвергентна основа: Нанопристрої	
Можливість надання швидкого та багатоканального інтернету. Формування стрімкого попиту на смартфони та планшетні комп'ютери.	Інтернет речей (Internet of Things, IoT) Здатність «Інтернету речей» миттєво збирати, зберігати, аналізувати і розподіляти дані в глобальному масштабі.
	Нова реальність. Перехід від фізичної реальності до віртуальної. Застосування 3D-друку і «адаптивного виробництва» (процесу об'єднання матеріалів для створення предметів шар за шаром на основі 3D-моделювання).
	Робототехніка – швидкий розвиток. До 2025 р. Популяція роботів перевищить за чисельністю населення розвинених країн, до 2032 р. Інтелект таких машин перевищить людський, а до 2035 р. Вони повністю замінять людей в якості робочої сили.
Конвергентна основа: Інформаційна	
Створення механізму оптимізації архітектури безпеки і підвищення якості послуг з передачі інформації. IoT-сегментація, аналіз кодованого трафіку й безпека кінцевих користувачів.	Зета-наводнення Розмір унікальної інформації збільшився до 1,2 зеттабайта. Збільшення попиту на відео та медіа контент.
Пропонування більш функціональних «хмарних середовищ», зручних для використання.	«Мудрі хмари». До 2020 р. Третина усіх даних буде зберігатись або передаватись за допомогою хмарового обчислювального середовища.
Створення мережі оптимального масштабування для задоволення зростаючого попиту користувачів	Мережі нового покоління. Швидкість передачі даних у домашніх мережах зросла у 170 тис. Раз. Швидкість проникнення комунікацій збільшується. Збір, розповсюдження і споживання інформації про події починається у реальному часі. Можливість завдяки трьом технічним досягненням: мобільному Інтернету, веб-телебаченню і генеруванню контенту будь-де в будь-який час.
Конвергентна основа: Когнітивна	
Підґрунтя до самоорганізації. Взаємодія з освітніми установами на принципах SMART-освіти.	Усе на користь людині. Зміна вектору пристосування людини до технологій на пристосування технологій до людини. Додана реальність і управління комп'ютерами за допомогою жестів дадуть змогу перетворювати сфери освіти, охорони здоров'я, комунікацій, а також поєднати віртуальний і реальний світи. Можливо, буде створено інтерфейс «людський мозок – машина».
Конвергентна основа: Біотехнології	
Багатофункціональність технологій	Людство пододало поріг пізнання і стає власником власної еволюції. Так, наприклад, у жовтні 2009 р. Італійські і шведські вчені розробили штучну руку з передачею тактильних відчуттів; у березні 2010 р. Імплатати сітківки ока дозволили відновити зір сліпим пацієнтам; у червні 2011 Інститут серця в Техасі (США) розробив «серце, що обертається» без пульсу, тромбів. Але є проблема з рівнем безпеки використання технологій для здоров'я людини.

Джерело: узагальнено автором на основі [15].

Висновки. Конкурентною перевагою підприємства визначено детермінанту-здатність випередження наявних та потенційних конкурентів, яка призводить до побудови ефективних конкурентних стратегій підприємства, враховуючи як внутрішні так зовнішні умови. В основі конкурентних переваг сучасності полягає створення динамічних унікальних стратегій з мультикритеріальними ознаками, «фрондерством» до традиційних поглядів, відкритістю та партнерством, залученням міждисциплінарних знань. Визначальним вектором – створення цінності, ціннісного ланцюжка як для споживача, так і для підприємства, що підкріплюється інноваційним своєчасним підприємництвом. Сучасність вимагає генерування інклюзивних конкурентних переваг на конвергентній основі нано-, біо-, інфо- та когнітивних технологій в русі розвитку технотрендів.

Список використаних джерел:

1. Ансофф И. Стратегическое управление: сокр. Пер. с англ. – М.: Экономика, 1989. – 303 с.
2. Gloor Peter A (2006) Swarm Creativity. Competitive advantage through Collaborative Innovation Networks / Peter A. Gloor. – Oxford University Press. – 215 p.
3. Mac Cormac A (2007) Innovation through global Collaboration: A new source of Competitive Advantage / Alan MacCormac, Theodore Forbath, Peter Brooks, Patrick Kalaher // Wipro Technologies. Harvard Business School. Boston, MA. – 2007. – August 14. – p. 33-51.
4. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок / Перев. С англ. Под ред. В. Б. Колчанова. – СПб.: Питер, 2007. – 800 с.
5. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. – М.: Изд-во «ИНФРА-М». – 2000. – 312 с.
6. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг: Учебник. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. — 640 с.
7. Шегда А.В. Основы менеджмента: учебн. Пособ. – К.: Тов. «Знання КОО», 1998. – 512 с.
8. Мазаракі А., Мельник Т. Інновації як джерело стратегічних конкурентних переваг // Вісник КНТЕУ, 2010. – № 2. – С. 5-17.
9. Азоев Г. Л., Челенков А. П. Конкурентные преимущества фирмы. М.: Типография «Новости», 2000. – 255 с.
10. Головихин С. А. Методологические основы исследования конкурентных преимуществ хозяйствующих субъектов // Известия УрГЭУ.- 2011.- 2(34).- С.61-66.
11. Фляйшер К., Бенсуссан Б. Стратегический и конкурентный анализ. Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе. — М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. — 541 с.
12. Шеховцева Л.С. Стратегический менеджмент / учебн. Пос. – Калининград: Изд-во РГУ им. И. Канта. – 2006. – 153 с.
13. Иванов Ю.Б. Стратегія формування конкурентних переваг підприємства в умовах інтенсивної конкурентної боротьби / Ю.Б. Иванов, О.Ю. Иванова // Проблеми економіки. – 2012. – № 4. – С. 121–128.
14. Гедон А.Л. К вопросу о трансформации традиционных конкурентных преимуществ горно-химических компаний в условиях зрелости отрасли / А.Л. Гедон // Вестник Омского университета. Серия «Экономика». – 2016.- № 2. – С. 17–25.
15. Десять технотрендов, которые потрясут мир в ближайшие 10 лет <https://korrespondent.net/tech/technews/1606589-desyat-tehnotrendov-kotorye-potryasut-mir-v-blizhajshie-10-let>

Рецензент д.е.н., професор Гусєва О.Ю.

УДК 333.762 (477)

Лялюк А.М., к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ МАРКЕТИНГУ БІРЖОВИХ ТОВАРІВ

При падінні обсягів виробництва та споживання вітчизняних біржових товарів; відставанні законодавчо-нормативної бази від актуальних потреб сьогодення; відсутності якісної інформації про біржі країни та їх діяльність як біржі так і їхні клієнти змушені заощаджувати на витратах. Це змушує біржі розробляти заходи для підвищення ефективності й оптимізації механізмів роботи з клієнтами, і насамперед, до вдосконалення маркетингу біржових продуктів і послуг. У статті виявлено відмінності між маркетингом біржового товару від позабіржового; визначено перелік маркетингових заходів біржової торгівлі; сформовано авторське бачення терміну «комплекс маркетингу біржового товару», обґрунтовано доцільність створення маркетингових служб при біржах України

Ключові слова: біржовий товар, маркетинг, маркетинг біржового товару, маркетингові заходи, комплекс біржового маркетингу

Lialiuk A.

FEATURES OF MARKETING OF MARKET GOODS

With falling volumes of production and consumption of domestic stock commodities; Lack of legislative and normative base from current needs of the present; the lack of qualitative information on the country's stock exchanges and their activities as stock exchanges and their customers are forced to save on costs. This forces exchanges to develop measures to improve the efficiency and optimization of customer service mechanisms, and above all, to improve marketing of stock products and services. The article reveals the differences between the marketing of the exchange commodity from the over-the-counter; the list of marketing measures of stock trading is determined; the author's vision of the term «complex marketing of stock commodity» has been formed, the expediency of creating marketing services at the exchanges of Ukraine has been substantiated.

Key words: stock commodity, marketing, marketing of stock commodity, marketing measures, complex of stock marketing

Лялюк А.Н.

ОСОБЕННОСТИ МАРКЕТИНГА БИРЖЕВОГО ТОВАРА

При падении объемов производства и потребления отечественных биржевых товаров; отставании законодательно-нормативной базы от актуальных потребностей настоящего; отсутствия качественной информации о биржах страны и их деятельности как биржи так и их клиенты вынуждены экономить на расходах. Это заставляет бирже разрабатывать меры по повышению эффективности и оптимизации механизмов работы с клиентами, и прежде всего, к совершенствованию маркетинга биржевых продуктов и услуг. В статье выявлены различия между маркетингом биржевого товара от внебиржевого; определен перечень маркетинговых мероприятий биржевой торговли; сформирован авторское видение термина «комплекс маркетинга биржевого товара», обоснована целесообразность создания маркетинговых служб при биржах Украины

Ключевые слова: биржевой товар, маркетинг, маркетинг биржевого товара, маркетинговые мероприятия, комплекс биржевого маркетинга

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Рівень розвитку біржової торгівлі є універсальним механізмом ринкової організації, масштабом використання якого можна вимірювати стан розвитку економіки країни. За умови стабілізації економіки та накопичення досвіду біржі можуть і мають стати повноцінними індикаторами ринкових цін, оскільки саме біржі займають провідну позицію на товари та сировину на основі співвідношень фактичних попиту і пропозиції. Однак, при падінні обсягів виробництва та споживання вітчизняних біржових товарів; відставанні законодавчо-нормативної бази від актуальних потреб сьогодення; відсутності якісної інформації про біржі країни та їх діяльність як біржі так і їхні клієнти змушені заощаджувати на витратах. Це змушує біржі розробляти заходи для підвищення ефективності й оптимізації механізмів роботи з клієнтами, і насамперед, до вдосконалення маркетингу біржових продуктів і послуг.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженням маркетингу у біржовій торгівлі присвятили свої праці вітчизняні і зарубіжні науковці: Гутарева О., Кривов'язюк І. В., Сидоренко О. В., Солодкий М. О., Томчук О. В. та ін.[1-2, 4-6]. Поряд з цим, потребують додаткового висвітлення питання формування маркетингових заходів у біржовій торгівлі; виявлення відмінностей між маркетингом біржового товару від позабіржового і на їх основі визначення терміну «комплекс маркетингу біржового товару».

Цілі статті. Виявити відмінності між маркетингом біржового товару від позабіржового; визначити перелік маркетингових заходів біржової торгівлі; сформулювати авторське бачення терміну «комплекс маркетингу біржового товару».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ринок біржової торгівлі має організаційні особливості, які вирізняють його серед інших ринків, зокрема це стосується специфіки товарів, якими торгують, вимогами, які пред'являються до ведення торгівлі та режимах допуску товарів та учасників процесу до торгів. Біржовий товар – це товар, який є об'єктом купівлі-продажу на біржі. Біржовим є тільки той товар, який відповідає ряду наступних вимог: серійність і масовість виробництва, здатність до стандартизації

замінність, а також вільне ціноутворення. Тобто біржовими можуть бути лише ті товари, на які справедлива ринкова ціна встановлюється на основі попиту і пропозиції, оскільки інших способів визначення такої ціни на ринку чистої конкуренції, яким є біржовий ринок, просто не існує. Солодкий М. О., пропонує виділяти такі основні класи біржових товарів: сировинні товари; цінні папери та їх похідні; іноземна валюта. До позабіржових товарів належать всі інші, які не мають перерахованих вище характеристик, однак інколи і їх допускають на біржові торги внаслідок високого рівня попиту і пропозиції [5].

Провідну роль у досягненні таких результатів відіграє ефективний маркетинг у біржовій сфері. Швидкоплинність сучасних фінансово-економічних процесів змушує розвиватися маркетингові служби усіх учасників біржової діяльності і оперативно на них реагувати, пропонуючи новітні та високотехнологічні продукти на ринку біржових послуг. Розвиток маркетингу, зокрема як прикладного у біржовій галузі, особливості його використання зумовили появу різноманітних його видів: маркетинг, орієнтований на продукт (послугу), на споживача (клієнта, інвестора) та змішаний. Маркетинг, орієнтований на біржовий продукт, має на меті використання продукту чи послуги як основного інструменту біржової діяльності. Маркетинг клієнта стверджує, що клієнт віддає перевагу біржовим продуктам із вищими, ефективнішими показниками, для розв'язання власних фінансових проблем або для задоволення власних потреб. У зв'язку з цим головне завдання цього маркетингу – вивчення клієнта, його побажань, пріоритетів, умов і чинників їх формування і розвитку, пропонування відповідних біржових товарів чи послуг. Змішаний маркетинг, а саме він переважає, використовує підходи та інструментарій обох названих видів маркетингу [4,6].

Кінцевою метою біржового маркетингу є постійне залучення нових клієнтів. Виведення біржового товару повинно бути підкріплене маркетинговими заходами, яким притаманні певні особливості порівняно з маркетингом позабіржового товару (табл.1).

Таблиця 1

Основні відмінності між маркетингом біржового та позабіржового товару

Характеристики	Маркетинг позабіржового товару	Маркетинг біржового товару
Мета маркетингової діяльності	задоволення існуючих потреб споживачів	постійне залучення нових клієнтів.
Основні споживачі (клієнти)	кінцеві споживачі, торгові посередники, підприємства, які купують продукцію для подальшої переробки, державні установи	професійні інвестори, оптовики, аналітичні і консультативні служби, банки, інвестиційні компанії, інституціональні інвестори, виробники, торгові трейдери, переробні підприємства з метою страхування від непередбачуваних цінових коливань на різних товарних ринках.
Сегментація	за географічною та демографічною, психографічною та поведінковими ознаками	в основному за географічною та демографічною ознаками, рівнем доходів
Товарна політика	товари, які не віднесені до біржових товарів	основні класи біржових товарів сировинні товари; цінні папери та їх похідні; іноземна валюта.
Цінова політика	стратегії ціноутворення для відомого товару	вільне ціноутворення, тобто біржовими можуть бути лише ті товари, на які справедлива ринкова ціна встановлюється на основі попиту і пропозиції, забезпеченню формування майбутніх прогнозованих цін на основні види продукції та послуги
Методи розподілу	порівняно довгі та широкі канали збуту	підготовка біржових торгів, проведення біржових торгів реєстрація і оформлення угод на біржі, стандартизація основних умов контрактів.

продовження таблиці 1

1	2	3
Комунікаційна політика	акцент на рекламі, що нагадує та переконує, інші складові системи просування	індивідуальна робота з учасниками торгів і емітентами; професійні заходи із залученням учасників торгів, емітентів, інвесторів; загальноосвітні заходи.
Процес прийняття рішення про придбання	осмислення проблеми – збір інформації – порівняння варіантів – рішення про купівлю – купівля – реакція на купівлю	біржові угоди здійснюються на основі попередньо проведеного поточного спостереження, рейтингового аналізу, експертного фундаментального, технічного та статистичного аналізу
Служба маркетингу	мета полягає у підвищенні якості системи маркетингу і продажів,	мета полягає у стимулюванні клієнтоорієнтованої маркетингової діяльності, впровадженні кроссекційного підходу.

Перераховані особливості біржового товару обумовлюють необхідність проведення біржами відповідних маркетингових заходів:

1. Проведення маркетингових досліджень біржового ринку, а також використання їх результатів для прийняття рішень, які дають можливість виявити незадоволені потреби учасників біржовому ринку.

2. Вивчення біржової кон'юнктури та моніторинг рику біржових продуктів та послуг;

3. Надання консультаційної допомоги та інформаційного забезпечення усіх учасників біржового ринку.

4. Сегментування ринку біржових товарів з можливістю визначення прогнозованого ринку.

5. Складання маркетингових планів, а також їх реалізації.

6. Розробка програм прогнозно-аналітичної роботи для професійних учасників.

7. Створення при біржах організаційних структур, що полегшують досягнення цілей біржі через організовані маркетингові заходи, і відповідно, цілей усіх учасників біржової торгівлі.

8. Формування індивідуальних систем співпраці із клієнтами (учасниками торгів та емітентами); професійних заходів із залученням різних учасників торгів.

9. Розроблення системи маркетингових інструментів, використовуваних в процесі виведення біржових товарів на ринок.

10. Підбір відповідних складових комплексу маркетингу для адаптації біржового товару до потреб ринку та подальшого його просування.

11. Проведення загальноосвітніх заходів (організація семінарів, конференцій, навчальних тренінгів).

Маркетинг у біржовій діяльності та розроблення комплексу маркетингу біржового товару істотною мірою залежить від виду біржового товару, стану розвитку біржового ринку в світі і в окремій країні зокрема. Спрощенню обігу біржових товарів та укладанню угод із ними сприяє стандартизація основних умов контрактів. На деяких біржах, особливо сільськогосподарських товарів, може виставлятися будь-який товар, що відповідає мінімальним вимогам даної країни чи зазначеним правилам біржі. На деяких інших біржах, насамперед кольорових і дорогоцінних металів, марку товару мають заздалегідь реєструвати. Зазначає, що стандартизація є основною умовою автентичності біржового товару [2].

Світові біржові ціни є об'єктивним показником під час дослідження динаміки товарних ринків, руху цін у міжнародній торгівлі і, зазвичай, об'єктивною базою для аналізу таких проблем як співвідношення світових та внутрішніх цін в окремих країнах, формування цін під впливом інфляційних процесів тощо. При цьому найбільш

застосовуваними у аналітичних джерелах є мінімальна, середня, максимальна ціни біржових деривативів за певний період часу (торговий день, тиждень, місяць, рік) [5].

У просуванні біржових продуктів та послуг головне місце займають пошуки шляхів і методів задоволення інтересів клієнтів. Звичайно, при виробленні такої концепції біржовий маркетинг повинен використати увесь спектр передбачених елементів: аналіз ринків біржових продуктів та клієнтів, конкурентів; сегментація та вибір цільових ринків; визначення стратегії маркетингу; планування тактики; організація і контроль маркетингової діяльності. Загальноприйнятими засобами маркетингового просування є повідомлення ЗМІ, різні брошури і власний сайт. Крім того, більшість бірж організовують конференції, семінари та організовують відділи для відвідувачів. Професійні конференції для опитуваних респондентів є первинними маркетинговими заходами [1].

Таким чином, упровадження маркетингових заходів потребує доцільність створення маркетингових служб. У світовій біржовій практиці уже існують такі маркетингові служби, які підтверджують ефективність їх створення. Зокрема, японська біржа TSE, створила Департамент маркетингу, основним завданням його стало стимулювання та покращення маркетингової діяльності біржі у роботі із клієнтами. Німецька біржа Deutsche Borse створила відділ «Клієнти/ринки»; Гонконзький кліринговий холдинг (Hong Kong Exchanges and Clearing Limited (HKEx), який забезпечує постійний зв'язок усіх учасників строкового та фондового ринків [3].

Отже, комплекс біржового маркетингу – це традиційне поєднання чотирьох складових: товару, ціни. Методів розподілу і маркетингових комунікацій проте дещо змінюється їх пріоритетність, характер, наповнення і міст. Йдеться, зокрема, про підвищення уваги до удосконалення співпраці з клієнтами, зокрема виділення клієнтської роботи в окремий блок, якості системи маркетингу і продажів, стимулюванні клієнтоорієнтованої маркетингової діяльності, надання консультаційної допомоги та інформаційного забезпечення усім учасникам біржової торгівлі. Первинними маркетинговими заходами є організація і проведення міжнародних конференцій для залучення іноземних інвесторів, семінарів. Навчальних тренінгів.

Висновки. Безумовно, у покращенні ситуації в сфері надання біржових послуг та появи конкурентних біржових товарів могли би допомогти створення маркетингових служб при біржових інститутах різного рівня. Розвиток маркетингу в біржовій сфері, як і в цілому сам біржовий ринок, в Україні лише зароджується. Проте, цілком очевидним є те, що чим активніше будуть відбуватися зміни в економіці країни, в тому числі в сфері біржової торгівлі, тим нагальніше буде поставати завдання перед керівництвами бірж про формування відповідних маркетингових служб.

Список використаних джерел:

1. Гутарева О. Маркетингові новачки на біржових ринках світу / О. Гутарева. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/dm/055.htm
2. Кривов'язюк І. В. Особливості організації та тенденції розвитку біржової торгівлі на сучасному етапі розвитку економіки / І.В. Кривов'язюк // Економічний форум. - 2016. - № 4. Електронний ресурс Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/ecfor_2016_4_5.pdf
3. Клиринговые и расчетные сервисы Гонконгской фондовой биржи /Зарубежный опыт. – 2009. - №10 (80). – С. 10-11.
4. Сидоренко О. В. Специфіка застосування маркетингу на біржовому ринку / О. В. Сидоренко // ЕКОНОМІКА АПК. Електронний ресурс. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/agrosvit_2010_20_4.pdf
5. Солодкий М. О. Біржовий ринок : навч. Посіб./ М.О. Солодкий // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.agrosvita.com/sites/default/files/libery/economik/BR.pdf>
6. Томчук О. В. Сучасний стан, особливості функціонування та перспективи розвитку біржової діяльності в Україні / О. В. Томчук. // Збірник наукових праць ВНАУ Серія: Економічні науки. -2013. - № 4 (81). Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/2154.pdf>

Рецензент д.е.н., професор Полінкевич О.М.

УДК 336.6

Назаренко С.А., д.е.н., професор

Навчально-науковий інститут економіки та права

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Носань Н.С., к.і.н., доцент

Черкаський державний технологічний університет

САНАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК КОМПЛЕКСНА ПРОЦЕДУРА ЙОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ: СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ

У статті простежено генезис та здійснено систематизацію поглядів науковців на трактування категорії «санация». Виокремлено та розглянуто три основні наукові підходи до характеристики сутності поняття. На основі представлених аспектів наукових течій запропоновано власне визначення категорії «санация». Охарактеризовано механізм узгодження санації з поняттями «неплатоспроможність» та «банкрутство».

Ключові слова: санация, неплатоспроможність, банкрутство, конкурентоспроможність, підприємство.

Nazarenko S., Nosan N.

SANATION OF ENTERPRISE AS A COMPLETE PROCEDURE OF ITS ENHANCEMENT: ESSENCE AND APPROACHES TO CHARACTERISTICS

The article traces the genesis of the category «sanation» and systematizes the views of scientists on its interpretation. Three basic scientific approaches to the description the category are considered. On the basis of the presented aspects of scientific currents, the actual definition of the category «sanation» is proposed. The mechanism of harmonization the sanation with the concepts of «insolvency» and «bankruptcy» is described.

Key words: sanation, insolvency, bankruptcy, competitiveness, enterprise.

Назаренко С. А., Носань Н. С.

САНАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК КОМПЛЕКСНАЯ ПРОЦЕДУРА ЕГО ОЗДОРОВЛЕНИЯ: СУЩНОСТЬ И ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ

В статье прослежено генезис и осуществлена систематизация взглядов ученых на трактовку категории «санация». Выделены и рассмотрены три основные научные подходы к характеристике сущности понятия. На основе представленных аспектов научных течений предложено собственное определение категории «санация». Охарактеризовано механизм согласования санации с понятиями «неплатежеспособность» и «банкротство».

Ключевые слова: санация, неплатежеспособность, банкротство, конкурентоспособность, предприятие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Трансформаційні зміни в економіці України характеризуються виникненням нестійкого фінансового стану та зростанням випадків банкрутства серед вітчизняних підприємств. У наслідок загострення кризових явищ та неспроможності керівництва бізнес-структур пристосуватися до динамічності ринкового середовища, відбувається зниження платоспроможності та фінансово-економічної ефективності господарювання підприємств, що створює проблеми при їх розрахунках з іншими учасниками економічних відносин та, як наслідок, негативно впливає на економіку країни в цілому. Ситуація, яка виникла, формує потребу у проведенні досліджень санації підприємства, як процедури оздоровлення його фінансово-економічної діяльності, що у кінцевому результаті забезпечує збереження робочих місць, виробничого потенціалу та економічної безпеки країни загалом. Саме тому, сутність категорії «санация», її роль у процесі підвищення платоспроможності

підприємства є особливо актуальним питанням в умовах сьогодення та потребує більш детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню теоретичних основ антикризового управління та методологічних особливостей проведення санації підприємства присвячено праці багатьох науковців, зокрема: І. А. Бланк, Л. В. Тешева, А. М. Канащенко, А. О. Пужко, Е. А. Уткін, Н. Г. Повстенюк, Т. В. Донченко, В. В. Костецький. Однак, не достатньо глибоко вивченими залишаються питання, пов'язані з сутністю категорії «санація», її характерних особливостей та ролі у процесі антикризового управління підприємством.

Цілі статті. Метою статті є систематизація та узагальнення існуючих підходів до трактування категорії «санація» та визначення її взаємозв'язку з іншими суміжними поняттями, пов'язаними з антикризовим управлінням підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В умовах мінливості зовнішнього середовища санація, як спосіб «оздоровлення» та покращення фінансово-економічного стану підприємницької структури, виступає предметом дослідження багатьох науковців. На сьогодні не досягнуто консенсусу щодо трактування категорії «санація», що формує потребу у подальшому дослідженні та опрацюванні існуючих підходів до характеристики сутності даної економічної категорії.

Дослідження наукової економічної літератури [1; 2; 4-10] дало змогу виокремити три основні підходи, відповідно до яких поняття «санація» характеризують як: інструмент зовнішньої фінансової підтримки, різновид процедури реорганізації та оздоровлення фінансового стану підприємства (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні підходи до трактування категорії «санація» та їх представники серед науковців

Назва підходу	Представники-науковці
Інструмент зовнішньої фінансової підтримки	Бланк І. О., Райзберг Б. А.
Процедура реорганізації	Коротков Е. М., Грязнова А. Г., Уткін Е. А.
Процедура оздоровлення фінансово-економічного стану	Барінов В. А., Зятковський І. В., Ситнік Л. С., Макальська М. Л., Тітов М. І., Повстенюк Н. Г., Костецький В. В.

**Джерело: складено авторами*

Значного поширення серед наукових поглядів набуло трактування санації як інструмента лише зовнішньої фінансової підтримки або зовнішнього управління. У ролі санаторів виступають фінансові установи (зокрема, банки), держава та інші юридичні та фізичні особи. Зокрема, І. О. Бланк визначає санацію як систему заходів фінансової підтримки з боку сторонніх фізичних та юридичних осіб, котрі спрямовані на попередження визнання банкрутом та ліквідації підприємства [1, с. 251].

Б. А. Райзберг термін «санація» трактує як сукупність державних та банківських заходів щодо попередження банкрутства підприємства, покращення його фінансового стану завдяки здійсненню кредитування, реорганізації та диверсифікації діяльності [2, с. 383].

Проте, даний підхід потребує уточнення, оскільки підприємства мають змогу здійснювати санаційні заходи не лише за рахунок зовнішньої фінансової допомоги, але і використовуючи внутрішні фінансові резерви або ресурси власників.

Відповідно до другого підходу, санація характеризується як різновид реорганізаційної процедури. Однак, реорганізація, як напрям реструктуризації, є лише одним з інструментів фінансового оздоровлення. Реорганізація проявляється у повній або частковій заміні власників корпоративних прав, зміні організаційно-правової форми підприємства, ліквідації його окремих структурних підрозділів або формування на базі однієї установи декількох [3, с. 88]. Як елемент фінансового оздоровлення

підприємства, реорганізація належить до комплексу санаційних заходів організаційно-правового характеру.

Так, Е. М. Коротков зазначає, що санація є реорганізаційною процедурою, яка передбачає передачу підприємства-боржника у власність особам, які здійснюють фінансування з метою його оздоровлення. Подібним є визначення, запропоноване Е. А. Уткіним, відповідно до якого санація – це процедура реорганізація, під час якої власниками підприємства-боржника, кредиторами або іншими особами забезпечується фінансова допомога боржнику [4, с. 245].

А. Г. Грязнова характеризує санацію підприємства з позиції першого та другого підходів, визначаючи як реорганізаційну процедуру, яка стосується усіх важливих складових діяльності підприємства, шляхом зовнішнього управління майном підприємства-боржника [5, с. 116].

Однак, на думку автора, другий підхід є дещо обмеженим, оскільки реорганізація може здійснюватися і на «здоровому» підприємстві з метою досягнення інших цілей, не пов'язаних з фінансовим оздоровленням. З позиції дослідження санації, як комплексу заходів, спрямованих на оздоровлення підприємства, яке перебуває у стані кризи, «санація» є більш широким поняттям ніж «реорганізація», що не дозволяє розглядати її як елемент реорганізаційної процедури.

Згідно з третім підходом, санація є фінансово-економічним оздоровленням підприємства, що спрямоване на недопущення банкрутства та забезпечення зростання рівня конкурентоспроможності. Так, В. А. Барінов під санацією розуміє сукупність заходів щодо покращення фінансово-економічного стану суб'єкта господарювання з метою уникнення банкрутства або зростання конкурентоздатності [6, с. 78]. На досягненні подібної мети проведення санації наголошується і у визначення запропонованих Л. С. Ситнік, який визначає санацію, як систему «економічного-організаційних заходів», та М. Л. Макальською (санація є системою кредитних та фінансових заходів) [7, с. 58; 8].

Донченко Т. В. при трактуванні категорії «санація» має на увазі сукупність економіко-правових відносин між господарюючими суб'єктами щодо реалізації заходів оздоровлення фінансово-господарського стану боржника та забезпечення повного або частково виконання вимог кредиторів [9, с. 130].

Однак, не коректним є визначення мети санації лише з позиції фінансового оздоровлення. Причинами виникнення кризового стану підприємства можуть бути не лише неефективність фінансового менеджменту, але і недоліки в управлінні операційною діяльністю, відсутність застосування нових технологічних розробок, недосконалість внутрішніх зв'язків та відносин тощо. Тобто, санаційні заходи можуть здійснюватися і відносно інших сфер діяльності підприємства, зокрема: виробництва, управління кадрами, маркетингу, інвестиційної діяльності.

Підтвердженням такої думки є визначення, запропоноване Н. Г. Повстенюк, відповідно до якого санація є комплексною процедурою прийняття управлінських рішень, які пов'язані з однієї або декількома сферами діяльності підприємства для забезпечення його оздоровлення, переорієнтації господарської діяльності на більш конкурентну завдяки ефективним ресурсним або організаційно-структурним трансформаціям [8].

В. В. Костецький, наголошує на тому, що санація є системою заходів, які здійснюються з метою як покращення фінансово-економічного стану підприємства та забезпечення його конкурентних переваг, так і вирішення соціальних завдань збереження даного підприємства. При цьому, санація застосовується не лише по відношенню до близького до банкрутства підприємства, але і для підвищення платоспроможності бізнес-структури за рахунок поліпшення фінансової, соціальної та

інших складових діяльності. Джерелами проведення можуть бути як зовнішні, так і внутрішні ресурси [10, с. 112].

Зважаючи на розглянуті підходи науковців до трактування сутності категорії, можна зробити висновок, що санація є складним та багатоаспектним структурованим процесом. З одного боку, санація виступає у ролі інструмента правового регулювання механізму банкрутства, з іншого боку – це економічний механізм відновлення платоспроможності. З урахуванням зазначених особливостей запропоновано власне визначення категорії: санація – це сукупність цілеспрямованих та взаємопов'язаних заходів, направлених на подолання кризових явищ у всіх сферах фінансово-економічної діяльності підприємства з метою підвищення платоспроможності, забезпечення конкурентних переваг та недопущення банкрутства суб'єкта підприємництва.

Санація не відбувається самостійно та відособлено, будучи тісно пов'язаною із функціонуванням таких інститутів як неплатоспроможність та банкрутство. Під неплатоспроможністю підприємства варто розуміти нездатність боржника вчасно забезпечити виконання своїх зобов'язань. Банкрутство ж є негативним наслідком появи неплатоспроможності, який виникає у випадку неможливості відновлення платоспроможності підприємства (санації) та прийняття відповідного рішення у судовому порядку [8]. На рисунку 1 представлено взаємозв'язок між поняттями «неплатоспроможність», «санація» та «банкрутство».

Рис. 1. Механізм узгодження категорій «неплатоспроможність», «санація» та «банкрутство»

*Джерело: побудовано авторами

Відповідно до чинного законодавства [11; 12] санація підприємства може здійснюватися у вигляді досудової санації (до порушення справи про банкрутство, за власною ініціативою боржника, який з метою виходу з кризового стану, звертається до зовнішньої допомоги) та у процесі провадження справи про банкрутство (за рішенням господарського суду під час провадження справи про банкрутство при досягненні згоди з кредиторами щодо строків задоволення їх вимог). У другому випадку можливі два варіанти проведення санаційних заходів: за зверненням боржника до господарського суду на підставі заяви про визнання його банкрутом та одночасним запропонованням умов санації; за рішенням господарського суду на підставі пропозицій, що надійшли від кредиторів боржника.

Висновки. Отже, санація є складною та комплексною категорією, яку не можливо розглядати відокремлено від категорій «неплатоспроможність» та «банкрутство». Неплатоспроможність характеризує нездатність боржника вчасно забезпечити виконання своїх зобов'язань, у той час, як банкрутство виникає у випадку неможливості відновлення платоспроможності (санації) підприємства. Під санацією

варто розуміти сукупність цілеспрямованих та взаємопов'язаних заходів, направлених на подолання кризових явищ у всіх сферах фінансово-економічної діяльності підприємства з метою підвищення платоспроможності, забезпечення конкурентних переваг та недопущення банкрутства суб'єкта підприємництва.

Список використаних джерел:

1. Бланк І. А. Фінансовий менеджмент: навчальний курс. / І. А. Бланк; 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004. – 656 с.
2. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 479 с.
3. Тешева Л. В. Реорганізація підприємств, спрямована на укрупнення, як одна із форм реструктуризації / Л. В. Тешева, А. М. Канащенко, А. О. Пушко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6(3). – С. 87-90
4. Уткин Э. А. Антикризисное управление / Э. А. Уткин. – М.: Ассоциация авторов и издателей «Тандем», изд-во «ЭКМОС», – 2002. – 400 с.
5. Антикризисный менеджмент / Под редакцией проф. А. Г. Грязновой. – М.: Ассоциация авторов и издателей «ТАНДЕМ». Изд-во ЭКМОС, 1999. – 368 с.
6. Барин В. А. Антикризисное управление / В. А. Барин. – М.: ИДФБК-ПРЕСС, 2002. – 364 с.
7. Макальская М. Л. Практический аудит: учебное пособие / М. Л. Макальская. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 205 с.
8. Повстенюк Н. Г. Санація як комплексна процедура оздоровлення підприємств в сучасних умовах / Н. Г. Повстенюк. // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2014_1_87
9. Донченко Т.В. Теоретичні основи санації підприємств: сутність та функції / Т.В. Донченко // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – 2013. – №3(65). – С. 124-132
10. Костецький В. В. Санація підприємства як дієвий механізм фінансової стабілізації його діяльності / В. В. Костецький // Світ фінансів. – 2016. – №4. – С. 108-119
11. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом, Закон України [Електронний ресурс] / Прийнято Верховною Радою України від 14.05.1992. – №2343-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12/page>
12. Про затвердження Положення про порядок проведення санації до порушення провадження у справі про банкрутство, Постанова [Електронний ресурс] / Ухвалено Вищим господарським судом від 17.12.2013. – №15. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0015600-13>

УДК 338.45:621

Оксенюк К.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

АУТСОРСИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена дослідженню аутсорсингу як інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємства. Виділено підходи до суті поняття «аутсорсинг» та сформульовано його авторське тлумачення. Встановлено фактори, що обумовлюють необхідність прийняття рішення про застосування аутсорсингу. Досліджено конкурентні переваги України щодо використання аутсорсингу.

Ключові слова: аутсорсинг, аутсортер, інструмент, конкурентоспроможність, інноваційний розвиток.

Oksenyuk K.

OUTSOURCING AS AN INSTRUMENT FOR INCREASING COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

The article is devoted to the analysis of outsourcing as an instrument for increasing the competitiveness of the enterprise. The approaches to the essence of the concept of "outsourcing" are highlighted and their author's interpretation is formulated. The factors that determine the necessity of making a decision on the use of outsourcing are established. The competitive advantages of Ukraine in using outsourcing are explored.

Key words: outsourcing, outsourcing, tool, competitiveness, innovative development.

Оксенюк Е.И.

АУТСОРСИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена анализу аутсорсинга как инструмента повышения конкурентоспособности предприятия. Выделены подходы к сущности понятия «аутсорсинг» и сформулировано его авторское толкование. Установлены факторы, обуславливающие необходимость принятия решения об использовании аутсорсинга. Исследованы конкурентные преимущества Украины относительно использования аутсорсинга.

Ключевые слова: аутсорсинг, аутсортер, инструмент, конкурентоспособность, инновационное развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах глобалізації бізнесу однією з основних цілей управління сучасним підприємством є ефективна організація виробничого процесу, спрямована на безперервну модернізацію та використання прогресивних технологій. Застосування аутсорсингу сприяє досягненню даної мети, оскільки дозволяє досягти конкурентних переваг на основі використання провідного досвіду і сучасних технологій.

Аутсорсинг позитивно впливає на впровадження інновацій та є поштовхом інтеграційних зв'язків вітчизняних підприємств як у межах країни, так і поза нею. Використання аутсорсингу забезпечує зниження підприємницького ризику, зростання якості організації бізнес-процесів, ефективному використанню ресурсів та адаптації підприємства до вимог навколишнього середовища [1].

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Теоретичні та прикладні аспекти доцільності використання аутсорсингу знайшли своє відображення в роботах провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема С. Александровой, Б. Анікіна, М. Григорак, С. Календжян, С. Клеманса, М. Мельнік, Д. Михайлова, Л. Скакун, В. Смірнова, Дж. Хейвуда, Н. Штангей, О. Царенко та інших. Науковцями розкрито сутність поняття «аутсорсинг», особливості його планування та використання. Однак, багато питань пов'язаних з дослідженням можливостей та перспектив використання аутсорсингу задля підвищення конкурентоспроможності підприємства потребують подальшого вивчення.

Цілі статті. Цілі статті полягають в обґрунтуванні теоретичних засад застосування аутсорсингу у діяльності підприємств з метою підвищення їхньої конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Поняття «аутсорсинг» («outsourcing») походить від англ. «outside resource using», що означає використання зовнішніх ресурсів. Відмітимо, що поняття «аутсорсинг» є прикладом гібрида, отриманого з термінів «зовнішня сторона» (від англ. outside), «ресурс» (resource) і «використання» (using). У літературних джерелах «аутсорсинг» трактують по-різному, але суть трактування однакова – «на стороні», «за межами», тобто використання послуг сторонніх організацій або ж залучення зовнішніх джерел ресурсів для вирішення власних завдань, спрямоване на концентрацію зусиль на вирішенні корпоративних цілей.

Аналіз літературних джерел щодо дослідження змісту поняття аутсорсинг дозволив нам виділити чотири наукових підходи до його трактування: функціонально-орієнтований; коопераційний; управлінський та інструментальний. Термінологічна основа формування поняття «аутсорсинг» подана у таблиці 1.

Таблиця 1.

Термінологічна основа формування поняття «аутсорсинг»

Науковий підхід	Визначення змісту поняття у рамках певного наукового підходу	Джерело
«Аутсорсинг» (від англ. «outside resource using» – використання зовнішніх ресурсів)		
Функціонально-орієнтований	Передавання традиційних неключових функцій організації (таких, наприклад, як бухгалтерський облік або рекламна діяльність) зовнішнім виконавцям-аутсорсерам, субпідрядникам, висококваліфікованим фахівцям сторонньої фірми.	[2]
	Передавання певних допоміжних функцій третій особі, яка спеціалізується в певній галузі.	[3]
	Передавання внутрішнього підрозділу або підрозділів підприємств і всіх пов'язаних із ним активів в організацію постачальника послуг, що пропонує надати певну послугу протягом певного часу за домовленою ціною.	[4]
	Передача сторонньому підряднику деяких бізнес-функцій або частин бізнес-процесу компанії. Підрядник адаптує свої універсальні засоби та знання до потреб бізнесу конкретного замовника та використовує їх в інтересах замовника за плату, яка визначена вартістю послуг, а не часткою в прибутку.	[5]
	Відмова від власного бізнес-процесу протягом обумовленого в договорі терміну та придбання послуг з реалізації цього бізнес-процесу в іншій компанії.	[6]
Кооперативний	Один із десяти найбільш вагомих факторів, що визначають характер розвитку світової економіки на сучасному етапі.	[7]
управлінський	Виконання окремих функцій (виробничих, сервісних, інформаційних, фінансових, управлінських та ін.) або бізнес-процесів (організаційних, фінансово-економічних, виробничо-технологічних, маркетингових) зовнішньою організацією, що володіє необхідними для цього ресурсами, на основі довгострокових відносин.	[8]
	Організаційне рішення, яке оптимізує конфігурацію бізнес-системи, виходячи з параметрів «якість-витрати-володіння».	[9]
	Обумовлене договором використання матеріальних засобів, майна та знань третьої особи з гарантованим рівнем якості, гнучкості та цінності вартісних критеріїв і оцінок для надання послуг, які раніше надавалися за рахунок внутрішніх сил компанії, з можливим переходом наявного персоналу до постачальника послуг та/або трансформацією/оновленням процесів або технологій, що підтримують бізнес.	[10]
інструментальний	Інструмент посилення конкурентоспроможності підприємства за рахунок концентрації на ключових, виходячи з ринкових умов, для підприємства компетенціях, функціях та/або бізнес-процесах.	[11]

Синтезуючи вищевикладений матеріал, під аутсорсингом будемо розуміти форму економічної кооперації, що полягає у передачі бізнес-функцій або частин бізнес-процесу компанією-замовником іншому суб'єкту (аутсорсеру) на договірній основі та використовується з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Відповідно принцип аутсорсингу такий: займатися тим, що ти можеш робити краще за інших, і доручати іншим робити те, що вони роблять краще і дешевше [12]. Згідно даного принципу, при відсутності необхідних ресурсів для вирішення завдань, слід використовувати аутсорсинг. Це сприятиме скороченню витрат, адаптації до умов зовнішнього середовища, підвищення якості продукції, зменшення ризику.

Застосування аутсорсингу в якості інструменту зростання інноваційного рівня організації має ґрунтуватися на стабільному забезпеченні високоякісних технологій,

самостійна розробка і впровадження яких пов'язані з істотними витратами, або просто неможливі.

Основні переваги та недоліки використання аутсорсингу наведено на рис. 1.

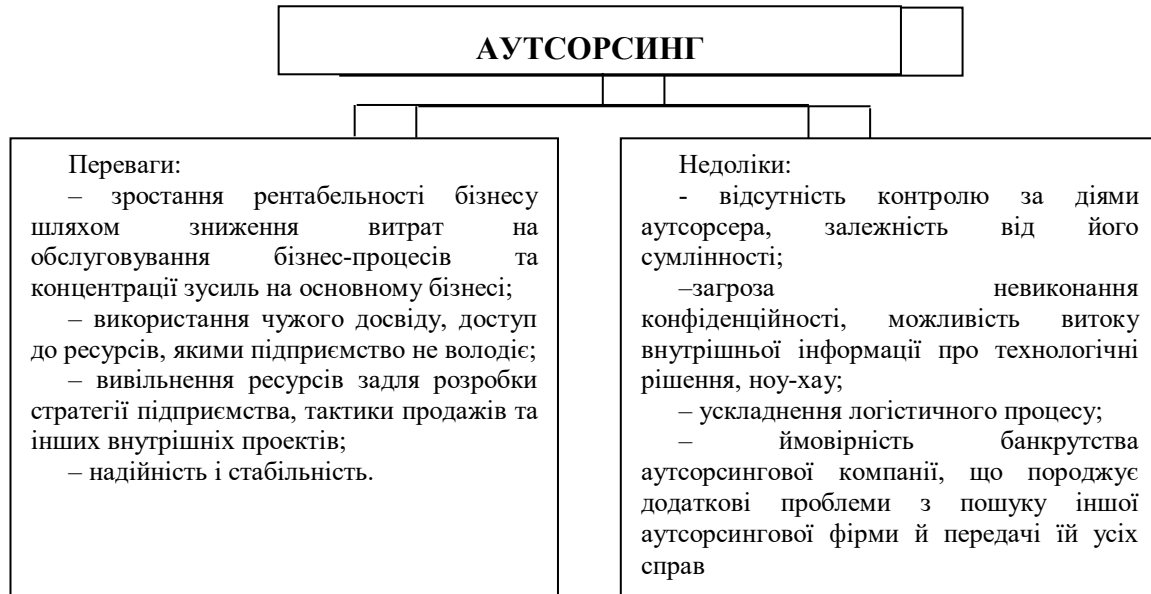

Рис. 1. Переваги та недоліки використання аутсорсингу [13]

Отже, при впровадженні аутсорсингу організація отримує доступ до тих ресурсів, технологій і видів діяльності, використання яких при колишніх умовах є економічно недоцільним або неможливим. Основними причинами застосування аутсорсингу є забезпечення доступу до нових, більш досконалих і економічних технологій, підвищення якості продукції, скорочення термінів її виготовлення, створення нових товарів і послуг і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Лідруючими споживачами послуг аутсорсингу бізнес-процесів є ринок Північної Америки (США, Канада). На кінець ХХ ст. питома вага компаній США, що віддають в аутсорсинг виробничі або сервісні операції, становила 87%. Другим за значенням ринком-споживачем цього виду послуг є регіони Західної Європи. Третій за величиною замовник послуги аутсорсингу – Японія [14].

Україна має конкурентні переваги щодо використання аутсорсингу: вдале географічне положення; розвинена виробнича інфраструктура; якісна система освіти та науково-дослідних інститутів [13].

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок, що аутсорсинг представляє собою прогресивний метод організації управління діяльністю підприємства, суть якого передбачає передачу функцій, які не стосуються основного виробництва аутсорсинговим компаніям. Саме впровадження аутсорсингу є новим видом співробітництва, використання якого дозволить підприємствам підвищити конкурентоспроможність та посилити конкурентні позиції на ринку.

Список використаних джерел:

1. Коток М. Аутсорсинг логістичних функцій торговельних підприємств / М. Коток // Товари і ринки. – 2011. – №2. – С. 36-45.
2. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / А. Б. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
3. Айвазян, З. С. Бизнес на «пустом месте» / З. С. Айвазян // Финансист. – 2002. – № 4. – С. 25.
4. Хейвуд Дж. Б. Аутсорсинг. В поисках конкурентных преимуществ / Дж. Б. Хейвуд. – 2004. – 176 с.
5. Михайлов Д. М. Аутсорсинг. Новая система организации бизнеса [Текст] : учебное пособие / Д. М. Михайлов. – М. : КНОРУС, 2009. – 256 с.
6. Каледжян С. О. Аутсорсинг сегодня – это фордовский конвейер 100 лет назад: второе дыхание бизнеса? [Текст] / С. О. Каледжян // Управление персоналом. – 2010. – №3 (229). – С.15-22.
7. Фридман Т. Плоский мир: Краткая история XXI века [Текст] / Т. Фридман; Пер.с англ.М. Колопотина. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : Хранитель, 2006. – 601 с.

8. Аникин Б. А. Аутсорсинг : создание высокоэффективных и конкурентоспособных организаций [Текст] / Б. А. Аникин. – М.: Инфра – М, 2003. – 187 с.
9. Ивлев А. Г. Аутсорсинг организационного развития / А. Г. Ивлев // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://quality.eur.ru/index.php>
10. Бравар Ж.-Л. Эффективный аутсорсинг / Ж.-Л. Бравар, Р. Морган. – Баланс Бизнес Букс, 2007. – 288 с.
11. Микало О. І. Підходи до визначення терміна «Аутсорсинг» / О. І Микало // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economy.kpi.ua/files/files/22_kpi_2010_7.pdf.
12. Благоразумова О. В. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності торгового бізнесу / О. В. Благоразумова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lib.htei.org.ua/sites/default/files/83/2017/autsorsing_yak_instrument_pidvishchennya_konkurentospromozhnosti_torgovogo_biznesu.pdf
13. Мельник М. А. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності машинобудівного підприємства / М. А. Мельник, Т. А. Кальна // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2016. – Том 24. – №2. – С. 98-105.
14. Кошкарьова Є. Л. Сучасні тенденції світового ринку IT-аутсорсингу / Є. Л. Кошкарьова // Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. – 2016. – Вип. 91. – С.153–160.

Рецензент д.е.н., професор Ковальська Л.Л.

УДК 336.64

Пінчук С.С., к.е.н., доцент

Андрейцева І.А., магістрант

Державний університет інфраструктури та технологій

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ БУДІВЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У рамках дослідження розглянуто особливості фінансування підприємств будівельного комплексу України, доведено, що формування фінансів підрядних будівельних організацій відбувається аналогічно фінансам промислових підприємств, а в процесі управління ними центральне місце займає тривалість виробничого циклу та своєчасність передачі готового об'єкта замовникові за чітко встановленим законодавством порядком. Розглянуто структуру активів і пасивів будівельних організацій з погляду золотого правила фінансування, виявлено та висвітлено основні чинники впливу на фінансування будівельних підприємств, основні джерела формування фінансових ресурсів.

Ключові слова: будівельна організація, фінансування, підрядник, замовник, джерела, чинники.

Pinchuk S., Andreytseva I.

FINANCING FEATURES ENTERPRISES OF UKRAINIAN BUILDING COMPLEX

The study examines the peculiarities of financing the enterprises of the construction complex of Ukraine, it is proved that the formation of finance of contracting construction organizations takes place similarly to the finances of industrial enterprises, and in the process of management of them the central place occupies the length of the production cycle and the timeliness of the transmission of the finished object to the customer in accordance with the procedure established by law. The structure of assets and liabilities of construction organizations from the point of view of the golden rule of financing is considered, the main factors influencing the financing of construction enterprises, the main sources of financial resources formation are revealed and highlighted.

Keywords: building organization, financing, contractor, customer, source factors.

Пінчук С.С., Андрейцева И.А.

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СТРОИТЕЛЬНОГО КОМПЛЕКСА УКРАИНЫ

В рамках исследования рассмотрены особенности финансирования предприятий строительного комплекса Украины, доказано, что формирование финансов подрядных строительных организаций происходит аналогично финансам промышленных предприятий, а в процессе управления ими центральное место занимает длительность производственного цикла и своевременность передачи готового объекта заказчику в соответствии с четко установленным законодательством порядком. Рассмотрена структура активов и пассивов строительных организаций с точки зрения золотого правила

финансирования, выявлены и освещены основные факторы влияния на финансирование строительных предприятий, основные источники формирования финансовых ресурсов.

Ключевые слова: строительная организация, финансирование, подрядчик, заказчик, источники, факторы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Будівельна галузь посідає важливе місце в національній економіці, створюючи нові робочі місця та забезпечуючи необхідними засобами відтворення домогосподарства і підприємства. У будівельному процесі задіяні суб'єкти господарювання супутніх галузей економіки та значна частина населення України. Для забезпечення ефективного функціонування будівельних підприємств необхідне стабільне фінансування їх діяльності яке є «фундаментом» для результативної діяльності будівельного комплексу. Оптимальне фінансування сприятиме безперервності процесу будівництва, нарощуванню його обсягів, зростанню продуктивності праці, зниженню собівартості будівельної продукції, що буде створювати умови для одержання максимального прибутку та подальшого розвитку будівельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання фінансування підприємств постійно привертає увагу значної кількості науковців, таких як: Буряк Л.Д., Білик М.Д., Давидова Л.В., Ільмінська С.А., Мочерний С.В, Павліковський А.М. [1-4, 7] тощо. Дослідженню особливостей фінансування будівельних підприємств були присвячені праці Лесько М.В. [6], Підлісної О.А. [8], Рибак А.І. [9], Кучеренко І.М. [5], Шевченко А.О. [11] та інших вчених.

Незважаючи на чималу кількість наукових робіт присвячених даній проблемі, існують дискусійні питання щодо особливостей формування фінансових ресурсів будівельних підприємств та джерел їх формування.

Цілі статті полягають у розкритті сутності та специфічних особливостей фінансування підприємств будівельного комплексу України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Будівельні підприємства мають особливу організацію фінансової роботи, що пояснюється тим, що крім будівельних робіт виконуються і інші, такі як проектування, інженерні дослідження, тощо, крім того, такі підприємства можуть виготовляти будівельні матеріали, працюючи як промислові підприємства.

Будівельні підприємства, функціонують на договірних засадах, за кошти замовника, який фінансує будівельні роботи, а у процесі будівництва приймають активну участь два види фінансів: фінанси підрядника та фінанси замовника. Фінанси замовника (інвестора) використовують для здійснення витрат в новостворювані основні засоби, або такі, які реконструюються, розширюються, модернізуються. Основним джерелами фінансування в цьому випадку, крім інвестиційних ресурсів, є амортизаційні відрахування, прибуток від основної діяльності підприємства, ресурси отримані в результаті економії від зниження собівартості будівельно-монтажних робіт, довгострокові кредити банку, асигнування з бюджету та інші.

Формування фінансів підрядних будівельних організацій відбувається аналогічно фінансам промислових підприємств, а в процесі управління ними центральне місце займає тривалість виробничого циклу та своєчасність передачі готового об'єкта замовникові за чітко встановленим українським законодавством порядком. Процес передавання об'єкта будівництва безпосередньо завершується підписанням акту про прийняття та передачу його в експлуатацію.

Розглянемо структуру активів (майна) та пасивів (джерел його формування) будівельних підприємств України протягом 2013–2016 рр. та порівняємо їх з підприємствами інших сфер реального сектору економіки (рис. 1).

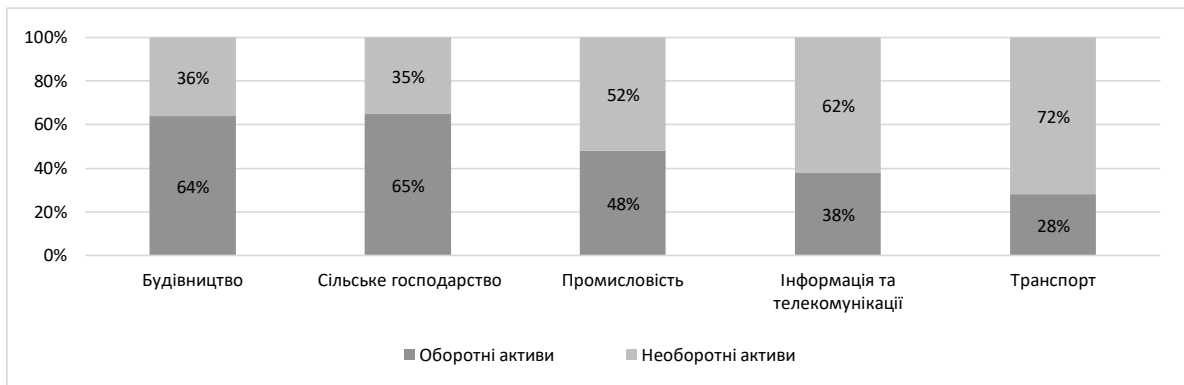

Рис. 1. Структура активів підприємств реального сектору економіки України протягом 2013–2016 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [12]

Що стосується структури активів будівельних підприємств, то частка оборотних активів таких підприємств значно вища ніж на транспорті, промисловості та навіть у сфері інформації та телекомунікації, і майже у два рази перевищує частку необоротних активів: 64% проти 36%.

Наявна структура активів будівельних підприємств обумовлена впливом наступних чинників:

- обсягом та станом дебіторської заборгованості підприємств будівельної галузі;
- надмірним зростанням частки запасів у вигляді будівельних матеріалів, деталей, споруджень до встановлення, тощо;
- значною часткою зносу основних засобів будівельного підприємства;
- фізичним станом необоротних активів (наприклад, застаріле або пошкоджене устаткування, що зменшує його корисність) тощо.

В пасиві балансу підприємства відображаються джерела фінансування за рахунок яких сформовано його майно. Для підприємств будівельної галузі характерною є незначна частка власного капіталу (на рівні 11%) та значна позикового (89%), з перевагою поточних зобов'язань (рис. 2).

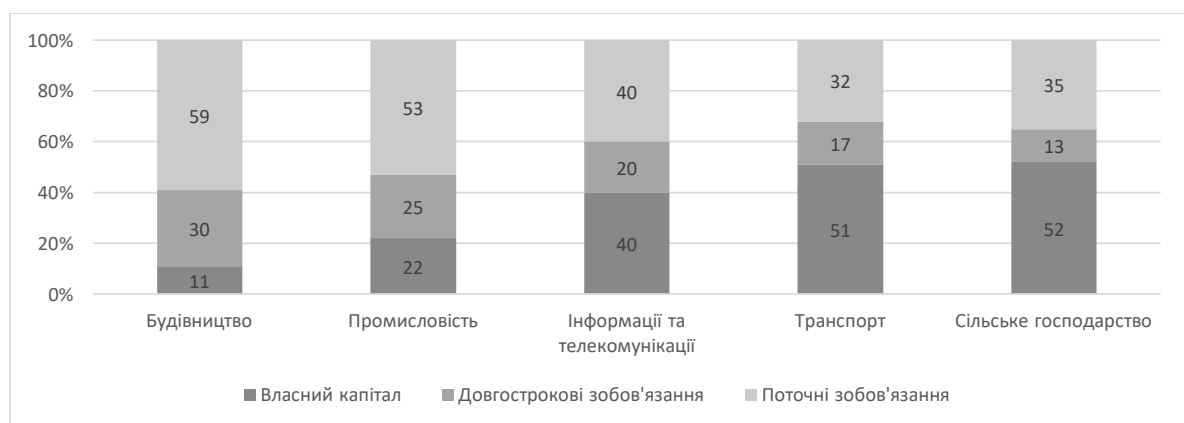

Рис. 2. Структура пасивів підприємств реального сектору економіки України протягом 2013–2016 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [12]

Проведений аналіз демонструє, що будівельні підприємства використовують для фінансування своєї діяльності велику частку зовнішніх впливів, як короткострокових так і довгострокових. Тому оптимізація наявних джерел для одержання високих

фінансових результатів та виконання поставлених задач є необхідністю: будівельному комплексу сьогодні потрібні вагомі інвестиційні ресурси, результативні джерела та механізми їх залучення.

Необхідною та обов'язковою передумовою для формування оптимальної структури джерел фінансування є деталізований аналіз можливого обсягу залучення фінансових ресурсів із внутрішніх (власних) та зовнішніх (залучених) джерел. Слід відмітити, що порушення такого оптимального співвідношення відображується на фінансовому стані підприємства.

Значний вплив на фінансове забезпечення діяльності будівельного підприємства справляють наступні фактори:

- невідповідність нормативно-правового та методичного забезпечення управління будівельною діяльністю, невідповідність сучасним вимогам господарювання;

- недосконалий менеджмент, дублювання функцій на різних рівнях управління;
- специфічність діяльності будівельної галузі (залежність від кліматичних, сейсмологічних умов, значна тривалість операційного циклу, особливості будівельного процесу);

- наявність значної кількості конкурентів;

- висока ймовірність банкрутства будівельних підприємств;

- нестійкість доходів і порівняно мала прибутковість;

- наявність точного та обґрунтованого фінансового планування;

- необхідність великих обсягів фінансових ресурсів на тривалий часовий період;

- нерозвиненість інформаційної інфраструктури тощо.

Важливо зазначити, що для будівництва характерним є існування специфічного зовнішнього джерела фінансування – іпотечне кредитування. До того ж у будівельній галузі діє впливовий інвестор у вигляді держави, який може володіти фінансовими ресурсами та надавати їх для фінансування невеликих будівельних проєктів за мінімальну плату або зовсім безкоштовно.

На формування фінансових ресурсів будівельними підприємствами з тих чи інших фінансових джерел значний вплив справляють обсяги їх діяльності та рентабельність, а саме: в структурі джерел будівельних організацій які мають більш високі показники рентабельності переважають власні кошти, а використання значної частки позикових коштів (довгострокове позикове фінансування) притаманне для великим будівельним компаніям [11].

Підприємства будівельної галузі на сьогоднішній день є переважно фінансово нестійкими, що обумовлено, в першу чергу, зростаючою часткою дебіторської заборгованості та незначною часткою власного капіталу. Так, за даними Держкомстату України [12], наявна тенденція до зменшення обсягу будівельних робіт у 2013 – 2014рр.: будівельними підприємствами України виконано робіт на суму 58586,2 млн. грн та 51108,7 млн. грн відповідно; у 2015 р. на суму 57515,0 млн. грн., у 2016 р. на суму 73726,9 млн. грн., а у 2017 р. – 105682,8 млн. грн. тобто спостерігається позитивна динаміка зростання. Індекс будівельної продукції у 2015 р. становив 87,4%, а у 2016 р. – 117,% та у 2017 р. – 126,3%; будівництво будівель скоротилось до 79,6% у 2014 р., у т.ч. житлових і нежитлових – на 6,6% та 32,2% відповідно; будівництво інженерних споруд зменшилося на 32,3%; нове будівництво, реконструкція та технічне переозброєння склали 83,2% від загального обсягу виконаних будівельних робіт, капітальний і поточний ремонт – 8,7% та 8,1% [14]; у 2016 – 2017рр. індекс будівельної продукції зростає за всіма видами.

Розглянемо структуру активів та пасивів будівельних підприємств з погляду золотого правила фінансування, або узгодженості (конгруентності, паралельності) строків. Структура балансу підприємства за зазначеним правилом, має бути такою, щоб термінові зобов'язання відповідали визначеній групі активів за ліквідністю для

забезпечення своєчасного їх погашення, що буде сприяти достатньому рівню платоспроможності та ліквідності підприємства.

Золоте правило можна представити у вигляді таких нерівностей:

$$\frac{\text{Довгострокові активи}}{\text{Довгострокові пасиви}} \leq 1 \quad (1)$$

$$\frac{\text{Короткострокові пасиви}}{\text{Короткострокові активи}} \geq 1 \quad (2)$$

Відповідно проведеного структурного аналізу підприємств будівельної галузі протягом 2013–2016 рр. маємо: власний капітал – 11%, довгострокові зобов'язання – 30%, поточні зобов'язання – 59%, необоротні активи – 36% та оборотні активи – 64%. Розглянута структура демонструє не відповідність золотому правилу фінансування, і тому для будівельних підприємств є притаманним низький рівень ліквідності та платоспроможності та значна потреба у власних фінансових ресурсах.

Висновки. Будівельна галузь виступаючи однією з ключових у сучасній економічній системі та функціонуючі в умовах жорсткої конкуренції, високого рівня непередбачуваності фінансових результатів, необхідності залучення значного обсягу фінансових ресурсів на тривалий період вимагає раціональної структури їх формування.

Основними чинниками які впливають на фінансове забезпечення будівельних підприємств є такі які стосуються специфіки будівельних процесів та управління ними, урегульованості нормативно-правового забезпечення діяльності в галузі, її високої капіталомісткості, наявності значних фінансових ризиків здійснення будівельної діяльності, специфічних джерел та механізмів планування і залучення фінансових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Буряк Л.Д. Особливості формування фінансових ресурсів суб'єктів малого підприємництва / Л.Д. Буряк, А.М. Павліковський // Формування ринкової економіки – 2011. – Ч. 2. – Вип. 26. – С. 367-377.
2. Білик М.Д. Бюджетування у системі фінансового планування / М. Д. Білик. // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 97-109.
3. Давидова Л.В. Фінансові ресурси та їх роль в забезпеченні фінансової стійкості підприємства / Л.В. Давидова, С.А. Ільмінська // Фінансова аналітика: проблеми та рішення. – 2008. – № 12. – С. 74- 81.
4. Гладченко Л.І. Щодо механізму фінансового результату і податку на прибуток підприємства будівельної галузі / Гладченко Л.І., Єрьоміна І.О. // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного Університету – № 6 – 2013 р. – С. 108-112.
5. Кучеренко І.М. Кредитні механізми і управління майном при будівництві житла та операції з нерухомістю // Університетські наукові записи. – 2014. – №2. – ст. 102-106.
6. Лесько М. В. Проблемні питання фінансового забезпечення діяльності компанії у сфері будівництва / М. В. Лесько // Економіка та підприємництво: зб. Наук. Праць молодих учених та аспірантів – 2008. – Вип. 21. – С. 279–289.
7. Мочерний С.В. Сутність фінансів у контексті економічних відносин / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.Я. Плахотнюк. // Фінанси України. – 2005. – № 3. – С. 16-22.
8. Підлісна О.А. Фінансовий потенціал будівельних підприємств: формування та управління / О.А. Підлісна, О.О. Подлесна // Ефективна економіка. – 2014. – № 5 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2983>.
9. Рибак А.І. Аналіз механізмів фінансування будівельних проектів в галузі житлового будівництва Частина 1. Державні програми та фінансування / А.І. Рибак, І.Б. Азарова // Управління розвитком складних систем – 2014 – № 17 – С. 52-60.
10. Рожкова К.О. Аналіз бюджетів будівельних проектів / К.О. Рожкова, А. Ю. Клименко // Вісник Криворізького національного університету. – 2011. – № 29 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zavag.com/docs/1300/index-66533.html>
11. Шевченко А.А. Формирование структуры капитала субъектов строительно-подрядной деятельности: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.10 / Шевченко Анастасия Александровна; – Ростов-на-Дону, 2014. – 167 с.
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Рецензент д.е.н., доцент Кравченко О.О.

УДК 005.21 (330:658-049.5)

Полінкевич О.М., д.е.н., професор

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ

У статті проведено дослідження стратегій управління економічною безпекою підприємств. Визначено особливості вибору стратегій біфуркаційних та адаптивних за типом кризи. Окреслено основні види кризи, які загрожують безпеці підприємства, серед яких стратегічна, фінансова, структури, довіри та комунікацій. Виділено та охарактеризовано біфуркаційні та адаптивні стратегії.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, управління, біфуркаційні стратегії, адаптивні стратегії.

Polinkevych O.

STRATEGIES FOR ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

The article deals with the study of strategies for managing economic security of enterprises. The features of choosing strategies of bifurcation and adaptive by type of crisis are determined. The main types of crises that threaten enterprise security, including strategic, financial, structures, trust and communications, are outlined. Bifurcation and adaptive strategies have been identified and characterized.

Keywords: enterprise, economic security, management, bifurcation strategies, adaptive strategies.

Полинкевич О.Н.

СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье проведено исследование стратегий управления экономической безопасностью предприятий. Определены особенности выбора стратегий бифуркационных и адаптивных по типу кризиса. Определены основные виды кризиса, которые угрожают безопасности предприятия, среди которых стратегическая, финансовая, структуры, доверия и коммуникаций. Выделены и охарактеризованы бифуркационные и адаптивные стратегии.

Ключевые слова: предприятие, экономическая безопасность, управление, бифуркационные стратегии, адаптивные стратегии.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливим науковими та практичними завданнями. Більшість підприємницьких структур економічній безпеці приділяють значної уваги. Це пов'язано із кризами в економіці, високим рівнем банкрутства суб'єктів господарювання через низьку конкурентоспроможність на світовому та вітчизняному ринках. Підприємства досліджують самозбереження систем через самоорганізацію (процес переходу від хаосу до порядку) та самодезорганізацію (процес переходу від порядку до хаосу), враховують нелінійно-біфуркаційний характер розвитку, адаптивне управління ним. Безпека є потребою системи в умовах внутрішніх і зовнішніх деструктивних впливів. Якщо розглянути поняття економічної безпеки через біфуркаційний та адаптивний підхід, то можна в означити, що безпекозабезпечувальна діяльність є ключовим елементом гомеостатів підприємства. Завдяки їм виявляються загрози та прораховуються їхні впливи.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Нелінійна динаміка включає: теорію біфуркацій О. О. Андронова [1] і теорію катастроф Р. Тома [13], які досліджують конструктивну роль нестійких процесів; теорію стійкості А. І. Пуанкаре, А. М. Ляпунова [5]; теорію динамічного хаосу Е. Н. Лоренца; ергодичну теорію Дж. Неймана [12]; концепцію русел і джокерів Г. Г. Малінецького [12] тощо.

Горсул В.А., Круглова О.А., Рачкован О.Д. обґрунтовували науково-методичний підхід до вибору напряму адаптивного розвитку підприємства, в основу якого покладено розрахунок коефіцієнта адаптаційних можливостей розвитку господарюючого суб'єкта, який базується на урахуванні рівня його адаптаційного потенціалу та відповідності окремих його елементів інструментам управління адаптацією [3].

Корчевська Л.О. розглядала вибір стратегії управління економічною безпекою залежно від типу кризи за біфуркаційною стратегією [4].

Формування адаптаційної стратегії висвітлено у працях Р. Майлза [11] і Ч. Сноу [11].

Проте в їхніх працях немає системності та уніфікованого підходу до розробки стратегії управління підприємством з використанням стратегій біфуркаційних та адаптивних.

Цілі статті. Метою статті є групування стратегій управління економічною безпекою підприємств за типами кризи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегія управління економічною безпекою підприємства – це довгостроковий план скоординованих дій керуючої системи економічної безпеки підприємства, що створюють сприятливі та безпечні умови для її керованої системи.

Біфуркаційна стратегія управління економічною безпекою підприємства – це довгостроковий план скоординованих дій. Які скеровані на компенсацію деструктивних впливів і загроз або їх нівелювання.

Адаптаційна стратегія управління економічною безпекою підприємства – це довгостроковий план скоординованих дій. Які скеровані на пристосування до загроз із метою збереження стійкості підприємства.

До адаптаційних стратегій можна віднести стратегії підтримки або стратегії «раннього запобігання», що базуються на формуванні та використанні спеціальних резервних фондів, перерозподілі ризику (диверсифікація, хеджування), створенні запасів ресурсів і систем керування ними, оновленні основних фондів за рахунок довгострокових кредитів і фінансового лізингу, економічній і соціальній відповідальності, гармонізації інтересів та цінностей внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів, формуванні конкурентної, інноваційної позиції.

Розподіл стратегій адаптації на види відповідає, перш за все, виділеним класифікаційним ознакам адаптивності (пасивна/активна). Так, її можна поділити на види:

1) стратегії пасивного виживання, які використовують наявні можливості та є типовим способом дій для підприємства у стабільному та передбачуваному середовищі. «Пасивність» дій визначається тим, що підприємство не намагається впливати на зовнішнє середовище;

2) стратегії активного виживання підприємства, що направлені на активний пошук та ефективне використання можливостей. Такі стратегії реалізуються за рахунок перебудови внутрішньої структури підприємства та використання складних стратегічних форм поведінки на ринку;

3) стратегії активного впливу на зовнішнє середовище відповідають і включають дії з активного пошуку та створенню нових можливостей для інноваційного розвитку підприємства. Такі стратегії реалізуються за рахунок інновацій, стратегічних компетенцій та знань.

Стратегії активної адаптації відповідають цілям ефективного функціонування та стратегічного розвитку й реалізуються за рахунок певних організаційних форм та способів. Стратегії активного впливу на зовнішнє середовище (горизонтальна інтеграція, вертикальна інтеграція, концентрична та конгломератна диверсифікація)

реалізуються через різноманітні форми об'єднань, приєднань та угод. Способами стратегій активного впливу на зовнішнє середовище виступають придбання, злиття та створення спільних підприємств, які можуть включати придбання або домовленості з компаніями, що знаходяться з початку або в кінці ланцюга створення цінності даної компанії – від виробників сировини до кінцевих споживачів. Способами реалізації стратегій активного виживання підприємств виступають реорганізація або її форми – перетворення та реструктуризація. Розрізняють такі напрямки реорганізації: укрупнення діючого підприємства (злиття, приєднання, поглинання), подрібнення діючого підприємства (поділ підприємства або виділення окремого підрозділу); перетворення підприємства (зміни розмірів підприємства не передбачаються).

Стратегія горизонтальної інтеграції здійснюється, коли відбувається придбання або злиття з підприємством або основним конкурентом, що діє в іншому сегменті ринку. Стратегія вертикальної інтеграції свідчить, що підприємство розширюється в напрямках діяльності, що пов'язані з просуванням товару на ринок.

Стратегії диверсифікації характеризуються розширенням існуючого портфеля продукту та ринку та реалізуються за рахунок змін внутрішнього середовища та активного впливу на зовнішнє середовище. Стратегіями диверсифікації, що активно впливають на зовнішнє середовище, виступають: концентрична, яка використовується через придбання підприємства, що виробляє подібні товари та послуги; конгломератна – придбання підприємства, що не пов'язано виробництвом товарів і послуг. Підприємство може обрати стратегію диверсифікації, що відповідає стратегії активного виживання, за рахунок реалізації змін у виробництві продукції, технології, мережі збуту.

Стратегії активного виживання підприємств представляють собою розвиток ринка або продукту, одночасно або послідовно за рахунок внутрішніх можливостей підприємства. Усі стратегії активного виживання підприємств пов'язані між собою та реалізуються через зміни у: продукті (модифікація/інновація), ринку (розширення/розвиток), організації (реконструкція/реструктуризація/модернізація), технології (реінжиніринг/інновація), персоналі (навчання/мотивація).

До стратегій пасивного виживання підприємств можна віднести стратегії вилучення вкладень, стратегію без змін, згортання бізнесу. Окремим питанням постає визначення серед таких стратегій такий їх вид, як стратегії «без змін». Такі стратегії використовуються підприємствами з тривалим життєвим циклом продукції, що є характерним для підприємств важкого машинобудування.

До групи стратегій активного впливу на зовнішнє середовище слід віднести й таку, завдяки якій підприємство кардинально змінює свою стратегію з метою відновлення втрачених позицій та укріплення свого положення на ринку – «стратегія повороту». Така стратегія базується на стратегічних діях скорочення витрат і включає зміни в загальних умовах щодо ціноутворення, переорієнтації, розроблення нового товару, раціоналізації асортименту товарів, зосередженні маркетингу на продажах та рекламі. Такі способи стратегічних дій забезпечують адаптивний характер будь-якої стратегії.

Охарактеризуємо основні біфуркаційні стратегії.

Стратегія захисту та виживання полягає у збереженні частки ринку та ринкової ніші за рахунок пошуку вигідних ринкових можливостей і внутрішніх резервів з мінімальними рівнями ризику.

Стратегія прориву полягає у впровадженні інноваційних технологій та продукції, перш за все, для даного підприємства і, можливо, для галузі, ринку, споживачів.

Стратегія відсікання зайвого полягає у відмові від збиткового напрямку або від окремої структурної одиниці, що вплине на скорочення персоналу, а також розпродаж основних фондів.

Таблиця 1

Вибір стратегії управління економічною безпекою залежно від типу кризи

Тип кризи	Характеристика	Види біфуркаційної стратегії	Види адаптивної стратегії
Стратегічна криза	Втрата частки ринку, низька продуктивність праці, низька фондовіддача	Стратегія захисту та виживання. Стратегія прориву. Стратегія відсікання зайвого. Стратегія банкрутства. Стратегія ліквідації	Концентрична стратегія. Конгломератна стратегія
Фінансова криза	Неплатоспроможність. Нemoжливість задовольнити у встановлені терміни вимоги кредиторів, тривала заборгованість перед бюджетом, низькі показники ліквідності	Стратегія реструктуризації активів. Стратегія вивільнення власних резервів. Стратегія оптимізації операційних витрат. Стратегія збільшення доходу	Стратегії вилучення вкладень. Стратегія згортання бізнесу
Криза структури	Високий рівень виробничих витрат, незадоволеність клієнтів якістю продукції, збільшення відсотку рекламцій, зростання помилок при формуванні замовлень, висока тривалість обробки замовлень, високий рівень плинності кадрів, низький рівень мотивації та заробітної плати, відтік висококваліфікованих фахівців, розголошування даних	Стратегія реінжинірингу. Стратегія підвищення якості. Стратегія кастомізації. Стратегія ребрендингу. Стратегія мінімізації логістичних витрат. Стратегія захисту інформаційних систем Стратегія залучення інвестицій	Стратегія горизонтальної інтеграції. Стратегія вертикальної інтеграції
Криза довіри	Низький рівень іміджу, негативний образ підприємства і негативні публікації про нього, втрата клієнтів, інформаційна закритість, зниження вартості гудвіла несумлінність у виконанні договірних зобов'язань, що впливає на рентабельність та її капіталізацію, зростання правових конфліктів. Не дотримання екологічних стандартів, розбіжність цінностей між підприємством та робітниками незадоволення роботою, бюрократія, конфлікти низький командний дух, погіршення соціально-психологічного клімату	Стратегія соціалізації. Стратегія відкритості. Стратегія максимальної юридичної обробки. Стратегія гармонізації цінностей підприємства з цінностями співробітників. Стратегія лідерства довіри. Стратегія репозиціонування	Стратегія повороту. Стратегія без змін
Криза комунікацій	Втрата конкурентних переваг або неспроможність протидіяти конкурентному тиску, збиток від зовнішнього шахрайства, загроза корупції з боку контролюючих органів, зростання рейдерських атак (недружнього поглинання), відмова постійних контрагентів від співпраці, порушення ритмічності поставок	Стратегія злиття. Стратегія клієнтоорієнтованості. Стратегія припинення взаємодії з постачальником	Стратегії активного виживання підприємств

Узагальнено автором за [2; 3; 4; 7; 8; 9; 10]

Стратегія оптимізації операційних витрат за рахунок економії матеріальних ресурсів (нормування обігових коштів), раціонального використання рухомого складу, підвищення продуктивності праці, підвищення організації управління підприємством.

Стратегія банкрутства полягає у визнанні через суд підприємства банкрутом, отриманні відстрочки виплати боргів і заморожуванні вимог кредиторів на певний період (іноді до 3-х років), що дає можливість компанії отримати фінансову «паузу» і підвищити свою ефективність.

Стратегія ліквідації полягає у позбавленні активів підприємства та припиненні діяльності в умовах, коли вигідніше створити нове виробництво, ніж вкладати кошти в реорганізацію збиткового.

Стратегія реструктуризації активів полягає у цілеспрямованій свідомій зміні активів за рахунок: використання зворотного лізингу; здачі в оренду основних фондів, які не повною мірою використовуються у виробничому процесі; оптимізації структури розміщення оборотного капіталу; продажу окремих низькорентабельних структурних підрозділів (філій) та об'єктів основних фондів; усунення надлишкових ланок в управлінні; рефінансування дебіторської заборгованості.

Стратегія вивільнення власних ресурсів полягає у запозиченні накопиченої суми амортизаційних відрахувань або суми прибутку для вирішення кризової ситуації, реалізації основних та оборотних засобів, які можна реалізувати без порушення виробничого циклу.

Стратегія збільшення доходу за рахунок пошуку нових клієнтів, збільшенні обсягу перевезень, оптимізації маркетингової служби, зниження дебіторської заборгованості.

Стратегія реінжинірингу полягає у повному перепроєктуванні бізнес-процесів. Функцій управління, товарів з метою створення більш ефективного виробництва, збуту, логістики, системи управління.

Стратегія підвищення якості полягає у встановленні пріоритетного критерію до ефективності діяльності підприємства – це якість продукції, рівень якої контролюється щодня. Головною метою є перехід до повної відсутності браку.

Стратегія кастомізації полягає у збільшенні цінності продукту за рахунок задоволення індивідуальних потреб і характеристик споживачів.

Стратегія ребрендингу полягає у зміні бренду (як компанії, так і виробленої нею продукцією), або її складових: назви, логотипу, слогану. Візуального оформлення, а також змінні позиціонування.

Стратегія мінімізації логістичних витрат полягає у їх скороченні в окремих логістичних функціях, в оптимізації рівнів запасів, у виборі оптимальних варіантів «складування – транспортування».

Стратегія залучення інвестицій полягає у написанні інвестиційного проекту, що дасть змогу залучити додатковий капітал, який дозволить розраховатися з кредиторами і зробити підприємство конкурентоспроможним.

Стратегія захисту інформаційних систем полягає у посиленні всіх захисних функцій за рахунок встановлення антивірусних програм та інших захисних засобів.

Стратегія відкритості полягає у формулюванні чіткого і зрозумілого ключового повідомлення та донесення його до цільових аудиторій без додаткового шуму, що підвищить якість і ефективність комунікацій.

Стратегія максимальної юридичної обробки полягає у вивченні кризової ситуації з юридичної точки зору, а також розробленні публічної позиції за участю юристів.

Стратегія гармонізації цінностей підприємства з цінностями співробітників полягає у постійному розвитку рівня корпоративної свідомості та культивуванні позитивних цінностей: співробітництво, постійне самовдосконалення, ефективні процеси та системи, задоволення споживачів, фінансова стабільність.

Стратегія лідерства довіри полягає у здивуванні суспільства новими соціальними ініціативами.

Стратегія репозиціонування полягає у зміні позиції продукції у свідомості споживача за рахунок реклами, вдосконаленні її властивостей або привабливості ціни, що обумовлює переміщення товару на більш високі позиції у новому сегменті.

Стратегія соціалізації полягає у визначенні лідерів суспільної думки та їх залученні до вирішення кризи. Спілкування з громадськістю допоможе швидко відтворити довіру та знайти найбільш збалансоване рішення з врахуванням інтересів усіх сторін.

Стратегія злиття полягає в об'єднанні підприємств з іншими за рахунок поєднання постачальників сировини і їх споживачів, що є єдиним виходом уникнення банкрутства. Злиття від поглинання відрізняється добровільним характером рішення обох сторін. Отже, поглинання вважається неетичним засобом конкурентної боротьби.

Стратегія клієнтоорієнтованості полягає у залученні додаткового прибутку за рахунок глибокого розуміння і ефективного задоволення потреб клієнтів, формування лояльного покупця.

Стратегія притінення взаємодії з постачальником полягає у зверненні до суду з вимогою стягнення або визнання контрагента банкрутом з метою погашення зобов'язань через конкурсне виробництво.

Висновки. Окреслені стратегії згруповано за видами кризи, відповідно до яких можна їх використовувати. При стратегічній кризі використовують такі біфуркаційні стратегії, як стратегія захисту та виживання, стратегія прориву, стратегія відсікання зайвого, стратегія банкрутства, стратегія ліквідації. Адаптивними стратегіями за цим видом кризи є концентрична та конгломератна стратегії. При фінансової кризі використовують такі біфуркаційні стратегії, як стратегія реструктуризації активів, стратегія вивільнення власних резервів, стратегія оптимізації операційних витрат, стратегія збільшення доходу. Адаптивними стратегіями за цим видом кризи є стратегії вилучення вкладень та згорання бізнесу. При кризі структури використовують такі біфуркаційні стратегії, як стратегія реінжинірингу, стратегія підвищення якості, стратегія кастомізації, стратегія ребрендингу, стратегія мінімізації логістичних витрат, стратегія захисту інформаційних систем, стратегія залучення інвестицій. Адаптивними стратегіями за цим видом кризи є стратегії горизонтальної та вертикальної інтеграцій. При кризі довіри використовують такі біфуркаційні стратегії, як стратегія соціалізації, стратегія відкритості, стратегія максимальної юридичної обробки, стратегія гармонізації цінностей підприємства з цінностями співробітників, стратегія лідерства довіри, стратегія репозиціонування. Адаптивними стратегіями за цим видом кризи є стратегії повороту та без змін. При кризі комунікацій використовують такі біфуркаційні стратегії, як стратегія злиття, стратегія клієнтоорієнтованості, стратегія припинення взаємодії з постачальником. Адаптивними стратегіями за цим видом кризи є стратегії активного виживання підприємств.

Список використаних джерел:

1. Андронов А. А. Теория бифуркаций динамических систем на плоскости / А. А. Андронов, Е. А. Леонтович, И. И. Гордон, А. Г. Майер. – М.: Издательство «Наука», 1967. – 568 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Питер, 1999. – 416 с.
3. Горсул В.А. Обґрунтування напрямів адаптивного розвитку підприємства [Електронний ресурс] / В.А. Горсул, О.А. Круглова, О.Д. Рачкован. – Режим доступу: fkd.org.ua/article/download/109942/105434
4. Корчевська Л.О. Синергетичне управління економічною безпекою підприємства: дис. На здобуття наук. Ступеня д-ра екон. Наук : спец. 08.00.04 / Лілія Олександрівна Корчевська ; Херсонський національний технічний університет. – Херсон, 2017. – 501 с.
5. Ляпунов А. М. Общая задача об устойчивости движения / А. М. Ляпунов. – М.: Государственное издание технико-теоретической литературы, 1950. – 471 с.
6. Малинецкий Г. Г. Хаос. Структуры. Вычислительный эксперимент. Введение в нелинейную динамику / Г.Г. Малинецкий. – 3-е изд. – М.: УРСС, 2001. – 311 с.
7. Олійник Т.В. Адаптивні стратегії фінансового управління на підприємстві / Т.В. Олійник // Бізнес Інформ. – 2014. – № 10. – С. 255–259.
8. Отенко В. І. Стратегічний вибір підприємства та його реалізація : монографія / В. І. Отенко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 336 с.
9. Полінкевич О. М. Механізми адаптації бізнес-процесів промислових підприємств до нової економіки : монографія / О. М. Полінкевич. – Луцьк : РВВ Луцького НТУ, 2014. – 448 с.
10. Хэмел Г. Стратегическая гибкость / Г. Хэмел, К. Прахалад, Г. Томас, Д. О'Нил / Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2005. – 384 с.
11. Miles R. E. Organizational strategy, structure, and process / Raymond E. Miles, Charles C. Snow. – Stanford Calif. Stanford University Press, 2003. – 274 p.
12. National Security Strategy. February 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf
13. The Treaty on European Union. [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_en_european_uni_en.pdf.

УДК 659:658.821

Стрижеус Л. В., к.е.н., доцент

Лорві І. Ф., к.е.н., доцент

Тендюк А. О., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ІМІДЖ ЯК КІНЦЕВИЙ ПРОДУКТ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

У публікації проведено дослідження теоретичних засад формування іміджу підприємства. Визначено сутність поняття «імідж підприємства», розкрито його функції і типологію. Вивчено принципи та шляхи формування іміджу підприємства. Виокремлено складові іміджу підприємства, переваги позитивного іміджу для підприємства. Охарактеризовано імідж керівника: основні компоненти, типи, функції, чинники формування.

Ключові слова: імідж, репутація, підприємство, внутрішній корпоративний імідж, бізнес-імідж, зовнішній імідж, імідж керівника.

Stryzheus L., Lorvi I., Tendyuk A.

IMAGE AS THE FINAL PRODUCT OF THE BUSINESS: THEORETICAL APPROACH

The publication is devoted to the study of the theoretical foundations of forming the image of the enterprise. The essence of the concept "image of the enterprise" is defined, its functions and typology are revealed. The principles and ways of forming the image of the organization are studied. The components of the company image, the advantages of a positive image for the organization are singled out. The image of the manager is characterized: the main components, types, functions, factors of formation.

Key words: image, reputation, enterprise, internal corporate image, business image, external image, image of the manager.

Стрижеус Л.В., Лорви И.Ф., Тендюк А.А.

ИМИДЖ КАК КОНЕЧНЫЙ ПРОДУКТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

В публикации проведено исследование теоретических основ формирования имиджа предприятия. Определена сущность понятия «имидж предприятия», раскрыта его функции и типологию. Изучены принципы и пути формирования имиджа организации. Выделены составляющие имиджа предприятия, преимущества положительного имиджа для организации. Охарактеризованы имидж руководителя: основные компоненты, типы, функции, факторы формирования .

Ключевые слова: имидж, репутация, предприятие, внутренний корпоративный имидж, бизнес-имидж, внешний имидж, имидж руководителя.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних умовах розвитку ринкових відносин основним завданням у формуванні іміджу організації стає пошук нових підходів щодо формування позитивного іміджу підприємства. В умовах сьогодення імідж стає не лише об'єктом вкладення інвестиційних ресурсів, але й товаром, що здатний підвищити ринкову вартість суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Значний внесок у дослідження питань формування іміджу підприємства зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як А. Альтшуллер, Г. Андреєва, А. Бінецький, Д. Доті, А. Зверинцев, С. Ілляшенко, Ф. Карков, А. Колодка, Ф. Котлер, Л. Орбан-Лембрик, Р. Огінський, Ю. Палеха, О. Перелигіна, В. Секерин, А. Семенов,

Т. Скрипаченко, І. Шавкун, В. Шепель. Однак, ряд питань, пов'язаних з неможливістю автоматичного перенесення зарубіжного досвіду щодо формування іміджу, зумовлюють необхідність проведення подальших досліджень.

Цілі статті. Метою статті є наукове обґрунтування теоретичних засад і прикладних інструментів формування іміджу підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Термін «імідж» походить від англ. image образ, престиж, репутація і вперше було використано на Заході в 50-х роках 20 століття в рекламній діяльності. Згодом в 60-х роках «імідж» починає використовуватись в сфері підприємництва як основний метод психологічної дії на споживача. Вже в 90-х роках поняття іміджу стало ключовим елементом теорії і практики паблік рілейшнз і увійшло до всіх сфер життя: політичного, економічного, суспільного тощо.

Єдиного визначення іміджу немає, кожен з дослідників розкриває певну сторону цього поняття. Систематизацію трактувань поняття «імідж» представлено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Узагальнення підходів вітчизняних і зарубіжних науковців до визначення іміджу організації

Автор, джерело	Зміст поняття
1	2
Ф. Котлер [1]	Імідж – це сприйняття компанії чи її товарів суспільством
І. Шавкун [2]	Імідж – це узагальнений портрет особистості або організації, що створюється в уяві самих різних груп громадськості і формує в суспільній або індивідуальній свідомості емоційне ставлення до неї, на підставі того, що особа або організація заявляє і, особливо, що робить.
В. Шепель [3]	Імідж – це набір переконань і відчуттів цільових груп про компанії, що виникають, виходячи з корпоративної ідентичності і тієї інформації, яку компанія видає у зовнішній світ.
Е. Робінсон [4]	Імідж – це підсумок адекватного сприйняття підприємства, його керівника, персоналу, політики або діяльності. Тобто передбачається, що маніпулятивні дії не мають вирішального впливу на образ підприємства або ж і взагалі відсутні.
С. Ожегов [5]	Імідж уявлення про чий-небудь вигляд, образ.
В. Абаренков [6]	Імідж в широкому розумінні – поширення уявлення щодо характеру того або іншого об'єкта. Імідж у вузькому (стосовно пропаганди, реклами) означає цілеспрямовано сформований образ-уявлення, який за допомогою асоціацій наділяє об'єкт (явище, особистість, товар тощо) додатковими цінностями (соціальними, політичними, соціально-психологічними, естетичними тощо) та завдяки цьому сприяє більш цілеспрямованому та емоційному сприйманню.
А. Семенов [7]	Імідж – це навмисне спроектований в інтересах підприємства, що ґрунтується на особливостях діяльності, внутрішніх закономірностях, властивостях, перевагах, якостях і характеристиках образ, який ціленаправлено входить у свідомість цільової аудиторії, відповідає її очікуванням і вирізняє компанію від аналогічних.
Єфремов [8]	Імідж – це образ людини, що включає в себе зовнішність, манеру поведінки, спілкування і т.п., що сприяють впливу на оточуючих.
Л. Е. Орбан-Лембрик [9]	Імідж – це враження, яке організація та її працівники справляють на людей і яке фіксується в їхній свідомості у формі певних емоційно забарвлених стереотипних уявлень (думках, судженнях про них).
В. Сизоненко [10]	Імідж – це позитивний образ будь-якої фірми, що формує стабільну конкурентну перевагу через створення загального образу, репутації, думки громадськості, споживачів і партнерів про престиж підприємства, його товари та послуги, післяпродажний сервіс.
А. Петровский [11]	Імідж – це стереотипізований образ конкретного об'єкта, що існує в масовій свідомості. Як правило, поняття іміджу відноситься до конкретної людини, але може також поширюватися на певний товар, організацію, професію і т. д.
А. Звіринцев [12]	Імідж – це відносно стійке уявлення про який-небудь об'єкт.

продовження табл. 1.1

1	2
Г. Андрєєва [13]	Імідж – це специфічний «образ» сприймаючого предмета, коли ракурс сприйняття умисне зміщений і акцентується лише на певні сторони об'єкту. Тому досягається ілюзорне відображення об'єкту або явища. Між «іміджем» і реальним об'єктом існує так званий «розрив в достовірності», оскільки імідж згущує фарби образу і тим самим виконує функцію механізму навіювання. Імідж будується на включенні емоційних апеляцій.
О. Феофанов [14]	Імідж – це образ-уявлення, який методом асоціацій наділяє об'єкт додатковими цінностями (соціальними, естетичними, психологічними та ін.), не обґрунтованими в реальних властивостях самого об'єкту, але мають соціальну значущість для того, хто сприймає такий образ. Імідж блокує раціональне пізнання об'єкту і в той же час своєю дією створює специфічну соціально-психологічну установку поведінки.
Д. Доті [15]	Імідж – це все і всі, хто має хоч якийсь відношення до компанії і пропонованих нею товарів і послуг. Це витвір, що постійно створюється як словами, так і образами, які химерно перемішуються і перетворюються в єдиний комплекс.
Сучасний словник іншомовних слів [16]	Імідж – цілеспрямовано сформований образ певної особи, явища або предмету, що виділяє певні цінності і покликаний надати емоційно-психологічну дію на когось в цілях популяризації, реклами і т. п.

На нашу думку, імідж – це емоційно забарвлений образ об'єкта, що ґрунтується на сформованих уявленнях та цінностях з метою формування його конкурентних переваг. Носіями іміджу може бути територія, підприємство, особистість, товар і т.д.

З іншого боку, імідж є враженням, яке справляє особистість або організація на окремих людей, групи. Це означає, що знання процесу сприйняття, інтерпретації будь-яких фактів, відомостей про особистість, організацію певною групою людей є однією з найважливіших передумов управління іміджем.

Імідж організації може бути як позитивним, так і негативним. Основою позитивного іміджу є довіра до організації, відповідна стереотипізація її сприйняття. Негативний імідж проявляється у недовірі до організації та її репутації. Як правило, позитивний образ організації економить її ресурси, а негативний – значно збільшує витрати. Роль, яку відіграє позитивний імідж у діяльності підприємства, може бути розглянута через його функції (рис. 1.1).

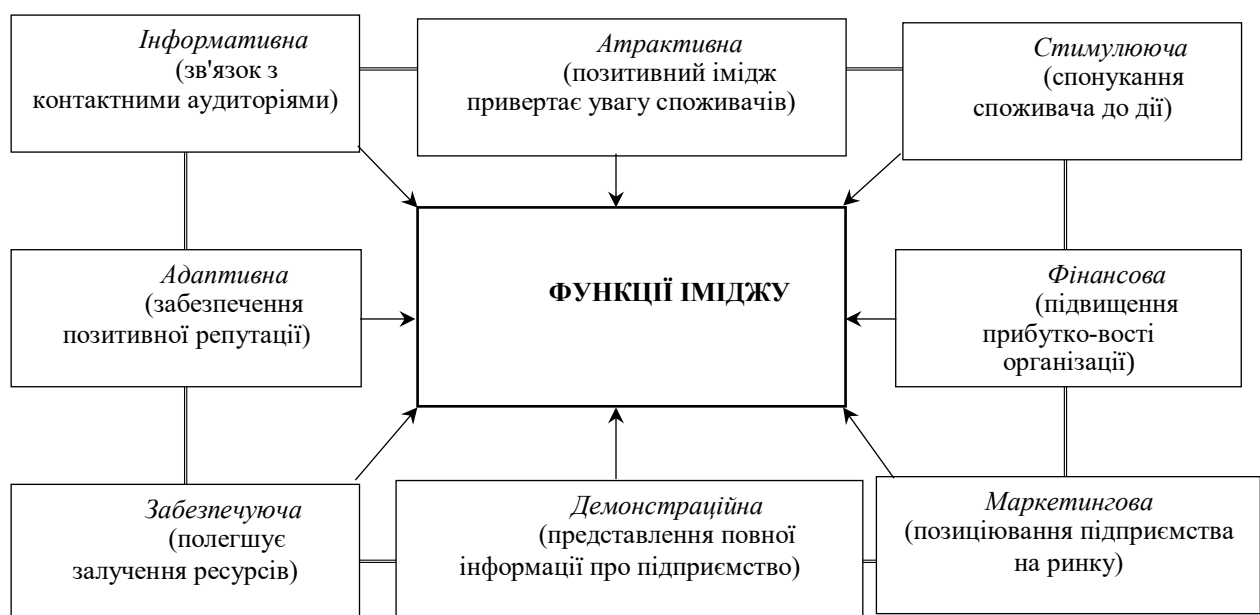

Рис. 1.1. Функції іміджу підприємства

Варто зазначити, що усі функції іміджу підприємства доцільно розподілити на дві групи:

1) *комерційні* – спрямовані на отримання матеріальної вигоди (стимулююча, фінансова, забезпечуюча);

2) *презентаційні* – сприяють формуванню позитивних уявлень та надання інформації про підприємство (інформативна, атрактивна, адаптивна, демонстраційна, маркетингова).

Створення позитивного іміджу безпосередньо впливає на діловий успіх організації, оскільки формує атмосферу довіри до неї.

Позитивний імідж організації залежить від таких чинників:

- якість, фінансова спроможність, конкурентоспроможність товарів (послуг);
- ефективність управління;
- організаційна культура та екологічна безпека;
- тиражування імені організації через засоби масової інформації.

В загальному типологію іміджу слід проводити за наступними ознаками:

1. За відношенням до підприємства:

- *зовнішній* – це сукупність уявлень про підприємство, які сформувались у суспільстві, засобах масової інформації, інвесторів, партнерів тощо. Зовнішніми складовими формування іміджу підприємства є: імідж товару, імідж споживача, бізнес-імідж (ділова репутація), соціально-екологічний та візуальний імідж (сприйняття та уявлення);

- *внутрішній* – ставлення до підприємства його персоналу і керівників.

2. За сприйняттям:

- *позитивний* – імідж, який характеризує сприятливе ставлення до підприємства економічних контрагентів та контактних аудиторій;

- *негативний* – імідж, який характеризує несприятливе ставлення до підприємства економічних контрагентів та контактних аудиторій. Виникає при незадоволенні діяльністю підприємства клієнтами та партнерами організації.

- *нейтральний* – означає байдуже ставлення до підприємства, невизначеність цільової аудиторії і економічних партнерів у своєму ставленні тощо.

3. За емоційним забарвленням:

- *когнітивний* – імідж надає суху інформацію, спрямовану на вузьке коло обізнаних спеціалістів;

- *емоційний* – імідж орієнтований на всі контактні групи цільової аудиторії та покликаний викликати емоційний відгук.

4. За функціональністю:

- *дзеркальний імідж* – описує уявлення керівництва і персоналу підприємства щодо власного іміджу;

- *поточний імідж* – це бачення підприємства зі сторони контактних груп;

- *бажаний імідж* – той імідж якого прагне досягти підприємство;

- *множинний імідж* – різний імідж, який формується при існуванні ряду незалежних структур всередині одного підприємства.

В загальному на основі розгляду різних типів іміджу доцільно визначити основні його характеристики:

- театральність (демонстративність);
- маніпулятивність;
- правдоподібність;
- яскравість (неординарність);
- рухливість (здатність до трансформації);
- зрозумілість (доступність);

- «близькість» цільової аудиторії;
- затребуваність (у певний час у певному місці) [17].

Формування іміджу керівника може проходити двома шляхами: стихійно (спонтанно) або цілеспрямовано.

У першому випадку це звичайний процес, який проходить без зовнішнього тиску, одним з результатів якого є становлення людини як індивідуальності. Другий шлях припускає активне формування, яке пов'язане зі штучним створенням іміджу та проведенням спеціальних заходів, процедур індивідуальної та організаційної роботи. Він використовується у наступних випадках:

- керівник є «чужим» по відношенню до організації (у разі антикризового управління);
- керівник не має великого досвіду управління;
- в системі управління персоналом є конфліктні точки;
- розмір організації настільки великий, що співробітники не можуть скласти адекватне уявлення про діяльність керівника і його особистості (і це призводить до зниження трудової мотивації);
- існують зовнішні причини для створення іміджу керівника як такого собі аналогу «торгової марки» підприємства.

Основні принципи формування іміджу підприємства, яких повинні дотримуватись підприємства, установи та організації, представлені на рисунку 1.2 [2; 18; 19; 23; 25].

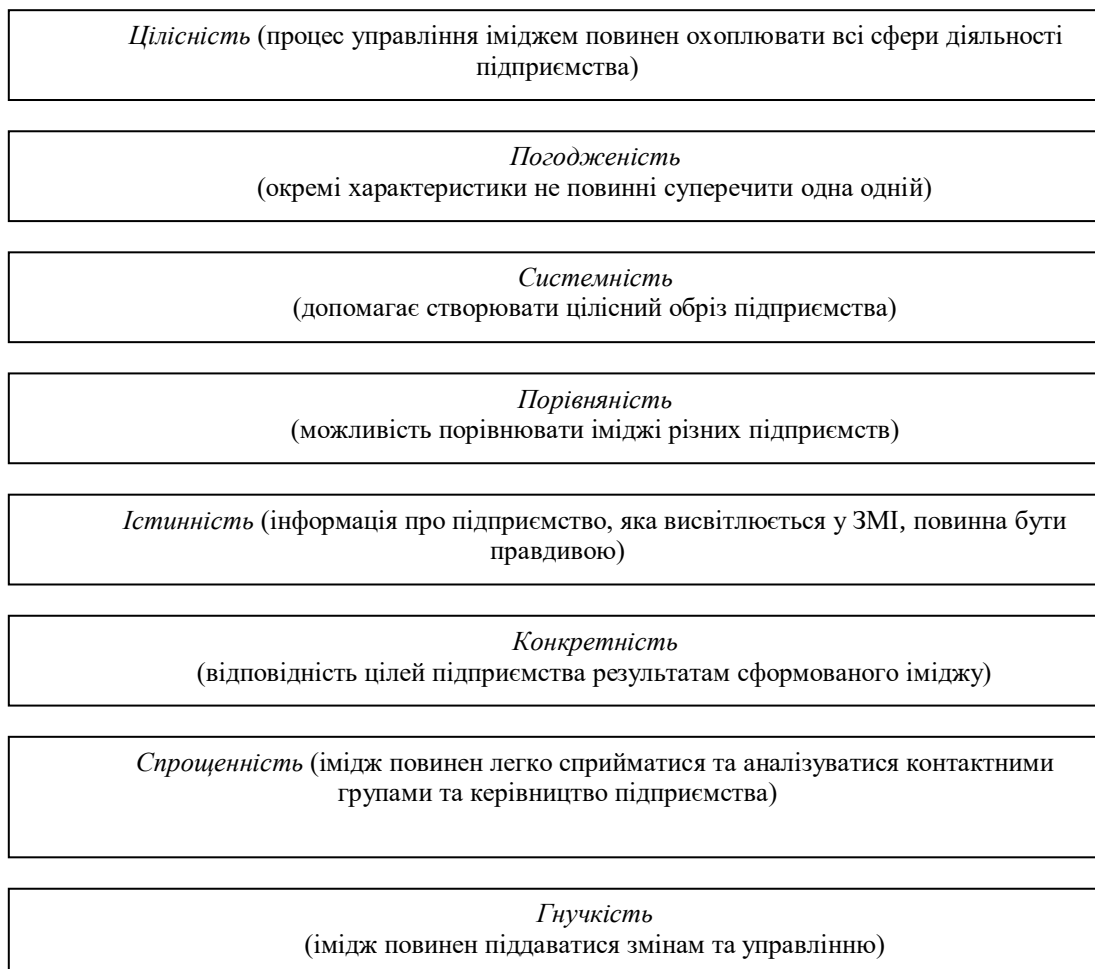

Рис. 1.2. Принципи формування іміджу підприємства

Здійснюючи процес управління іміджем підприємства, необхідно мати чіткі уявлення про структуру іміджу організації та особливості психологічних процесів формування іміджу в свідомості індивідів. Імідж організації є цілісне сприйняття (розуміння і оцінка) організації різними групами громадськості, що формується на основі, що зберігається в їх пам'яті інформації про різні сторони діяльності організації.

Для здійснення управлінського впливу керівнику необхідно мати відповідні ресурси, до яких, поряд із формальними повноваженнями, що надає посада, відносяться і ресурси, які залежать від особистості керівника. Імідж керівника є одним з центральних елементів формування внутрішнього іміджу підприємства. Стосовно людини термін «імідж» передає поняття: візуальна привабливість особи, самопрезентація, конструювання людиною свого образу для інших.

Імідж підприємства повинен формуватися таким чином, щоб викликати позитивну реакцію відповідної цільової аудиторії. Мабуть тому публік рілейшнз визначається як мистецтво і наука досягнення гармонії завдяки взаєморозумінню, що ґрунтується на правдивості та повній інформованості. Проте, формуючи імідж організації, менеджеру слід думати про адекватність створюваного образу запитам людей: про оригінальність образу на тлі йому подібних; про гнучкість образу, тобто здатність змінюватися залежно від потреб. Працівники стають по-справжньому відданими своїй організації лише тоді, коли пишаються своєю роботою і тим місцем, яке посідає вона у суспільстві.

У структурі іміджу підприємства слід виділяти дві його сторони: зовнішній імідж та внутрішній імідж. Формування позитивного іміджу та управління ним досягається в їх гармонійній взаємодії. Охарактеризуємо складові структури формування іміджу підприємства (табл. 1.2) [18].

Таблиця 1.2.

Характеристика складових іміджу підприємства

Складові іміджу	Характеристика
1	2
<i>Зовнішній імідж</i>	
Імідж товару	відповідність характеристик товару запитам та очікуванням споживачів визначає їхнє рішення про здійснення покупки.
Бізнес-імідж	ділова репутація або сумлінність у здійсненні підприємницької діяльності, а також його ділова активність, індикаторами якої є обсяг продажу, відносна частка ринку, асортимент товарів, гнучкість цінової політики, доступ до збутових мереж тощо.
Візуальний імідж	індивідуальні (естетичний смак), психологічні та етнічні (символіка кольору в різних національних культурах) особливості сприйняття інформаційних повідомлень. Крім того, візуальний імідж підприємства знаходиться під впливом соціальних факторів, таких як мода, думка громадськості тощо.
Імідж споживача	уявлення про солідність, відомість, фінансові спроможності споживачів, які свідчать про їх позитивне сприйняття і лояльність до підприємства, надання йому переваг серед інших.
Соціально-екологічний імідж	уявлення широкого кола громадськості про соціальні цілі і роль підприємства в економічному, соціальному і культурному житті суспільства (участь підприємства у соціальних програмах, меценатство, інформаційна відкритість, дотримання екологічних стандартів виробництва, кількість наданих робочих місць, значущість продукції для регіону).
<i>Внутрішній імідж</i>	
Імідж керівника	уявлення про наміри, мотиви, здібності, установки, ціннісні орієнтації і психологічні характеристики керівника підприємства на основі сприйняття відкритих для спостереження характеристик.
Імідж персоналу	узагальнений образ персоналу, який розкриває характерні для нього риси.
Імідж керівника	уявлення про наміри, мотиви, здібності, установки, ціннісні орієнтації і психологічні характеристики керівника підприємства на основі сприйняття відкритих для спостереження характеристик.

продовження. табл. 1.2

1	2
Корпоративна культура	система цінностей та норм, які розділяються більшістю членів підприємства, що забезпечує мотивацію і регуляцію їхньої діяльності.
Фірмовий стиль	це сукупність постійних художніх, текстових та інших елементів у всіх рекламних розробках виробників або посередників. Елементами фірмового стилю є товарний знак, фірмовий шрифтовий надпис (він ще має назву «логотип»), фірмовий блок, фірмове гасло (так званий слоган), фірмові кольори, фірмовий комплект шрифтів, інші фірмові константи: сувенірна реклама, засоби публік рилейшнз, друкована продукція (листівки, буклети тощо), елементи діловодства (фірмові бланки, папки, конверти, фірмові блоки паперу тощо), фірмовий рекламний прапор, пакувальний папір, зображення товарного знака або логотипа на транспортних засобах тощо.

Основними складовими формування внутрішнього іміджу є: персонал підприємства, імідж керівника, корпоративна культура, фірмовий стиль.

Підсумовуючи вищезазначене, слід виділити основні переваги позитивного іміджу для підприємства (рис. 1.3).

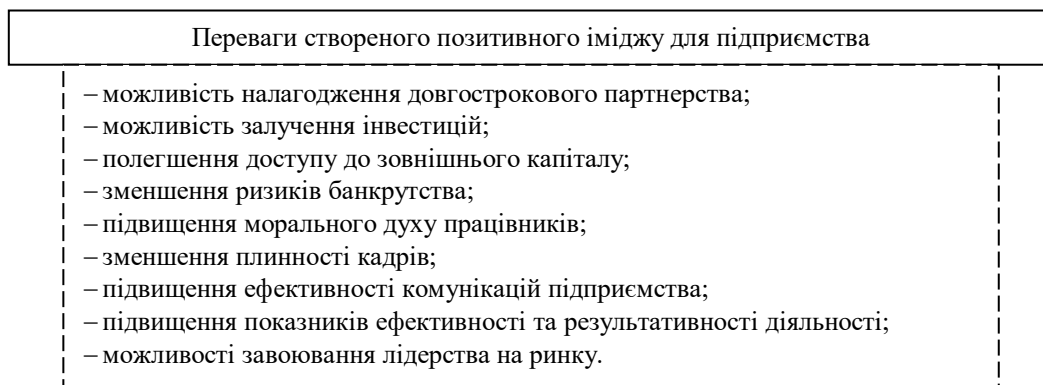

Рис. 1.3. Переваги створеного позитивного іміджу для підприємства

Вважається, що люди судять про нас за зовнішнім виглядом, враженням, яке ми створюємо протягом перших п'яти секунд розмови. Саме такі якості особи, як зовнішність, голос, уміння вести діалог можуть зіграти вирішальну роль у кар'єрі і у всьому житті.

Імідж керівника виконує ряд функцій (зовнішні та внутрішні функції) (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Функції іміджу керівника

Функції	Характеристика
<i>Зовнішні</i>	
Представницька	Керівник є обличчя підприємства при зовнішніх контактах.
Комунікаційна	Керівник забезпечує оптимальний обмін інформацією між організацією та зовнішнім середовищем. Поняття комунікативної функції включає в себе три психологічні аспекти: комунікативна поведінка керівника, комунікативні явища і процеси його діяльності.
<i>Внутрішні</i>	
Координаційна	Керівник узгоджує усі процеси в середині організації
Мотивуюча	Керівник власним прикладом мотивує працівників до праці та досягнень визначених цілей.
Нормативна	Керівник задає норми поведінки в організації. Це може бути основою формування соціально-психологічного клімату. Особистісні цінності керівника та його особиста місія впливають на корпоративну культуру організації.
Номінативна	Позиціонування керівника серед інших менеджерів, підкреслення його переваги, відмінності, диференціює особистість керівника у середовищі. Позитивний, ефективний особистісний імідж є дієвим інструментом розвитку власної кар'єри.

Робота над створенням іміджу керівника не зводиться лише до створення зовнішнього образу, який може маскувати реальну сутність людини.

Занижена самооцінка сковує людину, завищена – не дозволяє об'єктивно оцінювати ситуацію і себе в ній.

Можемо визначити основні компоненти іміджу ділової людини: самооцінка особистості; моральні цінності особистості; етика ділового спілкування; діловий етикет і протокол; тактика спілкування (уміла орієнтація в конкретній ситуації, володіння механізмами психологічної дії і т. д.); зовнішній вигляд (одяг, аксесуари до одягу; постава і хода).

Виділяють зовнішні та внутрішні чинники формування іміджу.

Зовнішні чинники іміджу: зовнішній вигляд: одяг, аксесуари одягу, зачіска, макіяж; гарні манери: належні жести, пози, постава, хода; виразність міміки та вміння нею керувати; вміння використовувати простір для спілкування тощо.

Внутрішні (психологічні) чинники іміджу: мистецтво подобатися людям;
- вміння правильно спілкуватися; наявність необхідних для позитивного іміджу якостей особистості; вміння розуміти людей та впливати на них тощо.

Внутрішні (етичні) чинники іміджу: чесність та порядність; повага до підлеглих, партнерів; вірність даному слову; здатність ефективно взаємодіяти згідно з діючим законодавством, встановленими правилами і традиціями тощо.

Фахівців, які займаються створенням образу, називають іміджмейкерами. Кожен, певною мірою, повинен стати іміджмейкером.

Коли різні за характером люди об'єднуються для досягнення мети і при цьому ототожнюють себе з організацією, можна казати про такий феномен, як корпоративний дух. Основними складовими формування внутрішнього іміджу є: персонал підприємства, імідж керівника, корпоративна культура, фірмовий стиль. Потрібно уміти сформувати уявлення про імідж представника вашої професії, визначити його психологічний портрет. Виділяють наступні типи іміджу керівника [19-25] (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Типи іміджу керівника

Тип іміджу	Характеристика
<i>За відношенням до організації</i>	
Зовнішній	сприйняття керівника зовнішнім середовищем, тобто суспільством в цілому і тими групами людей, інтереси яких впливають на діяльність організації ззовні.
Внутрішній	сприйняттям керівника працівниками організації, тобто взаємовідношення керівника і персоналу.
<i>За відношенням до особистості</i>	
Особистий	думка про людину з точки зору особистісних характеристик, які не стосуються професійної діяльності (емоційні якості, темперамент і т.д.)
Професійний	думка про керівника з точки зору професійних, кваліфікаційних характеристик, які формується за сферою діяльності та успіхам / невдачам.
<i>За видами діяльності</i>	
Навколишній	стійка думка, яка складається про керівника за його оточенням (обстановка кабінету, автомобіль, секретарка, оточення тощо).
Візуальний	сукупність зовнішніх характеристик, що формують основне враження про людину. При його формуванні необхідно враховувати особливості зовнішності людини, його конституції, обличчя, тіла, одягу, зачіски, ходи.
Предметний	стійка думка, яка складається про людину по продуктах його ділової діяльності. Якщо це представник фірми або компанії, що створює матеріальні цінності, то оцінка відбувається по продукції, виробленої даної фірми. На імідж також впливає ставлення до, звичок, традицій ділового обороту (особлива увага – ділова переписка).
Вербальний	означає думку про людину, засноване на сприйнятті його характерних рухів, постави, пози, міміки, жестикуляції, погляду.

продовження табл. 1.4

1	2
Предметний	стійка думка, яка складається про людину по продуктах його ділової діяльності. Якщо це представник фірми або компанії, що створює матеріальні цінності, то оцінка відбувається по продукції, виробленої даної фірми. На імідж також впливає ставлення до діловодства (особливо неякісне його ведення), звичок, традицій ділового обороту (особлива увага – ділова переписка).
<i>За природою виникнення</i>	
Необхідний	означає, що ряд професій (ролей) вимагає певних іміджевих характеристик. У деяких випадках цьому сприяє тип одягу. Військова форма, судова мантія - все це іміджеві знаки, що вказують на виконавців конкретних ролей, вони як би входять в необхідний набір символів, необхідних для виконання цих ролей.
Сторонній	це те, як нас бачать інші. Природно, що ця точка зору може відрізнятися від попередньої. Ми часто не знаємо, як до нас ставляться насправді, як реально про нас відгукуються.
Самоімідж	впливає з минулого досвіду і відображає нинішній стан самоповаги, довіри до себе.
<i>За тривалістю</i>	
Постійний	Імідж керівника, який сформувався на постійній основі і підтримується довготривалий період
Ситуативний	Імідж керівника, який сформувався в конкретній ситуації і є актуальним лише при визначених умовах (наприклад антикризовий керівник)

Кожен повинен стати «self-made-man» – людиною, яка сама себе створила.

У формуванні іміджу немає дрібниць, оскільки будь-що може викликати цілу низку асоціацій, у тому числі й негативних. Як свідчать дослідження, майже у 90 % випадків зі 100 люди після першого знайомства складають для себе образ людини за її зовнішнім виглядом. Перша хвилина зустрічі є вирішальною у створенні соціального і психологічного портрета, вона визначає характер подальших взаємин. Змінити першу думку потім буває важко.

Створення привабливого іміджу має велике значення, особливо для менеджера, оскільки сприяє формуванню його репутації серед колег, підлеглих, клієнтів і впливає таким чином на успіх у бізнесі. Останнім часом навіть з'явилася нова галузь наукового знання – іміджологія, яка вивчає та поширює знання про імідж серед ділових людей.

Управління сприйняттям іншою людиною нашого образу відбувається за допомогою привертання уваги до якихось особливостей свого зовнішнього вигляду, одягу, аксесуарів, своєї поведінки. Тому кожному потрібно бути уважним до свого вигляду, якщо він хоче мати хороші стосунки з іншими, особливо в діловій сфері.

Висновки. Успіх діяльності підприємства в значній мірі залежить від його репутації, престижу, а також від думок суспільства про підприємство. Здійснюючи процес управління іміджем підприємства, необхідно мати чіткі уявлення про структуру іміджу організації та відповідні ресурси. Формуючи імідж організації, менеджменту слід думати про адекватність, оригінальність та гнучкість створюваного образу запитами споживачів. Імідж має стати кінцевим продуктом діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання, оскільки саме він здатний посилити соціальний статус, сприяти зростанню популярності підприємства, підсилити рекламу та підвищити рівень корпоративної культури.

Список використаних джерел:

1. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экспресс курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
2. Шавкун І. Г. Формування іміджу організації : навчальний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Менеджмент» / І. Г. Шавкун, Я. С. Дибчинська. – Запоріжжя : ЗНУ, 2016. – 111 с.
3. Шепель В. М. Как нравятся людям / В. М. Шепель. – М. : Народное образование, 2002. – 576 с.
4. Robinson E. J. Communication and Public Relations / E. J. Robinson. – Columbus, Ohio, Merrill, 1966. – P. 32.
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Издательство «Азъ». – 1992. –

с. 736.

6. Абаренков В. П. Краткий политический словарь / В. П. Абаренков, Т. Е. Абова, А. Г. Аверкин и др. ; [сост. – ред. Л. А. Ониксова, Н. В. Шишлина]. – 6-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1989. – 623 с.
7. Семенов А. К. Психология и этика менеджмента и бизнеса / А. К. Семенов, Е. Л. Маслова. – М. : Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 1999. – 200 с.
8. Сфремов Т. Ф. Большой современный толковый словарь русского языка / Т. Ф. Сфремов. – М. : 2006. – 736 с.
9. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : посібник / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2003. – 568 с.
10. Сизоненко В. О. Сучасне підприємництво : довідник / В. О. Сизоненко. – К. : Знання-Прес, 2007. – 440 с.
11. Петровский А.В. Основы теоретической психологи / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М. : ИНФРА, 1998. – 528 с.
12. Зверинцев А. Б. Коммуникационный менеджмент : Рабочая книга менеджера / А. Б. Зверинцев. – СПб : Союз, 1997. – 287 с.
13. Андреева Г. М. Психология социального познания : учеб. пособие для студентов вузов / Г. М. Андреева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Аспект Пресс, 2009. – 303 с.
14. Феофанов О. А. Реклама. Новые технологии в России : учеб. пособие для подготовки профессионалов в сфере рекламы / О. А. Феофанов. – Санкт-Петербург : Питер, 2000. – С. 37.
15. Доти Д. Паблсити и паблик рилейшнз / Д. Доти. – М. : информационно-издательский дом «Филинь», 1996. – 237 с.
16. Скопенко О. І. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тисяч слів і словосполучень / [уклали : О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
17. Карков Ф. И. Рекламный рынок : методика изучения / Ф. И. Карков, А. А. Родионов. – М. : Экзамен, 2010. – 326 с.
18. Колодка, А. В. Імідж організації як економічна категорія : сутність, зміст, основні етапи формування / А. В. Колодка, С. М. Ілляшенко // Прометей. – 2012. – №2(38). – С. 164-170.
19. Альтшуллер А. А. Суперменеджер : имидж и самопрезентация/ А. А. Альтшуллер. – М. : Феникс, 2004. – 160 с.
20. Андреева Ю. В. Взаимосвязь профессиональных и личных качеств имиджа руководителя / Ю. В. Андреева. - М. : «Юникс», 2006. – 212 с.
21. Бинецкий А. Е. Паблик рилейшнз. Защита интересов и репутации бизнеса : учеб.-практ. пособие / А. Е. Бинецкий. – М. : ИКФ «ЭКМОС», 2003. – 307 с.
22. Огинский Р. Имидж и стиль : идеальный выбор : как добиться успеха / Р. Огинский. – М. : Фитон+, 2005. – 158 с.
23. Палеха Ю.І. Іміджологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Ю. Палеха. - К. : Видавництво Європейського університету, 2004. – 323 с.
24. Перелыгина Е. Б. Психология имиджа : учеб. пособ. / Е. Б. Перелыгина. – М. : Аспект-Пресс, 2002. – 223 с.
25. Скрипаченко Т. В. Соціально-психологічний імідж сучасного керівника / Т. В. Скрипаченко. – Запоріжжя, 2001. – 216 с.
26. Секерин В. Природно-экологические образы в формировании корпоративного имиджа / В. Секерин, Ю. Тулеева // Маркетинг. – 2008. – № 6. – С. 28-36.
27. Офіційний сайт ТзОВ «Готельний комплекс «Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hotel-lutsk.com/>
28. Создание имиджа. Как создать имидж компании? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://smm.ingate.ru/smm-wiki/sozdanie-imidzha/>.

Рецензент: д.е.н., професор Коцій О.В.

УДК 657.6

Ховрак І.В., к.е.н., доцент

Д'яченко А.Е.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасне підприємницьке середовище зазнає швидких змін та посилення глобальної конкуренції, що підвищує вимоги до отримання своєчасної, надійної та відповідної інформації для прийняття рішень та забезпечення довіри інвесторів. Фінансовий стан підприємства як одна з найважливіших характеристик його фінансової діяльності, впливає на конкурентоздатність, імідж та потенціал у діловому співробітництві. Тому проблематика етичного проведення аудиту набуває важливу роль у розвитку підприємств.

Ключові слова: аудит, етичне проведення аудиту, фінансовий стан підприємства, управлінські рішення.

Khovrak I., Diachenko A.

ETHICAL ISSUES IN AUDITING OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE COMPANY

The modern business environment is undergoing rapid changes and increasing global competition, which raises the requirements for timely, reliable and relevant information for decision-making and investor confidence. The financial condition of the company as one of the most important characteristics of its financial activity affects competitiveness, image and potential in business cooperation. Therefore, the ethics of the audit takes on an important role in the development of companies.

Key words: auditing, ethical audit, financial condition of the company, management decisions.

Ховрак И.В., Дяченко А.Э.

ЭТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОВЕДЕНИЯ АУДИТА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Современная предпринимательская среда испытывает быстрые изменения и усиление глобальной конкуренции, повышая требования к получению своевременной, надежной и соответствующей информации для принятия решений и обеспечения доверия инвесторов. Финансовое состояние предприятия как одна из важнейших характеристик его финансовой деятельности, влияет на конкурентоспособность, имидж и потенциал в деловом сотрудничестве. Поэтому проблематика этического аудита приобретает важную роль в развитии предприятий.

Ключевые слова: аудит, этическое проведение аудита, финансовое состояние предприятия, управленческие решения.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне підприємницьке середовище зазнає швидких змін та посилення глобальної конкуренції, що підвищує вимоги до отримання своєчасної, надійної та відповідної інформації для прийняття рішень та забезпечення довіри інвесторів. Тому аудит набуває важливу роль у розвитку підприємств. Так, необхідність управління ризиками та високий рівень невизначеності посилюють роль аудиту на ринках капіталу та забезпечують можливість доступу до інформації для різних зацікавлених сторін, що значно покращує якість прийняття рішень про розподіл капіталу [5]. Однак, корпоративні скандали останніх кількох років привернули увагу до проблеми забезпечення належного рівня ділової етики [9]. Також, враховуючи високий рівень збитковості та зростаючий рівень банкрутства підприємств, виникає необхідність пошуку шляхів ідентифікації появи кризових явищ за допомогою аудиту. За таких умов особливої актуальності набуває проблематика етичного проведення аудиту фінансового стану підприємства на основі достовірної та якісної інформації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Популяризація, зростання обсягів аудиторських послуг та посилення довіри громадськості до показників аудиту може призводити до приховування реальних проблем [13]. Тому дослідженню етичних аспектів проведення аудиту фінансового стану підприємства присвячена значна кількість публікацій західних вчених протягом останніх тридцяти років. Так, американські вчені підкреслюють необхідність поглибленого розуміння важливості етичного прийняття рішень у процесі проведення аудиту задля досягнення високих етичних стандартів [12], приділяючи значну увагу

дослідженню етичних установок фахівців [7] та обґрунтовуючи вплив неетичної поведінки на діяльність та імідж підприємств [8]. При цьому важливою є етична чутливість як здатність тлумачити певну ситуацію та усвідомити існування моральної проблеми [10]. Важливо додати, що неетичну поведінку аудиторів поділяють на усвідомлену і неусвідомлену [14]. Британські вчені наголошують на існуванні конфлікту інтересів: професійні обов'язки аудиторів перед акціонерами компанії та суспільством в цілому [6]. Одночасно, при наявності етичного керівництва аудитори більш схильні діяти етично [4]. Проте у науковому полі українських вчених та практичній діяльності підприємств, важливість етичних аспектів аудиту знаходиться лише на стадії усвідомлення. Тому, враховуючи глобалізаційні процеси, світові економічні зрушення та динамічний розвиток аудиторської діяльності, питання етики аудитора, методики аудиту фінансового стану підприємств, а, внаслідок, пріоритетних напрямів покращення фінансової стійкості підприємств потребують постійного дослідження для досягнення відповідності сучасним реаліям.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування специфіки аудиту фінансового стану підприємства з врахуванням етичності проведення аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансовий стан підприємства як одна з найважливіших характеристик його фінансової діяльності, впливає на конкурентоздатність, імідж та потенціал у діловому співробітництві. Тому проведення аудиту фінансового стану підприємства з дотриманням етичних засад є запорукою ефективної реалізації економічних інтересів усіх зацікавлених сторін [11]:

1) внутрішніх:

- власників, акціонерів та працівників, що зацікавлені в отриманні реальних фінансових результатів, дивідендів, належного рівня заробітної плати;

2) зовнішніх:

- бізнес-партнерів (постачальників, підрядників, інвесторів, кредиторів), що зацікавлені у своєчасному одержанні платежів, відсотків, поставок та замовлень;

- суспільство (клієнти, локальна спільнота, держава, контролюючі органи), що зацікавлені у своєчасності надходжень до бюджетів, одержанні товарів та послуг, підвищення соціальної відповідальності підприємства.

Аудит фінансового стану підприємства проводиться з урахуванням основних елементів фінансового стану, а саме: прибутковість та оптимальність розподілу прибутку, платоспроможність, ліквідність, наявність власних фінансових ресурсів, раціональність розміщення основних та оборотних фондів тощо. Аудит фінансового стану підприємства підвищує достовірність комплексної оцінки та розширює напрями аналізу, що дозволяє підвищити системність діагностики фінансового стану. Основними завданнями проведення аудиту фінансового стану підприємства є [1, с. 10; 2, с. 55]: встановлення відповідності підприємницької діяльності вимогам чинного законодавства, перевірка повноти і своєчасності документального відображення діяльності, визначення рентабельності та фінансової стійкості, оцінка позицій на фінансовому ринку та конкурентоспроможності, аналіз ефективності використання капіталу, аналіз ділової активності, ліквідності, платоспроможності, виявлення можливості реструктуризації активів та фінансової реструктуризації тощо. Варто додати, що окрім переваг аудиту фінансового стану підприємств, в Україні існує низка проблемних аспектів, пов'язаних з наданням аудиторських послуг (рис. 1).

Рис. 1 Основні проблемних аспектів, пов'язаних з наданням аудиторських послуг*

* складено авторами на основі джерела [3, с. 326]

Висновки. В цілому, проведення аудиту фінансового стану підприємства дозволяє окреслити можливі та необхідні напрями його стабілізації, а саме: визначення оптимального співвідношення власного і позикового капіталів, переосмислення пріоритетів операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Принципово важливим є дотримання етичних аспектів при проведенні аудиту фінансового стану підприємства, що надає можливість розкрити реальний стан справ з можливостями подальшого розвитку, розробити та впровадити механізми антикризового управління.

Отже, проведення етичного аудиту фінансового стану підприємства дозволить підвищити рівень довіри та лояльності усіх зацікавлених сторін, а також побудувати позитивний імідж та бренд. Як наслідок, це призведе до фінансової стабілізації підприємства та посиленні конкурентоздатності у довготерміновій перспективі. Тому важливими є спільні дії аудиторів, професійних організацій та органів влади щодо популяризації аудиту фінансового стану підприємства.

Список використаних джерел:

1. Ковбич Т. М. Аудит звітності про фінансові результати: організація та методика: автореф. дис. ... канд. екон. наук :08.00.09 / Т. М. Ковбич; ДАСОА. – К., 2009. – 24 с.
2. Сарапіна О. А. Системний аналіз фінансового стану підприємства: методика та напрями вдосконалення / О. А. Сарапіна // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Випуск 2. – С. 54-58.
3. Соболев В. М., Слюніна Т. Л., Розіт Т. В. Основні проблеми та перспективи розвитку аудиту в Україні / В. М. Соболев, Т. Л. Слюніна, Т. В. Розіт // БізнесІнформ. – 2013. – № 11. – С. 324-328.
4. Arel, B., Beaudoin, C. and Cianci, A. (2012). The Impact of Ethical Leadership, the Internal Audit Function, and Moral Intensity on a Financial Reporting Decision. *Journal of business ethics*, Vol. 109 (3), 351-366. DOI: 10.1007/s10551-011-1133-1
5. Ashbaugh, H. (2004). Ethical issues related to the provision of audit and non-audit services: Evidence from academic research. *Journal of business ethics*, Vol. 52 (2), 143-148. DOI: 10.1023/B:BUSI.0000035912.06147.22
6. Citron, D. and Taffler, R. (2001). Ethical behaviour in the UK audit profession: The case of the self-fulfilling prophecy under going-concern uncertainties. *Journal of business ethics*, Vol. 29 (4), 353-363. DOI: 10.1023/A:1010752209148
7. Conroy, S., Emerson, T. and Pons, F. (2010). Ethical Attitudes of Accounting Practitioners: Are Rank and Ethical Attitudes Related? *Journal of business ethics*, Vol. 91 (2), 183-194. DOI: 10.1007/s10551-009-0076-2
8. David, J., Kantor, J. and Greenberg, I. (1994). Possible ethical issues and their impact on the firm - perceptions held by public accountants. *Journal of business ethics*, Vol. 13 (12), 919-937. DOI: 10.1007/BF00881662
9. Hasnas, J. (2007). Up from flatland: Business ethics in the age of divergence. *Business ethics quarterly*, Vol. 17 (3), 399-426. DOI: 10.5840/beq200717339
10. Karcher, J. (1996). Auditors' ability to discern the presence of ethical problems. *Journal of business ethics*, Vol. 15 (10), 1033-1050. DOI: 10.1007/BF00412045
11. Khovrak, I. The impact of auditor's ethics on the quality of auditing the company's cash flows / Inna Khovrak, Tetyana Kozyarchuk // Technology audit and production reserves. – 2018. – Vol. 1, N 4(39). – P. 4-8. – Way of Access : DOI : 10.15587/2312-8372.2018.123334.
12. Lampe, J. and Finn, D. (1992). A model of auditors ethical decision-processes. *Auditing-a journal of practice & theory*, Vol. 11, 33-59.
13. Lebaron, G. and Lister, J. (2015). Benchmarking global supply chains: the power of the 'ethical audit' regime. *Review of international studies*, Vol. 41 (5), 905-924. DOI: 10.1017/S0260210515000388
14. Rodgers, W., Guiral, A. and Gonzalo, J. (2009). Different Pathways that Suggest Whether Auditors' Going Concern Opinions are Ethically Based. *Journal of business ethics*, Vol. 86 (3), 347-361. DOI: 10.1007/s10551-008-9851-8

Рецензент: д.е.н., професор Труніна І.М.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.02

Вахновська Н.А., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

**ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ФІНАНСОВОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

У статті розглянуто основні пріоритети фінансової політики на державному і регіональному рівні, проаналізовано напрямки роботи органів влади в частині реалізації питань фінансової політики, запропоновано власне бачення фінансової політики соціально-економічного розвитку регіонів у взаємозв'язку із бюджетною політикою.

Ключові слова: бюджет, фінансова політика, регіональна політика, соціально-економічний розвиток.

Vahnovska N.

**FISCAL POLICY IN THE CONTEXT OF THE FINANCIAL CONVERGENCE OF
SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE**

The article considers the main priorities of fiscal policy at the state and regional level, analyzes the directions of work of the authorities in the implementation of fiscal policy issues, proposes an own vision of the fiscal policy of socio-economic development of regions in conjunction with fiscal policy.

Keywords: budget, fiscal policy, regional policy, socio-economic development.

Вахновская Н.А.

**ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В КОНТЕКСТЕ ФИНАНСОВОЙ
КОНВЕРГЕНЦИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
РЕГИОНОВ УКРАИНЫ**

В статье рассмотрены основные приоритеты фискальной политики на государственном и региональном уровне, проанализированы направления работы органов власти в части реализации вопросов фискальной политики, предложено собственное видение фискальной политики социально-экономического развития регионов во взаимосвязи с бюджетной политикой.

Ключевые слова: бюджет, фискальная политика, региональная политика, социально-экономическое развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Пріоритетним аспектом у формуванні сучасної політики розвитку держави та її регіонів у коротко- та середньостроковій перспективі є забезпечення самостійності місцевих бюджетів, зміцнення їх фінансової спроможності, підвищення прозорості та ефективності управління бюджетними коштами на місцевому рівні з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів. Держава визначатиме механізми координації суспільного регіонального розвитку та законодавчо визначатиме засади його підтримки, а усю відповідальність за територіально-адміністративний розвиток покладено на місцевий рівень влади. Так, державна підтримка розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць виступатиме не основним, а лише додатковим джерелом фінансування ресурсів, що залучаються на регіональному та місцевому рівнях.

Державна політика бюджетного прагматизму актуалізує запровадження системи управління розширеним спектром фінансових ризиків з метою визначення їх впливу на

державний бюджет. Беззаперечно важливою парадигмою бюджетної-податкової політики держави на 2018-2020 рр. є прискорення економічного зростання шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату та утримання макроекономічної стабільності, зокрема, продовження фіскальної консолідації; а також впровадження ефективного врядування шляхом реформи державного управління, децентралізації і реформи державних та місцевих фінансів. Проте, розширення повноважень місцевих територіальних громад може негативно позначитись на соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних громад в регіонах України. Тому, важливо проводити зміни бюджетно-податкового спрямування не частково, а скоординовано.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. У наш час в працях вітчизняних вчених-економістів в основному різноманітні висвітлюються теоретичні аспекти регіонального розвитку, регіональної та фіскальної політики. Основні результати досліджень висвітлено у публікаціях З. Варналія, Г. Возняк, Є. Качан, О. Кириленко, І. Луніної, В. Мельника, Ц. Огонь, В. Опаріна, К. Павлюк, Н. Савчук, В. Федосова, О. Шаблія, С. Юрія та багатьох інших. Проте, в контексті сталого соціально-економічного розвитку регіонів держави і у взаємозв'язку податкових та економічних процесів напруження є лише в роботах вузького кола науковців – В. Кравченко, М. Карліна, А. Крисоватого, Л. Тарангул та деяких інших – що свідчить про важливість і необхідність подальшого дослідження в контексті даної науково-теоретичної проблеми.

Цілі статті. Мета статті полягає у обґрунтуванні напрямків бюджетної та фіскальної політики на регіональному рівні, які не суперечили б одне одному, і сприяли б соціально-економічному розвитку територій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Успішний розвиток регіонів на основі самостійності органів місцевої влади є важливою передумовою побудови демократичної держави. В цьому контексті фіскальна складова цих процесів є однією із найважливіших.

З метою реалізації тієї чи іншої державної програми соціально-економічного розвитку органами виконавчої влади країни на основі фінансового законодавства проводиться фінансова політика як комплекс взаємопов'язаних і цілеспрямованих заходів держави задля мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання.

Складовою фінансової політики держави є бюджетно-податкова політика, основними інструментами якої виступають податки та державні витрати. З урахуванням сучасних тенденцій глобалізації та інтеграції економічних систем, посилення міжнародної конкуренції бюджетно-податкова політика будь-якої держави розглядається як сукупність правових, фінансових і організаційних заходів держави у сфері регулювання бюджетних і податкових відносин, які направлені на формування і використання фінансових ресурсів в системі регулювання економічного розвитку країни. Найчастіше її ототожнюють з *фіскальною або податковою політикою*. Така точка зору має підстави для існування, оскільки зміст і роль будь-якої політики визначається її цілями [3].

Основними структурними елементами фіскальної політики виступають її суб'єкти, об'єкти впливу та інструменти. Головними суб'єктами регіональної фіскальної політики виступає уряд, який визначає загальнодержавні орієнтири фіскальної політики, безпосередньо реалізують регіональну фіскальну політику органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, обласні та районні ради, тобто ті органи влади, які мають законодавче право впливати на бюджетні показники. Маючи бюджетні повноваження, відповідні органи публічної влади, використовуючи основні інструменти фіскальної політики (податки, видатки та

трансфerti), можуть впливати на соціально-економічний розвиток країни чи окремого регіону за окремими об'єктами чи їх сукупністю.

Наявність фіскальної автономії місцевих органів влади у сучасних умовах не тільки сприяє реалізації принципу субсидіарності надання публічних послуг, але й забезпечує розвиток інфраструктури, спрямованої на диверсифікацію національного виробництва та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Проте, надання повної фінансової автономії місцевому самоврядуванню може супроводжуватися низкою ризиків, пов'язаних, насамперед, з неоднорідністю регіонального розвитку в Україні. Фіскальний потенціал держави в адміністративно-територіальному розрізі істотно відрізняється, і без державного регулювання бюджетних відносин реалізація власної податково-бюджетної політики на місцях може призвести до посилення соціальної напруженості та значного зниження економічної активності в окремих регіонах [6].

Фіскальна (податкова) політика на регіональному рівні є складовою державної фіскальної політики, яка спрямована на формування обсягів випуску продукції (послуг) та доходів шляхом зміни податків і державних витрат. Інструментами фіскальної політики є автоматичні стабілізатори й активні регулюючі заходи, останні з яких ґрунтуються на регулюванні державою норм оподаткування і обсягів державних витрат. Під автоматичними стабілізаторами тут розуміють економічні механізми, дія яких зменшує реакцію виробництва на зміни сукупного попиту. Основними серед них є соціальні виплати (виплати по безробіттю зокрема) і податок з доходів фізичних осіб.

Диференціація регіональної фіскальної політики здійснюється шляхом встановлення регіональних (місцевих) податкових ставок і регіональних державних витрат (державної закупівлі, соціальних трансфертів та ін.). Така політика є важливим інструментом впливу на розміщення інноваційного та інтелектуального потенціалу, економічний розвиток депресивних регіонів. Вона має проводитись з урахуванням загальнодержавних принципів і підходів до реалізації оподаткування, а також враховувати особливості розвитку регіонів, відмінності в їх природно-кліматичних і соціально-економічних умовах, наявність просторових диспропорцій у розвитку виробництва, виробничої і соціальної інфраструктури, а також історично сформовану специфіку виробничого розвитку [4].

Відповідно до Проекту Постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2018-2020 роки» збалансованість та стійкість бюджетної системи в контексті основних завдань бюджетної політики забезпечуватиметься шляхом дотримання одного із таких показників як збереження з урахуванням податкового законодавства частки перерозподілу валового внутрішнього продукту через зведений бюджет на рівні не вищому, ніж враховано під час затвердження Державного бюджету України на поточний (бюджетний) рік.

За даним документом, пріоритетом державної фіскальної політики в коротко- та середньостроковій перспективі є забезпечення стабільності податкової системи, зокрема підвищення ефективності та полегшення податкового адміністрування з мінімізацією можливостей для зловживань.

Так, основними завданнями на 2018 рік передбачено:

- імплементація у податкове законодавство обов'язкового мінімального стандарту плану дій Організації економічного співробітництва та розвитку з протидії розмивання бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування;
- організація діяльності Служби фінансових розслідувань як органу, на який покладатиметься обов'язок забезпечення запобігання, виявлення, припинення, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, об'єктом яких є фінансові інтереси держави та/або місцевого самоврядування;
- запровадження єдиного рахунка для сплати податків і зборів;

- запровадження подання єдиної звітності за єдиним соціальним внеском і податком на доходи фізичних осіб;

- оновлення/укладення нових міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування з Німеччиною, Францією, Іспанією, Туреччиною та внесення змін до діючих договорів України з метою зменшення податкових перешкод для закордонних інвестицій та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи і капітал;

- перегляд ставок акцизного податку, екологічного податку та рентної плати, визначених в абсолютних значеннях, з урахуванням індексу споживчих цін та індексу цін виробників промислової продукції;

- поступове наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби до рівня, передбаченого директивою ЄС.

Завдання державної фіскальної політики на 2019 і 2020 роки передбачають:

- проведення переговорів щодо міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування із Швецією, Індією, Казахстаном, Чорногорією, Об'єднаними Арабськими Еміратами, Молдовою, Данією та внесення змін до діючих договорів України з метою зменшення податкових перешкод для закордонних інвестицій та запобігання податковим ухиленням стосовно податків на доходи і капітал;

- перегляд ставок акцизного податку, екологічного податку та рентної плати, визначених в абсолютних значеннях, з урахуванням індексу споживчих цін та індексу цін виробників промислової продукції (щороку);

- продовження роботи з поступового наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби до рівня, передбаченого директивою ЄС [1].

Аналізуючи напрями роботи органів влади в частині реалізації питань фіскальної політики, можемо констатувати їх повторюваність з попередніми періодами хоча реформування податкової сфери є одним із пріоритетів економічної політики в цілому, і з року в рік в державі проходить чергова «податкова реформа», яка не декларується в базовому документі. Востаннє такий документ – Концепція реформування податкової системи України – був розроблений урядом у 2014 році, де обумовлювалися необхідність невідкладної стабілізації фінансової ситуації, підвищення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та стимулювання економічних процесів в Україні. Одним із шляхів вирішення даної проблеми було задекларовано стимулювання заінтересованості органів місцевого самоврядування в економічному розвитку регіонів через спрямування частини загальнодержавних податків і зборів до місцевих бюджетів [5].

Таким чином, уряд не передбачає новацій у податковій політиці, зосереджуючись на спрощенні процедури адміністрування податків. Відкритим залишається також питання щодо реалізації зобов'язань перед МВФ удосконалити відшкодування ПДВ та переглянути спрощену систему оподаткування.

Недостатньо ефективним й обґрунтованим є і формальне декларування показника збереження з урахуванням податкового законодавства частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет на рівні не вищому, ніж враховано під час затвердження Державного бюджету України на 2017 рік. Для прикладу, Середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 №275-р, декларується утримання у середньостроковій перспективі частки перерозподілу ВВП через зведений бюджет у 2018 році – 33 % ВВП, у 2019 році – 31 % ВВП, у 2020 році – 30 % ВВП. І можливе впровадження податку на виведений капітал може вплинути на його значення [2].

Повертаючись до зазначеного вище Проекту Постанови Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2018-2020 роки», можемо відмітити позитивні його характеристики в частині запровадження системи управління

розширеним спектром фінансових ризиків з метою визначення їх впливу на державний бюджет. Визначено фінансові ризики на середньостроковий період й окреслено основні контрзаходи. Хоча наміри знижувати показники державного боргу та дефіциту бюджету в умовах проведення затратних реформ та необхідності рефінансування попередніх боргів є малореалістичними, сама спроба є схвальною та з часом може дати позитивні результати в оздоровленні й стійкості державних фінансів [2].

Отже, на виконання державного бюджету протягом наступних трьох років може вплинути ряд факторів, які можуть виникнути через:

- зміни макроекономічної ситуації, зокрема у зовнішньому середовищі, коливання валютного курсу та цін на товари;
- сектор державних підприємств, діяльність яких може відхилитися від очікувань, а також надходжень від приватизації державних активів на рівні нижче запланованого;
- реалізацію умовних зобов'язань, таких як державні гарантії;
- інші фінансові ризики, що призводять до витрат, які відхиляються від запланованого рівня, які не були передбачені на момент підготовки середньострокового прогнозу витрат або не були включені в розрахунки через неможливість передбачення їх виникнення.

Так, повільніше зростання валового внутрішнього продукту порівняно із прогнозованим рівнем може призвести до меншого збору податкових надходжень. Ризики макроекономічної ситуації можуть виникати через послаблення глобальних економічних умов та умов торгівлі, які можуть вплинути на надходження від експорту та валютний курс.

Висновки. Отже, соціально-економічний розвиток регіонів у сучасних умовах є прямим результатом внутрішніх процесів у них, а фінансова самодостатність – необхідною умовою такого розвитку. Фінансовим пріоритетом економічного росту у регіоні є внутрішній фінансовий його потенціал, який спроможний забезпечувати позитивну динаміку розвитку регіону й створювати конкурентне середовище. Такий підхід до розвитку регіонів базується на оптимізації системи влади та передбачає зростання ролі регіональних і місцевих органів влади на основі розвитку сучасних інститутів децентралізованого управління.

Фінансова політика соціально-економічного розвитку регіонів у взаємозв'язку із бюджетною політикою – це визначені органами державної влади, які забезпечують формування і реалізацію державної фінансової політики, та органами місцевого самоврядування напрями діяльності, що пов'язані з мобілізацією, перерозподілом та ефективним використанням фінансових потоків (податкових і неподаткових надходжень), орієнтовані на досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку регіону, забезпечення фінансової та соціальної стабільності з оптимальним врахуванням регіональних інтересів.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховної Ради України «Про Основні напрями бюджетної політики на 2018 - 2020 роки»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.
2. Зауваження та пропозиції до проекту Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iser.org.ua>.
3. С.М. Свешніков, В.В. Юрченко, В.І. Крижановський. Бюджетно-податкова політика сучасної держави та гармонізація податкових систем країн ЄС. Вектори для України. Навчальний посібник. – Київ, 2016.
4. Качан Є.П. Регіональна економіка: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.com>.
5. Концепція реформування податкової системи України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>.
6. Костіна, Н. М. Концептуальні основи розвитку регіональної фінансової політики в Україні [Текст] / Н. М. Костіна // Економіка Криму. – 2011. – № 3. – С. 59–63.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 657

Вигівська І.М., к.е.н, доцент

Житомирський державний технологічний університет

Макарович В.К., к.е.н.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОЦІНКА ТА ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАКТОРИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ: РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

Адаптація системи бухгалтерського обліку до особливостей факторингового бізнесу під впливом ризиків зумовила проведення дослідження питань порядку оцінки та документального забезпечення діяльності факторингових компаній. У статті запропоновано документацію факторингових операцій в умовах ризику, що сприяє вирішенню питання оцінки впливу вищевказаних ризиків на формування вартості факторингу. Здійснено ранжування внутрішніх ризиків факторингової компанії, встановлено їх кількісні параметри та ідентифіковано вплив кожного на вартість факторингу, що сприяло удосконаленню процесу калькулювання факторингових послуг (коригування вартості факторингової послуги на значення інтегрованого показника внутрішнього ризику) та мінімізації негативних наслідків ризику, підвищенню рентабельності факторингу

Ключові слова: факторинг, факторинговий бізнес, оцінка, облік, ризик, факторингові операції, документальне забезпечення, управління

Vygivska I., Makarovych V.

EVALUATION AND DOCUMENTARY SUPPORT OF FACTORING OPERATIONS: RISK-ORIENTED APPROACH

The adaptation of the accounting system to the peculiarities of factoring business under the influence of risks has led to the study of issues of the order of evaluation and documentary support of the activities of factoring companies. The article suggests documentation of factoring transactions in the risk conditions, which contributes to the solution of the issue of assessing the impact of the above risks on the formation of the cost of factoring. The ranking of the internal risks of the factoring company has been carried out, their quantitative parameters have been established as well as the impact of each on the of factoring has been identified, which contributed to the improvement of the factoring services calculation process (adjusting the value of the factoring service to the value of the integrated indicator of internal risk) and minimizing the negative consequences of risk, increasing the factorization profitability

Key words: factoring, factoring business, evaluation, accounting, risk, factoring operations, documentary support, management

Выговская И.Н., Макарович В.К.

ОЦЕНКА И ДОКУМЕНТАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФАКТОРИНГОВЫХ ОПЕРАЦИЙ: РИСК-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД

Адаптация системы бухгалтерского учета к особенностям факторингового бизнеса под влиянием рисков обусловила проведение исследования вопросов порядка оценки и документального обеспечения деятельности факторинговых компаний. В статье предложена документация факторинговых операций в условиях риска, способствующая решению вопроса оценки влияния вышеуказанных рисков на формирование стоимости факторинга. Осуществлено ранжирование внутренних рисков факторинговой компании, установлено их количественные параметры и идентифицировано влияние каждого на стоимость факторинга, что способствовало совершенствованию процесса калькулирования факторинговых услуг (корректировка стоимости факторинговой услуги на значение интегрированного показателя внутреннего риска) и минимизации негативных последствий риска, повышению рентабельности факторинга

Ключевые слова: факторинг, факторинговый бизнес, оценка, учет, риск, факторинговые операции, документальное обеспечение, управления

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для прийняття правильних управлінських рішень необхідна ефективна інформаційна система та налагоджені інформаційні потоки

суб'єкта господарювання. Бухгалтерський облік є частиною системи економічної інформації. Сучасні умови господарювання, розширення міжнародних зв'язків потребують удосконалення системи бухгалтерського обліку.

Внутрішньою основною інформаційною системою будь-якого суб'єкта господарювання є бухгалтерський облік. За його допомогою виявляється, накопичується, передається об'єктивна і достовірна інформація про майновий та фінансовий стан підприємства. При цьому задовольняються інформаційні потреби внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Виходячи з того, що стратегія ціноутворення факторингової компанії не враховує ризики, які супроводжують її діяльність, все це позначається на прибутковості факторингового бізнесу. Тому постає необхідність формування такого облікового забезпечення управління факторинговою компанією, яке відповідало б його вимогам, та враховувало ймовірні наслідки господарської діяльності. Отже, нагальними проблемами бухгалтерського обліку діяльності факторингової компанії в частині методичної складової, які потребують вирішення, є питання оцінки та документального забезпечення факторингових операцій в умовах ризику.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питаннями документування факторингових операцій займалися такі науковці як: С.Л. Береза [3], О.Г. Веренич [8], Р.Е. Грачова [12], Н. Дзюба [13], Т.О. Євлаш [16], О.Ю. Євсейкіна [14], О.О. Зеленіна [17], О.М. Івашевська [19], Н.О. Ішкова [18], О.М. Левченко [22], В.В. Скоробогатова [23], Н.С. Струк [25], К.С. Сурніна [26], О.В. Фартушняк [27], О.Є. Федорченко [28]. У зв'язку з тим, що документування в умовах ризику тісно переплітається з питанням оцінки його наслідків, відзначимо, що дослідженням проблем оцінки ризиків займалися такі вчені як Л. Алексеюк [1], Н.І. Березанська [4], Д.В. Ванькович [6], Г.Л. Вербицька [7], В.В. Вітлінський [9, 10], Н.Д. Врубльовський [11], З.В. Гуцайлюк [15], А.Я. Кізіма [20], Г.Г. Кірейцев [29], П.М. Кольєр [31], В.І. Кузь [21], С. Манмохан [30], О.А. Солодова [24] та ін. Однак, дослідження даних питань в контексті ризик-орієнтованого управління вченими не здійснювалося.

Цілі статті. Виявлення проблемних питань щодо оцінки та документальне забезпечення факторингових операцій в умовах ризику та пошук шляхів їх вирішення через напрями удосконалення організаційно-методичних положень бухгалтерського обліку факторингової компанії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Облікову інформацію на різних етапах здійснення господарської операції відображають окремі документи: первинні документи, реєстри, звітність. Первинний документ складається на підприємстві і містить дані про грошову оцінку господарської операції. Обліковий процес охоплює декілька етапів: складання первинного документу; відображення господарських операцій у реєстрах обліку на основі первинних документів; узагальнення даних у відомостях і звітності. Отже, виокремимо етапи облікового процесу факторингових операцій, що перебувають під впливом ризиків:

1) ідентифікація внутрішніх ризиків факторингових операцій на підставі паспорту ризиків та панелі ризику, що включає документування відповідних операцій та експертну оцінку ймовірних наслідків ризиків;

2) ранжування та застосування перевірної шкали ймовірності настання ризиків факторингового бізнесу для можливості розрахунку показника інтегрованого внутрішнього ризику або застосування ризику як індикатора в аналітичних процедурах;

3) на підставі картографії ризиків діяльності факторингової компанії визначаються заходи з управління ризиками, які знаходять своє відображення на рахунках бухгалтерського обліку;

4) здійснюється систематизація інформації про факторингові операції в умовах ризику, види та рівень ризиків за ними, методи мінімізації наслідків ризику, у внутрішніх управлінських та зовнішніх фінансових звітах.

Бутинець Т.А. стверджує, що документування слід розглядати як організовану систему безперервного спостереження, вимірювання та реєстрації фактів господарського життя, відображення їх ознак і показників на технічних носіях інформації або безпосередньо в комп'ютерній системі [5, с. 37-38].

В ході дослідження факторингу як економічного явища встановлено, що основним документом при здійсненні факторингових операцій є договір факторингу, однак даний документ не може виступати у якості первинного документу. Підставою для бухгалтерських записів може бути документ, що підтверджує відступлення клієнтом права грошової вимоги до боржника (дебітора).

Виходячи з наявної проблеми відсутності типових форм первинних документів за факторинговими операціями та інформаційними потребами ризик-менеджменту, нами розроблено пакет типових форм первинних та зведених документів, що забезпечують облікову оцінку та процес облікового відображення факторингових операцій в умовах ризику. Тому, з метою підвищення ефективності інформаційних ресурсів системи бухгалтерського обліку для цілей аналізу та управління ризиками факторингового бізнесу в цілому, розроблено документи, перелік та зміст яких приведено у табл. 1. Використання цих документів забезпечить отримання своєчасної та достовірної інформації про обсяги факторингових операцій, притаманні їх ризики тощо.

Таблиця 1

Запропоноване документальне забезпечення оцінки ризиків факторингового бізнесу та облікового відображення факторингових операцій

№ з/п	Назва документа	Зміст та призначення	Строки, періодичність складання, відповідальна особа
1	2	3	4
1	Паспорт ризику за факторинговою операцією	ПРфо – містить відомості про ризик, його вид та опис, приналежність до конкретної факторингової операції, кількісну оцінку та причини виникнення ризику	Поточний документ. Складається бухгалтером на підставі експертного висновку та договору факторингу
2	Панель внутрішніх ризиків факторингового бізнесу	ПВРфб – перелік ризиків факторингової компанії, який містить якісні та кількісні характеристики ризику, його нормативні значення ймовірності настання, динаміку виникнення ризиків, величину максимально можливої шкоди	За необхідністю. Складається бухгалтером на підставі Паспорту ризику та аналітичних даних системи ризик-менеджменту на вимогу керівництва
3	Карта внутрішніх ризиків факторингового бізнесу	КВРфб – містить види внутрішніх ризиків за ступенем їх суттєвості та ймовірності, які є головними параметрами оцінки ризику	Раз на місяць або за необхідністю. Підставою для складання є Паспорт та Панель ризику. Виконавцем є ризик-менеджер
4	Перевідна шкала ймовірності настання внутрішніх ризиків факторингової компанії	ППШ – документ-підстава, який призначений для переведення експертної оцінки ймовірності настання негативних наслідків ризику у відповідний інтервал значень індикатора, що дозволяє віднести ризиковану господарську операцію до нульової, незначної, допустимої або критичної зони ризику	Шкала має декларуючий характер та може переглядатися залежно від стратегії ризик-орієнтованого управління компанією. Виконавці: бухгалтер та ризик-менеджер
5	Опис прийнятих-переданих документів	ОППД – фіксує прийняття або передачу документів та їх перелік за окремим договором факторингу	Складається бухгалтером та ризик-менеджером за окремим договором факторингу. Фіксація документації можлива протягом всього терміну дії договору
6	Акт приймання-передачі документів	АППД – містить перелік документів клієнта, що дозволяє відобразити відступлення права грошової вимоги в повному обсязі	За необхідністю. Складається бухгалтером на підставі форми ОППД

Зазначимо, що ризик, зокрема в сучасних умовах господарювання, є невід'ємною частиною функціонування підприємства та потребує нагального управління з метою мінімізації його негативних наслідків. Альгін А.П. підтверджує цю тезу тим, що визнання ймовірного характеру розвитку економіки країни, усвідомлення того, що на прогнозоване економічне зростання можуть впливати випадкові фактори, які затримують настання очікуваного результату або змінити його склад, ставить на перший план проблему економічного та, безпосередньо, господарського ризику [2, с. 84].

Якісну та кількісну оцінку ризиків факторингового бізнесу слід проводити в наступній послідовності:

- 1) збір інформації про факторанта та боржника за договором факторингу, виявлення внутрішніх ризиків та визначення напрямів уникнення або мінімізації ризику;
- 2) кількісна оцінка ризику, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, факторів впливу на ступінь (рівень) ризику;
- 3) документальне оформлення якісної та кількісної оцінки ризиків діяльності факторингової компанії, їх ймовірних наслідків (втрат, збитків, ін.);
- 4) система ризик-менеджменту визначає методи управління ризиками та передає документальне підтвердження виконання заходів зі зниження (уникнення) ризику обліковому персоналу для подальшого відображення відповідних господарських операцій в бухгалтерському обліку.

Реалізацію двох перших процедур оцінки внутрішніх ризиків факторингового бізнесу забезпечують як зовнішні, так і внутрішні, джерела інформації, зокрема: внутрішні нормативи щодо лімітування, планові показники ймовірних втрат, облікова документація тощо.

Третій етап пов'язаний з документуванням, тому зупинимось детальніше на кожному із вищезапропонованих документів (табл. 1) задля визначення особливостей їх заповнення та застосування при оцінці ризиків.

Паспорт ризику за факторинговою операцією складається на етапі ідентифікації ризику та його визнання, тобто встановлення об'єктивних причин його настання. Згідно теорії ризиків можливість кількісної оцінки невизначеності ідентифікує її як ризик. Тому даний документ є підтвердженням факту існування ризику, що впливає на окрему факторингову операцію. Приклад запропонованої форми наведено на зразку 1.

Отже, паспорт ризику за факторинговою операцією слугує базисом у визначенні ризиків, притаманних окремому виду факторингу, фіксує експертну оцінку ризику в частині ймовірності його настання та можливі втрати компанії. Форма ПРфо дозволяє заповнити Панель внутрішніх ризиків факторингового бізнесу та отримати значення для коригування вартості факторингової послуги, а також відображення в бухгалтерському обліку нарахувань до резерву сумнівних боргів за договорами факторингу.

При формуванні стратегії ризик-орієнтованого управління керівництво факторингової компанії повинно обрати тип політики по відношенню до ризиків факторингового бізнесу – консервативна, помірна, агресивна – задля визначення заходів управління та їх дієвості при різних рівнях ризику. Обрання типу політики управління ризиками діяльності факторингової компанії впливає на визначення меж ймовірності реалізації ризику.

Зразок 1. ПРфо

Паспорт ризику за факторинговою операцією № _____

Факторингова компанія		Дата складання		
Відділ внутрішнього / зовнішнього факторингу		Відповідальний		
Вид факторингу		Експерт з оцінки		

Вид ризику		Ймовірність настання, %	Ступінь впливу, грн.	Зона ризику	Причина виникнення
ФР	Фрод ризику				
КР	Кредитний ризик				
РНДФ	Ризик невиконання постачальником умов договору факторингу				
РНДП	Ризик невиконання постачальником умов договору поставки				
Рнп	Ризик неповного платежу				
РП	Ризики персоналу				
РЛ	Ризик ліквідності				

Виконавець _____

В ході дослідження елементів ризик-менеджменту в загальній політиці управління факторинговою компанією та задля виконання принципу обачності запропоновано шкалу оцінки ймовірних наслідків ризику факторингового бізнесу (рис. 1), що дозволяє обґрунтувати доцільність облікового відображення господарських операцій, зумовлених обранням того чи іншого методу управління ризиками (прийняття, резервування, страхування, лімітування, хеджування тощо) для мінімізації впливу їх негативних наслідків на фінансові показники діяльності компанії.

Рис. 1. Шкала оцінки ймовірних наслідків ризиків діяльності факторингової компанії

Запропонована шкала носить рекомендаційний характер та розроблена на підставі результатів проведених досліджень через анкетування та опитування ризик-менеджерів факторингових компаній. Виділення чотирьох зон ризику є необхідністю для забезпечення ефективного управління ризиками факторингового бізнесу. В першу чергу, це зумовлено потребами системи економічного аналізу при застосування індикаторів внутрішніх ризиків для визначення ефективності факторингових операцій. Так, зона нульового ризику характеризується ймовірністю настання ризику, яка

наближається до нуля, поряд з цим існують значні сумніви щодо настання ризику. Зона незначного ризику визначає рівень ймовірності настання ризику як незначний, а настання негативних наслідків (втрат, збитків) сумнівним, хоча може наближатися до середнього значення. Зона допустимого ризику характеризує ризик досить високою ймовірністю настання та вимагає обов'язкового застосування методів управління ризиками. Остання зона ризику – критична – рівень ймовірності настання ризику є максимальним, а очікувані наслідки можуть реалізуватися в найближчий час.

Повертаючись до паспорту ризику за факторинговою операцією, зауважимо, що використання для цілей обліку даного документу є неможливим без застосування розроблених шкали оцінки ймовірних наслідків ризиків факторингового бізнесу, ранжування ймовірності настання ризиків та відповідної перевідної шкали (табл. 2). Документ містить нормативні значення внутрішніх ризиків як індикаторів ефективності факторингової операції та дозволяє визначити зону ризику залежно від значення ймовірності настання його наслідків.

Таблиця 2

Ранжування та перевідна шкала ймовірності настання ризиків для цілей бухгалтерського обліку та економічного аналізу (ППШ)

№ з/п	Інди-катор	Норма-тивне значення	Ймовірність настання ризику							
			Зона 1 Нульового ризик		Зона 2 Незначного ризик		Зона 3 Помірного ризик		Зона 4 Критичного ризик	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	ФР	0,0-0,25	інд	0,0 – 0,03	інд	0,03 – 0,13	інд	0,13 – 0,23	інд	0,23 – 0,25
2	КР	0,0-0,20	інд	0,0 – 0,02	інд	0,02 – 0,10	інд	0,10 – 0,18	інд	0,18 – 0,20
3	РНДФ	0,0-0,15	інд	0,0 – 0,02	інд	0,02 – 0,08	інд	0,08 – 0,14	інд	0,14 – 0,15
4	РНДП	0,0-0,15	інд	0,0 – 0,02	інд	0,02 – 0,08	інд	0,08 – 0,14	інд	0,14 – 0,15
5	Рнп	0,0-0,10	інд	0,0 – 0,01	інд	0,01 – 0,05	інд	0,05 – 0,09	інд	0,09 – 0,10
6	РП	0,0-0,10	інд	0,0 – 0,01	інд	0,01 – 0,05	інд	0,05 – 0,09	інд	0,09 – 0,10
7	РЛ	0,0-0,05	інд	0,0 – 0,01	інд	0,01 – 0,03	інд	0,03 – 0,05	інд	0,05
Межі ймовірності настання ризику			0-10 %		11-50%		51-90 %		91-100%	

Відзначимо, що ранжування та розробка перевідної шкали прямо залежать від затвердженої керівництвом факторингової компанії шкали оцінки ймовірних наслідків ризиків (повинна бути задекларована у внутрішніх документах фінансової установи, наприклад, у Внутрішньо-фірмовому стандарті).

Наступним запропонованим документом є панель внутрішніх ризиків факторингового бізнесу (табл. 3), яка містить перелік ризиків факторингової компанії, що містить якісні та кількісні характеристики ризику, його нормативні значення ймовірності настання, динаміку виникнення ризиків, величину максимально можливої шкоди. Заповнення даного документу відбувається на підставі паспорту ризику факторингової операції, де ймовірність визначається експертом у відсотковому значенні, та із застосуванням перевідної шкали ймовірності настання внутрішніх ризиків факторингової компанії, яка дозволяє порівняти нормативні значення індикаторів (ризиків) з отриманими фактичними даними щодо настання наслідків ризику та віднесення їх до зон ризику.

Таблиця 3

Панель внутрішніх ризиків факторингового бізнесу (ПВРфб)

№ з/п	Назва ризику, індикатор	Характеристика	Наслідки	Наявність ризику, рр.			Значення індикатора		Максимальний збиток, втрати
				20п1	20п...	20пп	Норма	Факт*	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Фрод ризику (ФР)	Зумовлений навмисними діями покупця або постачальника, змова співробітників фактора	Збитки від факторингової операції						
2	Кредитний ризик (непогашення грошової вимоги) (КР)	Зумовлений неплато-спроможністю, банкрутством покупця	Неможливість покупця розрахуватися з фактором за товар або послуги, отримані від постачальника						
3	Ризик невиконання постачальником умов договору факторингу (РНДФ)	Зумовлений невиконанням зворотних вимог, вимог застави та сплати комісійних	Недоотримання фактором доходів та/або компенсації несплаченої дебітором заборгованості за поставку						
4	Ризик невиконання постачальником умов договору поставки (РНДП)	Зумовлений браком товару, нездійсненням його поставки або недопоставкою	Покупець буде розраховуватись з фактором лише на суму фактичної поставки, що може бути менше ніж сума первинного траншу коштів постачальнику						
5	Ризик неповного платежу (Рнп)	Зумовлений неплато-спроможністю дебітора, знижками, поверненням поставки	Недоотримання коштів, що призводить до втрат у результатах діяльності						
6	Ризики персоналу (технічний) (РП)	Зумовлений технічними помилками, порушеннями, рівнем кваліфікації персоналу, хибністю управлінських рішень	Понесення додаткових витрат або втрат в результаті діяльності						
7	Ризик ліквідності (невчасного платежу) (РЛ)	Зумовлений тимчасовою неплато-спроможністю покупця	Виникнення додаткових витрат у фактора, а також дисбалансу фінансових активів та фінансових зобов'язань фактора						

*експертна оцінка з паспорту ризику факторингової операції

Графа 10 розробленої панелі внутрішніх ризиків факторингового бізнесу (табл. 3) розраховується як добуток фактичного значення індикатора ризику на суму відступлення права грошової вимоги, визначеної у договорі факторингу. Визначений обсяг можливих витрат надає інформаційний “поштовх” системі ризик-менеджменту щодо обрання методу управління ризиком та передачі супутньої документації щодо виконання заходів: з повного або часткового прийняття ризику, його страхування, передачі ризику іншій фінансовій установі через повторне відступлення права грошової вимоги, формування резервів тощо.

Залежно від зони ризику суб’єкт управління ризиками факторингового бізнесу може побудувати карти ризиків, яка представляє собою графічний і текстовий опис обмеженої кількості ризиків організації, розташованих в прямокутній таблиці, по одній осі якої вказується значимість ризику (серйозність наслідків), а по іншій – імовірність ризику (частота його виникнення, настання наслідків ризику).

Значимість (суттєвість) – характеристика ступеня можливого збитку від ризикового події (прямі фінансові втрати, упущені можливості (непрямі фінансові втрати), невиконання поставлених цілей і завдань та ін.).

Імовірність ризику визначає ймовірність настання ризикової події, приносить збиток. Імовірність може оцінюватися за допомогою статистичних моделей, методів нечіткої логіки, експертних методів.

Таким чином, паспорт ризику за факторинговою операцією, панель ризиків факторингового бізнесу та шкала ймовірності настання ризиків діяльності факторингової компанії – це документи необхідні для складання карти внутрішніх ризиків факторингової компанії (табл. 4). Запропонована карта ризиків забезпечує моніторинг рівня значень факторів (причин), що визначають ризик.

Таблиця 4

Карта внутрішніх ризиків факторингового бізнесу (КВРфб)

Ризик	Значимість впливу (суттєвість)	Ймовірність настання ризику			
		Низька (нульова)	Помірна	Висока	Критична
ФР, КР, РНдФ, РНдП	Незначна				
	Помірна				
	Значна				
	Сильна				
Рнп, РП, РЛ	Незначна				
	Помірна				
	Значна				
	Сильна				

Примітки:

	Низький рівень ризику		Високий рівень ризику
	Помірний рівень ризику		Критичний рівень ризику

На підставі карти ризиків управлінський персонал приймає рішення щодо відмови від здійснення факторингових операцій, зменшення наслідків ризикових подій, які лежать в області зовнішнього розміщення ризику та/або внутрішнього резервування фінансових коштів на усунення наслідків ризикових подій.

Найбільш поширеними рішеннями щодо управління ризиками є: страхування відповідальності; перерозподіл відповідальності; резервування задля усунення негативних наслідків ризику; оперативне усунення наслідків ризикових подій. Зазначимо, що карта внутрішніх ризиків факторингового бізнесу не є безпосереднім первинним документом для обліку факторингової операції, що перебуває в умовах ризику. Цей документ є допоміжним та виконує роль документу-підстави при прийнятті управлінських рішень.

Карта ризиків містить груповані внутрішні ризики залежно від нормативного значення індикатора: перша група включає ризики, які мають значення від 0,15 до 0,25 (фрод ризики, кредитний ризик (непогашення грошової вимоги), ризик невиконання постачальником умов договору факторингу, ризик невиконання постачальником умов договору поставки); друга група ризиків мають величину від 0,05 до 0,10 (ризик неповного платежу, ризики персоналу (технічний), ризик ліквідності (невчасного платежу)). Слід зазначити, що управління ризиками – це не одноразовий захід складання карти ризиків, а постійне коригування карти ризиків і зміни механізму прийняття рішень залежно від ситуації, що складається. Карта ризиків формується за рахунок накопичення, вона постійно доповнюється і в ході діяльності підприємства зазнає серйозних змін. Ймовірність і наслідки раніше виявлених ризиків і оцінка їх пріоритетності можуть в подальшому змінитися. Багато ризиків зникають із завершенням дії договорів факторингу.

В ході дослідження виявлено, що жоден з первинних документів не містить інформацію щодо наданих факторантом документів для факторингового обслуговування, що викликає не підтвердженість передачі або прийняття відповідних документів та визнання відступлення права грошової вимоги. Задля вирішення цієї проблеми пропонуємо в цілях відповідального зберігання формувати Опис прийнятих-переданих документів за окремим договором факторингу. Це сприятиме систематичній реєстрації прийнятих від клієнта або переданих йому документів. Заповнення даного опису документів здійснюється в хронологічному порядку під відповідним порядковим номером за вказаний період часу (наприклад, термін дії договору або період, обумовлений положеннями договору факторингу). За умови, якщо опис відповідає усім вимогам щодо оформлення та заповнення документів вимогам чинного законодавства пропонуємо оформлювати Акт приймання-передачі документів, який забезпечує процес облікового відображення факторингових операцій, так як містить перелік документів клієнта, що підтверджує відступлення постачальником права грошової вимоги в повному обсязі.

Останнім етапом оцінки ризиків факторингового бізнесу є розробка програми заходів з управління ризиками за заповненими панеллю та картою внутрішніх ризиків факторингового бізнесу. Як наслідок, система бухгалтерського обліку сприяє розробці плану дій щодо мінімізації ризиків – з однієї сторони, а з іншої – є засобом фіксації стану виконання програми заходів з управління ризиками діяльності факторингової компанії та формування і представлення інформації про понесені витрати в ході їх здійснення.

Висновки. Таким чином, розроблене в ході дослідження документальне забезпечення оцінки ризиків факторингового бізнесу (шляхом розробки паспорту ризику, панелі та карти ризиків), зумовлює вибір суб'єктами управління факторинговою компанією методів управління ризиками її бізнесу. Розробка нових й удосконалення існуючих форм первинних документів сприяє задоволенню інформаційних потреб користувачів та запитів служб фірми, створенню інформаційних потоків про види факторингу, притаманні їм ризики, їх рівень, стан погашення боржниками своїх зобов'язань та ін.

Запропонований підхід до оцінки внутрішніх ризиків факторингового бізнесу сприяє максимальному відображенню в обліку умовних фактів за окремим видом ризику та господарських операцій, що зумовлені застосуванням методів (заходів) управління ризиками. Наведені пропозиції створюють передумови до трансформації та удосконалення обліково-аналітичного забезпечення ризиків діяльності факторингових компаній.

Список використаних джерел:

1. Алексеюк Л. Ризик – один із факторів формування прибутку / Л. Алексеюк // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 4. – С. 17-21.
2. Альгин А.П. Риск и его роль в общественной жизни / А.П. Алгин. – М.: Мысль, 1989. – 187 с.
3. Береза С.Л. Облік і контроль грошових активів та дебіторської заборгованості: теорія і практика: Дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / С.Л. Береза; Житомирський інженерно-технологічний ін-т. – Житомир, 2002. – 308 с.
4. Березанська Н.І. Економічний ризик у суспільстві / Н.І. Березанська // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 74-76
5. Бутинець Т.А. Документування в системі бухгалтерського обліку: теорія і методологія: дис... канд. екон. наук: спец. 08.06.04 / Т.А. Бутинець. – К.: Ін-т аграр. економіки УААН, 2001. – 200 с.
6. Ванькович Д.В. Оцінка невизначеності й ризику в системі управління фінансовими ресурсами промислових підприємств / Д.В. Ванькович // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 79-86
7. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком / Г.Л. Вербицька // Фінанси України. – 2004. – № 4. – С. 34-41
8. Веренич О.Г. Облікові аспекти факторингу / О.Г. Веренич, А.П. Шаповалова // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку; Зб. наук. пр. – Львів: “Львівська Політехніка”, 2007. – №577. – С.50-54.
9. Вітлінський В.В. Ризикологія в економіці та підприємстві [Монографія] / В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко. – К.: КНЕУ, 2004. – 480 с.
10. Вітлінський В.В. Аналіз, оцінка і моделювання економічного ризику [Монографія] / В.В. Вітлінський. – Київ: ДЕМІУР, 1996. – 212 с.
11. Врублевский Н.Д. Управленческий учет издержек производства: теория и практика / Н.Д. Врублевский. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 352 с.
12. Грачева Р.Е. Енциклопедія бухгалтерського обліку/ Р.Е. Грачева – К.: “Галицькі контракти”, 2004р. – 832 с.
13. Дзюба Н. Факторинг – чисто финансовая услуга (налоговый и бухгалтерский учет) / Н. Дзюба // Налоги и бухгалтерский учет. – 2009. – № 36-37(1220-1221). – С.35-41.
14. Евсейкина Е.Ю. Бухгалтерский учет факторинговых операций в организациях: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12 / Евсейкина Елена Юрьевна. – Новосибирск, 2008. – 175с.
15. Економічні ризики : фінансово-обліково-аналітичний аспекти : монографія / [З.В. Гуцайлюк... [та ін.] ; за редакцією З.В. Гуцайлюка ; Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. – Тернопіль : Видавництво ТНТУ імені Івана Пулюя, 2011. –199 с.
16. Євлаш Т.О. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Євлаш Тетяна Олександрівна. – Х., 2012. – 23 с.
17. Зеленина О.О. Бухгалтерський облік і аналіз формування та використання позикового капіталу: дис... канд. екон. наук: 08.06.04 / Олена Олександрівна Зеленина / ЖДТУ. – Житомир, 2012. – 365 с.
18. Ишкова Н.А. Бухгалтерский учет и анализ вексельных и факторинговых операций: дис. канд. эк. наук: 08.00.12 / Н.А. Ишкова. – Москва, 2001. – 238 с.
19. Івашевська О.М. Про розвиток методики обліку факторингу / О.М. Івашевська // Вісник НУВГП. Економіка: зб. наук. праць. – Вип. 4(36). – Ч. 3. – Рівне, 2006. – 512 с.
20. Кізима А. Я. Аналіз ризику інвестиційних проектів / А. Я. Кізима // Наукові записки № 1. “Проблеми реформування, економіки, обліку, контролю та аналізу підприємств” – Тернопіль, 1999. – С. 130-132
21. Кузь В.І. Оцінка факторингових ризиків / В.І. Кузь // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнар. зб. наук. пр. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – Житомир: ЖДТУ, 2015. – Вип. 1 (29). – С. 179-185.
22. Левченко О. М. Факторинг: методика облікового процесу / О.М. Левченко //Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №11 (113). – С.219-233.
23. Скоробогатова В.В. Бухгалтерський облік та контроль монетарних активів : проблеми теорії та методології : монографія / В.В. Скоробогатова ; ЖДТУ. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 519 с.
24. Солодова О.А. Моделі оцінки ефективності проектів з урахуванням чинників ризику та антиризикових заходів / О. А. Солодова // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – Випуск 68. – Донецьк. – 2003. – С. 82-87
25. Струк Н.С. Фінансово-облікове забезпечення факторингових партнерських угод в Україні / Н.С. Струк // Вісник нац. ун-ту “Львівська політехніка”: зб. наук. праць. – 2009. – № 647. – С.221-228.
26. Сурніна К.С. Особливості рефінансування дебіторської заборгованості шляхом факторингу / К.С. Сурніна // Вісник ЖІТІ. – 2002. – № 19. – С.281-283
27. Фартушняк О.В. Деякі аспекти відображення факторингових операцій в обліку / О.В. Фартушняк, І.Ю. Пасічник // Економіка розвитку. – 2008. – № 2(46). – С.67-69
28. Федорченко О.Є. Сутність факторингу та його роль в управлінні дебіторською заборгованістю на підприємстві / О.Є. Федорченко // Економічний простір. – 2008. – №13. – С.237-243
29. Фінансовий менеджмент: [Навч. посібн.] / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 496 с.
30. ManMohan S. Sodhi, Managing Supply Chain Risk / ManMohan S. Sodhi, Christopher S. Tang. – Springer Science & Business Media. – 2012. – 332 p.
31. Paul M. Collier Management Accounting-Risk and Control Strategy / Paul M. Collier, Sam Aguei-Ampomah // Chartered Institute of Management Accountants. – Oxford : CIMA. / Elsevier, 2006. – 574 p.

Рецензент д.е.н., професор Легенчук С.В.

УДК 352.7

Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ

В статті проаналізовано основні принципи формування доходів місцевих бюджетів. Визначено основні проблеми та перспективи здійснення ефективного фінансового вирівнювання, вирішення питань щодо зміцнення доходів та реформування оподаткування.

Ключові слова: місцевий бюджет, податкові, неподаткові надходження, трансферти.

Ishchuk L.

PRINCIPLES OF FORMATION THE LOCAL BUDGET INCOME IN UKRAINE

The main principles of formation the local budget revenues in the article are analyzed. The main problems and perspectives of realization the effective financial equalization, the decision of questions concerning strengthening of incomes and the tax reform are determined.

Key words: local budget, tax, non-tax revenues, transfers.

Ищук Л.И.

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ В УКРАИНЕ

В статье проанализированы основные принципы формирования доходов местных бюджетов. Определены основные проблемы и перспективы осуществления эффективного финансового выравнивания, решение вопросов по укреплению доходов и реформирования налогообложения.

Ключевые слова: местный бюджет, налоговые, неналоговые поступления, трансферт.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Конституцією України визнається і гарантується місцеве самоврядування, яке є самостійним в межах своїх повноважень. Головною метою їх діяльності є забезпечення повноцінного і збалансованого соціально-економічного розвитку регіону, виходячи з інтересів населення та з урахуванням історичних та інших місцевих особливостей. Реалізація поставленої проблематики обумовлює необхідність використання всіх наявних ресурсів, серед яких на практиці найбільш істотну роль відіграють доходи, що акумулюються в місцевих бюджетах.

Цілі статті. Мета нашого дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні принципів формування доходів місцевих бюджетів.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання дослідження сутності поняття місцевих бюджетів, їх доходів та особливостей механізму формування, викликає певний науковий та практичний інтерес. Дослідженням цього питання займалися такі вчені як: І. Алексєнко, О. Близнюк, К. Ващенко, Т. Гринько, Н. Губерська, І. Єфремова, Ю. Ковбасюк, Л. Кондусова, А. Маглаперідзе, О. Музика, І. Нескородева, А. Нестеренко, О. Ніколаєва, В. Ніколасенко, В. Оспіщева, Г. Придатко, І. Сазонець, В. Толкованов, Р. Усенко, О. Шиян та ін. Варто зауважити, що при наявності досліджень в рамках цієї теми, певні питання формування доходів місцевих бюджетів не знайшли свого наукового відображення. Насамперед це можна пов'язати із великою кількістю змін, що вносяться до бюджетного та податкового законодавства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як окрема економічна категорія, доходи місцевих бюджетів виражають сферу економічних відносин суспільства, яка пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону [2, с. 372].

Склад доходів місцевих бюджетів, форми мобілізації ресурсів до місцевих бюджетів залежать від системи і методів господарювання, а також від завдань, що вирішуються суспільством у той чи інший період. Сукупність усіх видів доходів місцевих бюджетів, які формуються різними методами, їх взаємопов'язане застосування становить систему доходів місцевих бюджетів. Ця система покликана вирішувати не тільки фіскальні, а й регулюючі завдання: стимулювати зростання виробництва і підвищення його ефективності, забезпечувати соціальний захист населення та розвиток соціальної сфери. У сучасних умовах господарювання доходи місцевих бюджетів повинні дозволяти у повному обсязі вирішувати завдання, покладені на органи місцевого самоврядування [3, с. 24].

Варто відзначити, що загальноприйнятих принципів формування доходів місцевих бюджетів, а також бюджетів органів місцевого самоврядування у сучасній науковій літературі не існує. Тому є доцільним сформулювати принципи наповнення дохідної частини бюджетів на локальному рівні, базуючись на загальноприйнятих принципах побудови бюджетної системи нашої держави, зазначених у Бюджетному кодексі України, Європейської Хартії про місцеве самоврядування.

Згідно з принципом демократичності органи місцевого самоврядування повинні бути реально незалежними при плануванні, формуванні, затвердженні, аналізі та здійсненні прогнозу обсягів доходів місцевих бюджетів адміністративно-територіальних одиниць, що, відповідно, стимулюватиме їх до пошуку найбільш оптимальних джерел формування доходів місцевих бюджетів.

Згідно з принципом директивності, правом на визначення складу податкових і неподаткових надходжень, їх ставок, обсягів надходжень міжбюджетних трансфертів володіє держава. Водночас це повинно відбуватись на засадах справедливості, неупередженості, об'єктивності, врахування інтересів і рівня соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Принцип поділу доходів на податкові, неподаткові та міжбюджетні трансферти передбачає існування різних методик їх розрахунку. Так, податкові надходження формуються за допомогою податкового механізму, неподаткові надходження – з необов'язкових надходжень, міжбюджетні трансферти надходять від бюджетів вищого рівня в законодавчо визначеному обсязі.

Дія принципу поділу доходів на власні та закріплені ґрунтується на таких положеннях: власними доходами місцевих бюджетів є законодавчо визначені види надходжень, що є власною фінансовою базою органів місцевого самоврядування. Закріплені доходи, відповідно до діючого законодавства, є власними доходами державного бюджету, які на певний період закріплені за місцевими бюджетами, і держава володіє правом вилучити їх повністю або частково назад. Відповідно, у такій ситуації основна увага повинна акцентуватись на власних доходах.

Ураховуючи основні положення принципу відповідності доходів місцевих бюджетів обсягам функцій органів місцевого самоврядування, варто відмітити те, що величина надходжень до місцевих бюджетів відповідає завданням, що реалізуються за їх рахунок.

Згідно з діючою практикою формування доходів місцевих бюджетів, органам місцевого самоврядування не вистачає обсягів власних доходів і закріплених, тому

держава змушена надавати їм фінансову допомогу у вигляді міжбюджетних трансфертів.

Характерною ознакою принципу повноти є те, що всі види надходжень повністю зараховуються до місцевих бюджетів відповідно до діючих нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування.

Принцип матеріальної зацікавленості в пошуках резервів до збільшення обсягів доходів місцевих бюджетів передбачає таке: при перевиконанні плану мобілізації доходів залишаються вільні залишки бюджетних коштів на фінансування додаткових функцій, що не передбачені рішеннями про місцеві бюджети. Таким чином, органи місцевого самоврядування отримуватимуть додаткові фінансові можливості для розширення своїх повноважень, наприклад, для фінансування додаткових регіональних чи місцевих програм розвитку, що здійснюються на їх території.

Через контроль із боку відповідних органів за правильністю формування фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування реалізовуватиметься принцип контролю, а принцип гласності – через поінформованість членів територіальної громади щодо показників джерел, обсягів доходів відповідних місцевих бюджетів і звітів про їх виконання.

Щодо дії принципу реальності, то потрібно зазначити, що формування доходів місцевих бюджетів ґрунтується на реальних показниках економічного та соціального розвитку держави та її адміністративно-територіальних формувань.

Існування єдиної правової бази, єдиної бюджетної класифікації, єдиних форм, методів, підходів щодо формування доходів місцевих бюджетів усіх рівнів, єдиного порядку ведення бухгалтерського обліку та звітності передбачено умовами застосування принципу єдності.

Дія зазначеного принципу плановірності характеризується тим, що обсяги доходів місцевих бюджетів на наступний рік розраховуються у процесі бюджетного планування на основі планових і прогнозних показників соціально-економічного розвитку як окремої адміністративно-територіальної одиниці, так і держави загалом.

Системний підхід до формування дохідних частин місцевих бюджетів із врахуванням всіх чинників системи у тісному взаємозв'язку з базовими даними передбачено основними положеннями принципу системності.

Дія принципу стабільності передбачає, з одного боку, стабільні показники обсягів і джерел доходів, а з другого, – стабільні темпи приросту надходжень з урахуванням завдань та функцій, які здійснюються органами місцевого самоврядування. Згідно з принципом відповідальності учасники бюджетного процесу відповідальні за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

При дотриманні визначених принципів забезпечуватиметься оптимальний взаємозв'язок між різними рівнями місцевих бюджетів, між державним і місцевими бюджетами.

Необхідність фінансової стабільності нашої держави встановлює зовсім нові задачі в галузі міжбюджетних зв'язків, де оптимізація та упорядкування останніх має вирішити значні фінансово-економічні та політичні проблеми. Зовсім нові аспекти у формуванні обсягів міжбюджетних трансфертів виробили перспективи об'єктивного та незаангажованого вирівнювання бюджетної забезпеченості територій. У 2015 році Бюджетний кодекс України визначив нові різновиди міжбюджетних трансфертів, зокрема базову та стабілізаційну дотацію, реверсну дотацію з місцевого до державного бюджету, освітню та медичну субвенцію, субвенція на підготовку робітничих кадрів, субвенцію на забезпечення медичних заходів окремих державних програм. Також було

реформовано процес балансування видатків та доходів за допомогою принципово нової системи вирівнювання податкоспроможності територій.

Висновки. Доходи місцевих бюджетів є основою фінансової бази місцевих органів самоврядування. Саме тому вони є підґрунтям фінансової самостійності. Через це особлива увага має бути направлена на здійснення ефективного фінансового вирівнювання, вирішення питань щодо зміцнення доходів та реформування оподаткування.

Реалізувати поставлені завдання можна шляхом:

- використання сучасного інструменту управління;
- гарантування захисту державними адміністраціями прав інвесторів, їх інвестицій та стабільності чинників ведення бізнесу;
- збільшення переліку особистих доходів місцевих бюджетів;
- дослідження закономірностей ринку фінансових ресурсів місцевого бюджету та подальше виокремлення найбільш ефективних методів щодо їх залучення; розвиток ринку муніципальних цінних паперів;
- пропагування перспектив та обґрунтування переваг створення господарської діяльності у формі промислового округу, що сприятиме активізації інвестиційної роботи в регіоні;
- комплексного реформування місцевої економіки задля створення якісно нових та ефективних виробничих потужностей, збільшення кількості робочих місць та податкоспроможності відповідного регіону;
- дієвого контролю за бюджетним процесом та процесом його виконання;
- зменшення кількості суб'єктів господарювання, що ухиляються від сплати податків і внаслідок цього зростання доходів до відповідних бюджетів територіальних громад;
- стимулювання місцевих органів до участі у міжрегіональних та міжнародних проектах, проведення симпозіумів та конкурсів кращих пропозицій та робіт з питань вирішення місцевих проблем, що передбачають залучення коштів міжнародної технічної допомоги;
- розроблення новітнього та дієвого механізму державного замовлення, а також функцій та завдань місцевих державних адміністрацій щодо їх проведення та використання;
- застосування фіскальних методів для стимулювання залучення інвестицій, зокрема шляхом встановлення податкових пільг для господарюючих суб'єктів (наприклад часткове чи повне звільнення від сплати податків на період реалізації інвестиційних проектів);
- протидії тіньовій економіці, яка є паразитуючим явищем не тільки для державного, а й для місцевих бюджетів;
- удосконалення системи та збільшення інструментів для врахування особливостей регіону при розрахунку об'єму міжбюджетних трансфертів.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: за станом на 14.05. 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» №3293-XII. [Електронний ресурс] / Кабінет міністрів // Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
3. Павлюк К.В. Формування доходів місцевих бюджетів / К.В. Павлюк // Фінанси України. – 2016. – №4. – С. 24-37.
4. Пиріг С.О. Забезпечення фінансовими ресурсами місцевих бюджетів в контексті сталого розвитку регіону / С.О. Пиріг, А.М. Ніколаєва // Економічний форум. Наук. ж-л. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2018. – №1. – 324 с. – С. 270-278.
5. Податковий кодекс України: за станом на 01.02. 2016 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

Рецензент д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.71

Киевич А.В., д.э.н., доцент, профессор

Конончук И.А., к.э.н., доцент, доцент

Пригодич И.А., к.э.н., ассистент

Полесский государственный университет

ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНАЯ ПОЛИТИКА: РЕСТРИКЦИЯ И ЭКСПАНСИЯ В ПЕРЕХОДНЫЙ ПЕРИОД

Денежно-кредитная политика страны призвана стабилизировать экономическую ситуацию и содействовать поступательному развитию государства. Выбор финансовых инструментов и целевых параметров зависит от экономической ситуации в стране и мире, активности государства на мировой арене, а также результатов, которые являются приоритетными на каждом этапе существования страны. В статье проанализированы аспекты экспансионистской и рестрикционной денежно-кредитной политики в различных экономических обстоятельствах Республики Беларусь, оценена их реализация и целесообразность применения.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, ставка рефинансирования, инфляция, рестрикционная политика, экспансионистская политика, таргетирование.

Кієвіч О.В., Конончук І.А., Пригодич І.О.

ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА: РЕСТРИКЦІЇ І ЕКСПАНСІЯ У ПЕРЕХІДНИЙ ПЕРІОД

Грошово-кредитна політика країни покликана стабілізувати економічну ситуацію і сприяти поступальному розвитку держави. Вибір фінансових інструментів і цільових параметрів залежить від економічної ситуації в країні і світі, активності держави на світовій арені, а також результатів, які є пріоритетними на кожному етапі існування країни. У статті проаналізовані аспекти експансіоністської і рестрикційних грошово-кредитної політики в різних економічних обставинах Республіки Білорусь, оцінена їх реалізація та доцільність застосування.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, ставка рефінансування, інфляція, рестрикційна політика, експансіоністська політика, таргетування.

Kievich A., Kononchuk I., Prigodich I.

MONETARY POLICY: RESTRUCTION AND EXPANSION DURING THE TRANSITION PERIOD

Monetary policy of the country is designed to stabilize the economic situation and promote the progressive development of the state. The choice of financial instruments and target parameters depends on the economic situation in the country and the World, the activity of the state on the world stage, as well as the results that are priority at every period of the country's existence. The article analyzes aspects of expansionary and restrictive monetary policy in various economic circumstances of the Republic of Belarus, assesses their implementation and practicability.

Keywords: monetary policy, refinancing rate, inflation, restrictive policy, expansionary policy, targeting.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Развитие банковского дела привело к тому, что изменения в банковской сфере существенно влияют на поведение не только корпоративного сектора, но и общества. Важность этого аспекта подтверждается тем фактом, что обладателем премии по экономике имени Альфреда Нобеля в 2017 году стал Ричард Талер - исследователь поведенческой экономики, который основал теорию поведенческого финансирования. Поэтому для предотвращения «паники вкладчиков» и поддержания поступательного развития государства следует проводить эффективную денежно-кредитную политику, которая не только соответствует современным реалиям,

но и позволяет стабилизировать экономическую ситуацию в стране и предотвратить возникновение кризисных явлений. Способность регулятора предвидеть ситуацию на финансовом рынке, выбрать набор соответствующих финансовых инструментов и определить рациональные целевые параметры - все это является определяющими факторами благосостояния страны.

Анализ последних исследований, в которых начато решение проблемы.

Вопросами денежно-кредитной политики, ее видами, методами и инструментами реализации занимались такие ученые как Д. Юм, К. Викселль, Г. Кассель, Д. Патинкин, И. Фишер, и Б. Хансен. Среди белорусских ученых, исследующих аспекты денежно-кредитной политики можно отметить Б.Н. Желибу, П.В. Каллаура, С.Л. Киселя, П.А. Мамановича, И.А. Пищика, В.И. Тарасова.

Цели статьи. Исследовать возможности применения альтернативных видов денежно-кредитной политики в различных экономических условиях и проанализировать опыт их реализации в Республике Беларусь.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Экономика Республики Беларусь в 2011 году переживала кризис. С середины 2011 года государственные органы с целью сдерживания ситуации ужесточили денежно-кредитную политику. Эти действия привели к восстановлению валютных рынков, снижению инфляции, дефициту текущего счета и увеличению резервов. Однако эта стабильность являлась краткосрочной, поскольку некоторые элементы макроэкономической структуры были несовместимы с обеспечением среднесрочной стабильности.

Краткосрочный приоритет денежно-кредитной политики всегда заключается в принятии последовательных решений, ориентированных на внутреннюю и внешнюю экономическую стабильность. При этом в качестве первоочередной задачи следует избегать попыток быстрого восстановления заработной платы на докризисный уровень. В среднесрочной перспективе фискальная политика должна быть одновременно сосредоточена на стабилизации задолженности и рационализации государственных расходов. Таргетирование инфляции повышает доверие к денежно-кредитной и валютной политике.

Государственное вмешательство в экономику зачастую сокращает перспективы роста. Ценовая либерализация и приватизация, а также реформирование предпринимательской деятельности повышает эффективность распределения ресурсов и приводит к росту производительности корпоративного сектора [4]. Цены следует определять на рынке и прекратить их административное регулирование. Приватизация стоит ориентировать на транспарентность и соответствие передовой практике, а государственные предприятия акцентировать внимание на коммерческих условиях осуществления их деятельности.

Финансовый сектор, отличительной чертой которого является доминирование государственных банков, является небольшим и неэффективным. Возрастание роли частных банков повышает его эффективность. Банку развития Республики Беларусь следует освободить государственные банки от кредитования в рамках государственных программ и стать единственным поставщиком кредитования в рамках государственных программ, а государственное управление банками рекомендуется ориентировать на привлечение инвесторов.

Проведение экспансионистской политики для достижения высоких темпов роста экономики, а в частности и заработной платы, может увеличить уровень инфляции и поставить под сомнение среднесрочную способность обслуживания внешнего долга. Стоит отметить, что эскалация кризиса в еврозоне оказывала влияние на экономику Республики Беларусь, в первую очередь, за счет активного взаимодействия с Россией (если цены на нефть рушатся). С другой стороны, высокие цены на сырьевые товары

могут повысить экономическую активность в России и усилить спрос на товары и услуги Республики Беларусь, которая за четыре года пережила два кризиса [8].

Экономический кризис 2008-2009 годов был вызван глобальным финансовым кризисом, который привел к потере внешнего финансирования, резкому сокращению экспорта, и усугублялся и без того высоким дефицитом текущего счета и невысокой величиной золотовалютных резервов.

Кризисное положение 2011 года было инициировано отменой политики макростабилизации, реализованной в 2009-2010 годах. Политика экспансивного кредитования и повышение заработной платы расширили дефицит текущего счета, в то время как попытки сохранить фиксированный обменный курс оказали давление на официальные резервы и в конечном итоге привели к потере контроля над обменным курсом и резкому ускорению инфляции.

За непростой для Республики Беларусь период 2008-2011 год внешний долг страны более чем удвоился, достигнув 61,4 % ВВП, поскольку дефициты по счету текущих операций финансировались за счет внешних заимствований и продажи государственных активов [1]. Общественное доверие к политике государственных органов и к белорусскому рублю было разрушено в течение двух кризисов. Республика Беларусь стала более зависимой от финансовой поддержки России в виде дешевого импорта нефти и газа, новых кредитов и покупки активов Беларуси. В 2010 году был отмечен серьезный кризис платежного баланса. Политика экспансии и рост заработной платы в 2010 году и в начале 2011 года расширили дефицит текущего счета, создали давление на резервы и в конечном итоге привели к потере контроля над обменным курсом, резко ускорив инфляцию и сократив экономическую деятельность. В ответ на кризис и в соответствии с рекомендациями Международного валютного фонда власти скорректировали политику во второй половине 2011 года. Национальный банк Республики Беларусь прекратил нестандартную поддержку ликвидности банков с июня 2011 года; он также сдержал предоставление стандартной поддержки ликвидности и повысил процентные ставки [7]. Постепенно была увеличена ставка рефинансирования с 18 % до 45 %, а ставка овернайт – с 22 % до 70 % во второй половине года. Эти изменения политики соответствовали рекомендациям Международного валютного фонда и привели к значительному замедлению роста кредитования. Это позволило рынку валют возобновить функционирование, и перейти к гибкой системе обменного курса с 20 октября 2011 года. Вместе с тем государственные органы проводили жесткую бюджетную политику. Ограничение расходов позволило завершить 2011 год с профицитом бюджета в размере 3,1 % от ВВП.

В 2012 году государственные органы жестко ограничили финансирование кредитования в рамках государственных программ и сбалансированности бюджета. После истечения 2009 года регулятор значительно ослабил политику, что привело к недостаточности иностранной валюты в банках для выполнения своих обязательств в 2011 году. Усиление внутреннего спроса, вызванного повышением заработной платы и кредитоспособности, а также переоцененным реальным эффективным обменным курсом, привело к потере конкурентоспособности и к расширению дефицита текущего счета в 2010 году. Столкнувшись с высоким спросом на валюту со стороны домашних хозяйств и организаций, Национальный банк Республики Беларусь стал оказывать значительную поддержку валютного курса. К концу первого квартала 2011 года золотовалютные резервы сократились примерно до 3,5 млрд. долларов США. Крах белорусского рубля привел к росту инфляции. После безуспешных попыток разрешить разворачивающийся валютный кризис административными мерами Национальный банк Республики Беларусь прекратил вмешательство на валютном рынке в марте 2011 года. Поскольку власти не были готовы к резкому росту спроса на иностранную валюту, ее нехватка привела к краху торговли на рынках и развитию параллельного

рынка. Регулятор обесценил официальный обменный курс от 3000 до 5000 белорусских рублей (неденоминированные рубли) за доллар США, но этот шаг был в значительной степени неактуальным, поскольку у него не было достаточных резервов для вмешательства. Параллельный обменный курс дополнительно обесценился примерно до 9000 белорусских рублей (неденоминированные рубли) за доллар США [2]. Результатом этих действий стал стремительный рост инфляции до величины, превышающей 100 %, в конце 2011 года.

В первые два месяца 2012 года потребительские цены выросли лишь на 3,5 %. Золотовалютные резервы увеличились до величины, превышающей 8 млрд. долларов США. Однако после кризиса сохранялось ожидание роста инфляции и девальвации белорусского рубля, так как неопределенность в отношении эффективности корректировки обменного курса особенно высока в экономике с преобладающими чертами централизованного (административного) планирования [3]. Экономика Республики Беларусь характеризовалась значительным государственным контролем (70 % от общей экономики контролировалось государством) и жесткостью, которая нивелирует роль такого показателя как цена, относительно рыночной экономики. Кроме того, Республика Беларусь значительно улучшила условия торговли в 2012 году. Соглашение с Россией, подписанное в ноябре 2011 года, обеспечило существенную скидку на цену газа (газовое соглашение охватывает период с 2012 по 2014 год), что позволило снизить цену почти на половину от уровня, уплачиваемого в четвертом квартале 2011 года (при сохранении объема импорта газа на уровне 2011 года снижение цены позволило сэкономить в 2012 году примерно 5 % ВВП), также были улучшены условия импорта российской нефти. Улучшение политики было обеспечено краткосрочной макроэкономической стабилизацией. Ежемесячные темпы инфляции резко упали, домохозяйства и организации увеличили свои рублевые депозиты в банках, что было свидетельством снижения инфляционных и амортизационных ожиданий. Во избежание повышения курса белорусского рубля, Национальный банк Республики Беларусь вмешался в покупку иностранной валюты на рынке. Данные за 2012 год свидетельствуют о постоянном улучшении баланса внешней торговли. Однако амбициозный целевой показатель роста ВВП в 5-5,5 %, установленный государственными органами в этом году, не согласовался с целью снижения инфляции до 20 %. Более того, ожидаемый рост реальной заработной платы на 4 %, а также рост средней заработной платы до 500 долларов США в месяц к середине 2013 года, сигнализировали о возможности ослабления политики внутреннего спроса. После повышения ставки рефинансирования и ставки овернайт Национальный банк Республики Беларусь находился под давлением, чтобы снизить процентные ставки. Этот процесс был начат со стремительного снижения ставки рефинансирования.

Самый значительный риск в подобного рода ситуации – это возможность ослабления политики внутреннего спроса в попытке достичь целевого экономического роста. Стимулирование внутреннего спроса создает предпосылки снижения внешней конкурентоспособности. Попытки государственных органов сдерживать инфляцию и амортизацию путем контроля над ценами или их крупномасштабного вмешательства привело к истощению золотовалютных резервов. Макроэкономическая неопределенность увеличивает риски финансового сектора: оказывает давление на капитал банков и оставляет их подверженными резким изменениям настроения вкладчиков. Состояние финансового сектора непременно отразится и на такой сфере как страхование, эффективность и рентабельность которого необходимо повышать в связи с их тесным взаимодействием с банками страны [5].

Белорусские банки пережили кризис 2011 года и нарастили свой капитал. Всем банкам удалось продолжить свою деятельность в течение всего года, даже учитывая замораживание валютных рынков в течение половины 2011 года. Вследствие

ухудшения экономических условий и резкого снижения обменного курса коэффициент достаточности капитала банковской системы снизился с 20,5 % в начале года до 14,9 % на конец ноября 2011 года. Банки продолжали погашать свои внешние обязательства, которые по состоянию на конец 2011 года составляли около 6 млрд. долларов США (половина из которых была краткосрочной). Российские банковские дочерние компании, которые представляют крупные иностранные банки в стране, получили капитальные вливания в рамках поддержки своих материнских банков. Прямое воздействие банков еврозоны на экономику Республики Беларусь в это время было ограничено. Депозиты возрастали одновременно с проблемными кредитами. Депозиты стабилизировались и возобновились с октября 2011 года в большинстве банков; однако конкуренция за средства между банками привела к эрозии процентной маржи, поскольку средние ставки по вновь привлеченным депозитам совпадали либо превышали ставки по вновь выданным кредитам. Просроченные кредиты также были недооценены из-за реструктуризации займов. В связи с высокими процентными ставками в белорусских рублях в течение первых двух месяцев 2012 года валютные кредиты организаций увеличились на 5 %, а Национальный банк Республики Беларусь ввел специальное положение по кредитам для кредитополучателей без валютных поступлений с 01.07.2012 года. Объем валютных кредитов домашних хозяйств находился на низком уровне. По мере того как экономика замедлялась, проблемные кредиты увеличивались, что оказало давление на капитал банков и потребовало новых рекапитализаций. Внешние факторы нанесли ущерб белорусским банкам главным образом за счет снижения спроса на товары со стороны экспортеров, снижения объемов торговли и финансирования проектов со стороны европейских банков, а также снижения поддержки ими дочерних организаций из российских материнских банков. Учитывая тесные связи с Россией, каналы торговли и финансовые каналы зависели от того, в какой степени российская экономика была подвержена влиянию кризисных цен на сырьевые товары и могла ослабить возможные последствия кризиса еврозоны для российской экономики и, следовательно, уменьшить побочные эффекты для Республики Беларусь. Это обусловлено тем, что для обеспечения внешней и внутренней стабильности макроэкономическую политику следует согласовывать с таргетированием инфляции.

Дальнейшее реагирование государственных органов на мировую экономическую ситуацию было направлено на ужесточение проводимой ими политики. Проведение рестрикционной политики было призвано препятствовать росту инфляции и, следовательно, сохранить конкурентоспособность, полученную в результате девальвации белорусского рубля в кризисные для экономики Республики Беларусь годы. Сокращение акцента на достижении высокого роста ВВП и предотвращении установления целевых показателей заработной платы в долларовом выражении позволило повысить уверенность в экономике страны.

Регулятору всегда следует руководствоваться в своих действиях двойными целями восстановления внутренней и внешней стабильности. Внешняя стабильность требует увеличения золотовалютных запасов, в то время как внутренняя стабильность требует ограничения роста кредитования, что является следствием денежно-кредитной политики и соответствует таргетированию инфляции. Для Республики Беларусь важен не только рост кредитования, но и динамика процентных ставок. Выбор кредитного роста как промежуточной цели оправдан с учетом относительной важности кредитного канала, поскольку некоторые кредиты не чувствительны к изменениям процентных ставок. Тем не менее, процентные ставки влияют на поведение вкладчиков и некоторых кредитополучателей. Поэтому была проявлена осторожность в снижении ставки рефинансирования. Быстрое снижение ставок может привести к возобновлению инфляции. Национальный банк Республики Беларусь ужесточил денежно-кредитную

политику, и правительство приняло решение сократить «финансирование на основе выбросов» (то есть финансирование с использованием ресурсов из бюджета), что остановило чрезмерный рост кредитования.

В то же время было акцентировано внимание на то, что структурные изменения в экономике, такие как повышение энергоэффективности в производстве, позволят достичь целевого параметра роста. При этом у банков возникает ряд проблем с ликвидностью: согласование сроков размещения и привлечения денежных средств [7]. Примечательно, что одним из возможных направлений изменения деятельности банков в современном мире может быть связана с перспективной передачей курирования страхового сектора Национальному банку Республики Беларусь от Министерства финансов Республики Беларусь, что повлияет на его регулирование [6].

В настоящее время Национальный банк Республики Беларусь рассматривает текущую денежно-кредитную политику в зависимости от ситуации. Снижение процентных ставок в финансовой политике было оправдано падением инфляционных ожиданий. Вместе с тем стоит отметить, что высокие процентные ставки поощряют быструю конвертацию активов в иностранной валюте в активы, выраженные в рублях, которые принято считать спекулятивными по своему характеру и подверженными риску внезапного возврата. В стране наблюдается постепенное восстановление деловой и кредитной активности [9], чему содействует планомерное снижение уровня процентных ставок.

Например, регулятор постепенно снижает ставку рефинансирования: так, только за 2017 год она понижалась 8 раз в общей сложности с 17 % до 11 %, но уже с 14.02.2018 года составила 10,5 %. Вместе с тем годовая инфляция за 2017 год в стране составила 4,6 %, что существенно ниже планового параметра и демонстрирует успешность проводимой государственными органами экономической политики. В прошлом году существенно возросли золотовалютные резервы. Данная ситуация свидетельствует о том, что сформированный запас позволит своевременно погашать валютные обязательства в 2018 году, по состоянию на начало которого они составили более 7 млрд. долларов США.

В 2018 году регулятор намерен продолжить таргетировать инфляцию, которая запланирована в размере не более 6 %. Стоит отметить, что плановый параметр инфляции в 2018 году несколько выше, чем в 2017 году, что можно объяснить сохранением относительно высоких инфляционных и девальвационных ожиданий в экономике. Однако установленная величина согласуется со среднесрочной целью по ее снижению до 5 % к концу 2020 года. Роль промежуточного ориентира монетарной политики в 2018 году будет выполнять прирост средней широкой денежной массы на уровне 9-12 %.

В рамках перехода в среднесрочном периоде к режиму инфляционного таргетирования Национальный банк Республики Беларусь с 2018 года в качестве операционного ориентира выступит процентная ставка по однодневным межбанковским кредитам в национальной валюте, а не рублевая денежная база, как это было до 2018 года.

В 2018 году действия Национального банка Республики Беларусь будут направлены на обеспечение безопасного и устойчивого функционирования банковского сектора, а именно на стабилизацию ситуации с проблемными активами банков, которые значительно возросли в 2017 году. Это можно объяснить резким ростом кредитов, особенно потребительских кредитов (более чем в 1,5 раза) во втором квартале 2017 года, что связано с отменой обязательного предоставления справки о доходах для получения кредита.

В рамках реализации положений Программы социально-экономического развития Республики Беларусь на 2016–2020 годы Национальным банком Республики Беларусь

совместно с Правительством планирует реализовывать мероприятия по либерализации валютных отношений и дедолларизации экономики. Основные этапы дедолларизации планируется завершить к концу 2018 года.

Важным шагом в реализации денежно-кредитной политики выступило решение о создании до 1 марта 2018 года Национальным банком Республики Беларусь ОАО «Небанковская кредитно-финансовая организация «Белинкасгрупп» с участием ОАО «АСБ Беларусбанк» и ОАО «Белагропромбанк». При этом доля участия регулятора составит не менее 25,5 %. Это позволит усовершенствовать налично-денежный оборот и рационализировать деятельность банков страны. Таким образом, они смогут акцентировать внимание на основной своей деятельности, исключить дублирующие функции и повысить эффективность своей деятельности.

Выводы. Опыт реализации экспансионистской и рестрикционной денежно-кредитной политики Республики Беларусь позволяет судить о влиянии бесчисленного множества факторов на экономическую ситуацию страны. Регулятор страны должен брать ответственность на установление целевого параметра и выбора комплекса финансовых инструментов для точечного воздействия на определенные приоритетные параметры либо для комплексного воздействия на ключевую сферу экономики.

Невозможно не отметить ограниченность Национального банка Республики Беларусь в выборе финансовых инструментов, адекватных экономике страны. Это обусловлено неразвитостью ряда финансовых институтов и особенностью менталитета белорусского народа. Стоит отметить, что девальвация белорусского рубля в 2011 году привела к тому, что до сих пор в стране существуют высокие девальвационные и инфляционные ожидания, с которыми также необходимо считаться при построении эффективной денежно-кредитной политики.

Вместе с тем примечательным является колоссальная работа регулятора Республики Беларусь в поддержании доверия экономических субъектов к белорусскому рублю и финансовым институтам страны. Это не свидетельствует о безусловном доверии и безоговорочной стабильности страны, однако дает возможность определить позитивную тенденцию и на собственном опыте выработать наиболее эффективный комплекс мероприятий и набор инструментов, соответствующий требованиям современных реалий.

Список использованных источников:

- 1.Киевич А.В. Госдолг Республики Беларусь: тенденции и перспективы его регулирования / А.В. Киевич // Современные аспекты экономики. – 2017. – № 10 (242). – С.20-25.
- 2.Киевич А.В. Ослабление рубля: кому это выгодно? / А.В. Киевич // Современные аспекты экономики. – 2014. – № 12 (208). – С. 63–73.
- 3.Киевич А.В. Тенденции валютного рынка Республики Беларусь / А.В. Киевич // Современные аспекты экономики. – 2017. – № 5 (237). – С. 34–39.
- 4.Кисель И.А. Роль внешней среды в формировании концепции организации налогового менеджмента на предприятиях Республики Беларусь / И.А. Кисель // Экономика и банки. – 2011. - № 2. – С. 13-21.
- 5.Конончук И.А. Реализация налоговой политики, стимулирующей страхование в Республике Беларусь / И. А. Конончук // Экономика и банки. – 2017. – № 1. – С.2–10.
- 6.Конончук И.А. Современные аспекты налогового регулирования страховой деятельности в Республике Беларусь / И. А. Конончук // Банковская система: устойчивость и перспективы развития: сборник научных статей восьмой международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики, посвященной году науки в Беларуси. – Пинск: ПолесГУ, 2017. – С. 86-89.
- 7.Пригодич И.А. Ключевые проблемы банка при управлении ликвидностью / И. А. Пригодич // Банковская система: устойчивость и перспективы развития: сборник научных статей седьмой международной научно-практической конференции по вопросам банковской экономики. – Пинск: ПолесГУ, 2016. – С. 147-150.
- 8.Пригодич И.А. Причины возникновения системных банковских кризисов / И. А. Пригодич // Управление в социальных и экономических системах: материалы XXIV Международной научно-практической конференции, Минск: МИУ, 2015. – С. 47-49.
- 9.Пригодич И.А. Рейтинги банков Республики Беларусь / И.А. Пригодич // Экономика и банки. – 2017.- № 2.- С. 96-105.

УДК 339.138 : 336.71

Маслий Н.Д., к.е.н., доцент

Вакутина М.А.

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова

НЕЙРОМАРКЕТИНГ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ

В статье рассмотрено такое инновационное маркетинговое направление как нейромаркетинг, его применение в финансово - банковских учреждениях для повышения конкурентоспособности услуг. Авторами исследованы основные аспекты внедрения различных видов нейромаркетинга и сделаны выводы по его целесообразности для повышения удовлетворения потребностей покупателей при предоставлении банковских услуг.

Ключевые слова: нейромаркетинг, финансово-банковские учреждения, конкурентоспособность услуг.

Вакутіна М.О., Маслій Н.Д.

НЕЙРОМАРКЕТИНГ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

У статті розглянуто таке інноваційне маркетинговий напрям як нейромаркетинг, його застосування в фінансово - банківських установах для підвищення конкурентоспроможності послуг. Авторами досліджено основні аспекти впровадження різних видів нейромаркетинга і зроблені висновки по його доцільності для підвищення задоволення потребностей покупців при наданні банківських послуг.

Ключові слова: нейромаркетинг, фінансово-банківські установи, конкурентоспроможність послуг.

Maslii, N., Vakutina M.A

NEUROMARKETING FINANCIAL SERVICES

The article considers such innovative marketing direction as neuromarketing, its application in financial institutions to improve the competitiveness of services. The authors studied the main aspects of the introduction of various types of neuromarketing and made conclusions on its feasibility to improve the satisfaction of customers' needs when providing banking services.

Key words: neuromarketing, financial and banking institutions, the competitiveness of the services.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важным научным и практическим заданием. В современном мире существует огромное количество приемов и методов продвижения и реализации банковских услуг. Главной задачей любого банка является - удовлетворение потребностей своих клиентов, а так же реализация своих собственных целей. Однако, с каждым днем конкуренция между банками усиливается и быть конкурентоспособными становится все сложнее. На сегодняшний день количество банков в Украине значительно больше, чем в других индустриальных странах. Поэтому достаточно проблематичным и актуальным вопросом для финансового - банковских учреждений является получение достаточного количества клиентов. В условиях увеличения индивидуализации спроса клиентов финансового - банковских учреждения должны акцентировать свое внимание на различные инструменты маркетинга. Кроме применения маркетинг - микса, 7Р, своевременных маркетинговых исследований, рекламы, все большей актуальности набирают креативные подходы к продвижению товаров и услуг. Одним из таких является нейромаркетинг, который способствует сформировать виденье об услуге или товаре и удержать своих клиентов.

Анализ последних исследований, в которых начато решение проблемы. Среди ученых которые исследуют теоретико – методологические основы нейромаркетинга и проблемы его применения на практике можно выделить: Котлера[10] и Ф Бардена [3], изучавшие основы маркетинга; Арндт Трайнди[2] , Дуглас Ван Праета[5], Дэвид Льюиса[7], Д.Ариели [8], М. Линдстрона[12], Р. Дули[6], М. Акунича[1] , Е. Кан[9], А. Колесникова[11], С. Романюху[16], М. Сороку[18], изучавшие сущность нейромаркетинга и его влияние на покупателя, и других. Однако, в исследуемых трудах, данные авторы, рассматривали лишь сущность, понятие, методы нейромаркетинга, применения его в рекламной деятельности, продвижение товаров. Это свидетельствует о недостаточности системных исследований нейромаркетинга, как инструмента развития конкурентных преимуществ финансово – банковских учреждений. Именно поэтому современный мир требует более новых и современных маркетинговых технологий.

Цели статьи. Целью исследования является разработка теоретических, методических положений и практических рекомендаций по внедрению нейромаркетинга финансовых услуг в финансово – банковские учреждения, для повышения конкурентоспособности.

Изложение основного материала с полным обоснованием полученных научных результатов. Данное направление является сравнительно новым, поскольку использование психологии в маркетинговой деятельности началось лишь в конце XIX ст., а нейромаркетинг как наука сформировалась в XX ст. Для определения сущности нейромаркетинга финансовых услуг нами был проведен анализ научных трудов ученых, который приведен в табл.1.

Таблица 1

Анализ научных подходов к определению сущности нейромаркетинга

Автор, источник	Сущность нейромаркетинга
Акунич М.	«Нейромаркетинг представляет собой такой маркетинг, который использует разные воздействующие на человеческий мозг стимулы, чтобы вызвать нужное действие».
Сорока М.	«Нейромаркетинг – прикладной раздел нейроэкономики, который охватывает исследования потребительского поведения с применением инструментария нейронаук».
Романюха С.	Нейромаркетинг, как наука, объясняет механизмы действия бессознательных процессов, протекающих в нейронных структурах.
Кан Е.	«Нейромаркетинг – новая область знаний, которая представляет собой комбинацию двух сфер знаний – неврологии и традиционного маркетинга».
Колесников А.	«Нейромаркетинг – набор методов, созданных с помощью статистической обработки данных, полученных в результате психофизических исследований».
Линдстром М.	Нейромаркетинг отождествляет с сенсорным маркетингом, который позволяет выработать у людей условные рефлексы, ассоциирующиеся с конкретным брендом.
Котлер	Нейромаркетинг представляет собой такой маркетинг, который использует разные воздействующие на человеческий мозг стимулы, чтобы вызвать нужные действия.
Арндт Трайнди	Нейромаркетинг – набор приемов, в основу которых лежат знания биохимии эмоциональных реакций человека, применяемых для влияния на восприятие и поведение покупателя, воздействуя на все его 5 органов чувств.
Дули Р.	Нейромаркетинг изучает реакции мозга на различные маркетинговые стимулы, как информационного, так и чувственного плана, чтобы понять на что реагируют покупатели и почему они принимают те или иные решения.
Барден Ф.	Нейромаркетинг отображает центр внимания не товар, а решение его покупки, реализацию которого способствует нейробиология.

Источник : обобщены и систематизированы автором на основе [1, 2, 3, 6, 9, 10, 11, 12, 16, 18].

Таким образом понятие нейромаркетинга имеет общие составляющие: это часть маркетинга, которая охватывает исследования бессознательных процессов человека и воздействие на человеческий мозг.

Можно обобщить результаты и определить понятие нейромаркетинг финансовых услуг. Нейромаркетинг финансовых услуг – это метод применения информации о непроизвольных реакциях человека, полученных в результате использования инструментария нейронаук, для реализации максимального количества финансовых услуг и получение прибыли.

В нейромаркетинге используются множество методов, позволяющие выявить подсознательное отношение потребителя к услугам, приведены в табл. 2.

Таблица 2

Методы нейромаркетинга

Метод	Суть метода
Наблюдение за сердечно-сосудистой системой человека	Измерение частоты сердечных сокращений, давления и тонуса сосудов.
Измерение электрического сопротивления кожи	Для выявления повышенного потоотделения.
Регистрация мышц	Регистрация сокращения мышц лица.
Метод извлечения метафор Залтмана	В этой методике использовались наборы картинок, которые вызывали у клиента положительный эмоциональный отклик.
Анализ вызванных потенциалов	Анализ реакции мозга на те или иные раздражители.
ЭЭГ	Метод, позволяющий регистрировать ритмы мозговой активности, меняющиеся в зависимости от изменений состояния человека (эмоций, уровня концентрации внимания, бодрствования/сна)
MPT	Аппарат, позволяющий проследить за изменениями деятельности глубинных мозговых структур (а не только коры), которые отвечают за эмоциональные проявления.
eye-tracking	Специальное приспособление в виде очков, позволяющее отследить траекторию взгляда покупателя и отмечать зоны, цепляющие взгляд (eye-catching).

Источник : обобщены и систематизированы автором на основе[2,4].

Исследования показали что каждый метод имеет большую важность в исследовании нейромаркетинга, как по отдельности, так и в комплексе. Но часто используемым методом является айтрекинг так, как он позволяет определить степень концентрации человека на том или ином объекте и изменение его эмоционального состояния.

В свою очередь, нейромаркетинг делится на несколько видов (рис.1).

Рис.1. Основные виды нейромаркетинга

Источник : обобщены и систематизированы автором на основе[14, 15, 17, 20].

На сегодняшний день определены различные виды нейромаркетинга, такие как менчендайзинг, атмосфера, аромаркетинг, звуковой дизайн,.

1.**Менчендайзинг** (сенсорный маркетинг) – это воздействие на сознание человека с помощью цвета и изображения. Цвет имеет разную степень запоминания. В частности, за этим показателем лидирует желтый цвет, особенно если он сосуществует вместе с черным. Благодаря умелому использованию цвета, клиенты визуально представляют выбранное финансово – банковское учреждение и его услуги [15].

2.**Атмосфера** – это создание благоприятных условий для предоставления услуг. В формировании атмосферы используют архитектуру, планировку, визуальные компоненты, освещение, цвета, музыку, запахи, температуру и другие факторы, стимулирующие эмоциональное состояние, адаптивные способности, положительное восприятие клиента банка, создающие в его сознании определенный образ финансово-банковского учреждения, подчеркивающие его индивидуальность и т.п.

3. Не мало важным видом нейромаркетинга является **аромаркетинг** – это воздействие на сознание человека с помощью аромата. Цель ароматического маркетинга - с помощью воздействия запахов влиять на поведение клиентов, обеспечивать положительное восприятие предложения. Согласно исследованиям специалистов, 98% всей рекламной информации не воспринимается вообще, а средняя продолжительность восприятия рекламного объявления лишь 2 секунды [17 с.42]. Применение таких «неожиданных» раздражителей, как аромат, может продлить время рассмотрения объявления и побудить человека интенсивнее его изучить.

4. Еще одной составляющей нейромаркетингу есть звуковой дизайн. Музыка влияет на настроение покупателей не меньше, чем цвет. **Аудио-маркетинг** (от лат. audio — слушаю, от англ. marketing — продажа, торговля на рынке) - это часть процесса создания и продвижения бренда, увеличения его ценности для клиентов и управления взаимоотношениями с ними с обоюдной выгодой, как для Компании, так и для клиентов (покупателей). Аудио-маркетинг исторически возник на пересечении музыки и торговли.

Для исследования методики внедрения и использования нейромаркетинга в финансово – банковских учреждениях, в табл.3 наведено 5-ТОП банков по получению прибыли в 2017 году [20].

Таблица 3

5-ТОП Прибыльных банков в Украине в 2017 г.

Название	Прибыль до налогообложения , тыс. грн.	Прибыль после налогообложения , тыс. грн.
Райффайзинг Банк Аваль	1 754 157	1 448 999
Приватбанк	1 107 859	1 107 644
ПУМБ	585 490	480 102
Креди Агриколь Банк	371 202	305 550
Сити Банк	327 873	268 726

Источник : обобщено и систематизировано автором на основе[20].

По данным из табл. 3 на первом месте по прибыльности находится Райффайзинг Банк Аваль. Однако, есть банки которые составляют ему большую конкуренцию, в особенности ПриватБанк.

Современная рыночная среда требует от банковских учреждений применения новых маркетинговых решений в направлении продвижения своих банковских услуг.

1.Применение менчендайзинга.

Финансово – банковские учреждения могут использовать манчендайзинг в рекламе. Однако, следует учесть какой цвет вы взяли за основу дизайна банка, ведь в таком случае данный цвет должен преобладать в определенных сочетаниях. Анализ преобладающих цветов в различных банках, мы отобразили в табл. 4.

Таблица 4

Анализ применения менчендайзинга для продвижения финансовых услуг 5 – ТОП банков в Украине на 2017 г.

Райффайзинг Банк Аваль	1.Желтый 2.Синий	1.Добавляет равновесия эмоциям, снимает душевное волнение, настраивает на коммуникабельность. 2.Концентрирует внимание на самом необходимом, быстро привлекает к себе внимание.
Приватбанк	1.Зеленый 2.Белый	1.Символизирует молодость, свежесть, здоровья, снимает остроту переживаний 2.Цвет полной открытости, не вызывает никаких неприятных ощущений.
ПУМБ	1.Красный 2.Белый	1.Символизирует силу воли, активность, агрессивность, дает возможность быстро привлечь к себе внимание. 2. Цвет полной открытости, не вызывает никаких неприятных ощущений.
Креди Агриколь Банк	1.Голубой 2.Зеленый 3.Белый	1. Цвет дружеской привязанности, мира, морской свежести. 2.Символизирует молодость, свежесть, здоровья, снимает остроту переживаний. 3. Цвет полной открытости, не вызывает никаких неприятных ощущений.
Сити Банк	1.Синий 2.Белый	1.Концентрирует внимание на самом необходимом, быстро привлекает к себе внимание. 2. Цвет полной открытости, не вызывает никаких неприятных ощущений.

Источник : обобщены и систематизированы автором на основе : [14, 15, 17, 20].

Самым широко используемым цветом, среди банков, является белый, который отображает полную открытость перед своими клиентами, вызывает доверие клиентов.

2.Применение атмосферы.

Важной составляющей в создании атмосферы в финансово – банковских учреждениях есть:

- добровольность взаимоотношений
- взаимная заинтересованность банков и их клиентов
- максимализация удобств для клиентов
- удобная планировка помещения для клиентов
- хорошее освещение и т.п.

3.Применение аромамаркетинга.

Чрезвычайно широкие возможности аромамаркетинга можно использовать в деятельности финансово-банковских учреждений. С помощью ароматов раздражающее ожидание в очереди можно превратить в приятное времяпрепровождение. То есть, в зависимости от вида услуги клиента можно расслабить или, наоборот, создать бодрое, приподнятое настроение. В природе более 400 000 четко определяемых запахов: сильно пахучие, терпкие и сладкие, каждый из которых вызывает качественно различные субъекта объективные впечатления; например, запах жасмина, мягкая мяты и гвоздики действует на человека возбуждающе, а розовый запах, наоборот, способствует релаксации и снижает волевые качества личности [14 с.37].Анализируя приемы аромамаркетинга мы выделили, на наш взгляд ,самый эффективные в применении к банковским учреждениям табл.5 [14 с.36].

Таблица 5

Аромамаркетинг для финансово – банковских учреждений

<i>1.Ароматизация воздушного пространства с целью привлечения клиентов и создания благоприятной атмосферы</i>	
1.1.свежескошенной травы просохшего на солнце белья	заставляют клиентов дольше задерживаться в учреждении.
1.2. перечной мяты и грейпфрута	усиливают концентрацию внимания, что может быть полезно при расплате
1.3. сандал	воспринимается как более надежный, уютный, комфортный и дорогой
1.4. герань	успокаивающий
1.5. запах корицы	он одновременно расслабляет, успокаивает, избавляет от чувства страха, одиночества и депрессии
<i>2.Аромабрендинг (разработку и внедрение аромалоготипа компании)</i>	

Источник : обобщены и систематизированы автором на основе[14].

С помощью аромата можно придать бренду дополнительный уровень коммуникативности, настроения, эмоции. К тому же, ароматическая составляющая может оказаться очень мощной. То есть не только цвет, логотип, стилистические и интерьерные решение, но и свой собственный аромат, присущий именно этому банку, соответствующий ее концепции и философии, может вывести коммуникацию с ее клиентами и партнерами на совершенно новый уровень [13 с.123].

4.Применение аудио – маркетинга.

Мы считаем этот вид нейромаркетинга одним из самых успешных для продвижение финансово-банковских учреждений. Вы замечали как ваш интерес к определенному учреждению или торговой точке увеличивался за счет музыкальных эффектов, которые были применены как внутри помещения, так и за его пределами? Для банка мы посоветовали бы использовать музыкальные эффекты за пределами помещения или же умеренную громкость, если вы решили внедрить музыкальное сопровождение непосредственно в самом учреждении. Нами было выделено несколько приемов аудио-маркетинга для финансово-банковских учреждений табл.6 [21].

Таблица 6

Применение аудио-маркетинга в финансово-банковских учреждениях

<i>Прием</i>	<i>Описание</i>
Аудио-логотип	Запоминающийся аудио-логотип сделает ваш бренд запоминающимся и узнаваемым, повысит его ценность в сознании клиентов.
Аудио-поздравления	Аудио-поздравления клиентов с праздниками, пожелания отличного дня от вашего бренда принесут положительные эмоции покупателям и помогут создать праздничное настроение.
Музыка	Правильно подобранная музыка за счет особой, приятной атмосферы увеличивает время пребывания клиентов в помещении и стимулирует к импульсным покупкам.
Фоновая музыка	Отрегулированная громкость звучания фоновой музыки позволяет клиентам обсудить преимущества ваших услуг и принять совместное решение о покупке, что актуально для незапланированных крупных покупок.
Реклама	Реклама в музыкальном эфире вовремя напоминает клиенту о финансово-банковском учреждении и его услугах.

Источник : обобщены и систематизированы автором на основе [19].

Все перечисленные приемы являются эффективными для повышения количества клиентов и влияния на их желание в получении финансово – банковских услуг.

Выводы. В результате исследований авторами статьи определено сущность и понятие нейромаркетинга, выведено новое понятие «банковский нейромаркетинг», который включает в себя симбиоз основных элементов нейромаркетинга и финансовых услуг. Главной целью нейромаркетинга финансовых услуг является применение реакций человека, вызванные с помощью нейронаук, для реализации максимального количества финансовых услуг и получение прибыли, а также реализация внедрения данного метода для финансового – банковских учреждений. В тоже время было приведено множество методов нейромаркетинга, которые в современном мире широко используются многими учреждениями и не сопровождаются большими затратами. Следует брать во внимание и то, что данный вид инновационного маркетинга состоит из различных видов, которые являются дешевыми в сравнении с простой рекламой. Поэтому, его применение для решения таких задач финансового – банковских учреждений, как повышение количества клиентов и поддержания конкурентоспособности, является высоко успешным и мало затратным способом, что для каждого учреждения очень важно. Следует выделить, что в современных условиях развития финансового - банковского бизнеса акцент делается на менчендайзинг (сенсорный маркетинг). В результате анализа было отображено прямую связь цветов и их применения в дизайне финансового – банковских учреждений, создание атмосферы, которая выражается в подборе света, музыки, планировки, а также акцент на аромамакетинг. Ведь ароматизация воздушного пространства определенными ароматами прямо пропорциональна привлечению клиентов и созданию благоприятной атмосферы. Что касается аудио – маркетинга, то он успешен в применении за пределами помещения или же с применением правильно подобранной громкости, если это касается залов ожидания, которые сопровождаются очередями. Таким образом, авторы подходят к выводу, что поддержание конкурентоспособности на рынке, повышение количества клиентов финансового – банковских учреждений, прямо

пропорціонально зависит від розробленої ними стратегії впровадження і використання нейромаркетингу.

Список использованных источников:

1. Акунич М. Нейромаркетинг и... // Официальный сайт «Энциклопедия маркетинга» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.marketing.spb.ru/libaround/science/neuro_&.htm
2. Арндт Трайндл. Нейромаркетинг. Визуализация эмоций. М.: Альпина Паблишер, 2016. 112 с.
3. Барден Ф. Взлом маркетинга. Наука о том, почему мы покупаем / Пер. с англ. Антипкина И. М.: Издательство Манн, Иванов и Фербер, 2015
4. Докинз Ричард. Эгоистичный ген. 1976
5. Дуглас Ван Прает Бессознательный брендинг. Использование в маркетинге новейших достижений нейробиологии / Пер. с англ. Гольдберг Ю. М.: Издательство «Азбука-Бизнес», 2014;
6. Дули Р. Нейромаркетинг. Как влиять на подсознание потребителя / Пер. с англ. Рубинчик В. Минск: Издательство Попурри, 2015
7. Дэвид Льюис Нейромаркетинг в действии. Как проникнуть в мозг покупателя / Пер. с англ. Мацковская М. М.: Издательство Манн, Иванов и Фербер, 2015;
8. Дэн Ариели Предсказуемая иррациональность. Скрытые силы, определяющие наши решения / Пер. с англ. Миронов П. М.: Издательство Манн, Иванов и Фербер, 2010
9. Кан Е. Ю. Нейромаркетинг - механизм манипулирования потребителями [Электронный ресурс] / Е. Ю. Кан. – Режим доступа : www.nbuv.gov.ua
10. Котлер Основы маркетинга: Пер. с англ./Общ. ред. и вступ. ст. Е. М. Пеньковой. – М.: Прогресс, 1990. – 736 с
11. Колесников А. Нейромаркетинг: новейшие инструменты отождествление бренда [Электронный ресурс] / А. Колесников, Н. Шульгат // Социально-экономические проблемы и государство. — 2011. — Вып. 2 (5).— Режим доступа : <http://sepd.tntu.edu.ua>
12. Линдстром М. Buyology : увлекательное путешествие в мозг современного потребителя. Мартин Линдстром [пер. с англ.]. – М.: Эксмо, 2010. – 240 с.
13. Линдстром М. BRAND Sense. Чувство БРЕНДА. Воздействие на пять органов чувств для создания выдающихся брендов / М. Линдстром. - М.: – Эксмо, 2006. – 272 с.
14. Палахнюк А. Аромат растущих продаж / А.с Палахнюк // Рекламные идеи. – 2005. – № 2. – С. 36-43.
15. Психология цвета в печатной рекламе [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.ukrop.com.ua>
16. Романюх С. Нейромаркетинг. Сила эмоций в противовес отжившим представлениям / С. Романюха // Отдел маркетинга. – 2010. – № 3 – С. 43-48– С. 124 – 126.
17. Рюмшина Л. В. Манипулятивные приемы в рекламе: Учеб. Пособие / Л. В. Рюмшина. – М.; Ростов н / Д: Изд. центр «Март», 2004. – 235 с.
18. Сорока Н. Нейромаркетинг – инструмент изучения потребительских предпочтений в рыночных условиях XXI века / М. Сорока // Материалы научно-практической конференции «Теоретические и прикладные аспекты развития экономики» (г. Тернополь, 18 мая 2011 года). – Тернополь : ТНТУ, 2011
19. Ульяновский Андрей Маркетинговые коммуникации. 28 инструментов миллениума//А.Романюк Изд.: Э.Москва, 2008 – 432с.;
- 20.[Электронный ресурс]- Режим доступа : <https://forinsurer.com/rating/banks/17/3/35/>.
- 21.[Электронный ресурс]- Режим доступа : <http://mediam.by/index.php>.

Рецензент д.е.н., профессор Захарченко В.І.

УДК 336.76

Ніколаєва А.М., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО РИНКУ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

У статті систематизовано теоретичні підходи різних наукових напрямів до визначення макроекономічної ролі фінансового ринку. Визначено проблеми вітчизняного фінансового ринку щодо можливостей його позитивного впливу на соціально-економічний розвиток України в сучасних умовах реформування економіки.

Ключові слова: фінансовий ринок, суспільне відтворення, інвестиційний процес, фінансові інститути, кредитний ринок, ринок цінних паперів, реальний сектор економіки.

Nikolaeva A.

MACROECONOMIC VALUE OF THE FINANCIAL MARKET IN THE SYSTEM OF FINANCIAL SUPPORT OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

The article systematizes theoretical approaches of various scientific directions to the definition of the macroeconomic role of the financial market. The problems of the domestic financial market regarding the possibilities of its positive influence on the socio-economic development of Ukraine in the current conditions of economic reform are determined.

Key words: financial market, social reproduction, investment process, financial institutions, credit market, securities market, real sector of economy.

Николаева А.Н.

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ФИНАНСОВОГО РЫНКА В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

В статье систематизированы теоретические подходы различных научных направлений к определению макроэкономической роли финансового рынка. Определены проблемы отечественного финансового рынка, что касаются его возможностей положительного влияния на социально-экономическое развитие Украины в современных условиях реформирования экономики.

Ключевые слова: финансовый рынок, общественное воспроизводство, инвестиционный процесс, финансовые институты, кредитный рынок, рынок ценных бумаг, реальный сектор экономики.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Фінансовий ринок завжди був невід'ємною складовою соціально-економічної системи, що забезпечує функціонування і зростання національної та регіональних економік країни, концентрацію і централізацію фінансових ресурсів на перспективних напрямках соціально-економічного розвитку територій, збалансованість суспільного відтворення, цивілізоване фінансування дефіциту державного бюджету. Останнім часом значення фінансового ринку в економіці розвинених країн істотно зросло, його стабільне функціонування стало обов'язковою передумовою економічного прогресу, політичної і соціальної рівноваги в суспільстві. З розгортанням процесів фінансової глобалізації фінансовий ринок перетворився на домінуючий фактор розвитку господарської системи, яка впливає на всі її структурні рівні. В умовах сучасного етапу ринкового реформування української економіки дослідження ролі фінансового ринку та його впливу на соціально-економічний розвиток країни набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Результати дослідження макроекономічної ролі фінансового ринку і окремих факторів його впливу на соціально-економічний розвиток знайшли відображення в роботах західних дослідників: Д. Блюма, К. Вікселля, Дж. Гелбрейта, Л. Гітмана, Р. Голдсмита, К. Ерроу,

Д.М. Кейнса, Л. Левіна, Р. Лукаса, Г. Марковіца, А. Маршалла, Х. Патріка, А. Пігу, Р. Райана, М. Тейлора, Дж. Тобіна, Ф. Фабоцці, Ю. Фами, С. Фаццарі, Г. Хаббарда, Дж. Хікса, В. Шарпа, Й. Шумпетера та ін.

Специфіку становлення фінансового ринку в умовах ринкових перетворень економіки України та його макроекономічне значення досліджували в своїх працях такі вітчизняні науковці, як: О. Василик, В. Гейць, А. Гриценко, С. Еш, В. Корнєєв, М. Крупка,

Д. Лук'яненко, О. Мозговий, Д. Полозенко, В. Савчук, В. Смагін, В. Федосов, В. Шелудько, І. Школьник та інші. Однак за всієї цінності проведених досліджень багато важливих питань розвитку фінансового ринку в умовах сучасного етапу реформування вітчизняної економіки залишаються недостатньо розробленими. В наш час для зарубіжних і вітчизняних дослідників характерна тенденція до перегляду оцінки ролі

фінансового ринку у зв'язку з кризовими явищами в економіці останніх років. Тому є необхідність у подальших дослідженнях впливу фінансового ринку на соціально-економічний розвиток країни в умовах сучасних трансформацій в економіці.

Цілі статті. Систематизація теоретико-методологічних підходів до визначення макроекономічної ролі фінансового ринку у системі фінансового забезпечення соціально-економічних систем та виявлення його впливу на розвиток економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Роль фінансового ринку в системі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни та її регіонів виражається в результаті здійснення властивих йому фундаментальних функцій, повнота реалізації яких багато в чому детермінована рівнем розвитку фінансового ринку. Слід зазначити, що хоча наявність тісного зв'язку між рівнем розвитку фінансового ринку і інтенсивністю протікання відтворювального процесу в економіці можна вважати давно визнаним фактом, сам характер цього зв'язку до цих пір залишається предметом дискусій економістів.

З одного боку, більшість дослідників та експертів дотримуються позиції, що вперше була чітко сформульована ще Й. Шумпетером [1], і передбачає активний вплив фінансових інститутів на суспільне відтворення за рахунок більш ефективної трансформації заощаджень в інвестиції. З іншого боку, багато відомих науковців і зараз вважають, що фінансовий ринок виконує відносно пасивну роль, яка виражається лише в обслуговуванні виникаючих потреб економіки в посередницьких послугах. До таких дослідників належить, зокрема, Р. Лукас, який заявляє, що значення фінансового ринку для економічного розвитку дуже сильно переоцінюється [2].

Фінансовому ринку завжди відводилося центральне місце в економічних і фінансових теоріях. Обґрунтування ролі фінансового ринку в економічному розвитку країни є основою теорії фінансового посередництва, функціональні дослідження фінансових ринків пов'язані і з цілою низкою інших теорій – економічного зростання, заощаджень та накопичень, грошово-кредитного регулювання. Трактатування ролі фінансового ринку в економічному розвитку країни різними науковими напрямками має свою специфіку, що, перш за все, пов'язано з відмінністю вихідних концептуальних засад. При цьому в характері постановки завдань і відповідно спрямованості висновків теорії знайшли відображення особливості становлення фінансового ринку на різних етапах його розвитку.

Так, на ранніх стадіях становлення фінансового ринку панувала думка, що діяльність фінансових інститутів, під якими зазвичай розумілися банки, пов'язувалася виключно з функцією забезпечення господарського обороту грошима. При цьому стверджувалося, що грошовий фактор не впливає на відносні ціни, що забезпечують рівність попиту і пропозиції, а значить, не зачіпає реальні змінні. Згодом ця позиція була переосмислена науковцями-економістами в умовах стрімкого розвитку фінансового ринку.

Щодо представників класичної школи економічної теорії, то вони розглядали фінансовий ринок більшою мірою у відриві від сфери виробництва, їх роботи швидше містили аналіз окремих аспектів грошового обігу. Повною мірою взаємозв'язок виробничого і фінансового секторів економіки став предметом розгляду тільки в другій половині XIX ст.

Одного з перших дослідників, який запропонував концепцію позитивного впливу грошового ринку на промисловий розвиток, вважають У. Бейджхота. Його праця «Ломбард-Стріт: опис грошового ринку» багато в чому визначила подальший розвиток досліджень, виявивши ряд закономірностей руху капіталу. Пізніше значний внесок в аналіз цього впливу вніс К. Маркс. Однією з відмінних рис його підходу можна вважати неоднозначність оцінки впливу сегментів фінансового ринку на реальний сектор економіки, зокрема кредитного ринку і ринку цінних паперів. Так, в роботах К.

Маркса зазначено, що з одного боку, розвиток ринку акцій сприяє розширенню виробництва та створення нових підприємств, надаючи ресурси, недоступні для окремого капіталіста. З іншого – веде до відокремлення власника капіталу від самого процесу відтворення. Власник стає виключно грошовим капіталістом, а керуючий – найманим працівником, при цьому, оскільки винагорода останнього є заробітною платою, весь прибуток концентрується в руках власника. В цьому і полягає процес відділення фінансового сектора економіки від реального [3, с. 7].

Щодо взаємодії фінансового та реального секторів економіки К.Маркс робить принципово важливий, на наш погляд, висновок, що «оскільки знецінення або підвищення вартості цінних паперів не залежить від руху вартості дійсного капіталу, який вони представляють, багатство нації після такого знецінення або підвищення вартості залишається таким же, яким воно було до нього» [3, с. 8]. Отже, Карл Маркс в своїх працях піднімав питання щодо спекулятивного характеру фінансового ринку, в тому числі в частині його відриву від реального сектора економіки, зростання співвідношення грошової пропозиції у фінансовому і реальному секторах, ризиків, властивих фінансовому ринку.

Слід зазначити, що актуальність цього аспекту, порушеного К. Марксом ще в кінці

XIX ст., багатократно посилилася на сучасному етапі розвитку економіки. Феномен зміни ролі власників акціонерного товариства, які втратили зв'язок з його безпосередньою діяльністю, вже на початку XXI ст. розглядається Джоном Гелбрейтом в роботі «Економіка невинного обману: правда нашого часу» [4, с. 45].

В рамках неокласичних теорій економічної науки роль фінансового ринку в суспільному відтворенні стала пов'язуватися з ефективним розподілом ресурсів в економіці на основі подолання невизначеності результату інвестування і зниження ризику вкладень. Оскільки фундаментальні положення неокласичного напрямку побудовані на принципах мінімізації державного втручання в економічні процеси і забезпечення максимальної свободи сил ринкового саморегулювання, роль фінансового ринку розглядається, виходячи з уявлень про повну і автоматичну трансформацію заощаджень в інвестиції, досягнення макроекономічної рівноваги та оптимальності розподілу фінансових ресурсів у суспільному відтворенні. Так, наприклад, відповідно до теорії А. Пігу [5], фінансовий ринок і його інститути є посередником між потенційними і реальними інвесторами, які приймаючи на себе інвестиційні ризики, забезпечують раціональний розподіл капіталу і, як наслідок, стимулювання економічного зростання.

Значення фінансових ринків щодо ефективного розміщення інвестицій в економіці простежується також в роботах інших представників неокласичного напрямку. На думку

Х. Патріка, головною функцією фінансового ринку є раціоналізація процесів перерозподілу ресурсів у господарській системі. Р. Голдсміт, досліджуючи роль фінансового ринку в суспільному відтворювальному процесі, приходить до висновку про те, що розвиток кредитних організацій і поширення фінансових інструментів призводить до розподілу функції заощадження (очікування) і функції інвестування (невизначеність) і тим самим розвитку суспільного відтворення [6].

Однак, на думку більшості науковців, кардинальні зміни уявлення про роль фінансового ринку у суспільному відтворювальному процесі пов'язані з роботами Й. Шумпетера. У запропонованій ним теорії поєднуються як елементи неокласичного напрямку економічної науки, так і передумови теорії інституціоналізму. Концепція Й. Шумпетера довела неправомірність зведення діяльності фінансових інститутів лише до функції опосередкування актів обміну – трансакційної функції. У своїй науковій праці «Теорія економічного розвитку» Й. Шумпетер аналізує ті внутрішні чинники, що викликають економічний розвиток системи, на відміну від класичної школи, що досліджує умови статичної рівноваги.

Як вважає Й. Шумпетер, щоб підприємці-новатори могли отримати в своє розпорядження кошти виробництва, вони повинні користуватися послугами кредитної системи. Вчений-економіст розглядає кредит як найважливішу умову використання існуючих факторів для створення нових виробничих комбінацій, а банки – як особливий феномен розвитку, як суб'єкти, що, виступаючи від імені народного господарства, видають повноваження на здійснення нових виробничих комбінацій [1, с. 230]. Процес кредитування розглядається ним, перш за все, з народногосподарської точки зору.

Отже, Й. Шумпетер здійснив методологічний поділ ролі фінансового ринку в простому відтворенні («господарському кругообігу») і розширеному відтворенні («процесі розвитку»): з одного боку, це участь інститутів фінансового ринку у грошовому опосередкуванні незмінних господарських процесів, що регулярно повторюються (рутинних), з іншого боку, що не помічалось раніше світовою економічною наукою, це ринкове фінансування інвестицій, що супроводжує зміни в звичайному ході кругообігу. Саме розвиток в повному розумінні цього слова (а не кругообіг), на думку Й. Шумпетера, в принципі має потребу у фінансовому ринку.

На відміну від Й. Шумпетера, що розглядав роль фінансового ринку через призму теорії розвитку, Дж. М. Кейнс аналізує роль фінансового ринку з позицій макроекономічної теорії, що доводить залежність сукупного доходу від поточного стану фінансових умов інвестиційного процесу. Згідно з кейнсіанським підходом, припущення неокласиків щодо повної і автоматичної трансформації заощаджень в інвестиції є неправомірними. Відмовившись визнати створення купівельної сили як ключового чинника інвестиційного процесу, Дж. М. Кейнс запропонував альтернативну логіку обґрунтування ролі фінансового ринку в господарській системі. Основою його міркувань стало звернення до тріади фундаментальних психологічних чинників: «психологічної схильності до споживання, психологічного припущення про майбутні доходи від капітальних активів і психологічного сприйняття ліквідності» [7, с. 230].

Слід наголосити на тому, що концепція Дж. М. Кейнса багато в чому стала результатом дослідження кризових явищ під час Великої депресії 1929-1933 рр. Тому не дивно, що його підхід до значення фінансового ринку і характеру його впливу на реальний сектор економіки досить критичний. Згідно з кейнсіанським підходом, фінансовий ринок, з властивою йому спекулятивної природою, є істотним чинником «нестійкості системи». На думку Кейнса, спекулятивний характер угод на фінансовому ринку, націлених на короткострокову вигоду, вносить спотворення в інвестиції і в реальному секторі економіки, через їх зовнішнє фінансування, таким чином, стаючи джерелом невизначеності і збільшуючи ризик кризових явищ [7, с. 225].

В рамках нової інституційної теорії роль фінансового ринку в суспільному відтворенні пов'язується, в першу чергу, зі здатністю його інститутів концентрувати і транслювати інформацію, зменшувати інформаційну асиметрію, і внаслідок цього мінімізувати трансакційні витрати. В контексті такої теорії фінансові інститути розглядаються як підприємства, що спеціалізуються на зборі і використанні інформації: вони є організаціями, які служать джерелом інформації і тим самим запобігають її асиметрії.

В результаті «інформаційної» спеціалізації фінансових інститутів з'являються інші фінансові продукти і послуги, в тому числі і ті, які передбачають управління ризиками. Оскільки нові технології обробки і передачі інформації призводять до виникнення нових видів фінансових інструментів, тому зростає необхідність розвитку фінансових інститутів для її збору і використання. Інформація про ефективність використання тих чи інших ресурсів розпорошена між економічними агентами, фінансовий ринок консолідує цю інформацію. При цьому, чим більший обсяг ресурсів залучений в ринковий обмін, опосередкований обігом фінансових інструментів, тим вище інтенсивність протікання відтворювального процесу.

В сучасних умовах фінансові інструменти перестають бути чисто національними регуляторами економічного розвитку і перетворюються в суттєвий засіб економічного і політичного впливу одних країн на інші. Створені за останні десятиліття інформаційні системи посилюють здатність фінансового капіталу до швидкого переміщення. Міжнародні переміщення капіталу в більшості випадків є короткостроковими і можуть швидко змінити напрямки при поліпшенні або погіршенні умов в тій чи іншій країні. Стихийний характер протікання процесів, динамізм і постійна зміна форм діяльності на фінансових ринках пов'язані з високими ризиками. Разом з тим слід зазначити, що глобалізація, інформаційні технології, фінансові інновації, використання сучасних методів управління портфелями активів дозволяють виробити особливу систему управління ризиками та їх оптимізації: ризики переміщуються туди, де вони можуть бути оцінені, ідентифіковані та контрольовані.

Вже доведено світовою практикою, що в умовах слабого розвитку фінансової інфраструктури економіка країни або регіону приречена на низькі темпи зростання і зниження інвестиційної привабливості, оскільки сучасний інвестиційний процес невід'ємний від високорозвиненого фінансового ринку. На думку дослідників, чим більш відсталою є економіка і чим пізніше починається її реформування, тим важливіша політика стимулювання пропозиції через фінансові ринки.

Отже, представлені підходи в контексті аналізу впливу фінансового ринку на економічний розвиток країни дозволяють обґрунтувати положення про те, що фінансовий ринок впливає на суспільний відтворювальний процес та економічне зростання країни за напрямками, заданими його фундаментальними функціями. Серед них традиційно виділяють: 1) мобілізація заощаджень і трансформація їх в інвестиції; 2) сприяння обміну товарами і послугами; 3) надання інформації про можливості інвестування і розподілу капіталу; 4) моніторинг інвестицій і здійснення корпоративного управління після здійснення фінансування; 5) спрощення диверсифікації та управління ризиками. Очевидно, що ефективне виконання цих функцій фінансовим ринком здатне призвести до прискорення економічного зростання. Разом з тим реалізація зазначених функцій залежить від цілого ряду факторів, серед яких особливу значимість мають глобальні, трансформаційні та інституційні чинники.

Сучасний фінансовий ринок в Україні ще перебуває в стадії формування. Його основна проблема полягає в нездатності забезпечити ефективний перерозподіл фінансових ресурсів, необхідний для вирішення завдань модернізації вітчизняної економіки і надання інноваційного імпульсу відтворювальним процесам. Переважно це пов'язано з нерівномірністю руху фінансового капіталу в регіональному розрізі, неоднорідністю економічного і фінансового простору країни, регіональною асиметрією за масштабами фінансового потенціалу, локалізацією фінансової інституційної інфраструктури, ступенем інвестиційної привабливості. Тому для вирішення зазначених проблем та забезпечення виконання вітчизняним фінансовим ринком його функцій необхідно впроваджувати реформи в усіх сегментах фінансового сектору, що здатні забезпечувати сталий соціально-економічний розвиток країни та її регіонів за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентоспроможного середовища згідно зі стандартами країн з розвинутим фінансовим ринком, зокрема ЄС.

Список використаних джерел:

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Й.А. Шумпетер. – М.: Директмедиа Паблицинг, 2008.
2. Lucas R.E. On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, July 1988, 22 (1). P 3.
3. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. Т.3. Ч. 2. / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1983.
4. Гэлбрейт Дж. Экономика невинного обмана: правда нашего времени / Джон Гэлбрейт. – М.: Европа, 2009. – 88 с.
5. Pigou A.C. Industrial Fluctuations. L., 1927.
6. Goldsmith R. Comparative National Balance Sheets. – University of Chicago. Press, Chicago, II, 1985.
7. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Директмедиа Паблицинг, 2008.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336:004.896(07)

Пиріг С.О., к.е.н., доцент

Ніколаєва А.М., к.е.н., доцент

Іщук Л.І., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИНАМІЧНОГО РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В СФЕРІ КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

В статті розглянуто та обґрунтовано доцільність здійснення безготівкових розрахунків за комунальні послуги платіжною картою «Простір» Національної платіжної системи «Український платіжний простір» в контексті динамічного розвитку безготівкових розрахунків та соціально-економічного розвитку фінансових систем.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, комунальні послуги, безготівкові розрахунки, національна платіжна система, платіжна картка, Інтернет, платіжні сервіси.

Pyrih S., Nikolaeva A., Ischuk L.

ENSURING DYNAMIC DEVELOPMENT OF CASHLESS PAYMENTS IN PUBLIC UTILITIES

The article considers and substantiates the expediency of cashless payments for utility bills payment card «Prostir» of the National payment system «Ukrainian payment space» in the context of the dynamic development of cashless payments and socio-economic development of financial systems.

Keywords: housing and communal services, utilities, cashless payments, the national payment system, payment card, Internet payment services.

Пыриг С.А., Николаева А.Н., Ищук Л.И.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДИНАМИЧНОГО РАЗВИТИЯ БЕЗНАЛИЧНЫХ РАСЧЕТОВ В СФЕРЕ КОММУНАЛЬНЫХ УСЛУГ

В статье рассмотрена и обоснована целесообразность осуществления безналичных расчетов за коммунальные услуги платежной картой «Пространство» Национальной платежной системы «Украинское платежное пространство» в контексте динамичного развития безналичных расчетов и социально-экономического развития финансовых систем.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, коммунальные услуги, безналичные расчеты, национальная платежная система, платежная карточка, Интернет, платежные сервисы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Якість послуг у сфері житлово-комунального господарства є індикатором комфорту та безпеки повсякденного життя громадян, а рівень оплати споживачами комунальних послуг однією з передумов фінансової стабільності комунальних підприємств та одним з основних завдань держави щодо соціально-економічного розвитку регіонів України. Проблема заборгованості з оплати спожитих житлово-комунальних послуг в Україні багатогранна і складна. Однією з проблем є здійснення оплати споживачами комунальних послуг щомісяця, що є обов'язковою процедурою. Сьогодні вибір оплати вибирає сам споживач. Це можуть бути безготівкові розрахунки та розрахунки готівкою, здійснені дистанційно, або ж у черзі банку. Але бажання здійснити розрахунки дешевше та швидше є у кожного споживача комунальних послуг. Створення привабливих умов

щодо розрахунків споживачами за комунальні послуги є важливою проблемою, щодо вирішення її рівня проплати. Саме цей факт вказує на важливість дослідження цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідження питань щодо функціонування платіжних систем та розвитку безготівкових розрахунків в Україні займалися вітчизняні науковці та економісти практики: В. Дикий, В. Кравець, Р. Кравець, Я. Чайковський, А. Савченко, П. Сенищ, А. Страхарчук, В. Харченко та ін. Проте, питання щодо особливої ролі національної платіжної системи і безготівкових розрахунків в економіці та її значення для соціально-економічного розвитку залишаються відкритими і потребують ретельного дослідження.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування доцільності здійснення безготівкових розрахунків за комунальні послуги платіжною картою «Простір» Національної платіжної системи «Український платіжний простір» в контексті динамічного розвитку безготівкових розрахунків та соціально-економічного розвитку фінансових систем.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Житлово-комунальні послуги – результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та/або перебування осіб у житлових і нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил, що здійснюється на підставі відповідних договорів про надання житлово-комунальних послуг [1]. Рівень оплати споживачами комунальних послуг впливає на ефективне та стабільне функціонування житлово-комунальних господарств, від чого значною мірою залежить соціально-економічна стабільність регіонів держави.

Згідно Державної служби статистики України за 2017 рік населенню за спожиті житлово-комунальні послуги (без електроенергії) до сплати нараховано 86,1 млрд. грн., з яких сплачено 75,8 млрд. грн. або 88,1%. Обсяг заборгованості населення за спожиті послуги протягом року збільшився на 8,8 млрд. грн. і станом на 01.01.2018 року склав 32,3 млрд.грн. Заборгованість зросла практично за всіма видами послуг, за виключенням послуг із вивезення побутових відходів, де сума боргу залишилась на рівні кінця 2016 року. За газопостачання заборгованість зросла майже у двічі і склала 12,4 млрд. грн.

На 1,7 млрд. грн. зросла заборгованість за послуги централізованого опалення і гарячого водопостачання; на 0,6 млрд. грн. – за послуги утримання будинків, споруд та прибудинкових територій; по 0,3 млрд. грн. зросли борги за електроенергію та за водопостачання і водовідведення.

За 2017 рік 100%-й рівень оплати за житлово-комунальні послуги (без рахунків за електроенергію) з урахуванням погашення боргу попередніх періодів, було забезпечено лише у Житомирській області та Хмельницькій області, найнижчий рівень оплати у Сумській (62%) та Луганській (65%) областях [2].

Динаміка оплати населенням комунальних послуг та її рівень за регіонами наведено на рис.1, а заборгованість з оплати житлово-комунальних послуг та електроенергії представлено на рис. 2.

На 01.01.2018 року заборгованість населення зі сплати за газопостачання становила 12,45 млрд.грн., за централізоване опалення та гаряче водопостачання – 11,15 млрд.грн., за електроенергію – 3,60 млрд.грн., за утримання будинків і споруд та прибудинкових територій – 3,03 млрд.грн., за централізоване водопостачання та водовідведення – 1,81 млрд.грн., за вивезення побутових відходів – 0,41 млрд.грн.

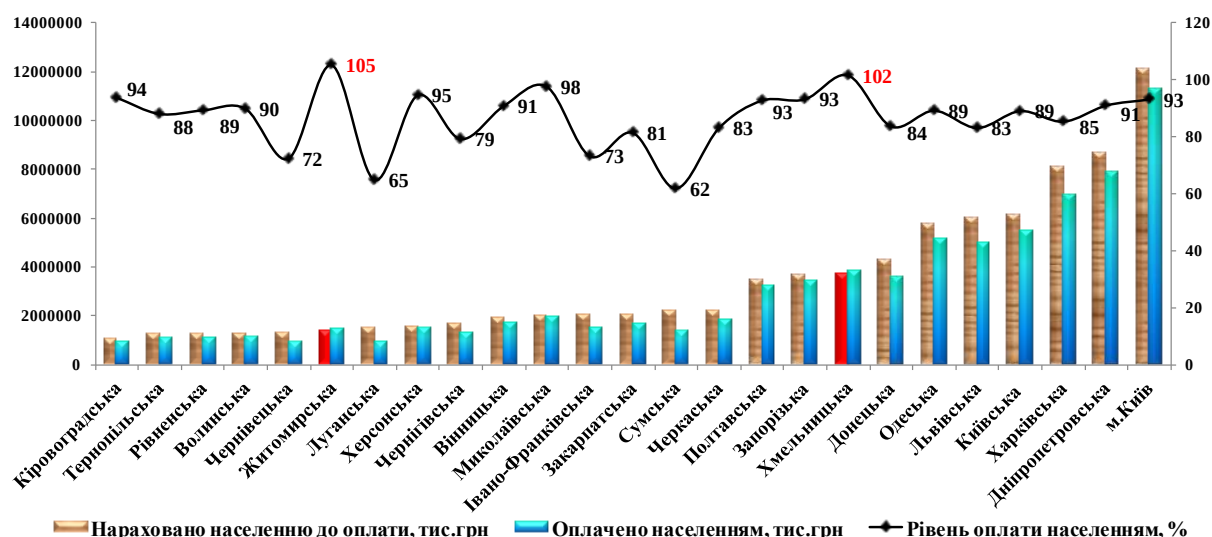

Рис. 1. Рівень оплати населенням житлово-комунальних послуг в розрізі регіонів станом на 01.01.2018 року

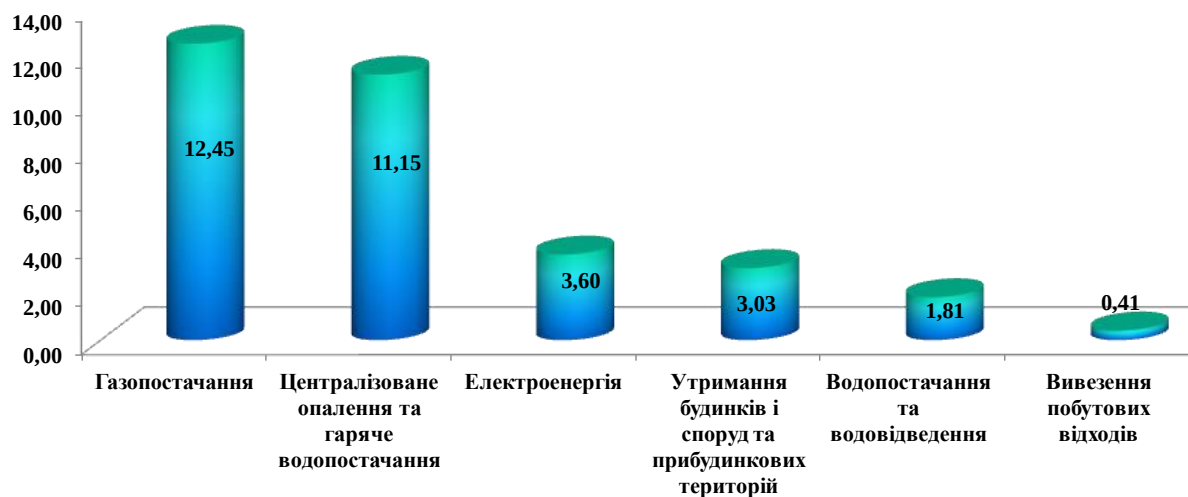

Рис. 2. Заборгованість населення з оплати житлово-комунальних послуг та електроенергії станом на 01.01.2018 року, млрд.грн.

Сьогодні в державі існують різні варіанти оплат комунальних послуг, але здебільшого розрахунки виконуються через термінали, банкомати та відділення і в більшості випадків готівкою.

Україна належить до групи країн із високим показником рівня готівки в економіці, потреба в якій формувалася протягом усіх років незалежності країни. У державі створено розвинену інфраструктуру, орієнтовану на отримання готівки та проведення операцій з нею, але існує значний відрив від інших країн світу в технологіях і засобах безготівкових розрахунків. Розвинуті країни знижують рівень використання готівки, що сприяє росту економіки, підвищує рівень прозорості та спонукає до активного розвитку сучасних сервісів та технологій (рис. 3). Тому державі необхідно створити привабливі умови для активізації безготівкових розрахунків у всіх сферах, в тому числі і за комунальні послуги.

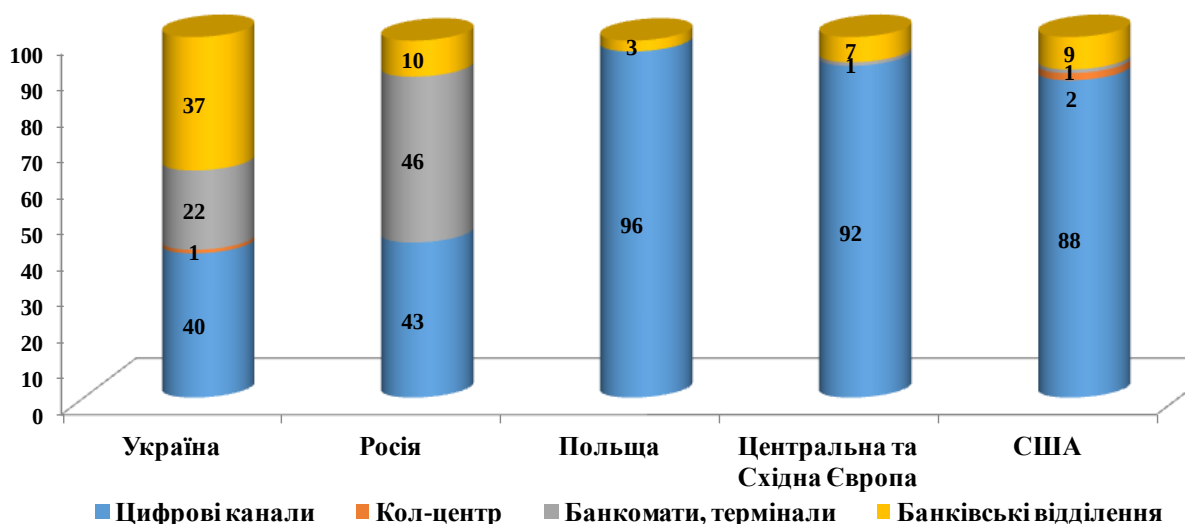

Рис. 3. Структура платежів та переказів фізичних осіб на 01.01.2018 року, %

Переваги безготівкових розрахунків сьогодні очевидні і доказ тому поступове зростання онлайн-платежів в комунальному секторі, при цьому рівень безготівкових розрахунків тут ще доволі низький. 59% усіх платежів за комунальні послуги оплачувалися готівкою у відділеннях банків або через термінали, і тільки 39% платежів з використанням Інтернет [3].

Позитивна тенденція зростання безготівкових розрахунків та розширення платіжної інфраструктури продовжує зберігатися і на початок 2018 року. За підсумками 2017 року частка безготівкових розрахунків в Україні з використанням платіжних карток збільшилась до 39,3% (зростання на 3,8% з початку 2017 року, рис. 4).

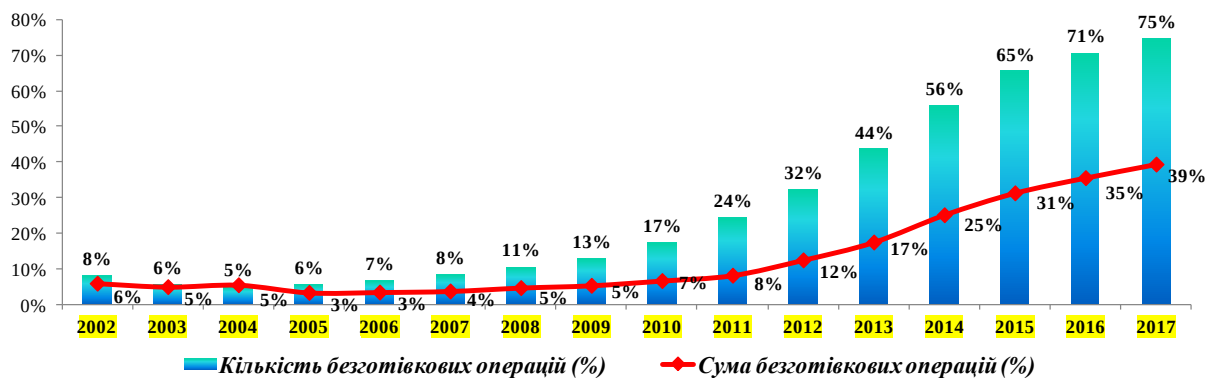

Рис. 4. Динаміка рівня кількості та суми безготівкових операцій, %

Кількість платіжних карток за рік збільшилась на 3,9% і на початок 2018 року становила 59,9 млн шт., з них активних – 34,9 млн шт. (зростання на 7,6% порівняно з початком 2017 року). Також спостерігається позитивний розвиток платіжної інфраструктури на кінець 2017 року, що становить 288684 одиниць (зростання на 14% порівняно з початком року, рис. 5).

Кількість безготівкових операцій становила 2,3 млрд шт. (у порівнянні з 2016 роком – зростання на 30,2%), а обсяг безготівкових операцій становив 835 млрд грн (у порівнянні з 2016 роком – зростання на 46,2%). Найбільший обсяг безготівкових операцій припадає на розрахунки у мережі в Інтернет – 38,8% за кількістю – 41%, в торговельній мережі: за обсягом – 31,9%, за кількістю – 50,6%.

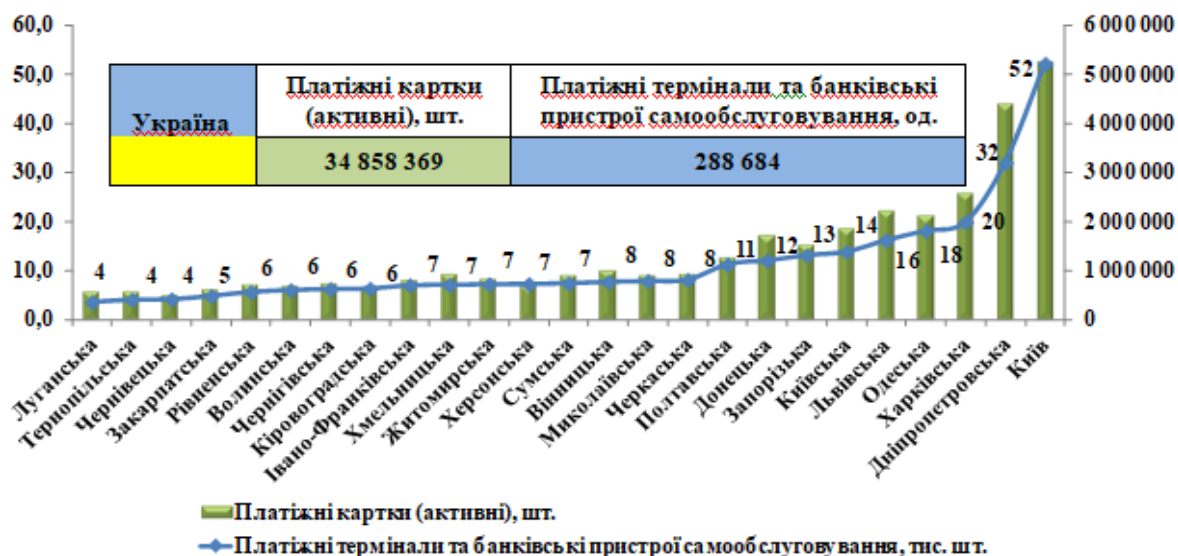

Рис. 5. Динаміка активних платіжних карток та платіжної інфраструктури в регіональному розрізі станом на 01.01.2018 року

Згідно наведених даних можна відзначити, що населення більш активно намагається використовувати платіжні картки для безготівкових розрахунків, і можливістю оплатити комунальні платежі за допомогою платіжних сервісів (платіжні термінали у банківських установах, Інтернет-термінали (системи Portmone, iPay), Інтернет-банкінг – Інтернет-сервіс який належить певному банку), не простоюючи у черзі до каси сьогодні мало кого здивуєш.

Звичайно, що кожен споживач комунальних послуг вибирає для себе зручний платіжний сервіс, і не завжди він може бути дешевий. Але є платники, які хочуть заощадити не тільки час, але й кошти. Тому багато платників відмовляються користуватися Інтернет-сервісами з причини оплати комісійного збору та небезпеки платежів.

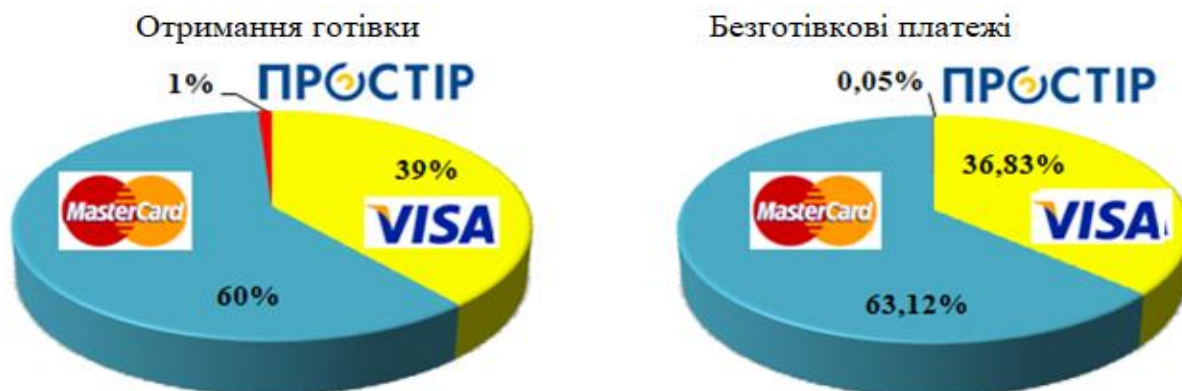

Рис. 6. Структура українського платіжного ринку [4]

І саме найбільше дивує те, що маючи сьогодні в країні національну систему масових електронних платежів (НСМЕП, яка стартувала в пілотному режимі у вересні 2000 року і переведена в режим промислової експлуатації в грудні 2004 року, а 24 лютого 2016 року перейменована в «Простір») досі не стала для населення України надійним супутником безготівкових розрахунків. На кінець 2017 року загальна кількість платіжних карток «Простір» становить – 799 тис. шт., це 2,3% від усіх активних платіжних карток та 1,3% від усіх платіжних карток в обігу.

В Україні 99% безготівкових платежів здійснюються за допомогою міжнародних карток Visa і Master Card, частка «Простору» та інших платіжних карток складає 0,05%, а отримання готівки 1% (рис. 6). Така ситуація не змінюється на протязі десяти років.

Висновки. Можна впевнено говорити про динамічний розвиток НПС «ПРОСТІР», яка здатна повноцінно конкурувати на платіжному ринку і що вона є альтернативою міжнародним платіжним системам, яка дозволить і банкам та їх клієнтам реально скоротити свої витрати, але сьогодні прийшов той момент, коли говорити про національну систему мало (щодо обізнаності «ПРОСТІР», зручності, надійності і т.ін.), необхідні дії, які зможуть допомогти не тільки платникам економити час та кошти, але й допомогти у розвитку грошово-кредитної політики країни.

Головним аргументом має стати те, що 98% трансакцій з використанням платіжних карток українських банків здійснюються всередині країни і лише 2% за кордоном [6]. Для цього необхідні рішучі кроки, а саме:

- не пропонувати, а зобов'язати банківські установи видавати платіжні картки «Простір» своїм клієнтам для отримання заробітної плати, пенсійних та інших соціальних виплат;

- для забезпечення зростання безготівкових розрахунків в державі та переходу на онлайн-платежі за комунальні послуги необхідно скасувати комісійні з громадян за проведення безготівкових платежів картою «Простір»;

- мінімізувати або зовсім відмовитися від комісійних при розрахунках онлайн платіжною картою «Простір».

Український платіжний ПРОСТІР повинен перетворити процес онлайн-платежів в зручну та безпечну взаємодію, що принесе економію часу та коштів власникам таких карток і тим самим фінансову стабільність комунальним підприємствам шляхом збільшення надходжень коштів від споживачів.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про житлово-комунальні послуги», (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 1, ст.1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2189-19/page>
2. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у грудні 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Кравець Р. Cashless economy. Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=30432161>
4. Український платіжний ринок. НПС ПРОСТІР. Національний банк України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=38218252>
5. Єжель О. Йдемо в онлайн? Навіщо українцям переходити на безготівкову оплату за комунальні послуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/397342/jdemo-v-onlajn-navishho-ukrayintsyam-perehodyty-na-bezgotivkovu-oplatu-za-komunalni-poslugy>
6. Вахович І. М. Технологічні інновації у забезпеченні фінансової безпеки при формуванні національної платіжної системи / І. М. Вахович, С. О. Пиріг // Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»: збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – Випуск 14 (53). – Редкол.: відп. д.е.н., професор І. М. Вахович. – Луцьк, 2017. – 232 с. – С. 48-55.

Рецензент: д.е.н., професор Вахович І.М.

УДК 336.71

Погореленко Н.П., к.е.н., доцент

Пелепецький В.І.

Харківський навчально-науковий інститут

ДВНЗ «Університет банківської справи»

ПРОБЛЕМИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті узагальнено теоретичні основи банківської конкуренції та конкурентоспроможності. Проаналізовано ресурсний потенціал банків України в конкурентних умовах. Надано практичні рекомендації щодо забезпечення конкурентоспроможності українських банків в сучасних умовах.

Ключові слова: банківська система, конкуренція, конкурентоспроможність банку, індекс Херфіндаля-Гіршмана, концентрація капіталу, активи.

Pohorelenko N.P., Pelepetskyi V.I.

THE PROBLEMS OF UKRAINE'S BANKS COMPETITIVENESS IN MODERN CONDITIONS

In the article the theoretical foundations of banking competition and competitiveness were summarized, the resource potential of Ukrainian banks in competitive conditions was analyzed. The practical recommendations for ensuring the competitiveness of Ukrainian banks in modern conditions were provided.

Keywords: banking system, competition, bank's competitiveness, Herfindahl-Hirschman index, capital concentration, assets.

Погореленко Н.П., Пелепечкий В.И.

ПРОБЛЕМЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БАНКОВ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье обобщены теоретические основы банковской конкуренции и конкурентоспособности. Проанализирован ресурсный потенциал банков Украины в конкурентных условиях. Даны практические рекомендации по обеспечению конкурентоспособности украинских банков в современных условиях.

Ключевые слова: банковская система, конкуренция, конкурентоспособность банка, индекс Херфиндаля-Гиршмана, концентрация капитала, активы.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із пріоритетів економічного розвитку України є створення та підтримка конкурентоспроможної банківської системи, що неможливо без ефективних та конкурентоспроможних банківських установ, котрі є одночасно і фінансовим базисом системи й індикатором ефективності державної політики.

Конкуренція прямо впливає на рівновагу на банківському ринку, і тим самим на стабільність банківської системи та всієї грошово-кредитної сфери, досягнення яких є одним із пріоритетних напрямів сучасного етапу розвитку ринкової економіки України.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Увагу організаційно-економічним аспектам підвищення конкурентоспроможності українських банків приділено у наукових працях вітчизняних і закордонних вчених та фахівців. Зокрема, на вирішення цієї проблеми спрямовані дослідження Барановського О. І., Кузнєцової А. О., Смовженко Т. С., Мірошніченко О. В., Крухмаль О. В., Лютого І. О., Портера М. Е., Фірмана Р. В. та багатьох інших вчених, які займалися дослідженням цієї проблеми.

Цілі статті. Метою статті є узагальнення теоретичних засад формування конкурентоспроможності банків, аналіз ресурсного потенціалу банків України в конкурентних умовах, а також пошук напрямів удосконалення цього процесу на основі систематизації існуючих пропозицій щодо досліджуваного питання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Динамічні зміни у структурі капіталу національної банківської системи та кількості банківських установ з іноземним капіталом, свідчать про те, що за останні роки структура банківської системи України зазнала суттєвих змін. Це підтверджують дані таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка кількості банків в Україні

Назва показника	01.01.12	01.01.13	01.01.14	01.01.15	01.10.16	01.10.17
Кількість діючих банків	176	176	180	163	100	88
з них: з іноземним капіталом	53	53	49	51	40	38
у т. ч. зі 100% іноземним капіталом	22	22	19	19	17	17
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	41,9	39,5	34	32,5	56	_*

* - з 01.01.2017 року Національний банк України не надає відповідних даних

Джерело: складено за даними офіційного сайту Національного банку України

Протягом аналізованого періоду кількість діючих банків зменшилася із 176 банківських установ до 88, причому з іноземним капіталом – із 53 до 38, у тому числі зі 100% іноземним капіталом – із 22 до 17.

Це стало віддзеркаленням несприятливих політико-економічних та суспільних процесів, що розпочалися в Україні наприкінці 2013 року, розгортання макрофінансової кризи, найбільші піки якої прийшлися на 2014-2015 роки, а також процесу «очищення» вітчизняного банківського сектору відповідно до політики нового вищого керівництва Національного банку України.

Доволі значна частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків пояснює присутність на ринку банківських послуг значної кількості іноземних інвесторів. Країни, яким належать 100 % акцій як мінімум одного банку, що працює на вітчизняному ринку банківських послуг, наведені в таблиці 2.

Таблиця 2

Власники акцій банків зі 100 % іноземним капіталом

Назва банку	Країна / % акцій, що належить нерезидентам	Станом на:	Статутний капітал (тис. грн), станом на 01.07.2017 р.
ПАТ «Сбербанк»	Росія – 100 %	01.01.2017 р.	12 465 461
ПАТ «Альфа-банк»	Кіпр – 100 %	14.02.2017 р.	12 179 756
АТ «ОТП Банк»	Угорщина – 100 %	01.01.2017 р.	6 186 023
ПАТ «Сітібанк»	США – 100 %	01.01.2017 р.	200 000
АТ «Прокредит Банк»	Німеччина – 100 %	01.01.2017 р.	836 708
ПАТ «ІНГ Банк Україна»	Нідерланди – 100 %	01.01.2017 р.	731 298
ПАТКБ «Правекс-Банк»	Італія – 100 %	01.01.2017 р.	1 038 007
ПАТ «БТА Банк»	Казахстан – 100 %	20.07.2017 р.	1 500 000
ПАТ «СЕБ Корпоративний»	Швеція – 100 %	01.01.2017 р.	250 000
ПАТ «Дойче Банк ДБУ»	Німеччина – 100 %	01.01.2017 р.	301 839
ПАТ «Банк Форвард»	Росія – 100 %	01.01.2017 р.	540 752
ПАТ «Кредит Європа Банк»	Нідерланди 100 %	01.01.2017 р.	252 500
АТ «БМ Банк»	Росія – 100 %	01.01.2017 р.	3 281 397
ПАТ «Кредитвест Банк»	Туреччина – 100 %	01.01.2017 р.	204 933
АТ «КІБ»	Великобританія – 100 %	01.01.2017 р.	128 621
ПАТ «Агропросперіс Банк»	США, Австрія – 100 %	01.01.2017 р.	160 000
ПАТ КБ «Центр»	Франція – 100 %	01.01.2017 р.	120 000
ПАТ «Банк Кредит Дніпро»	Кіпр – 100 %	01.01.2017 р.	1 521 000

Джерело: складено за даними офіційного сайту Національного банку України

З таблиці видно, що найбільшими інвесторами в банківську систему України є такі країни, як: США, Німеччина, Нідерланди, Кіпр та Росія.

Крім, того є країни, які мають істотну участь у банках України, дані про яких наведено в таблиці 3.

Таблиця 3.

Нерезиденти, які мають істотну участь в банках України

Назва банку	Країна / % акцій, що належить нерезидентам	Станом на:	Статутний капітал (тис. грн), станом на 01.07.2017 р.
ПАТ «Укрсоцбанк»	Люксембург – 99,9104 %	14.02.2017 р.	16 673 140
ПАТ «Креді Агріколь Банк»	Франція - 99,9961 %	01.01.2017 р.	1 222 929
ПАТ «Промінвестбанк»	Росія - 99,7151 %	01.01.2017 р.	40 616 898
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	Австрія - 68,27 % ЄБРР – 30 %	18.03.2017 р.	6 154 516
ПАТ «УкрСиббанк»	Франція - 59,9996 % ЄБРР - 40,00 %	01.01.2017 р.	5 069 262
ПАТ «ВТБ Банк»	Росія - 99,9959 %	01.01.2017 р.	34 215 784
ПАТ «Кредобанк»	Польща - 99,6293 %	01.01.2017 р.	2 248 969
ПАТ «ВіЕс Банк»	Росія – 99,9230 %	01.01.2017 р.	420 000
ПАТ «Марфін Банк»	Кіпр – 99,91 %	14.06.2017 р.	462 101
ПАТ «Ідея Банк»	Польща - 99,5878 %	01.01.2017 р.	298 742
АТ «Піреус Банк МКБ»	Греція – 99,9918 %	01.01.2017 р.	2 531 347
ПАТ «Мегабанк»	Великобританія – 15 % Німеччина – 15 %	01.01.2017 р.	620 000
ПАТ «Універсал Банк»	Кіпр – 99,9870 %	01.01.2017 р.	3 102 672
АКБ «Індустріалбанк»	Ізраїль – 48,3457%	10.04.2017 р.	607 798
ПАТ "Банк Авангард"	Кіпр - 99,9902 %	01.01.2017 р.	208 498
ПАТ «Перший інвестиційний банк»	Росія - 88,890583%	15.09.2017 р.	230 000
ПАТ «Скай Банк»	Казахстан – 99,4409	14.08.2017 р.	120 100
АТ «Альтбанк»	Білорусь – 19,9839 %	01.01.2017 р.	126 116
АТ «Таскомбанк»	Кіпр – 99,8685%	19.06.2017 р.	608 000
ПАТ «Банк Фамільний»	Британські віргінські острови – 62,9155 %	08.08.2017 р.	120 000

Джерело: складено за даними офіційного сайту Національного банку України

Аналіз даних свідчить, що найбільшу частку банківського ринку України займають Росія, Кіпр, Греція, Франція, США та Туреччина.

В умовах глобалізаційних змін та шоків, під впливом яких перебуває банківська система України, її головним завданням є виконання вимог регулятора щодо капіталу, оскільки саме це є одним із найголовніших завдань, які «прописані» відповідними міжнародними вимогами та яке спроможне в умовах потрясінь створити відповідну «подушку безпеки» та забезпечити необхідний рівень ліквідності всієї системи.

Проблема недостатнього рівня капіталізації супроводжує банківські установи з перших етапів розвитку вітчизняної банківської системи. У 1993 році банки банкрутували, навіть повністю не сформувавши статутний капітал. Із 1995 року Національний банк України посилив вимоги до розміру капіталу банків, а з 2000 року увів класифікацію банків, у тому числі, за рівнем капіталу, поділивши банки на чотири групи.

Період «очищення» банківської системи (2014-2015 рр.) довів значущість цього показника, оскільки саме його невиконання стало однією з причин виведення більшості банків з ринку.

Національний банк неодноразово повертався до цієї регуляції, посилюючи або послаблюючи її вимоги. 6 серпня 2014 року НБУ видав постанову № 464 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» [6], якою встановив графік збільшення мінімального розміру статутного капіталу. 4 лютого 2016 року, постановою правління НБУ № 58 «Про збільшення капіталу банків» [5] було внесено зміни до попередньої постанови, які передбачали пришвидшення графіку збільшення мінімального розміру статутного капіталу. 7 квітня 2016 року НБУ затвердив постанову № 242 «Про внесення змін до деяких нормативно-

правових актів Національного банку України» [2], якою встановив більш м'який і плавний графік збільшення мінімального розміру статутного капіталу. 11 січня 2017 року НБУ затвердив постанову №2 [1], якою остаточно відмінив дію постанови №58.

При цьому вже наприкінці 2017 року регулятор ввів у дію Постанову Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» № 136 від 21 грудня 2017 року [3], якою знову переніс граничні терміни до капіталізації українських банків

То ж єдиновірний графік вимог щодо докапіталізації банків України викладено у Постанові Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 368 від 28 серпня 2001 року у редакції від 25 грудня 2017 року [4]:

- 120 мільйонів гривень - до 17 червня 2016 року;
- 200 мільйонів гривень - з 11 липня 2017 року;
- 300 мільйонів гривень - з 11 липня 2020 року;
- 400 мільйонів гривень - з 11 липня 2022 року;
- 500 мільйонів гривень - з 11 липня 2024 року.

Пом'якшення графіку збільшення мінімального розміру статутного та регулятивного капіталів НБУ пояснюється відносною стабілізацією банківської системи та позитивною динамікою ключових показників банків.

Післякризовий період розвитку банківської системи України змінив підходи щодо групування банків. Враховуючи те, що 2015 рік в цьому питанні характеризується як «перехідний», починаючи з 2016 року відбулися суттєві зміни щодо цього.

З 2016 року Національний банк України відходить від «кількісного підходу» як базового при розподілі банків на групи. Згідно з рішенням Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (овернайт) платіжних систем від 31 грудня 2015 року № 657 [8], щодо нових критеріїв для окремих груп банків на 2016 рік, було передбачено наступні групи (табл. 4).

Таблиця 4

Групування банків станом на 2016 рік

Група	Характеристика
Банки з Державною часткою	Банки, в яких держава володіє понад 75%
Банки іноземних банківських груп	Установи, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам, у власності яких є контрольний пакет акцій щонайменше ще однієї банківської установи.
Група I	Банки, частка активів яких більше 0,5% активів банківської системи
Група II	Банки, частка активів яких менше 0,5% активів банківської системи

Джерело: складено за даними офіційного сайту Національного банку України

Далі, згідно з рішенням Правління НБУ від 10 лютого 2017 року № 76-рш [10], було визначено нові підходи, щодо групування банків другого рівня на 2017 рік (табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл банків на групи на 2017 рік

Група	Характеристика
Банки з Державною часткою	Банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку.
Банки іноземних банківських груп	Банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам.
Банки з приватним капіталом	Банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Джерело: складено за даними офіційного сайту Національного банку України

Згідно з рішенням Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем Національного банку України від 29 грудня 2017 року № 444 [9], критерії розподілу банків на групи на 2018 рік не змінилися, проте зменшилась їх кількість в межах кожної групи: банки з державною часткою – з 6 до 5, банки іноземних банківських груп – з 25 до 23, банки з приватним капіталом – з 63 до 54.

Визначив у якості базової – проблему недостатньої капіталізації, дослідимо частку кожної групи у всій системі.

Питома вага статутного капіталу банків другого рівня у банківській системі України за період 2008-2017 рр. наведена в таблицях 6, 7 та 8 (в розрізі підходів НБУ до групування банків).

Таблиця 6

Питома вага статутного капіталу банків України за 2008-2015 рр.

Група банків Дата	I	II	III	IV
01.01.2008 р.	51,09%	18,26%	14,44%	16,21%
01.01.2009 р.	61,07%	15,66%	10,38%	12,89%
01.01.2010 р.	63,60%	15,57%	9,04%	11,79%
01.01.2011 р.	59,71%	22,37%	7,33%	10,59%
01.01.2012 р.	57,89%	23,47%	5,83%	12,81%
01.01.2013 р.	53,24%	23,75%	9,81%	13,20%
01.01.2014 р.	53,49%	22,40%	5,77%	18,34%
01.07.2014 р.	56,46%	18,80%	5,54%	19,2%
01.10.2014 р.	57,97%	18,14%	5,42%	18,46%
01.01.2015 р.	60,30%	17,45%	9,78%	12,48%
01.07.2015 р.	73,53%	13,36%	6,53%	6,59%
01.10.2015 р.	74,79%	12,74%	6,45%	6,03%

Джерело: розраховано авторами за даними офіційного сайту Національного банку України

Таблиця 7

Питома вага статутного капіталу банків України за 2016 р.

Група банків Дата	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп	I	II
01.01.2016 р.	33,52%	44,03%	15,74%	6,71%
01.04.2016 р.	32,09%	46,24%	15,07%	6,61%
01.07.2016 р.	31,06%	52,78%	11,26%	4,90%
01.10.2016 р.	30,18%	53,98%	10,94%	4,89%

Джерело: розраховано авторами за даними офіційного сайту Національного банку України

Таблиця 8

Питома вага статутного капіталу банків України за 2017 р.

Група банків Дата	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп	Банки з приватним капіталом
01.01.2017 р.	44,10%	48,84%	7,06%
01.04.2017 р.	43,95%	49,22%	6,83%
01.07.2017 р.	60,60%	34,40%	5,01%

Джерело: розраховано авторами за даними офіційного сайту Національного банку України

Наведені дані демонструють наступні тенденції.

Впродовж періоду 01.01.2008–01.10.2015 рр. найбільша частка власного капіталу належить банкам першої групи. Частка статутного капіталу у цій групі банків коливається від 51,09% до 74,79%. До того ж, частка банків цієї групи у загальній кількості банків становить 9–12%. Частки статутного капіталу банків II та IV груп були майже однаковими в 2014 р., незважаючи на те, що кількість банків у IV групі є більшою ніж у 4,5 рази. Станом на 01.07.2015 р. питома вага статутного капіталу банків цих груп стрімко зменшилася – до 13,36% у II групі та 6,59% у IV групі. Проте частка власного капіталу банків I групи зросла до 73,53%. Це стало наслідком активної фази «очищення» банківської системи від банків, які систематично не виконували вимоги регулятора та були визнані неплатоспроможними. А оскільки передусім це були банки II-IV груп, ми бачимо від'ємні відхилення саме в них. Тоді як у першій групі, де основна частина банків продовжила функціонувати, спостерігається зростання питомої ваги капіталу у розрізі всього банківського сектору.

Впродовж 2016 р. питома вага статутного капіталу банків з державною часткою практично не змінилася і знизилася лише на 3,34%. Банки іноземних банківських груп за перші два квартали займали майже однакову питому вагу, лише у третьому кварталі та четвертому кварталах їх частка зросла до 52,78% і 53,98 відповідно. Аналогічна ситуація спостерігалась і у банків I та II груп, але їх питома вага знизилася до 10,94% та 4,89% відповідно, що також, передусім, пояснюється виведенням неплатоспроможних або потенційно «проблемних» банків із банківського сектору за результатами діагностичних обстежень регулятора, зокрема, проведення стрес-тестування банків.

Протягом 2017 року в структурі власності банківської системи України відбулися значні зміни. Внаслідок переходу системного ПАТ КБ «Приватбанк» у стовідсоткову власність держави згідно рішення Кабінету міністрів України, на основі пропозиції НБУ та Ради фінансової стабільності від 18 грудня 2016 року питома вага статутного капіталу державних банків значно зросла. Станом на 01.04.2017 р. вона вже становила 43,95 %, а на 01.07.2017 різко підвищилася до 60,6 %. Такий стрімкий стрибок був зумовлений рішенням загальних зборів акціонерів ПАТ КБ «Приватбанк» збільшити статутний капітал на 2 млрд. 583 млн. грн., за рахунок спрямування частини прибутку 2015 року та частини нерозподіленого прибутку за минулі роки. Дана ситуація призвела також до різкого скорочення питомої ваги власного капіталу банків іноземних банківських груп та банків з приватним капіталом до 34,4 % і 5,01 % відповідно.

Аналіз рівня капіталізації кожної групи банків продовжимо оцінюванням рівня концентрації власного капіталу за групами. Для цього використаємо загальновизнаний у міжнародній практиці показник Херфіндаля-Хіршмана [7], що розраховується як сума квадратів питомої ваги визначеного показника по групах банків у загальній величині показника по банківському сектору.

Показник Херфіндаля-Хіршмана характеризує рівень концентрації і набуває значень від 0 до 1 [11]:

- 0 – мінімальний рівень концентрації;
- менше 0,1 – низький рівень концентрації;
- 0,1–0,18 – середній рівень концентрації;
- більше 0,18 – високий рівень концентрації.

Використовуючи формулу Херфіндаля-Хіршмана, та дані таблиць 6-8 визначено рівень концентрації статутного капіталу банківської системи України (табл. 9,10,11).

Таблиця 9

Рівень концентрації статутного капіталу у банківській системі України
(за період 2008–2015 рр.)

Група банків Дата	I	II	III	IV	Усього по БСУ
01.01.2008 р.	0,2610	0,0333	0,0209	0,0263	0,3415
01.01.2009 р.	0,3730	0,0245	0,0108	0,0166	0,4249
01.01.2010 р.	0,4045	0,0242	0,0082	0,0139	0,4508
01.01.2011 р.	0,3565	0,0500	0,0054	0,0112	0,4232
01.01.2012 р.	0,3351	0,0551	0,0034	0,0164	0,4100
01.01.2013 р.	0,2834	0,0564	0,0096	0,0174	0,3669
01.01.2014 р.	0,2861	0,0502	0,0033	0,0336	0,3733
01.07.2014 р.	0,3788	0,0353	0,0031	0,0369	0,3941
01.10.2014 р.	0,3361	0,0329	0,0029	0,0341	0,4060
01.01.2015 р.	0,3636	0,0305	0,0096	0,0156	0,4192
01.07.2015 р.	0,5407	0,0178	0,0043	0,0043	0,5671
01.10.2015 р.	0,5595	0,0162	0,0042	0,0036	0,5835

Джерело: розраховано авторами за даними офіційного сайту Національного банку України

Таблиця 10

Рівень концентрації статутного капіталу у банківській системі України
(за 2016 р. нарастаючим підсумком)

Група банків Дата	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп	I	II	Усього по БСУ
01.01.2016 р.	0,1124	0,1939	0,0248	0,0045	0,3355
01.04.2016 р.	0,1030	0,2138	0,0227	0,0044	0,3439
01.07.2016 р.	0,0965	0,2786	0,0127	0,0024	0,3901
01.10.2016 р.	0,0911	0,2914	0,0120	0,0024	0,3968

Джерело: розраховано авторами за даними офіційного сайту Національного банку України

Таблиця 11

Рівень концентрації статутного капіталу у банківській системі України
(за 2017 р. нарастаючим підсумком)

Група банків Дата	Банки з державною часткою	Банки іноземних банківських груп	Банки з приватним капіталом	Усього по БСУ
01.01.2017 р.	0,1945	0,2385	0,0050	0,4380
01.04.2017 р.	0,1932	0,2423	0,0047	0,4401
01.07.2017 р.	0,3672	0,1183	0,0025	0,4881

Джерело: розраховано авторами за даними офіційного сайту Національного банку України

Загалом протягом 2008-2014 рр. спостерігається значне коливання рівня концентрації статутного капіталу банківської системи України. Так, на фоні фінансово-економічної кризи та зростання вимог регулятора щодо рівня статутного капіталу банків ми бачимо зростання показника з 0,3415 до 0,4232 за 2008-2011 рр. При цьому після стабілізації ситуації на ринку та на фоні більш поміркованої політики регулятора спостерігається зменшення рівня концентрації статутного капіталу з 0,4232 до 0,3941 за 2011-2014 рр.

У 2014-2015 рр. рівень концентрації статутного капіталу у банківській системі України суттєво зріс від 0,3941 до 0,5835, нагально демонструючи процеси виведення слабких банків із системи на фоні докапіталізації великих банківських установ.

Поступова стабілізація ринкової ситуації та скорочення темпів виведення банківських установ з ринку сприяли зменшенню рівня концентрації капіталу в системі протягом 2016 р. Разом з тим, вже у 2017 році на фоні націоналізації ПАТ КБ «Приватбанк» та його значної докапіталізації державою знову спостерігається підвищення рівня концентрації статутного капіталу у банківській системі. Цьому також сприяло постійне скорочення кількості банків, в результаті чого станом на 01.10.2017 їхня кількість становила всього 88 установ.

Враховуючи той факт, що за досліджуваний період значення показника Херфіндала-Хіршмана завжди було більшим за 0,18, можна сказати, що рівень концентрації статутного капіталу банківської системи України є досить високим, відтак на сьогоднішній день, на жаль, відбувається подальша монополізація банківського сектору, передусім, банками з державним капіталом.

Висновки. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що зростання капіталізації - не тільки головна передумова широкомасштабної участі українських банків в економічному розвитку країни. Саме рівень капіталу сьогодні – те, що не тільки свідчить серйозність намірів акціонерів банків виконувати базові вимоги Національного банку України, але й посилює їхню конкурентоспроможність та здатність протистояти збурюючим зовнішнім та внутрішнім чинникам.

Список використаних джерел:

1. Постанова Правління Національного банку України «Про визнання такою, що втратила чинність, постанови Правління Національного банку України від 04 лютого 2016 року № 58» №2 від 11.01.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-17>
2. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» № 242 від 07.04.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0242500-16>
3. Постанова Правління Національного банку України «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» № 136 від 21.12.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0136500-17>
4. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 368 від 28.08.2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
5. Постанова правління Національного банку України «Про збільшення капіталу банків» № 58 від 04.02.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0058500-16>
6. Постанова Правління Національного банку України «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» № 464 від 06.08.2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0464500-14>
7. Рашкован В., Корнилюк Р. Концентрація банківської системи України: міфи та факти / В. Рашкован, Р. Корнилюк // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 234. – С. 6–38.
8. Рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем від 31.12.2015 року № 657 (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=26117625>
9. Рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем Національного банку України від 29.12.2017 року № 444 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/article/62069952?annId=62069953>
10. Рішення Правління Національного банку України від 10.02.2017 року № 76-рш [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=43805377
11. Gudź P. V., Фірман Р. В. Аналіз капіталізації комерційних банків України та шляхи її нарощення / Р. V. Gudź, Р. В. Фірман // Економічний форум. – 2014. – № 3. – С. 241-247.

Рецензент: д.е.н., професор Самородов Б.В.

УДК 336.025:351.863

Полторак А.С., к.е.н., доцент

Тусова Н.О., здобувач вищої освіти обліково-фінансового факультету

Миколаївський національний аграрний університет

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ СТАНУ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена поглибленню теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України. Удосконалено трактування категорії «безпека системи оподаткування», що, на відміну від існуючих, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування доходної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз. Обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування сформований за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Ключові слова: фінансова безпека, економічна безпека, оцінка фінансової безпеки, методологічні інструменти, безпека.

Poltorak A., Tusova N.

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGICAL INSTRUMENT FOR EVALUATION OF THE FINANCIAL SECURITY OF UKRAINE

The article is devoted to the deepening of theoretical and methodological foundations and the development of practical recommendations aimed at improving the methodology for assessing the state of financial security in Ukraine. The interpretation of the category "security of the taxation system" is improved, which, unlike the existing ones, is considered as the state of the tax system of Ukraine, which creates the necessary conditions for the effective and timely formation of the revenue base of budgets of all levels, ensuring guarantees of protection of tax interests of the state, business and society from internal and external threats. The expediency of expanding the presented list of financial security components by the category "security of the taxation system", the proposed list of security indicators of the tax system is based on the principles of: representativeness of the sample, that is, the ability of the sample population to reproduce the main characteristics of the general population, information accessibility, namely: unimpeded access to information for conducting authorized operations to acquaint or modify with certain information and authenticity, concentrated towards the election of indicators that more fully characterize the safety system of taxation.

Key words: financial security, economic safety, financial security assessment, methodological tools, safety.

Полторак А. С., Тусова Н. А.

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕТОДИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ОЦЕНКИ СОСТОЯНИЯ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Статья посвящена углублению теоретико-методических основ и разработке практических рекомендаций, направленных на совершенствование методики оценки состояния экономической безопасности Украины. Усовершенствована трактовка категории «безопасность системы налогообложения», что, в отличие от существующих, рассматривается как состояние налоговой системы Украины, при котором создаются необходимые условия для эффективного и своевременного

формирования доходной базы бюджетов всех уровней, обеспечение гарантий защиты налоговых интересов государства, бизнеса и общества от внутренних и внешних угроз. Обоснована целесообразность расширения представленного перечня составляющих финансовой безопасности категории «безопасность системы налогообложения», предложен перечень показателей безопасности системы налогообложения сформирован по принципу: репрезентативности выборки, то есть способности выборочной совокупности воспроизводить основные характеристики генеральной совокупности, информационной доступности, а именно: беспрепятственного доступа к информации для проведения санкционированных операций ознакомления или модификации с определенной информацией и достоверности, ка сконцентрирована в направлении избрания показателей, которые наиболее полно характеризуют безопасность системы налогообложения.

Ключевые слова: финансовая безопасность, экономическая безопасность, оценка финансовой безопасности, методологические инструменты, безопасность.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її з важливими науковими та практичними завданнями. Несприятлива та нестабільна ситуація у фінансовій сфері не дозволяє забезпечити гідний рівень економічного зростання української економіки, відповідно, питання забезпечення та оцінки стану фінансової безпеки України стає все більш актуальним. Наявна ситуація ускладнює вільний перехід до високоефективних ринкових механізмів господарювання та створює негативні умови для удосконалення фінансової політики України. Так, існує необхідність підвищення стану фінансової безпеки країни в цілому та її складових зокрема, а також удосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України в умовах нестабільності, фінансової кризи, а також складної економічної ситуації в країні.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема оцінки стану фінансової безпеки України активно досліджується вітчизняними ученими, серед яких доцільно виділити О. І. Барановського, М. І. Вихлюк, С. С. Голікова, М. М. Єрмошенко, І. Р. Лукановську, І. О. Малиновську, В. А. Полозенко, І. О. Цимбалюка та інших. Здебільшого дослідники приділяли увагу методологічним основам аналізу стану економічної безпеки України та наявних загроз в її підсистемах.

Цілі статті. Метою роботи є поглиблення теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення методики оцінки стану фінансової безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стан фінансової безпеки у фінансовій сфері залежить від внутрішніх чинників, зовнішньої фінансово-кредитної політики, політичної ситуації, що склалася в країні, досконалості законодавчого забезпечення функціонування фінансової системи, а також від ефективних управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 «фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни» [10].

Однією із найважливіших складових національної безпеки є її фінансова безпека, без належного забезпечення якої практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед державою. Фінансова безпека є досить широким і неоднозначним поняттям, сутність якого трактується по-різному.

Барановський О. І. розглядає фінансову безпеку як важливу складову частину національної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість

фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів, ступінь захищеності фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин, стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання [2]. На наш погляд, такий підхід частково ототожнює фінансову безпеку із станом фінансово-кредитного сектору та залишає поза увагою інші складові фінансової безпеки, в т. ч. бюджетну та боргову складові.

Заслуговує на увагу підхід М. М. Єрмошенка, який зазначає, що фінансова безпека – це стан фінансової сфери держави, що характеризується збалансованістю і якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних чинників (загроз), здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарства та населення [5].

Індикатори стану фінансової безпеки країни – це взаємопов'язані показники стану фінансової системи, які в кількісному вираженні висвітлюють рівень загроз, мають високу чутливість і велику сигнальну здатність попереджати дослідників, державу та суб'єктів ринку про можливі загрози у зв'язку зі зміною макроекономічної ситуації, прийняттям управлінських рішень у сфері фінансової політики.

Проаналізувавши сутність фінансової безпеки України, удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека країни», що, на відміну від існуючих, розглядається як стан ефективності функціонування фінансової системи країни, що кількісно оцінюється за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, забезпечує належний рівень стійкості фінансової системи до зовнішніх і внутрішніх загроз та формує необхідні умови для досягнення її цілісності та ефективності функціонування.

Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [10], які затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року N 1277, висвітлюють методику, за допомогою якої кількісно оцінюється стан економічної безпеки України та, відповідно, фінансової безпеки як її пріоритетної складової. Методика визначає перелік індикаторів, їхні оптимальні, задовільні, незадовільні, небезпечні та критичні значення, а також механізм розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки. Методичні рекомендації базуються на комплексному аналізі індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз і застосовуються Міністерством економічного розвитку і торгівлі України для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності. Відповідно, дану методику доцільно використовувати для моніторингу окремих складових економічної безпеки з метою прийняття управлінських рішень щодо аналізу, попередження та нейтралізації реальних і потенційних загроз у фінансовій сфері. Індикатори, які характеризують стан економічної безпеки України, поділено на типи (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація індикаторів стану фінансової безпеки України*

Стимулятори	Дестимулятори
індикатори, що характеризуються наявністю прямого зв'язку між інтегральною оцінкою та такими показниками-стимуляторами	індикатори, що характеризуються наявністю зворотного зв'язку між інтегральною оцінкою та такими показниками-дестимуляторами
Індикатори змішаного впливу	
індикатори вплив яких на економічну безпеку є змішаним: до певного рівня показник виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор	

* Джерело: узагальнено авторами на основі [10];

Нормування індикаторів здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в зіставні за величиною інтервали. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0 %, 1 – 100 % [10]. Таким чином, отримане нормоване значення індикатора характеризує своєю величиною ступінь наближення до оптимального значення 1.

Фінансова безпека є надзвичайно складною багаторівневою системою, яку утворюють ряд підсистем, кожна з яких має власну структуру і логіку розвитку. На нашу думку, наявний перелік складових фінансової безпеки України доцільно доповнити категорією «безпека системи оподаткування», оскільки у структурі дохідної частини Зведеного бюджету України протягом значного проміжку часу близько 80 % займають податкові надходження, відповідно, саме у площині податкової системи виникають найгостріші загрози, які можуть негативно вплинути на стан фінансової безпеки України.

У сучасних умовах розвитку економіки країни поглиблення процесів інтеграції та глобалізації значення поняття «безпека системи оподаткування» у забезпеченні фінансової безпеки зростає. Податки є головним джерелом фінансових ресурсів, що централізуються державою для забезпечення суспільно необхідних і законодавчо встановлених потреб.

Зауважимо, що на етапі трансформації податкової системи України відсутній єдиний погляд на сутність категорії «безпека системи оподаткування» та її місця в системі фінансової безпеки України. Безпека системи оподаткування визначається ефективністю податкової політики держави, яка має оптимально поєднувати фіскальні інтереси держави та індивідуальні інтереси платників податків. З позиції фіскальної достатності проблема безпеки системи оподаткування зводиться до забезпечення держави таким обсягом податкових надходжень, який є оптимально необхідним згідно з вимогами проголошеної економічної доктрини. При цьому варто розуміти, що на безпеку системи оподаткування держави впливають численні податкові, часто необґрунтовані, пільги. Разом з тим, безпека системи оподаткування держави передбачає оптимізацію рівня оподаткування, адже надмірне підвищення норми оподаткування призводить до збільшення тіньової економіки, згортання легального бізнесу, масового ухилення від сплати податків, а відтак — до скорочення податкової бази.

Проаналізувавши сутність дефініції «безпека системи оподаткування» та її місце в системі фінансової безпеки, удосконалено теоретичний підхід до трактування цієї категорії, що, на відміну від існуючих, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Дослідивши запропоновані науковцями [3; 4; 6; 7; 11] переліки показників стану безпеки системи оподаткування, нами обґрунтовано власний перелік індикаторів та розраховані їх значення за 2010–2016 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка значень індикаторів стану безпеки системи оподаткування за період 2010–2016 рр.*

Індикатор стану безпеки системи оподаткування	Абсолютні/нормовані значення індикаторів станом на кінець:						
	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.
Частка податкових надходжень у доходах Державного бюджету, %	69,35	83,15	79,39	77,46	78,46	76,58	81,76
	0,774	1,000	0,988	0,949	0,969	0,93	1,00
Частка податкових надходжень у доходах Місцевих бюджетів, %	42,39	40,26	38,11	41,26	37,69	33,36	40,13
	0,448	0,405	0,324	0,425	0,308	0,19	0,403

продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8
Показник своєчасного подання податкової звітності, %	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8	95,7	97,6
	0,500	0,500	0,500	0,500	0,500	0,47	0,648
Тривалість формування звітності у сфері оподаткування, годин на рік	657	491	390	350	350	356	356
	0,113	0,151	0,190	0,445	0,445	0,39	0,387
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до Державного бюджету, %	95,71	101,77	88,29	93,03	95,76	99,87	100,26
	0,581	1,000	0,196	0,401	0,584	0,99	1,000
Показник ефективності адміністрування податкових надходжень до місцевих бюджетів, %	97,38	99,37	99,42	94,47	92,34	113,33	111,41
	0,738	0,937	0,942	0,498	0,356	0,47	0,544
Рівень виконання планових даних бюджетного відшкодування ПДВ, %;	92,62	108,56	95,76	89,83	85,73	105,08	99,5
	0,375	0,744	0,584	0,200	0,191	0,89	0,95
Частка невідшкодованої суми ПДВ в структурі ВВП, %;	1,10	0,35	0,24	0,47	0,85	0,65	0,51
	0,136	0,600	0,688	0,480	0,176	0,30	0,44
Загальна податкова ставка (Doing Business), %	57,1	55,4	54,4	52,7	52,2	51,9	51,9
	0,193	0,199	0,248	0,384	0,411	0,42	0,42
Концентрація податкового боргу у доходах Зведеного бюджету, %	7,08	2,69	2,66	3,11	6,99	9,26	11,85
	0,392	0,831	0,834	0,789	0,401	0,19	0,15

**Джерело: розраховано авторами за власно сформованим переліком індикаторів;*

Формування переліку показників безпеки системи оподаткування здійснювалось за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Визначення інтегрального індексу безпеки системи оподаткування відбувається із застосуванням вагових коефіцієнтів показників.

Проаналізуємо динаміку зміни вагових коефіцієнтів індикаторів стану безпеки системи оподаткування (рис. 1).

Серед власно узагальнених показників безпеки системи оподаткування представлено індикатори трьох типів: дестимулятори, коли між індикатором та інтегральною оцінкою безпеки системи оподаткування наявний зворотній зв'язок; змішаний тип, що до певного значення виступає стимулятором, після якого перетворюється на дестимулятор стану безпеки системи оподаткування, та стимулятори.

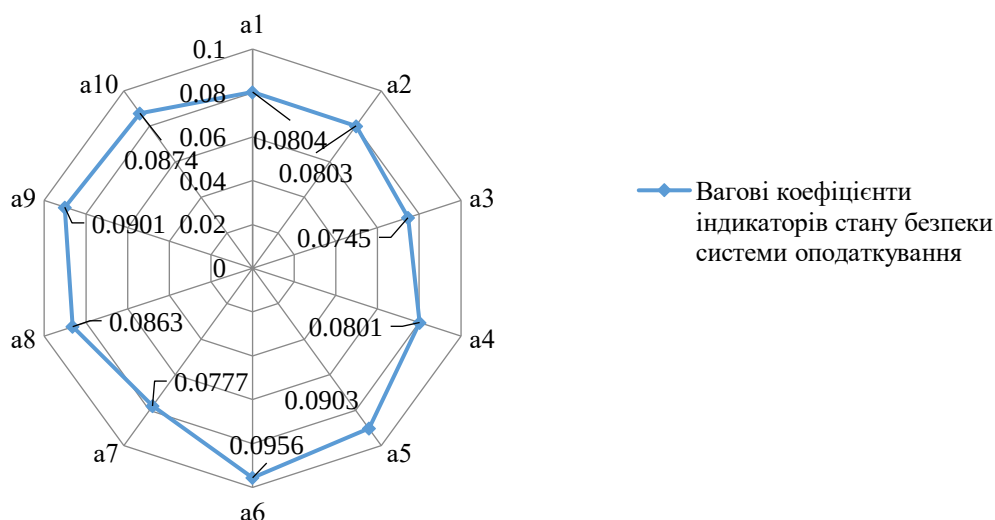

Рис. 1. Значення вагових коефіцієнтів індикаторів стану безпеки системи оподаткування*

* Джерело: власна розробка на основі експертних оцінок;

Динаміку значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування за 2010–2016 рр. та її прогностичні дані, отримані за допомогою поліноміальної лінії тренду 5-го ступеня, зображено на рис. 2.

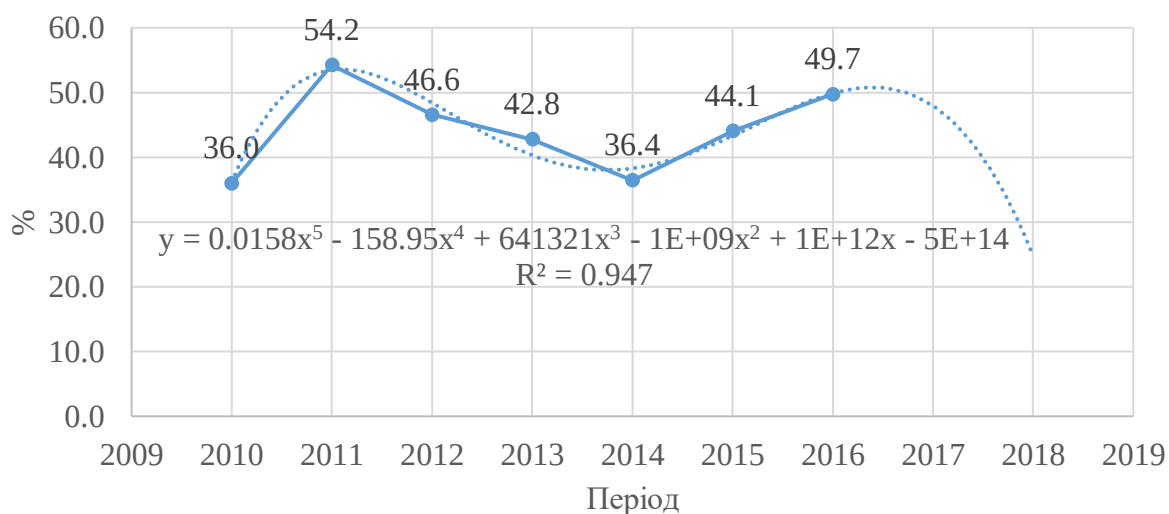

Рис. 2. Динаміка значень інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України за 2010–2016 рр., %*

* Джерело: власні розрахунки авторів;

Спираючись на власні розрахунки, отримані значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування України в системі її фінансової безпеки доцільно використовувати для удосконалення значень фінансової безпеки України. Проаналізувавши дані, зображені на рис. 3, з'ясовано, що значення інтегрального показника стану безпеки системи оподаткування зросло з 36,0 % у 2010 р. до 49,7 % у 2016 р., що відбулося за рахунок значного скорочення кількості податків та загального часу, необхідного для формування звітності до контролюючих органів та сплати податків, реформування сутності податку на прибуток, коригування спрощеної системи оподаткування, використання публічних відкритих реєстрів з системою послідовного

відшкодування ПДВ. Необхідно, однак, зауважити, що прогнозні дані свідчать про можливість погіршення стану безпеки системи оподаткування України у 2017-2018 рр.

Дані міжнародного рейтингу Doing Business у розділі «Оподаткування», в якому висвітлюється інформація про кількість платежів за податками; час, який витрачається суб'єктом підприємницької діяльності на підготовку податкової звітності та сплату податків і платежів значною мірою підтверджує тенденцію зростання рівня безпеки системи оподаткування.

В процесі застосування методики оцінки стану фінансової безпеки в системі національної безпеки України значна увага повинна приділятися етапу, на якому проводиться розрахунок інтегрального показника стану фінансової безпеки України та її підсистем, а також формується висновок щодо допустимості отриманих значень в сучасних економічних умовах країни.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Доведено, що порогові значення індикаторів, які характеризують стан фінансової безпеки України, поділяються в залежності від складових фінансової безпеки: банківської, боргової, валютної, бюджетної, грошово-кредитної та безпеки небанківського фінансового ринку, однак, на нашу думку, доцільно враховувати і значення тимчасово впливових чинників, що враховано на запропонованому додатковому етапі проведення оцінки стану фінансової безпеки.

2. Удосконалено трактування категорії «безпека системи оподаткування», що, на відміну від існуючих, розглядається як стан податкової системи України, за якого створюються необхідні умови для ефективного та своєчасного формування дохідної бази бюджетів всіх рівнів, забезпечення гарантій захисту податкових інтересів держави, бізнесу і суспільства від внутрішніх та зовнішніх загроз.

3. Обґрунтовано доцільність розширення представленого переліку складових фінансової безпеки категорією «безпека системи оподаткування», запропоновано перелік показників безпеки системи оподаткування сформований за принципами: репрезентативності вибірки, тобто здатності вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності, інформаційної доступності, а саме: безперешкодного доступу до інформації для проведення санкціонованих операцій ознайомлення або модифікації з певною інформацією та достовірності, яка сконцентрована у напрямі обрання показників, які найповніше характеризують безпеку системи оподаткування.

Список використаних джерел:

1. Poltorak, A. S., & Volosyuk, Y. V. (2016). Tax risks estimation in the system of enterprises economic security. *Economic Annals-XXI*, Vol. 158 (3–4(2)), p. 35–38. <http://dx.doi.org/10.21003/ea.V158-08>
2. Барановський О. І. Фінансова безпека : монографія. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
3. Вихлюк М. І. Податкова безпека: дуалістичність економічної природи трактування змісту основних характеристик / М. І. Вихлюк, В. В. Гресик // *Інноваційна економіка*. – 2013. – № 5(43). – С. 242–246.
4. Голіков С. С. Сутність податкової безпеки / С. С. Голіков // *Економіка та держава*. – 2015. – № 9. – С. 129–132.
5. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави / М. М. Єрмошенко. – К. : 2001. – 350 с.
6. Лукановська І. Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України / І. Р. Лукановська // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2014. – № 6. – С. 40–45.
7. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 № 2755-VI / Верховна рада України. – Офіц. Вид. – К. : Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Том 1. – С. 9.
8. Полторак А. С. Комплексний підхід до кількісного оцінювання податкових ризиків держави / А. С. Полторак, Ю. В. Волосяк // *Актуальні проблеми економіки*. – 2017. – № 2 (188). – С. 269–276.
9. Полторак А. С. Оцінка індикаторів стану податкової безпеки України в системі її фінансової безпеки / А. С. Полторак, І. О. Малиновська, В. А. Полозенко // *Modern economics*, 2017. – № 1. – С. 38–44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://modecon.mnau.edu.ua/>
10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2013. – Режим доступу: <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html>
10. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави : [кол. монографія] / за заг. ред. О. В. Кендюхова // *Стратегічне управління національним економічним розвитком : монографія: в 2 т.* – Донецьк : ДВНЗ «ДонНТ», 2013. – Т. 2. – 392 с. – С. 13–23.

Рецензент: д.е.н., професор Сіренко Н.М.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 331.108:005.934: 658

Бортнік С.М., к.е.н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПЕРСОНАЛУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуто теоретичні та методологічні підходи до стратегічного управління розвитком персоналу підприємства як засобу забезпечення його кадрової безпеки. Визначено місце стратегії розвитку персоналу та забезпечення кадрової безпеки в загальній стратегії управління підприємством. Запропоновано визначення кадрової безпеки. Розвиток працівників представлено як провідний напрям стратегії управління персоналом та забезпечення кадрової безпеки підприємства.

Ключові слова: розвиток персоналу, кадрова безпека, стратегія управління персоналом, стратегічне управління розвитком персоналу підприємства.

Bortnik S.

STRATEGIC MANAGEMENT OF PERSONNEL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF PROVIDING OF THE ENTERPRISE PROFESSIONAL SECURITY

The article deals with theoretical and methodological approaches to the strategic management of the enterprise personnel development as a means of ensuring its personnel security. The place of the strategy of personnel development and providing of personnel security in the general strategy of enterprise management is determined. The definition of personnel security is proposed. The development of employees is presented as a leading direction of the personnel management strategy and providing of the enterprise personnel security.

Key words: personnel development, personnel security, personnel management strategy, strategic management of enterprise personnel development.

Бортник С.Н.

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЕМ ПЕРСОНАЛА В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ КАДРОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрены теоретические и методологические подходы к стратегическому управлению развитием персонала предприятия как средства обеспечения его кадровой безопасности. Определено место стратегии развития персонала и обеспечения кадровой безопасности в общей стратегии управления предприятием. Предложено определение кадровой безопасности. Развитие работников представлено как ведущее направление стратегии управления персоналом и обеспечения кадровой безопасности предприятия.

Ключевые слова: развитие персонала, кадровая безопасность, стратегия управления персоналом, стратегическое управление развитием персонала предприятия.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Глобалізація суспільства, прогресивний розвиток науки, техніки і технологій, висока науковість сучасного виробництва висувають особливі вимоги до якості працівників вітчизняних підприємств. Наявність лише достатніх професійних навичок та кваліфікації вже не задовольняє вимог сучасного виробництва [3]. До працівників пред'являються нові вимоги на зразок швидкого реагування, адаптивності, лояльності та мобільності, готовності відповідати за делеговані повноваження і додаткові навантаження, постійного прагнення до професійного зростання, самовдосконалення як особистих, так і ділових якостей, розвитку трудового потенціалу, а також співробітництва та взаємодопомоги у

колективі, підтримки ділової етики і трудової дисципліни, дотримання вимог кадрової безпеки тощо.

Досягнення не тільки поточних, але й перспективних цілей функціонування призводить до того, що кожне підприємство у своїй діяльності орієнтується на тенденції та плани довгострокового розвитку. У зв'язку з цим набуває особливого значення зміцнення та збереження конкурентоспроможності підприємства завдяки стратегічному управлінню, особливе місце в якому відводиться управлінню персоналом та кадровою безпекою [8]. Тому питання кадрової безпеки підприємств стають першочерговими та найактуальнішими у системі безпеки суб'єктів господарської діяльності. У той же час кадровій безпеці топ-менеджмент і керівництво багатьох підприємств не приділяє належної уваги.

На сьогодні не потребує додаткових доведень, що саме персонал підприємства постає в центрі сучасних концепцій економічної безпеки, основним напрямом яких є повне розкриття його здібностей і компетентностей, що дозволить підприємству адекватно реагувати на зміни навколишнього середовища, а отже, уникнути можливих загроз і втрат, стабільно нарощувати ефективність свого функціонування. Тому не випадково першочерговим стратегічним завданням для вітчизняних підприємств стає розвиток працівників як провідний напрямок стратегії управління персоналом та забезпечення кадрової безпеки підприємства загалом.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання стратегічного управління персоналом розглядалось у роботах як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, серед яких: М. Армстронг, І. Ансофф, В. Гриньова, А. Кібанов, В. Маслов, Г. Назарова, О. Ястремська, А. Ткаченко та ін. В свою чергу, питання дослідження розвитку працівників, зокрема його стратегічних аспектів, висвітлено у роботах таких авторів, як В. Верхоглядова, А. Колот, Ю. Лисенко, Ю. Одегов, В. Савченко, В. Співак, та ін.

Вагомий внесок у вирішення проблеми формування та забезпечення кадрової безпеки зроблено вітчизняними і зарубіжними науковцями, серед яких О. Амосов, Н. Гавкалова, А. Єременко, В. Ковальов, А. Колот, В. Кравченко, Н. Кузнєцова, О. Мітрофанова, Г. Назарова, Ю. Поскрипко, А. Семенченко, Т. Соломанідіна та ін.

Сутність розвитку персоналу, його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства досліджувались в працях провідних зарубіжних та вітчизняних вчених: Беседіна В., Волгіна Н., Карташова С., Коваленка Н., Крушельницької О., Левченка О., Нікіфорова А., Колпакова В., Грішнєвої О., Кулика Ю., Христофорова І., Савченка В., Кузнєцова О., Рогова І., Дрозача М., Травенка О., Ілляшенка А., Прокопенка І., Кібанової А. та інших.

Вивчення й узагальнення наукових праць дозволило зробити висновок про те, що низка питань стосовно розвитку персоналу та кадрової безпеки недостатньо досліджені та розроблені. Так, зокрема, існує неоднозначність у трактуванні понятійно-категорійного апарату, виникає об'єктивна необхідність у формуванні підходів до оцінки рівня розвитку персоналу з метою досягнення належного рівня кадрової безпеки та їх відповідності стратегічним орієнтирам підприємства.

З іншого боку, вивчення напрацювань вчених підтверджує, що на ринку праці формуються стійкі тенденції посилення уваги до якісних показників робочої сили, раціонального використання і розвитку найманих працівників підприємств. Хоча на практиці проблеми раціонального використання трудового потенціалу персоналу підприємств, його розвитку як чинника конкурентоспроможності та кадрової безпеки підприємства ще не посіли визначеного місця в системі загального управління підприємством. Однак об'єктивні умови сьогодення вимагають швидкого та гнучкого реагування на запити ринку та конкуренції. Це безумовно актуалізує наукові пошуки у

напрямі вивчення зв'язку та взаємозалежності рівня розвитку працівників та кадрової безпеки підприємства. З огляду на зазначене, подальші теоретичні та методичні дослідження у цій сфері доцільно спрямувати на уточнення понять «розвиток персоналу», «кадрова безпека» у їх взаємозв'язку, а також удосконалення процедури оцінки їх рівня та формування стратегії управління розвитком персоналу відповідно до стратегічних цілей діяльності підприємства.

Цілі статті. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні взаємозв'язку означених понять й розробленні рекомендацій щодо підвищення рівня розвитку персоналу та його кадрової безпеки у системі стратегічного управління підприємства.

Цілі статті: розвинути теоретичні та методологічні підходи до стратегічного управління розвитком персоналу підприємства в контексті забезпечення його кадрової безпеки; визначити місце стратегії розвитку персоналу та забезпечення кадрової безпеки в загальній стратегії управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний стан функціонування та розвитку підприємств загалом характеризується суттєвими змінами в системі управління персоналом. Нині саме кадри, а не технологія, обладнання чи фінансові ресурси є визначальним чинником успішності підприємства, вагомою детермінантою його стабільності та розвитку [10]. Тому в умовах сучасного швидкого старіння теоретичних знань, умінь та практичних навичок спроможність підприємства постійно підвищувати фаховий рівень своїх працівників є одним із найважливіших чинників забезпечення високої конкурентоспроможності на ринку, зростання обсягів виробництва товарів чи надання послуг.

Розвиток персоналу – це системно організований процес безперервного професійного навчання працівників для підготовки їх до виконання нових виробничих функцій, професійно-кваліфікаційного просування, формування резерву керівників та вдосконалення соціальної структури персоналу [2]. Він забезпечується заходами, пов'язаними з навчанням, оцінюванням кадрів з метою виробничої адаптації та атестації персоналу, плануванням трудової кар'єри співробітників, їх службово-професійного просування, стимулюванням розвитку персоналу, роботою з кадровим резервом тощо [12].

Таке розуміння розвитку персоналу загалом є виправданим, однак відповідає, на наш погляд, загалом лише поточним потребам підприємства без урахування вимог випереджаючого, стратегічно орієнтованого управління персоналом організації. Це пов'язано з тим, що за умов кризи проблеми розвитку персоналу доволі часто відсуваються на задній план, однак саме в економічно нестабільні періоди розробка концепцій з його імплементації в загальний процес управління підприємством створює передумови для економічного зростання. Тому нині розуміння визначальної ролі розвитку персоналу для кожного підприємства стає істотним і економічно виправданим елементом виробничих інвестицій.

За допомогою стимулювання розвитку та інвестування у навчання підприємство повинно надавати своєму персоналу не лише можливість підвищувати професійні навички, а й здійснювати його випереджальну підготовку, що підвищуватиме власну конкурентоспроможність. Очевидним є факт, що без розвитку співробітників не може бути успішного розвитку організації. Тому розвиток персоналу повинен бути безперервним і випереджачим поточні потреби підприємства, включаючи в себе, окрім професійного навчання і професійно-кваліфікаційного просування працівників, такі елементи як: визначення майбутніх вимог, що ставляться до робочих місць, а також планування заходів, необхідних для професійного розвитку працівників; перепідготовка персоналу, стимулювання винахідницької та раціоналізаторської роботи

в організації; культивування соціальної відповідальності та корпоративної культури, соціалізація та орієнтація персоналу; управлінське консультування та розвиток кар'єри; створення умов для мобільності працівників; стимулювання професійного розвитку; забезпечення умов для гармонійного розвитку персоналу тощо.

Як бачимо, визнання головної ролі знань та інтелекту працівників при досягненні соціально-економічної ефективності діяльності підприємства, відповідає таким сучасним концепціям: концепція підвищення якості життя, гуманізації праці, концепція інтелектуального капіталу, концепція людського розвитку.

З одного боку така відповідність в цілому сприяє підвищенню рівня віддачі праці, розвитку відданості, лояльності персоналу організації, його закріпленню на підприємстві. З іншого боку, як відомо, невпинний науково-технічний прогрес призводить не лише до скорочення життєвого циклу технологій та товарів, а й до швидкого старіння знань найманих працівників, що підвищує ймовірність звільнення, скорочення працівників. Тому менеджери мають дві альтернативи для вирішення даної проблеми: звільнення існуючого персоналу, який вже не відповідає критеріям конкурентоспроможності, сучасного ринку і підбір нового, який відповідає професійно-кваліфікаційним вимогам ринку та потребам підприємства, або безперервний розвиток, підвищення кваліфікації і навчання найманих працівників [12]. За умов безперервного навчання і підвищення кваліфікації працівників підприємства, керівники позбавляються необхідності звільняти працівників і витрачати кошти на підбір, навчання і підготовку нового персоналу.

Окрім того, слід зауважити, що звільнення та набір персоналу несе у собі значні ризики та загрози кадровій безпеці підприємства, оскільки перехід на роботу до конкурентів, розголошення конфіденційної інформації створює загрозу майну, репутації та безпеці підприємства. Таким чином, кадрова безпека є однією із найважливіших складових економічної безпеки організації, оскільки персонал підприємства має безпосередній вплив на всі аспекти його життєдіяльності.

Кадрова безпека є достатньо молодим науковим напрямом, який досліджується багатьма вченими з метою розробки конкретних практичних рекомендацій щодо управління кадровою безпекою на підприємстві [3-7; 9; 10; 13].

Аналіз окремих визначень (табл. 1) підтверджує неоднозначність сучасних трактувань поняття «кадрова безпека». Це свідчить про відсутність єдиного підходу до її визначення, що, безумовно, виправдане складністю та різнобічністю розгляду означеної категорії з позицій системного підходу до вивчення діяльності підприємства як соціально-економічної системи.

Таблиця 1

Розуміння поняття «кадрова безпека підприємства» у науковій літературі

Автор, рік публікації	Визначення та зміст поняття
1	2
Кібанов А. 2002 р.	Кадрова безпека – це генеральний напрямок кадрової роботи, сукупність принципів, методів, форм організаційного механізму з опрацювання цілей, завдань, спрямованих на збереження, зміцнення й розвиток кадрового потенціалу, на створення відповідального і високопродуктивного згуртованого колективу, здатного вчасно реагувати на постійно мінливі вимоги ринку з урахуванням стратегії розвитку організації
Баглей Д., 2007 р.	Під кадровою безпекою бізнесу пропонується розуміти стан захищеності господарського суб'єкта від кадрових небезпек і загроз, механізмом забезпечення цього стану є ефективне управління персоналом
Назарова Г.О. 2007р.	Кадрова безпека – це діяльність щодо створення умов для стабільного функціонування й розвитку компанії, за яких забезпечують гарантовану законодавством захищеність інтересів компанії та власників від ризиків і загроз, пов'язаних із персоналом

продовження таблиці 1

1	2
Лопнова ІІ., 2008 р.	Інтелектуально-кадрова безпека підприємства – це найбільш важлива складова економічної безпеки підприємства, яка має на меті виявлення, знешкодження, запобігання, відвернення та попередження загроз, небезпек і ризиків, які спрямовані на персонал та його інтелектуальний потенціал, і ті, які йдуть безпосередньо від нього, що повинно проявлятися в системі управління трудовими ресурсами та в кадровій політиці підприємства.
Козаченко Г., 2010 р.	Кадрова безпека – це процес запобігання негативним діям на безпеку підприємства за рахунок усунення ризиків та загроз, пов'язаних з інтелектуальним потенціалом та трудовими відносинами в цілому
Кириченко О., 2010 р.	Кадрова безпека – правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом: вирішення правових питань трудових відносин, підготовка нормативних документів, що їх регулюють, забезпечення необхідною інформацією всіх підрозділів управління персоналом
Литовченко О., 2010 р.	Кадрова безпека – сукупність управлінських заходів, пов'язаних з ефективним формуванням та використанням кадрового потенціалу підприємства з метою забезпечення та підтримки економічної стійкості та результативності господарської діяльності підприємства
Кнітков М., 2011 р.	Кадрова безпека – це стан захищеності організації від надмірної безпеки з боку персоналу (найманого або вже працюючого)
Поскрипко Ю., 2012р	Інтелектуально-кадрова складова економічної безпеки підприємства – є уніфікованою категорією, яка виявляється на всіх рівнях від окремо взятого підприємства до національної економіки і відіграє домінуючу роль у системі безпеки компанії, оскільки ІКС первинна для інших її складових в будь-якій організації. Інтелектуально-кадрова складова включає в себе безпеку життєдіяльності, соціально-мотиваційну безпеку, кар'єрну, професійну, адміністративну безпеку та розглядається як механізм запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємств через ризики і погрози, пов'язані з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами
Костюк Ж., 2013 р.	Інтелектуально-кадрова безпека підприємства – складова економічної безпеки, яка відповідає за збереження та розвиток інтелектуального потенціалу підприємства, ефективне управління персоналом.

Наприклад, кадрова безпека більшістю вчених розуміється, в першу чергу, як одна зі складових економічної безпеки підприємства. При цьому вона повинна бути спрямована на підтримання відповідного рівня безпеки підприємства й охоплювати всю систему менеджменту персоналу. Г. Козаченко, О. Кириченко, М. Кизим [5] визначають кадрову безпеку з позиції процесного підходу, розуміючи під нею процес запобігання негативним впливам на економічну безпеку підприємства за рахунок ризиків і загроз, пов'язаних із персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому.

Отже, трактування кадрової безпеки як генерального напрямку кадрової роботи або досить складного явища в сфері управління персоналом є дуже узагальненим і орієнтованим в основному на ефективне формування та використання кадрового потенціалу, без урахування розвитку персоналу як провідного чинника забезпечення цієї ефективності та зниження кадрових загроз у стратегічному перетині.

Окрім того більшістю науковців [1;5;13] персонал сприймається виключно як джерело загроз підприємству, на усунення якого спрямовується діяльність служби кадрової безпеки. На наш погляд, такий підхід не зовсім вдалий, оскільки дещо «віддає» фіксацією антагонізму інтересів підприємства та найманих працівників. Однак, як відомо, саме забезпечення узгодження цілей працівників та підприємства на основі виявлення взаємовигідних пріоритетних задач є запорукою досягнення високих кінцевих результатів сумісної діяльності.

Тому, враховуючи проведений аналіз понять, у підсумку було запропоновано наступне визначення кадрової безпеки.

Кадрова безпека – це стан захищеності підприємства від кадрових ризиків, а також здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім впливам і загрозам пов'язаним з персоналом та трудовими відносинами загалом, механізмом забезпечення якого є ефективна кадрова політика управління персоналом, спрямована на формування, збереження, використання, зміцнення й розвиток персоналу з урахуванням стратегії розвитку організації.

У даному визначенні персонал підприємства розглядається як головний стратегічний ресурс, пріоритетний об'єкт інвестування та безпеки підприємства й джерело його економічного розвитку. Принципова відмінність такого розуміння полягає у концентрації спільних зусиль підприємства і працівників на ефективному використанні, збереженні та розвитку кадрового ресурсу організації відповідно до потреб ринку й стратегії функціонування підприємства, а також згаданих вище концепцій розвитку людського потенціалу. Таке трактування поняття «кадрова безпека», на наш погляд, є вдалим і економічно обгрунтованим.

Отже, виходячи з викладеного, система розвитку персоналу та забезпечення кадрової безпеки на підприємстві має бути гнучкою, високо адаптивною, здатною змінювати зміст, методи та організаційні форми згідно з потребами виробництва і ситуацією, яка складається на ринку праці. Задля реалізації цього завдання необхідне впровадження інноватики, що передбачає забезпечення процесу профорієнтації, адаптації, оцінки, професійного навчання, розвитку, мотивації, соціального розвитку персоналу сучасними засобами зв'язку, роботи, обробки інформації.

Кадрова безпека має складну структуру. Основними складовими елементами кадрової безпеки є: соціально-мотиваційна безпека, професійна безпека, антиконфліктна (психологічна) безпека, безпека життєдіяльності, кар'єрна безпека, фінансова безпека, технологічна безпека, адміністративна безпека, безпека праці, пенсійно-страхова безпека, інформаційна безпека, інтелектуальна безпека, психологічна безпека, комунікаційна безпека тощо [10].

Як бачимо з викладеного, ключові складові кадрової безпеки тісно пов'язані з основними складовими розвитку персоналу, оскільки чим вищий рівень розвитку персоналу, тим нижчі ризики кадрової безпеки підприємства, а відтак вища конкурентоспроможність як персоналу так і підприємства в цілому.

З метою ефективного використання потенціалу персоналу задля розвитку та підвищення кадрової безпеки підприємства й самореалізації працівників, забезпечення належного виконання ним своїх трудових обов'язків, узгодження потреб персоналу з цілями діяльності підприємства виникає нагальна потреба в ефективному управлінні персоналом, здатному забезпечити відповідно до вимог виробництва та стратегічних цілей діяльності: пошук, відбір та адаптацію працівників, їх навчання та розвиток, формування кадрового резерву та кар'єрного просування працівників, впровадження дієвої системи мотивації, створення організаційної культури, збереження та вивільнення персоналу. Управління персоналом представляє собою комплексну систему його формування, розвитку та використання за рахунок постійного планування та прогнозування потреби в персоналі, комплектування штату, проведення профорієнтаційної роботи з персоналом, впровадження системи оцінювання та технології розвитку, управління кадровим потенціалом та діловою кар'єрою працівників в оперативній та в стратегічній діяльності підприємства [2].

Відомо, що стратегія управління персоналом є однією з функціональних стратегій підприємства, яка виступає логічним продовженням стратегічного управління у напрямку всебічної роботи з персоналом [4]. Підтвердженням цього є чіткий практичний взаємозв'язок стратегічних рішень щодо діяльності підприємства з системою управління персоналом, оскільки, саме працівники є одночасно організаторами і виконавцями робіт, а від рівня їх відданості, відповідності потребам, професійної кваліфікації та бажання розвиватися залежить кадрова безпека, успіх функціонування підприємства та можливість досягнення цілей його діяльності.

Саме ця стратегія, виступаючи однією з найважливіших сучасних функціональних стратегій підприємства, дозволяє забезпечити кадрову безпеку, формування та використання трудового потенціалу відповідно до змін в умовах господарювання; набір і формування необхідних категорій персоналу; підготовку персоналу до відповідної професійної діяльності; належну оцінку та розвиток персоналу; постійний моніторинг кадрової безпеки та безпеки праці; соціальну захищеність персоналу підприємства тощо. Однак на практиці забезпечення кадрової безпеки та стратегічне управління розвитком персоналу розглядаються не як взаємозалежні та взаємодоповнюючі, а як окремі процеси в сфері управління персоналом.

Найбільшою проблемою для керівників сучасних підприємств, на нашу думку, є ігнорування кадрової безпеки з точки зору процесу постійної підтримки та розвитку управління персоналом на перспективу, тобто відсутність бачення подальшого майбутнього розвитку концепції управління персоналом як одного із стратегічних напрямків діяльності підприємства. Будь-які процеси, які пов'язані з персоналом, чи то залучення, використання, атестація або розвиток, потребують не тільки нагальних своєчасних заходів, але й перспективного підходу, що обумовлює необхідність запровадження ефективної системи стратегічного управління персоналом як складової стратегії розвитку підприємства та кадрової безпеки.

Отже, стратегія управління персоналом повинна бути спрямована на формування конкурентоспроможного кадрового потенціалу, забезпечення його постійного розвитку та ефективного використання з урахуванням стратегічних цілей підприємства, результатів аналізу власних сильних та слабких сторін, мінливих факторів навколишнього середовища та ресурсного потенціалу.

Підсумовуючи вищевикладене, під стратегічним управлінням персоналом доцільно розуміти складний комплексний процес визначення, проектування та реалізації перспективних якісних заходів з кадрової роботи керівництва підприємства з метою формування, розвитку та ефективного використання персоналу та забезпечення кадрової безпеки й досягнення стратегічних цілей підприємства.

Отже, реалізація стратегічного управління персоналом потребує постійної узгодженості та інтеграції з цілями загальної стратегії, врахування реальних умов функціонування підприємства, його можливостей, досвіду та аналізу впливу факторів навколишнього середовища, створення необхідних умов для впровадження ефективної стратегії управління персоналом. Саме від того, наскільки точно та правильно розроблена й реалізована кадрова стратегія, залежатиме удосконалення структури персоналу (за віком, категоріями, кваліфікацією, професіями тощо); оптимізація чисельності працівників з урахуванням його динаміки; підвищення ефективності витрат на персонал (оплата праці, винагородження, витрати на навчання та інші); розвиток персоналу (адаптація, навчання, кар'єрне зростання); заходи соціального захисту, система гарантій, соціальне забезпечення (медичне, пенсійне, соціальне страхування, соціально-культурне забезпечення та інше); розвиток організаційної культури (системи норм, цінностей, традицій, правил поведінки в колективі тощо), а отже й успішне функціонування підприємства в цілому [2; 8]. Лише перманентна підтримка та розвиток потенціалу персоналу дозволяє підприємству забезпечувати належний рівень кадрової безпеки й гнучко реагувати на мінливість навколишнього середовища, досягати стратегічних цілей та успішно, стабільно функціонувати на ринку.

Висновки. Отже, персонал підприємства постає в центрі сучасних концепцій управління, основним напрямком яких є розкриття здібностей та компетентностей працівників, що можливо й необхідно ефективно використати для розвитку підприємства в цілому. Тому одне з найважливіших місць у системі стратегічного управління посідає новітній напрям стратегії управління персоналом – розвиток працівників та забезпечення кадрової безпеки підприємства. На сучасному етапі

розвитку ринку і суспільства якості людського капіталу є головною цінністю і перевагою в конкурентній боротьбі. Підприємство повинно всебічно сприяти розвитку своїх працівників, оскільки розвиток персоналу забезпечує розвиток підприємства і відповідний рівень його кадрової безпеки. Здатність підприємства навчатися і розвиватися швидше за своїх конкурентів є джерелом його стратегічних економічних переваг та кадрової безпеки. Тому сучасна концепція управління персоналом повинна бути стратегічною, тобто її головною метою має стати ефективне використання трудового потенціалу підприємства та забезпечення кадрової безпеки у перспективі.

Головними перешкодами для такого розуміння і використання на практиці комплексного підходу щодо стратегічного управління розвитком персоналу у контексті забезпечення кадрової безпеки підприємства, на наш погляд, є: дефіцит знань керівників у сфері стратегічного управління персоналом; відсутність самостійних функціональних служб стратегічного розвитку підприємств (а також їх відокремленість від служб кадрової безпеки); невизначеність пріоритетності проектів розвитку персоналу у стратегічних планах підприємства; відсутність ефективного зв'язку між процесом розробки стратегічних планів та їх реалізацією; відсутність дієвої системи моніторингу ключових показників рівня розвитку персоналу та кадрової безпеки підприємства тощо.

Отже, забезпечення належного рівня розвитку працівників є підґрунтям для ефективного виконання стратегічних задач та цілей системи управління підприємством та підвищення рівня кадрової безпеки. Однак, враховуючи динамічність економічних та виробничих процесів, будь-яка новостворена система з часом застаріває, а тому, керівництво має дбати про оновлення та постійне вдосконалення кваліфікаційно-професійного рівня працівників відповідно до мінливих вимог навколишнього середовища. Формування й практична реалізація ефективної стратегії управління розвитком персоналу дозволить комплексно враховувати фактори внутрішнього середовища підприємства, що визначають мотиви діяльності персоналу та його прагнення до професійного зростання й приймати обґрунтовані стратегічні рішення щодо створення ефективного портфеля стратегій підприємства збалансованих з стратегіями розвитку персоналу.

Список використаних джерел:

1. Алавердов А. Р. Управление кадровой безопасностью организации / А. Р. Алавердов – М.: Маркет ДС, 2010. – 176 с.
2. Виноградський М. Д. Управління персоналом в системі менеджменту організацій [навч. посіб.] / Виноградський М. Д., Виноградська А. М., Шканова О. М. – [2-ге вид.]. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 502 с.
3. Волошук Л. О. Інтелектуальна складова економічної безпеки підприємства / Л. О. Волошук, Ю. А. Некіпелова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://economics.opu.ua/files/science/2014/ipredV_2014/43.pdf
4. Гаврилова О. Построение эффективной системы найма персонала: основные сложности и способы их преодоления. – Новости менеджмента. – 2014. – № 6. – С. 12–18.
5. Живко З. Б. Аналіз підходів до визначення поняття «кадрова безпека» / З. Б. Живко, О. З. Сліпа, Х. З. Босак // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. Випуск 8. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2013. – С. 28–31.
6. Живко З. Б. Кадрова безпека в системі економічної безпеки підприємства / З. Б. Живко // Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 20 (199). – С. 127–135.
7. Красномоєв В. А. Методи забезпечення кадрової безпеки підприємства. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. 2012. – Вип. 3(59). – С. 142–143. Серія «Економіка».
8. Лобза А. В., Бікова А. М., Семенова Л. Ю. Підходи до створення ефективної системи найму персоналу вітчизняних підприємств. Науковий вісник Ужгородського ун-ту. – 2016. – № 3. – С. 245–252.
9. Мехеда Н. Г. Соціально-мотиваційні складові кадрової безпеки / Н. Г. Мехеда, А. І. Маренич. – Фінансовий простір. – №2 (6) – 2012. – С. 44–51.
10. Поскрипко Ю. А. Механізми вдосконалення інтелектуально-кадрової складової економічної безпеки підприємств / Ю. А. Поскрипко // Наукові записки УНДІЗ. – 2012. – № 2(22). – С. 118 – 120.
11. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : Монографія / Кириченко О. А., Сідак В. С. та ін. – К.: Університет «Крок», 2008. – 403 с.
12. Ткачук Г. О. Обліково-аналітичне забезпечення кадрової політики підприємства / Г. О. Ткачук, О. В. Щукіна // Обліково-аналітичне забезпечення в умовах управління фінансово-економічною безпекою підприємства: [монографія] / [В. В. Немченко, Ф. А. Трішин, Л. В. Іванченкова, Н. М. Купріна, Г. О. Ткачук та ін.]; за заг. ред. д. е. н., проф. В. В. Немченко. – Одеса: Фенікс, 2015. – 360 с. – С. 31–45.
13. Чаплигіна Ю. С. Етимологічний аналіз категорії «кадрова безпека» / Ю. С. Чаплигіна // Управління розвитком. – 2011. – №4 (101). – С. 102–104.
14. Швець Н. К. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або як перемогти зловживання персоналу [Електронний ресурс] / Н. К. Швець // Персонал. – 2006. – №5. – С. 70–75. – Режим доступу: www.personal.in.ua/

Рецензент д.е.н., професор Ліпич Л.Г.

УДК 330.1

Дзьоба О. Г., д.е.н., професор

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Ставнича Н.І., аспірант

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕФІНІЦІЇ «СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ»

Стаття спрямована на розкриття економічної сутності поняття «соціальна безпека». На основі аналізу існуючих трактувань здійснено узагальнення і систематизовано підходи науковців до розуміння поняття «соціальна безпека», уточнено його зміст шляхом виділення найістотніших ознак.

Ключові слова: небезпека, захист, сталий розвиток, соціальна сфера, потреби.

Dzioba O., Stavnycha N.

THEORETICAL ASPECTS OF DEFINITION "SOCIAL SECURITY OF THE STATE"

The article is intended to disclose the economic essence of the concept of social security. The approaches of scientists to understanding the concept of social security were generalized and systematized; its content was clarified by highlighting the most significant features.

Keywords: danger, security, sustainable development, social sphere, needs.

Дзьоба О.Г., Ставнича Н.И.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕФИНИЦИИ «СОЦИАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА»

Статья направлена на раскрытие экономической сущности понятия «социальная безопасность». На основе анализа существующих трактовок осуществлено обобщение и систематизированы подходы ученых к пониманию сущности понятие «социальная безопасность», уточнено ее содержание путем выделения существенных признаков.

Ключевые слова: опасность, защита, устойчивое развитие, социальная сфера, нужда.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Одним із основних векторів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» є вектор безпеки. Дослідження соціальної безпеки як ринкової категорії вимагає чіткого розкриття понятійного апарату. В основу буде покладено відправну теорію як комплекс поглядів, уявлень, ідей, спрямованих на розтлумачення і пояснення дефініції «соціальна безпека». Необхідність формування теоретичних засад соціальної безпеки визначається, тим, що по-перше, у вітчизняній економічній науці немає єдиної точки зору стосовно сутності та змісту даної категорії. По-друге, в Україні немає юридично затвердженого поняття «соціальна безпека».

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад соціальної безпеки здійснили такі вчені-економісти як І. Гнибіденко, А. Колот, О. Новікова, В. Паламарчук, О. Хомра, Т. Русанова, Б. Данилишин, В. Куценко, Е. Лібанова, Р. Підлипна та багато ін. На сьогодні вчені по-різному трактують поняття «соціальна безпека», що призводить до неоднозначного розуміння цієї категорії. Невирішеною частиною залишається формування понятійно-категоріального апарату соціальної безпеки держави, який відповідає стратегії сталого розвитку.

Метою статті є розкриття економічної сутності поняття «соціальна безпека» та уточнення її змісту. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- на основі критичного аналізу існуючих трактувань поняття «соціальна безпека» здійснити узагальнення і систематизацію підходів до розуміння її економічної сутності;
- уточнити зміст поняття «соціальна безпека» шляхом виділення її найістотніших ознак та властивостей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В кінці ХХ ст. набуло поширення поняття «безпека» в різноманітних її проявах. Словосполучення національна безпека, економічна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека, соціальна безпека почали використовуватися в офіційних документах, наукових роботах, засобах масової інформації. Слід зазначити, що «безпека» як загальнонаукова категорія пройшла певні етапи своєї еволюції. Поняття безпеки у вітчизняній спеціалізованій літературі трактується багатозначно. Так, у словнику української мови В. І. Даля безпека визначається як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [1]. У тлумачному словнику С. І. Ожегова безпека трактується як «стан, за якого не загрожує небезпека, є захист від неї» [2].

Поступово категорія «безпека» трансформувалась у сферу досліджень національної безпеки. У Концепції національної безпеки України [3] було виокремлено сім сфер національної безпеки України, до яких було включена і соціальна. Її визначали як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей. Проте, у прийнятому у 2003 році Законі «Про основи Національної безпеки» [4] цей термін відсутній, дано визначення «національна безпека» без розкриття сутності її складових, зазначені лише при цьому загрози національним інтересам та національній безпеці у соціальній сфері. Слід зазначити, що наукову основу трактування сутності соціальної безпеки в Україні у нормативно-правовій базі започатковано Декларацією про державний суверенітет [5]. У ній соціальна безпека держави розглядається як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів як особи, так і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз. У Копенгагенській декларації про соціальний розвиток (1995 р.) головною ідеєю були соціальні аспекти сталого розвитку, де в ст. 27 зазначено, що саме держава повинна підвищувати соціальну і економічну стабільність і безпеку [6].

Розглянемо як в різних наукових джерелах трактується поняття «соціальна безпека». Є. Подольська, П. Назаркін під соціальною безпекою розуміють «комплекс заходів і технологій, які спрямовані на збереження і розвиток існуючої у державі соціальної системи» [7, с. 21]. В. Мунтіян безпеку розуміє як «низький рівень загроз, які можуть перешкоджати стійкому функціонуванню певного суб'єкта. Безпека як система корінних, типових властивостей будь-якої країни включає всі сфери життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і природи» [8]. О. Сиченко вважає, що «соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціальних інтересів людини, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз» [9, с. 35]. Г. Пастернак-Таранушенко трактує соціальну безпеку як «різновид безпеки, що базується на психологічному стані населення країни» [10, с. 52].

Розглядати соціальну безпеку з економічної точки зору у своїх дослідженнях започаткував Г. Вечканов, який вважав, що вона «повинна досягати такого рівня розвитку, у тому числі охорони здоров'я, освіти, культури та інших галузей соціальної сфери, який задовольняє потреби індивіда благами і послугами необхідного об'єму й якості» [11, с. 178]. Заслугує на увагу підхід В. Антошкіна, який вважає, що соціальна безпека досягається тоді, коли забезпечується нормальний рівень життя населення, що відображає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людини, який характеризується розміром реальних доходів у розрахунку на людину, обсягом економічних благ, що споживаються людиною, стабільними цінами економічних благ, забезпеченістю житлом, доступністю освіти, медичного, культурного обслуговування, екологічної безпеки тощо [12, с. 95]. Дотримуючись логіки дослідження, розглянемо, як саме у науковій економічній літературі тлумачиться поняття «соціальна безпека» (табл. 1).

Таблиця 1.

Основні підходи до визначення поняття «соціальна безпека»

Автори	Визначення, джерело
<i>1. Соціальна безпека як результат реалізації соціальної політики</i>	
О. Новікова	Стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливу загроз національній безпеці, що є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність [13]
Е. Лібанова	Стан захищеності від загроз соціальним інтересам, а також є результатом реалізації соціальної політики [14]
С. Пирожков	Результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами, виділяє її як важливу складову системи національної безпеки [15]
<i>2. Соціальна безпека як стан захищеності</i>	
О. Білорус, Д. Лук'яненко	Надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, немирущих цінностей, моральності [16]
Н. Коленда	Стан захищеності соціальних інтересів населення від загроз щодо його соціального стану та рівня життєзабезпечення, за якого відбувається збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності [17]
В. Скуратів-ський	Складовою національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам [18]
Р. Підлипна	Соціальна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація загроз національним інтересам у соціальній сфері, за якої забезпечуються належний рівень життя населення, розширене відтворення, людський розвиток та соціальний прогрес у суспільстві [19]
Т. Русанова, О. Хомра	Стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз [20]
І. Гнибіденко А. Колот	Соціальна безпека – це стан захищеності соціальних інтересів особи, суспільства, держави від впливу загроз національній безпеці [21]
<i>3. Соціальна безпека як підтримка (поліпшення, забезпечення) якості життя</i>	
Л. Весельська	Позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами управління підтримання гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб її розвитку [22]
О. Давидюк	Забезпечення певної якості життя людини і суспільства, в т.ч. основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов та соціальних благ [23]
О. Повстин, А. Самійло	Сукупність видів безпеки, що зумовлена структурою людської життєдіяльності, її сферами, відносинами окремих індивідів, груп людей... гарантує поліпшення якості життя для задоволення потреб людей, своєчасне й адекватне реагування держави та суспільства на кризові явища і суперечності, що дедалі більше загострюються [24]
В. Паламар-чук	Недопущення умов, які б привели до неприйнятної зниження рівня життя основних верств населення і окремих соціальних груп, що обумовлює соціальну деградацію, а також забезпечення умов збереження соціальної перспективи для всіх верств населення [25]
<i>4. Соціальна безпека як засіб досягнення сталого розвитку</i>	
В. Данилишин, В. Куценко	Гарантується поліпшенням якості життя і є сукупністю видів безпек, що зумовлені структурою людської життєдіяльності, її сферами: відносини окремих індивідів, груп людей, побудовані таким чином, щоб у процесі їхнього розвитку не виникала небезпека для кожного з них; стійке функціонування соціальних інститутів, що забезпечує стабільний розвиток суспільства [26]
В. Серебряніков, А. Хлоп'єв	Сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, теперішніх і майбутніх поколінь [27]
В. Горин	Стан суспільства, за якого забезпечується упередження і нейтралізація наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз соціальним інтересам окремої особи і суспільства загалом, а також кількісна і якісна реалізація цих інтересів на економічно обґрунтованому й суспільно прийнятному рівні для забезпечення сталого розвитку держави [28]
В. Зеліско	Стан економічної безпеки, що в змозі захистити соціальні інтереси сільського населення та сприяти сталому розвитку сільської соціальної інфраструктури, базових систем життєзабезпечення у відповідності до потреб науково технічного прогресу із збереження навколишнього середовища [29]

Аналіз трактувань поняття «соціальна безпека», наведених у табл. 1, дав змогу узагальнити та систематизувати основні підходи до її розуміння, які ґрунтуються на визначенні соціальної безпеки як: результату реалізації соціальної політики; стану захищеності; підтримки (поліпшення, забезпечення) якості життя; засобу досягнення сталого розвитку. З метою виділення найістотніших ознак поняття «соціальна безпека» проведемо морфологічний аналіз, результати якого представимо у табл. 2.

Оскільки наше дослідження буде спрямоване на соціальну безпеку в контексті сталого розвитку держави, з'ясуємо чим відрізняє сталий розвиток від усіх інших форм. Матеріали наших досліджень вказують на те, що безпека людини є базовою складовою «сталого людського розвитку», який веде не тільки до економічного, екологічного, а й соціального, духовного зростання.

Таблиця 2.

Морфологічний аналіз поняття «соціальна безпека»

Характерні ознаки	Соціальна безпека
мета	захист [13, 14, 29], застереження від соціальних вибухів [15] захищеність інтересів [15, 17] забезпечення гідного рівня життя [22], певної якості життя [23]
завдання	реалізувати заходи соціального захисту [13] застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоздатності українського працівника за європейськими та світовими стандартами [15] забезпечити стійке функціонування соціальних інститутів [26] збереження навколишнього середовища [29]
суб'єкти соціальної безпеки	держави, суспільство [13, 18, 19, 21, 22] працівник [15], населення [17, 25], індивіди, групи людей [24, 25, 26] соціальні суб'єкти на макро- та макрорівнях [16] людина (особа), громадянин, суспільство [19, 20, 21, 28] людина, суспільство, в тому числі всі сфери виробництва, соціальна сфера [23, 27]
об'єкти соціальної безпеки	досягнення стану захищеності [13] задоволення потреб розвитку людини [22] збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхньої соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності [16] збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності [17] виявлення, запобігання і нейтралізація загроз національним інтересам у соціальній сфері [19] забезпечення якості життя, номінального рівня соціальних умов та соціальних благ [23] кризові явища і суперечності [24] забезпечення умов збереження соціальної перспективи для всіх верств населення [25] забезпечення стабільного розвитку [26, 27, 29] упередження і нейтралізація наявних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз [28]

Джерело: власна розробка

Основною ознакою, що відрізняє сталий розвиток від усіх інших форм соціального руху є відновлення природного і культурного довкілля, коли не тільки не знищується життєвий потенціал, а й підвищується соціальна відповідальність людей. Тому сталий розвиток – це розвиток для людей і природи, який можна досягнути, на нашу думку, за рахунок нових рубежів безпеки. Вважаємо, що соціальна безпека спрямована передусім на захист людини як найвищої цінності будь-якої країни та відображає значною мірою рівень зрілості процесів суспільного розвитку. Синтезувавши викладені підходи, пропонуємо таку дефініцію: соціальна безпека це

стан розвитку соціальних інститутів, за якого досягається надійна захищеність життєво важливих інтересів людини з метою досягнення сталого розвитку суспільства.

Висновки З'ясовано, що категорія «соціальна безпека» є дуже багатогранною. У рамках проведеного аналізу основних підходів до обґрунтування суті соціальної безпеки було розкрито сутність явища та природу виникнення досліджуваної категорії. На основі аналізу різноманітних точок зору дослідників щодо сутності соціальної безпеки сформульовано авторське визначення соціальної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Даль В. Словник української мови: в 11 томах. / Володимир Даль. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://nashol.org/tolkovi-y-slovardalya/ohota.html>.
2. Ожегов С.І. Тлумачний словник російської мови / С.І. Ожегов. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://slovarozhegova.ru/>
3. Концепції національної безпеки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80>
4. Закон України «Про основи Національної безпеки» від 19 червня 2003 року N 964-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
5. Декларацію про державний суверенітет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/55-12>.
6. Копенгагінська декларація про соціальний розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_505?find=1&text=%F1%EE%F6%E8%E0%EB%FC%ED%E0%FF+%E1%E5%E7%EE%EF%E0%F1%ED%EE%F1%F2%FC
7. Подольська Є.А. Новий сенс й інноваційні способи забезпечення соціальної безпеки / Є.А. Подольська, П.О. Назаркін // Вісник Одеського національного університету. Серія : Соціологія і політичні науки. – 2015. – Т. 20. – Вип. 2. – С. 19–25
8. Мунтіян В.І. Теоретичні засади економічної безпеки / В.І. Мунтіян / Національний ін-т українсько-російських відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niur.gov.ua>
9. Сиченко О.О. Соціальна безпека в системі національної безпеки держави / О.О. Сиченко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 186. – Вип. 174. – С. 34–38.
10. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави / Г.А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Ін-т держ. упр. і самоврядування при КМ України, 1994. – 112 с.
11. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность / Г.С. Вечканов. – СПб. : Вектор, 2005. – 256 с.
12. Антошкін В.К. Рівень і якість життя населення регіонів та їх вплив на соціально-економічну безпеку / В.К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2014. – № 1. – С. 95–99.
13. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи вирішення. – Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. – 460 с.
14. Лібанова Е. Ринок праці та соціальний захист : навч. посібн. із соц. політики / Е. Лібанова, О. Палій. – К. : Вид-во «Основи», 2004. – 491 с.
15. Пирожков С.І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. Проблеми національної безпеки / С.І. Пирожков // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.niisr.gov.ua/vydanna/panorama/2003_1.php.
16. Глобалізація та безпека розвитку : монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К. : Вид-во КНЕУ, 2001. – 733 с.
17. Коленда Н.В. Соціальна безпека населення та її основні складові / Н.В. Коленда // Modern directions of theoretical and applied researches. – 2013. – March, 19-30. [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.sworld.com.ua>.
18. Скуратівський В.А. Основи соціальної політики : навч. посібн. / В.А. Скуратівський. – К. : Вид-во МАУП, 2002. – 200 с.
19. Підлипна Р. П. Методологічні засади тлумачення дефініції «соціальна безпека» / Р. П. Підлипна // Науковий вісник НЛТУ України. – 2015. – Вип. 25.2. – С.275–280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nvunfu.esy.es/Archive/2015/25_2/48.pdf
20. Хомра О. У. Соціальна безпека: виклики, загрози, критерії проблеми національної безпеки / Хомра О. У., Русанова Т. Є // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niisr.gov>
21. Соціальна безпека: теорія та українська практика : монографія / [І.Ф. Гнибіденко, А.М. Колот, О.Ф. Новікова та ін.] ; за ред. І.Ф. Гнибіденка, А.М. Колота, В.В. Рогового. – К.: КНЕУ, 2006. – 292 с.
22. Весельська Л.А. Соціальна безпека: проблема визначення / Л.А. Весельська // Науковий вісник академії муніципального управління : зб. наук. праць. – Сер.: Управління. – 2010. – Вип. 3. – С. 457–461. – С. 460.
23. Давидюк О.О. Соціальна безпека: проблеми теоретичного аналізу та побудови системи показників / О.О. Давидюк // Міністерство праці та соціальної політики України Центр перспективних досліджень. – 2006. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.cpsr.org.ua>.
24. Повстин О. Соціальна безпека суспільства як фактор впливу на розвиток особистості / О. Повстин, А. Самійло // Віртуальний університет : навч. серед. Львівського ДУ БЖД
25. Паламарчук В. М. Економічні перетворення і соціальна безпека: Моногр. – К.: НІСД, 1996. – 64 с.
26. Данилишин Б. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник Національної академії наук України : зб. наук. праць. – 2010. – № 1. – С. 20–28.
27. Серебрянников В.В. Социальная безопасность России / В.В. Серебрянников, А.Т. Хлопьев. – М. : Изд-во ИСПИ РАН, 1996. – 352 с. – С. 93.
28. Горин В. Соціальні гарантії в системі соціальної безпеки держави / В. Горин // Світ фінансів. – 2013. – № 2. – С. 69–80.
29. Залізко В.Д. Соціальна безпека сільських територій: проблеми та перспективи / В.Д. Залізко // Агросвіт. – 2014. – № 11. – С. 21–27.

УДК 331.524

Дзямулич М.І., к.е.н., доцент

Потьомкіна О.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОГЛЯДІВ НА СПЕЦИФІКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

У статті здійснено оцінку теоретичних та методологічних підходів до формування та розвитку людського капіталу, як соціально-економічної категорії в умовах посилення глобалізації та зростання ролі кваліфікованої праці на міжнародних ринках.

Ключові слова: людський капітал, ринок праці, робоча сила.

Dziamulych M., Potiomkina O.

FEATURES OF FORMATION OF VIEWS ON THE HUMAN CAPITAL SPECIFICITY AS SOCIO-ECONOMIC CATEGORY

The article assesses theoretical and methodological approaches to the formation and development of human capital as a socio-economic category in the conditions of strengthening globalization and increasing the role of skilled labor in international markets.

Key words: human capital, labor market, labor.

Дзямулич Н.И., Потемкина Е.В.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ВЗГЛЯДОВ НА СПЕЦИФИКУ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА КАК СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ

В статье осуществлена оценка теоретических и методологических подходов к формированию и развитию человеческого капитала, как социально-экономической категории в условиях усиления глобализации и роста роли квалифицированного труда на международных рынках.

Ключевые слова: человеческий капитал, рынок труда, рабочая сила.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Новітня еволюція робочої сили, зумовлена зростанням ролі технологічного прогресу, інформаційних комунікацій, а також глобалізації світової економічної системи, призводить до серйозних соціально-економічних наслідків, оскільки впливає на відносини влади та власності у виробництві. Зокрема, власники знань розцінюють їх як найважливіший ресурс сучасного виробництва та як свою інтелектуальну власність. Разом з тим, в умовах значного розповсюдження інформаційних технологій, одночасно вони розглядають професійну компетентність як обґрунтування свого права на присвоєння праці, а не її відчуження, як інтелектуальний капітал, поєднаний з матеріальними та фінансовими ресурсами власників виробництва [1, р. 67]. Відповідно, можна стверджувати, що праця набуває економічного змісту лише тоді, коли її суб'єкт – робоча сила – є носієм інформації (кваліфікована праця) або ж переносником інформації у випадку простої кваліфікованої праці. Таким чином, набуває особливого значення поняття «людського капіталу», як елементу новітнього соціально-економічного укладу в умовах інтенсивних технологічних та інформаційних змін, що безпосередньо впливають на ринок праці як у світовому масштабі, так і на ринок праці України зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми. Наявне різноманіття підходів щодо розуміння та визначення сутності «людського капіталу» спричиняє потребу більш детального осмислення досліджень у даній сфері. Значні напрацювання стосовно дослідження процесів формування і розвитку людського капіталу опрацьовані такими дослідниками, як Г. Беккер, А. Сміт, Л. Туроу, Т. Шульца, І. Фішера та ін. Разом з тим значний масив напрацювань у даній сфері мають і вітчизняні науковці, такі як: Д. Богиня, В. Геець, Н. Голікова, О. Грішнова, М. Долішній, М. Ніколайчук, Р. Пустовійт, Г. Яловий. Водночас, залишаються потреба у вирішенні певних теоретико-методологічних аспектів формування та розвитку людського капіталу.

Цілі статті. Метою роботи є дослідження основних тенденцій теоретико-методологічних поглядів на природу людського капіталу, а також особливості його формування та розвитку в умовах ринкових трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нові вимоги до робочої сили, пріоритет кваліфікованої праці потребує перегляду традиційних концепцій ринку праці. Р. Маршалл та В. Брігс в даному аспекті звертають увагу на зростання ролі найманого працівника як “продавця” інтелектуальних здібностей і результатів розумової праці. Через це працівник розглядається вже не як “ресурс” чи “фактор” виробництва, а як економічний агент зі своїми інтересами, що укладає контракт на рівних правах і взаємовигідних умовах [2, р. 112]. Таким чином, можна зробити висновок, що кваліфіковані працівники для сучасних корпорацій є важливішим фактором економічного зростання, ніж капітал в традиційному його розумінні.

На нашу думку, в період трансформації всієї системи економічних, соціальних, політичних і культурних відносин найсуттєвіші зміни відбуваються в сфері трудових відносин. На зміну індустріальному типу економічного зростання приходить гуманітарний, рушійною силою якого стають наукові знання, творчий та інтелектуальний потенціал особистості. Всі ці зміни відображають інноваційну модель економічного розвитку, що супроводжується зростанням ролі людини в соціально-економічних відносинах суспільства. Відповідно, на зміну категорії “робоча сила”, що відображає сукупність фізичних, розумових, організаторських здібностей людини, набутих знань і досвіду приходить категорія «людський капітал», що являє собою сформований і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, який цілеспрямовано використовується в певній галузі суспільного виробництва і сприяє зростанню продуктивності праці, завдяки чому впливає на зростання доходів його власника. Можна стверджувати, що така зміна зумовлюється зростанням ролі знань у трудовій діяльності людини та виокремлення їх як фактору зростання доходів індивіда. Сама сутність категорії «робоча сила» не надає великого значення розумовій діяльності людини, її здатності за допомогою цієї діяльності активно впливати на процес формування власного доходу та сукупного національного продукту.

Теорія людського капіталу, авторами якої є Т. Шульц та Г. Беккер [3, р. 12], досліджує залежність доходів працівника, підприємства, суспільства від знань, навичок та природних здібностей людини і дає можливість кількісної оцінки впливу освіти на ефективність праці та виробництва. Важливе значення концепція людського капіталу має для вивчення комплексу питань, пов'язаних із забезпеченням раціональної зайнятості та оптимального функціонування ринку праці. Для аналізу пропозиції праці використовуються моделі вибору між роботою та дозвіллям і моделі інвестування в людський капітал.

Саме поняття «людський капітал» виникло в ринковому середовищі, і воно відображає не лише новий підхід до аналізу ролі людини в суспільно-виробничому процесі, а й зростаюче значення інтелектуальної діяльності та неречового нагромадження для всього ходу відтворення суспільного життя, визнання необхідності та високої ефективності вкладень у людину [4, с. 71].

Слід зазначити, що в сучасних умовах саме людський капітал, а не заводи, обладнання та виробничі запаси є основою конкурентноздатності, економічного росту та ефективності. Функціонування людського капіталу, ступінь віддачі від його застосування обумовлені вільним волевиявленням індивіда, його індивідуальними інтересами, матеріальною та моральною зацікавленістю, а також загальним рівнем культури, в тому числі й економічної. Так, за даними обстеження Світового банку, 16 % росту обсягів виробництва зумовлено фізичним, 20 % – природним і 46 % – людським капіталом [6, с. 12].

Говорячи про інвестиції в людський капітал, ми маємо на увазі, перш за все, інвестиції, пов'язані з освітою людини. Тому особливістю такої специфічної форми «вкладень» у людину є те, що інвестиційний період (тривалість навчання) сягає від 12 до 20 років, в той час, як інвестиційний період у фізичного капіталу складає 1-2 роки. Але одночасно, вкладення у людський капітал дають значний за обсягом, тривалий за часом та інтегральний за характером економічний та соціальний ефект. Якщо поглянути на сутність інвестицій в людський капітал, то їх можна поділити на речові та неречові. До перших відносяться всі затрати, необхідні для фізичного формування та розвитку людини, а до других – накопичені затрати на загальну освіту та спеціальну підготовку, частина накопичених затрат на охорону здоров'я та переміщення працівника. Особливістю неречових вкладень є те, що, не дивлячись на свій неосяжний характер, ці затрати, примножуючи знання та досвід людини, сприяють зростанню продуктивності капіталу, втіленого в людях і тому є головними.

Однак, існують певні особливості поняття «людський капітал», врахування яких набуває важливого значення при створенні умов для розвитку інтелектуального потенціалу країни. Так, права власності на людський капітал не підлягають передаванню. Водночас, розмежовуються носії людського капіталу – конкретні особи, його власники і користувачі – інвестори в людський капітал. А з іншого боку, придбання певних знань не тільки сприяє підвищенню продуктивності праці і доходів індивіда, але й водночас може викликати втрату можливого блага для людини – скорочення її вільного часу [7, с. 132].

В даному аспекті варто зауважити, що з точки зору економічного розвитку будь-якої країни, важливим є всебічне сприяння становленню та розвитку саме національного людського капіталу, адже його віддача безпосередньо відображається на макроекономічних показниках діяльності держави і завдяки цьому можна оцінити якість інвестицій в розвиток інтелектуального потенціалу країни.

Як вже зазначалося, віддача від інвестицій в людський капітал на особистому рівні впливає на збільшення доходів власників цього капіталу. Важливо оцінити дану залежність, адже стимулювання зростання кваліфікації працівників, що призводить до зростання їхніх доходів є одним з шляхів вирішення масштабних проблем, що існують на ринку праці. Однак, розрахунок збільшення рівня доходу працівника від зростання його кваліфікації є досить проблемним з огляду необхідності врахування таких елементів, як «втрачені заробітки» за період навчання, сукупність необхідних витрат на підтримання життєдіяльності працівників протягом навчання, визначення цінності «втраченого вільного часу», «втрачених можливостей» тощо. Так, Р. Маршалл зазначає, що важко точно підрахувати норму віддачі інвестицій на навчання для індивіда, тому, що вигоди від освіти мають не тільки грошову форму. Освіта покращує всі форми

життєдіяльності людини: навчання на робочому місці, охорону здоров'я, управління домашнім господарством. Приблизна вартість цих негрошових вигод складає дві третини заробітної плати [2, р. 218].

Варто також зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства поняття «людський капітал» стало логічним продовженням категорій: трудові ресурси – трудовий потенціал – людський фактор і має величезне значення для подальшого наукового дослідження не лише загальнотеоретичних проблем, а й конкретних завдань економіки [4, с. 72]. На нашу думку, важливість зазначеної паралелі полягає у зростанні ролі людських знань в забезпеченні інтенсивного розвитку економічних та, зокрема, виробничих відносин сучасного суспільства. Якщо категорії «трудові ресурси» та «трудовий потенціал» виникли, перш за все, на етапі інтенсивного промислового розвитку країн світу, то перехід до інформаційного суспільства на фоні досить швидких темпів науково-технічної революції виводить на перший план продуктивні знання людини, її здатність до ефективного засвоєння та використання цих знань. Тому, варто використовувати поняття «людський капітал» не як часткову характеристику робочої сили, а як узагальнену її властивість накопичувати та використовувати свої знання і отримувати вигоди від володіння ними.

Таким чином, сучасне розуміння категорії «людський капітал» значно розширюється за рахунок зростання значення людини як особистісного фактору виробничих відносин, який має здатність до самовдосконалення та продуктивного використання набутих знань. Якщо повернутися до сутності людського капіталу, то ми бачимо, що дана економічна категорія трактується як «сукупність сформованих і розвинутих внаслідок інвестицій продуктивних здібностей, особистих рис і мотивацій індивідів, що перебувають у їхній власності, сприяють зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливають на зростання доходів (заробітків) свого власника та національного доходу» [5, с. 16-17].

З іншого боку, деякі дослідники, розглядаючи внутрішній склад людського капіталу, не включають до нього людину, як фізичну істоту. Пояснюється це цінністю здібностей та навичок, а не людини самої по собі. В той же час теорія людського капіталу динамічно вивчає людину в системі таких факторів, як економічне зростання, розподіл доходів, роль і значення освіти та професійної підготовки в суспільному відтворенні тощо. Тобто функціонування людини у сфері праці поєднується із динамічним функціонуванням ринку праці. Категорія робоча сила є більш статичним поняттям, що виражає лише здатність людини до створення певного продукту в процесі праці без врахування інших факторів.

Разом з тим, на нашу думку, не існує антагонізму між поняттями «робоча сила» та «людський капітал». Варто зауважити, що вперше людські здібності капіталом назвав М. Фрідмен, визначаючи їх як властивість такого фактору виробництва, як робоча сила. Разом з тим, у період становлення економічної теорії різні дослідники при вивченні природи робочої сили та особливостей її функціонування висловлювали думки, які пізніше яскраво відобразилися в теорії людського капіталу (Сеніор, Ліст, Харрод, Фрідмен та інші). Вихідним моментом єдності цих понять є визнання людських здібностей продуктивною силою, що дозволяє створювати продукт і отримувати від цього матеріальний зиск. Фактично ж робоча сила і людський капітал відображають різні моменти трудової діяльності людини. Якщо теорія людського капіталу визначальними факторами людської діяльності визнає освіту та набуті знання і навички, то категорія робоча сила включає у себе всі здібності людини до трудової діяльності. Такі розбіжності зумовлені швидким розвитком науково-технічного прогресу та наростанням складності праці, що ставить інтелектуальну складову людської діяльності на перший план.

Крім того, на сучасному етапі розвитку суспільства, організаторські здібності людини, її властивість до економічного мислення відіграють досить значну роль у процесі виробництва. В даному аспекті мається на увазі, що до процесу створення економічних благ залучаються всі здібності, властивості й риси людини, відповідно, в такому випадку поняття людського фактору у виробництві збігається з поняттям людини як соціальної істоти. Фактично те ж саме можна сказати і про категорію «людський капітал», оскільки він являє собою часткові характеристики людини, як фактору економічних та, зокрема, виробничих відносин. Таким чином, виникають нові динамічні характеристики людини відповідно до ступеня розвитку виробничих технологій, відносин власності у суспільстві та розвитком самої людини.

Висновки. Однак, виходячи із сучасних поглядів на людський капітал, як соціально-економічну категорію, зазначимо наступні аспекти:

1. Вимоги до людського капіталу в умовах становлення постіндустріального суспільства передбачають наявність у працівників достатньої кількості знань для здійснення своїх виробничих (трудових) завдань, тобто певного рівня людського капіталу.

2. Людина, як носій робочої сили в умовах ринку змушена не просто використовувати свої фізичні та розумові здібності у трудовій діяльності, але й вдосконалювати їх в процесі праці, формуючи таким чином, власний людський капітал.

3. Вартість відтворення людського капіталу залежить, перш за все, від рівня якісного застосування фізичних та розумових здібностей людини, а якісне їх застосування залежить від вдосконалення цих здібностей шляхом набуття знань та досвіду.

Таким чином, ми можемо зазначити, що на етапі становлення постіндустріального суспільства сутність економічного розуміння категорії «робоча сила» зливається з категорією «людський капітал». Це означає, що рівень фізичних та розумових здібностей людини, який є основним у визначенні категорії «робоча сила», виражає собою рівень людського капіталу людини, а вартість відтворення функціонуючої робочої сили виражається у рівні доходу, який отримує індивід від використання свого людського капіталу. Варто також зазначити, що в загальному розумінні дані категорії є по суті ідентичними, однак, оскільки поняття «людський капітал» є більш ємним при відображенні ролі людини в процесі суспільного виробництва, то фактично категорія робоча сила включається в нього і виступає складовою частиною людського капіталу. При цьому, людський капітал являє собою, з одного боку, рівень фізичних і розумових здібностей людини, а з іншого – певний запас здоров'я, знань, навичок, кваліфікації, який сформований внаслідок інвестування в людину і впливає на зростання доходів його власника.

Список використаних джерел:

1. Drucker P. F. Post-Capitalist Society / P. F. Drucker. – New York: Harper Business, 1993. – 326 p.
2. Marshall R., Briggs V.M.Jr. Labor economics: Theory, Institutions, and Policy. Sixth Edition / R. Marshall, V.M.Jr. Briggs. Homewood, IL – Boston, MA, 1989. – 430 P.
3. Shultz T. Investing a People / T. Shultz. – London; University California Press, 1981. – 342 P.
4. Грішнова О.А. Людський капітал України: сучасний стан та динаміка змін / О.А. Грішнова // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. Спец. вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – К.: КНЕУ, 2001. – с. 71-80.
5. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти та професійної підготовки / О.А. Грішнова. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2001. – 254 с.
6. Адамовський М.Г., Магазинщикова І.П. Моніторинг підготовки фахівців як засіб підвищення продуктивності витрат на освіту та соціального захисту випускників навчального закладу / М.Г. Адамовський, І.П. Магазинщикова // Науковий вісник: Сучасна економічна теорія та проблеми її застосування / Збірник науково-технічних праць. – Львів: УкрДІТУ. – 2002, вип. 12.6. – с. 235-240.
7. Сизоненко В.О. Теорія людського капіталу і сучасне підприємництво / В.О. Сизоненко // Проблеми формування ринкової економіки: Міжвід. наук. зб. Спец. вип. Управління людськими ресурсами: проблеми теорії та практики. – К.: КНЕУ, 2001. – с. 131 – 134.

Рецензент: д.е.н., доцент Шубалий О.М.

УДК 005.35

Колосок А.М., к. е. н., доцент

Скорук О.В., к. е. н., доцент

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ

У статті розглянуто практичну складову соціальної відповідальності бізнесу, досліджено її інституційне забезпечення в Україні. Здійснено огляд наукових джерел з питань соціальної відповідальності бізнесу. Оцінено соціально відповідальну діяльність компаній шляхом розрахунку коефіцієнта соціальної відповідальності компанії. Проаналізовано сучасний стан соціальної відповідальності бізнесу у Волинській області. Досліджено зарубіжний досвід соціальної відповідальності та вказано перспективи його застосування у вітчизняних реаліях. Визначено пріоритетні напрями розвитку соціальної відповідальності бізнесу на загальнодержавному та регіональному рівні.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, соціальні програми, стейкхолдери.

Колосок А.М, Скорук О.В.

ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА

В статье рассмотрена практическая составляющая социальной ответственности бизнеса, исследовано ее институциональное обеспечение в Украине. Осуществлен обзор научных источников по вопросам социальной ответственности бизнеса. Оценена социально ответственная деятельность компаний путем расчета коэффициента социальной ответственности компании. Проанализировано современное состояние социальной ответственности бизнеса в Волынской области. Исследован зарубежный опыт социальной ответственности и указаны перспективы его применения в отечественных реалиях. Определены приоритетные направления развития социальной ответственности бизнеса на общегосударственном и региональном уровне.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса, социальные программы, стейкхолдеры.

Kolosok A., Skoruk O.

PRACTICAL ASPECTS OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS

The article considers the practical component of social responsibility of business, its institutional support in Ukraine is investigated. A review of scientific sources on corporate social responsibility has been conducted. Evaluated socially responsible activities of companies by calculating the coefficient of social responsibility of the company. The present state of social responsibility of business in the Volyn region is analyzed. The foreign experience of social responsibility is researched and prospects of its application in the national realities are indicated. The priority directions of development of social responsibility of business at the national and regional level are determined.

Keywords: social responsibility of business, social programs, stakeholders.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Становлення соціальної відповідальності в українському суспільстві неминуче призводить до її розповсюдження в усі сфери народного господарства, від дрібного підприємця до великих компаній. Варто пам'ятати, що неможливо бездумно переносити загальноприйняті принципи світової практики соціальної відповідальності на українську економіку, оскільки Україна – велика держава, із значним економічним потенціалом, що має свої власні інтереси на міжнародному ринку продукції, установлену роками ментальність та перебуває в стані перманентної війни.

Тому впровадження соціально відповідального підходу в реалії української економіки слід проводити, враховуючи інтереси місцевих громад, рівень доходів працівників, особливості вітчизняного законодавства та фінансові можливості

виробників, котрі хочуть позиціонувати себе соціально орієнтованими підприємствами. Саме специфічні умови, в яких нині перебуває український бізнес, прагнення розвивати його найбільш ефективним шляхом формують актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Практичні аспекти та світовий досвід соціальної відповідальності досліджували такі зарубіжні вчені, як Г. Р. Боуен [18], П. Ф. Друкер [19], М. Фрідмен [20] та ін.

Серед вітчизняних науковців вагомий вклад у дослідження цієї проблематики зробили О. Ю. Березіна [1], У. А. Волинець [2], І. О. Ворончак [3], О. О. Зеленко [5], А. Куліш [8], Т. С. Смовженко [9], І. М. Царик [16], В. М. Шаповал [17] та ін.

Не применшуючи значення наукового доробку цих дослідників, зауважимо, що питання оцінювання соціальної відповідальності бізнесу потребують подальшого дослідження.

Цілі статті. Мета наукової роботи – дослідити теоретико-прикладні засади стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні.

Об'єктом дослідження є тенденції та особливості соціально відповідальної діяльності суб'єктів господарювання України.

Предмет дослідження – сукупність організаційно-економічних відносин щодо реалізації соціальної відповідальності бізнесу.

У зв'язку з цим необхідно було виконати такі завдання:

- здійснити огляд наукових джерел з питань соціальної відповідальності бізнесу;
- вивчити інституційне забезпечення соціальної відповідальності бізнесу в Україні;
- оцінити соціально відповідальну діяльність компаній;
- проаналізувати сучасний стан соціальної відповідальності бізнесу у Волинській області;
- визначити пріоритетні напрями розвитку соціальної відповідальності як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Будь-які виробничі чи соціальні процеси, що відбуваються в межах держави, потребують її інституційного забезпечення. Тобто законодавчого визначення правил функціонування, становлення ключових пріоритетів розвитку, бюджетної підтримки, підпорядкування чи регулювання певними державними чи місцевими органами влади тощо. В Україні відсутній закон «Про соціальну відповідальність бізнесу», органи державної влади співпрацюють лише з благодійними фондами й окремими меценатами, не розуміючи загальної концепції соціальної відповідальності бізнесу.

Необхідно зазначити, що крім вищевказаного, основним інгібітором соціально відповідальних процесів виступає сама держава, не подаючи бізнесу прикладів соціально відповідальної поведінки. Кількість програм паритетного фінансування соціальних проектів мізерна, рівень заробітної плати в структурах державної та комунальної власності критичний, а система субсидій помилкова та не витримує жодної критики. Крім того, держані посадовці постійно ведуть дискусії про скорочення соціальних гарантій (зменшення декретної відпустки, скорочення лікарняних виплат, збільшення пенсійного віку, продовження тривалості робочого дня), що подає негативний приклад для приватних компаній.

Винятком в цій ситуації є Національна академія наук України та низка університетів, які інтенсивно просувають концепцію соціальної відповідальності влади, бізнесу та громадян, організовуючи круглі столи, конференції та залучаючи бізнес до цих процесів.

Отже, соціально відповідальна діяльність бізнесу державою не визначена, відбувається її саморозвиток, і здійснюється успішними прибутковими компаніями,

волонтерськими організаціями чи окремими соціально свідомими бізнесменами без системно.

В Україні не ведеться централізована статистика соціальної відповідальності бізнесу, а соціальна звітність компаній є добровільною, різною за структурою та розведена у часі, що значно ускладнює дослідження. Науковці по-різному оцінюють ефективність соціальної відповідальності, зокрема, І. О. Ворончак пропонує обраховувати інтегральні коефіцієнти, що поєднують економічну, трудову, екологічну, споживчу, філантропічну складові [3], а У. А. Волинець використовує методи нечіткої логіки та моделювання нечітких множин [2]. Ці методики надзвичайно громіздкі у розрахунках, базуються на даних державної служби статистики, що негативно впливає на об'єктивність (репрезентативність) кінцевої оцінки.

На нашу думку, найкраще оцінювати соціальну відповідальність компаній аналізуючи їх соціальну звітність та співвідносячи кількість витрачених коштів на соціально відповідальну діяльність до прибутку підприємства.

$$K_{\text{св}} = (C - M) / \Pi \quad (1)$$

де : $K_{\text{св}}$ – коефіцієнт соціальної відповідальності підприємства (компанії); Π – чистий прибуток підприємства; C – сума коштів, виділених підприємством на соціально відповідальну діяльність; M – сума коштів, отриманих підприємством завдяки акціям соціально-етичного маркетингу.

Ця методика надасть змогу визначати рівень соціальної відповідальності окремої компанії, а визначивши відповідні середні коефіцієнти, можна отримати дані в розрізі регіонів та й загалом по країні. Крім того, ми усуваємо вплив соціально-етичного маркетингу на ефективність соціальної відповідальності підприємства.

Соціально-відповідальну діяльність на загальнонаціональному рівні здійснюють фінансово потужні компанії, зокрема: «МТС Україна», «Київстар», «Lifecell», «Nemiroff», «Оболонь», «Фокстрот», «СКМ», «Приват», «Концерн Галнафтогаз» та інші. Зважаючи на чітко визначений обсяг роботи, розглянемо лише деякі з них.

Компанія «Київстар» позиціонує себе лідером у сфері соціальної відповідальності. Зокрема, вона впроваджує «зелені офіси», збільшує енергоефективність обладнання, зменшує викиди вуглекислого газу і скорочує споживання невідновлювальних ресурсів. Кожен рік працівники «Київстар» озеленюють понад десятки міст України, прибирають сквери, висаджують дерева та квіткові клумби разом із клієнтами та городянами [10]. Проте, якщо поррахувати коефіцієнт соціальної відповідальності компанії «Київстар», то він досить мізерний:

$$K_{\text{св}} = 7\,000\,000 / 2\,168\,375\,000 = 0,0032$$

Тобто з 1000 грн. чистого прибутку компанія «Київстар» витрачає на соціальну відповідальність лише 3 грн.

Агропромисловий холдинг «АСТАРТА» значну увагу приділяє соціальній відповідальності, зокрема в напрямках професійного розвитку, безпеки праці та охорони здоров'я, лояльності до сезонних робітників, охорони навколишнього середовища тощо [11]. Коефіцієнт соціальної відповідальності вказаного холдингу порівняно з компанією «Київстар» є більш значимим та складає:

$$K_{\text{св}} = 30\,000\,000 / 432\,000\,000 = 0,0694$$

Тобто з 1000 грн. чистого прибутку агропромисловий холдинг «АСТАРТА» витрачає на соціальну відповідальність 69 грн. Що значно перевищує показник компанії «Київстар», причому соціальні проекти мобільного оператора добре розрекламовані, а про соціально відповідальну діяльність агропромислового холдингу «АСТАРТА» мало відомо, хоча його внесок заслуговує більшої уваги. Саме в такий спосіб, визначаючи коефіцієнт соціальної відповідальності, можна порівнювати внесок

компаній у соціально-економічний розвиток суспільства та виявляти реальних лідерів у цьому напрямі.

Група компаній «ФОКСТРОТ» бере участь у розв'язанні важливих соціальних проблем і сприяє розвитку громадянського суспільства, забезпечує гідний рівень соціальних гарантій власним працівникам, систематично допомагає соціально незахищеним верствам населення тощо [6]. На окрему увагу заслуговує впровадження нею програми «зелений офіс». Необхідно вказати на значний внесок «ФОКСТРОТ» у розвиток соціальної відповідальності в Україні, проте неможливо порахувати коефіцієнт соціальної відповідальності компанії, оскільки відсутня у вільному доступі інформація про її прибуток.

Корисним є досвід Асоціації виробників молока, які в рамках соціального проекту «Я люблю молоко» у вересні 2017 р. в ландшафтному парку «Співоче поле» провели святкування Всеукраїнського Дня молока. На цей захід прийшло близько двадцяти семи тисяч гостей, що безкоштовно спожили понад тридцять тонн сирно-молочної продукції. До послуг відвідувачів, окрім дегустації продукції торгових марок «Комо», «Добряна», «Простоквашино», «Галичина» та ін., були численні атракціони, конкурси, змагання, розваги, майстер-класи, спортивні ігри тощо [4].

Цей соціально відповідальний захід став по своїй суті унікальним, оскільки в ньому взяли участь прямі конкуренти з виробництва сирно-молочної продукції, що функціонують в рамках єдиного ринкового простору. Проте вони змогли домовитися і, замість конкурування один з одним, шляхом популяризації корисності молочних продуктів та здорового способу життя домоглися збільшення споживання своїх продуктів, тобто загальної ємності ринку. На нашу думку, проведена акція є досконалим прикладом соціально відповідального підходу у веденні бізнесу.

У Волинській області соціально відповідальними є такі бізнес-структури: «Наш край», «Пан Курчак», «Дмитрук», «Аміла», «Сіті-Парк», «Забіяка», «Луцьксантехмонаж № 536» тощо.

Торгівельною мережею «Наш край» запроваджений проект «Живи відповідально», що передбачає ряд соціальних, економічних та екологічних ініціатив. Зокрема, у супермаркетах «Наш край» можна безкоштовно поміряти тиск, купити товари, які не зашкодять довкіллю, залишити відпрацьовані батарейки. Мережа надає соціальні знижки багатодітним сім'ям, учасникам АТО, пенсіонерам, сортує сміття для подальшої переробки, раціонально використовує водні та енергетичні ресурси [7].

Прикладом соціального відповідального підприємства в аграрному бізнесі є АПГ «Пан Курчак». Зокрема, у 2017 році 340 кг курятини та 80 кг ковбаси для харчування дітей учасників АТО безоплатно отримав дитячий табір «Лісова застава», що розташований в смт Димер Київської області. Також це господарство побудувало дитячий садок у селі Холонів Горохівського району, кошторисна вартість будівництва якого понад 9 мільйонів грн. [12].

Прикметно, що перший приклад є класичним благодійництвом, а другий безпосередньою соціальною відповідальністю. Різниця в тому, що від першого варіанту підприємство не буде мати жодного зиску, окрім прихованої реклами, а будівництво дитячого садка покращить соціально-побутові умови безпосередніх працівників підприємства, позитивно вплине на інфраструктуру місцевої громади, підвищить імідж підприємства загалом та закладе основи для політичного успіху керівника підприємства.

Дещо інше бачення соціальної відповідальності у керівників підприємства торгової марки «Дмитрук», що спеціалізується на виготовленні ковбасних виробів. Зокрема, це підприємство долучилося до заходу «Зробимо Луцьк чистим», працівники компанії не тільки взяли участь у безпосередньому прибиранні території парку, а й після завершення пригостили всіх її учасників засмаженими ковбасами гриль власного

виробництва. Крім того, торгова марка «Дмитрук» була спонсором команди України зі спортивної риболовлі на світовому чемпіонаті у Фінляндії (де вона зайняла перше місце), чим започаткувала основи виходу своєї продукції на світовий ринок [13].

Фермерське господарство «Аміла» для своїх працівників побудувало понад п'ятнадцять житлових будинків. На підприємстві, використовуючи білоруський метод, укладають договір, за яким робітник, відпрацювавши десять років, отримує у власність будинок, обставлений меблями і побутовими приладами. Господарство сприяє розвитку соціально-культурної сфери, зокрема побудувало дзвіницю та церкву імені Івана Богослова, реконструювало комплекс в селі Радовичі, де в одному будинку знаходяться медичний та дільничний пункти, пожежне відділення, будинок культури і бібліотека [15].

Торгово-розважальний комплекс «Сіті-парк» став лідером соціально відповідального бізнесу у місті Луцьку. На його території розташовано парк із зеленими насадженнями та зручними лавками, створено окремий шаховий скверик із спеціальними столиками, впорядковано русло річки Сапалаївки, де побудовано хатинки для качок, через річку прокладено «міст закоханих», поруч розміщено альтанку. Вся територія об'єднана окремими доріжками для пішоходів, ролерів та велосипедистів, обладнана смітниками та постійно прибирається коштом розважального комплексу. Функціонує єдиний у місті безкоштовний «Скейт-парк» [14]. На окрему увагу в соціальному проекті «Сіті-парк» заслуговує встановлення пам'ятника Кузьмі Скрябіну, що є прецедентом участі приватного капіталу в шануванні національного культурного надбання сучасної епохи.

Інші потужні волинські підприємства позиціонують себе соціально відповідальними, оскільки виконують законодавчо визначені соціальні стандарти. Проте подекуди їх перевищують, зокрема, випускають соціальні види хліба (ПАТ «Теремно-Хліб»), забезпечують робітників медичним страхуванням (СП ТОВ «Модерн Експо»), довозять працівників до місця роботи (ТОВ «Кромберг енд Шуберт»), впроваджують програми з благодійництва та соціально-етичного маркетингу (ПП «Тигрес»).

Висновки. Поєднавши та узагальнивши всі тлумачення та підходи, ми можемо стверджувати, що соціальна відповідальність бізнесу є широким поняттям, яке охоплює корпоративну соціальну відповідальність (діяльність великих компаній), соціальну відповідальність малого й середнього бізнесу та соціальну відповідальність окремо взятого працівника; передбачає їх взаємодію між собою в межах визначеної суспільної групи та в рамках затверджених державою мінімальних законодавчих вимог. Соціальна відповідальність передбачає вклад підприємства в соціально-економічний розвиток власних працівників, місцевої громади, регіону чи суспільства в цілому, який може бути в межах законодавчого мінімуму або значно його перевищувати, для того щоб підняти престиж свого бізнесу в очах громадськості та досягти прихованих економічних цілей.

Екологічна відповідальність є складовою соціальної відповідальності бізнесу, під якою ми розуміємо соціально-економічну діяльність малих та великих підприємств направлену на відновлення екологічної рівноваги, порушеної їхніми виробничими процесами. Ця діяльність включає заходи, що направлені на будівництво додаткових очисних споруд, впровадження замкнутих виробничих циклів, перехід на відновлювальні джерела енергії, зменшення викиду парникових газів, підтримку екологічних організацій, формування екологічної свідомості у працівників та місцевої громади тощо. Причому заходи з екологічної відповідальності повинні здійснюватись превентивно, аби не допустити техногенної катастрофи чи локальної екологічної шкоди.

В Україні відсутнє інституційне забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, немає ні спеціалізованого закону, ні державної структури, яка б курирувала це важливе питання. На загальнодержавному рівні соціально відповідальними позиціонують себе такі компанії: «МТС Україна», «Київстар», «Lifecell», «Nemiroff», «Оболонь», «Фокстрот», «СКМ», «Приват», «Концерн Галнафтогаз» та ін. Проте, якщо порівняти кошти, які вони витрачають на соціальну відповідальність, та їхні прибутки, то виходять мізерні значення.

У Волинській області більшість підприємств обмежується виконанням визначених державою мінімальних соціальних стандартів або здійснює заходи соціально-етичного маркетингу. Існують і прогресивні бізнес-структури, зокрема, фермерське господарство «Аміла» забезпечує своїх працівників безкоштовним житлом, агропромислова група «Пан Курчак» розбудовує соціальну інфраструктуру Горохівського району, торгівельна мережа «Наш край» запровадила проект «Живи відповідально», а торгово-розважальний комплекс «Сіті-парк» облаштував сквер тощо.

У вітчизняних реаліях неможливо запровадити одну із досліджених зарубіжних моделей соціальної відповідальності бізнесу в такій мірі, як вона функціонує за кордоном, оскільки Україна – це держава з притаманною лише їй специфікою економіки, менталітетом суспільства, різні можливості і в наявних матеріальних ресурсах. Тому необхідно формувати власну модель соціальної відповідальності бізнесу, враховувати помилки та здобутки зарубіжних колег, переймати їхній передовий досвід.

Зокрема, в Європейському Союзі суд зарахував шлях до місця праці частиною робочого часу. Таке рішення стосується працівників, котрі виїжджають на місце праці з дому – наприклад, учителів, соціальних працівників, слюсарів та ін. Вартий уваги досвід Швеції щодо оптимізації робочого часу працівників шляхом запровадження шестигодинного робочого дня без зменшення заробітної плати. Завдяки цьому продуктивність роботи працівників значно зросла, компенсувавши втрати роботодавців, а в громаді знизився рівень соціально-економічної напруги. Тому шведське суспільство є найбільш толерантним та задоволеним добробутом. У Норвегії передбачений обов'язковий вихід в оплачуваний декрет чоловіка разом з дружиною, що значно полегшує побут громадян в цей період.

Підсумовуючи, відзначимо, що основними тенденціями формування соціальної відповідальності бізнесу в Україні є: недооцінка керівниками значення соціальної відповідальності для розвитку бізнесу; запровадження засад соціальної відповідальності в діяльність підприємств лише в частині законодавчо визначених норм; відсутність єдиної термінології щодо соціальної відповідальності, загальнодержавної ідеології, національних стандартів та концепції розвитку соціальної відповідальності бізнесу; значна різноманітність форм соціальної активності окремих суб'єктів господарювання. Усунення цих причин сприятиме ефективному функціонуванню інституту соціальної відповідальності бізнесу та формуванню соціальної держави.

До першочергових завдань, спрямованих на розвиток соціальної відповідальності бізнесу в Україні, на наш погляд, належать: забезпечення нормативно-правової бази та створення стратегії (концепції) розвитку соціальної відповідальності бізнесу; ідеологічна політика та інформаційно-просвітницька робота щодо значення соціальної відповідальності, її користі та необхідності для суспільства; формування державного фонду та залучення коштів місцевих бюджетів для паритетного фінансування соціальних проектів, запроваджених приватними бізнес-структурами; надання різноманітних податкових пільг та формування заходів морального стимулювання для підприємців, що вклали кошти у соціально значимі проекти; запровадження на національному рівні обов'язкової соціальної звітності, необхідної підприємствам для

котирування акцій на фондових біржах, участі у державних тендерах, отримання певних ліцензій тощо.

Список використаних джерел:

1. Березіна О. Ю. Соціальна відповідальність корпорацій в системі соціально-трудових відносин [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Березіна Олена Юріївна. – Захищена 23.06.2011. – Харків, 2011. – 292 с.
2. Волинець У. А. Економічні засади регулювання соціально відповідальної діяльності суб'єктів економіки в Україні [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Волинець Уляна Андріївна. – Захищена 2.04.2016. – Рівне, 2016. – 18 с.
3. Ворончак І. О. Формування регіональної політики забезпечення соціальної відповідальності бізнесу [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / Ворончак Іван Йосипович. – Захищена 29.05.2015. – Луцьк, 2015. – 232 с.
4. Всесвітній день молока [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://milkday.ilovemilk.info/about>
5. Зеленко О. О. Теоретико-методичні засади формування стратегії соціальної відповідальності підприємства [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.07 / Зеленко Олена Олександрівна. – Захищена 16.05.2012. – Луганськ, 2012. – 233 с.
6. Корпоративна соціальна відповідальність «Фокстрот» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://foxtrotgroup.com.ua/uk/csr/responsibility.html>
7. Корпоративна соціальна відповідальність торговельної мережі «Наш Край» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nashkraj.ua/ksv#>
8. Куліш А. Соціальна відповідальність бізнесу в банківській сфері у запитаннях та відповідях / А. Куліш. – К. : ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2007. – 80 с.
9. Смовженко Т. С. Корпоративна соціальна відповідальність / Т. С. Смовженко, А. Я. Кузнецова. – К. : УБС НБУ, 2010. – 314 с.
10. Соціальна відповідальність «Київстар» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kyivstar.ua/kr-620/about/responsibility/>
11. Соціальна відповідальність агропромислового холдингу «АСТАРТА» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://astartakiev.com.ua/slaidner-na-glavnoi/vysokaja-socialnaja-otvetstvennost.htm>
12. Соціальна відповідальність АПГ «Пан Курчак» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pankurchak.ua/sotsalna_vdpovdalnst
13. Соціальні програми ТМ «Дмитрук» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dmytruk.com/news>
14. Соціально-відповідальний бізнес у Луцьку – комплекс «Сіті Парк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://citypark.lutsk.ua/news/citypark/socialno-vidpovidalnij-biznes-u-lucku-mif-chi-realist/>
15. Соціально-відповідальний бізнес ФГ «Аміла» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agrovolyn.com/news.php?id=486>
16. Царик І. М. Регулятивні інструменти посилення соціальної відповідальності бізнесу в системі національної економіки [Текст] : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Царик Ірина Миколаївна. – Захищена 12.04.2011. – Чернігів, 2011. – 243 с.
17. Шаповал В. М. Удосконалення економічного механізму стимулювання екологічної відповідальності підприємств України / В. М. Шаповал, М. В. Бережна // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : зб. наук. праць : у 2-х вип. / ПДТУ. – Маріуполь, 2011. – Вип. 2. – С. 234–239.
18. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. Harper & Row / H. R. Bowen. – N.Y., 1953. – 284 P.
19. Drucker P. F. The new meaning of corporate social responsibility / P. F. Drucker // California Management Review. – 1984. – № 26(2). – P. 53–63.
20. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits / M. Friedman [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.colorado.edu/studentgroups/libertarians/issues/friedman-soc-resp-business.html>

Рецензент: д.е.н., професор Полінкевич О.М.

УДК 316.3

Смачило В.В., к.е.н., професор

Кулієвич М.Я.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

МОНІТОРИНГ ГЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ ОПЛАТИ ПРАЦІ

У статті розглянуто проблеми гендерної нерівності на ринку праці в сфері оплати праці в Україні та європейських країнах. Встановлено, що проблематика гендерної нерівності є актуальною не лише для вітчизняного ринку праці, а й для інших, більш розвинених країн, про що свідчать цілі сталого розвитку 2016-2030рр. Аналітично обґрунтована нерівність в оплаті праці чоловіків та жінок. Визначено фактори, що впливають на появу нерівності, та запропоновано шляхи подолання гендерної нерівності в Україні.

Ключові слова : цілі сталого розвитку, гендерна нерівність, заробітна плата, гендерна асиметрія.

Smachylo V., Kulievich M.

MONITORING GENDER ASYMMETRY WAGES

The article deals with the problems of gender inequality in the labor market in the field of remuneration in Ukraine and European countries. The problem of gender inequality is found to be relevant not only for the domestic labor market, but also for other, more developed countries, as evidenced by the goals of sustainable development in 2016-2030. The inequality in pay for men and women is analytically grounded. The factors influencing the appearance of inequality are identified and ways of overcoming gender inequality in Ukraine are proposed.

Key words: sustainable development goals, gender inequality, wages, gender asymmetry

Смачило В.В., Кулиевич М. Я.

МОНИТОРИНГ ГЕНДЕРНОЙ АССИМЕТРИИ ОПЛАТЫ ТРУДА

В статье рассмотрены проблемы гендерного неравенства на рынке труда в сфере оплаты труда в Украине и европейских странах. Установлено, что проблематика гендерного неравенства является актуальной не только для отечественного рынка труда, но и для других, более развитых стран, о чем свидетельствуют цели устойчивого развития 2016-2030 гг. Аналитически обосновано неравенство в оплате труда мужчин и женщин. Определены факторы, влияющие на появление неравенства, и предложены пути преодоления гендерного неравенства в Украине.

Ключевые слова: цели устойчивого развития, гендерное неравенство, заработная плата, гендерная асимметрия

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В сучасних реаліях проблема гендерної рівності набуває все більших масштабів. Гендерна нерівність є одним із проявів диференціації та дискримінації населення, що зумовлює появу нерівних можливостей самореалізації чоловіків та жінок на ринку праці, а саме – доходів та заробітної плати. Такі прояви гендерного дисбалансу призводять до неефективного функціонування та розвитку ринку праці взагалі. А, отже, вивчення даної проблеми і знаходження шляхів її вирішення є актуальне.

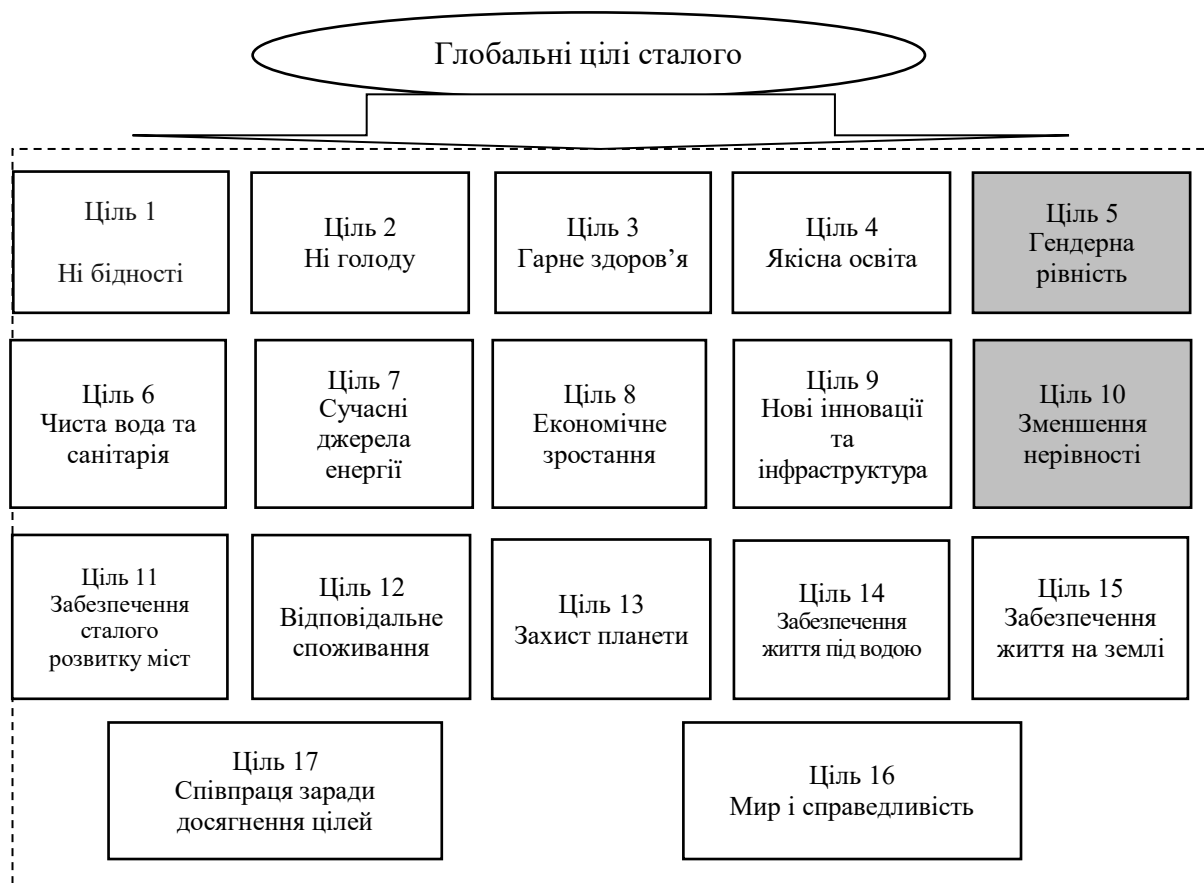
Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблема гендерної нерівності ринку праці, була описана у роботах таких іноземних науковців як: Дж. Анкер, Т. Верлен, К. Делфі, Х. Хартман. Значний внесок до розробки практичних та теоретичних аспектів гендерних досліджень в соціально – економічній сфері належать виданим українським вченим Г.В. Герасименко [1], О.А. Грішновій [2], Е.М. Лібановій [3], Мамоновій Г.В., Піжук О.І. [4]. В той же час, не дивлячись на достатню тривалу роботу в цій царині, проблеми гендерної нерівності лише починають розглядатися владою та становляться актуальними в освітньому процесі, що й вимагає постійного моніторингу гендерної асиметрії, особливо в сфері оплати праці, з метою її нівелювання.

Цілі статті. Метою даного дослідження є висвітлення проблеми гендерної нерівності на ринку праці України, передусім в сфері оплати праці, визначення причин та формування напрямків її вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема гендерної нерівності в сфері оплати праці є широкомасштабна, як у межах цілого світу, так і в межах окремої країни. На жаль, вони не обминули і нашу країну та знайшли своє відображення в Цілях Сталого Розвитку 2016-2030 рр. (рис. 1), які були затверджені на саміті ООН з питань сталого розвитку.

Згідно з Цілями Сталого Розвитку 2016-2030 рр. [5], яких на сьогодні дотримуються більшість країн світу та яких налічується 17 цілей (рис. 1) проблема нерівності, дискримінації та досягнення справедливості проходить червоною ниткою через більшість з них. Безпосередньо скороченню нерівності всередині країни і між

ними присвячено ціль 10, а забезпеченню гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток - ціль 5. Відповідно, це свідчить як про актуальність проблеми гендерної рівності, так і про її глобальність і пріоритетність.

Побудовано авторами на основі [5]

Ця проблем знайшла відображення й у Стратегії Ради Європи щодо гендерної рівності на 2014 – 2017 роки, яка направлена на вирішення таких цілей [6]: Стратегічна ціль 1: боротьба з гендерними стереотипами та гендерної дискримінацією; Стратегічна ціль 2: запобігання та боротьба з насильством щодо жінок; Стратегічна ціль 3: гарантування рівного доступу жінок до правосуддя; Стратегічна ціль 4: досягнення рівної участі жінок та чоловік у прийнятті політичних та громадянських рішень; Стратегічна ціль 5: реалізація стратегії досягнення рівності в політиці та усіх її заходах.

Актуальність питання гендерної нерівності для європейських країн підтверджується й статистично - у всіх країнах Євросоюзу станом на 2017р. чоловіки на керівних посадах отримують більше ніж жінки. Найбільша різниця в заробітних платах склала в таких країнах як: Угорщина (33,7%), Італія (33,5%), Чехія (29,7%), Словаччина (28,3%), Польща (27,7%), Німеччина (26,8%), Австрія (26,9%) і Португалія (25,9%) [7]. В той же час, в таких країнах як Швеція, Норвегія, Ісландія, нерівність оплати праці між чоловіками та жінками практично не існує.

На перший погляд питання гендерної не рівності в Україні є не критичним, так як жінки і чоловіки мають рівні права та обов'язки. Але, якщо порівнювати заробітні плати чоловіків та жінок, вони відрізняються - в деяких сферах діяльності різниця може досягати до 50%. Згідно з даними державної служби статистики України на 2017р. (I півріччя) [8] заробітна плата чоловіків на 26,6% є вищою, ніж оплата жінок. В порівнянні з країнами Європи, ця різниця є не найвищою (рис. 2). Так, місце України в цьому рейтингу нижче, аніж Німеччині, Угорщини та Польщі, але вище, ніж

Португалії. При цьому, рівень оплати праці у всіх європейських країнах значно вище, ніж в нашій країні, що посилює негативну гендерну різницю в оплаті праці.

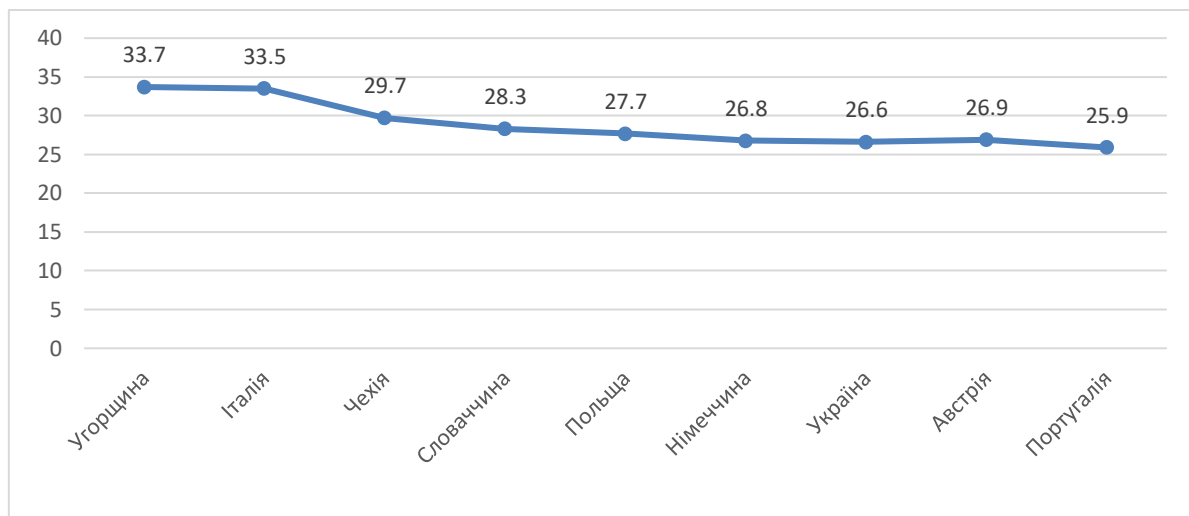

Рис. 2. Порівняльний аналіз гендерної різниці в оплаті праці в країнах Європи, %
Побудовано авторами на основі [7,8]

Окрім того, якщо уряди європейських країн стурбовані цією проблемою та намагаються вирішити її (про що свідчать пріоритетні цілі та завдання в стратегічних документах), то для вітчизняного керівництва це не є нагальною проблемою.

Досліджуючи динаміку як середньорічної заробітної плати в Україні (рис. 3), так і гендерної різниці в оплаті (рис. 4) відмічаємо негативну тенденцію до зростання протягом всього аналітичного періоду.

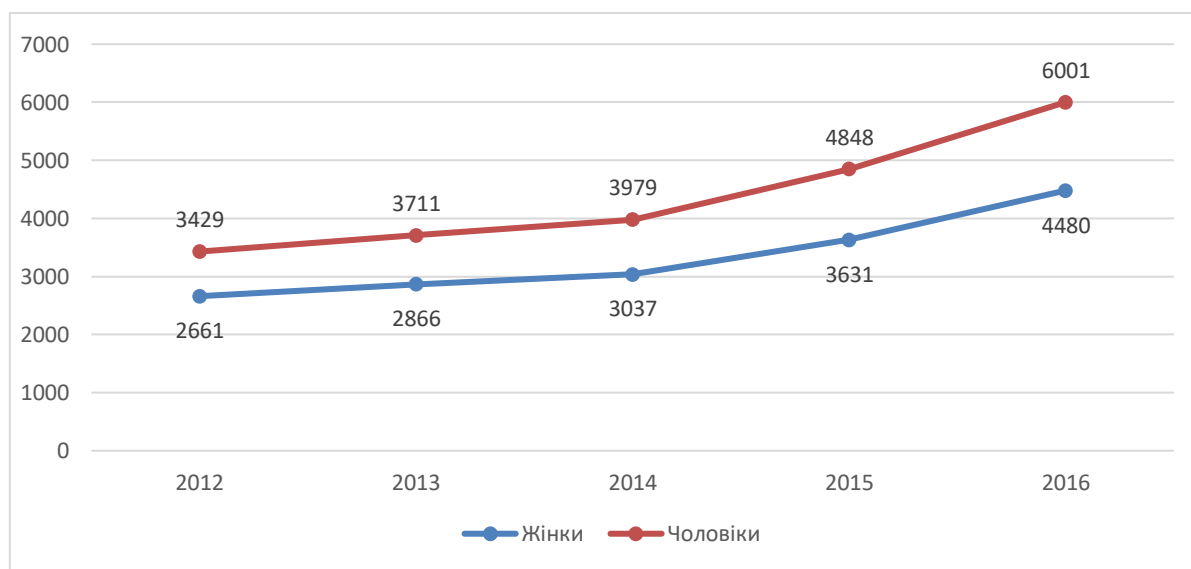

Рис. 3. Динаміка середньомісячної заробітної плати за гендерною ознакою, грн
Побудовано авторами на основі [9]

Виявлена динаміка свідчить про поглиблення та систематичність проблеми гендерної нерівності в оплаті праці протягом періоду, що досліджується. Доповнимо динамічний аналіз структурним, щоб виявити найбільш проблемні сфери діяльності в гендерному розрізі.

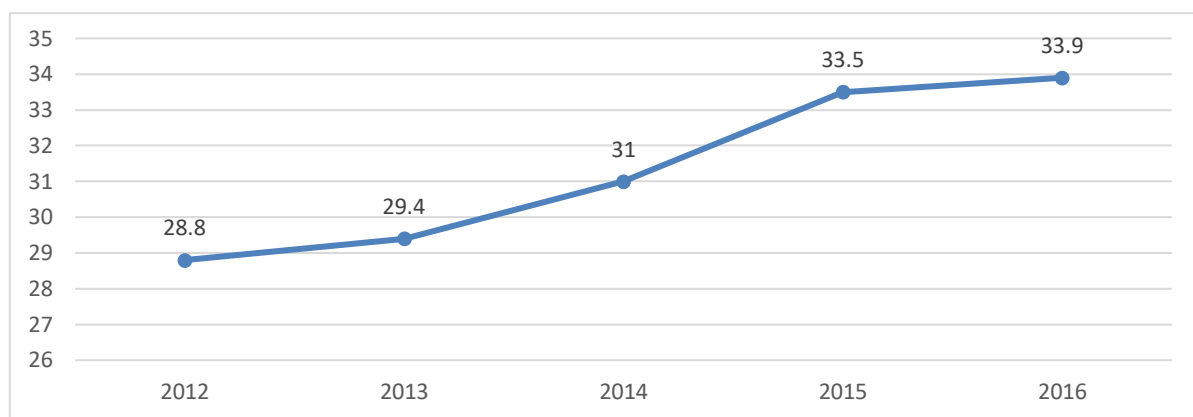

Рис. 4. Гендерна різниця в оплаті праці, %
Побудовано авторами на основі [9]

Для цього проведемо аналітичний огляд гендерної нерівності в оплаті праці за сферами діяльності в Україні за перше півріччя 2017р. (табл. 1).

Таблиця 1

Гендерна різниця в оплаті праці за сферами діяльності

Сфера діяльності	Середня заробітна плата, грн.		Різниця, %.
	Чоловіки	Жінки	
Сільське, лісове та рибне господарство	6265	5166	21,2
Фінансова сфера та страхова діяльність	16469	10846	51,8
Сфера тимчасового розміщення та організації харчування	5254	4736	10,9
Адміністративна сфера та допоміжного обслуговування	5440	5480	-0,07
Сфера нерухомості	5565	6100	9,6
Сфера освіти	6244	6045	3,2
Сфера телекомунікацій	12900	10197	26,5
Сфера мистецтва, спорту та відпочинку	9735	5336	54,8

Побудовано авторами на основі [9]

Аналізуючи табл. 1 відмічаємо, що, окрім адміністративної сфери, де заробітна плата жінок більша ніж чоловіків, в усіх інших сферах заробітна плата жінок менша. Найбільший розрив присутній в фінансовій сфері (51,8%) та сфері мистецтва, спорту та відпочинку (54,8%). Проаналізувавши ці данні, чітко можна простежити тенденцію до росту гендерної нерівності, що негативно впливає як і на економіку країни, так і на саме суспільство.

Таким чином, враховуючи аналітичний огляд статистичних даних, можемо зробити висновок, що проблема гендерної нерівності на вітчизняному ринку праці реально існує та поглиблюється. В зв'язку з цим виникає необхідність визначення та дослідження причин, факторів заниження конкурентоспроможності та економічної діяльності жінки на ринку праці. Такі фактори, причини можна поділити на дві категорії: суб'єктивні та об'єктивні.

Об'єктивні причини, ті причини на які не залежать від волі суб'єктів праці (жінок), в зв'язку з їхньою біологічною сутністю та усунення яких не є можливе. Серед таких причин виділяють [10]: нижча витривалість та фізична сила; виконання основної жіночої функції – дітонародження, яке вимагає значних затрат часу, яке є не вигідне роботодавцю, адже в період декретних відпусток, цілком можливо, що жінка втратить

свої професійні навички та уміння, крім того відбувається втрата робочого часу; жінки більш підвладні емоціям та більш чутливі до стресів, ніж чоловіки. З цією групою причин неможливо боротися, але їх вплив можна нівелювати через нормативно-правове поле в сфері праці, гнучкі графіки роботи, тощо.

Суб'єктивні причини - ті причини, які побудовані на ментальних особливостях, стереотипах, припущеннях, традиціях, які повністю залежать від волі відповідних суб'єктів ринку праці. Серед таких причин виділяють [8]: основна роль та діяльність жінки є виховання дітей та зберігання домашнього вогнища; жінки більш невпевнені в собі, найчастіше жінки недооцінюють себе та часто просять за аналогічну роботу менше ніж чоловіки; під час вибору кандидатури на престижну роботу перевагу віддають чоловікам, вважаючи жінок неспроможними до зайняття таких посад; якість роботи жінок гірше, ніж чоловіків. Цю групу факторів можна подолати через інформаційно-просвітительські заходи, шляхом гендерного виховання та розвитку гендерної культури.

У зв'язку з об'єктивними та суб'єктивними факторами на ринку праці можна спостерігати таку ситуацію: 1) більшість чоловіків обіймають більш престижні посади, ніж жінки; 2) більшість жінок обіймають менш оплачувані посади, ніж чоловіки; 3) найбільшу частку робочих місць займають чоловіки; 4) оплата працівників повністю залежить від вподобань та рішень роботодавців, які можуть свідомо занижувати оплату праці жінкам.

Розглядаючи сучасну гендерну політику, яка має вирішити питання щодо гендерної нерівності в сфері оплати праці, можна сказати, що її ефективність дуже мала або взагалі відсутня, а, отже, зумовлює необхідність в її удосконаленні або в створенні абсолютно нової. Вважаємо, що формування і реалізація комплексної політики забезпечення гендерної рівності в суспільстві повинно здійснюватися як на державному, так і на регіональному рівнях. Так, на рівні держави доцільно розробити загальні положення програми, провести експертизу вітчизняного нормативно-правового поля на відповідність європейським принципам в сфері гендерної рівності та можливості забезпечення імплементації провідних міжнародних практик в цій сфері в українські реалії; здійснити адаптацію законодавства України до законодавства Європейського Союзу, запропонувати заходи, спрямовані на підвищення гендерної культури населення України та проведення освітніх заходів в сфері гендерної рівності, які були б націлені на руйнування гендерних стереотипів сфері праці; створити окремі програми з протидії дискримінації жінок на ринку праці. На рівні регіону чи міста, в рамках децентралізації цих процесів, доступно формування і реалізація регіональної політики забезпечення гендерної рівності, формування концепції гендероорієнтованого міста (приклад – м. Харків, в якому діє Координаційна рада з гендерної політики та розроблено Комплексну програму реалізації гендерної та сімейної політики в Харкові на 2018-2021 роки, яка складається з семи основних розділів [11]).

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що проблема гендерної нерівності характерна для багатьох країн Європи, в тому числі й для України. В нашій державі гендерна нерівність набуває ознак системності та характеризується поглибленням, особливо в сфері оплати праці, про що свідчить аналіз статистичних даних. Тому виникає необхідність формування як державних, так і регіональних політик в сфері подолання гендерної нерівності.

Список використаних джерел:

1. Герасименко Г.В. Гендерні проблеми на ринку праці України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11744/20-Gerasumenko.pdf>;
2. Грішнова О.А., Соціально трудові відносини (в врахуванням гендерного аспекту)/ О.А Грішнова - К.: Українська Асоціація Маркетингу. – 2003. – 64 с.
3. Лібанова Е.М. Гендерна диференціація доходів населення України/ Е. Лібанова // Політика і час. - 2007. - №3. - С. 36
4. Мамонова Г.В., Піжук О.І. Гендерні особливості диференціації доходів населення та перспективи забезпечення їх рівності в Україні/ Г.В. Мамонова, О.І. Піжук // Актуальні проблеми економіки №9(99), 2009. – с. 174-179.
5. Цілі сталого розвитку 2016-2030. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitia/tsili-staloho-rozvytku>; Рада Європи.

6. Стратегія гендерної рівності на 2014-2017 роки. Електронний доступ . – Режим доступу: <https://rm.coe.int/1680590176>;
7. Ісландія хоче зрівняти оплату праці жінок і чоловіків. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/ісландія-хоче-зрівняти-оплату-праці-жінок-і-чоловіків/a-37852381>;
8. Українські чоловіки заробляють на 27% більше за жінок. Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://life.pravda.com.ua/society/2017/09/5/226272/>;
9. Державна служба статистики України. Електронний ресурс. – Режим Доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Гендерна нерівність у розвитку і використанні людського потенціалу. Електронний ресурс. Режим доступ: - <http://buklib.net/books/31409/>;
11. У міськраді обговорили ініціативи в сфері гендерної рівності та запобігання насильству в сім'ї на 2018 рік. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/uk/news/u-miskradi-obgovorili-initsiativi-v-sferi-gendernoi-rivnosti-ta-zapobigannya-nasilstvu-v-simi-na-2018-rik-37451.html>.

УДК 351.84

Шубала І.В., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЗМІСТ, СКЛАДОВІ ТА ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті представлено змістовну характеристику, визначено основні складові та принципи функціонування системи соціального захисту населення в Україні.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна політика, соціальне забезпечення, соціальна допомога, субсидії.

Шубала І.В.

СОДЕРЖАНИЕ, СОСТАВ И ПРИНЦИПЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ

В статье представлена содержательная характеристика, определены основные составляющие и принципы функционирования системы социальной защиты населения в Украине.

Ключевые слова: социальная защита, социальная политика, социальное обеспечение, социальная помощь, субсидии.

Shubala I.

CONTENTS, COMPOSITION AND PRINCIPLES OF THE FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

The article presents a substantive description, defines the main components and principles of the system of social protection of the population in Ukraine.

Key words: social protection, social policy, social security, social assistance, subsidies.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах зростання дефіциту бюджету держава має все менше можливостей повноцінно фінансувати соціальні видатки. Тому надзвичайно важливим є вдосконалення положень політики соціального захисту населення. Нині велика кількість соціальних програм націлена на розробку заходів спрямованих покращити системи фінансування та розподілу коштів, але на жаль державний бюджет здатний повною мірою задовольняти всі потреби суспільства щодо соціальних виплати. Це призводить до обмеження прав громадян на пільги і зниження рівня їх соціального забезпечення.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. За нинішніх умов господарювання соціальний захист населення потребує кардинальних змін, які б передбачали побудову стійкого громадянського суспільства, опорою якого є масовий середній клас та зменшення рівня бідності. Адже на сьогоднішній день досить складно досягти покращення соціально-економічного становища громадян, що

пояснюється дефіцитом фінансових ресурсів. Дослідженню питань вдосконалення існуючої системи соціального захисту населення на різних рівнях управління приділяли багато уваги вітчизняні та зарубіжні вчені: Балтачєва Н.А., Батченко Л.В., Бендасюк О., Більцан А.О., Вольська О., Глазко Н.Д., Давидюк О.О., Денисенко Т.М., Деліні М.М., Калюжна Н.М., Коваленко О.М., Кравченко М.В., Кузьменко С.Г., Лейбенко Г.В., Мальований М.І., Мащенко М.А., Нікітчина О.В., Попок А.А., Руженський М.М., Ташкова Ю. К., Халецька А.А., Шаманська Н. та багато ін. [1-24]. Разом з тим, виникає необхідність поглиблення наукових досліджень у дещо вузькому напрямі, що передбачає обґрунтування змісту, складових та принципів функціонування системи соціального захисту населення.

Цілі статті. Мета дослідження полягає у визначенні змісту та складових системи соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Для гармонійного розвитку суспільства слід оцінити можливості та загрози для ефективного функціонування системи соціального захисту населення. Оскільки на сьогоднішній день майже 50% населення нашої держави перебуває на межі бідності, що свідчить про неефективну державну соціальну політику з боку диференціації доходів. Основна функція держави полягає у забезпеченні гідного рівня соціального захисту населення незалежно від статі, освіти, віку та соціального становища, що дозволить зменшити соціальну напругу в суспільстві.

На основі вивчення наукових підходів до розуміння поняття «соціальний захист населення» [1-24], виявлено, що не існує єдиної точки зору усіх авторів, яка б дозволила обґрунтувати узагальнене визначення даного поняття.

На основі опрацьованих джерел, слід відмітити, що соціальний захист – це комплекс заходів спрямованих на покращення соціального становища суспільства за рахунок впровадження різноманітних програм соціально-економічного, демографічного, правового характеру.

На рисунку 1 представлено складові системи соціального захисту населення: соціальні послуги, соціальна допомога, соціальне забезпечення та державні соціальні гарантії. Кожен елемент даної системи має своє наповнення.

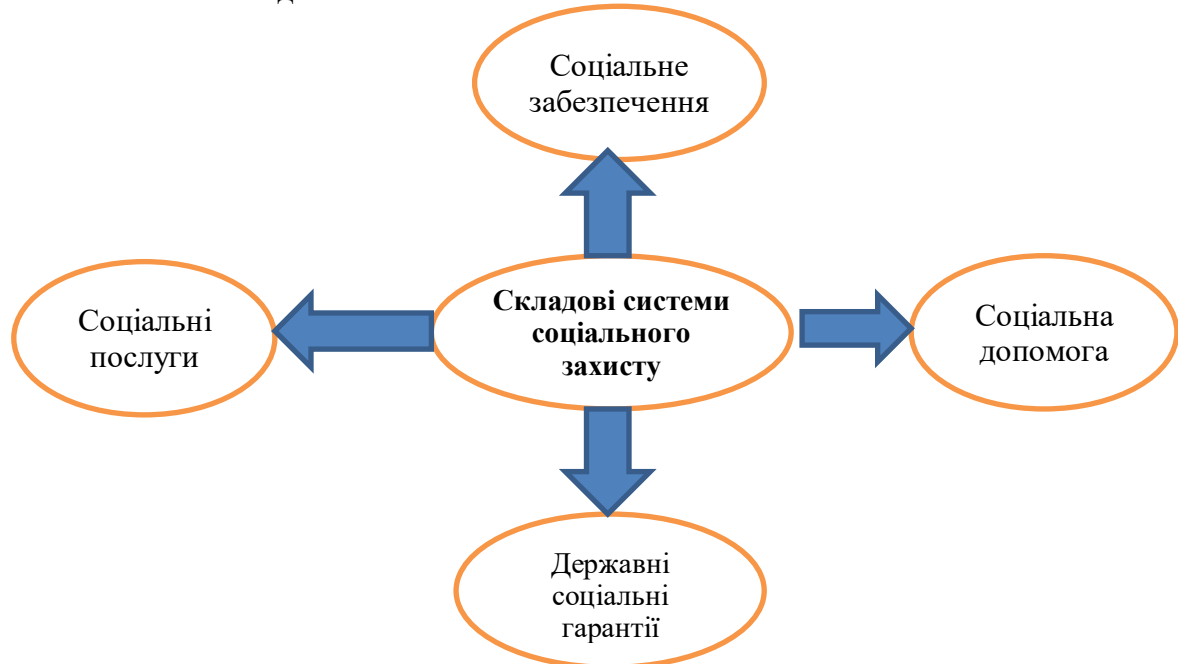

Рис. 1. Складові системи соціального захисту населення (узагальнено автором на основі джерела [24])

Отже під соціальним забезпеченням слід розуміти низку соціальних трансфертів в грошовій формі, які закріплені державою, зокрема, допомоги сім'ям з дітьми, одноразові, допомоги при тимчасовій непрацездатності (вагітним тощо) та допомогу по безробіттю.

Важливим елементом соціального захисту є соціальна допомога, яка розрахована на громадян, що перебувають у складних життєвих обставинах. Сюди слід віднести допомогу інвалідам, ветеранам війни, малозабезпеченим сім'ям тощо. Третім елементом, є державні соціальні гарантії, які включають в себе право громадян на освіту та медицину, вибір професії, яка буде конкурентною на ринку праці, одноразові виплати при народженні дітей, мінімальний рівень заробітної плати та пенсії, стипендій тощо.

Не менш важливими є соціальні послуги, які надаються соціальними працівниками, волонтерами, діяльність яких регулюється відповідним положенням Кабінету Міністрів України. Сюди можна віднести: психологічні, освітні, медичні, реабілітаційні та інші заходи спрямовані на окремі соціальні групи, які перебувають у важких життєвих обставинах.

Процес формування системи соціального захисту населення в нашій країні триває досить багато часу, пройшовши ряд потрясінь та трансформацій, які не завжди мали позитивні наслідки для суспільства. Адже значна частина громадян після загарбання частини території нашої країни агресором була не готова до соціальних потрясінь, таких як: втрата заощаджень в банках, які знаходяться на не підконтрольній території, зростання рівня безробіття, заборгованість з виплати заробітної плати та пенсій, зростання рівня інфляції, призвело до сплеску невдоволення в суспільстві, адже значно збільшилось навантаження на соціальні фонди, які виявились не готовими до таких різких змін.

На даний момент часу значно більше уваги слід приділяти системі соціального захисту учасникам АТО, адже значна частина працездатних чоловіків після проведення антитерористичної операції повернувшись додому опиняються в дуже складних життєвих обставинах, як відомо більша частина їх потребує не лише соціальних гарантій, а й в більшій мірі психологічної реабілітації. Соціальний захист учасників АТО охоплює і питання пов'язані з трудовою діяльністю, адже за працівниками, які були призваними на військову службу, зберігається їх місце попередньої роботи, але на жаль не більше одного року.

Важливою проблемою соціального захисту учасників АТО є вирішення житлових питань. Хоча на державному рівні є затверджена програма забезпечення житлом військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, посадови осіб митної служби та членів їх сімей, проте внаслідок катастрофічного недофінансування ефективність зазначеної програми знаходиться практично на нульовому рівні. Позитивним моментом є той факт, що за рахунок державного бюджету виділяються кошти на придбання земельних ділянок для будівництва житла.

На досить низькому рівні в нашій державі знаходиться система надання пільг для даної категорії населення. Необхідно покращити процес адаптації учасників АТО до процесів мирного життя, адже той спектр жахів, які вони бачили на власні очі має важкий емоційний вплив на кожного. Держава також виділяє кошти на протезування, але їх нажаль не достатньо і тому інваліди, яких покалічила це не проголошена війна повинні самостійно шукати додаткові шляхи отримання котів, за рахунок різноманітних організацій, волонтерських рухів та звичайних громадян нашої країни.

Нині велика кількість соціальних програм націлена на розробку заходів спрямованих покращити системи фінансування та розподілу коштів, але нажалі державний бюджет не в повній мірі може задовольняти всі потреби суспільства щодо соціальних виплати це призводить до обмеження прав громадян на пільги і зниження рівня їх соціального забезпечення.

Більшість дослідників підтримують наступну класифікацію основних принципів соціального захисту: принцип суспільної доцільності, економічної ефективності, економічної справедливості, пріоритету державних інтересів, принцип економічної самостійності місцевих органів.

Доцільно також виділити такі принципи соціального захисту стовоно специфіки соціально-економічного розвитку нашої країни:

- принцип загальності;
- принцип рівності в отриманні соціальної допомоги не залежно від віку та статі;
- принцип всебічності форм і видів соціального захисту;
- принцип доступності – полягає у визначенні можливостей отримання соціальних гарантій;
- принцип адресності – передбачає конкретизацію отримувача соціальної допомоги;
- принцип страхування, який включає страхові внески під час здійснення трудової діяльності;
- принцип визнання соціального захисту пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави;
- принцип законодавчого визначення основних соціальних гарантій;
- принцип загальнодоступності і гарантованості мінімального рівня соціального забезпечення найнагальніших життєвих потреб для всіх громадян;
- принцип законодавчо встановленого розподілу відповідальності між державою, роботодавцями та працівниками щодо забезпечення гарантій по соціальному страхуванню;
- принцип визначення рівня наданих гарантій на підставі соціальних нормативів;
- принцип забезпечення непрацездатному населенню рівня життя, який відповідає встановленому законом прожитковому мінімуму;
- принцип відповідності основних засад соціального захисту рівню соціально-економічного розвитку держави.

Отже, система соціального захисту на національному та регіональному рівнях повинна бути побудована таким чином, щоб забезпечити суспільству гідні умови життя, які повинні включати низку європейських норм та нормативів пов'язаних з життєво необхідними потребами.

Вивчено особливості формування та реалізації політики соціального захисту населення у зарубіжних країнах. Вважаємо, що на початковому етапі для України доцільно використати досвід Польщі щодо формування системи адресної грошової допомоги, визначення кола осіб, які претендують на грошові допомоги, призначення і виплата цих допомог є монополією державних органів. Також доцільно активізувати процес переходу до страхової медицини.

Висновок. Узагальнивши визначення різних авторів, вважаємо, що поняття «соціальний захист» можна трактувати як комплекс заходів спрямованих на покращення соціального становища суспільства за рахунок впровадження різноманітних програм соціально-економічного, демографічного, правового характеру на національному, регіональному та локальному рівнях. Вивчено складові системи

соціального захисту населення: соціальне забезпечення, соціальні послуги, соціальна допомога, державні соціальні гарантії. Виявлено, що більшість дослідників підтримують наступну класифікацію основних принципів соціального захисту: принцип суспільної доцільності, економічної ефективності, економічної справедливості, пріоритету державних інтересів, принцип економічної самостійності місцевих органів.

Список використаних джерел:

1. Балтачєєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні / Н. А. Балтачєєва // Економіка промисловості. – 2012. – №1-2. – С. 302-309.
2. Батченко Л. В. Формування системи соціального захисту України та її складових : зб. наук. праць ДонДУУ "Проблеми підвищення ефективності управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності"] /Л. В. Батченко, М. М. Деліні. – Донецьк, 2008 – Т. 9, вип. 98. – С. 10-21.
3. Бендасюк О. Державне управління соціальним захистом населення в умовах ринкової економіки / О.Бендасюк // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 1(26). — С. 123–126.
4. Більцан А.О. Розвиток соціального захисту населення: історична довідка / А. О. Більцан // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2013. – № 2. – С. 9-14.
5. Вольська О. Підвищення рівня соціального захисту та підтримки населення України // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / О. Вольська // Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр. – О., 2013. – Вип. 1 (53). – С. 54-57.
6. Глазко Н. Д. Соціальний захист та соціальне забезпечення населення в Україні та механізм його регулювання / Н. Д. Глазко // Економічний простір. – 2013. – № 69. – С. 63-73.
7. Давидюк О.О. Світовий досвід фінансування соціальних виплат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cpsr.org.ua>.
8. Денисенко Т. М. Становлення та розвиток системи соціального захисту населення в Україні / Т.М. Денисенко // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 33. – С. 96-103.
9. Деліні М. М. Напрямки удосконалення регіонального механізму соціального захисту населення України / М. М. Деліні // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. – Вип. 23.4. - С. 192-197.
10. Калюжна Н. М. Розвиток національного законодавства у сфері державного управління соціальним захистом в аспекті європейської інтеграції / Н.М. Калюжна // Наукові праці МАУП. – 2012. – Вип. 4. – С. 94-99.
11. Коваленко О. М. Соціальний захист як елемент соціальних стандартів в категоріях соціальної / О.М. Коваленко // Теорія та практика державного управління. – 2012. – Вип. 1. – С. 303-309.
12. Кравченко М. В. Розробка моделей організації управління соціальним захистом населення: національний та зарубіжний досвід : [навч. посіб.] / М.В. Кравченко, О. М. Петрос ; за заг. ред. М. В. Пітцика. – К. : Асоц. міст України та громад, 2007. – Кн. 19. – 250 с. – (Серія навчальних програм для працівників місцевого самоврядування).
13. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт наукових досліджень / М.В. Кравченко // Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 2. – С. 41-47. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_2_7.
14. Кузьменко С. Г. Аналіз сучасних форм соціального захисту населення / С.Г. Кузьменко // Університетські наукові записки. – 2012. - № 3. – С. 419-426.
15. Лейбенко Г.В. Вдосконалення системи соціального захисту і соціального забезпечення України [Електронний ресурс] / Г.В. Лейбенко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - 2013. - № 16. - С. 126-129.
16. Мальований М. І. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «соціальний захист» / М.І. Мальований // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 191-198.
17. Мащенко М. А. Державне регулювання соціального захисту населення / М. А. Мащенко, І. В. Пивавар // Інноваційна економіка. – 2013. – № 2. – С. 177-182.
18. Нікітчина О.В. Особливості формування інституту соціального захисту населення України (на прикладі Житомирської області) / О. В. Нікітчина. // Економіка. Управління. Інновації. – 2010. – № 2.
19. Попок А.А. Світовий досвід соціального захисту населення / А.А. Попок, В. В. Лаврухін // Ефективність державного управління. – 2013. – Вип. 35. – С. 111-117.
20. Руженський М.М. Соціальний захист зайнятого населення: стан та шляхи поліпшення / М.М. Руженський // Ринок праці та зайнятість населення. – 2012. – № 1. – С. 16-19.
21. Ташкова Ю. К. Суперечлива природа інституту соціального захисту населення / Ю. К. Ташкова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Соціологія. – 2013. – Т. 211, Вип. 199. – С. 115-118.
22. Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2009. – №2. – С.34-45.
23. Халецька А.А. Методологічні передумови формування політики соціального захисту населення / А.А. Халецька // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. – 2010. - № 1. – С. 75-80.
24. Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог: сучасний стан і пріоритети/ Н. Шаманська // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 2. – С. 43-49.

Рецензент: д.е.н., доцент Шубалий О.М.

УДК 331.2

Шубалий О.М., д.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті представлено результати аналізу зміни складу, структури та динаміки зміни доходів населення в Україні. Виявлено, що питома вага оплати праці в структурі ВВП України у фактичних цінах має тенденцію до зменшення. Також зменшується частка населення із доходами нижче прожиткового мінімуму, а у структурі доходів зменшується частка заробітної плати. Середньомісячна заробітна плата у відсотках до мінімальної має тенденцію до підвищення.

Ключові слова: доходи населення, грошові доходи, заробітна плата, диференціація доходів, рівень доходів.

Шубалый А.М.

ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье представлены результаты анализа изменения состава, структуры и динамики изменения доходов населения в Украине. Выведено, что удельный вес оплаты труда в структуре ВВП Украины в фактических ценах имеет тенденцию к уменьшению. Также уменьшается доля населения с доходами ниже прожиточного минимума, а в структуре доходов уменьшается доля заработной платы. Среднемесячная заработная плата в процентах к минимальной имеет тенденцию к повышению.

Ключевые слова: доходы населения, денежные доходы, заработная плата, дифференциация доходов, уровень доходов.

Shubalyi A.

TRENDS OF CHANGES IN POPULATION'S INCOME IN THE CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

The article presents the results of the analysis of changes in composition, structure and dynamics of changes in incomes in Ukraine. It is revealed that the share of wages in the structure of Ukraine's GDP in actual prices tends to decrease. Also, the share of the population with incomes below the subsistence minimum decreases, while the share of wages decreases in the structure of incomes. The average monthly salary in percentage to the minimum has a tendency to increase.

Key words: income, income, wages, income differentiation, income level.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Досягнуті в Україні темпи зростання доходів населення дають підстави лише для обмеженого оптимізму, адже порівнюючи з розвинутими зарубіжними країнами вони є мізерними, а значна частина населення країни перебуває за межею бідності. Тому теперішні реалії диктують необхідність поглиблення наукових досліджень щодо виявлення негативних соціально-економічних явищ та розробки принципово нових заходів, спрямованих на підвищення доходів та зниження їх диференціації.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми аналізу та оцінки доходів населення в Україні досліджуються і вітчизняними вченими. Значний внесок до вирішення теоретичних та практичних аспектів проблеми формування доходів і життєвого рівня населення в перехідний період належить Д.П. Богині, І.К. Бондар, Е.М. Лібановій та ін. Вивченню тенденцій розшарування населення на рівні країни і регіонів, особливостей формування доходів за джерелами,

проблеми нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів присвячено праці М.І. Долішнього, В.С. Заяць, Г.С. Кваснікова, О.В. Гудима, А.Н. Гвелесіані, та ін. Зв'язок економічного розвитку та диференціації доходів досліджують А.А. Алексєєв, Ю.А. Архангельський, В.О. Мандибура, О.І. Радзієвський, А.В. Скрипник та ін.

Таким чином, обґрунтування напрямів підвищення рівня доходів населення є складним і актуальним питанням, оскільки саме від глибокого аналізу та реальної достовірної оцінки причин й наслідків зміни доходів залежатиме подальше спрямування соціально-економічної політики.

Цілі статті. Метою дослідження є вивчення тенденцій зміни складу й структури номінальних і реальних доходів населення в Україні в умовах економічної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На макроекономічному рівні для дослідження тенденцій структурних змін у доходах населення оцінюється частка оплати праці у структурі валового внутрішнього продукту. Високий рівень питомої ваги оплати праці у структурі ВВП країни є передумовою розвинутої ринкової економіки, при цьому цей показник певним чином відображає якість матеріального становища найманих працівників, а отже, і рівень життя населення країни.

Питому вагу оплати праці найманих працівників у структурі ВВП України за 2010-2016 рр. подано на рисунку 1.

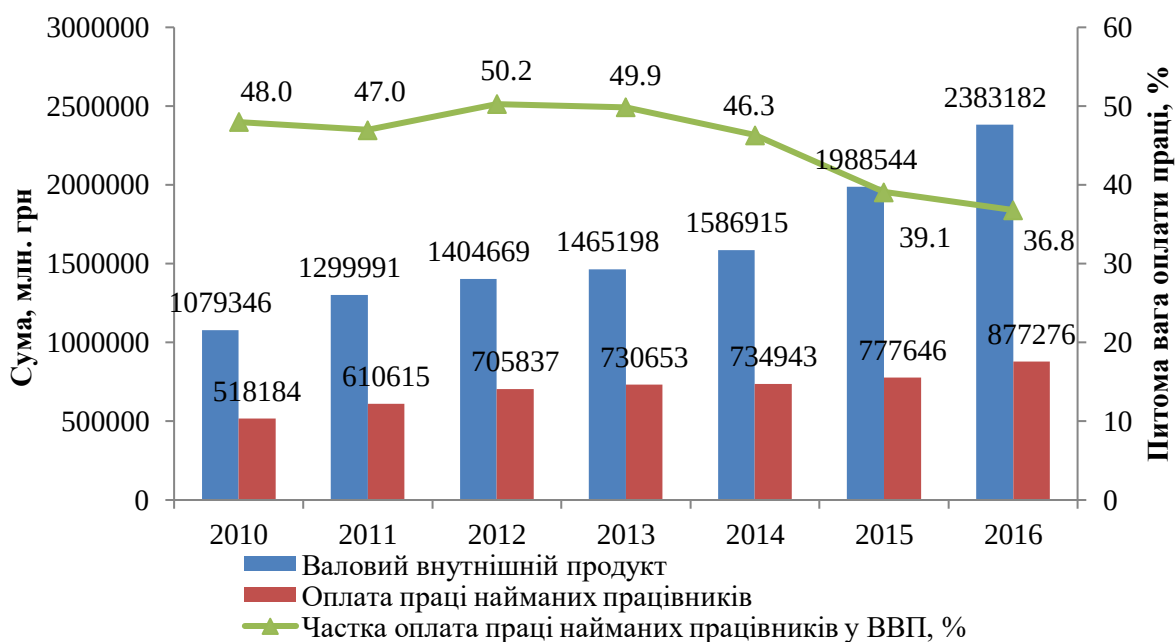

Рис. 1. Питома вага оплати праці в структурі ВВП України у фактичних цінах за 2010–2016 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя (побудовано автором за даними [11-13])

Як бачимо з рисунку, після 2014 року спостерігалось чітка тенденція до зниження питомої ваги оплати праці у сумі ВВП країни, яка загалом за аналізований період зменшилася з 48,0% у 2010 році до 36,8% у 2016 році. Це відбувалося на фоні постійного зростання ВВП з 1079346 млн. грн. у 2010 році до 2383182 млн грн. у 2016 році, або у 2,2 рази, тоді як сума оплати праці у цей період зросла тільки у 1,7 рази. Загалом питома вага оплати праці у ВВП в Україні є значно нижчою, ніж у країнах ЄС, де за станом на 2013 р. частка оплати праці у ВВП у середньому становила 68,0 %.

Нормальною вважається ситуація, коли основна маса працездатного населення, проявляючи економічну активність, сама забезпечує собі достойний рівень життя. Відповідно, чим більше переважання заробітної плати над соціальними трансфертами в структурі сукупного доходу населення, тим сприятливіша соціально-економічна ситуація в країні. В Україні спостерігається протилежна ситуація, що свідчить про недостатній рівень стимулювання доходів через підвищення рівня оплати праці. Це відповідно зменшує можливості населення до споживання товарів і послуг, що могло б стати каталізатором подальшої економічної активності виробників та мультиплікатором зростання ВВП.

Матеріальний рівень достатку того чи іншого домогосподарства визначається рівнем доходу та є основою забезпечення гідних умов життєдіяльності та високого рівня життя населення. Тому на наступному етапі аналізу вивчено динаміку зміни загальної суми доходів населення в Україні за 2000-2016 рр. (рис. 2).

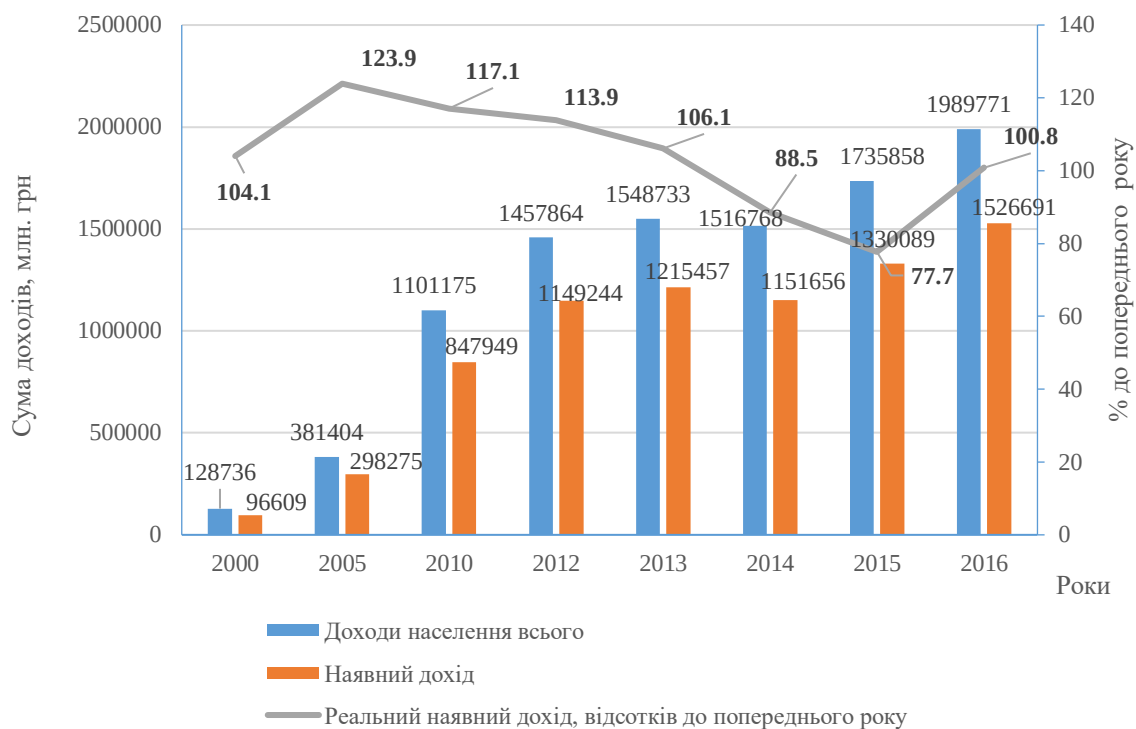

Рис. 2. Зміна загальної суми доходів населення в Україні за 2000-2016 рр. (побудовано автором за даними [11-13])

Як бачимо, після економічної кризи 2008 року відбулося певне зменшення темпів зростання доходів, особливо у 2012-2013 рр., а у 2014 році навіть допущено їх зниження, що пояснюється початком воєнних дій в рамках АТО на сході нашої країни. Аналізуючи зміну показника реального наявного доходу, можна констатувати, що протягом 2000-2005 рр. відбувалося його стрімке зростання з 104,3% до 123,9%, а після цього цей показник поступово знижувався та у 2014-2015 рр. навіть відбулося зниження реальних доходів до попереднього року, відповідно до рівня 88,5% та 77,7%. Але у 2016 році відбулося мізерне зростання реальних доходів на 100,8%.

Надалі проведено аналіз зміни частки населення із середньодушовими еквівалентними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого мінімуму в Україні за 2010-2016 рр. (рис. 3).

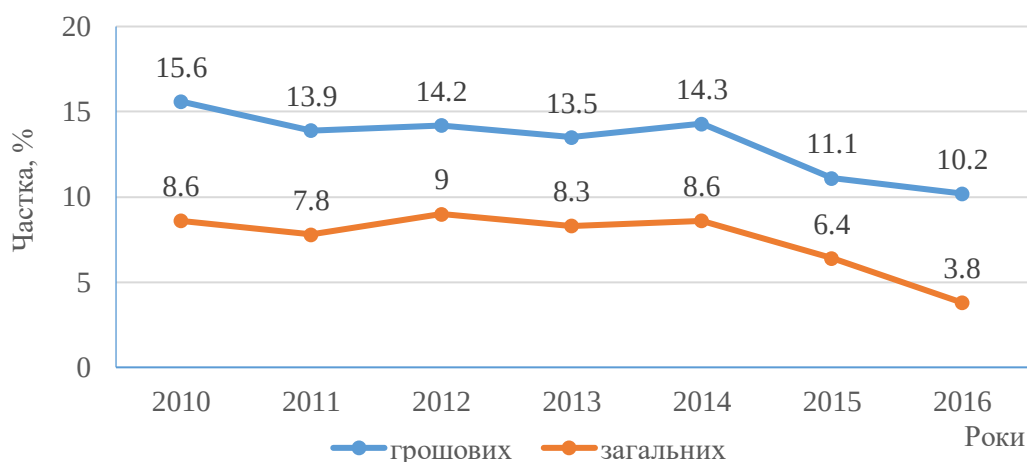

Рис. 3. Частка населення із середньодушовими еквівалентними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого мінімуму в Україні за 2010-2016 рр., % (побудовано автором за даними [11-13])

Загалом протягом аналізованого періоду спостерігається тенденція до зменшення частки населення із середньодушовими еквівалентними грошовими та загальними доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого мінімуму. Зокрема, частка грошових доходів зменшилася з 15,6; у 2010 році до 10,2% у 2016 році, а загальних – з 8,6% до 3,8%. Але в умовах зростання темпів інфляції таке зменшення є свідченням навпаки реального зниження купівельної спроможності населення, адже, як правило, обезцінення національної валюти відбувається швидше, ніж зростання мінімальних соціальних стандартів.

На наступному етапі проаналізуємо структуру грошових доходів населення в Україні за 2005–2013 роки подано на рис. 4.

Рис. 4. Динаміка зміни структури грошових доходів в Україні за 2005–2016 роки (розроблено автором на основі джерел [11-13])

Як видно з рисунку, немає чіткої тенденції до зростання чи зниження частки заробітної плати у структурі доходів населення: у 2006 році, порівняно з 2005 роком частка зарплати зменшилась на 6,3 %; у 2007 році, відносно 2006 відбулось її зростання на 8,9 %. У 2007–2010 роках частка заробітної плати зменшувалась, а у 2011–2012 роках відбулось її зростання. Проте у 2013–2015 роках, порівняно з 2012 роком питома вага заробітної плати у загальних доходах населення скоротилась на 2,2%, що свідчить про негативний вектор розвитку соціально-економічних процесів у країні. Надалі у 2016 році із зростанням реальних доходів частка заробітної плати підвищилася до 42,1%.

Надалі важливо проаналізувати дохід, який отримувала в середньому одна особа у 2002–2016 роках (рис. 5).

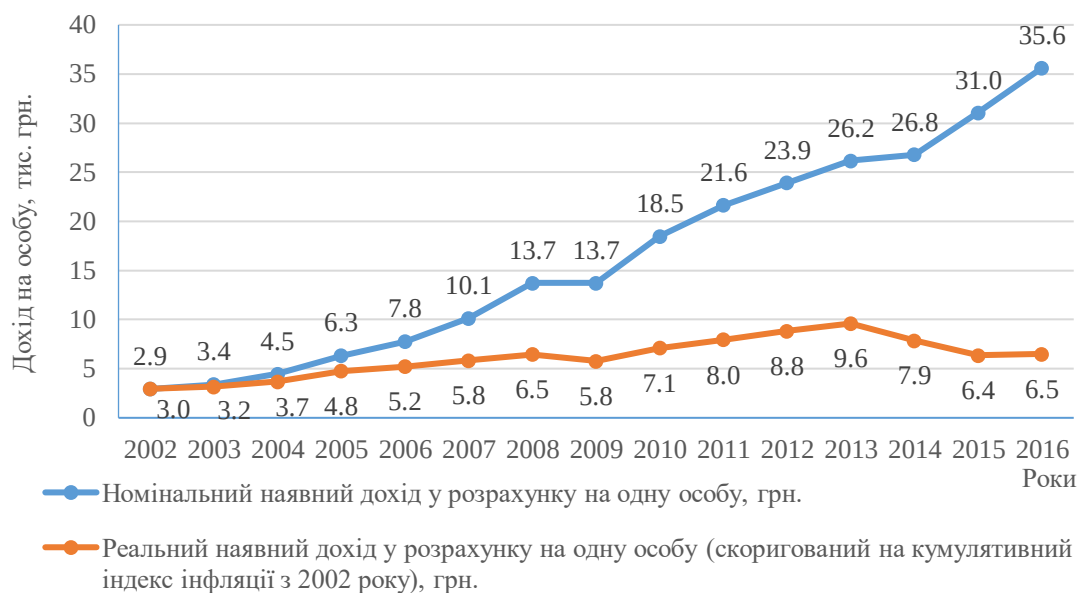

Рис. 5. Динаміка наявного номінального та реального доходу на одну особу в Україні протягом 2002–2016 років, грн. (розроблено автором на основі [11–13])

З рисунку 5 можна побачити, що в Україні протягом досліджуваних років спостерігалась тенденція до постійного зростання номінального наявного доходу на одну особу. У 2016 році наявний дохід становив 35,6 тис грн., що у понад як 10 разів більше, ніж у 2002 році. Але, з іншого боку, якщо аналізувати тенденцію зміни реального наявного доходу у розрахунку на одну особу, який скоригований на індекс інфляції нарастаючим підсумком з початку 2002 року, то ситуація не видається такою оптимістичною. Адже, незначне зростання доходів відбувалося протягом 2002–2008 рр., а за наслідками економічної кризи кінця 2008 року у наступному 2009 році відбулося навіть зменшення реальних доходів з 6,5 тис. грн до 5,8 тис. грн.

Надалі доцільно вивчити динаміку середньомісячної заробітної плати та її співвідношення з відповідними державними мінімальними стандартами та гарантіями в Україні за 2012–2016 рр. (рис. 6).

Заробітна плата, яка в теперішніх умовах виступає основою доходів населення, тому держава намагається постійно її підвищувати, щоб підтримувати мінімальний рівень соціальних гарантій громадянам. Тому протягом аналізованого періоду відбувалося поступове підвищення середнього рівня заробітної плати з 3026 грн у 2012 році до 5183 грн у 2016 році, або у 1,7 рази. За цей період рівень мінімальної заробітної плати зростав дещо меншими темпами – з 1134 грн на кінець 2012 року до 1600 грн на кінець 2016 року, або загалом на 41,1%. Таким чином, з року в рік відбувалося

збільшення співвідношення між середньою та мінімальною заробітними платами – з 2,67 разів у 2012 році до 3,24 разів у 2016 році.

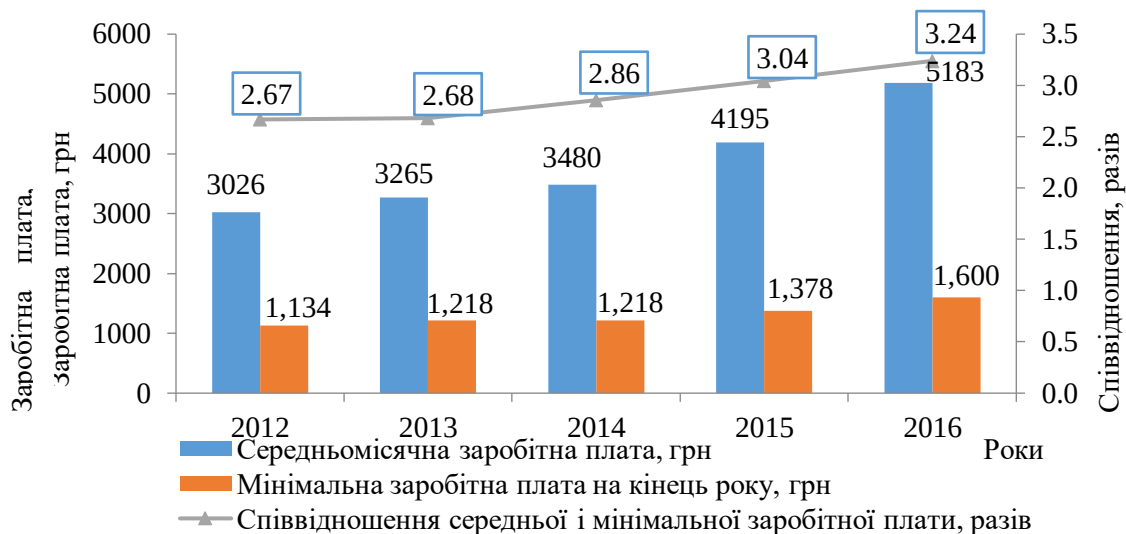

Рис. 6. Динаміка середньомісячної заробітної плати та її співвідношення з відповідними державними мінімальними стандартами та гарантіями в Україні за 2012–2016 рр. (розроблено автором на основі [11-13])

В контексті підвищення ролі заробітної плати в доходах населення доцільно провести порівняння темпів зміни номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2000–2016 рр., що представлено на рисунку 7.

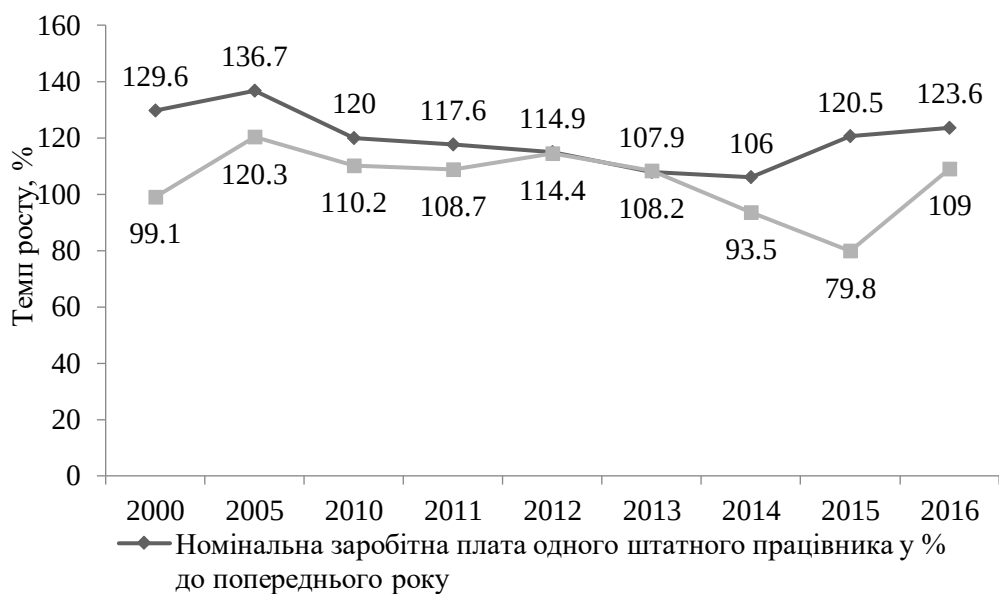

Рис. 7. Порівняння темпів зміни номінальної та реальної заробітної плати в Україні за 2000–2016 роки (побудовано автором на основі джерел [11-13])

Як бачимо з рисунку, протягом 2000–2016 років темпи росту номінальної заробітної плати загалом випереджали темпи зростання реальної. Через економічну кризу та підвищення рівня інфляції на фоні зростання номінальної заробітної плати у 2015 році на 20,5%, відбувалося різке зниження реальної заробітної плати за цей рік на 20,2%. У 2016 році за рахунок поступового відновлення економіки та стабілізації

інфляції досягнуто зростання реальної заробітної плати на 9,0%, тоді як номінальна зросла на 23,6%.

Висновки. Результати аналізу зміни складу та структури доходів населення в Україні показали, що питома вага оплати праці в структурі ВВП України у фактичних цінах має тенденцію до зменшення, але реальний наявний дохід населення після тривалого спаду підвищився у 2016 році, хоча реальний дохід на одну особу практично не змінився. Тобто, незважаючи на зростання номінальних показників доходів, вивчення реальних їх змін свідчить про негативні тенденції до незначного зростання або взагалі зниження доходів населення України протягом останніх трьох років.

Соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти займають значну частку у структурі доходів населення, яка коливається у межах 35-41% та має тенденцію до зменшення. Це свідчить про поступову оптимізацію системи соціальних виплат на шляху реалізації адресної політики соціального захисту населення, адже не завжди соціальні виплати стимулюють населення до економічної активності та зайнятості, а навпаки формують психологію утриманців. Також спостерігається тенденція до збільшення частки доходів від власності, але вона у загальних доходах залишається надто низькою – 1,8-5,6%, що є свідченням «тінізації» доходів. Прибуток та змішаний дохід характеризуються нестійкою динамікою, але протягом останніх 5 років їх частка у доходах збільшилася з 15,1% до 19,0%, що свідчить про поступове виведення частини малого та середнього бізнесу із «тіньового» обороту.

Мінімальна заробітна плата не підвищувалася адекватними темпами відповідно до підвищення рівня середньомісячної заробітної плати. В кінцевому підсумку це обмежувало загальні та грошові доходи населення й виступало стримуючим фактором економічного зростання. Але в умовах економічної нестабільності це стало засторогою до подальшої девальвації національної валюти. Стимування зростання заробітної плати та відсутність дієвих стимулів до відновлення економічного зростання призвело за застою національної економіки та зменшення реальних доходів населення.

Можна зробити висновок, що для забезпечення зростання реальних доходів населення важливо заперечити, перш за все, підвищення реальної заробітної плати до рівня, який дозволить витратити її не тільки на споживання, а й на нагромадження, що дозволить отримати додатковий імпульс до зростання національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Гриньова В.М. Економіка праці та соціально-трудові відносини : навч. посіб. / В.М. Гриньова, Г.Ю. Шульга. — К.: Знання, 2010. — 310 с.
2. Ляш О.І. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навчальний посібник / О.І. Ляш, С.С. Гринкевич. — Київ : "Ліра-К", 2010. — 476 с.
3. Панчишин С. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / С. Панчишин, М. Савлук. — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — 406 с.
4. Ватаманюк З.Г. Економічна теорія: макро- і мікроекономіка: навч. посіб. / З.Г. Ватаманюк, С.М. Панчишин. — К.: Альтернативи, 2001. — 606 с.
5. Ленейко Т.І. Економіка праці: Навч. посіб. / Т.І. Ленейко, Т.С. Шапошнікова, О.В. Толстікова. — Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. — 137 с.
6. Оганян Г.А. Політична економія: навч. посіб. / Г. А. Оганян, В.О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін. — К.: МАУП, 2003. — 520 с.
7. Базилевич В.Д. Макроекономіка: підруч. / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич, Л.О. Баластрик. — 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 743 с.
8. Савенко О.Л. Деякі аспекти вивчення доходів населення України в сучасних умовах // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — Вип. 9. / Наук. ред. І.К. Бондар. — К., 2000. — С. 241.
9. Савченко П.В. Політика доходів і заробітної плати: учеб. / П.В. Савченко, Ю.П. Кокина. — 2-е изд., перераб. и доп.. — М.: Экономистъ, 2004. — 389 с.
10. Назаров М.Г. Курс социально-экономической статистики : учеб. для вузов / М. Г. Назаров. — М.: Финстатинформ; ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 794 с.
11. Державна служба статистики України: офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Статистичний щорічник України за 2016 рік / За ред. І.С. Вернера. Держстат України. — К., 2017. — 611 с.
13. Витрати та ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. Частина I / Держстат України. — К., 2017. — 380 с.
14. Лавренкова І. М. Проблеми і перспективи реалізації податкової політики регулювання доходів населення в Україні / І. М. Лавренкова // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 21. — С. 80-82.
15. Юрчик Г. М. Оцінювання диференціації доходів населення України з урахуванням їх тіньової компоненти / Г. М. Юрчик, Н. М. Самолук // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — № 3. — С. 133-144.
16. Горин В. П. Чинники формування доходів населення в економіці України / В. П. Горин, І. П. Сидор // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. — 2017. — Вип. 24(2). — С. 58-63.